UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

INTEGRAREA EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTE POLITICO-JURIDICE ȘI SOCIAL-ECONOMICE

Culegere de articole științifice

Chișinău, 2025

Editura USM

CZU 327(478):339.92:061.1EU(082)=135.1=111=161.1
I-58

Lucrarea este recomandată pentru publicare de către Consiliul Ştiinţific al Universităţii de Stat din Moldova, proces-verbal nr. 02 din 06 noiembrie 2025.

Culegerea este elaborată în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea naţională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice şi sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice al Universităţii de Stat din Moldova.

Lucrarea conține articole științifice prezentate la conferința științifică națională cu participare internațională „Integrarea europeană a Republicii Moldova în contextul demarării negocierilor pe marginea acquis-ului comunitar” din 13 mai 2025, Chișinău, Republica Moldova.

Editor:
JUC Victor, doctor habilitat, profesor universitar, membru corespondent al AŞM.

Recenzenți:
1. EJOVA Cristina, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar
2. PÎRȚAC Grigore, doctor în științe politice, conferențiar universitar

Autorii poartă întreaga răspundere pentru conținutul științific al textelor.

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii din Republica Moldova

Integrarea europeană a Republicii Moldova: aspecte politico juridice şi social-economice : Culegere de articole ştiinţifice / Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice ; editor: Juc Victor. – Chişinău : Editura USM, 2025. – 398 p. : fig., tab.

Cuprins paral.: lb. rom., engl. – Texte : lb. rom., engl., rusă. – Rez.: lb. rom., engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art. – 30 ex.

ISBN 978-9975-62-968-3.

327(478):339.92:061.1EU(082)=135.1=111=161.1
I-58

https://doi.org/10.59295/ierm2025

ISBN 978-9975-62-968-3

https://doi.org/10.59295/ierm2025.01 CZU 327(478:4)

ABORDĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE ALE PROCESULUI DE EUROPENIZARE[1]

CONCEPTUAL-THEORETICAL APPROACHES TO THE PROCESS OF EUROPEANIZATION

Pantelimon VARZARI, ***doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: panvarzari@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2275-1978

Rezumat. *Acest articol are menirea să demonstreze că europenizarea este condiția ipso facto a procesului de integrare europeană a societății din Republica Moldova. Un interes aparte îl ocupă identificarea abordărilor conceptual-teoretice ale procesului de europenizare și ale modelelor de europenizare, explicații necesare pentru o înțelegere mai adecvată a procesului integraționist european. Se concluzionează că eurointegrarea ca program de țară pentru apropierea Republicii Moldova de comunitatea europeană are nevoie de acțiuni consolidate de dezvoltare, democratizare și modernizare a societății, care ar putea fi realizate doar de un nou tip de elită, de o elită politică reformată, față de care cetățenii ar avea încredere și care ar recâștiga speranță într-un viitor mai decent.*

Cuvinte-cheie*: europenizare, proces integraționist european, prioritate strategică, program de țară, abordări conceptual-teoretice, modele de europenizare, elită politică, Republica Moldova.*

Summary. *This article aims to demonstrate that Europeanization is an ipso facto condition of the European integration process for the society of the Republic of Moldova. Particular attention is given to identifying the conceptual-theoretical approaches to the Europeanization process and the models of Europeanization, which are necessary explanations for a better understanding of the European integration process. It is concluded that European integration, as a national program for bringing the Republic of Moldova closer to the European community, requires consolidated actions for development, democratization, and modernization of society. These goals can only be achieved by a new type of elite – a reformed political elite – in which citizens trust and which could restore hope for a more decent future.*

Keywords*: Europeanization, European integration process, strategic priority, national program, conceptual theoretical approaches, Europeanization models, political elite, Republic of Moldova.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Introducere

Cursul spre integrare europeană rămâne unul dificil şi plin de riscuri şi vulnerabilităţi, iar pentru a părăsi „zona gri" a Europei (care implică influenţe şi presiuni de tot felul atât din partea Rusiei, cât şi a Occidentului) şi a obţine beneficii economice şi politice semnificative, precum şi stabilitate şi dezvoltare pe termen lung, Republica Moldova trebuie să utilizeze la maximum deschiderea şi sprijinul UE în diverse domenii. Obţinerea statutului de ţară candidată şi decizia de a începe negocierile de aderare la UE dau posibilitatea ţării noastre să avanseze în procesul de integrare europeană, care este unul complex şi cu multe aspecte tehnice. Pe lângă toate acestea, din cauza riscurilor interne de destabilizare şi a agresiunii ruseşti împotriva Ucrainei, ţara noastră se află astăzi într-o zonă de pericol iminent, care poate duce la incertitudini în menţinerea stabilităţii interne şi la dificultăţi în promovarea reformelor, în modernizarea societăţii şi în creşterea economică. Aceste două motive de ordin intern şi extern impun ca Moldova să-şi construiască viitorul său ca stat independent şi suveran în cadrul UE, deoarece spaţiul comunitar reprezintă un model eficient de integrare regională, orientat spre modernizare sociopolitică, dezvoltare economico-socială sustenabilă şi oportunităţi de democratizare continuă a societăţii, proces extrem de complex, anevoios şi de durată.

Demersul ştiinţific propus are menirea să demonstreze că europenizarea este condiţia *ipso facto* a procesului de integrare europeană a societăţi din Republica Moldova. La fel, sunt identificate abordările conceptual-teoretice ale europenizării şi modelele de europenizare, explicaţii necesare pentru o înţelegere mai adecvată a procesului integraţionist european. Acest demers este orientat pentru a susţine ideea că europenizarea reprezintă un concept din domeniul ştiinţelor politice şi care se referă la un proces dinamic de modernizare şi dezvoltare democratică a societăţii.

Rezultate

Pe 25 iunie 2024, Republica Moldova a început negocierile de aderare la UE, aşa încât după încheierea primei etape – *screening*-ul explicativ, ţara noastră a trecut la a doua etapă în parcursul european – *screening*-ul bilateral [1], finalizându-se, totodată, şi primul grup de capitole de aderare, numit clusterul 1, care vizează valorile fundamentale. Procesul de *screening* bilateral (iulie 2024 – martie 2026) este un exerciţiu prin care Republica Moldova prezintă sistematic Comisiei Europene gradul de armonizare a legislaţiei naţionale cu cea a UE, cadrul legal şi capacităţile instituţionale, planurile de viitor în implementarea standardelor *acquis*-ului comunitar, ansamblul de drepturi şi obligaţii comune aplicat tuturor statelor membre, act iniţiat de ţările occidentale. În această perioadă, la Bruxelles sunt analizate capitolele din clusterul 2 – piaţa internă, după care urmează şi examinarea altor capitole din clusterul 3 etc., în total 35 de domenii complexe [2]. În procesul de aderare, autorităţile trebuie să prezinte toate cele 35 de capitole care acoperă diferite aspecte ale legislaţiei şi politicilor UE. Aceste capitole sunt divizate în şase grupuri sau clustere pe care le va prezenta ţara noastră.

La începutul anului 2025 autoritățile au continuat să lucreze la foile de parcurs necesare pentru deschiderea negocierilor pe primul grup de capitole care vizează statul de drept, reforma administrației publice și funcționarea instituțiilor democratice. Documentele fac parte dintr-un plan mai amplu de aderare a Republicii Moldova la UE, ce acoperă toate domeniile negocierilor. Premierul D. Recean susținea la cea de-a patra ediție a Forumului Diplomației de la Antalya, Turcia, 11 aprilie 2025, că țara noastră a finalizat deja *screening*-ul pentru mai mult de jumătate din capitolele *acquis*-ului comunitar, iar procesul de negocieri avansează într-un ritm bun. În paralel, instituțiile sunt reformate intens pentru a putea implementa legislația europeană [3].

De ce europenizarea este condiția *ipso facto* a procesului de integrare europeană a societăți din Republica Moldova? Societatea, membrii ei, trebuie pregătiți pentru a accepta schimbări de substanță în toate sferele de activitate socioeconomică, inclusiv în mentalitatea umană, în comportamentul social, care este o reacție firească la transformările ce se produc. Acceptarea schimbărilor politice, economice, sociale, psihosociale etc. presupune și implicarea directă a lor în acest proces amplu de transformări radicale ale mediului social.

De aceea pare bizară poziția unor autori, cum ar fi sociologul T. Cojocari, expertă *Whatchdog* (reprezintă o comunitate a societății civile de tip *think-tank* din Republica Moldova), care, la întrebarea „Trebuie cetățenii noștri să sprijine procesul de integrare în UE sau nu?", răspunde: „Eu spun că nu trebuie. Nimeni în această țară nu este obligat să susțină o idee dacă nu se regăsește în ea. Ce este însă important e ca fiecare să ia o decizie informată, bazată pe realități, pe fapte existente și asumată. Rolul nostru, ca societate civilă, stat și instituții, este să informăm cetățeanul despre cum să ia această decizie" [4]. T. Cojocari a explicat că impunerea unei poziții unice, caracteristică dictaturilor, subminează beneficiile diversității de opinii, a criticat abordarea campaniilor pro-europene din trecut, care s-au axat exclusiv pe beneficii materiale. De asemenea, ea a evidențiat necesitatea unei comunicări mai critice și mai detaliate cu cetățenii despre valorile și mecanismele UE.

Este important de subliniat că procesul de aderare la UE are nevoie de un suport legislativ și de un cadru normativ solid care să corespundă întrutotul legislației europene. Conform unor estimări ale experților în materie de construcție europeană, volumul de acte legislative, care trebuie armonizate pentru îndeplinirea standardelor și cerințelor UE pe dimensiunea celor 35 de capitole de negocieri, cuprinde peste 30 de mii de acte legislative ce trebuie racordate și votate de Parlamentul Republicii Moldova, precum și implementate pentru ca cetățenii să resimtă acest proces de transformare europeană [5]. Dar pentru țara noastră este importantă nu numai transpunerea legislației, dar și aplicarea acesteia cu alocarea resurselor umane și financiare corespunzătoare, ceea ce ar putea fi o provocare pentru mai multe domenii de activitate, pentru că Moldova deocamdată dispune de resurse limitate.

Procesul de integrare europeană, declarat obiectiv strategic al statului Republica Moldova[2], include îndeplinirea mai multor acțiuni/măsuri pe anumite domenii de activitate, ce reies din statutul de țară candidată. În anul 2023, în legislația națională au fost transpuse 151 de acte ale UE, dintre care 64 – în totalitate. Numărul este cu 40% mai mare comparativ cu cel înregistrat în 2022. Pe parcursul anului 2024 pe agenda parlamentară au fost 43 de proiecte de armonizare a legislației Republicii Moldova cu cea a UE, dintre care 29 au fost adoptate, iar 8 au fost votate în prima lectură. La fel, un proiect a fost retras, iar 5 urmau a fi examinate în perioada următoare. Tot pe parcursul anului, Centrul de Armonizare a Legislației din cadrul Cancelariei de Stat a organizat instruiri pentru peste 500 de funcționari publici din cadrul autorităților publice centrale și autonome pe teme care vizau aspectele tehnice ale armonizării legislative, dar și privind procedurile de negociere pentru aderare la UE. Conform raportului asociației de tip *think-tank* Promo-Lex „Activitatea Parlamentului în perioada 2023–2024. Monitorizare civică și perspective în contextul integrării europene", în acești doi ani, Parlamentul a adoptat 9% din actele necesare armonizării la *acquis*-ul comunitar [6; 7; 8; 9].

Deoarece în anii 2023–2024 Parlamentul a adoptat doar 9% din actele necesare armonizării la *acquis*-ul comunitar față de 30 de mii de acte legislative care trebuie racordate și adoptate de către organul legislativ superior al țării pentru a îndeplini toate standardele UE, întrebarea firească este dacă va îndeplini oare Parlamentul și Guvernul în următoarea perioadă cerințele europene. Răspunsul nu este simplu de formulat, pentru că Legislativul țării trebuie într-o perioadă scurtă de timp să alinieze legislația națională la unele prevederi ale celei europene, în plus, implementarea fiind o problemă destul de serioasă, ne previn unii experți [10], dar și practica legislativă o confirmă.

UE acordă un suport solid pentru consolidarea capacităților Parlamentului și a rolului instituției legislative în procesul de aderare la Uniune. În perioada februarie 2025–februarie 2027 va fi implementat un *Proiect Twinning* „Consolidarea capacităților Parlamentului Republicii Moldova și a rolului său în procesul de aderare la UE", cu un cost de 1,4 mln de euro. Obiectivul principal al proiectului este facilitarea aderării Republicii Moldova la UE. La fel, se urmărește asigurarea unui proces legislativ eficient, transparent și participativ în contextul armonizării *acquis*-ului UE, precum și consolidarea controlului parlamentar [11; 12]. Astfel, în acești doi ani, vor fi realizate diverse activități, printre care misiuni de evaluare, seminare, ateliere de lucru, vizite de studiu și stagii de practică. De asemenea, experții străini vor acorda consultanță în procesele de elaborare a legislației, a strategiilor și planurilor de implementare etc.

Europenizarea devine o condiție esențială atât în procesul de aderare a statelor candidate la UE, în funcționarea firească instituțională a tuturor statelor membre ale Uniunii, cât și în procesul de postaderare, mobilizându-se astfel capacitățile administrative, economice, politice și sociale în direcția optimizării activității tuturor componentelor

[2] După desfășurarea referendumului republican constituțional din 20 octombrie 2024, preambulul Legii supreme a fost completat cu două alineate noi cu următorul cuprins: „RECONFIRMÂND identitatea europeană a poporului Republicii Moldova și ireversibilitatea parcursului european al Republicii Moldova, DECLARÂND integrarea în Uniunea Europeană drept obiectiv strategic al Republicii Moldova".

structurale ale UE. Altfel spus, procesul de europenizare are o dublă dimensiune: pe de o parte, reflectă impactul pe care UE îl are asupra statelor candidate în procesul de negocieri de aderare la comunitate şi a statelor membre, iar pe de alta, reprezintă influenţa acestor state asupra cadrului instituţional şi decizional al Uniunii.

Discuţii

Procesul de europenizare, fiind strâns legat de politica de extindere a UE, presupune inerent modificări structurale interne ale ţărilor acceptate în Uniune şi transformări politice, economice si societale care se dezvoltă în interiorul şi în afara spaţiului comunitar. Din această perspectivă, în literatura de specialitate există un spectru larg de definiţii, explicaţii şi aprecieri ale procesului şi, totodată, al conceptului de europenizare.

Are dreptate cercetătorul M. Popşoi care, în lucrarea „Europeanization *versus* Democratization in Georgia, Moldova and Ukraine" (2021) (pentru care a obţinut titlul de doctor în ştiinţe politice la *Università Degli Studi di Milano*), afirmă că „europenizarea este o abordare teoretică multifaţetată... Ea se poate referi la noţiuni generale precum occidentalizare, democratizare, „întoarcerea în Europa" sau o înţelegere mai restrânsă a proceselor care însoţesc integrarea europeană" [13, p. 7, 16]. În plus, europenizarea este utilizată şi în contextul identităţii europene.

Cercetătorii occidentali K. Featherstone şi Cl.M. Radaelli, pentru a defini punctual conceptul minimalist de europenizare, încearcă să prezintă răspunsul la întrebarea: Ce nu este europenizarea? 1) Europenizarea nu înseamnă convergenţă, convergenţa fiind privită ca o consecinţă a europenizării; 2) Europenizarea nu înseamnă armonizare: europenizarea lasă procesul deschis şi în dezvoltare şi 3) Europenizarea nu înseamnă integrare politică: europenizarea are loc posterior integrării politice, în sensul în care statele membre deleagă o parte din suveranitate pentru a construi un sistem, în schimb europenizarea implica faptul că acest sistem este deja constituit, funcţionează şi produce efecte [14].

Europenizarea, considerată de mai mulţi autori un concept interdisciplinar, reprezintă procesul de adaptare instituţională, dar şi de elaborare şi implementare a politicilor publice naţionale care se axează pe impactul UE asupra ordinii interne a statelor membre sau a statelor candidate sau în curs de aderare. Acest proces la nivel teoretic cunoaşte abordări diferite aplicate în diverse scopuri de cercetare, de unde şi dificultatea generalizării unei definiţii valabile. Una dintre definiţiile cunoscute ale acestui termen concepe europenizarea ca proces de „construcţie, difuziune şi institutionalizare" a regulilor UE, care modelează „discursul intern, identităţile, structurile politice şi politicile publice" [15]. Astfel, avem în faţă şi o clasificare a europenizării şi anume – europenizarea este văzută ca şi proces istoric, ca proces de difuziune culturală, ca şi proces de adaptare instituţională şi, în final, de adaptare a politicilor. Dacă primele două interpretări sunt mai puţin legate de efectul direct al politicilor ce emană de la UE, ultimele două categorii sunt strâns legate de impactul pe care îl are comunitatea europeană. Alte clasificări ale procesului de europenizare sunt prezentate de sociologul român C. Schifirneţ [16].

Analiza europenizării propusă mai sus se încadrează în patru abordări impuse de acest concept. În primul rând, trebuie analizată europenizarea ca proces istoric; în al doi-

lea rând, ca difuziune socială; în al treilea rând, ca proces de adaptare instituţională şi, în ultimul rând, ca schimbare de elaborare şi implementare a politicilor publice naţionale. Dacă analizăm o politică publică din perspectiva europenizării, trebuie luaţi în calcul factorii de influenţă şi transformările elementelor de politică având un conţinut şi o direcţie către acest concept. Analiza unui actor, fie că vorbim despre instituţii publice, grupuri de interes, organizaţii non-guvernamentale sau partide politice, arată cercetătorul român D. Ionică, este una bazată pe cele patru dimensiuni enunţate anterior prin care se evidenţiază impactul pe care europenizarea l-a deţinut asupra acestuia [17, p. 117-118].

Definiția reprodusă mai sus, una dintre cele mai cunoscute, aparține politologului italian de la Școala de Guvernare Transnațională din Florența Cl. M. Radaelli [18] și cuprinde trei aspecte principale: prima este cea politica care se refera la faptul că este accentuat procesul intern de adaptare, realizat sub presiunile structurilor comunitare europene. A doua perspectivă cuprinde atât aspectele formale, cât și pe cele informale, incluzând perspectiva cultural-istorică a europenizarii. În sfârșit, această definiție sugerează faptul nu doar indivizii, ci și organizațiile reprezintă actori afectați de procesul de europenizare.

În cadrul studiilor dedicate europenizării realizate în ultimii 50 de ani pot fi identificate două abordări conceptuale distincte, fiind vorba despre un *modus operandi* nou pentru astfel de cercetări de construcție europeană. Abordarea de sus în jos („top-down approach"), specifică mai ales lucrărilor publicate între anii 1970–1980, se caracterizează prin accentul pus pe presiunile exercitate de UE asupra statelor membre. Abordarea de jos în sus („buttom-up cluster") este dominantă analizelor realizate după 1990 și se caracterizează prin faptul că analiza procesului începe și se termină tot la nivelul actorilor naționali. O trăsătură interesantă a acestei abordări o reprezintă modul în care reușește să folosească și să îmbine conceptele și teoriile existente, cele mai semnificative importuri fiind venite dinspre politicile comparate și analiza politică [19].

Este de remarcat faptul că în analiza europenizării mulți autori pornesc de la definiţia profesorului de politică europeană de la Universitatea Keele, Marea Britanie, R. Ladrech: Europenizarea este un „proces lent care reorientează direcţia şi modelează politicile la nivelul în care dinamica politică şi economică a Comunităţii Europene devine parte a logicii organizaţionale a politicii şi deciziei naţionale" [20, p. 69]. Prin „logica organizaţională" se înţelege „procesul de adaptare al organizaţiilor la mediul schimbat sau la contextul de schimbare". Perspectiva analitică a lui R. Ladrech distinge conceptul de integrare de cel de europenizare. În timp ce integrarea europeană reprezintă procesul de cedare a suveranităţii de la nivel naţional la nivel european, europenizarea provoacă o schimbare internă prin deciziile adoptate la nivelul UE.

Un deosebit interes prezintă punctul de vedere asupra conceptului de europenizare ale cunoscutului sociolog român C. Schifirneț. Europenizarea, în sensul ei real, subliniază cercetătorul, nu înseamnă „occidentalizare". Europenizarea societăţii înseamnă europenizarea identităţilor, stilurilor de viaţă şi a conduitelor sociale. Prin urmare, UE este proiectul construirii unei identități și a unui cadru instituțional european nou. Întreaga UE, inclusiv țările occidentale, cunoaște direcții de dezvoltare, distincte de modernitatea istorică occidentală. Și în țări cu democrații consolidate există un deficit de europenizare.

Există o europenizare locală, precizează același autor, care este diferită de europenizarea la nivelul spațiului european. Europenizarea s-a realizat prin proceduri de implementare, de sus în jos, a unor acte legislative și administrative ale instituțiilor europene. Ea are loc într-un spațiu în care s-au asociat țări cu niveluri diferite de dezvoltare economică și socială și, prin urmare, Comunitatea Europeană a preluat toate problemele derivate din diferențele dintre membrii săi. Fără o nouă modernizare nu este posibilă diminuarea decalajului dintre membrii UE. Pornind de la teza lansată mai sus de R. Ladrech privind raporturile dintre integrare europeană și europenizare, C. Schifirneț subliniază că în timp ce integrarea europeană reprezintă actul de cedare a suveranității de la nivel național la nivel european, europenizarea se concretizează în schimbarea produsă prin influența proceselor și instituțiilor UE asupra proceselor și instituțiilor interne [21, p. 43; 22, p. 12; 23].

Potrivit opiniei aceluiași autor citat mai sus, europenizarea impune anumite modele, norme și politici comunitare care implică modificări de substanță în politicile naționale și în cadrul lor instituțional de adoptare și aplicare [23]. În acest sens, doi cercetători de renume în domeniul europenizării și extinderii UE de la Universitatea Cambridge, Marea Britanie, Fr. Schimmelfenning și Ul. Sedelmeier (2005), folosesc o schemă de analiză a europenizării unei țări prin prisma a trei modele de adoptare a reglementărilor comunitare. În primul rând, este invocat modelul de învățare socială, care se referă la adoptarea de legi, norme, standarde în țările respective după modelul celor din UE. El se bazează pe logica adecvării, paradigmă dezvoltată de neoinstituționaliști de talia lui J. March și M. Olsen (1989) în analiza procesului de dezvoltare instituțională și care facilitează înțelegerea fenomenului de mimetism în domeniul reglementărilor și în alte domenii (inclusiv instituțional) din țările candidate la aderare. Al doilea ar fi modelul lecțiilor învățate singur sau al adoptării de reforme și reglementări considerate adecvate cerințelor și provocărilor interne, fără considerații legate de influențe sau presiuni externe. Al treilea este modelul stimulentelor externe, care este, de fapt, impus sub presiunea negocierilor cu UE, și care poate fi subordonat logicii consecințelor. Modelul se bazează pe asistența tehnică și financiară, precum și pe legăturile instituționale promovate de UE, care a sprijinit prin condiționalități procesul de pregătire a aderării. Apropierea instituțională de UE, acceptarea condițiilor impuse de aceasta, chestiunea echilibrului intern în materie de putere și relații de negociere, analiza costurilor de oportunitate legate de adoptarea reglementărilor comunitare sunt doar câteva aspecte importante ale acestui model [24]. Cele trei modele expuse mai sus sunt destul de asemănătoare cu variantele de europenizare expuse de cercetătoarea D. Bordeianu: 1) modelul stimulului extern; 2) modelul educației sociale și 3) modelul lecției învățate [25, p. 195-196]. Republica Moldova, ca și Ucraina sau Georgia, optează pentru cel de-al treilea model de europenizare.

Concluzii

În baza celor expuse supra, putem sublinia că integrarea europeană a Republicii Moldova, devenind un obiectiv național fundamental odată cu deschiderea negocierilor de aderare la UE la 14 decembrie 2023 de către Consiliul European, se exprimă actualmente prin promovarea reformelor democratice legate de spațiul comunitar și de

creșterea economică a țării. În acest sens, consolidarea ideii consensului național privind integrarea europeană este una absolut necesară, deoarece cursul integrării europene poate deveni un factor mobilizator al societății, o idee națională, o prioritate strategică de a rămâne parte a lumii libere, mai ales în contextul actual de insecuritate regională. Eurointegrarea ca program de țară pentru apropierea țării noastre de comunitatea europeană are nevoie de acțiuni consolidate de dezvoltare, democratizare și modernizare a societății, care ar putea fi realizate doar de un nou tip de elită, de o elită politică reformată față de care cetățenii ar avea încredere și ar recâștiga speranță într-un viitor mai decent.

BIBLIOGRAFIE

1. Republica Moldova a trecut la a doua etapă în parcursul european. Cristina Gherasimov: „Suntem mai bine pregătiți decât ne-am așteptat". https://radiochisinau.md/republica-moldova-a-trecut-la-a-doua-etapa-in-parcursul-european-cristina-gherasimov--suntem-mai-bine-pregatiti-decat-neam -asteptat---203959.html (accesat: 27.11.2024).
2. Care sunt cele 35 de capitole pe care va trebui să le negocieze Moldova pentru a adera la UE. https://diez.md/2023/12/15/care-sunt-cele-35-de-capitole-pe-care-va-trebui-sa-le-negocieze-moldova-pentru-a-adera-la-ue/ (accesat: 15.12.2023).
3. „Muncim pentru a semna tratatul de aderare la UE până în 2028". Recean, despre integrarea europeană a R. Moldova. https://agora.md/2025/04/12/muncim-pentru-a-semna-tratatul-de-aderare-la-ue-pana-in-2028-recean-despre-integrarea-europeana-a-r-moldova (accesat: 12.04.2025).
4. Opinia publică trebuie informată corect, nu manipulată, sociologul Tatiana Cojocari. https://www.ipn.md/ro/opinia-publica-trebuie-informata-corect-nu-manipulata-sociologul-tatiana-8004_1110949. html (accesat: 17.01.2025).
5. INTERVIU // Mihai Mogîldea: Peste 30 de mii de acte legislative vor fi adaptate la standardele UE. https://moldova1.md/p/31099/interviu---mihai-mogildea-peste-30-de-mii-de-acte-legislative-vor-fi-adaptate-la-standardele-ue (accesat: 26.06.2024).
6. În 2023, 151 de acte ale UE au fost transpuse în legislația națională. https://www.ipn.md/ro/in-2023-151-de-acte-ale-ue-au-fost-7965_1104021.html (accesat: 16.04.2024).
7. Deputații revin la muncă în februarie: Câte legi de armonizare a cadrului normativ al R. Moldova cu cel european a aprobat Parlamentul în 2024. https://www.ziarulnational.md/deputatii-revin-la-munca-in-februarie-cate-legi-de-armonizare-a-cadrului-normativ-al-r-moldova-cu-cel-european-a-aprobat-parlamentul-in-2024/ (accesat: 27.01.2025).
8. Raport Promo-LEX: În ultimii doi ani, Parlamentul a adoptat 9% din actele necesare armonizării la *acquis*-ul comunitar. https://radiochisinau.md/raport-promolex-in-ultimii-doi-ani-parlamentul-a-adoptat-9prc-din-actele-necesare-armonizarii-la-acquisul-comunitar---204435.html (accesat: 09.12.2024).
9. Aproape 200 de acte juridice ale UE, transpuse în legislația R. Moldova, pe parcursul anului 2024. https://www.ziarulnational.md/aproape-200-de-acte-juridice-ale-ue-transpuse-in-legislatia-r-moldova-pe-parcursul-anului-2024/ (accesat: 30.12.2024).
10. Legi funcționale doar pe foaie? Kulminski: „Implementarea legislației este o problemă foarte serioasă". https://www.jurnal.md/ro/news/5b76f28869bd0827/legi-functionale-doar-pe-foaie-kulminski-implementarea-legislatiei-este-o-problema-foarte-serioasa-video.html (accesat: 16.07.2024).
11. Uniunea Europeană acordă suport pentru consolidarea capacităților Parlamentului și a rolului instituției legislative în procesul de aderare la UE. https://parliament.md/ns-newsarticle-

Uniunea-European-acord-suport-pentru-consolidarea-capacitilor-Parlamentului-i-a-rolului-instituiei-legislative-n-procesul-de-aderare-la-UE.nspx (accesat: 04.02.2025).
12. Proiect de 1,4 milioane de euro pentru Parlamentul R. Moldova, finanțat de UE: Procesul de armonizare a legislației naționale cu cea comunitară va fi îmbunătățit. https://www.ziarulnational.md/proiect-de-1-4-milioane-de-euro-pentru-parlamentul-r-moldova-finantat-de-ue-procesul-de-armonizare-a-legislatiei-nationale-cu-cea-comunitara-va-fi-imbunatatit/ (accesat: 25.02.2025).
13. Popșoi M. *Europeanization versus Democratization in Georgia, Moldova and Ukraine. Internal and External Challenges for Democratic Consolidation*, 213 p. https://web.archive.org/ web/20220105122219/https://air.unimi.it/retrieve/handle/2434/886506/1922173/phd_unimi_R11774.pdf (accesat: 30.10.2025).
14. Featherstone K., Radaelli Cl.M. The Politics of Europeanisation: Theory and Analysis. https://www.researchgate.net/publication/30523529_The_Politics_of_Europeanization_Theory_ and_Analysis (accesat: 09.09.2024).
15. The Politics of Europeanisation. https://academic.oup.com/book/7757 (accesat: 09.09.2024).
16. Definirea conceptului de europenizare. https://administrare.info/domenii/administra%C8%9Bie-public%C4%83/19646-definirea-conceptului-de-europenizare (accesat: 06.02.2023).
17. Ionică D. *Justiția din România sub semnul europenizării. Studiul de caz: Ministerul Justiției*. În: Sfera Politicii. Revistă de Științe Politice, 2012, nr. 6 (172), p. 117-124. ISSN: 1221-6720**.**
18. Radaelli Cl.M. *Europeanisation: Solution or problem?* În: European Integration Online Papers, 2004, Vol. 8, No. 16, p. 1-23. ISSN 1027-5193. http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2004-016.pdf (accesat: 13.01.2025).
19. Abordări conceptuale ale procesului de europenizare. https://www.creeaza.com/ afaceri/economie/abordari-conceptuale-ale-proce728.php (accesat: 13.09.2024).
20. Ladrech R. *The Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France*. În: Journal of Common Market Studies / Ed. Wiley Blackwell, 1994, vol. 32, no. 1, p. 69–88. ISSN 0021-9886. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1994.tb00485.x (accesat: 13.02.2025).
21. Schifirneț C. *Așteptări și cerințe față de Uniunea Europeană*. În: Europenizarea societății românești și mass-media / Coord. C. Schifirneț. București: Comunicare.ro, 2011. p. 50-97. ISBN 978-973-711-333-7.
22. Schifirneț C. *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era internetului*. București: Tritonic, 2014. 356 p. ISBN 978-606-8571-50-8.
23. Schifirneț C. Europenizarea imaginii instituţiilor într-o societate a modernităţii tendenţiale**.** https://www.academia.edu/2896577/Europenizarea_imaginii_institu%C5%A3iilor_%C3%AEntr_o_societate_a_modernit%C4%83%C5%A3ii_tenden%C5%A3iale (accesat: 13.12.2024).
24. Schimmelfennig Fr., Sedelmeier Ul. Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. https://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/research%20groups/1/teamB-reader/Schimmel fennig%20%26%20SedelmeierGovernance %20by%20 conditionality.pdf (accesat: 15.04.2024).
25. Bordeianu D. *Rolul şi importanţa Politicii Europene de Vecinătate în europenizarea Estului. Exemplul Republicii Moldova şi al Ucrainei*. În: Symposion. Revistă de ştiinţe socioumane, Iaşi, 2008, Vol. VI, nr. 1 (11), p. 194-209. ISSN 1584-174X.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.02 CZU 327:355.02(4)

EVOLUȚIA PROCESULUI DE INSTITUȚIONALIZARE A POLITICII DE SECURITATE ȘI APĂRARE COMUNĂ A UNIUNII EUROPENE[1]

EVOLUTION OF THE INSTITUTIONALIZATION PROCESS OF THE EUROPEAN UNION'S COMMON SECURITY AND DEFENCE POLICY

Veaceslav UNGUREANU, ***doctor habilitat în științe politice, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: veaceslav.ungureanu@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7780-8479

Rezumat. *Într-o lume globalizată, în care competiţia pentru puterea geopolitică mondială este una acerbă, fapt demonstrat de desfășurarea procesului de reconturare a sferelor de influență, prin agresiunea militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei și de războiul economic declanșat de Statele Unite ale Americii prin constrângeri tarifare împotriva statelor exportatoare de mărfuri în Statele Unite ale Americii, Uniunea Europeană este constrânsă să-şi identifice soluţii şi resurse pentru a-şi menține poziția de mare putere, care poate determina agenda politicii mondiale. Deşi se confruntă cu probleme privind edificarea unei Uniuni Europene de Apărare, Uniunea Europeană este un model de succes al istoriei lumii şi valorile pe care s-a fondat o vor ajuta să reziste împotriva tuturor provocărilor. Totodată, Uniunea Europeană fiind o putere economică, un model civilizaţional și o democrația autentică, realizează aspirația de a constitui o Armată Europeană modernă, astfel valorificând oportunitățile Politicii de Securitate și Apărare Comune, care au evoluat în cadrul procesului de instituționalizare, în special după 24 februarie 2022, devenind un vector veritabil de dezvoltare al puterii militare europene și de fortificare a componentei europene de securitate și apărare colectivă a Alianței Nord-Atlantice.*

Cuvinte-cheie: *Politica de Securitate și Apărare Comună, Uniunea Europeană, Alianța Nord-Atlantică, Uniunea Europei Occidentale, Politica Externă şi de Securitate Comună, securitatea europeană, securitatea internaţională.*

Summary. *In a globalized world, where the competition for the global geopolitical power is a fierce one, as proved by the ongoing process of reshaping the spheres of influence by the Russian Federation's military aggression against Ukraine and the economic war launched by the United States of America through tariff constraints against states exporting goods to the United States of America, the European Union is forced to identify solutions and re-*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

sources to maintain its position as a great power, which can determine the agenda of global politics. Although it faces problems regarding the construction of a European Defense Union, the European Union is a successful model of world history and the values on which it was founded will help it to withstand all challenges. At the same time, the European Union, as an economic power, a civilizational model and an authentic democracy, is achieving the aspiration to establish a modern European Army, thus capitalizing on the opportunities of the Common Security and Defense Policy, which have evolved within the institutionalization process, especially after February 24, 2022, becoming a true vector for the development of European military power and for the strengthening of the European component of the collective security and defense of the North Atlantic Alliance.

Keywords: *Common Security and Defense Policy, European Union, North Atlantic Alliance, Western European Union, Common Foreign and Security Policy, European security, international security.*

Introducere

Perioada de pace şi stabilitate fără precedent pe care a traversat-o Europa, de la sfârşitul sec. XX şi până la invazia militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei din 24 februarie 2022, se datorează existenţei Uniunii Europene. Ea este cea care a generat nu doar un nivel ridicat de dezvoltare economică pe continent, ci şi o nouă abordare a securității, întemeiată pe soluţionarea paşnică a disputelor şi pe cooperarea internaţională multilaterală prin intermediul instituţiilor europene comune. Actualmente, într-o lume globalizată aflată într-o constantă reconfigurare a arhitecturii geopolitice mondiale a securității internaționale, Uniunea Europeană trebuie să fie pregătită să facă faţă noilor provocări din exterior la adresa securității europene, generate de state cu un regim politic nedemocratic. De asemenea, în contextul resetării relațiilor geopolitice dintre Statele Unite ale Americii şi Federația Rusă pe dimensiunea soluționării războiului dintre Federația Rusă și Ucraina, pe de o parte, dar și tensiunilor în relațiile de securitate europeană și economice dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Europeană, pe de altă parte, ar putea în eventualitate produce o redimensionare a intereselor geopolitice ale Statelor Unite ale Americii pe continentul european prin abandonarea sferei de influență geopolitică europeană și concentrarea pe rivalitatea geopolitică cu China pe falia Indo-Pacifică. Astfel, Uniunea Europeană în parteneriat cu toate statele de pe continentul european, vor fi constrânși să-și consolideze capacitățile de securitate și să-și fortifice capabilitățile de apărare pentru a contracara aspirațiile geopolitice și a descuraja riscurile și amenințările militare din partea Federației Ruse.

În opinia noastră, războiul hibrid declanșat de Federația Rusă cu o amenințare vădită împotriva securității europene pe dimensiunea apărării convenționale în contextul desfășurării agresiunii militare pe teritoriul Ucrainei este cea mai mare provocare existențială cu care se confruntă Uniunea Europeană, în general, și statele membre, în particular, după cel de-al Doilea Război Mondial. Doar printr-un efort colectiv la nivel instituțional și național va permite Uniunii Europene să răspundă provocării din partea Federației Ruse de a recontura sferele de influență geopolitică pe continentul european.

În același timp, Uniunea Europeană trebuie să-și modernizeze politicile de securitate și apărare pentru a dispune de instrumente eficiente adaptate la necesitățile unei noi arhitecturii geopolitice mondiale a securității internaționale, dar și la perspectiva continuării extinderii sale, realizând transformări necesare sistemice pentru a spori nivelul de asigurare a Politicii de Securitate și Apărare Comune.

1. Inițierea realizării ideii de cooperare militară pe continentul european

Potrivit lui P. Duțu și C. Bogzeanu, fundamentarea şi instituționalizarea Politicii de Securitate și Apărare Comune a Uniunii Europene a constituit un proces de lungă durată, fiind determinat, în primul rând, de evoluțiile care au avut loc în mediul geopolitic al securității internaționale și de transformările structurale ale sistemului internațional din perioadele războiului rece și postrăzboi rece. Modificările în domeniul securității și apărării s-au manifestat ca răspunsuri ale Uniunii Europene la reconfigurările conjuncturii geopolitice a securității regionale și internaționale, ceea ce face ca dezvoltarea Politicii de Securitate și Apărare Comune a Uniunii Europene să fie un proces reactiv și nu unul proactiv, unul concentrat asupra rectificării neajunsurilor din trecut și orientat către viitor [1, p. 36].

L. Mureșan, A. Pop și F. Bonciu sunt de părerea că primă etapă a proiectului unei apărări a Europei a fost marcată de semnarea, la 17 martie 1948, a Tratatului de apărare colectivă de la Bruxelles, care a stat la baza constituirii Uniunii Occidentale, denumită și Organizația Tratatului de la Bruxelles, de către cinci țări vest-europene: Franța, Marea Britanie, Belgia, Luxemburg și Olanda, ce au căzut de acord să colaboreze militar, politic, economic și cultural. Evoluția ulterioară a proiectului a fost însă influențată și chiar modelată de constituirea, la 4 aprilie 1949, a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord. În acest context geopolitic al Războiului Rece, la începutul anilor ’50, Statele Unite ale Americii au elaborat un plan de reînarmare a Republicii Federale Germania, ceea ce a stârnit opoziția vehementă a Franței, iar pentru a înlătura temerile pe care le-ar fi provocat această acțiune, la numai câțiva ani de la sfârșitul celei de a doua conflagrații mondiale, restaurarea unei armate germane, și ancorarea acesteia în proiectul construcției europene, Franța a venit, în octombrie 1950, cu un contra-proiect, Planul Pleven, care a fundamentat constituirea unei Comunități Europene de Apărare. Totodată, în septembrie 1952, au fost inițiate negocieri menite să implementeze art. 38 al Tratatului Comunități Europene de Apărare, ce stipula necesitatea instituirii unui control democratic consolidat asupra noii comunități. Noul proiect trebuia să ia forma unei Comunități Politice Europene, întemeiată pe un sistem de organisme comune de luare a deciziilor [2, p. 19].

Ch. Bretherton și J. Vogler constată că, dacă ar fi fost transpuse în practică, cele două noi preconizate comunități europene, ar fi avut drept rezultat un grad de integrare europeană apropiată unei confederații. Însă la 30 august 1954 Adunarea Națională a Franței a refuzat să ratifice tratatul ce instituia Comunitatea Europeană de Apărare, iar în aceste condiții, atât proiectul Comunității Europene de Apărare, cât și cel al Comunității Politice Europene n-au fost realizate. Ulterior, la 23 octombrie 1954, în urma semnării Acordurilor de la Paris, a fost modificat Tratatul de la Bruxelles privind cooperarea mi-

litară, politică, economică şi cultural, astfel fiind instituită Uniunea Europei Occidentale în scopul dezvoltării cooperării militare, ceea ce a permis Republicii Federale Germania să participe la Alianţa Nord-Atlantică, iar în 1955 să devină stat membru cu drepturi depline ai Alianţei, în condiţii acceptabile pentru vecinii săi, celor cinci ţări semnatare ale Tratatului de la Bruxelles li s-au adăugat două state vest-europene, foste inamice în timpul celui de al Doilea Război Mondial, Italia şi Germania, în cadrul noii organizaţii denumită Uniunea Europei Occidentale. Până la începutul anilor ’70, Uniunea Europei Occidentale a jucat un rol esenţial în promovarea şi dezvoltarea cooperării în Europa de Vest, iar ulterior şi-a pierdut competenţele sale în favoarea Alianţei Nord-Atlantice, Consiliului Europei şi Comunităţilor Europene. În baza Tratatului de la Maastricht, Uniunea Europei Occidentale a fost recunoscută drept parte integrală a procesului de dezvoltare al Uniunii Europene şi a fost obligată să elaboreze şi să realizeze hotărârile Uniunii Europene cu impact asupra problemelor din domeniul securităţii şi apărării. Prin urmare, în 1992, competenţele Uniunii Europei Occidentale au fost extinse prin adoptarea misiunii de tip Petersberg, iar în baza Tratatului de la Amsterdam, a fost prevăzută posibilitatea integrării Uniunii Europei Occidentale în Uniunea Europeană, iar misiunile Petersberg au fost incluse în competenţele Uniunii Europene, asigurându-i în acest scop acces la capacităţi operaţionale ale Uniunii Europei Occidentale. Totodată, în anul 2000 Consiliul de Miniştri al Uniunii Europei Occidentale a decis să transfere în cadrul Uniunii Europene, capacităţile operaţionale şi organele sale, astfel că în competenţa Uniunii Europei Occidentale au rămas doar funcţiile legate de obligaţia la apărare colectivă [3, p. 200].

În această ordine de idei, P. Duțu și C. Bogzeanu specifică că prima dintre încercările de a pune bazele unei apărări la nivel european datează din 1950, când premierul francez, René Pleven, a propus crearea unei armate europene supranaţionale în cadrul unei Comunităţi Europene de Apărare. Deşi în urma propunerii a fost semnat un tratat în 1952, acesta nu a devenit niciodată realitate, deoarece a fost refuzată procedura de ratificare de către însăși Adunarea Generale a ţării. Totodată, această tentativă este un exemplu elocvent, când statele europene au pus bazele unui dialog pentru dezvoltarea şi reformarea sectorului de securitate şi apărare la nivelul Uniunii Europene în contextul geopolitic internaţional determinat de războiul din Coreea (1950-1953), în care partea de sud fusese sprijinită de ONU şi era considerată o victorie pentru conceptul de securitate colectivă, fiind demonstrată eficienţa în descurajarea intenţiilor agresive din partea statelor cu regimuri politice nedemocratice [1, p. 36-37].

C. Wallander este de părerea că la începutul anilor 50 al sec. XX-lea, la nivelul Alianţei Nord-Atlantice, se făceau eforturi conjugate pentru a integra Germania de Vest, deoarece, fără participarea ei, Alianța Nord-Atlantică nu ar fi putut desfăşura suficiente forţe convenţionale pentru a contracara un eventual atac din partea forţelor armate sovietice, considerate la acea vreme principala ameninţare la adresa securităţii statelor membre ale Alianţei Nord-Atlantice. În acelaşi timp, dată fiind experienţa celui de-al Doilea Război Mondial, la nivelul statelor europene, perspectiva reînarmării Germaniei de Vest provoca temeri de securitate justificabile, însă Germania Federală devenind stat membru al Alianţei Nord-Atlantice în 1955, avea doar dreptul de a se înarma, dar nu

şi crearea unui stat-major propriu, forţele armate ale acesteia fiind subordonate direct Comandantului Suprem Aliat al Europei, ceea ce nu permitea Germaniei să utilizeze unilateral armata sa. În opinia expertei, propunerea creării unei armate europene supranaţionale mergea pe acelaşi tipar, care prevedea includerea potenţialului militar german într-o structură armată supranaţională, ce va permite o eventuală contracarare a ameninţării din partea Uniunii Sovietice [4, p. 710-715]. P. Duțu şi C. Bogzeanu explică eşecul Planului Pleven prin reliefarea, atât a temerii din partea statelor europene, în special a Franţei şi a Belgiei, faţă de remilitarizarea Germaniei de Vest, cât şi din partea Comunității Europene a Apărării, argument pe care îl vom regăsi constant în evoluția Politicii de Securitate şi Apărare Comune a Uniunii Europene [1, p. 38].

T. Frunzeti distinge o altă inițiativă notabilă în domeniul securității şi apărării europene, care s-a concretizat, în aceiaşi perioadă de timp, sub forma Uniunii Europei Occidentale, instituită prin Tratatul de la Bruxelles în 1948, ce prevedea un mecanism de sprijin mutual în cazul unei agresiuni armate asupra statelor membre ale Uniunii Europei Occidentale, care a jucat un rol deosebit de important în dezvoltarea a aceea ce astăzi cunoaştem sub numele de Politica de Securitate şi Apărare Comună, fiind cadrul în care Uniunea Europeană a derulat primele misiuni de tip Petersberg. Aceste misiuni au fost stabilite în Declarația de la Petersberg (Germania), adoptată în iunie 1992 de Consiliul de Miniştri al Uniunii Europei Occidentale, în cadrul căruia țările membre şiau declarat disponibilitatea de a pune la dispoziția Uniunii Europei Occidentale, dar şi a Alianței Nord-Atlantice şi a Uniunii Europei, unități militare din întregul lor spectru de forțe ale armatei convenționale, cum ar fi: misiuni umanitare şi de salvare; misiuni de prevenire a conflictelor şi de menținere a păcii; misiuni ale forțelor de luptă în gestionarea crizelor, inclusiv în ceea ce privește menținerea păcii; operațiuni de dezarmare comune; misiuni de asistență şi consiliere militară; misiuni de stabilizare postconflict. Ulterior, prin Tratatul de la Nisa, structurile ale Uniunii Europei Occidentale au fost integrate în Uniunea Europeană, iar Tratatul de la Lisabona, redenumit Tratatul privind Uniunea Europeană menționează faptul că principala misiune a Uniunii Europei Occidentale este apărarea colectivă, care este și sarcina Alianței Nord-Atlantice [5, p. 72-78].

2. Fundamentarea instituțională a Politicii de Securitate şi Apărare Comune

J. B. Collester abordează Conceptul de Identitate Europeană de Securitate şi Apărare, care a apărut şi s-a dezvoltat în cadrul Alianței Nord-Atlantice, în a doua jumătate a anilor ’80, în contextul reactivării acestuia, ca urmare a adoptării Declarației în cadrul Summitului Uniunii Europei Occidentale, care a fost organizat la Roma. Declarația de la Roma confirma dorința celor şapte membri ai Uniunii Europei Occidentale de a coopera în interiorul organizației prin armonizarea punctelor de vedere asupra problemelor specifice legate de securitatea europeană. Expertul afirmă că revigorarea Uniunii Europei Occidentale a fost impulsionată de Actul Unic European din 1986, în care, apare într-o primă formulare explicit formulat conceptul de Identitate Europeană de Securitate şi Apărare, în care ideea de identitate europeană necesită a fi dezvoltată şi aplicată în domeniul securității şi apărării, prevăzută în Documentul asupra identității europene,

care a fost prezentat la 14 decembrie 1973, la Copenhaga. În prima jumătate a anilor ’90 Uniunea Europei Occidentale a cunoscut un proces de consolidare, prin accederea în organizaţie a Spaniei, Portugaliei (în 1990) şi Greciei (în 1992), prin integrarea ca membri asociaţi în Consiliul Uniunii Europei Occidentale, a Islandei, Norvegiei şi Turciei (în 1991), prin înfiinţarea, sub egida Franţei, a unor structuri instituţionale permanente, cum ar fi: Comitetul Militar, Institutul pentru Studii de Securitate de la Paris, Centrul Satelitar de la Torrejon, Celula de Planificare, Grupul Vest-European de Armamente şi Centrul Situaţional, precum şi prin apariţia forţelor multinaţionale europene – EUROCORP (Corpul European), EUROFOR (Forţa Europeană de Uscat), EUROMARFOR (Forţa Maritimă Europeană), Grupul Aerian European, Divizia Centrală Multinaţională, Forţa Amfibie Britanico-Olandeză, etc. [6, p. 391].

În opinia noastră, preocupările statelor europene pentru dezvoltarea unei structuri de securitate şi apărare în interiorul comunităţii europene nu a încetat niciodată, chiar şi în pofida mai multor provocări generate de dificultatea de a transforma conceptul de suveranitate într-un instrument eficient de asigurare a intereselor naţionale de securitate şi apărare. Securitatea europeană a fost şi rămâne definită, la nivelul statelor europene în termeni naţionali, însă rolul Alianţei Nord-Atlantice în acest domeniu are o influenţă determinantă asupra ritmului de evoluţie a Politicii de Securitate şi Apărare Comune a Uniunii Europene, deoarece, deşi Alianţa Nord-Atlantică a susţinut crearea unei identităţi instituţionale de securitate şi apărare la nivelul Uniunii Europene, statele membre ale căreia sunt, în mare parte, şi state membre ale Alianţei Nord-Atlantice, ea fiind o structură, care prin experienţa şi componenţa sa, poate reprezenta o garanţie de securitate mai mare decât cea oferită de Uniunea Europeană.

Considerăm că dezvoltarea unui mecanism de cooperare în domeniul securităţii şi apărării a constituit o preocupare constantă în elaborarea tratatelor, care fundamentează comunitatea europeană, iar ideea acestui mecanism apare odată cu Tratatele de la Maastricht şi Amsterdam. Astfel, prin Tratatul de la Maastricht, a fost constituit cel de-al doilea pilon al arhitecturii europene – Politica Externă şi de Securitate Comună, care includea şi „eventuala creare a unei politici comune de apărare, ceea ce în timp ar putea duce la formarea apărării comune” [7, p. 3]. De asemenea, Uniunea Europei Occidentale devenea parte integrantă în dezvoltarea Uniunii Europene, în elaborarea şi implementarea deciziilor şi acţiunilor cu implicaţii în apărare [7, p. 55]. În acelaşi timp, P. Duţu şi M.-Ş. Dinu acreditează supoziţia că, din punctul de vedere al redimensionării arhitecturii geopolitice mondiale a securităţii internaţionale după încheierea războiului rece, reconfigurării sistemului internaţional bipolar şi reconturării sferelor de influenţă geopolitică, perioada în care a fost elaborat şi adoptat Tratatul de la Maastricht coincide cu perioada imediat următoare a imploziei Uniunii Sovietice şi căderii regimului comunist în Europa de Est, dar şi cu cea în care cele două Germanii se reunificau. Aceste împrejurări impuneau necesitatea reconsiderării rolului şi locului comunităţii europene pe plan internaţional, dar şi pe cea a asumării sarcinii de organizare a asigurării propriei securităţi şi apărări. Demersul început în Tratatul de la Maastricht a fost continuat în cel de la Amsterdam, prin care se constituia postul de Înalt Reprezentant al Politicii de Securitate şi Apărare Comune a Uniunii Europene, iar Consiliul European dobândea

competenţe sporite în ceea ce priveşte rolul de autoritate ce ghidează măsurile adoptate la nivel european în domeniul securităţii şi apărării. De asemenea, experţii precizează că prin Tratatul de la Amsterdam, Uniunea Europeană devine beneficiară a capacităţilor Uniunii Europei Occidentale, ceea ce se presupunea că misiunile de tip Petersberg urmau să fie preluate de Uniunea Europeană, acestea contribuind la consolidarea dimensiunii de securitate şi apărare europeană [8, p. 13-16].

În aceeaşi ordine de ideii, C. Major şi Ch. Mölling susţin că procesul de elaborare ulterioară a Tratatului în dezvoltarea dimensiunii de securitate şi apărare a Uniunii Europene, a fost precedat de două evenimente cheie, Summitul franco-britanic de la Saint Malo din 1998 şi Consiliul European de la Köln din1999. Experţii accentuează contextul internaţional în care au avut loc aceste întâlniri la nivel înalt, ce s-au soldat cu adoptarea unor documente sau poziţii oficiale comune, fiind determinate de seria de evenimente tragice de dezintegrare a Republicii Federale Iugoslavia, ce a avut loc în proximitatea imediată a graniţelor Uniunii Europene, situaţie în care Comunitatea Europeană nu a fost capabilă să răspundă adecvat, deşi, cumulat, statele membre aveau mai bine de două milioane de soldaţi [9, p. 12].

Subliniem că apropierea geografică de spaţiul Uniunii Europene a regiunii Balcanii de Vest, care a generat riscuri şi ameninţări la adresa securităţii regionale, a demonstrat imperativitatea Comunităţii Europene de consolidare a capabilităţilor militare şi asumarea unui rol sporit din punctul de vedere al prevenirii şi gestionării situaţiilor de conflict, în contextul asigurării securităţii europene. Prin urmare, la Summitul de la Saint Malo, şefii de stat ai Franţei şi Regatului Unit al Marii Britanii au concluzionat că „UE trebuie să fie capabilă să poată juca un rol important pe arena internaţională", „să deţină o capacitate de forţe militare credibile pentru realizarea acţiunilor autonome, să posede mecanisme eficiente de a decide să le folosească, precum şi să fie disponibile de a realiza în practică acest lucru pentru a răspunde crizelor internaţionale" [10]. Totodată, precizăm că ulterior, escaladarea crizei din Kosovo a dus la reunirea şefilor de stat şi de guvern ai statelor membre ale Uniunii Europene de la Köln, în urma căreia Politica Europeană de Securitate şi Apărare a căpătat conturul în care se stabilesc principalele instituţii din lanţul decizional al domeniului de securitate şi apărare, cum ar fi: Comitetul Politic şi de Securitate; Comitetul Militar; Statul Major Militar; Centrul de Situaţii; Centrul Satelitar; reuniuni ad-hoc sau regulate ale Consiliului de Afaceri Generale şi Relaţii Externe; Institutul de Studii şi de Securitate; iar Secretarul General al Consiliului Uniunii Europene devine Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe şi Politică de Securitate [11].

Punctăm că Uniunea Europeană a înregistrat o serie de progrese în ceea ce priveşte dezvoltarea Politicii de Securitate şi Apărare Comune prin crearea unui pachet de forţe la care poate să recurgă prin extinderea misiunilor de tip Petersberg, prin Acordurile „Berlin Plus" şi prin adoptarea Strategiei Europene de Securitate. Mai mult ca atât, această tendinţă reactivă de evoluţie a dimensiunii militare a Uniunii Europene, determinată de realizarea Politicii de Securitate şi Apărare Comune s-a menţinut până în prezent, mai ales fiind intensificată în contextul agresiunii militare a Federaţiei Ruse împotriva Ucrainei. Totodată, este necesar de menţionat că inovaţiile Tratatului de la

Lisabona în materie de securitate şi apărare sunt un rezultat al faptului că Uniunea Europeană are nevoie de mai multă coerenţă şi eficienţă în acţiuni de implicare în asigurarea securităţii şi apărării, atât pe continentul european, cât şi în alte regiuni ale lumii. Prin reforma Politicii Externe şi de Securitate Comune şi a Politicii de Securitate şi Apărare Comune, determinată de Tratatul de la Lisabona, care soluționează problemele identificate, poate fi justificată şi prin dezbateri permanente asupra necesităţii constituirii unor structuri, organisme şi mecanisme ale Uniunii Europene abilitate să acţioneze în domeniul securităţii şi apărării din moment ce principalul garant al securităţii europene rămâne deocamdată Alianţa Nord-Atlantică.

3. Consolidarea instituțiilor Uniunii Europene în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comune și intensificarea rolului în asigurarea securității internaționale

Incontestabil Tratatele care reglementează funcţionarea şi organizarea Uniunii Europene au fost menite să rezolve anumite probleme pe care statele membre le-au întâmpinat atunci când au acţionat sub egida Uniunii Europene. La rândul său, Tratatul de la Lisabona nu face excepţie de la această tendinţă, menirea acestuia este de a crea mai multă eficienţă şi coerenţă în acţiune şi unul dintre mijloacele prin care acest lucru a fost realizat este schimbarea arhitecturii europene pe trei piloni, prin abolirea acestora. Astfel, suprimarea pilonilor Comunităţile Europene, Politica Externă şi de Securitate Comună și Cooperarea Polițienească și Judiciară în Materie Penală a avut ca prim efect acordarea personalităţii juridice a Uniunii Europene şi reprezentarea la nivel internaţional, prin dreptul de a încheia acorduri şi tratate internaţionale, precum şi includerea domeniului de securitate şi apărare în cadrul unei structuri integrate condusă de Uniunea Europeană, ceea ce ar echivala cu trecerea responsabilităţii asupra securităţii şi apărării în competența autorităţilor şi instituţiilor Uniunii Europene, care conform Tratatului de la Lisabona, este una dintre atribuţiile şi funcţiile esenţiale ale statelor membre. În acelaşi timp, P. Duțu și C. Bogzeanu exprimă părerea că pilonul doi, care cuprindea aria de securitate şi apărare a rămas supus unor reguli şi proceduri speciale, iar fuziunea pilonilor unu și trei în realitate nu a fost realizată în totalitate, ceea ce a făcut ca arhitectura pe trei piloni să fie înlocuită cu una pe doi piloni, principalul motiv a constat în implicaţiile pe care domeniul securităţii şi apărării le are asupra ideii de suveranitate naţională şi interes naţional [1, p. 42].

Prin urmare, Tratatul de la Lisabona prevede că Competenţa Uniunii Europene în materie de Politică Externă şi de Securitate Comună include toate domeniile politicii externe, precum şi toate chestiunile referitoare la securitatea Uniunii Europene, inclusiv la definirea treptată a unei politici de apărare comune. Politica Externă şi de Securitate Comună face obiectul aplicării unor norme şi proceduri speciale, aceasta fiind definită de Consiliul European şi pusă în aplicare de Consiliul Uniunii Europene prin hotărâri aprobate în unanimitate, cu excepţia cazului în care tratatele dispun altfel [12, p. 25]. P. Duțu și C. Bogzeanu consideră că toată Politica Externă și de Securitate Comună, în care este inclusă şi Politica de Securitate şi Apărare Comună, poate fi privită drept un domeniu politic a cărui evoluţie este ghidată de un obiectiv integraţionist, dar care con-

tinuă să funcţioneze în conformitate cu regulile interguvernamentalismului. Faptul că, în acest domeniu, deciziile sunt adoptate în unanimitate la nivelul Consiliului European şi al Consiliului Uniunii Europene indică cu claritate menţinerea caracterului interguvernamental al Politicii Externe şi de Securitate Comune şi al Politicii de Securitate şi Apărare Comune, care relevă un scop integraţionist în acest domeniu. Din acest punct de vedere, Uniunea Europeană va rămâne în continuare o comunitate, care acţionează întrunit atunci când interesele naţionale ale statelor membre sunt identice [1, p. 43].

Precizăm că liniile directoare sunt în continuare trasate la nivelul Consiliului European, iar deciziile de iniţiere a unei acţiuni care să implice mobilizarea capabilităţilor civile şi militare sunt adoptate, ca şi până acum, tot de către Consiliul Uniunii Europene. De asemenea, Comitetul Politic şi de Securitate îşi păstrează rolul cheie, la nivel politico-strategic al Politicii de Securitate și Apărare Comune. Comitetul Militar al Uniunii Europene, Statul Major Militar al Uniunii Europene, Capacitatea Civilă de Planificare şi Conducere, Centrul pentru Situaţii de Urgenţă, Centrul Satelitar şi Comitetul pentru Aspecte Civile în Managementul Crizelor sunt instituţii care continuă să joace un rol deosebit de important în materie de Politici de Securitate și Apărare Comune. Totodată, este necesar de remarcat că principalele elemente de noutate în domeniul securităţii şi apărării se referă cu precădere la reprezentarea externă a Uniunii Europene, care se distinge prin coerenţă şi eficienţă a acţiunii instituţionale pe plan internaţional. Relevanţa acestui fapt pentru evoluţia Politicii de Securitate și Apărare Comune este evidentă din mai multe puncte de vedere. În primul rând, Politica de Securitate şi Apărare Comună continuă să rămână parte integrantă a Politicii Externe şi de Securitate Comune, ceea ce înseamnă caracterul unitar al acţiunilor şi măsurilor întreprinse sub egida Politicii de Securitate şi Apărare Comune. În al doilea rând, nu trebuie să subestimăm contribuţia Politicii de Securitate şi Apărare Comune pentru asigurarea securităţii internaţionale, care rezidă, nu atât în capacitatea de intervenţie militară a Uniunii Europene, dar în gestionarea crizelor şi conflictelor internaţionale pe dimensiunea civilă. În acest context, acreditǎm ideea cǎ Tratatul de la Lisabona creează un cadru, care să favorizeze sporirea eficienței şi vizibilităţii instituţionale pe arena internaţională a Uniunii Europene prin promtitudinea de luare a deciziilor şi edificarea unei viziuni comune la nivelul instituţiilor nou create, cum ar fi: Preşedintele Consiliului European, Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe şi Politică de Securitate şi Serviciului European de Acţiune Externă [12, p. 25-27].

O. Krentz relevă aspectul formal al Politicii de Securitate și Apărare Comune, care face parte integrantă din Politica Externă și de Securitate Comună a Uniunii Europene. Potrivit expertului, Politica de Securitate şi Apărare Comună reprezintă principalul cadru de politică prin care statele membre ale Uniunii Europene pot dezvolta o cultură strategică europeană de securitate şi apărare, cu ajutorul căreia, prin intermediul oportunităților identificate, vor fi prevenite şi gestionate conflictele şi crizele regionale, precum şi vor contribui semnificativ la asigurarea păcii şi securităţii internaţionale, cu o capacitate mai sporită de coeziune instituţională la nivel naţional şi supranaţional [13]. Exprimăm opinia că în contextul geopolitic tensionat din perioada postrăzboi rece Politica de Securitate și Apărare Comună a demonstrat o dezvoltare rapidă a capacităților

sale de reacție rapidă și o implicare promtă în cadrul misiunilor și operațiunilor civil-militare în afara spațiului Uniunii Europene, iar evenimentele de după 24 februarie 2022, când Federația Rusă a început o invazie militară pe scară largă împotriva Ucrainei, au determinat o redimensionare geopolitică pentru Europa în general și Uniunea Europeană în particular impulsionând realizarea ideii de a edifica o uniune a securității și apărării în cadrul Uniunii Europene.

Din punct de vedere instituțional Politica de Securitate și Apărare Comună este organizată de Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, care acționează și în calitate de vicepreședinte al Comisiei Europene și ocupă rolul instituțional central prezidând Consiliul Afaceri Externe în configurația miniștrilor apărării, care reprezintă organismul decizional al Politicii de Securitate și Apărare Comune, este responsabil de prezentarea propunerilor privind Politica de Securitate și Apărare Comună către statele membre, este șeful Serviciului European de Acțiune Externă și directorul Agenției Europene de Apărare. În același timp, Consiliul European și Consiliul Uniunii Europene adoptă decizii referitoare la Politica de Securitate și Apărare Comună în unanimitate, (conform art. 42 din Tratatul de la Lisabona). Printre excepțiile notabile se numără deciziile referitoare la Agenția Europeană de Apărare, (conform art. 45 din Tratatul de la Lisabona) și la cooperarea structurată permanentă, (conform art. 46 din Tratatul de la Lisabona), în cazul cărora se aplică votul cu majoritate calificată [13].

În această ordine de ideii, Tratatul de la Lisabona a introdus o politică europeană în materie de capabilități și armament (conform art. 42 alin. 3 din Tratatul de la Lisabona) și a stabilit că Agenția Europeană de Apărare și Comisia Europeană colaborează când este necesar (conform art. 45 alin. 2 din Tratatul de la Lisabona), în special în ceea ce privește politicile Uniunii Europene în domeniul cercetării, industriei și spațiului. Mai mult ca atât, art. 21 din Tratatul de la Lisabona reamintește că multilateralismul se află în centrul acțiunii externe a Uniunii Europene, ceea ce permite partenerilor Uniunii Europene să participe la misiunile și operațiunile Politicii de Securitate și Apărare Comune, Uniunea Europeană angajându-se să consolideze coordonarea și cooperarea pe dimensiunea multilaterală, în special cu Organizația Națiunilor Unite (ONU) și cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), dar și cu alte organizații regionale, cum ar fi: Uniunea Africană [13].

4. Instrumentele Uniunii Europene în materie de Politici de Securitate și Apărare Comune

Conform lui O. Krentz, Politica de Securitate și Apărare Comună a evoluat semnificativ de la Tratatul de la Lisabona, atât din punct de vedere politic, cât și instituțional, fiind prezentată, la 28 iunie 2016, de către Federica Mogherini Consiliului European „Strategia globală pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene", un document care descrie strategia pentru Politica de Securitate și Apărare Comună și identifică cinci priorități strategice pentru Uniunea Europeană: 1. Securitatea Uniunii Europene; 2. Reziliența statelor și societăților în vecinătatea de est și de sud a Uniunii Europene; 3. Elaborarea unei abordări integrate a conflictelor; 4. Sistemele regionale de cooperare;

5 Guvernarea globală pentru sec. XXI. De asemenea, în noiembrie 2016, în cadrul Consiliului European a fost prezentat spre aprobare un „Plan de implementare privind securitatea și apărarea", pentru a operaționaliza viziunea Strategiei globale pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene, care cuprindea 13 propuneri, inclusiv un „Proces anual coordonat de revizuire privind apărarea" și un nou mecanism de cooperare structurată permanentă pentru statele membre, care doresc să își asume angajamente suplimentare în materie de securitate și apărare. Totodată, în paralel, a fost supus dezbaterii „Planul de acțiune european în domeniul apărării", în cadrul căruia au fost abordate cele mai importante propuneri legate de înființarea unui „Fond european de apărare", axat pe cercetarea militară și dezvoltarea capabilităților, iar măsurile respective au fost puse în aplicare în perioada imediat următoare [13]. M. Malovec este de părerea că „Strategia globală pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene" accentuează abordarea principială și pragmatică a Uniunii Europene de asigurare a mediului de securitate europeană, precum și ambiția sa de autonomie strategică în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comune, indicând o schimbare importantă de filosofie, comparativ cu Strategia europeană de securitate din 2003 [14] .

În contextul lansării de către Uniunea Europeană, în iunie 2021, a unui proces de reflecție privind viitorul securității și apărării europene, a fost elaborată „Busola strategică pentru securitate și apărare", care reprezintă un document de politică ce stabilește strategia de securitate și apărare a Uniunii Europene pentru următorii 5-10 ani. Busola strategică oferă un cadru de acțiune pentru dezvoltarea unei viziuni comune în domeniul securității și apărării. Obiectivul principal al documentului este de a oferi orientări politice pentru punerea în aplicare a „Autonomiei strategice" a Uniunii Europene în patru domenii importante: gestionarea crizelor, reziliența, capabilitățile și parteneriatele, iar realizarea procesului este conceput pentru a răspunde necesității tot mai mari a Uniunii Europene de a acționa ca furnizor de securitate. În noiembrie 2021, a fost prezentată versiunea inițială a documentului în cadrul unei sesiuni comune a miniștrilor afacerilor externe și apărării ale statelor membre ale Uniunii Europene. Ulterior, documentul a fost modificat semnificativ prin actualizarea acestuia în contextul reconfigurării arhitecturii geopolitice mondiale a securității internaționale, precedate de războiul de agresiune al Federației Ruse împotriva Ucrainei, și prin schimbarea ulterioară a poziției, ambițiilor și instrumentelor Uniunii Europene în domeniul apărării, astfel la 24-25 martie 2022, în timpul Președinției franceze a Consiliului Uniunii Europene, Consiliul European a aprobat versiunea finală a Busolei strategice [13].

Considerăm că misiunile și operațiunile de gestionare a crizelor sunt expresia cea mai vizibilă și mai tangibilă a Politicii de Securitate și Apărare Comune, iar „Busola strategică" vine să îmbunătățească „Strategia globală pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene" sub aspectul redefinirii eficienței instituționale și utilității aplicării instrumentelor de gestionare a crizelor și prin crearea unei noi capacități de desfășurare rapidă a Uniunii Europene. De asemenea, „Busola strategică" urmărește să ofere scopuri și obiective coerente pentru alte inițiative și procese relevante în asigurarea securității europene, dar și celei internaționale, cum ar fi: noul mecanism de cooperare structurată permanentă, Fondul european de apărare și Procesul anual coordonat

de revizuire privind apărarea. Totodată, constatăm că începând cu 2016, Politica de Securitate și Apărare Comună a înregistrat o serie de succese. Pe lângă lansarea noului mecanism de cooperare structurată permanentă; unei structuri permanente de comandă și control pentru planificarea și conducerea misiunilor militare neexecutive; Fondului european de apărare; Pactului privind Politica de Securitate și Apărare Comună civilă; revizuirii strategice a dimensiunii civile a Politicii de Securitate și Apărare Comune; unui instrument european pentru pace în afara bugetului, la 5 martie 2024 Comisia Europeană a prezentat „Strategia privind industria europeană de apărare", care prevede consolidarea competitivității și a gradului de pregătire al bazei industriale și tehnologice de apărare europene.

Prin intermediul Instrumentului european pentru pace, un instrument extrabugetar, Uniunea Europeană finanțează costurile comune ale misiunilor și operațiunilor militare ale Politicii de Securitate și Apărare Comune, astfel îmbunătățind repartizarea sarcinilor între statele membre. De asemenea, Instrumentul european pentru pace, poate fi utilizat, pentru a finanța furnizarea de instruire și de echipamente militare (inclusiv echipamente letale) pentru sectoarele securității și apărării din țările partenere ale Uniunii Europene, în acest fel consolidând capacitățile operațiunilor de sprijinire a păcii, precum și capacitățile țărilor din afara Uniunii Europene și ale organizațiilor partenere în chestiuni militare și de apărare [13].

Referitor la misiunile și operațiunile din cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comune este necesar de subliniat că începând cu 2003, dar și cu prima intervenție în Balcanii de Vest, Uniunea Europeană a lansat și a desfășurat 40 de operațiuni și misiuni pe trei continente. Din octombrie 2023, sunt în curs de desfășurare 24 de misiuni și operațiuni ale Politicii de Securitate și Apărare Comune. În prezent, aproximativ 4 000 de membri ai personalului militar și civil al Uniunii Europene sunt desfășurați în străinătate, în baza deciziilor aprobate de instituțiile Uniunii Europene, la cererea țărilor partenere sau în baza unei rezoluții a Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite. Cea mai recentă misiune a forțelor navale ale Uniunii Europene, lansată la 19 februarie 2024 este operațiunea (EUNAVFOR), care are drept scop protejarea libertății de navigație și securitatea maritimă în Marea Roșie, în nord-vestul Oceanului Indian și în Golful Aden, exercitând un mandat de apărare, care prevede escortarea navelor maritime și o asigurare mai eficientă a cunoașterii situației regionale în privința atacurilor maritime sau aeriene din partea insurgenților [13].

Ținem să precizăm că M. Malovec evidențiază acțiunile Uniunii Europene, care oferă o opțiune sustenabilă pentru investițiile în infrastructură la nivel mondial, dar și pentru a răspunde provocărilor geopolitice actuale reprezentate de modelul de interese economice ale Chinei în plan global. În acest context, Uniunea Europeană a elaborat în 2021 o strategie „Global Gateway", care urmărește să mobilizeze până la 300 mlrd. de EURO sub formă de investiții publice și private în diferite sectoare ale economiei din întreaga lume, promovând în același timp valorile Uniunii Europene și un cadru de reglementare la nivel mondial. În același timp, „Global Gateway" este un instrument menit să îmbunătățească prezența și vizibilitatea Uniunii Europene la nivel mondial prin punerea în aplicare a Politicii de Securitate și Apărare Comune. Această inițiativă

se bazează parțial pe fonduri din „Instrumentul de vecinătate și cooperare pentru dezvoltare internațională – Europa globală”, finanțat din bugetul european, în valoare de aproximativ 80 de mlrd. de EURO în perioada 2021-2027 [14].

În opinia noastră, realizarea obiectivului general de creare a unor posibilități de apărare europene comune, realizate prin contribuția statelor membre cu capacități civile și militare sub egida Politicii de Securitate și Apărare Comune, a înregistrat progrese semnificative, atât prin dezvoltarea cadrului conceptual, cât și prin lansarea unor inițiative de dezvoltare a capabilităților de securitate și apărare ale Uniunii Europene pentru a contracara provocările de securitate la nivel regional și internațional. Totodată, precizăm că dimensiunea operațională a angajamentului Uniunii Europene a fost consolidată prin crearea Capacității de planificare și conducere a misiunilor non-executive ale Uniunii Europene și adoptarea măsurilor în ceea ce privește optimizarea modului de angajare a Grupurilor de luptă ale Uniunii Europene, inclusiv prin ajustarea mecanismelor de asigurare a resurselor financiare pentru dislocarea acestora, iar misiunile civile fiind coordonate de către Capacitatea civilă de planificare și conducere.

Reliefarea dimensiunilor militare și civile din cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comune sunt necesare pentru a înțelege funcționalitatea asigurării domeniului de securitate și apărare. Prin urmare, dimensiunea militară a Politicii de Securitate și Apărare Comune a beneficiat de o atenție particulară, prin adoptarea unui pachet de inițiative incluzând: Fondul European pentru Apărare – (2021-2027) , Procesul anual coordonat de revizuire privind apărarea și noul mecanism de cooperare structurată permanentă. Prin aceste inițiative se dorește impulsionarea cooperării europene în domeniul apărării, inclusiv prin dezvoltarea componentei industriale și prin fortificarea sprijinului financiar acordat acestui segment. Din această perspectivă, în ultima perioadă a avut loc o consolidare a profilului practic al acestor inițiative prin lansarea unui număr important de proiecte de cooperare cu participarea statelor membre, în diferite formule.

Dimensiunea civilă a Politicii de Securitate și Apărare Comune a cunoscut în anul 2018 o reformă a cadrului conceptual pentru a răspunde riscurilor și amenințărilor actuale la adresa securității internaționale, cum ar fi: migrația ilegală, terorismul internațional, provocările hibride, securitatea maritimă, gestionarea frontierelor și crima organizată. Astfel, la 19 noiembrie 2018, a fost adoptat „Pactul civil în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comune”. Acesta cuprinde linii strategice de orientare în materie de acțiune externă a Uniunii Europene în sprijinul gestionării civile a crizelor și prevenirii conflictelor, precum și angajamentele statelor membre și ale instituțiilor Uniunii Europene în acest domeniu, pe coordonatele: resurse umane, cadru juridic, etc. La nivel național, realizarea acestor angajamente sunt prevăzute în Strategia Națională pentru implementarea Pactului civil în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comune.

Urmare a procesului de instituționalizare a Politicii de Securitate și Apărare Comune a Uniunii Europene au fost constituite instituții/actori responsabili de realizarea Politicii de Securitate și Apărare Comune, cum ar fi: 1. Consiliul European, format din șefii de stat sau de guvern ai statelor membre ale Uniunii Europene, care identifică interesele strategice ale Uniunii Europene, determină obiectivele și definește orientările generale ale Politicii de Securitate și Apărare Comune; 2. Consiliul Uniunii Europene,

format din miniştrii statelor membre ale Uniunii Europene, deciziile cărora sunt adoptate, preponderent prin consens, cu privire la acţiunile sau poziţiile în cadrul Politicii de Securitate şi Apărare Comune; 3. Înaltul Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe şi Politică de Securitate, care este şi vice-preşedinte al Comisiei Europene, el prezidează reuniunile lunare ale miniştrilor de externe din statele membre ale Uniunii Europene (Consiliul Afacerilor Externe), poate reprezenta Uniunea Europeană, alături de preşedintele Comisiei Europene, în relaţiile cu statele terţe, şi conduce Serviciul European de Acţiune Externă, totodată, Înaltul Reprezentant înaintează un raport anual către Parlamentul European privind principalele aspecte şi linii de bază ale Politicii de Securitate şi Apărare Comune; 4. Comitetul politic şi de securitate, reprezintă formatul central pentru Politica Externă şi de Securitate Comună şi Politica de Securitate şi Apărare Comună. Reprezentanţii permanenţi (ambasadori) ai Comitetul politic şi de securitate se reunesc de regulă de două ori pe săptămână, la Bruxelles, pentru a discuta problemele curente de politică şi de securitate şi pentru a monitoriza implementarea politicilor agreate de Uniunea Europeană prin Comisia Europeană şi Consiliul Afaceri Externe. Comitetul politic şi de securitate exercită controlul politic şi ghidarea strategică pentru misiunile şi operaţiunile din cadrul Politicii de Securitate şi Apărare Comune, atât civile, cât şi militare; 5. Grupurile de lucru ale Comitetului politic şi de securitate sunt constituite pe criterii de abordare geografică sau tematică a dosarelor Politicii de Securitate şi Apărare Comune. Pe baza expertizei membrilor lor, grupurile şi comitetele negociază poziţiile Politicii de Securitate şi Apărare Comune, redactează avizele sau recomandările pentru Comitetul politic şi de securitate; 6. Corespondenţii europeni servesc drept puncte de contact în capitalele europene şi facilitează obţinerea unor poziţii comune în materie de Politica de Securitate şi Apărare Comună.

Referitor la Instrumentarul Politicii Externe şi de Securitate Comune al Uniunii Europene, subliniem că acesta cuprinde următoarele acţiuni, cum ar fi: decizii, declaraţii, demersuri scrise sau verbale, dialog politic, măsuri restrictive şi operaţii comune, adoptarea cărora reprezintă un proces de negocieri interinstituţional în cadrul Uniunii Europene. Deciziile adoptate de către Consiliul Uniunii Europene sunt, fie poziţii comune într-un dosar anume, obligatorii pentru Comisia Europeană, care le vor promova în cadrul multilateral internaţional, fie acţiuni comune, făcând astfel posibilă mobilizarea resurselor materiale şi financiare. Declaraţiile Înaltului Reprezentant al Uniunii Europene pentru Afaceri Externe şi Politică de Securitate în numele Uniunii Europene sunt poziţii publice pe teme specifice de actualitate, negociate în prealabil de către Comisia Europeană. Demersurile scrise sau verbale sunt menite să genereze o conduită sau acţiune din partea unui stat, stat terţ sau actor non-statal. Dialogul politic cu state terţe şi cu organizaţii internaţionale reprezintă un alt mijloc prin care se promovează obiectivele Politicii Externe şi de Securitate Comune. Tratatul de la Lisabona a făcut posibilă crearea unei reţele diplomatice a Uniunii Europene în statele terţe şi pe lângă organizaţiile internaţionale, actualmente, dispunând de peste 140 de Delegaţii şi nouă Reprezentanţi speciali ai Uniunii Europene, care gestionează probleme sensibile în zone geografice considerate de un interes special pentru Uniunea Europeană. Măsurile restrictive, ce reprezintă rezultatul sancţiunilor adoptate de către Uniunea

Europeană, ca răspuns la încălcarea dreptului internațional, a drepturilor omului sau a principiilor democratice, pot viza state terțe, entități non-statale sau persoane din state terțe, fiind aplicate conform prevederilor legale din tratate sau rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU.

5. Relația dintre Uniunea Europeană şi Alianța Nord-Atlantică pe dimensiunea securitate și apărare

În ceea ce priveşte relaţia dintre Uniunea Europeană şi Alianța Nord-Atlantică, considerăm că Tratatul de la Lisabona nu aduce modificări notabile. În principiu, relația este guvernată de aceleaşi reguli fundamentale, care au fost stabilite în acordurile încheiate anterior sau în Tratatele asupra organizării şi funcţionării Uniunii Europene, ce au precedat Tratatul de la Lisabona. Mai mult ca atât, prevederile Tratatului referitoare la relaţia Uniunii Europene pe dimensiunea Politicii de Securitate și Apărare Comune cu Alianța Nord-Atlantică vin să consolideze supoziția că Alianţa Nord-Atlantică îşi menţine rolul central în securitatea şi apărarea statelor care îi sunt membre. Unul dintre cele mai elocvente paragrafe în acest sens este chiar cel care face referire la clauza asistenţei mutuale, care ar putea fi interpretată ca suprapunându-se implicaţiilor conceptului de apărare colectivă pe baza căruia funcţionează Alianţa Nord-Atlantică. Astfel, art. 42, paragraful 7, alineatul 2 din Tratatul de la Lisabona menţionează că „angajamentele şi cooperarea în cadrul Politicii de Securitate și Apărare Comune sunt conforme cu angajamentele asumate în cadrul Organizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord, care rămâne pentru statele membre ale acestei organizaţii fundamentul apărării lor colective şi cadrul de punere în aplicare a acesteia" [15, p. 39]. În acest fel, rolul şi importanţa Alianţei Nord-Atlantice pentru statele sale membre, chiar dacă sunt şi membre ale Uniunii Europene, este subliniată şi reconfirmată. Totodată, clauza asistenţei mutuale nu se suprapune şi nu afectează clauza apărării colective a Alianţei Nord-Atlantice, deoarece decizia de a acorda această asistenţă rămâne la latitudinea statelor membre şi la cea instituţională din cadrul Uniunii Europene ca organizaţie internaţională.

În opinia lui V. Pascual Planchuelo Alianţa Nord-Atlantică este un obstacol important în dezvoltarea Politicii de Securitate și Apărare Comune, deoarece pentru a deveni un jucător credibil, Uniunea Europeană trebuie să-şi dezvolte componenta de securitate şi apărare pe două coordonate. Prima coordonată este identificarea exactă a rolului instituţiilor Uniunii Europene şi reglementarea clară evitând ambiguităţile. A doua coordonată prevede impulsionarea dezvoltării capabilităţilor militare ale Uniunii Europene. Expertul susține că această coordonată va fi mai greu de realizat, deoarece o mare parte din statele Uniunii Europene participă activ în cadrul Alianţei Nord-Atlantice, iar o dezvoltare substanțială a acestor capabilităţi ar reduce inițiativa europeană în Alianţa Nord-Atlantică. Teama pe care Charles de Gaulle o avea în legătură cu crearea unei Europe atlantice şi nu a unei Europe autentice este extrem de actuală, iar pentru a deveni o Europă care să fie conştientă de moştenirea istorică, statele membre trebuie să-şi ralieze interesele naționale la interesele comunitare pentru fortificarea Politicii de Securitate și Apărare Comune a Uniunii Europene, deoarece, în sec. XXI, Uniunea Europeană riscă să fie doar un grup de state fără o putere determinantă pentru politică mondială sau să-și

păstreze statutul de organizaţie internaţională fără vreo influenţă în procesul de reconfigurare structurală geopolitică a sistemului internațional [16, p. 10-12].

Precizăm că principiile fundamentale, care au stat la baza constituirii relațiilor de cooperare dintre Uniunea Europeană şi Alianţa Nord-Atlantică sunt complementaritatea şi compatibilitatea, care au contribuit la realizarea obiectivelor prin desfăşurarea misiunilor şi aplicarea instrumentelor necesare în contextul asigurării păcii şi securității internaționale. Relația dintre cele două organizații ar trebui să continue şi să fie cooperativă şi nu competitivă, având în vedere că 23 dintre statele membre ale Uniunii Europene sunt şi membre ale Alianţei Nord-Atlantice, iar Politica de Securitate şi Apărare Comună a Uniunii Europene trebuie să fie concentrată în continuare pe gestionarea crizelor, prevenirea conflictelor şi consolidarea securității internaționale, în timp ce strategia Alianţei Nord-Atlantice este să asigure apărare militară colectivă şi descurajarea conflictelor armate. Totodată, menționăm că în cadrul mediului de experți militari s-a edificat un curent de opinie, care promovează ideea, adepții căreia suntem şi noi, că succesul procesului de construire a unei apărări europene comune este determinat de necesitatea de distribuire a competențelor şi responsabilităților de înzestrare şi asigurare cu armamente şi muniții militare de ultima generație în cadrul Uniunii Europene, urmând ca fiecare țară, în funcție de tradiție şi capacități militare, să producă doar o componentă specializată a sistemului de apărare, cum ar fi: Germania – blindate, Marea Britanie – aviație şi rachete de croazieră, Franța şi Italia – telecomunicații şi radare, Regatul Țărilor de Jos – echipamente individuale, etc.

Concluzii

Aşadar, dispozițiile privind Politica de Securitate şi Apărare Comună, introduse de Tratatul de la Lisabona, reprezintă o expresie politică fermă a intenției Uniunii Europene de a acționa ca o forță stabilizatoare în lume şi oferă un cadru juridic clar pentru consolidarea capacității sale de a-şi urma politica externă şi de securitate, printr-o abordare cuprinzătoare fundamentată pe toate instrumentele aflate la dispoziția instituțiilor Uniunii Europene şi a statelor membre ale acesteia, pentru a preveni şi a gestiona crizele şi conflictele militare internaționale, astfel contribuind la edificarea unei păci durabile la nivel global.

În concluzie subliniem că urmare a procesului de instituționalizare a Politicii de Securitate şi Apărare Comune, dar şi în actualitatea contextului geopolitic internațional este necesar ca Uniunea Europeană să devină mai activă, mai consecventă şi mai perseverentă în realizarea obiectivelor sale de asigurare a securității şi apărării comune prin mijloace civile sau militare, prin unirea eforturilor de a garanta unitatea de comandă în caz de criză, prin alocarea unor resurse financiare considerabile, precum şi prin coordonarea mai bună a celor existente. În Politica de Securitate şi Apărare Comună, Uniunea Europeană nu va putea face abstracție de necesitatea menţinerii unor relaţii strategice de cooperare cu Statele Unite ale Americii şi în acelaşi timp, trebuie să intensifice dezvoltarea colaborării şi cu alţi actori internaționali importanţi de pe scena mondială, cum ar fi: China, Japonia, Canada şi India, fără ca vreuna din aceste relaţii să aibă un caracter de exclusivitate şi să manifeste deschiderea necesară pentru dezvolta-

rea unor parteneriate active cu orice ţară care îi împărtăşeşte scopurile şi valorile, fiind gata să acţioneze pentru apărarea acestora. Politica de Securitate şi Apărare Comună realizată de către Uniunea Europeană va contribui semnificativ la consolidarea unui sistem de securitate internaţional multilateral, care să permită edificarea unei lumi mai prospere, mai echitabile şi mai sigure. Totodată, necesitatea modernizării Politicii de Securitate şi Apărare Comune trebuie să devină un imperativ existenţial pentru statutul de mare putere al Uniunii Europene, care se impune de realizat, prin promovarea intereselor de securitate şi apărare, atât în interior, cât şi în exterior, iar în caz contrar Uniunea Europeană va pierde din valoarea şi prestigiu său internaţional şi va deveni un actor insignifiant, constituit din state democratice fără influenţă de a determina viitorul politicii mondiale.

BIBLIOGRAFIE

1. DUŢU, Petre, BOGZEANU, Cristina. *Reforma instituţională a UE din perspectiva Politicii de Securitate şi Apărare Comune.* Bucureşti: Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I", 2011. 80 p. ISBN 978-973-663-908-1
2. MUREŞAN, Liviu, POP, Adrian, BONCIU, Florin. The European Security and Defence Policy: A Factor of Influence on the Actions of Romania in the Field of Security and Defence. In: *Econstor*, *Pre-Accession Impact Studies II, No. 4, European Institute of Romania.* Bucureşti: 2004. 83 p.
3. BRETHERTON, Charlotte, VOGLER, John. *The European Union as a Global Actor*. London: Editura Routledge, 2005. 336 p. ISBN 9780203022672
4. WALLANDER, Celeste. Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War. In: *International Organization*. 2000, vol. 54, nr. 4, pp. 705-735. ISSN 0020-8183
5. FRUNZETI, Teodor. *Geostrategie*. Bucureşti: Editura Centrului Tehnic Editorial al Armatei, 2009. 405 p.
6. COLLESTER, J. Bryan. Cum s-a strecurat apărarea în PESC: Uniunea Europei Occidentale (UEO) şi identitatea apărării şi securităţii europene (IASE). In: *Starea Uniunii Europene: risc, reformă, rezistenţă, relansare* / coord. Green Cowles Maria. Smith Michael. Bucureşti: Editura Club Europa, 2002, pp. 385-403.
7. Treaty on European Union, Official Journal C 191, 29 July 1992 [online]. [citat 23.04.2025]. Disponibil: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html.
8. DUŢU, Petre, DINU, Mihai-Ştefan. *Politica Europeană de Securitate şi Apărare – cadrul de manifestare şi dezvoltare a intereselor de securitate naţională*. Bucureşti: Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I", 2007. 44 p. ISBN 978-973-663-560-2
9. MAJOR, Claudia, MÖLLING, Christian. EU Military Capabilities - Some European Troops, but not yet a European Army. In: *EU Crisis Management: Institutions and Capabilities in the Making* / coord. Greco Ettore. Pirozzi Nicoletta. Silvestri Stefano. Istituto Affari Internazionali. Roma: Editura Città Nuova della P.A.M.O.M., Noiembrie 2010, pp. 11-28. ISBN 978-88-98042-15-9
10. Franco-British Summit, Joint Declaration on European Defence, Saint Malo, 4 December 1998 [online]. [citat 26.04.2025]. Disponibil: http://www.atlanticcommunity.org/SaintMalo%20Declaration%20Text.html.
11. Deciziilor Consiliului de la Köln, 3-4 Iunie 1999 [online]. [citat 26.04.2025]. Disponibil: http://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm#an3.
12. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană şi a Tratatului de Instituire a Comunităţii Europene, 13 decembrie 2007 [online]. [citat 27.04.2025].

Disponibil:https://eur-lex.europa.eu/search.html?scope=EURLEX&text=Tratatul+de+la+Lisabona+de+modificare+a+Tratatului+privind+Uniunea+European%C4%83+%C5%9Fi+a+Tratatului+de+Instituire+a+Comunit%C4%83%C5%A3ii+Europene%2C+13+decembrie+2007&lang=ro&type=quick&qid=1748245792186.

13. Politica de Securitate și Apărare Comună [online]. [citat 27.04.2025]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/159/politica-de-securitate-si-aparare-comuna.
14. Politica externă: obiective, instrumente și realizări [online]. [citat 27.04.2025]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/158/politica-externa-obiective-instrumente-si-realizari.
15. Uniunea Europeană, Versiunea Consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului privind Funcționarea Uniunii Europene. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. In: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, 26.10.2012 [online]. [citat 30.04.2025]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF
16. PASCUAL PLANCHUELO, Victor. La Débil Europa: Consideraciones criticas sobre la política exterior de la unión. In: *Aposta, Revista de Ciencias Sociales*. 2009, iulie-august-septembrie, nr. 42, pp. 1-14. ISSN 1696-7348

https://doi.org/10.59295/ierm2025.03 CZU 327(4)”20”:061.1EU

POLITICA EXTERNĂ A UNIUNII EUROPENE ÎNTR-O ORDINE INTERNAȚIONALĂ FRAGMENTATĂ: ÎNTRE AUTONOMIE STRATEGICĂ ȘI PLURILATERALISM PRAGMATIC[1]

THE EUROPEAN UNION'S FOREIGN POLICY IN A FRAGMENTED INTERNATIONAL ORDER: BETWEEN STRATEGIC AUTONOMY AND PRAGMATIC PLURILATERALISM

Liliana BENIUC, ***doctor în științe politice, conferențiar universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: liliana.beniuc@usm.md
ORCID: 0000-0002-1094-2662

Rezumat: *Articolul analizează reconfigurarea politicii externe a Uniunii Europene într-un context global marcat de fragmentarea ordinii internaționale liberale. Obiectivele cercetării sunt: de a explica fundamentele teoretice ale autonomiei strategice deschise și ale plurilateralismului pragmatic; de a delimita nivelurile de autonomie – responsabilitate, rezervă și emancipare – prin instrumente concrete; de a evalua avantajele și riscurile formatelor plurilaterale; de a formula recomandări aplicabile Republicii Moldova. Studiul demonstrează că UE răspunde fragmentarea ordinii internaționale liberale printr-o combinație între autonomie strategică și forumuri plurilaterale „ale celor care vor și pot”, capabile să promoveze standarde digitale, climatice și financiare fără a submina arhitectura multilaterală existentă. Analiza scoate în evidență beneficiile – rapiditate decizională, presiune normativă – dar și limitele, precum percepția de exclusivism sau riscul de fragmentare suplimentară a regulilor comerciale. În final, se propun recomandări pentru Republica Moldova: alinierea la legislația UE în domeniile digital și climatic, diversificarea energetică și industrială prin participarea la inițiativele REPowerEU și Alianța pentru materii prime critice, precum și valorificarea oportunităților verde-digitale oferite de Global Gateway, pentru a consolida reziliența economică și a accelera integrarea europeană. Articolul este elaborat în contextul implementării proiectului Jean Monnet Chair ERASMUS-JMO-2023-CHAIR nr. 101126798 „EU's role in the emerging internațional system” (EUREIS) și subprogramului „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la UE: abordări juridice, politologice și sociologice”, nr. 01.05.01.*

Cuvinte-cheie: *autonomie strategică; plurilateralism pragmatic; fragmentarea ordinii internaționale; politica externă a UE; diplomație normativă; Republica Moldova.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Summary: *This article examines the reconfiguration of the European Union's foreign policy within a global environment marked by the fragmentation of the liberal international order. The study pursues four objectives: to explicate the theoretical foundations of open strategic autonomy and pragmatic plurilateralism; to delineate the three autonomy levels—responsibility, contingency-reserve, and emancipation—through concrete policy instruments; to assess the benefits and risks associated with plurilateral formats; and to formulate recommendations relevant to the Republic of Moldova. The analysis demonstrates that the EU addresses systemic fragmentation by combining strategic autonomy with "coalitions of the willing and able", advancing digital, climate, and financial standards without undermining the existing multilateral architecture. The approach yields notable advantages—accelerated decision-making and enhanced normative leverage—yet also reveals limitations, including perceptions of exclusivity and a potential for further fragmentation of trade rules. Policy recommendations for Moldova include: early harmonisation with EU digital and climate legislation; energy and industrial diversification via participation in REPowerEU and the Critical Raw Materials Alliance; and strategic utilisation of the green-digital opportunities offered by Global Gateway, all intended to strengthen economic resilience and accelerate European integration. The article was developed in the framework of the Jean Monnet Chair project ERASMUS-JMO-2023-CHAIR no. 101126798 "EU's Role in the Emerging International System" (EUREIS), and the subprogram "The National Security of the Republic of Moldova in the Context of EU Accession: Legal, Political Science and Sociological Approaches," no. 01.05.01.*

Keywords: *strategic autonomy; pragmatic plurilateralism; fragmentation of the international order; EU foreign policy; normative diplomacy; Republic of Moldova.*

Introducere. În contextul unor transformări structurale profunde ale sistemului internațional, Uniunea Europeană (UE) este nevoită să-și regândească rolul internațional și instrumentele de acțiune de politică externă. Anexarea Crimeii, Brexit-ul, politicile americane sub administrația Trump, pandemia de COVID-19, invazia rusă în Ucraina au dezvăluit limitele ordinii internaționale liberale și au intensificat fragmentarea arhitecturii sistemului internațional. În fața reapariției sferelor de influență, a instrumentalizării interdependențelor și a contestării normelor universale, UE caută formule de răspuns, care să îi asigure relevanța și coerența strategică pe arena internațională. Articolul explorează tranziția politicii externe a Uniunii Europene către o combinație de autonomie strategică și plurilateralism pragmatic – două concepte complementare, ce reflectă adaptarea la o lume multipolară și competitivă. Studiul urmărește să analizeze aceste direcții prin prisma fundamentelor lor teoretice, a instrumentelor folosite, precum și a implicațiilor practice asupra partenerilor estici, precum Republica Moldova. În acest sens, vor fi examinate nivelurile de autonomie strategică și rolul plurilateralismului pragmatic în proiecția normativă, economică și sancționatorie a UE. Prin această abordare, cercetarea oferă o lectură integrată a eforturilor UE de repoziționare într-o ordine internațională fragmentată.

Gradul de investigare a problemei la momentul actual. Problema reconfigurării politicii externe a UE în contextul fragmentării ordinii internaționale liberale beneficiază, în prezent, de o abordare teoretică și empirică din ce în ce mai amplă, în special în literatura occidentală de relații internaționale și studii europene. Conceptul

de „*autonomie strategică*” este investigat cu precădere în lucrările lui Sven Biscop, Daniel Fiott, Nathalie Tocci și Olivier Costa, care evidențiază dinamica acestei noțiuni în domeniile apărării, politicii externe și securității europene. De asemenea, literatura recentă subliniază caracterul polimorf și evolutiv al autonomiei strategice, în funcție de contextele geopolitice și sectoriale. În paralel, ideea de „*plurilateralism pragmatic*” este analizată ca formă alternativă de cooperare internațională în lucrările lui Robert Wolfe, Jan Nagengast și Laura Paéz, care evidențiază rolul acordurilor tematice între actorii „care doresc și pot” în promovarea reglementărilor internaționale în domenii precum comerțul electronic, climatul și standardele tehnologice. În spațiul românesc și est-european, abordările sunt mai rare și fragmentare, cu câteva excepții notabile (V. Juc, N. Iancu), care tratează tema în legătură cu ordinea mondială post-război rece și politica de extindere a UE. În ceea ce privește instrumentul sancțiunilor, studiile europene de specialitate analizează atât eficiența, cât și provocările aplicării măsurilor restrictive în contextul geopolitic actual (Leenders, Portela, Helwig). Așadar, articolul contribuie la literatura existentă prin articularea conceptelor de „*autonomie strategică*” și „*plurilateralism pragmati*c” în raport cu evoluția recentă a politicii externe a UE și propune o lectură aplicativă pentru Republica Moldova, încă insuficient reflectată în literatura de specialitate.

Materiale utilizate și metode aplicate. Cercetarea se bazează pe o metodologie calitativă de tip interdisciplinar, specifică studiilor europene și relațiilor internaționale. În elaborarea articolului au fost utilizate surse primare și secundare relevante din domeniul științelor politice, studiilor europene și relațiilor internaționale. Printre materialele de referință se regăsesc documente strategice ale Uniunii Europene (Strategia Globală a UE din 2016, Busola Strategică 2022, Comunicările Comisiei Europene privind CBAM, REPowerEU, Global Gateway, GDPR, DSA, AI Act), rapoarte ale Serviciului European de Acțiune Externă, ale Consiliului UE și ale Parlamentului European, precum și studii academice recente publicate în limba engleză, franceză, română, germană și spaniolă. Au fost analizate și lucrările autorilor relevanți pentru tematica abordată, precum S. Biscop, D. Fiott, N. Tocci, O. Costa, R. Wolfe, J. Nagengast, L. Paéz, V. Juc și N. Iancu, pentru a identifica tendințele teoretice actuale privind autonomia strategică și plurilateralismul pragmatic.

Metoda principală aplicată este analiza documentară și conceptuală, completată de studiul de caz comparativ pentru trei niveluri de autonomie strategică (responsabilitate, rezervă, emancipare) și pentru instrumentele utilizate de UE (CBAM, Global Gateway, sancțiuni extrateritoriale). Analiza este susținută de o abordare realistă a relațiilor internaționale, cu accente pe dinamica normativă și geoeconomică a politicii externe a UE. De asemenea, se aplică metoda extrapolării aplicative, utilizată pentru formularea recomandărilor în raport cu Republica Moldova.

Rezultatele obținute în baza analizelor științifice efectuate. În ultimii ani UE a fost nevoită să acționeze într-un mediu internațional tot mai imprevizibil și să își reevalueze rolul său internațional. Această reevaluare a fost determinată de o serie de evenimente majore - anexarea Crimeii de către Rusia (2014), retragerea Regatului Unit al Marii Britanii din UE (Brexit-ul, 2016), administrația Trump (2017-2021) pandemia

de Covid-19 (2020) și invazia rusă în Ucraina (2022) – care, deși sunt disparate, semnalează în mod cumulativ o transformare structurală a ordinii internaționale liberale. Totodată aceste epizoade reprezintă expresia transformărilor structurale profunde ale sistemului internațional, precum instrumentalizarea interdependenței economice, utilizarea tehnologiilor în competiția geopolitică dintre Marile Puteri și transformarea comerțului internațional într-un instrument strategic. În cadrul acestor evoluții, instituțiile și statele membre ale UE au început să conștientizeze ritmul accelerat al schimbărilor internaționale, fiind nevoite să își regândească poziționarea strategică.

Strategia Globală a UE din 2016 a reflectat complexitatea crescândă a mediului internațional, caracterizat prin interdependența și competiția sporită, complexitate și incertitudine. Conform Strategiei Globale, UE pledează pentru construirea unei „ordini regionale de cooperare" într-o „lume descentralizată" aflată la intersecția dintre „presiuni globale și rezistențe locale" [9]. Această concepție reflectă încă optimismul epocii post-Război Rece. Nathalie Tocci remarcă că anii 2000 erau marcați de „optimism, încredere, idealism", în contrast cu climatul actual dominat de tentația de a transmite un „mesaj politic de închidere, defensiv, defetism sau *realpolitik brut* [10].

Adoptarea Busolei Strategice în anul 2022, la scurt timp după declanșarea războiului din Ucraina, evidențiază o lume marcată de competiția strategică acutizată, amenințări complexe la adresa securității și atacuri directe asupra ordinii europene de securitate. Busola descrie o lume caracterizată de „conflicte, resurse militare și acte de agresiune", cu „surse de instabilitate în creștere în Vecinătatea Estică și dincolo de ea", provocând „suferință umanitară severă și conflictuală", iar constrângerea economică și energetică este în ascensiune [11]. Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate în prefața Busolei Strategice a pledat pentru o Uniune care să „vorbească în limbajul puterii", argumentând că dialogul, diplomația și multilateralismul european trebuie susținut prin putere. Cele 27 de state membre au susținut principala concluzie a Busolei Strategice că UE și lumea traversează o perioadă de „competiție a sistemelor de guvernare, însoțită de o veritabilă luptă a narațiunilor" [11], ceea ce reflectă o fragmentare profundă a ordinii internaționale liberale. Astfel, politica externă a UE se află într-o tranziție inevitabilă, oscilând între consolidarea unei autonomii strategice deschise și recursul la un pluralism pragmatic, capabil să răspundă fragmentării normelor și instituțiilor globale.

Conceptualizarea fragmentării ordinii internaționale. Sintagma „*ordinea internațională liberală"* se referă la ansamblul normelor, principiilor, instituțiilor și aranjamentelor care guvernează relațiile de putere dintre state și alți actori pe arena internațională. Premisa de „*fragmentare a ordinii internaționale liberale*" este înțeleasă ca reapariția sferelor de influență [12], regionalizarea globalizării, dificultatea instituțiilor internaționale de a integra noile puteri emergente, divergențele în standardele tehnologice și reinterpretarea pluralistă a concepției privind drepturile omului [8]. În acest context este relevantă aprecierea cercetătorilor Flockhart și Korosteleva, care au definit termenul de „fragmentare" drept o tranziție de la o ordine mondială guvernată de reguli universaliste către o arhitectură internațională marcată de pluralism și diversitate [7]. Această transformare nu trebuie însă înțeleasă ca o ruptură totală de ordinea mondi-

ală post-război rece, ci mai degrabă ca o adaptare la noi realități, care evidențiază natura sa maleabilă, în raport cu propriile sale instituții şi norme.

Fragmentarea ordinii internaționale post-război rece se manifestă prin slăbirea unității şi coerenței sistemului internațional, nerespectarea regulilor şi principiilor normative de către principalii actori internaționali, iar structura relațiilor este marcată de conflicte, concurență şi lipsă de consens. În opinia prof. Victor Juc „fragmentarea ordinii internaționale" poate rezulta fie din polaritatea (unipolaritate, bipolaritate, multipolaritate), fie din stratificarea (diferențierea între „centru", „semi-periferie" şi „periferie") sistemului internațional [3], iar cercetării spanioli O. Costa, M. C. Vlaskamp susțin că actuală configurație a ordinii internaționale post-război rece se confruntă cu o erodare a legitimității şi a universalității sale normative [8]. Pentru unele puteri emergente (Rusia, China. India), ordinea internațională liberală este asociată cu dominația occidentală, standarde duble şi relații economice şi politice inegale. Din această perspectivă, fragmentarea ordinii internaționale este percepută ca o oportunitate de a construi o ordine mondială mai echilibrată şi descentralizată, lipsită de hegemonie.

Pentru alți actori, ordinea internațională liberală continuă să reprezinte un model aspirațional de ordine previzibilă, integrată şi bazată pe reguli, capabilă să atenueze competiția dintre marile puteri şi să evolueze către o formă de guvernanță globală postnațională [18]. Prin această optică, fragmentarea echivalează cu o tranziție spre o ordine mai conflictuală, marcată de rivalități strategice şi de lipsa cooperării multilaterale. Experiența UE în această nouă realitate globală este ambivalentă: *pe de o parte*, ordinea internațională liberală a oferit cadrul favorabil dezvoltării instituționale a UE, în absența presiunii militare sau a conflictului major; *pe de altă parte*, tocmai această dependență de o ordine internațională stabilă a limitat capacitatea coercitivă a UE, transformând-o dintr-un actor puternic în plan normativ şi juridic, dar cu o capacitate redusă de exercitare a puterii coercitive şi vulnerabil în fața schimbărilor sistemice [8]. Cercetătorii Martill şi Sus susțin că transformarea ordinii internaționale a determinat ca „poziția UE în lume să devină mai incertă" [19], ceea ce ne convinge că Uniunea Europeană în forma sa actuală este rezultatul ordinii internaționale liberale, iar abordarea actuală se concentrează asupra modului în care Uniunea este pregătită să funcționeze şi să reziste într-o ordine internațională mai fragmentată, mai puțin cooperantă şi profund competitivă.

Politica externă a Uniunii Europene reprezintă ansamblul obiectivelor, activităților şi deciziilor prin care UE reglementează relațiile sale cu alți actori internaționali (state, organizații internaționale, partide politice şi alte entități din afara spațiului comunitar), pentru a menține pacea, consolida securitatea internațională, cooperarea internațională, dezvoltarea democrației, statul de drept şi respectarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale [1]. Scopul politicii externe şi de securitate a UE este de a le conferi celor 27 de state membre mai multă însemnătate pe arena internațională decât dacă acestea ar acționa individual [2].

Teoria realismului politic, în special neo-realismul structural, oferă un cadru teoretic pertinent pentru a analiza politica externă a UE. Deşi realismul clasic, elaborat de Hans Morgenthau (1948), a fost centrat pe comportamentul statelor-națiune ca actori rați onali, care urmăresc puterea într-un sistem anarhic, neo-realismul, dezvoltat

de Kenneth Waltz (1979), atrage atenția asupra structurii sistemului internațional, ca determinant principal al comportamentului actorilor. Conform acestei abordări, anarhia sistemică și absența unei autorități supreme obligă actorii să adopte comportamente de auto-ajutorare, pentru a-și garanta supraviețuirea (Waltz, 1979).

În viziunea neo-realistă, Uniunea Europeană, deși este o construcție *sui generis* și adesea percepută ca un actor normativ (Manners, 2002), poate fi analizată ca un *pol de putere* regional, care în lipsa garanțiilor externe ferme și în fața amenințărilor sistemice, este nevoită să adopte comportamente tipice statelor: să caute echilibrul de putere, să investească în capacități de descurajare și să își dezvolte alianțe externe.

Instrumentele politicii externe ale UE sunt diplomația, comerțul, ajutorul umanitar și cooperarea pentru dezvoltare, fiind coordonată la nivelul Consiliului European și implementată prin Serviciul European de Acțiune Externă, aflat sub autoritatea Înaltului Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate.

Potrivit Comisiei Europene „*sancțiunile*" sunt un instrument esențial în politica externă și de securitate comună a UE, prin intermediul cărora Uniunea poate interveni pentru a preveni conflictele sau a răspunde crizelor actuale și emergente. Deși sunt numite „*sancțiuni*", măsurile restrictive ale UE nu sunt punitive, fiind concepute pentru a influența comportamentul regimurilor și actorilor vizați (țări din afara UE, organizații și persoane fizice și juridice responsabile), pentru a poziționa UE în cadrul mediului internațional de securitate și pentru a semna dezaprobarea față de anumite acțiuni, inclusiv pentru a preveni extinderea acțiunilor ostile, care ar putea prejudicia securitatea internațională și a UE.

Începând cu anii 1990, comunitatea internațională s-a îndepărtat de embargourile comerciale generale și a adoptat sancțiuni țintite, tendință pe care UE a însușit-o pe deplin. Măsura restrictivă cea mai frecvent utilizată a fost interdicția călătoriei, care împiedică persoanele aflate pe liste UE să intre pe teritoriul acesteia, fiind adesea însoțită de blocarea accesului la instituțiile financiare europene și de înghețarea activelor în Europa. În această perioadă, sancțiunile UE implementau adesea rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU și erau legate de încălcări ale drepturilor omului și alte preocupări similare. În plus, UE a adoptat mai multe embargouri asupra armelor împotriva unor state, care prezentau amenințare asupra securității internaționale.

În perioada 2000-2010 UE a instituit tot mai frecvent regimuri de sancțiuni din propria inițiativă, devenind astfel, alături de ONU și SUA, unul dintre cei mai importanți actori care aplică sancțiuni la nivel global. În anul 2010, UE împreună cu SUA a adoptat sancțiuni dure împotriva Iranului, care depășeau cu mult prevederile rezoluțiilor Consiliului de Securitate al ONU privind ambițiile nucleare ale Iranului. Măsurile UE – precum embargoul asupra petrolului și sancțiunile financiare – urmăreau scopul de a exercita presiune asupra Iranului, pentru a se angaja constructiv în procesul de negociere diplomatică condus de UE în formatul cunoscut ca E3+3 sau P5+1 (Iran + membrii permanenți ai Consiliului de Securitate și Germania) [7].

După adoptarea sancțiunilor împotriva Iranului, UE a impus sancțiuni economice împotriva Coastei de Fildeș, Siriei și Rusiei. Probabil că sancțiunile impuse Rusiei reprezintă un moment de cotitură în politica de sancțiuni a UE. Anexarea Crimeii de către

Rusia și implicarea acesteia în conflictul armat din Estul Ucrainei (2014) au determinat lansarea de eforturi diplomatice de soluționarea a crizei în așa-numitul format „Normandia" (Ucraina, Rusia, Franța și Germania). În acest context și în strânsă coordonare cu SUA, UE a impus sancțiuni semnificative împotriva Rusiei, incluzând interdicții de export țintite și restricții financiare. Ridicarea acestor măsuri restrictive a fost condiționată de implementarea cu succes a Acordului de la Minsk, destinat soluționării conflictului din Estul Ucrainei. Fiind atent calibrate, sancțiunile au avut un impact economic limitat dar semnificativ. Greutatea lor politică a fost menționată de experți și factori de decizie deopotrivă.

Pentru prima dată de la instituirea PESC, UE a impus sancțiuni importante împotriva unei Mari Puteri vecine și a unui partener comercial major. Conform logicii realiste, ascensiunea Rusiei, ca un actor revizionist, care încalcă normele internaționale și amenință stabilitatea regională, a declanșat o dinamică de echilibrare din partea UE și a statelor sale membre. Având în vedere diferențele de opinie între statele membre în ceea ce privește Rusia, consensul realizat asupra acestor măsuri a fost considerat o manifestare importantă a unității UE în domeniul politicii externe și de securitate. Sancțiunile UE împotriva Rusiei sunt în vigoare de peste zece ani. Consensul între statele membre se menține în general până în prezent, chiar dacă aceste măsuri trebuie reînnoite în unanimitate la fiecare șase luni. Drept urmare, pe parcursul unui deceniu (2014-2024) UE a instituit 17 pachete de sancțiuni împotriva Rusiei, dintre care unele (de ex., sancționarea Băncii Centrale a Rusiei, embargoul petrolier, excluderea din SWIFT) pot fi considerate fără precedent în istoria acțiunii de politică externă a Uniunii Europene.

Principala provocare pentru UE constă în implementarea, aplicarea și monitorizarea măsurilor instituite. În majoritatea cazurilor, statele membre ale UE sunt responsabile pentru aplicarea sancțiunilor și trebuie să raporteze Comisiei Europene cu privire la modul de implementare. În opinia lui Leander Leenders „mecanismele de monitorizare a implementării sancțiunilor la nivel național (de ex., embargouri sau armelor sau interdicții de viză) sunt puțin clare [6]. Gestionarea unui regim de sancțiuni presupune capacitatea de a reacționa la schimbările de pe teren și de a revizui măsurile pentru a se asigura că ele contribuie la atingerea obiectivelor stabilite. Este important de menționat că nu doar capacitățile de sancționare ale UE și voința sa politică determină eficiența aceste măsuri, ci și factorii externi, precum dimensiunea coaliției de sancționare sau situația internă a statului vizat. Astfel, practica sancțiunilor în cadrul UE se confruntă cu numeroase provocări.

Instrumentul sancțiunilor ilustrează dilema cu care se confruntă UE atunci când încearcă să echilibreze interesele sale „realiste" și identitatea sa „idealistă". UE se confruntă atât cu provocări interne, cât și cu provocări externe în ceea ce privește adoptarea sancțiunilor, precum solidaritate insuficientă între statele membre, interese divergente, tensiuni între rațiuni realiste și idealuri normative, actori internaționali necooperanți. În cazul Iranului, sancțiunile UE au avut un impact negativ asupra companiilor europene din mai multe sectoare, iar în ceea ce privește sancțiunile contra Rusiei, reacțiile acesteia – inclusiv interdicțiile de import – au avut un impact negativ similar asupra anumitor sectoare și întreprinderi ale UE. În ciuda acestor dificultăți, considerăm că sancțiunile reprezintă

unul dintre cele mai dure și semnificative instrumente din arsenalul de politică externă și de securitate a UE. Prin urmare, capacitatea UE de a face față acestor provocări interne și externe este esențială pentru credibilitatea sa și pentru rolul său de actor internațional.

În prezent UE are în vigoare peste 40 de regimuri de diferite de sancțiuni, unele fiind impuse de Consiliul de Securitate al ONU, iar altele sunt adoptate în mod autonom de UE. Deciziile privind adoptarea, reînnoirea sau ridicarea regimurilor de sancțiuni sunt adoptate de Consiliul UE în baza propunerii Înaltului Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate. Comisia Europeană, împreună cu Înaltul Reprezentant, prezintă Consiliului UE propuneri comune de sancțiuni spre adoptare în unanimitate, care devin apoi legislația UE aplicabilă odată cu publicarea în Jurnalul Oficial. În plus, în calitate de gardian al tratatelor, Comisia Europeană joacă un rol vital în supravegherea implementării sancțiunilor de către statele membre [5].

Autonomia strategică a Uniunii Europene. Actorii instituționali ai UE propun politici adaptive prin valorizarea unor concepte, precum „autonomia strategică" și „suveranitatea europeană", care funcționează ca acte de discurs politic, care urmăresc să genereze sprijin pentru opțiuni de politică ce nu au beneficiat anterior de consens, dar care pot câștiga relevanță în noile condiții internaționale. Sintagma de „*autonomia strategică a UE"* reprezintă capacitatea UE de a acționa independent și coerent în cadrul sistemului internațional, fără a fi influențată sau constrânsă de terți, pentru apărarea și promovarea propriilor interese, alături de parteneri sau în mod individual. G. Grevi susține că apelul la o autonomie strategică sporită pentru UE a fost condiționat de conjunctura în care dependența strategică a fost percepută ca ne-sustenabilă politic, ca un catalizator al forțelor centrifuge din interiorul Uniunii [13].

Domeniul securității și apărării reprezintă spațiul în care conceptul de „autonomie strategică" a fost lansat timpuriu în dezbaterile europene. Acordul franco-britanic de la Saint-Malo (1998) a consacrat ideea unei „capacități europene de acțiune autonomă, susținută de forțe militare credibile, de mijloace de decizie și de disponibilitatea de a le utiliza". Ulterior, acest cadru conceptual a fost revigorat în contextul post-Brexit, când autonomia strategică a fost valorizată ca narațiune alternativă la ieșirea Marii Britanii din UE, oferind o nouă direcție integratoare pentru Uniune în materie de securitate și apărare.

O. Costa susține ca „autonomia strategică" este un concept polimorf, a cărui semnificație variază în timp, în funcție de actorii care îl invocă și de domeniile de aplicare [8]. Tocmai această ambiguitate conferă conceptului forța mobilizatoare în dezbaterile privind rolul internațional al UE. În literatura de specialitate au fost identificate *trei dimensiuni ale autonomiei strategice* în domeniul securității și apărării: *dimensiunea politică* (capacitatea de a lua decizii autonome); *dimensiunea operațională* (capacitatea de a desfășura operațiuni militare în mod autonom, de a dispune și de a mobiliza capacități militare proprii); dimensiunea industrială (deținerea unei baza tehnologice și industriale care să reducă dependența de actorii terți) [4]. Aceste dimensiuni pot fi extinse și în alte domenii ale acțiunii de politică externă, dacă se acceptă o interpretare largă a componentei industriale, care ar include infrastructura tehnologică, informațională, științifică și corporativă. De exemplu, *dimensiunea instituțională* a autonomiei strategice a UE se referă la organizarea internă în domeniile diplomației și apărării, care

permite implementarea deciziilor Consiliului UE, Comisiei Europene și Parlamentului European în domeniul politicii externe și de securitate. Drept urmare, separarea analitică între puterea decizională, capacitatea de implementare și resursele interne necesare este esențială pentru evaluarea poziționării strategice a UE într-un mediu internațional fragmentat și competitiv.

Pentru a distinge rolul internațional al UE, D. Fiott propune o distincție conceptuală între trei forme de autonomie strategică [14]:

1) *Autonomia ca responsabilitate* înseamnă autonomie „*pentru a acționa*", care reflectă ideea conform căreia statele europene ar trebui să își asume o mai mare parte din povara securității colective în cadrul spațiului occidental, inclusiv UE. Această formă presupune dezvoltarea autonomiei operaționale, care nu contravine cooperării transatlantice [14]. Exemple de politici și programe caracteristice „autonomiei ca responsabilitate" servesc Cooperarea Structurată Permanentă (PESCO) și Fondul European pentru Apărare, care integrează capacitățile militare ale statelor membre, dar sub umbrela cooperării transatlantice. D. Fiott susține că aceste instrumente au funcționat ca „antidot politic" la Brexit, demonstrând că UE poate livra securitate fără a submina NATO [15]. Facilitatea Europeană pentru Pace prezintă finanțarea sprijinului militar pentru Ucraina, începând cu anul 2022, care marchează trecerea de la asistența non-letală la asumarea directă a costurilor de război, devenind o responsabilitate colectivă față de securitatea europeană. Astfel, autonomia ca *responsabilitate* întărește credibilitatea UE în parteneriatul multilateral, dar evită decuplarea de SUA, accentul fiind pus pe capabilitățile operaționale.
2) *Autonomia ca rezervă strategică* – autonomie „*pentru orice eventualitate*", derivă din incertitudinile legate de angajamentele strategice ale SUA și presupune construirea unei capacități de rezervă, astfel încât o eventuală retragere a forțelor armate ale SUA din Europa să nu lase UE lipsită de resursele necesare, pentru a-și atinge obiectivele de securitate și politică externă. Pe lângă autonomia operațională, aceasta presupune și o autonomie a resurselor. În vederea realizării acestui tip de autonomie UE a lansat planul REPowerEU în anul 2022, care prevede reducerea dependenței de gazul rusesc prin trecerea la gazul natural lichefiat american/qatarian și diversificarea surselor regenerabile. Strategia pentru semiconductori („Chips Act") a stabilit obiectivul de 20% din producția globală de cipuri avansate să fie produse în UE până în anul 2030. Van Hove (2023) notează că această relocalizare a capacităților industriale este o poliță de asigurare în fața turbulențelor din Strâmtoarea Taiwan [8]. Alianța Europeană pentru materii prime critice prevedea crearea parteneriatelor cu țări bogate în litiu, cobalt și pământuri rare, pentru a securiza lanțurile de aprovizionare vitale. Astfel, prin crearea de rezerve și diversificarea surselor de aprovizionare, UE își micșorează vulnerabilitatea la situațiile în care comerțul este transformat în instrument de politică e către unii actori, precum China.
3) *Autonomia ca emancipare* – este cea mai ambițioasă formă, care vizează realizarea potențialului UE ca actor global de sine stătător și implică simultan autonomia decizională, operațională și industrială, pentru a permite acțiuni independente față

de alți poli de putere. Pentru realizarea acestui obiectiv UE a lansat conceptul „Brussels effect" („efectul Bruxelles"), potrivit căruia regulile stricte ale UE sunt respectate sever de companiile străine nu doar pe piața europeană, ci la nivel mondial, pentru a evita sisteme de conformitate duble. Exemple de asemenea cadre normative sunt Regulamentul general privind protecția datelor (GDPR), care a devenit un standard global pentru confidențialitate; DSA obligă platformele online să combată conținutul ilegal și să fie transparente în moderare; AI Act stabilește obligații proporționale cu riscul algoritmilor. Prin această proiecție extrateritorială a normelor, UE transformă avantajul dimensiunii pieței sale într-un instrument de emancipare normativă, reducând influența modelelor concurente (SUA, China) asupra ecosistemului digital. CBAM (Mecanismul de ajustare la frontieră pentru carbon) impune importatorilor de oțel, ciment, îngrășăminte, aluminiu și energie electrică să plătească un preț al carbonului echivalent cu cel al UE, cu scopul de a preveni relocarea producției în state cu reguli mai lejere (așa-numitul „*carbon leakage*") și de a stimula convergența globală spre standarde mai stricte. Extinderea utilizării monedei euro în facturare, împrumuturi și rezerve străine reduce dependența de dolar la operațiuni de compensare (clearing). Sancțiunile financiare administrate de UE (înghețarea activelor, interdicția de acces la capitalul european) se aliniază tot mai mult la propriul cadru juridic, limitând expunerea la sancțiunile secundare americane. Deci, UE tinde să poată acționa independent de alți poli de putere, proiectându-și propriile norme și standarde. Pe lângă capabilități și resurse, pentru UE este esențială puterea de decizie suverană la nivel politic, inclusiv în domeniul financiar și geoeconomic.

Plurilateralismul pragmatic. În literatura de relații internaționale, sintagma „plurilateralismul pragmatic" este caracterizat ca aranjamente la care participă doar statele „care doresc și pot", create pe teme circumscrise și guvernate de reguli flexibile de aderare ulterioară. Acest tip de cooperare a apărut ca reacție la blocajele din forurile multilaterale clasice, în special Organizația Mondială a Comerțului, și urmărește obținerea rapidă a rezultatelor tangibile, fără a submina însă cadrele juridice existente. Prin natura sa, plurilateralismul pragmatic nu concurează cu universalismul, ci îl completează, creând un „laborator" de norme ce pot fi extinse ulterior la nivel global.

Pentru UE, plurilateralismul pragmatic constituie o formă a diplomației normative, care a devenit un instrument principal al autonomiei strategice. Bruxelles-ul a descoperit că în condițiile fragmentării ordinii internaționale, capacitatea de a crea „coaliții" devine la fel de importantă, precum menținerea normelor multilaterale tradiționale. Drept urmare, UE își asumă rolul de arhitect al unor acorduri de nișă, care pot fi replicate identic de actorii dornici să se linieze la standardele sale.

Din perspectivă europeană, avantajul normativ reprezintă miza plurilateralismului pragmatic. Experiența Regulamentului general privind protecția datelor (GDPR) a demonstrat puterea de atracție a legislației europene: companiile internaționale au preferat să aplice aceleași reguli și în afara pieței UE decât să opereze sisteme de conformitate paralele. „Efectul Bruxelles" a fost preluat și extins prin Actul serviciilor digitale și viitorul Act privind inteligența artificială, iar impactul extrateritorial al acestor instrumente

confirmă că plurilateralismul poate fi creat în jurul unei piețe-pivot mai degrabă decât prin negocieri universale îndelungate.

În domeniul climatic, Comisia Europeană a abordat o temă clasic fragmentată – „*prețul global al carbonului*" – prin introducerea Mecanismului de ajustare la frontieră pentru carbon (CBAM). Propunerea a generat inițial reticență, însă a creat și o masă critică de parteneri gata să adopte standarde similare pentru a-și menține accesul la piața europeană. Astfel, plurilateralismul pragmatic devine un catalizator al convergenței: nu impune, ci condiționează și stimulează, generând dinamici de imitare voluntară.

O evoluție similară se observă în plan geoeconomic. Inițiativa Global Gateway – concepută ca răspuns european la strategia Chinei „O cale, o centură" – nu aspiră la universalitate, ci propune un set de principii (transparență, sustenabilitate financiară, standarde sociale) pe care le pot adopta statele dispuse să coopereze cu UE. Finanțarea combinată de granturi, credite concesionale și capital privat ilustrează pragmatismul pragmatic: pe de o parte, UE acceptă că nu poate concura pe volum, dar pe de altă parte, mizează pe calitatea reglementărilor pentru a-și extinde influența.

În sfera financiară, dezideratul de a reduce dependența de dolarul american se manifestă prin extinderea rolului internațional al euro, dezvoltarea sistemului SEPA-instant și explorarea monedei digitale europene. Scopul nu este substituirea completă a infrastructurii dominate de dolar, ci crearea unei plase de siguranță, care să confere UE libertate decizională în fața sancțiunilor secundare sau a volatilității piețelor.

Dincolo de exemple, plurilateralismul pragmatic aduce Uniunii câteva beneficii strategice: rapiditate decizională, posibilitatea de a experimenta norme noi și presiune constructivă asupra actorilor reticenți. Totuși, plurilateralismul comportă și unele riscuri, precum percepția unui „*club exclusivist*", care ar accentua clivajul Nord-Sud sau potențiala fragmentare a ordinii comerciale, dacă acordurile noi se multiplică fără o ancorare fermă în regulile OMC. Din perspectiva Bruxelles-ului, plurilateralismul pragmatic nu este un substitut al multilateralismului, ci o strategie de adaptare la realitatea politică a secolului XXI. Într-o lume în care consensul universal devine tot mai greu de atins, Uniunea Europeană își păstrează vocația regulilor, dar alege o cale incrementală: formează cluburi deschise, ridică standarde în sectoare-cheie și invită actorii dornici să se alăture. Astfel, îmbinând autonomia strategică cu o cooperare flexibila, UE speră să-și conserve relevanța și să orienteze fragmentele ordinii globale spre un nucleu de norme compatibile cu propriile valori.

Concluzii: Așadar, studiul nostru a evidențiat că tranziția politicii externe a Uniunii Europene, de la paradigmele multilateralismului clasic către autonomie strategică deschisă și plurilateralism pragmatic, constituie un răspuns adaptat la fragmentarea ordinii internaționale liberale. Prin combinarea instrumentelor normative (GDPR, CBAM, AI Act), economice (Global Gateway, internaționalizarea euro) și coercitive (regimuri selective de sancțiuni), UE urmărește să-și reducă vulnerabilitățile sistemice, să-și diversifice parteneriatele și să-și proiecteze standardele dincolo de granițele interne. Această strategie aduce beneficii măsurabile: rapiditate decizională, incubare de norme globale și presiune constructivă asupra actorilor reticenți, dar care comportă riscuri de percepție exclusivistă și de eventuală fragmentare suplimentară a arhitecturii

comerciale, din cauza lipsei unei ancorări ferme în organizațiile internaționale universale, precum ONU.

Pentru Republica Moldova, aflată la confluența spațiilor de influență și aspirantă la aderarea UE, rezultă următoarele recomandări:

1) *Ancorare normativă anticipativă,* care prevede aprofundarea alinierii la legislația UE (de ex. protecția datelor, pachetele digitale și de inteligență artificială), conferă un avantaj competitiv pe piața unică și facilitează integrarea în „forurile" plurilaterale emergente;
2) *Diversificare energetică și industrială* - participarea la inițiativele REPowerEU și la alianțele europene pentru materii prime critice ar reduce dependența structurală de surse energetice estice, sporind reziliența economică și securitară;
3) *Utilizarea oportunităților verde-digitale* - implementarea standardelor climatice și pregătirea pentru CBAM pot atrage finanțare europeană prin programele Green Deal și Global Gateway, accelerând modernizarea infrastructurii și exporturilor cu valoare adăugată;

Prin adoptarea acestor măsuri, Republica Moldova poate transforma actuala „fragilitate strategică" într-o poziție de pivot între UE și Vecinătatea Estică, contribuind la stabilitate regională și accelerând propriul parcurs european într-un context internațional tot mai competitiv.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Politica externă și de securitate a Uniunii Europene. https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_ro (accesat: 01.06.2025)
2. Politica externă și de securitate. https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/foreign_and_security_policy.html?root_default=SUM_1_CODED%3D25&%3Blocale=ro&locale=ro (accesat: 01.06.2025)
3. JUC, Victor. Abordări conceptual-teoretice și structural-sistemice ale relațiilor internaționale. În: Revista de Ştiinţă, Inovare, Cultură şi Artă „Akademos" , 2020, nr. 4(59), p. 58-68. ISSN 1857-0461. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.4509374
4. IANCU, Niculae. Autonomia strategică a Uniunii Europene sau mirajul jocului marilor puteri. https://monitorulapararii.ro/autonomia-strategica-a-uniunii-europene-sau-mirajul-jocului-marilor-puteri-1-22520 (accesat: 02.06.2025)
5. Overview of sanctions and related resources. https://finance.ec.europa.eu/eu-and-world/sanctions-restrictive-measures/overview-sanctions-and-related-resources_en (accesat: 02.06.2025)
6. LEENDERS, Leander. EU Sanctions: A Relevant Foreign Policy Tool? In: EU Diplomacy Papers. 2014. No. 3. https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/edp_3_2014_leenders_0_0.pdf (accesat: 03.06.2025)
7. HELWIG, Niklas, JOKELA, Juha, PORTELA, Clara Sharpening. *EU sanctions policy for a geopolitical era.* 27 May 2020. https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2020/05/vnteas_report_sharpening-eu-sanctions-policy-for-a-geopolitical-era.pdf (accesat: 03.06.2025)
8. COSTA, O. et al. (eds.), EU Foreign Policy in a Fragmenting International Order, In: The European Union in International Affairs, https://doi.org/10.1007/978-3-031-64060-5_1 (accesat: 03.06.2025)
9. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy (2016). https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en (accesat: 04.06.2025)

10. TOCCI, Nathalie. Framing the EU Global Strategy. A Stronger Europe in a Fragile World. Springer International Publishing. 2017. Palgrave Studies in European Union Politics. https://doi.org/10.1007/978-3-319-55586-7 (accesat: 04.06.2025)
11. European Union. (2022). A strategic compass for security and defence. https:// www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-0_en (accesat: 04.06.2025)
12. FERGUSON, I., & HAST, S. Introduction: The Return of Spheres of Influence? In: Geopolitics. 2018. No. 23(2), pp. 277–284. https://doi.org/10.1080/14650045.2018.1461335 (accesat: 05.06.2025)
13. GREVI, G. Strategic autonomy for European choices: The key to Europe's shaping power (Discussion Paper). Brussels: European Policy Center. 2019, July 19. https://www.epc.eu/content/PDF/2019/190719_Strategic autonomy_GG.pdf (accesat: 05.06.2025)
14. FIOTT, D. Strategic autonomy: Towards European sovereignty in defence. In: European Union Institute for Security Studies (EUISS). 2018. No. 12. pp. 1–8. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2012__Strategic%20Autonomy.pdf (accesat: 05.06.2025)
15. FIOTT, D.. Defence industrial cooperation in the European union: The state, the firm and Europe. Routledge. 2019. https://doi.org/10.4324/9780429024207 (accesat: 06.06.2025)
16. WOLFE, Robert. Is World Trade Organization Information Good Enough? https://aei.pitt.edu/102529/1/MT_Is_World_Trade_Organization_Information_Good_Enough.pdf (accesat: 06.06.2025)
17. FLOCKHART, T., & KOROSTELEVA, E. A. War in Ukraine: Putin and the multiorder world. Contemporary Security Policy. 2022. No. 43(3), pp. 466–481. https://portal.findresearcher.sdu.dk/files/210777766/Flockhart_Ready_Clean.pdf (accesat: 06.06.2025)
18. IKENBERRY, G. J. The end of liberal international order? In: International Affairs. (2018). No. 94(1), pp. 7–23.
19. MARTILL, B., & SUS, M. Great expectations: The Brexit moment in EU security and defence and the return of the capabilities–expectations gap. In: Europe and the World: A Law Review. 2019. No. 3(1). pp. 1–17.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.04 CZU [343.352:327(478)]:061EU

REFORMA JUSTIȚIEI ȘI COMBATEREA CORUPȚIEI – CONDIȚIE DE BAZĂ PENTRU ADERAREA REPUBLICII MOLDOVA LA UNIUNEA EUROPEANĂ[1]

THE REFORM OF JUSTICE AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION – BASIC CONDITION FOR ACCESSION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA TO THE EUROPEAN UNION

Valeriu MÎNDRU, ***doctor în sociologie, conferențiar cercetător, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: vmindru@yahoo.com
ORCID: 0009-0000-2053-936X

Summary. *In the article, author analyzes various aspects of the reform process in the justice sector, as well as the perception and level of trust among the population in legal institutions. The author conducts a comparative and dynamic analysis of the situation in the field of justice in the context of the Republic of Moldova's integration into the European Union. The extensive use of sociological research results allows for the elucidation of the main problems faced by the justice sector in the Republic of Moldova—issues that need to be addressed in order to increase public confidence in the act of justice and to foster a more positive attitude toward the activities of the courts.*

Keywords: *quality of justice, community space, Association Agreement, European Union, European vector, rule of law, state institutions.*

Introducere

După declararea independenței și suveranității Republicii Moldova (1991), reforma justiției și combaterea corupției au constituit una din prioritățile de bază ale statului, cel puțin la nivel declarativ. În acest scop, au fost demarate mai multe reforme, implementate diverse planuri de acțiuni. Or, acest deziderat era mereu prezent pe agenda relațiilor de cooperare cu partenerii de dezvoltare. În rezultat, au fost semnate mai multe acorduri de colaborare [1], inclusiv, „Acordul de Asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană" (27 iunie 2014). Mai nou, la 23 iunie 2022, în cadrul Consiliului Europen, Republicii Moldova i s-a acordat statutul de țară candidată la Uniunea Europeană**.** Totodată, pentru începerea negocierilor de aderare la UE au fost stabilite și unele recomandări/ condiționalități, una dintre ele vizând nemijlocit reforma justiției și combaterea corupției.

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Reformele și impactul asupra justiției

În Republica Moldova, reforma în domeniul justiției se desfășoară deja de mai mult de trei decenii. Astfel, o primă reformă în domeniu a fost inițiată în iunie 1994 care stabilea separația puterilor în stat și independența justiției. Pentru aceasta a fost creată și o noua structură - Consiliul Superior al Magistraturii, care urma să fie responsabil de numirea, evaluarea şi promovarea magistraţilor în funcţii, care erau propuși spre aprobare şefului statului. Identificând vulnerabilitățile existente în sistemul justiției, concepția reformei își propunea eliminarea pârghiilor administrative, influenței asupra celor care făceau ancheta, adică asupra procurorilor și ofițerilor. Dat fiind însă faptul că, între membrii consiliului de experți nu exista o unitate de opinii asupra reformei, dar nici politicienii aflați pe atunci la putere nu erau motivați să susțină o asemenea reformă, în cele din urmă aceasta nu a avut finalitate. În consecință, către anii 2000, când cazurile de corupţie, crimă organizată, trafic de persoane, de arme sau de spălare de bani ajunseseră în atenţia experţilor internaţionali care încercau să încurajeze şi să asiste avansarea pe calea reformelor, justiţia a ajuns cu bugetul înjumătăţit, cu retribuții salariale derizorii pentru cei din domeniu, iar circa 40% din hotărârile pronunţate nu erau puse în aplicare cu anii, iar o mulțime de dosare erau trimise la rejudecare, cotă mult peste normele acceptate în practica internaţională [2].

Mai apoi, în anul 2007, a fost adoptată o altă strategie de reformare a sectorului justiției care prevedea mai multe elemente de reformă, evidenţiind în mod special principiul distribuirii aleatorii a dosarelor și asigurarea imparțialității actului de justiție, eliminarea suspiciunilor de corupție. Testarea documentului a început doi ani mai târziu, iar între timp, în perioada 2007-2009, Republica Moldova a beneficiat de support finaciar considerabil (sute de milioane de dolari) pentru dezvoltarea infrastructurii şi a tehnologiilor moderne (computere şi echipament nou, soft pentru gestionarea dosarelor şi echipament de înregistrare audio). De asemenea, Strategia mai prevedea majorarea salariilor și reducerea volumului de muncă a judecătorilor, respectarea Codului de etică al judecătorului. Totodată, în anul 2009 apare și prima promoție a absolvenților Institutului Național de Justiție, care fusese creat în anul 2006 cu scopul de a asigura o pregătire mai bună a cadrelor din sistemul judecătoresc și de a îmbunătăți situația în domeniu.

O nouă Strategie de reformare a justiției vizează deja perioada 2011 -2016, iar ulterior extinsă până în anul 2017. Obiectivele principale ale Strategiei erau orientate spre modernizarea și actualizarea a șapte piloni: sistemul justiției; justiția penală; accesul la justiție și executarea hotărârilor judecătorești; integritatea actorilor din sectorul justiției; rolul justiției în dezvoltarea economică; respectarea drepturilor omului în sectorul justiției; și un sector al justiției bine coordonat, bine gestionat și responsabil [3]. În această perioadă, au fost lichidate instanțele economice care erau calificate ca cele mai corupte; a fost comasat managementul mai multor instanțe; magistrații au fost lipsiți de imunitate în cazurile de corupție, au fost majorate substanțial salariile judecătorilor și procurorilor etc. Prin eforturile întreprinse s-a urmărit consolidarea independenței justiției, combaterea corupției în sistemul judecătoresc, îmbunătățirea calității actului de justiție și, în cele din urmă, restabilirea încrederii publice față de sistemul justiției [4].

Apoi a urmat o altă strategie ,,Strategia pentru asigurarea independenței și integrității în sectorul justiției pentru anii 2021-2024 și Planul de acțiuni pentru implementarea acesteia".

Deși strategia fusese votată în Parlament la finele lanului 2020, documentul nu a fost promulgat de președinta țării, Maia Sandu, care în februarie 2021 l-a remis legislativului spre re-examinare. Șefa statului insista ca proiectul să prevadă un mecanism de evaluare externă a judecătorilor, dar și o reformă a sistemului anti-corupție. *„Este necesară și asigurarea verificării efective a declarațiilor de avere și interese ale judecătorilor și procurorilor, ca și o lege care să permită confiscarea averilor ilicite ale funcționarilor publici și demnitarilor",* a menționat atunci șefa statului. De asemenea, a subliniat președinta Maia Sandu *„Nu ne mai permitem să aprobăm Strategii care arată bine pe hârtie, dar nu aduc schimbări reale în justiție"*[5].

Astfel, la 6 decembrie 2021, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat strategia într-o noua lectură în care a fost inclusă și așa-numita evaluare externă sau procedura de pre-vetting al judecătorilor și procurorilor, care presupune ca toți judecătorii și procurorii să fie trecuți printr-un filtru atât de integritate, cât și de profesionalism, procedură, care i-a nemulțumit pe foarte mulți judecători și procurori. În cadrul unui studiu sociologic, efectuat la solicitarea Centrului de Resurse Juridice din Moldova (CRJM) în anul 2023, la întrebarea *În ce măsură sunteți de acord cu propunerea de evaluare externă (supranumită vetting) pentru a verifica integritatea și averea judecătorilor și procurorilor,* doar 40 la sută dintre judecători și 27% dintre procurori erau de acord să fie supuși unei astfel de proceduri, care să le pună în evidență integritatea *(vezi Tabelul 1).*

Tabelul 1. Ponderea judecătorilor, procurorilor și avocaților care acceptă evaluarea externă

	Sunt de acord	Neutru	Nu sunt de acord
Judecătorii	40%	25%	35%
Priocurorii	27%	35%	38%
Avocații	72%	10%	18%

Sursa: CRJM, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023

Potrivit unui studiu sociologic ,,Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției", realizat în 2020 la solicitarea Centrului de Resurse Jiridice din Moldova, cei mai multi dintre ei consideră că reformarea justiției, începută în anul 2011, a avut, totuși, un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc [6]. Astfel, la întrebarea: *În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că reformarea sistemului judecătoresc începută în anul 2011 a avut un impact pozitiv pentru sistemul judecătoresc?,* cei mai mulți judecători – 67% sau peste 2/3 dintre ei, și mai mult de jumătate dintre procurori – 54%, consideră că reforma demarată a avut un impact pozitiv asupra sistemului justiției, iar resursele alocate au meritat. Mai puțin de acord cu această opinie sunt avocații (54%), care consideră că reformarea sistemului judecătoresc are încă multe lacune, iar impactul nu este tocmai cel așteptat.

Un alt studiu realizat de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Academiei de Științe a Moldovei în cadrul Proiectului *20.80009.1606.05 „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova - Uniunea Europeană”* (coordinator de proiect dr. hab., prof. univ. Valeriu Cușnir), de asemenea denotă că majoritatea reprezentanților instituțiilor de drept sunt mulțumiți sau foarte mulțumiți de calitatea actului de justiție din țara noastră [7]. Astfel, la întrebarea *Cât de mulțumit sunteți de calitatea actului de justiție în procesele judiciare în care ați participat?,* circa 2/3 sau 64% dintre subiecții chestionați s-au declarat foarte mulțumiți (9%) sau mulțumiți (55%) de deciziile judecătorești adoptate. Doar fiecare al patrulea sau 25 la sută dintre judecători și procurori se declarau nemulțumiți (21%) sau chiar foarte nemulțumiti (4%) de calitatea actului de justiție din țara noastră. Așadar, din analiza investigațiilor sociologice rezultă că, majoritatea reprezentanților instanțelor judecătorești sunt mulțumiți de calitatea actului de justiție, de deciziile adoptate. Confirmare în acest sens sunt și rezultatele unui alt studiu, care denotă că majoritatea absolută a judecătorilor (97%), apreciază calitatea actelor emise de judecători ca fiind bună sau mai curând bună. Mai puțin optimiști în această privință sunt procurorii și mult mai sceptici - avocații (*vezi Tabelul 2*). Întru totul sunt de acord cu afirmația că calitatea actelor emise de judecători este bună doar 6% dintre avocați și fiecare al cincilea dintre procurori.

Tabelul 2. În ce măsură sunteți de acord cu afirmația că calitatea actelor emise de judecători este bună?

	Întru totul de acord	Mai curând de acord	Mai curând nu sunt de acord	Deloc nu sunt de acord
Judecatorii	49%	48%	2%	1%
Procurorii	21%	67%	11%	1%
Avocații	6%	47%	40%	7%

Sursa: CRJM, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023

Totodată, experții constată că în mare parte, în special indicatorii principali, nu au fost realizati. Așa, în „Raport de evaluare intermediară”, elaborat în luna septembrie 2017 în baza unor indicatori concreți, autorii constată că implementarea obiectivelor specifice prevăzute în prioritatea „Justiție responsabilă și incoruptibilă” nu a fost asigurată la unii indicatori foarte importanți. Din cei 7 indicatori de monitorizare a progresului realizării obiectivelor specifice, menționează raportorii, doar indicatorul ce vizează transparența instanțelor judecătorești a fost îndeplinit, în timp ce alți 4 indicatori au înregistrat chiar o înrăutățire a situației în comparație cu anul 2010. Alți doi indicatori ce vizează numărul de victime ale corupției și ponderea litigiilor soluționate pe cale alternativă nu a fost posibil de evaluat din lipsă de date statistice care ar permite măsurarea progresului [8].

În așa fel, autorii raportului concluzionează în baza analizei indicatorilor de progres, că Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020" a avut un impact nesemnificativ asupra reformei justiției, desi pentru realizarea obiectivelor de reformare a sectorului justiției, în programele bugetare au fost planificate resurse financiare, care s-au bazat preponderent pe suportul Uniunii Europene, ce urma să fie acordat în cadrul Programului de suport bugetar pentru reforma sectorului justiției, în valoare de 60 milioane de euro, se menționează în raport. Din cauza crizei politice din anul 2015 și a fraudelor bancare, cheltuielile planificate în bugetul de stat pentru reformarea și dezvoltarea sectorului justiției a fost imposibil de acoperit, iar Uniunea Europenă, ca urmare a celor întâmplate, și-a suspendat ajutorul financiar promis. În consecință, prioritatea „Justiție: responsabilă și incoruptibilă" a rămas în mare parte pe hârtie, iar programul de implementare – nerealizat, concluzionează autorii raportului.

Din aceste considerente, obiectivul de bază al reformei adoptate la 6 decembrie 2021 de către legislativ în care a fost inclusă și așa-numita evaluare externă sau procedura de pre-vetting al judecătorilor și procurorilor constă în consolidarea independenței și responsabilității personale ale judecătorilor și a sistemului de justiție per ansamblu.

Resurse multe – încredere puțină

De menționat că, în scopul realizării priorităților stabilite în domeniul justiției, de la an la an, din bugetul de stat, precum și din sprijinul financiar substanțial acordat de Uniunea Europeană au fost alocate resurse considerabile, în speranța, că investițiile făcute vor îmbunătăți substanțial situația în domeniu, vor asigura o calitate corespunzătoare a actului de justiție, care să fie adecvat standardelor europene. Spre regret, însă, analiza mai multor indicatori ce reflectă diverse aspecte ale calității justiției, denotă că așteptările societîții, dar și a partenerilor de dezvoltare, au fost prea „ambițioase". Or, resursele alocate, nu au avut o corelare directă cu așteptările populației privind îmbunătățirea calitîții actului de justiției și, respectiv, o creștere pe măsură a nivelului de încredere a populației în justiție. Conform estimărilor, în anul 2016, Republica Moldova era printe primele 10 țări din Europa cu cea mai mare pondere alocată justiției din bugetul de stat care depășea cu mult media Consiliului Europei (CoE). Tendința de majorare a resurselor pentru justiție a fost una constantă, astfel încât bugetul alocat justiției în perioada 2004 – 2018 a crescut de peste 8 ori, de la 4,6 mil. Euro în 2004 până la 38,3 mil. Euro ăn 2018, iar în 2020 acesta a costitiut 46,6 mil. Euro. [9].

Cheltuielile considerabile pentru justiție erau cauzate în mare parte de majorările substanțiale ale salariilor judecătorilor și procurorilor. În 2018, salariul judecătorilor și procurorilor începători din Republica Moldova, raportat la salariul mediu pe economie era de circa 2,7 și respectiv 2,8 ori mai mare decât salariul mediu pe economie și era peste media Consiliului Europei care era de 2,5 și respectiv 1,9 ori mai mare. În perioada 2016 – 2018, salariul procurorilor începători din Moldova a crescut cu 71%., în timp ce nivelul de încredere al populației în justiție constituia cel mult 16% (vezi *Tabelul 3)*.

Tabelul 3. Dinamica răspunsurilor la întrebarea: *Câtă încredere aveţi în …?*

(Foarte multă încredere / Oarecare încredere)

Instituția	Nov. 2011	Nov. 2013	Nov. 2015	Nov. 2017	Ian. 2019	Iunie 2021	Aug. 2023	2023/ 2011
Justiție	18%	16%	12%	14%	16%	19%	23%	+5%
Guvern	19%	16%	7%	16%	15%	19%	28%	+9%
Parlament	14%	14%	6%	11%	11%	15%	27%	+13%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, perioada 2011-2023.

Astfel, potrivit sondajelor de opinie, ponderea persoanelor care au foarte multă încredere sau o oarecare încredere în justiție a început să crească din 2019, iar în 2023 acest indicator a constituit 23 la sută, dintre care numai 1% are foarte multă încredere, în timp ce 75% din populație nu prea are încredere (32%) sau chiar deloc nu are încredere în justiția din Republica Moldova (43%).

La fel, cercetările sociologice relevă faptul, că aprecierile judecătorilor privind calitatea actului de justiție corelează foarte strâns cu nivelul de siguranță al acestora că, în cazul în care ei sau cineva dintre rudele lor ar ajunge în judecată, instanța va adopta o decizie corectă. Astfel, la întrebarea *În ce măsură sunteți convins că, dacă Dumneavoastră sau cineva din rudele Dumneavoastră ar ajunge în judecată, judecătorii vor adopta hotărârea legală?,* nouă din zece judecători sunt întru totul sisguri sau mai curând sunt siguri că aceștea vor lua o decizie obiectivă, corectă. Procurorii sunt mai puțin siguri, iar avocații și mai puțin sunt siguri că decizia luată de judecători va fi una legală (*vezi Tabelul 4*)..

Tabelul 4. Percepția populației, judecătorilor, procurorilor și avocaților privind corectitudinea deciziilor adoptate în cazul în care ar ajunge în judecată

	Întru totul sigur	Mai curând sunt sigur	Mai curând nu sunt sigur	Deloc nu sunt sigur
Populația	5%	18%	29%	40%
Judecatorii	55%	36%	7%	2%
Procurorii	29%	52%	16%	3%
Avocații	13%	49%	30%	8%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, 2023, CRJM, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023

Percepția populației privind corectitudinea deciziilor instanțelor judecătorești în cazul în care ar ajunge în judecată este și mai negativă. Doar 5% dintre cetățeni au ferma încredere că judecătorii vor adopta o hotărâre legală, în timp ce șapte din zece respondenți mai curând nu sunt siguri sau deloc nu sunt siguri. Din analiza de mai sus rezultă, că, judecătorii sunt mai mult optimiști spre deosebire de cetățeni și avocații care au sarcina de a le proteja drepturile în instanțele de judecată.

Nivelul redus de încredere a populației în justiție, corelează direct cu nivelul de încredere a cetățenilor în principalelel instituții ale statului - Guvern și Parlament, care ani la rând nu depășește nici cel puțin o treime din populație (vezi *Tabelul 3).*

O atare situație este destul de îngrijorătoare, deoarece, potrivit afirmațiilor lui Pippa Norris, în multe țări, în decursul ultimilor ani, susținerea politică pentru instituțiile guvernamentale s-a erodat în mod consistent. „Există o tensiune în creștere între idealuri și realitate. Aceasta a condus la producerea unor *cetățeni mai critici* sau a unor *democrați decepționați*. Erodarea susținerii pentru instituțiile guvernării reprezentative e îngrijorătoare, deoarece ea poate să *submineze credința în valorile democratice"* [10].

Astfel, în pofida alocațiilor financiare crescânde și a atenției permanente acordate instituțiilor de drept, justiția, și astăzi, rămâne a fi unul dintre pilonii fragili ai societății moldovenești. Studiile efectuate constată că, în domeniul justiției există o multitudine de probleme care perpetuă de mai mulți ani, fără a identifica soluțiile necesare. Una dintre problemele majore fiind și corupția în sistemul de justiție.

Justiția și corupția – principalele impedimente în pocesul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană

Potrivit datelor unui studiu sociologic realizat în anul 2024 la solicitarea Institutului pentru Politici și Reforme Europene (IPRE) denotă că, cetățenii Republicii Moldova în mare parte își leagă speranțele de reducere a nivelului de corupție odată cu aderarea țării noastre la Comunitatea Europeană. Astfel, la întrebarea *Ce va obține Moldova după ce va adera la UE?* cei mai multi respondenți au indicat mai întâi de toate: corupție mai puțină – 19%, precum libertatea de a călători, de a muci si de a studia în Europa - 16%, iar la întrebarea *Care credeți că sunt cei mai importanți pași pe care trebuie să-i facă Republica Moldova pentru ca să adere la Uniunea Europeană?* mai mult de jumătate dintre respondenți consideră că pentru aceasta sunt necesare în primul rând: Combaterea corupției – 51%; Dezvoltarea economică - 34% și Reforma justiției – 33% [11].

De menționat că, în ceea ce privește combaterea flagelului corupției deja sunt înregistrate anumite progrese, cel puțin la nivel de percepție (*vezi Tabelul 5*).

Tabelul 5. Indicele Percepției Corupției în Republica Moldova și Uniunea Europeană în ultimii 10 ani

IPC	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
RM	33	30	31	33	32	34	36	39	42	43
Media UE	67	65	66	66	64	64	64	64	64	62

Sursa: Transparency International, Indicele Percepției Corupției, anii 2015 – 2024.

Notă: Indicele Percepției Corupției reflectă nivelul acestui fenomen din sectorul public perceput de către experți și oameni de afaceri și este calculat la o scară de la 0 până la 100, unde 0 înseamnă corupție totală, iar 100 lipsă totală de corupție [12].

Astfel, din tabela de mai sus observăm că în anul 2024, Republica Moldova a înregistrat un scor al Indicelui Percepției Corupției (IPC) de 43 de puncte**,** plasându-se pe locul 78 din 180 țări din clasament (în anul precedent scorul indicelul a fost de 42 puncte, Moldova fiind pe locul 80). Dintr-o perspectivă mai lungă de timp – *ultimii 5 ani*, se atestă o creștere a indicelui (2019 – 32, 2020 – 34, 2021 – 36, 2022 – 39, 2023 – 42, 2024 – 43 puncte). Printre „vecinii de clasament" ai Moldovei sunt Bulgaria, China (cu

scoruri ale IPC de 43 de puncte), Albania (42). Pentru comparație: Estonia a înregistrat un scor al IPC de 76 de puncte**,** Lituania (63), Letonia (59), România (46), Ungaria (41) [13].

În același timp, percepția reprezentanților sistemului judecătoresc asupra fenomenului corupției, nu este atât de dramatică după cum arată rapoartele de la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului. La întrebarea *Care este opinia Dumneavoastră despre evoluția fenomenului corupției în sistemul judecătoresc începând din anul 2017 și până în prezent?* mai mult de jumătate dintre judecători consideră că corupția în sistem a scăzut, iar circa fiecare al patrulea judecător, în genere, nu consideră că în justiție există corupție (*vezi Tabelul 6*).

Tabelul 6. Opiniile judecătorilor, procurorilor și avocaților privind evoluția fenomenului corupției în sistemul judecătoresc începând din anul din 2017 și până în prezent

	Corupția a crescut	Corupția a rămas la același nivel	Corupția a scăzut	Corupție nu există
Judecatori	3%	20%	54%	23%
Procurori	6%	37%	47%	10%
Avocați	12%	46%	38%	4%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023

Potrivit aceluiași studiu, judecătorii care consideră că în sistemul judecătoresc există anumite acte de corupție, acestea, cel mai des se atestă în Curțile de Apel și în Curtea Supremă de Justiție și foarte rar în judecătorii. Așa, la întrebarea *După părerea Dumneavoastră unde este cel mai înalt nivel al corupției în sistemul judecătoresc*?, 23% și respectiv 16% dintre judecători au indicat Curțile de Apel, precum și Curtea Supremă de Justiție (*vezi Tabelul 7*). Procurorii, de asemenea, sunt de părerea că cea mai mare corupție există în Curțile de Apel (45%), precum și în Judecatorii (21%). Avocații, menționează în primul rând Curțile de Apel (35%) și Curtea Supremă de Justiție (17%). Totodată, fiecare al treilea judecător și fiecare al cincilea procuror consideră că în sistemul judecătoresc din țara noastră nu există nici urmă de corupție,

Tabelul 7. Opiniile judecătorilor, procurorilor și avocaților privind nivelul corupției în sistemul judecătoresc?

	Judecatori	Procurori	Avocați
Curțile de Apel	23%	45%	35%
Curtea Supremă de Justiție	16%	7%	17%
Judecatorii	4%	21%	11%
Consiliul Superior al Magistraturii	9%	7%	7%
În acest sistem nu există corupție	32%	19%	3%
Nu cunosc/îmi este greu să răspund	16%	-	27%

Sursa: Centrul de Resurse Jiridice din Moldova, Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților despre justiție și fenomenul corupției, sondaj, iulie 2023

Lipsa de progrese reale în lupta contra corupţiei în majoritatea ţărilor este dezamăgitoare şi are efecte negative profunde asupra cetăţenilor din întreaga lume”- a declarat Patricia Moreira, director general al Transparency International. „Pentru a avea şansa de a contracara corupţia şi a îmbunătăţi viaţa oamenilor, trebuie de abordat relaţia dintre politică şi *banii mari*. Interesele tuturor cetăţenilor trebuie să fie reprezentate în procesul decizional”. Țările cu procese consultative mai ample şi transparente au o medie a IPC de 61 puncte şi dimpotrivă, în ţările în care nu există sau sunt puţine consultări, scorul mediu al indicelui este de doar 32 puncte [14].

Din analiza efectuată, constatăm că Republica Moldova ani la rând a înregistrat un scor mediu de 32 de puncte, rezultate ceva mai bune înregistrează doar în ultimii cicnci ani. Or, combaterea fenomenului corupției este o datorie nu numai morală, dar și juridică a judecătorilor, căci după cum se stipulează în art. 5 alineat (1) al Codului de etică și de conduită profesională al judecătorului, aprobat prin Hotărârea Adunării Generale a Judecătorilor nr. 8 din 11 septembrie 2015 (modificat prin Hotărârea AGJ nr.12 din 11 martie 2016), „Judecătorul va respecta cele mai înalte standarde de integritate și responsabilitate, pentru a asigura încrederea societății în instanțe. Este conștient de riscurile corupției și nu va admite sau nu va crea aparența unui comportament corupțional în activitatea sa; nu va cere, accepta ori primi cadouri, favoruri sau beneficii pentru îndeplinirea ori neîndeplinirea atribuțiilor funcționale sau în virtutea funcției deținute”.

În așa fel, documentul stabilește clar care trebuie să fie normele de comportament ale unui judecător, care cu siguranță vor reduce considerabil și numărul de cereri/plângeri la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO). Menționăm că, ani la rând, Republica Moldova se află în topul țărilor cu cele mai multe cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului (CtEDO). Așa de exemplu, în anul 2023, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 6,5 ori mai des decât media europeană, când au fost depuse 653 de cereri. Cele mai multe cereri vizează Articolul 6 *drepturile persoanei la un process echitabil* - circa o tremie sau 31% din numărul total de hotărâri pronunțate. De la ratificarea CtEDO, în anul 1997 și până la 31 decembrie 2023, CtEDO a pronunțat 541 de hotărâri judecătorești în cauzele Republicii Moldova, în 461 dintre acestea a fost constatată cel puțin o violare comisă de statul nostru. La acest capitol, devansăm cu mult așa țări ca Marea Britanie, Germania, Portugalia, Spania sau Olanda, țări care au aderat la CtEDO cu mult înaintea Moldovei și care au o populație mult mai numeroasă. *În baza tuturor hotărârilor și deciziilor pronunțate până la 31 decembrie 2023, Republica Moldova a fost obligată să plătească* despăgubiri *în valoare de 22 milioane 800 mii euro,* dintre care 2.639.956 euro doar în anul 2021, iar până la sfârșitul anului 2024 – despăgubirile au constituit 22 976 120 de euro – se arată în analiza experților de la Centrul de Resurse Juridice din Moldova [15].

De menționat, totodată, că pentru prima dată în ultimii 10 ani, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) a recepționat cel mai mic număr de cereri împotriva Republicii Moldova – doar 363 de cereri au fost depuse în 2024. S-a redus semnificativ și numărul hotărârilor pronunțate de CtEDO în privința Moldovei – doar 17 anul trecut, reprezentând un „record pozitiv” pentru ultimii șase ani. În 2024, Moldova nu se mai

regăsește în topul țărilor cu cel mai mare număr de cereri depuse pe cap de locuitor, ocupând locul 20 din cele 46 de state membre ale Consiliului Europei. Cu toate acestea, moldovenii s-au adresat la CtEDO de 3 ori mai frecvent decât media europeană – se arată întro notă analitică a Centrului de Resurse Juridice din Moldova [16].

Această constatare a experţilor Centrului de Resurse Juridice din Moldova, în urma analizei Raportului de activitate al CtEDO, denotă că alocațiile substanțiale pentru justiție au depășit cu mult rezultatele muncii depuse de procurori și judecători. Mai mult, corupția în diverse domenii de activitate rămâne a fi la un nivel destul de înalt, în consecință, afectând vădit capacitatea de funcționalitate a instituțiilor statului, nivelul de trai și calitatea vieții populației, încrederea cetățenilor în sistemul de justiție.

În concluzie, menționăm că, în ultimii ani, în domeniul justiției se atestă anumite progrese în ceea ce privește îmbunătățirea cadrului legislativ, calității actului de justiție. Cu toate acestea, justiția din Republica Moldova are nevoie de o reformare substanțială, de schimbări profunde în domeniu. Or, după cum arată analiza efectuată, în pofida creșterii salariilor judecătorilor și procurorilor, Republica Moldova ani la rând se află în topul țărilor cu cele mai multe cereri și condamnări la Curtea Europeană pentru Drepturile Omului.

O problemă majoră pentru justiția din Moldova rămâne a fi și nivelul redus de încrdedere a populației în sistemul de justiție, care potrivit sondajelor de opinie are un impact direct și asupra nivelelui de încredere a cetățenilor în principalele instituții ale statului – Guvern și Parlament, ce nu depășește nici cel puțin o treime din populație. O atare situație nu poate să nu îngrijoreze, deoarece, în asemenea condiții, și așteptările cetățenilor de la aceste instituții sunt minime.

Astfel, sunt necesare eforturi susținute și cu impact concret în diverse domenii ale vieții, care să fie percepute și apreciate pozitiv atât de către cetățenii țării, cât și de partenerii de dezvoltare, iar pentru aceasta este nevoie de o politică coerentă și clară a statului, căci după cum am menționat anterior, vectorul european trebuie să devină o prioritate a statului nu numai în politica externă, dar mai întâi de toate, în cea internă.

BIBLIOGRAFIE

1. Acordul de Parteneriat și Cooperare (1994), Planului de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova (2005), Acordului de Liber Schimb, Aprofundat și Cuprinzător (ZLSAC sau DCFTA) cu UE etc.
2. https://moldova.europalibera.org/a/reformele-justi%c5%a3iei-%c5%9fi-lupta-cu-marea-corup%c8%9bie-%c3%aen-cei-30-de-ani-de-independen%c8%9b%c4%83/31474414.html
3. Strategia Națională de Dezvoltare: 7 soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei. particip.gov.md/public/files/Moldova_2020_ENG1.pdf/
4. Raport privind realizarea Planului Național de Acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere RM – UE în anii 2017-2019, pag.17, Chișinău 2020
5. (https://www.justitietransparenta.md/strategia-privind-asigurarea-independentei-si-integritatii-sectorului-justitiei-2021-2024-quo-vadis/)
6. Percepția judecătorilor, procurorilor și avocaților privind reforma în justiție și combaterea corupției.Disponibil:https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/12/CRJM-Perceptia-judecatorilor-procurorilor-si-avocatilor-2020-web.pdf [Accessat: 01.12.2020].

7. Studiul sociologic Calitatea actului de justiție din Republica Moldova realizat de către Centrul Cercetări Juridice al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al AȘM în perioada mai - iunie 2022.
8. Raport de evaluare intermediară a Strategiei Naționale de Dezvoltare (SND) „Moldova 2020". raport_ evaluare _md 2020_rom.pdf p.98. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/Raport_evaluare_MD2020_ROM.pdf [Accessat: 01.01.2020].
9. GRIBINCEA VLADISLAV, VIRSCHI VICTORIA. Justiția din Republica Moldova în cifre – o privire comparativă. Document analitic, Centrul de Resurse Juridice din Moldova (CRJM), octombrie 2019, p.6.
10. NORRIS PIPPA. The Growth of Critical Citizens? New Yok: Oxford, University Press, 1999.
11. Institutul pentru Politici și Reforme Europene. Sondaj de opinie „Percepțiile cetățenilor cu privire la procesul de integrare europeană al Republicii Moldova" Chișinău, Republica, 30 iulie, 2024.
12. Transparency International, Indicele Percepției Corupției, anii 2015 – 2024.
13. https://www.transparency.md/indicele-perceptiei-coruptiei-2024-coruptia-joaca-un-rol-devastator-in-criza-climatica/
14. Transparency International Lansează Indicele Percepției Corupției 2019 Disponibil: http://www.transparency.md/2020/01/23/transparency-international-lanseaza-indicele-perceptiei-coruptiei-2019/#_ftn1 [Accessat: 23.01.2020].
15. https://crjm.org/date-despre-republica-moldova-la-curtea-europeana-a-drepturilor-omului-in-anul-2023/19820/
16. GOINIC DANIEL, BAGRIN CAROLINA. Notă analitică, ianuarie 2025. Republica Moldova la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în anul 2024. https://crjm.org/date-despre-republica-moldova-la-curtea-europeana-a-drepturilor-omului-in-anul-2024/19820/PPJ-2025-CRJM-RO-print.pdf.
17. Institutul de Politici Publice. Barometrul Opiniei Publice 2011 – 2023

https://doi.org/10.59295/ierm2025.05 CZU 327(478):061.1EU

ЕВРОИНТЕГРАЦИЯ КАК КЛЮЧЕВАЯ ИДЕОЛОГЕМА ОФИЦИАЛЬНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА[1]

INTEGRAREA EUROPEANĂ CA IDEOLOGEMĂ CHEIE A DISCURSULUI POLITIC OFICIAL DIN REPUBLICA MOLDOVA

EUROPIEN INTEGRATION AS A KEY IDEOLOGEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA OFFICIAL POLITICAL DISCOURSE

Лилия БРАГА, ***доктор философии, Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований МГУ***
009braga@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-1617-5983

Rezumat. *In articol este supusă examinării problema discursului politic oficial modern din Republica Moldova. Autorul arată că ideologemă cheie a discursului politic oficial modern este ideologia integrării europene, sensul principal al căreia constă în promisiunea unui viitor mai bun pentru Republica Moldova în Uniunea Europeană. Autorul este convins că, la etapa actuală, ideologema integrării europene contribuie în primul rând la divizarea forțelor politice din Republica Moldova, ducând astfel la o divizare și mai adîncă a societății.*

Cuvinte-cheie: *discurs politic, integrare europeană, ideologemă, reideologizare, Republica Moldova, Uniunea Europeană.*

Summary. *The article deals with the problem of the modern official political discourse in the Republic of Moldova. The author shows that the key ideologem of the modern official political discourse is the ideologem of European integration, the main meaning of which is the promise of a better future for the Republic of Moldova in the European Union. The author is convinced that, at the current stage, the ideologem of European integration primarily contributes to the Republic of Moldova political forces division, thus leading to a society division.*

Keywords: *political discourse, euro integration, ideologem, re-ideology, Republic of Moldova, European Union.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Интеграция Республики Молдова в европейское пространство представляет собой на современном этапе общественно-политического развития страны одну из наиболее злободневных и важных задач стратегического значения, определяющих ее политическую повестку дня, с успешным решением которой властвующие политические элиты, а вместе с ними и значительная часть общества, связывают главные надежды не только на выживание, но и на стабилизацию всей совокупности общественной жизни, на процветание и прогресс. Активизация евроинтеграционных процессов в условиях спонтанного усиления вызовов в адрес государства, обусловленных как существенным обострением геополитической обстановки в мире и регионе, так и стремительным ухудшением качества жизни в стране, актуализирует целый ряд сложнейших проблем, связанных с реализацией поставленной перед обществом политической цели. Одной из таких проблем, без сомнения, является формирование в стране благоприятного общественно-политического климата, способствующего успешному развертыванию процессов евроинтеграции и, тем самым, выступающего важнейшим фактором обеспечения приемлемых условий продвижения Республики Молдова по намеченному пути.

Имея отношение к субъективному контексту развертывания политических процессов, социально-политический климат, характеризующийся специфическим общественно-политическим настроем, детерминирующим поведение политических субъектов, во многом зависит от содержания политического дискурса действующего в стране режима власти, посредством которого обеспечивается коммуникация власти и общества по самым различным аспектам политической повестки дня. Иными словами, политический дискурс власти является одним из важнейших инструментов формирования социально-политического климата, призванного способствовать решению множества стоящих перед обществом политических задач, включая задачу успешного продвижения Республики Молдова по пути европейской интеграции. В этой связи, в политическом дискурсе власти, адресованном широкой общественности, важнейшее значение имеет доходчивая артикуляция тех ценностей и целей, на которые на данном этапе ориентировано общественно-политическое развитие страны, но также и та форма, в которой этот месседж осуществляется.

По сути, официальный политический дискурс, адресованный широкой общественности, являет собой процесс трансляции идеологических установок актуально действующего в стране режима власти, на данный момент представленного в лице Партии Действие и Солидарность, на уровень общества. Усилия власти, предпринимаемые в данном направлении, в последнее время, отмеченное подготовкой к новым парламентским выборам, заметно возросли. Это является бесспорным свидетельством существенной актуализации значимости идеологии для функционирования политической сферы в Республике Молдова, призванной указывать цели, ценности, перспективы общественно-политического развития, равно как и симптомом осознания властью важной роли идеологического фактора в осуществлении политического управления.

Запрос на идеологию в настоящее время, отмеченное радикальными системными трансформациями, возрастает во всем мире. В особенности это заметно на постсоветском пространстве, где, впрочем, по традиции, сложившейся еще в самом начале демократических перемен, продолжает сохраняться по большей части негативное восприятие феномена идеологии, порождающее подозрительность уже к самому понятию. В этой связи, неудивительно, что власть, ныне действующая в Республике Молдова, впрочем, как и многие молдавские политические аналитики, несмотря на заметную активизацию деятельности властвующих субъектов сугубо идеологической направленности, тем не менее, предпочитает избегать использования в своем политическом дискурсе самого понятия «идеология». Подобный прием коммуникации с обществом, вуалирующий суть самого явления, заключающуюся в стремлении правящей элиты к индоктринации широкой общественности к системе разделяемых властвующим режимом ценностей, представляется, по большей мере, закономерным наследием сравнительно недавнего прошлого. Наследия, сформировавшегося еще в самом начале развертывания процессов демократической модернизации общества, когда вместе с разрушением основ тоталитарного строя, общественностью, ратовавшей за радикальные демократические перемены, была решительно отвергнута и та идеология, которая лежала в основании советской системы властвования.

Безраздельно господствовавшая в тоталитарном государстве марксистско-ленинская идеология с ее идеалами и ценностями была осуждена и отправлена «на свалку истории» как «ложная», противоречащая тенденциям современного развития человеческого сообщества, стремящегося к демократии и прогрессу. Будучи тесно увязанным с состоянием демократической эйфории, широко распространившимся в обществе в условиях «демократического момента», отказ от господствовавшей прежде идеологии принял форму отказа общества от идеологии как таковой, ассоциируемой отныне в общественном сознании с политическим феноменом диктатуры над людьми, подавления свободы и демократии. Феномен отторжения широкой общественностью идеологии, сформировавшийся на фоне слома тоталитарного режима властвования, нашел свое соответствующее закрепление в Основном Законе страны – Конституции Республики Молдова в форме законодательного запрета на государственную идеологию. Статья 5(2) принятой в 1994 г. Конституции Республики Молдова, в частности, гласит: «Никакая идеология не может устанавливаться в качестве официальной государственной идеологии» [1].

Отношение отторжения/неприятия какой-либо государственной идеологии существенным образом предопределила положение в мире молдавской политики, при котором молдавские политические партии, включая властвующую элиту, практически не занимались развитием собственных идеологий - факт, который был подмечен аналитиками уже в самом начале демократических перемен [2, с.150, с.164; 3, с. 70; 4], что продолжает сказываться на общественно-политическом сознании масс и сегодня. Для граждан страны проблемы идеологии являются абсолютно неактуальными, внимание которых сосредоточено исключительно вокруг императива выживания [5].

Укоренившаяся в сознании масс непопулярность самого феномена идеологического воздействия со стороны властвующих режимов, по-прежнему ассоциируемого с политической несвободой и диктатом, на наш взгляд, и порождает у представителей власти, обращающихся с официальным политическим дискурсом к широкой общественности, своего рода «застенчивость» в отношении точной и четкой идентификации того рода деятельности, который сопряжен с распространением в обществе системы политических взглядов и убеждений, отражающих идеологические установки правящей элиты. Поэтому, к примеру, сегодня вместо концепта «идеология» в официальном политическом дискурсе власти используются более приемлемые с точки зрения общественного восприятия понятия, такие как «правда», «истина», «ценности», «объективная информация», применяемые в противовес таким понятиям как «ложь», «фейк», «информационная война», «пропаганда», символизирующим ложное, искажающее реальность, необъективное и потому вредное, недопустимое идеологическое воздействие. Так, Президент Республики Молдова М. Санду, в частности, отмечает, что «атака на демократию осуществляется не только с помощью оружия, но и при помощи лжи, ослабляющей доверие общества» [6]. Задача текущего этапа, с точки зрения официальных лиц страны, заключается в том, чтобы «защитить правду, раскрыть ложь и помочь гражданам научиться отличать добро от зла» [7], «насаждаемого при помощи дезинформации и гибридной агрессии» [8], научить их анализировать действительность, исходя из «объективной информации, а не из пропаганды и ложных источников» [9].

Однако усвоенный властью прием трансляции определенного рода политических идей и ценностей на уровень общества сути дела не меняет. Транслируемый при помощи официального политического дискурса на уровень общественно-политического сознания месседж направлен на формирование у широких масс ключевых идеологических установок, сущность которых в настоящее время главным образом сводится к представлениям о конечных геополитических целях общественно-политического развития страны, выраженных в идее европейской интеграции. Существенной особенностью подобного рода деятельности является то, что изложение ключевых идеологических установок осуществляется, как правило, исходя из задач идеологической борьбы, все более усиливающейся на нынешнем этапе, которая в условиях современной молдавской действительности принимает вид ожесточенной борьбы с дезинформацией и пропагандой, развернутой со стороны Российской Федерации. Так, в частности, отмечается, что Республика Молдова – «маленькая страна на юго-западе Европы является полем гибридной войны между Россией и демократическим миром» [8], поэтому Европейский Союз всемерно поддерживает Молдову в ее усилиях по борьбе с российской пропагандой и дезинформацией, нацеленной на подрыв доверия к государственным институтам, а также на культивирование страха и настроя общества, нацеленного против «европейских ценностей» [10].

Стремление актуально действующего в Республике Молдова режима власти к активному использованию официального политического дискурса в качестве

важнейшего инструмента идеологического воздействия не является чем-то уникальным, свойственным лишь для политической жизни молдавского общества, но, напротив, реализуется в русле продолжающей набирать силу в современном мире глобальной тенденции к реидеологизации. Указанная тенденция, зачатки формирования которой относятся к последней трети прошлого века, будучи вызванной к жизни сформировавшимся идеологическим вакуумом вследствие предшествовавшего ее зарождению этапа деидеологизации, проявляет себя в форме процесса возрождения идеологии, сопровождающегося восстановлением веры в роль идеологии в управлении общественно-политическим развитием.

Зачастую процесс деидеологизации, захвативший страны Западного мира в середине XX века, ассоциируют с полным отрицанием идеологии, под которой в рамках указанного подхода понимают «ложное сознание» с характерной для него субъективистской трактовкой действительности, отвечающей определенным политическим интересам. Подобное понимание идеологии проникло в массовое общественно-политическое сознание, безусловно, неслучайно, но стало одним из эффектов никогда не прекращающейся борьбы за сознание масс. Нацеленность главного удара концепции «деидеологизации», призывавшей к освобождению личности и общества в целом от «угнетающего» давления идеологии в пользу объективного научного знания, способного обеспечить общественный прогресс посредством опережающего развития науки и техники, тем не менее, заключалась не столько на идеологию как таковую, сколько на конкретную – марксистско-ленинскую идеологию, представлявшую собой господствующую государственную парадигму стран социализма [11]. Исходная позиция авторов концепции деидеологизации сводилась к мнению о том, что идеология существует только в тоталитарных государствах, в то время, как западное общество по сути своей неидеологическое. Поэтому призывы к «деидеологизации» и «деполитизации», как правило, подразумевали освобождение от идеологии и политики советского времени [12].

Иными словами, тезис концепции деидеологизации о том, что индустриальное общество способно решать свои проблемы вне идеологических догм и в этом смысле эпоха идеологий закончилась *(Daniel Bell «The end of ideology», 1960), (Edward Shils "The end of the ideology?", 1955), (Raymond Aron "The Opium of the Intellectuals", 1955), (Seymour Lipset "Political man: the social bases of politics", 1960)*, следует понимать, как постулирование конца эпохи традиционных политических, «программных» идеологий, и, прежде всего, конца эпохи социалистической/коммунистической идеологии, что, впрочем, в представлении авторов концепта, не касается либеральной демократии. Либеральная мысль, согласно Д. Беллу, привержена умеренному социальному реформизму, гражданским свободам и свободному рынку *(Daniel Bell, "The coming of post-industrial society", 1973)*, что выгодно отличает ее от потускневшей и потерявшей силы «старой» идеологии.

Учитывая тот односторонне направленный характер, который принял процесс деидеологизации, представляется вполне оправданным вывод о том, что «движение за деидеологизацию» было насквозь идеологизировано. Будучи наце-

ленным главным образом на дискредитацию социалистической/коммунистической парадигмы и уничтожение государственной советской идеологии как основы тоталитаризма, процесс деидеологизации не стал «действительным отрицанием идеологии», но лишь одной из исторических форм идеологического состязания, приведшим к исчезновению «одного из идеологических полюсов» [12]. Поэтому процесс деидеологизации следует, прежде всего, рассматривать в ключе идеологического противостояния XX века, ставшего очередным этапом в извечной борьбе за сознание масс [13].

Выполнив свою «деструктивную» роль по отношению к главному идеологическому оппоненту в лице идеологии советского времени, посеяв сомнения в ее «научности», «объективности» и, в этом смысле, способности адекватно реагировать на вызовы современности, концепт деидеологизации вскоре уступил свое ключевое место в идеологической борьбе новому концепту – парадигме реидеологизации. Необходимость возрождения идеологии в ее активной социальной роли в жизни общества, восстановления веры в нее в условиях создавшегося «идеологического вакуума» нашла свое обоснование в признании сторонниками концепта реидеологизации (по сути, вчерашними авторами концепции деидеологизации, пересмотревшими свои позиции) насущной потребности людей в ориентации на «простые» идеи/системы ценностей, которые способны интерпретировать мир, тем самым ориентируя их в нем. Настаивая на ценности идеологии, имеющей огромное мировоззренческое значение, сторонники концепции реидеологизации, в то же время, подчеркивают ее неоценимую роль в развертывании политических процессов, рассматривая идеологию как систему идей и развиваемых из этого ценностей и норм, которые побуждают отдельные общественные группы и человеческое общество к действию, влияя на их поведение, и тем самым, способствуют его управлению (*Daniel Bell, Raymond Aron, Seymour Lipset, Edward Shils, Zbigniew Brzezinski* и другие). Сегодня, по мнению сторонников идеи реидеологизации, выигрывают те общественные силы, которые обращаются к массовым идеалам, учитывают потребность людей в ценностных ориентациях [12]. При этом, особая значимость идеологии усматривается в ее структурирующей роли, выраженной в создании аппарата идеологического руководства в виде партийной иерархии и государственной бюрократии, формирующей цели, которым должно следовать общество.

Рассматривая идеологию в качестве неотъемлемой части общественного бытия и признавая ее незаменимую роль в управлении общественно-политическим развитием, сторонники реидеологизации подчеркивают настоятельную потребность в формировании «новой идеологии, привлекательной для широких масс, которая будет отражать динамику социальной реальности, а также изменение основной шкалы ценностей общественных отношений» [13]. Такого рода идеологией стало сочетание традиционного либерализма с принципами демократии, распространение которой идентифицируется с процессом приобщения широких слоев населения к ценностям и идеалам современного общества. Таким образом, итогом процесса реидеологизации, по мысли авторов концепта, должно стать не

столько возрождение идеологии как таковой/любой, сколько широкое распространение в мире ценностей и идеалов либеральной демократии, лежащей в основании западной цивилизации. А это значит, что реидеологизация, продолжившая по сути процесс вытеснения социалистической парадигмы взамен торжества либеральной демократической идеи, стала не чем иным, как продолжением идеологической борьбы в условиях постиндустриального общества, призванным предопределить глобальный триумф парадигмы общественного развития по лекалам демократии западного образца.

То, что идеологии продолжают сохранять свое значение в современном мире, является на сегодняшний день фактом практически бесспорным и общепризнанным. Причем усиление значимости идеологий связано не столько с ее мировоззренческими функциями, сопряженными с выстраиванием определенного взгляда на мир, сколько обусловлено интересами защиты политической власти. В условиях, когда властного принуждения становится недостаточно, в «игру» вступает идеология как элемент «мягкой силы государства», становясь важным инструментом управления обществом посредством выстраивания «системы внушений». Отмечая изменившийся характер политических партий, борьба за власть для которых представляет собой по большей мере своеобразный маркетинговый ход, призванный как можно более рельефно обозначить привлекательность предлагаемого «товара», аналитики признают, что технологии соблазнения, обольщения и убеждения, способствующие проникновению «внутрь сознания», являются в нынешних условиях более востребованными, нежели внешние формы насилия [14].

Высокая востребованность идеологий, существенно усиливающая их роль в политической жизни, обусловлена самим характером современности, отличительными чертами которой, зачастую обозначаемой понятием «смутного времени», являются неопределенность, размытость, стремительная изменчивость и непрогнозируемость событий. В подобных условиях поиск «точки опоры» в форме неких идеологических констант, создающих иллюзию стабильности и дающих уверенность в завтрашнем дне, становится неизбежным. Задачей указанных идеологических констант является формирование представлений не столько о реальных закономерностях развития современного мира, сколько о желательных условиях человеческого бытия и, в этой связи, - выстраивание проекта лучшего будущего с указанием того политического идеала, к которому следует стремиться ради достижения всеобщего благоденствия. Речь идет о «конструировании» определенных устойчивых представлений, которые впоследствии могли бы стать общепризнанными, превращаясь, тем самым, в эффективный инструмент политического влияния.

Существенная актуализация роли идеологий в условиях современности происходит, таким образом, с сохранением традиций конструктивизма, заложенных в политическую науку еще в середине прошлого века, но не потерявших своей значимости и сегодня. По оценкам аналитиков, начиная с середины 2000-х гг. в политическую теорию пришло уже третье поколение конструктивистов, ознаменовавшее собой новый этап в развитии и эволюции идеологий. Особенностью указанного этапа является, как на это указывают аналитики, не поиск нового

«большого» утопического проекта всеобщего блага, а скорее конструирование фрагментарных и партикулярных идеологем без опоры на теоретические модели прошлого и попытки их встраивания в общепризнанные идеологии. Более того, наметилась отчетливая тенденция к соединению идеологии с геополитикой, международными отношениями, национальной безопасностью с преимущественной ориентацией на повседневную практику мировой политики, отражающая обострившуюся борьбу за первенство между государствами на мировой арене [14].

В указанном ключе особо выделившимся продуктом современного конструктивистского подхода к мировой политике стала идеология «западоцентризма», постулирующая идею о приоритетности «Запада», поставляющего миру живой пример реализации на практике «лучшего общественного устройства» и потому наиболее предпочтительного и, с этой точки зрения, оправдывающего попытки его экспорта в остальной мир. Идеология «западоцентризма», утверждающая идею о принадлежности «Запада» к «подлинной цивилизации» и необходимость трансляции ее основных идей и принципов на другие государства и регионы мира**,** приобрела в современном мире наиболее заметное, мощное влияние, несмотря на сохраняющуюся, по оценкам некоторых аналитиков, ее эклектичность и фрагментарность. «Узловой точкой» указанной идеологии является идея самоценности движения современного человечества к демократии как к идеалу общественно-политического развития, истинность которой не подвергается сомнению. Поэтому идеология «западоцентризма», как, впрочем, и любая другая идеология, принимая форму «политического воображаемого», предполагает прежде всего веру в идею, в данном случае, - веру в демократию. Демократия, в свою очередь, являясь ключевой идеологемой рассматриваемой системы взглядов, в символической форме концентрируя определенное ценностное и эмоциональное содержание, отсылает к соответствующему ценностно-политическому проекту. Реконструируясь в контексте политического дискурса власти, идеология, тем самым, становится «базовым коммуникационным фоном социальных взаимодействий» [14].

В Республике Молдова процесс реидеологизации стартовал с началом радикальных перемен на рубеже веков, на начальном этапе развиваясь одновременно и параллельно с процессом деидеологизации/декоммунизации, ознаменовавшим по сути переход к новым мировоззренческим принципам и ценностям, которые прежде рассматривались как «враждебные». Отрицание идеологии тоталитарного общества разворачивалось под знаменем борьбы за свободу и торжество демократии. Характерным для указанного этапа стало восторженное отношение подавляющего большинства общества как к самому процессу ниспровержения господствовавшей прежде идеологии, так и к начавшемуся процессу переустройства общества на принципах демократии/западной демократии и прогресса, получившее в специальной литературе наименование этапа «демократической эйфории».

На первый взгляд ситуация, сложившаяся в начале перемен в духовной сфере общества, более полувека воспитывавшегося в традициях идеологии тоталитаризма, выглядит, по меньшей мере, парадоксальной. В частности, американский аналитик О. Петро в своей работе «О концепции политической культуры, или ос-

новная ошибка советологии» с огромным удивлением признался в том, что никто на Западе не смог предугадать столь легкого и стремительного падения в условиях демократического момента той системы взглядов, которая, казалось, составляла непоколебимый оплот советского строя жизни [15, с. 36-51]. Удивительной, хотя и во многом объяснимой, остается и та восторженность, с которой вчерашнее советское общество, пропитанное идеологией тоталитаризма, восприняло не только саму идею перемен, но и идущие с ней «в одном пакете» новые ценности, цели и идеалы. Во всяком случае, крушение советского строя, казавшегося монолитом, выявило весьма характерную черту современности – перемещение борьбы за политическую власть в «виртуальную плоскость информационных войн, где победу одерживает сила, которой удалось навязать свою идеологически ориентированную «картину мира», т. е. миф» [16].

Отказ общества на начальном этапе его радикального реформирования в соответствии с принципами и идеалами демократического развития от безраздельно доминировавшей прежде системы взглядов, принявший стремительный, революционный характер, в то же время знаменовал собой начало процесса моделирования новых основ мировоззрения граждан страны. Преобразование существующей картины политического мира осуществлялось посредством смены официального политического дискурса, включающего в себя новые языковые единицы, содержащие идеологический компонент. Иными словами, речь шла о радикальном изменении языка политических обращений власти к обществу, в котором особый статус принадлежит идеологемам. Следует отметить, что построение политического дискурса на основе неких ключевых идеологем представляет собой одну из наиболее ярко выраженных черт политической коммуникации властных структур Республики Молдова с обществом.

Понятие идеологемы имеет различные толкования. Например, в философском смысле, под идеологемой понимают основную мысль, наиболее полно выражающую содержание той или иной системы взглядов. В лингвистическом смысле идеологема это - слово или устойчивое словосочетание. Являясь оператором языка, идеологема представляет собой некоторое закрепленное в языковой форме идеологическое содержание, то есть языковую или речевую единицу, нагруженную идеологическими (политическими) смыслами. Идеологема является «ключевым словом», знаком, отсылающим к определённому идеологическому дискурсу. В социологическом смысле - это идеологическая установка, догма, навязываемая властью и закрепляемая в общественном сознании с помощью пропагандистских или иных методов [17]. Приведенные толкования идеологемы суммируют следующее определение, которое можно использовать в качестве рабочего: «идеологема - ментальная единица, в состав которой входит идеологический (имеющий целью сформировать заданное представление о политической действительности) компонент, и которая реализуется и актуализируется в тексте и дискурсе (общем и частных), обычно словом или устойчивым сочетанием» [16].

Идеологемы, наполняющие политический дискурс, представляют собой всего лишь часть общественно-политической лексики. Тем не менее, это та ее часть,

которая охватывает наиболее важные тематические группы, составляя основное языковое средство политического дискурса, его «ключевые слова». Поэтому, с точки зрения исследователя Карамовой, за идеологемами необходимо признать особый статус в системе всей общественно-политической лексики. Будучи языковой репрезентацией идеологического концепта, идеологема призвана играть роль основного средства выражения идеологии в политическом дискурсе [18].

Специфической особенностью структуры идеологемы является то, что она основывается на фундаментальных оппозициях: «своё – чужое», «старое – новое». В этой связи, артикуляция идеологем посредством политического дискурса, по большей мере, нацелена на то, чтобы маркировать ту или иную идеологию, не объясняя её сущности. В этой связи, будучи соотнесенными с определенной идеологией, идеологемы всегда несут в себе заряд разделения/дифференциации/оппозиции, маркирующий и отделяющий «своих» от «чужих».

В постсоветском политическом дискурсе, доминировавшем в Республике Молдова в условиях радикальных перемен на рубеже последних веков, ключевое место заняла идеологема «демократия». Использование указанной идеологемы в речах политиков, обращенных к обществу, было призвано символизировать не только принадлежность «новому» и оппозиционность «старому»/советскому образу политического мышления, но и самопозиционирование «новых» политических сил в возникшем в стране противостоянии «своих»/демократов и «чужих»/противников реформ, приведшем к политико-культурному расколу общества. Иными словами, идеологема демократии как ключевое понятие постсоветского политического дискурса, выполняло, прежде всего, функцию маркировки продемократических/«новых» политических сил, оппозиционно настроенных по отношению к господствовавшему прежде тоталитарному режиму власти, опиравшемуся на соответствующую идеологическую систему, что было призвано служить объединяющим общество началом в его противостоянии «старой» политической системе и господствовавшей в ней «старой» идеологии.

Разделение, заложенное в политическом дискурсе посредством использования идеологемы «демократия», с необходимостью, приобретает оценочный характер. Из контекста политических обращений к обществу, позиционирующих идеологему демократии в качестве «ключевого слова», вытекают соответствующие оценки происходящих в стране перемен, где «новое» - «хорошее» ассоциируется с исключительно позитивным эффектом для развития общества, в то время как «старое» - «плохое» воспринимается как препятствие на пути к общественно-политическому прогрессу, которое подлежит осуждению и безоговорочному отрицанию.

Сложно также не заметить и ту эмоциональную составляющую, которая пронизывает продемократический политический дискурс начала перемен. С одной стороны – это негативизм, неприятие, отторжение и даже ненависть как по отношению к «старому»/тоталитарному режиму власти, так и к тем, кто не разделяет демократических устремлений подавляющего большинства общества. С другой – восторг, эйфория, вызванная завышенными ожиданиями скорых радикальных перемен к лучшему «для всех».

В то же время, в содержательном отношении идеологема демократии, вплетенная в политический дискурс, обращенный к широкой общественности, приобретает максимально упрощенное толкование, которое, по большей части, сводится к представлению о благосостоянии, символизирующему «общество всеобщего благоденствия», формируя в общественном сознании образ «панацеи от всех бед». Безусловно, воплощая в себе извечную мечту людей о всеобщем благе, идеологема демократии далеко не ограничивается лишь указанными представлениями, включая в себя также такие важнейшие ценности, как свобода, справедливость, права человека. Помимо этого, политический дискурс, располагающий в центре своего внимания идеологему демократии, как правило, бывает наполнен и другими, ближайшими по смыслу и соответствующими теме «демократических перемен» концептами, такими как гражданское общество, правовое государство, справедливость, свобода, равенство/равноправие, единство, уважение к личности, взаимопонимание, согласие, терпимость к представителям других наций и рас, плюрализм мнений, сотрудничество и компромисс в достижении соглашений др. [18], которые насыщают собой идеологическое пространство, выстраивая своеобразную систему ценностных координат демократически реформирующегося общества..

Попутно следует отметить, что понятие демократии, обозначающее специфический способ и принцип организации общественной жизни, само по себе не является идеологемой. Таковой оно становится, лишь будучи вплетенным в определенный идеологический контекст, порой крайне оппозиционно направленный (от марксизма до либерализма). Поэтому демократию относят к поли-идеологемам, идеологические смыслы которых являются значимыми для различных идеологий. Обладая безусловно положительным восприятием со стороны широкой общественности за счет постулирования принципа учета мнения народа в политическом управлении, идеологема демократии, наполняемая различными идеологическими смыслами, становится не только своеобразным идеологическим маркером «своих» и «чужих», но и идеологическим компонентом, обеспечивающим привлекательность политического дискурса для широких масс. Понятие демократии, которым столь широко стали оперировать политики Республики Молдова с самого начала эпохи радикальных перемен в обществе, является, пожалуй, лучшим примером идеологемы, идеологический смысл которой может быть вплетен в политический дискурс последователями самых различных политических взглядов – от либералов до коммунистов, в особенности, если иметь ввиду, что в настоящее время в стране насчитывается более 60 политических партий различного толка [20].

В Республике Молдова постсоветская политическая риторика с самого начала перемен развивалась преимущественно в идеологическом ключе западоцентризма, ориентированного на либеральные ценности, подразумевающие комплекс принципов, которые ставят индивидуальную свободу, права человека и равенство в центр политики и общества. В этой связи в общественном пространстве идеологема демократии стала ассоциироваться исключительно с набором тех либеральных ценностей, которые составляют основу доминирующей политической

культуры стран западной демократии, где господствует примат личности над обществом с вытекающими из этого принципа ценностями свободы, справедливости и прав человека. Другое дело, что общество, не так давно освободившееся от своего тоталитарного прошлого, с трудом воспринимает либеральные ценности, внося свои поправки в их восприятие. В результате усвоение в общественном сознании концепта демократии приобретает избирательный характер, значение которого для различных категорий граждан может варьировать от признания демократии в качестве наивысшего гаранта законности, справедливости и свободы, до трактовки демократии как символа вседозволенности и анархии.

На фоне перманентного экономического кризиса, поставившего общество Республики Молдова на грань выживания, демократическая эйфория первых лет перемен вскоре пошла на спад, уступив место разочарованию от несбывшихся надежд, апатии и скептицизму, которые, безусловно, наложили свой отпечаток на общественное восприятие идеологемы демократии, ставшее значительно более скептичным за счет наполнения его негативными моментами, такими как расхождение между демократическим идеалом и его реальным воплощением. В особенности этому способствовало признание Республики Молдова в качестве «обанкротившегося государства» с прочно установившимся «гибридным режимом»/«олигархическим режимом» [21; 22], а затем и констатация факта «захваченного государства» [23], становление которого осуществлялось его политическими «прорабами» под лозунгами углубления «демократической модернизации» общества.

Осуждение «захваченного государства» его политическими оппонентами и борьба с ним под лозунгом «очищения системы» по-прежнему разворачивались с преимущественным использованием продемократической риторики. Тем не менее, следует признать, что идеологема демократии в условиях смены власти в результате досрочных парламентских выборов 2021 года значительно утратила свой эмоциональный заряд, необходимый в условиях электорального состязания и всегда пропитанный ожиданием быстрых перемен к лучшему, без которого борьба за власть, предполагающая жесткое, непримиримое противостояние политических сил, немыслима. В этих условиях особенно ощутимым стал запрос на новую ключевую идеологему, способную не только эмоционально заряжать массы, обещая им скорое наступление «лучшего будущего», но и заново маркировать политических оппонентов, отделяя «настоящих» демократов от «так называемых демократов», сортируя их на «своих» и «чужих». Таковой в настоящее время стала идеологема евроинтеграции.

Идеологема евроинтеграции вошла в официальный политический дискурс еще в самом начале 2000-х гг. как результат провозглашения в 2005 г. официальным руководством Республики Молдова стратегического курса внешнеполитического развития страны, нацеленного на интеграцию в европейское коммунитарное пространство. С этого времени идеологема евроинтеграции, отражавшая прежде всего геополитическую стратегию развития страны, прочно заняла свое место в политической риторике власти наряду с идеологемой демократии. Обе

указанные идеологемы, имея, по сути, равноценный вес, на протяжении двух десятков лет использовались в политическом дискурсе практически параллельно, одна из которых была призвана ориентировать общество на углубление процессов демократического реформирования в стране и утверждение примата либеральных ценностей общественного устройства, другая - символизировать собой геополитический выбор страны в пользу идеологии европоцентризма.

Ориентация политического руководства страны на идеологию европоцентризма с последующим включением идеологемы евроинтеграции в официальный политический дискурс явилось адекватным отражением тех тенденций глобального развития, которые стали доминирующими на рубеже последних веков, проявляя себя в обострении проблем геополитики на международной арене. Республика Молдова, с необходимостью будучи вовлеченной в современное глобальное геополитическое противостояние, условно именуемое как «Запад-Восток», с неизбежностью была вынуждена сделать свой геополитический выбор, который нашел свое закрепление в идеологеме евроинтеграции, призванной ориентировать общество на интеграцию в Европейский Союз как на стратегическую цель развития.

Идеологема евроинтеграции, таким образом, стала, наряду с идеологемой демократии, одной из ключевых идеологем официального политического дискурса в Республике Молдова. Однако в данном контексте нельзя не отметить той существенной разницы, которая заметно отличает между собой указанные идеологемы по характеру их восприятия населением страны. Так, идеологема демократии была позитивно воспринята практически всем обществом с самого начала процессов демократической модернизации. Несмотря на то что, общество, по мере развития политических процессов в Республике Молдова, все больше и больше приходило к убеждению, что «страна развивается не в том направлении» (согласно данным опросов общественного мнения эта цифра в разные годы варьировалась от 88% до 39%) [5], тем не менее, в стране за «период перемен» не появилось никакой идеологии антидемократической направленности [24, с. 107-135]. А это значит, что общественный спрос на демократию в Республике Молдова продолжает сохраняться на высоком уровне, выражая, тем самым, чаяния подавляющего большинства общества.

Что же касается идеологемы евроинтеграции, то здесь дела обстоят не столь однозначно. Идеологема евроинтеграции, будучи одной из ключевых идеологем современного официального политического дискурса в Республике Молдова, по сравнению с идеологемой демократии, не может похвастать столь же широким влиянием на сознание масс. Иными словами, общество Республики Молдова, продолжающее массово поддерживать демократический выбор страны, не выказывает того же единодушия, когда дело касается ее геополитического выбора. Согласно данным опроса общественного мнения значительная часть населения (до 45%) демонстрирует свое несогласие (32,4%) либо сомнение (13,1%) с официально декларируемым геополитическим курсом страны, определенной частью тяготея к восточному вектору развития (40,9%), зачастую предпочитая скрывать/не вы-

сказывать своего мнения относительно геополитических преференций [5]. В этой связи, можно утверждать, что идеологема демократии является на сегодняшний день для общества Республики Молдова более универсальной, объединяющей идеологемой, в то время, как идеологема евроинтеграции, напротив, выступает на рассматриваемом этапе разъединяющей/раскалывающей общество идеологемой, делящей его на «проевропейцев»/«еврооптимистов» и «скептиков евроинтеграции» либо «антиевропейцев», тем самым маркируя «своих» и «чужих».

Особую актуализацию в официальном политическом дискурсе идеология европоцентризма получила в условиях начавшейся в феврале 2022 г. войны в Украине – сопредельном с Республикой Молдова государстве. Резко обострившиеся проблемы, связанные с предотвращением войны и укреплением безопасности страны, способствовали существенной активизации деятельности государства в направлении реализации проевропейского проекта развития общества, итогом которой стало признание Республики Молдова в качестве страны-кандидата на вступление в Европейский Союз, а также решение о начале переговорного процесса на эту тему. Существенной вехой на пути становления идеологии европоцентризма стало внесение по итогам проведенного в 2024 г. референдума поправки в Конституцию Республики Молдова, законодательно закрепившей за евроинтеграционным вектором значимость безальтернативного стратегического курса развития страны, что, на наш взгляд, по существу придало ему статус официальной государственной идеологии [25].

На рассматриваемом этапе в качестве наиболее заметного признака в идеологическом обеспечении развития политического процесса в Республике Молдова следует отметить произошедшее фактическое вытеснение идеологемы демократии на периферию официального политического дискурса. В качестве примера, демонстрирующего указанную мысль, можно привести выступление президента Республики Молдова М. Санду на заседании Парламента страны от 17 апреля 2025 г., посвященного обсуждению и принятию проекта решения относительно даты новых парламентских выборов. На протяжении всего выступления, длившегося около получаса, Президентом М. Санду лишь дважды было использовано понятие «демократии» в контексте проблемы «покупки голосов», где, в частности, было заявлено, что покупка голосов ставит в опасность демократию и суверенитет страны, а также в связи с оценкой попыток некоторых внешних и внутренних сил «разрушить демократию» в нашей стране. Что же касается общего содержания выступления, то оно целиком и полностью было посвящено теме европейской интеграции.

Выступление М. Санду, прозвучавшее на заседании Парламента страны, было обращено не только к членам Парламента, но и к широкой общественности. Дискурс Президента был построен таким образом, чтобы дать ответы на множество вопросов, касающихся темы европейской интеграции. Так, прежде всего, Президент указала на острую актуальность проблемы европейской интеграции, объясняя ее «смутными временами», сопряженными с «глубокими изменениями» в мире, несущими «угрозу безопасности и свободе» страны. Первостепенная за-

дача страны в этих условиях, как ее понимает Президент, - это «сохранить мир и свободу», одновременно обеспечив в ней «стабильность» и «процветание». Отвечая на вопрос о том, «как нам подготовиться к этой буре, которая уже видна на горизонте?», иными словами, как можно реализовать поставленные задачи в такой «маленькой стране» как Республика Молдова, сталкивающейся сегодня с огромными трудностями, М. Санду указывает на единственный и безальтернативный путь развития Республики Молдова в создавшихся условиях - европейскую интеграцию. «Нет никаких сомнений – мир и свободу мы можем себе обеспечить значительно проще, вступив в Европейский Союз», что даст стране «шансы на модернизацию, на сохранение идентичности, на достойную жизнь здесь, дома». Поэтому европейская интеграция – это путь единственно верный, для продвижения по которому актуально действующая власть прилагает все свои силы, обращаясь к широкой общественности не только с призывом к всемерной поддержке, но и к совместному труду на благо всеобщего процветания [26].

Приведенный дискурс, таким образом, наглядно доказывает, что ключевое место в политической риторике актуально действующей власти окончательно заняла идеологема евроинтеграции, имплицитно включившая в себя как представления о демократической модернизации в целом, так и о тех либеральных ценностях, на торжество которых она сориентирована. Так, к примеру, стремление «внешних сил» свернуть Молдову с «европейского пути» ассоциируется с угрозой демократическому режиму [26]. В результате европейская интеграция мыслится как гарант демократии, а либерально-демократические ценности интерпретируются по большей части как европейские ценности [27].

В соответствии с расставляемыми властью акцентами, артикулируемой целью развития Республики Молдова на современном этапе выступает уже не столько построение развитого демократического общества, сколько скорейшая интеграция в Европейский Союз, рассматриваемая как само собой разумеющийся гарант демократического реформирования общества. «Для нас, - полагает М. Санду, - интеграция в Европейский Союз является, видимо, единственным шансом сохранить и укрепить демократию [28].

Указанная цель выглядит в контексте официального политического дискурса как намного более реальная и осязаемая по сравнению с идеей построения развитой демократии, достижение которой увязывается с началом эры «всеобщего благоденствия», гарантирующей мир, безопасность и процветание «здесь и сейчас». В частности, отмечается, что даже если Молдова является маленькой страной, у нее есть смелость и достоинство выбрать то, что для нее лучше – это сохранить мир и шанс на процветание. Именно это и означает Европейский Союз» [29]. «Наш дом будет таким, каким мы его желаем видеть», - заверяет Президент М. Санду. «Нам это удастся лишь в том случае, если мы останемся верными европейскому пути. В противном случае, мы уничтожим свой шанс на благосостояние, над которым мы так тяжело трудились» [26].

Аргументация в пользу идеи евроинтеграции, реализация которой, согласно политическому дискурсу власти, сулит стране процветание и прогресс, вместе

с тем, не ограничивается лишь обещаниями лучшего будущего в Европейском Союзе, но включает в себя также осмысление тех угроз, которые подстерегают Республику Молдова в случае провала ее евроинтеграционного курса развития. Исходя из официального политического дискурса, главную угрозу для будущего страны на сегодняшний день представляет возможное и реальное вмешательство (в любой форме) Российской Федерации в ход политического развития Республики Молдова с целью общественной дестабилизации и срыва реализации проекта европейской интеграции. В речи М. Санду, в частности, отмечается: «не секрет, что на нашу страну направленны колоссальные усилия, финансируемые огромными суммами, целью которых является провоцирование внутренних конфликтов», что «ставит в опасность процесс интеграции в Европейский Союз» [26]. Источник этих усилий не вызывает сомнений – «Россия хочет дестабилизации Молдовы» [30]. „Россия использует все возможные средства с тем, чтобы сорвать европейский курс Республики Молдова» [31].

В этой связи, в задачу власти, как она ее понимает на сегодняшний день, входит всемерное противодействие российскому влиянию на общественное сознание нашей страны, которое получает наиболее сконцентрированное выражение в распространении идеологии русофобии. «Наша задача», как указывает Президент М. Санду, … «сохранить внутреннюю стабильность», в то время, как силы, не желающие нам добра, стремятся манипулировать сознанием людей, сея в обществе раскол, страх и ненависть [26]. В результате европоцентризм и русофобия становятся сопутствующими идеологиями современного официального политического дискурса Республики Молдова.

Отличительной чертой современного дискурса власти является его нацеленность на эмоциональное «заражение» масс посредством использования такой ключевой идеологемы, каковой выступает евроинтеграция. Наполняя указанную идеологему исключительно позитивным смыслом посредством щедрых обещаний всеобщего процветания и благоденствия в Европейском Союзе, представители актуально действующей власти вызывают в массах настоящий всплеск эмоций радости от ожидания близких перемен к лучшему и даже в некотором роде эйфории [32]. В то же время, рассуждения об угрозах евроинтеграционному курсу Республики Молдова, исходящих от внешней силы в лице Российской Федерации, в «намерения которой входит посеять страх и раскол в нашем обществе» [26], порождают ответные чувства осуждения, страха, гнева, неприятия и отторжения не только по отношению к его источнику, но и к любому иному, альтернативному проевропейскому, вектору развития страны.

Другой, не менее важной чертой современного политического дискурса, является также то, что используемая в нем такая ключевая идеологема как евроинтеграция, будучи нацеленной, как и любая иная идеологема, на маркировку политических сил, являясь сегодня предельно эмоционально заряженной, вносит еще больший раскол в общество, деля его на «своих» - «проевропейцев» и «чужих» - «антиевропейцев»/«евроскептиков». В частности, Председатель Парламента И. Гросу призывает «создавать альянс только с теми, кто докажет, что он (политичес-

кая партия) проевропейский. «Мы не будем заключать союз с партиями, которые не являются проевропейскими. Тот факт, что они объявляют себя проевропейскими, ничего не значит» [33]. Партия Действие и Солидарность будет сотрудничать только с по-настоящему проевропейскими партиями» [34].

Более того, стремление к сохранению власти в руках ныне властвующей - проевропейской элиты, которое находит сегодня свое рельефное проявление в официальном политическом дискурсе, ведет к расколу даже в лагере «европтимистов», деля его в соответствии с используемой представителями власти риторикой на «проевропейцев»/(истинных европейцев) и «так называемых проевропейцев», т. е. тех, кто за превропейским «фасадом» скрывает свои истинные геополитические предпочтения [35].

Нельзя также не отметить и того, сопутствующего официальному политическому дискурсу, момента, что восприятие используемой в нем идеологемы евроинтеграции, будучи призванной лишь символизировать конкретное смысловое содержание, ничего при этом не объясняя, рассчитано не столько на формирование определенного убеждения, сколько на веру. В стране, уже более двадцати лет двигающейся по пути евроинтеграции, где углубление общественно-политического кризиса является не только все более очевидным, но и угрожающим, лишь апелляция к вере в наше процветающее будущее в европейской семье способна не только собрать вокруг идеи евроинтеграции ее горячих сторонников, но и направить их на защиту проевропейских идеалов развития. В частности, Президент страны М. Санду, обращаясь к народу, призывает: «Давайте верить в европейскую Молдову!» [36]. Однако, на наш взгляд, в складывающихся в стране в настоящее время условиях, осложненных нарастающим накалом электоральной борьбы накануне парламентских выборов осенью 2025 г., призыв верить в наше европейское будущее, представляет собой в значительной части попытку перенаправить мощную волну недовольства существующим положением дел в стране в русло надежды и ожидания скорых перемен к лучшей жизни.

Чем обернется идеологическая борьба за европейский выбор страны в будущем – покажет время. Сегодня можно сказать лишь то, что в случае смены ныне властвующей элиты, позиционирующей себя в качестве «истинных проевропейцев», на оппозиционно настроенные политические силы, а также изменений в геополитической ситуации, складывающейся вокруг Республики Молдова, могут произойти радикальные изменения и в официальном политическом дискурсе страны. В этом случае указанные изменения существенным образом затронут его идеологический компонент, что, с огромной долей вероятности, приведет к смещению идеологемы евроинтеграции с ее нынешней ключевой позиции в пользу иной, к примеру, набирающей силу в современном мире идеологии суверанизма, которая, будучи преимущественно ориентированной на внутренние интересы общества, может стать серьезной альтернативой размытому образу будущего Молдовы в европейской семье. В любом случае, идеология, способная широко объединить общество в его порыве к построению лучшей жизни, сможет стать таковой, лишь опираясь на запросы, идущие от общества, направляя на дости-

жение целей лишь с учетом существующих реальностей, а также ориентируясь на достижение устойчивого гражданского мира за счет утверждения ценностей, разделяемых подавляющим большинством граждан страны.

Подводя некоторые итоги, следует отметить следующее:

1. Официальный политический дискурс как основное средство коммуникации власти с обществом, будучи нацеленным на формирование у широких масс людей политических взглядов и установок, по большей части, отражающих установки властвующей элиты, выполняет роль «мягкой силы» в процессе политического управления.
2. Располагая в центре внимания представления о целях и ценностях политического развития общества, официальный политический дискурс, обращенный к широкой общественности, тем самым, с необходимостью включает в себя идеологическую составляющую.
3. В настоящее время происходит заметная активизация деятельности власти идеологической направленности, осуществляемой посредством официального политического дискурса, свидетельствующая об углублении процесса реидеологизации в стране, выраженного в росте доверия к идеологии и усилении ее роли в жизни общества.
4. Особенностью процесса реидеологизации, широко развернувшегося на нынешнем этапе, является его нацеленность не столько на выстраивание стройной системы политических взглядов, сколько на формирование идеологем, призванных лишь символизировать определенные политические позиции и взгляды, ничего при этом не объясняя.
5. В условиях актуального обострения проблем геополитики на мировой арене, углубляющего противостояние «Восток»-«Запад», которое непосредственным образом затрагивает и Республику Молдова, используемые в официальном политическом дискурсе идеологемы приобретают ярко выраженный геополитический «окрас».
6. Ключевой идеологемой современного официального политического дискурса в Республике Молдова является идеологема европейской интеграции, четко обозначивающая геополитический выбор страны, предполагающий движение в направлении реализации главной артикулируемой цели текущего этапа – интеграции в европейское сообщество и приобщения к совокупности европейских ценностей.
7. Заметной чертой современного официального политического дискурса является смещение идеологемы демократии на периферию внимания, в центре которого располагается идеологема евроинтеграции и сопутствующие ей идеологемы, такие, как европейские ценности, европейский путь, европейский курс, европейская мечта, европейская семья, европейское будущее, европейский проект, европейская идея и т.д.
8. Идеологема евроинтеграции по существу включает в себя идеологему демократии имплицитно, рассматривая интеграцию в Европейский Союз как гарант сохранения демократии в Республике Молдова.

9. Главный содержательный смысл идеологемы евроинтеграции сводится к представлениям о конечных целях развития Республики Молдова, выраженных в надежде на мир и процветание в «европейской семье».
10. Обладая ярким оценочным характером, идеологема евроинтеграции способствует формированию эмоционально окрашенного отношения людей к процессу интеграции Республики Молдова в Европейский Союз, взывая у реципиентов политической информации самые разноречивые чувства: от радости и эйфории по поводу успехов страны на указанном пути, до неприязни и ненависти по отношению к политическим оппонентам, разделяющим различные геополитические цели.
11. Выполняя роль маркера политических сил, идеологема евроинтеграции проводит четкую грань между «сторонниками»/европтимистами европейской идеи и ее «противниками»/европессимистами, деля политическое сообщество страны на «своих» и «чужих».
12. В условиях обострения политического противостояния в стране накануне предстоящих парламентских выборов осенью 2025 года, содержательная наполненность идеологемы евроинтеграции приобретает все больший негативистский настрой, нацеленный, по большей части на политический «остракизм» противников/евроскептиков интеграции Республики Молдова в Европейский Союз как внутри страны, так и за ее пределами.
13. Учитывая данные социологических опросов населения, свидетельствующие о глубоком расколе общества по вопросу о геополитическом векторе развития («Восток»-«Запад») Республики Молдова, делящим его приблизительно на две равные, противостоящие друг другу, части, можно утверждать, что в подобных условиях идеологема евроиентеграции углубляет существующий раскол/размежевание общества, и потому пока не может претендовать на универсальную, объединительную роль.
14. Евроинтеграция, являясь ключевой идеологемой современного официального политического дискурса, оказывает существенное влияние на политический климат в стране за счет формирования специфического состояния общества, характеризующегося, с одной стороны, чувством надежды на лучшее будущее в Европейском Союзе, порождающими как настроения радостного ожидания, так и гнева/нетерпимости по отношению к оппонентам, политические позиции которых рассматриваются как препятствие на пути к лучшей жизни; с другой – чувства досады, разочарования и «молчаливого несогласия»/отстранения с официальной позицией власти. Как тот, так и другой настрой, доминирующий у представителей различных политических позиций, мало способствует консолидации общества.

Преимущественной задачей идеологемы евроинтеграции, используемой в официальном политическом дискурсе, на рассматриваемом этапе является селекция и размежевание политических сил и их сторонников, по-разному оценивающих как саму идею вхождения Республики Молдова в Европейский Союз, так и установившийся в стране характер продвижения к намеченной цели, что бло-

кирует саму возможность социально-политической консолидации общества. Без широкого согласия общества по ключевым вопросам развития страны, обеспечивающего успешность евроинтеграционного курса, всегда будет сохраняться опасность политических метаний и попятного движения. В этой связи представляется, что в политической жизни страны особенно остро стоит задача формирования такого общественно-политического климата, в том числе, за счет официального политического дискурса, который, вместо ненависти, раскола и противостояния, мог бы акцентировать внимание общественности на тех значимых для нее моментах, которые, напротив, способствуют росту доверия и консолидации.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Constituția Republicii Moldova. https://presedinte.md/app/webroot/Constitutia_RM/Constitutia_2024_ro.pdf (посещен 13.02.2024)
2. King Ch. Moldovenii (România, Rusia și politica culturală). Chișinău: ARC, 2002. 314 c.
3. Varzari P. Elita politică din Republica Moldova: realități și perspective. Chișinău: CEP USM, 2008. 135 c.
4. Rusu R. Ideologie de stat sau idee națională? https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Ideologie%20de%20stat%20sau%20idee%20nationala.pdf (посещен 24. 10.2024)
5. Institutul de Politici Publice – iData. Barometrul Opiniei Publice. Septembrie-Octombrie 2024. Chișinău, 2024. Studiu realizat de compania sociologică iData la comanda Institutul de Politici Publice. https://ipp.md/wp-content/uploads/2024/10/Raport-final-BOP-2024.pdf (посещен 25. 05.2025)
6. Maia Sandu: atacurile asupra democrației nu se fac doar cu arma. https://www.facebook.com/maia.sandu/posts/atacurile-asupra-democra%C8%9Biei-nu-se-fac-doar-cu-arma-se-fac-prin-minciun%C4%83-%C8%99i-sl%C4%83b/928118458682944 (посещен 19.05.2025)
7. Maia Sandu și Igor Grosu susțin jurnaliștii în lupta pentru adevăr și democrație https://www.ziarulnational.md/maia-sandu-si-igor-grosu-sustin-jurnalistii-in-lupta-pentru-adevar-si-democratie-/ (посещен 19.05.2025)
8. „Inundată de propaganda rusă, Republica Moldova se apără" https://www.dw.com/ro/faz-inundat%C4%83-de-propaganda-rus%C4%83-republica-moldova-se-ap%C4%83r%C4%83/a-68054716 (посещен 20.05.2020)
9. Replica Maiei Sandu pentru Lavrov: „Combatem dezinformarea și propaganda" https://moldova.europalibera.org/a/replica-maiei-sandu-pentru-lavrov-combatem-dezinformarea-%C8%99i-propaganda-/31913366.html (посещен 20.05.2020)
10. Dezinformarea rusească lovește Moldova: Maia Sandu vizată de acuzații false de corupție și represiune https://www.ziarulnational.md/dezinformarea-ruseasca-loveste-moldova-maia-sandu-vizata-de-acuzatii-false-de-coruptie-si-represiune/ (20.05.2020)
11. Погорелый, А. П. Деидеологизация и реидеологизация: мировой и отечественный опыт. https://cyberleninka.ru/article/n/deideologizatsiya-i-reideologizatsiya-mirovoy-i-otechestvennyy-opyt/viewer (посещен 30. 10. 2024)
12. «Деидеологизация»: мировой тренд или конъюнктурный неологизм? https://histrf.ru/magazine/article/deideologizaciya-mirovoy-trend-ili-konyunkturnyy-neologizm (посещен 30.10.2024)
13. Лукаревская, Е. В. Финалистские теории. Концепции идеологии последней четверти XX века. https://e-notabene.ru/view_article.php?id_article=25049&nb=1&logged=0&aurora=0 (посещен 30.10.2024)

14. Роль идеологии в современном мире. https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rol-ideologii-v-sovremennom-mire/ (посещен 23.10.2024)
15. Петро, О. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии. Политические исследования, 1998, №1, с. 36-51.
16. Гизатуллина А. Р., Гумерова М. И. Идеологемы постперестроечного периода как фактор формирования нового сознания: общая характеристика (на материале газеты «Известия») https://cyberleninka.ru/article/n/ideologemy-postperestroechnogo-perioda-kak-faktor-formirovaniya-novogo-soznaniya-obschaya-harakteristika-na-materiale-ga (посещен 30.10.2024)
17. Идеологема. https://ru.wiktionary.org/wiki/идеологема (посещен 03.04.2025)
18. Карамова А. А. Идеологемы: определение понятия и типология. https://science-education.ru/ru/article/view?id=20815 (посещен 03.04.2025)
19. Филиппова М. А. Идеологический концепт «демократия» (на материале лингвокультуры США). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Волгоград, 2007. https://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/154735/0-768041.pdf?sequence=-1 (посещен 03.04.2025)
20. Lista partidelor politice din Republica Moldova https://alegeri.md/w/Lista_partidelor_politice_din_Republica_Moldova (посещен 25.05.2025)
21. Tot mai des în vizorul întregii lumi. http://jurnal.md/ro/politic/2015/8/14/rm-tot-mai-des-in-vizorul-intregii-lumi-global-research-despre-dictatura-oligarhilor-in-frunte-cu-plahotniuc-si-transformarea-moldovei-in-stat-feudal/ (посещен 15.09.2018)
22. Democrația a eșuat în Republica Moldova. http://jurnal.md/ro/politic/2015/9/28/socor-democratia-a-esuat-in-republica-moldova-avem-de-a-face-cu-un-proces-de-prabusire-a-statului/ (посещен 15.09.2017)
23. Republica Moldova – stat capturat deja oficial http://www.jurnal.md/ro/politic/2015/8/12/republica-moldova-stat-capturat-deja-oficial/ (посещен 15.09.2017)
24. Raporturile dintre stat și societate civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, 248 c. c.107-135
25. Oficial: Constituția R. Moldova, publicată cu modificările după validarea referendumului https://www.zdg.md/stiri/oficial-constitutia-r-moldova-publicata-cu-modificarile-dupa-validarea-referendumului/ (посещен 16.02.2024)
26. Mesajul Președintei Maia Sandu în plenul Parlamentului Republicii Moldova https://presedinte.md/rom/discursuri/mesajul-presedintei-maia-sandu-in-plenul-parlamentului-republicii-moldova-6036 (посещен 21.05.2025)
27. Maia Sandu: Toate partidele care împărtășesc valorile europene trebuie să se unească https://radiochisinau.md/maia-sandu-toate-partidele-care-impartasesc-valorile-europene-trebuie-sa-se-uneasca---62977.html (посещен 25.05.2025)
28. Mesajul Președintei Maia Sandu la Forumul privind Integrarea Europeană a Republicii Moldova 2024 https://presedinte.md/rom/discursuri/mesajul-presedintei-maia-sandu-la-forumul-privind-integrarea-europeana-a-republicii-moldova-2024 (посещен 22.05.2025)
29. INTERVIU // Maia Sandu: Referendumul va transforma aderarea R. Moldova la UE într-un parcurs ireversibil, consemnat în Legea Supremă https://moldova1.md/p/24169/interviu--maia-sandu-referendumul-va-transforma- aderarea-r-moldova-la-ue-intr-un-parcurs-ireversibil-consemnat-in-legea-supre (посещен 21.05.2025).
30. Președinta Maia Sandu: Rusia folosește toate mijloacele posibile pentru a submina parcursul european al Moldovei. https://www.infotag.md/politics-ro/323757/ (посещен 26.05.2025)
31. Maia Sandu avertizează că Rusia vrea să împiedice aderarea R. Moldova la UE: Ținta e să schimbe guvernul de la Chișinău. https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/

maia-sandu-avertizeaza-ca-rusia-vrea-sa-impiedice-aderarea-moldovei-la-ue-tinta-e-sa-schimbe-guvernul-de-la-chisinau-2713813 (посещен 26.05.2025)
32. Miting pro-european masiv la Chișinău. Maia Sandu: Obiectivul Moldovei este ca până cel târziu în 2030 să fie în Uniunea Europeană https://www.digi24.ro/stiri/externe/miting-pro-european-masiv-la-chisinau-maia- sandu-obiectivul-moldovei-este-ca-pana-cel-tarziu-in-2030-sa-fie-in-uniunea-eu (посещен 25.05.2025)
33. Гросу: PAS создаст альянс только с действительно проевропейскими партиями https://point.md/ru/novosti/politika/grosu-pas-sozdast-al-ians-tol-ko-s-deistvitel-no-proevropeiskimi-partiiami/ (посещен 25.05.2025)
34. Igor Grosu: PAS va colabora doar cu partide proeuropene autentice https://www.ziarulnational.md/igor-grosu-pas-va-colabora-doar-cu-partide- proeuropene-autentice/ (посещен 25.05.2025)
35. „Jocuri de culise" pentru ca Ion Ceban să mai câștige un mandat de primar al Chișinăului. Vadim Brînzaniuc: Candidați slabi pe stânga impuși de Moscova, pentru a nu-i încurca lui Ceban și „grupări" în PAS care nu l-ar vrea pe Lilian Carp primar https://www.ziarulnational.md/jocuri-de-culise-pentru-ca-ion-ceban-sa-mai-castige- un-mandat-de-primar-al-chisinaului-vadim-brinzaniuc-candidati-slabi-pe-stan (посещен 20.05.2025)
36. М. Санду. В европейской Молдове можно вести честный бизнес https://point.md/ru/novosti/ekonomika/maiia-sandu-v-evropeiskoi-moldove- mozhno-vesti-chestnyi-biznes/ (посещен 18.03.2024)

https://doi.org/10.59295/ierm2025.06 CZU [352/353:005(478)]:32

ROLUL LEADERSHIP-ULUI ADAPTIV ÎN CULTIVAREA UNEI CULTURI A TRANSPARENȚEI ȘI RESPONSABILITĂȚII ÎN INSTITUȚIILE PUBLICE DIN REPUBLICA MOLDOVA, ÎN CONTEXTUL ADERĂRII LA UNIUNEA EUROPEANĂ[1]

THE ROLE OF ADAPTIVE LEADERSHIP IN CULTIVATING A CULTURE OF TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY IN PUBLIC INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Irina CEACÎR, ***doctor în științe politice***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
E-mail: i.a.ceacir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4715-8027

Rezumat. *Articolul analizează rolul leadershipului adaptiv în cultivarea unei culturi organizaționale bazate pe transparență și responsabilitate în instituțiile publice din Republica Moldova, în contextul integrării europene. Pornind de la cadrul teoretic al leadershipului adaptiv și al culturii organizaționale, cercetarea utilizează o abordare calitativă exploratorie pentru a examina atât documentele strategice și rapoartele oficiale, cât și exemple internaționale de bune practici. Studiul evidențiază decalajul dintre discursul instituțional și practicile administrative reale, precum și obstacolele culturale și structurale care limitează manifestarea leadershipului adaptiv. Sunt formulate recomandări strategice la nivel guvernamental, instituțional și individual, pentru a stimula o conducere transformatoare și eficientă în sectorul public moldovenesc.*

Cuvinte-cheie: *leadership adaptiv, cultură organizațională, administrație publică, transparență, responsabilitate, integrare europeană*

Summary. *This article explores the role of adaptive leadership in cultivating a culture of transparency and accountability within public institutions in the Republic of Moldova, in the context of European integration. Drawing from the theoretical framework of adaptive leadership and organizational culture, the study adopts an exploratory qualitative approach to analyze strategic documents, official reports, and international best practices. The analysis reveals a persistent gap between institutional discourse and administrative practices, as well as cultural and structural barriers that hinder the development of adaptive leadership. The article offers strategic recommendations at governmental, institutional, and individual levels to support transformative and effective leadership in Moldova's public sector.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Keywords: *adaptive leadership, organizational culture, public administration, transparency, accountability, European integration*

În ultimele două decenii, transformarea administrației publice din Republica Moldova s-a aflat sub influența directă a procesului de europenizare, prin care valorile, normele și practicile Uniunii Europene (UE) sunt treptat integrate în sistemul național. În acest context, promovarea transparenței, responsabilității și bunei guvernări a devenit o direcție strategică esențială, impusă atât de angajamentele internaționale, cât și de presiunile interne pentru reformă administrative [1]. Unul dintre conceptele emergente în acest proces de tranziție instituțională este leadership-ul adaptiv, care propune un model dinamic de conducere, orientat spre învățare organizațională, implicare colectivă și capacitatea de a răspunde la schimbări complexe în medii incerte. Spre deosebire de modelele tradiționale de leadership birocratic, centrate pe stabilitate și conformitate, leadership-ul adaptiv susține cultivarea unei culturi organizaționale deschise**,** bazate pe transparență, dialog și asumarea responsabilității – componente-cheie ale guvernanței moderne [2]. În cazul instituțiilor publice din Republica Moldova, aceste dimensiuni culturale sunt esențiale pentru alinierea la standardele europene de integritate administrativă și eficiență instituțională. Totuși, există o tensiune persistentă între moștenirea unei culturi organizaționale autoritare, cu trăsături formale și ierarhice, și cerințele unei culturi democratice, bazate pe responsabilitate și transparență. În acest sens, capacitatea liderilor de a gestiona schimbarea culturală devine un factor decisiv în succesul reformei administrației publice [3].

Scopul acestui articol este de a analiza rolul leadership-ului adaptiv în cultivarea unei culturi a transparenței și responsabilității în instituțiile publice din Republica Moldova**,** în contextul aderării la Uniunea Europeană. Ne propunem să investigăm în ce măsură acest tip de leadership facilitează transformarea organizațională, ce practici favorizează implementarea valorilor europene și ce obstacole persistă în calea dezvoltării unei culturi instituționale sănătoase.

Pentru realizarea acestui demers, a fost utilizată o abordare calitativă de tip exploratoriu, fundamentată pe analiza documentelor oficiale (rapoarte SIGMA, documente strategice UE–RM, studii de caz europene), dar și pe revizuirea literaturii de specialitate în domeniile leadershipului, culturii organizaționale și reformei administrației publice. Articolul are un caracter interdisciplinar și propune o analiză teoretico-conceptuală, completată de studii de caz și bune practici internaționale, aplicate în paralel contextului instituțional din Republica Moldova. Selecția surselor s-a realizat în funcție de relevanța lor pentru contextul administrației publice din Republica Moldova și procesul de aderare la Uniunea Europeană. Au fost analizate documente strategice recente (Planul Național de Dezvoltare 2024–2026, Acordul de Asociere RM–UE, rapoartele SIGMA), precum și rapoarte de audit ale Curții de Conturi din perioada crizei sanitare și energetice. Cazurile internaționale au fost selectate pe criteriul aplicabilității lor în sisteme administrative post-sovietice și pe baza interesului manifestat de autoritățile moldovenești pentru transferul de bune practici (ex. Olanda, Estonia, Italia). Acestea permit o triangulare coerentă între teorie, discurs instituțional și realitate administrativă.

Leadership-ul adaptiv este un concept dezvoltat de Ronald Heifetz, Grashow și Linsky (2009) ca răspuns la nevoia organizațiilor de a se adapta rapid la contexte volatile, incerte și complexe. Acest tip de leadership nu oferă soluții standard, ci cultivă capacitatea colectivă de a identifica problemele adaptive – acele probleme care nu au o soluție tehnică imediată și necesită învățare organizațională, dialog și experimentare. Conform autorilor, liderii adaptivi operează „de pe marginea sistemului", facilitând schimbarea fără a o impune autoritar. Aceștia creează spații de învățare, încurajează dezbaterile și responsabilizează echipele să-și asume deciziile. Deci, leadership-ul adaptiv nu se referă la autoritatea formală sau la abilitatea de a oferi soluții tehnice rapide, ci la capacitatea de a mobiliza oameni și organizații să facă față provocărilor complexe care necesită învățare, schimbare și transformare internă. Liderii adaptivi nu acționează din poziții rigide de control, ci creează spații de reflecție și experimentare, în care angajații sunt implicați activ în procesul decizional. Leadership-ul adaptiv se aplică mai ales în situații în care nu există un răspuns clar sau o rețetă predefinită, iar organizația trebuie să își ajusteze valorile, atitudinile și comportamentele pentru a răspunde eficient provocărilor. Autorii identifică diferența dintre provocările tehnice (care au soluții cunoscute și pot fi gestionate prin expertiză profesională) și provocările adaptive, care presupun revizuirea unor credințe adânc înrădăcinate și modificarea tiparelor culturale sau instituționale. Un alt element esențial este conceptul de „work across the gap" – capacitatea liderilor de a acționa la intersecția dintre autoritate și schimbare, oferind susținere, dar și provocare sistemului. În acest sens, liderii adaptivi creează „containerul" pentru învățare organizațională – un mediu sigur, dar provocator, în care pot apărea conflicte constructive și clarificări de responsabilitate [4].

Menționăm că implementarea în cadrul unei organizații a unui sistem în care există lideri adaptivi este nemijlocit legată de cultura organizațională, concept studiat ani de-a rândul de către organizațiile din sfera publică și cea privată. Tot mai mulți cercetători și oameni de afaceri își îndreaptă atenția asupra interdependenței dintre elementele culturii organizaționale și leadership-ul adaptiv, deoarece de ele în mare parte depind rezultatele, performanțele și reușitele organizației. Productivitatea personală, rezultatele financiare ale organizației, planificarea strategică și implementarea strategiilor, procesele de recrutare și de selecție, inovația au o legătură directă cu cultura organizațională [5].

Dacă ar fi să dezvoltăm conceptul de interdependență dintre cultura organizațională și leadership adaptiv, atunci am spune că sunt două componente care modelează profund comportamentele, valorile și capacitatea de transformare a unei instituții sau organizații. Dacă leadershipul oferă direcție și energie pentru schimbare, cultura reprezintă mediul intern care poate accelera sau inhiba această schimbare. În special în contexte volatile și complexe, leadershipul adaptiv nu poate exista fără o cultură organizațională receptivă la învățare, colaborare și asumare de riscuri controlate.

O abordare mai complexă a acestor noțiuni o putem găsi în cercetările lui Edgar Schein. Edgar H. Schein este unul dintre cei mai influenți teoreticieni în domeniul culturii organizaționale, recunoscut pentru abordarea sa profundă și sistemică asupra modului în care valorile, presupozițiile și comportamentele se formează și se perpetuează în cadrul organizațiilor. Contribuțiile sale sunt esențiale pentru înțelegerea relației dintre

leadership și schimbarea culturală, oferind un cadru teoretic solid pentru analiza transformărilor instituționale din sectorul public. În viziunea sa, cultura organizațională nu este un simplu ansamblu de norme sau comportamente observabile, ci un set profund de presupoziții învățate colectiv**,** care ghidează percepțiile, gândirea și reacțiile membrilor unei organizații. Aceste presupoziții sunt adesea inconștiente și sunt dobândite ca răspunsuri la problemele fundamentale de adaptare externă și integrare internă.

Un aspect esențial subliniat de cercetătorul E. Schein și cu care noi suntem în totalitate de acord este faptul că liderii nu doar influențează cultura, ci sunt creatorii inițiali ai culturii organizaționale – mai ales în stadiile incipiente ale unei instituții sau organizații. Prin deciziile lor, modul în care răspund la crize și ceea ce recompensează sau tolerează, liderii modelează valorile și convingerile pe termen lung ale organizației. Odată ce cultura s-a stabilizat, ea tinde să devină autonomă și poate chiar să reziste eforturilor de schimbare ale noilor lideri. Pentru a produce o schimbare reală în cultură, liderii trebuie să declanșeze un proces de „învățare" – o fază în care se pun sub semnul întrebării credințele fundamentale ale organizației. Acest proces este însoțit de anxietate organizațională și rezistență, motiv pentru care liderii trebuie să gestioneze nu doar dimensiunea structurală a schimbării, ci și dimensiunea emoțională**.** Edgar Schein atrage atenția și asupra mecanismelor de consolidare a culturii, cum ar fi: sistemele de recompensare, miturile și ritualurile organizației, stilurile de comunicare ale liderilor, procesele de selecție și socializare a noilor angajați. Aceste mecanisme pot acționa fie ca facilitatori, fie ca bariere ale adaptării culturale. Prin urmare, leadershipul nu poate fi înțeles fără a ține cont de cultura pe care o influențează – iar schimbarea de leadership, fără o abordare deliberată asupra culturii existente, este adesea sortită eșecului. Edgar Schein propune o abordare diagnostică și sistemică a culturii, prin care liderii trebuie mai întâi să înțeleagă „ce este" înainte de a decide „ce ar trebui să fie".

Schimbarea organizațională sustenabilă nu poate avea loc în absența unei înțelegeri profunde a culturii organizaționale, iar Edgar Schein argumentează că orice tentativă de reformă structurală eșuează dacă nu adresează direct presupozițiile de bază care guvernează comportamentele din instituție/organizație. Cultura nu este doar fundalul asupra căruia operează leadershipul, ci este, în sine, un sistem viu de convingeri colective, adesea invizibil, dar extrem de influent. De aceea, transformarea reală necesită un leadership capabil să „lucreze cu anxietatea schimbării", să faciliteze procese de învățare și reconstrucție a valorilor comune [6]. În acest context, leadershipul adaptiv joacă un rol esențial, deoarece abordează schimbarea nu ca pe o problemă tehnică, ci ca pe un proces de transformare identitară. Autorii R. Heifetz, A. Grashow și M. Linsky susțin că provocările adaptive presupun tocmai capacitatea organizației de a-și reevalua normele, valorile și comportamentele – adică de a-și schimba cultura. Liderii adaptivi nu impun soluții, ci creează spații în care organizația învață, dezbate și își negociază noile direcții. Astfel, leadershipul devine motorul schimbării culturale, care, la rândul ei, permite schimbarea organizațională autentică. Un element central al acestei triade este alinierea dintre viziunea liderului, valorile organizației și modul în care schimbarea este implementată**.** M. Uhl-Bien, R. Marion, B. McKelvecy subliniază că în sistemele complexe, schimbarea nu se produce prin comenzi ierarhice, ci prin emergența unor noi tipare

comportamentale în urma interacțiunilor dinamice. Astfel, liderii adaptivi acționează ca facilitatori ai proceselor emergente, în timp ce cultura organizațională oferă terenul fertil sau, dimpotrivă, rezistența latent [7].

În baza celor relatate, expunem opinia că în instituțiile publice, această relație este cu atât mai importantă, deoarece cultura tinde să fie mai stabilă și mai greu de schimbat decât în sectorul privat. Schimbarea organizațională în administrația publică presupune nu doar modificări de proceduri sau reglementări, ci o reconfigurare a valorilor profesionale, a raportului dintre funcționar și cetățean, a modului în care este înțeleasă responsabilitatea. Fără un leadership adaptiv care să înțeleagă și să lucreze cu cultura existentă, reformele riscă să rămână formale, iar schimbările să fie sabotate de logici informale, adânc înrădăcinate. Astfel, leadershipul adaptiv este catalizatorul care poate transforma cultura organizațională într-un sprijin – nu un obstacol – pentru schimbarea organizațională. Iar în contextul integrării europene, unde transformările sunt impuse și accelerate din exterior, capacitatea liderilor de a însoți aceste procese cu grijă pentru cultura internă devine esențială pentru reușita reformelor instituționale.

Instituțiile publice din Uniunea Europeană au fost nevoite, în ultimele decenii, să treacă prin procese extinse de transformare culturală, în special ca urmare a presiunilor pentru modernizare, transparență și eficiență instituțională. În acest context, leadershipul adaptiv a fost recunoscut ca o soluție strategică pentru a depăși rigiditatea birocratică și pentru a facilita alinierea valorilor administrative la principiile guvernanței democratice. Un exemplu concret este oferit de administrația publică din Olanda, unde culturile organizaționale au fost remodelate pentru a susține colaborarea intersectorială și responsabilizarea funcționarilor publici. Liderii din instituțiile olandeze au fost instruiți să adopte stiluri de leadership participativ și adaptiv, mai ales în domenii precum protecția mediului sau digitalizarea serviciilor publice. [8]. Un alt exemplu este Estonia, recunoscută pentru reforma administrației publice digitale. Aici, leadershipul adaptiv a fost crucial pentru schimbarea mentalității funcționarilor de la o cultură a „evitării riscului" către una a „asumării controlate" și a inovării. Schimbarea s-a realizat prin crearea de „zone de experimentare", în care echipele puteau testa soluții noi fără teama de sancțiuni – un principiu central al leadershipului adaptiv [9]. Chiar și în țări cu tradiții administrative ierarhice, precum Franța sau Italia, au fost inițiate proiecte-pilot de dezvoltare a leadershipului adaptiv în domeniul sănătății și educației, pentru a gestiona mai eficient provocările din timpul crizelor. O cercetare doctorală realizată de Paola Novellini a dezvoltat și validat un instrument de măsurare a comportamentelor de leadership adaptiv în contextul italian. Studiul evidențiază că sectorul public Italian (ceea ce se aseamană cu sectorul public din Republica Molodva) este mai reticent la schimbare comparativ cu sectorul privat, fiind caracterizat de o cultură organizațională orientată spre autoritate și directive [10]. Un studiu publicat în Teachers' Informal Leadership for Equity in France and Italy during the First Wave of the Education Emergency analizează modul în care profesorii din Franța și Italia au manifestat forme de leadership informal pentru a promova echitatea în educație în timpul primei faze a crizei educaționale în perioada pandemiei COVID-19. În absența unor directive administrative clare, numeroși profesori au preluat inițiativa de a asigura continuitatea educației pentru elevii aflați în

risc de excluziune socială. Acțiunile lor au reflectat trăsături ale leadershipului adaptiv – asumarea responsabilității, inovarea în condiții de incertitudine și sprijinirea colegilor fără o autoritate formală. Studiul evidențiază că aceste forme de leadership informal, deși neoficiale, au avut un impact semnificativ în promovarea echității educaționale și subliniază necesitatea recunoașterii și susținerii instituționale a acestui tip de conducere, mai ales în contexte de criză și schimbare accelerate [11].

Procesul de europenizare a administrației publice din Republica Moldova a presupus, încă de la începutul anilor 2000, adaptarea cadrului normativ și instituțional la valorile și practicile Uniunii Europene, în special în domenii precum buna guvernare, transparența, responsabilitatea administrativă și participarea civică. Documentele strategice bilaterale, precum Acordul de Asociere RM–UE, precum și evaluările realizate în cadrul Programului SIGMA, au reliefat constant faptul că reforma nu poate fi redusă la modificări de legislație sau restructurări instituționale formale, ci presupune o transformare profundă a culturii organizaționale și a leadershipului institutional. Conform raportului SIGMA**,** performanțele administrației publice din Republica Moldova variază între 1 și 3,2 pe o scară de la 0 la 5, ceea ce indică un grad mediu de maturitate instituțională. Deși cadrul legislativ este, în mare parte, aliniat la principiile europene ale administrației publice, implementarea reformelor este neuniformă**,** iar capacitatea instituțională limitată afectează eficiența transformărilor. În plus, instabilitatea în funcția publică de conducere și fragilitatea mecanismelor de coordonare interministerială compromit continuitatea politicilor publice și a eforturilor de europenizare [12].

Astfel, observăm că un aspect critic evidențiat în rapoartele anterioare ale Programului SIGMA era lipsa unui document național clar și coerent privind integrarea europeană, ceea ce limita previzibilitatea și eficiența eforturilor de aliniere la acquis-ul comunitar. Această lacună a fost parțial remediată odată cu adoptarea Planului Național de Acțiuni pentru Aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană (2024–2027), care oferă un cadru strategic consolidat pentru armonizarea legislației și reformarea instituțiilor publice în conformitate cu standardele europene [13]. În paralel, a fost creat și consolidat Biroul pentru Integrare Europeană, cu rol de coordonare interinstituțională, aflat sub conducerea viceprim-ministrului pentru integrare europeană [14].

Lansarea oficială a negocierilor de aderare în iunie 2024 și avansarea procesului de screening bilateral pentru mai mult de două treimi din capitolele acquis-ului au marcat un pas decisiv în parcursul european al Republicii Moldova. Cu toate acestea, provocările de ordin instituțional și cultural persistă. Evaluările recente subliniază faptul că, în ciuda progreselor strategice, riscurile de implementare formală sau superficială a reformelor sunt încă ridicate, în special din cauza lipsei unui leadership adaptiv și a unei culturi organizaționale deschise schimbării. Prin urmare, în actualul stadiu al procesului de integrare europeană, leadershipul adaptiv devine un element esențial nu doar pentru transpunerea legislației europene, ci și pentru asigurarea funcționalității instituțiilor, a responsabilității administrative și a bunei guvernări în sensul profund al termenului.

Astfel, menționăm cu regret că un obstacol major persistent încă în calea modernizării administrației moldovenești este moștenirea unei culturi instituționale de tip post-sovietic, în care predomină ierarhia rigidă, formalismul excesiv, aversiunea față

de inițiativă personală și externalizarea responsabilității. În multe cazuri, funcționarii publici percep transparența ca pe o vulnerabilitate, iar asumarea decizională este evitată din teama de sancțiuni. Astfel, cultura dominantă rămâne una a obedienței, nu a responsabilității, iar acest lucru limitează capacitatea instituțiilor de a implementa reforme reale, chiar și atunci când presiunea externă este ridicată [5].

În acest cadru, afirmăm cu certitudine că leadershipul adaptiv reprezintă o cheie esențială pentru transformarea instituțională autentică**.** Liderii care înțeleg complexitatea mediului administrativ moldovenesc trebuie să depășească rolul formal de manageri și să devină facilitatori ai schimbării culturale – să creeze spații de învățare, să tolereze ambiguitatea, să încurajeze feedbackul sincer și asumarea deciziilor. Totodată, aceștia trebuie să acționeze la intersecția dintre valorile tradiționale și cerințele europene, ghidând instituția prin procese de adaptare lentă, dar sustenabilă. Cerințele Uniunii Europene, exprimate în rapoarte oficiale și programe de asistență tehnică, vizează consolidarea guvernanței democratice prin profesionalizarea funcției publice, responsabilitate managerială clară, transparență în alocarea resurselor și implicarea cetățenilor în procesul decizional. În rapoartele Comisiei Europene se menționează că, deși Moldova a făcut progrese în adoptarea legislației și în instituirea unor structuri administrative moderne, implementarea acestora este frecvent blocată de rezistența culturală internă, lipsa motivației funcționarilor și lipsa de leadership real în poziții-cheie [15].

În baza celor enunțate, afirmăm că un exemplu concret în care se manifestă aceste disfuncționalități este modul în care instituțiile din Republica Moldova reacționează la crize (de ex., pandemia COVID-19 sau crizele energetice): deciziile sunt concentrate la vârf, comunicarea este deficitară, iar funcționarii de execuție rareori sunt implicați în soluționarea problemelor. Lipsa unui climat instituțional bazat pe încredere, colaborare și asumare reduce semnificativ capacitatea de reacție și de adaptare a aparatului administrativ. Deci suntem de părerea că contextul Republicii Moldova relevă o nevoie urgentă de lideri care înțeleg nu doar cerințele tehnice ale reformei**,** ci mai ales dimensiunea culturală a transformării instituționale. Leadershipul adaptiv poate reprezenta răspunsul la provocările sistemice ale administrației moldovenești, cu condiția să fie însoțit de sprijin politic, de formare profesională și de o viziune clară asupra valorilor democratice care trebuie cultivate în instituțiile publice.

În contextul procesului de Integrare Europeană, Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova joacă un rol central în coordonarea reformelor structurale, a bugetului de stat și a relațiilor financiare internaționale. Datorită acestei poziții, instituția se află sub o presiune dublă: pe de o parte, este chemată să implementeze standarde europene de transparență, responsabilitate și eficiență; pe de altă parte, se confruntă cu provocări interne legate de cultura organizațională moștenită și de tipul de leadership predominant. Potrivit evaluării SIGMA, Ministerul Finanțelor a făcut progrese în consolidarea cadrului legislativ și în aplicarea principiilor bunei guvernări. Totuși, implementarea reformelor este adesea afectată de rigiditatea internă, lipsa unei culturi a asumării deciziilor și concentrarea excesivă pe conformitate procedural. Din perspectiva leadershipului, ministerul funcționează în baza unei structuri ierarhice tradiționale, în care liderii de nivel mediu sunt percepuți mai degrabă ca executanți ai directivelor superioare decât

ca facilitatori ai colaborării și responsabilității colective. În acest context, leadershipul adaptiv este prezent doar în forme izolate – în proiectele de colaborare cu parteneri externi (ex. UE, FMI, Banca Mondială) sau în departamente expuse la managementul performanței și audit extern [16].

Analiza comunicărilor instituționale și a rapoartelor de activitate relevă că vocabularul organizațional promovează concepte precum „transparență", „rezultate", „implicare". Cu toate acestea, cultura practică rămâne defensivă și conservatoare, iar riscul profesional este rar încurajat sau protejat. Un exemplu pozitiv este utilizarea bugetării participative, implementată în mai multe autorități publice locale din Republica Moldova în colaborare cu societatea civilă. Deși nu este un proces coordonat la nivel central de Ministerul Finanțelor, aceste inițiative demonstrează potențialul unui leadership adaptiv în cadrul administrației locale, în special atunci când sunt susținute de parteneriate locale și internaționale. Exemplele analizate în studiul privind evoluția bugetării participative în regiunea de Nord a Republicii Moldova relevă faptul că inițierea și sustenabilitatea acestui tip de proces depind în mod esențial de prezența unui leadership adaptiv la nivel local. În autoritățile publice locale în care primarii sau funcționarii-cheie au adoptat un stil de conducere participativ, deschis la dialog și dispus să accepte incertitudinea, procesul de bugetare participativă a fost perceput ca valoros, integrat în ciclul bugetar și susținut inclusiv după încheierea finanțărilor externe. Prin contrast, acolo unde cultura organizațională este dominată de ierarhie rigidă, rezistență la schimbare și formalism administrativ, bugetarea participativă s-a redus la o simplă procedură birocratică sau nu a fost inițiată deloc. În aceste cazuri**,** leadershipul formal nu a fost dublat de competențe adaptive, iar cultura instituțională nu a oferit spațiul necesar participării cetățenești reale. Astfel, bugetarea participativă devine un teren fertil pentru a observa interacțiunea dintre cultura organizațională și leadershipul adaptiv în administrația publică locală. Succesul procesului nu a fost determinat doar de cadrul legal sau de existența fondurilor, ci mai ales de capacitatea liderilor locali de a crea un climat de încredere, învățare și asumare colectivă**,** trăsături definitorii ale leadershipului adaptiv [17].

Astfel menționăm că analiza comparativă dintre Ministerul Finanțelor, ca instituție centrală expusă presiunilor europene, și autoritățile publice locale din regiunea de Nord, implicate în procese de bugetare participativă, evidențiază un contrast relevant: leadershipul adaptiv nu este doar o condiție de sistem, ci o competență relațională care se manifestă acolo unde cultura organizațională permite învățare, asumare și deschidere către cetățeni. În timp ce la nivel central predomină o cultură formalistă și o structură ierarhică rigidă, în unele comunități locale, leadershipul adaptiv a generat practici reale de responsabilizare și implicare civică. Această diferență demonstrează că, dincolo de cadrul legislativ sau politicile declarate, schimbarea instituțională începe cu liderii care cultivă încrederea și spațiul pentru adaptare – o lecție esențială pentru reforma administrației publice în contextul integrării europene.

În ciuda eforturilor de reformă administrativă și a presiunilor externe exercitate de procesul de integrare europeană, considerăm că implementarea leadershipului adaptiv în instituțiile publice din Republica Moldova se confruntă cu o serie de obstacole profunde, de natură culturală, structurală și sistemică. Un prim obstacol major este

moștenirea unei culturi organizaționale autoritare, modelată de decenii de centralism administrativ și conformism instituțional. În acest context, inițiativa individuală este adesea descurajată, iar asumarea deciziilor este percepută ca risc personal, nu ca valoare profesională. După cum subliniază rapoartele SIGMA, această cultură a „evitării greșelii" conduce la paralizie decizională și la accentuarea formalismului procedural, în detrimentul inovației și colaborării [18]. În al doilea rând, stilul de leadership predominant în administrația publică moldovenească este de tip birocratic-ierarhic, concentrat pe control, conformitate și raportare, nu pe facilitare, ascultare și adaptare. Funcționarii din poziții de conducere sunt adesea numiți politic, fără a beneficia de formare managerială sau de sprijin instituțional în dezvoltarea competențelor de leadership. Această situație determină ceea ce literatura de specialitate numește *leadership de formă*, adică exercitarea unei autorități formale fără influență transformatoare reală [19]. Considerăm că un alt factor inhibator este absența unui cadru instituțional coerent pentru formarea și susținerea leadershipului la toate nivelurile. Deși există inițiative de formare profesională, acestea sunt rareori corelate cu nevoile reale ale instituțiilor sau cu un model de competențe orientat spre adaptabilitate, gândire sistemică și gestionarea schimbării. Spre exemplu, în Republica Moldova nu există încă o strategie națională de dezvoltare a leadershipului în sectorul public, iar instituțiile de formare continuă nu abordează în mod structurat dimensiunea culturală a conducerii organizaționale. Totodată, rezistența informală din cadrul instituțiilor, adesea invizibilă în documentele oficiale, joacă un rol esențial în menținerea status quo-ului. Aceasta se manifestă prin: boicot pasiv al inițiativelor de reformă, izolarea funcționarilor inovatori, mimarea participării în procesele de consultare, reticență la feedback sincer din partea subordonaților. Aceste fenomene indică o lipsă de încredere sistemică în instituții și între oameni, fără de care leadershipul adaptiv nu poate să devină prioritar [18]. După cum arată și studiile despre administrațiile din Europa Centrală și de Est, schimbarea reală apare doar atunci când se produce o recalibrare a relației dintre conducători și conduși, bazată pe transparență, responsabilitate partajată și curaj instituțional [20].

Deci, putem afirma că, în Republica Moldova, leadershipul adaptiv nu este împiedicat de lipsa unui cadru normativ, ci de o infrastructură invizibilă – cultura, percepțiile, frica de greșeală și lipsa de protecție organizațională. Depășirea acestor obstacole presupune nu doar politici publice coerente, ci și intervenții culturale susținute: în formare, în managementul performanței, în evaluarea liderilor și în recompensarea asumată a celor care riscă să conducă diferit.

Astfel, reiterăm că pentru ca leadershipul adaptiv să se poată manifesta sustenabil în instituțiile publice din Republica Moldova, nu este suficientă doar voința individuală a unor lideri reformatori. Este nevoie de intervenții culturale deliberate și sistemice, care să modifice cadrul instituțional informal, adică modurile invizibile în care se iau deciziile, se distribuie puterea și se gestionează greșelile sau inițiativele. Aceste intervenții pot fi grupate în patru direcții strategice: formare, managementul performanței, evaluarea liderilor și recompensarea comportamentelor adaptive. Precizăm că în prezent, majoritatea programelor de formare profesională pentru funcționarii publici se concentrează pe aspecte tehnice, legislative sau de conformitate. Foarte puține abordează di-

mensiuni esențiale ale leadershipului adaptiv, precum: gestionarea ambiguității, lucrul cu rezistența la schimbare, facilitarea dialogului și stimularea colaborării în echipe multidisciplinare. O reformă reală a formării profesionale în administrație ar presupune: includerea modulelor despre cultura organizațională și leadership adaptiv în curricula Institutului de Administrație Publică, învățare experiențială (peer learning, simulări, reflecție asistată), cooperare cu universități și instituții europene, promovarea educației continue pentru toți liderii din sectorul public. În locul unui sistem birocratic de evaluare pe bază de fișe și indicatori superficiali, administrația publică are nevoie de un cadru de management al performanței care: încurajează învățarea din greșeli, oferă feedback constructiv, nu doar sancțiune, recunoaște inițiativa și colaborarea interdepartamentală, cultivă un climat de încredere și siguranță psihologică. Un astfel de sistem ar permite dezvoltarea unei culturi a rezultatelor și responsabilității, în care funcționarii să se simtă sprijiniți să propună soluții noi fără teama de consecințe.

Evaluarea liderilor instituționali trebuie să depășească criteriile formale (ex. număr de ședințe organizate, volume de rapoarte produse) și să includă: capacitatea de a gestiona tensiuni și incertitudine, disponibilitatea de a delega și a asculta, modul în care construiesc încredere în echipă, impactul lor asupra culturii organizaționale. Un model de evaluare bazat pe indicatori de leadership adaptiv ar permite nu doar identificarea liderilor autentici, ci și ajustarea stilurilor de conducere în raport cu misiunea instituțională. Unul dintre cele mai ignorate aspecte ale culturii instituționale este recunoașterea publică și internă a comportamentelor pozitive, mai ales atunci când ele contrazic status quo-ul. Funcționarii care inovează, care implică cetățeni, care creează spații pentru învățare trebuie să fie: promovați în funcții de conducere, protejați în fața atacurilor sistemice sau politice, susținuți prin programe de dezvoltare și recunoaștere (ex. premii, mentorat, mobilități internaționale). Fără aceste mecanisme, leadershipul adaptiv rămâne o aspirație izolată, iar cultura dominantă penalizează tocmai comportamentele care pot susține reforma.

Considerăm important să menționăm și despre faptul că într-o administrație publică aflată în proces de europenizare, nu doar politicile contează, ci și discursul — ceea ce liderii afirmă despre conducere, schimbare, integritate și relația cu cetățeanul. În Republica Moldova, vocabularul leadershipului adaptiv este tot mai prezent în spațiul public, dar aplicarea lui reală în instituții rămâne limitată. De cele mai multe ori, conceptele precum *transparență*, *responsabilitate* sau *eficiență* sunt utilizate mai degrabă ca marcatori simbolici ai reformei, decât ca angajamente instituționale autentice.

Analiza Planului Național de Dezvoltare al Republicii Moldova pentru anii 2024–2026 relevă o utilizare frecventă a termenilor precum *buna guvernare*, *transparență*, *servicii publice de calitate și administrație responsabilă*. Aceste formulări indică un angajament strategic asumat față de principiile europene ale administrației moderne. Cu toate acestea, majoritatea obiectivelor rămân formulate la nivel declarativ, iar leadershipul instituțional este rar menționat ca factor-cheie al schimbării. Planul accentuează digitalizarea, optimizarea resurselor umane și îmbunătățirea cadrului normativ, dar nu propune intervenții specifice pentru dezvoltarea capacităților de leadership sau transformarea culturii organizaționalen [21]. Un exemplu elocvent este utilizarea frecventă a

expresiei *conducere eficientă și responsabilă* în comunicatele de presă ale Ministerului Finanțelor sau Cancelariei de Stat, în special în contextul atragerii de fonduri europene sau al reformelor bugetare. Astfel, în cadrul atelierului de lucru „Îmbunătățirea planificării investițiilor publice: perspective din țări similare", organizat în aprilie 2025, Ministerul Finanțelor a prezentat reforma recentă a cadrului său național, evidențiind importanța unei conduceri eficiente și responsabile în gestionarea investițiilor publice [22]. Codul de etică și deontologie al angajaților Ministerului Finanțelor subliniază obligația conducerii de a promova și asigura respectarea normelor de conduită, etică și deontologie, evidențiind astfel angajamentul față de o conducere responsabilă [23]. În cadrul Programului de instruire managerială destinat funcționarilor publici de conducere, lansat în septembrie 2020, Cancelaria de Stat a evidențiat necesitatea consolidării competențelor de conducere eficientă și responsabilă pentru modernizarea administrației publice. La 21 mai 2025 Cancelaria de Stat a inițiat discuțiile referitoare la elaborarea Conceptului privind sistemul de recrutare centralizată în serviciul public. La primul eveniment au participat mai mulți funcționari publici de conducere de nivel superior și din cadrul subdiviziunilor de resurse umane a autorităților publice centrale [24]. Totuși, analiza activităților raportate în documentele oficiale arată că responsabilitatea este adesea echivalată cu raportarea tehnică și respectarea procedurilor, nu cu asumarea deciziilor riscante sau cu implicarea echipelor în procese adaptive. Astfel, discursul despre leadership rămâne formal și prescriptiv, nu orientat spre învățare organizațională, deși avem speranța că reformele aflate în curs de elaborare, precum revizuirea sistemului de recrutare centralizată**,** inițiativele de instruire managerială și interesul tot mai accentuat pentru meritocrație vor crea premisele pentru trecerea de la un model de leadership formal la unul adaptiv, capabil să răspundă dinamic nevoilor administrației moderne. Pentru aceasta, însă, este necesar ca discursul instituțional să fie dublat de schimbări structurale și culturale în interiorul organizațiilor publice: consolidarea spațiilor de învățare, dezvoltarea competențelor de leadership transversal și asumarea unor procese decizionale bazate pe colaborare și responsabilitate partajată. Numai astfel, expresii precum „conducere eficientă și responsabilă" vor reflecta nu doar o intenție strategică, ci o practică instituțională autentică, în acord cu valorile guvernanței democratice și cerințele integrării europene.

În același timp, în spațiul politic, apelul la „leadership autentic" sau „reformator" este deseori folosit în campanii electorale, dar fără o articulare clară a competențelor necesare pentru leadershipul adaptiv. Rareori sunt discutate abilități precum gestionarea rezistenței culturale, ascultarea activă sau construirea de echipe autonome. Acest decalaj între discursul politic și realitatea administrativă contribuie la eroziunea încrederii cetățenilor în reformele anunțate.

De asemenea, în cadrul intervențiilor publice ale liderilor de instituții (ex: șefi de agenții sau ministere), abordarea leadershipului este adesea centrată pe autoritate și control, nu pe facilitare și dialog. Chiar și în inițiativele legislative sau strategice, leadershipul este rareori abordat ca proces cultural, ci mai degrabă ca funcție birocratică sau statut formal. Această perspectivă este evidențiată în studiul „Leadership-ul administrativ – o nouă paradigmă a administrației publice", care subliniază că dezvol-

tarea leadershipului în administrația publică poate stimula eforturile de modernizare a statului. Totuși, în practică, conceptul de leadership este rar integrat ca un factor-cheie al schimbării organizaționale, fiind perceput mai mult ca o funcție formală decât ca un proces cultural profund [25]. Această abordare limitată este reflectată și în Planul Național de Dezvoltare pentru anii 2024–2026, care, deși menționează termeni precum „buna guvernare" și „administrație responsabilă", nu propune intervenții specifice pentru dezvoltarea capacităților de leadership sau transformarea culturii organizaționale.

Astfel, discursul despre leadership rămâne formal și prescriptiv, nefiind orientat spre învățare organizațională sau adaptare strategică [21].

Această discrepanță între limbajul oficial și realitatea instituțională reflectă ceea ce literatura de specialitate numește *decuplare discurs-practică* : o situație în care organizațiile adoptă limbajul reformei pentru legitimitate externă, fără a modifica în mod real practicile interne[26]. Considerăm că pentru ca leadershipul adaptiv să devină o realitate în administrația moldovenească, este necesar ca discursul public și politic despre conducere să fie însoțit de acțiuni consecvente, formative și transparente, care să reflecte valori organizaționale autentice, nu doar simboluri de conformitate europeană.

Crizele sunt momente privilegiate pentru a testa capacitatea de răspuns a administrației publice și, implicit, tipul de leadership practicat în interiorul instituțiilor. În cazul Republicii Moldova, pandemia de COVID-19 (2020–2021) și criza energetică declanșată în 2022 au reprezentat două provocări majore, care au expus atât vulnerabilitățile structurale ale administrației, cât și limitele culturii organizaționale existente. În ambele situații, deciziile esențiale au fost centralizate și comunicate pe cale verticală, cu implicarea minimă a liderilor de nivel mediu sau a specialiștilor locali. Deși autoritățile au promovat discursuri despre transparență și parteneriat, realitatea a reflectat o logică de acțiune bazată pe control strict, evitare a riscurilor și reacție birocratică, nu pe învățare adaptivă și colaborare. Rapoartele Curții de Conturi din perioada pandemiei subliniază lipsa de coordonare interinstituțională, incoerența în achizițiile publice și dificultățile în asumarea deciziilor în situații neprevăzute [27]. De exemplu, în gestionarea campaniei de vaccinare, autoritățile au acționat cu o logică pur administrativă, concentrându-se pe acoperirea formală a indicatorilor, în detrimentul implicării active a comunităților și a lucrătorilor din domeniul sănătății. Deși unele autorități locale au încercat să propună soluții alternative – centre mobile, parteneriate cu societatea civilă – aceste inițiative au fost rare și insuficient susținute la nivel central [28]. Un model similar s-a repetat în timpul crizei energetice din 2022–2023, când măsurile de sprijin (ex. compensațiile pentru energie termică) au fost concepute fără o consultare reală cu actorii locali. Procedurile au fost greoaie, iar responsabilitatea a fost împinsă spre autoritățile locale, fără resurse și instruire adecvată. Această practică relevă o cultură a „descărcării în jos", în care deciziile se iau de sus, iar riscurile sunt transferate către nivelurile executive, ceea ce subminează asumarea și încrederea în sistem [29].

Cu toate acestea, în unele comunități, s-au remarcat lideri locali – primari, funcționari responsabili de gestionarea crizei – care au demonstrat trăsături clare de leadership adaptiv: au creat echipe multidisciplinare, au comunicat constant cu cetățenii, au luat decizii în lipsa unor ghiduri clare și au oferit soluții inovatoare (ex. reutiliza-

rea resurselor locale, digitalizarea comunicării administrative, transparența în alocarea sprijinului). Aceste exemple, deși punctuale, confirmă faptul că acolo unde cultura organizațională permite experimentarea, leadershipul adaptiv devine vizibil chiar și în lipsa unui cadru formal. Așadar, analiza crizelor recente indică faptul că lipsa leadershipului adaptiv nu este doar o consecință a deficiențelor structurale, ci și a unei culturi instituționale bazate pe conformism, frică de greșeală și excluderea dialogului real. În lipsa unui spațiu pentru reflecție colectivă și învățare, instituțiile riscă să repete aceleași tipare de reacție, indiferent de natura provocărilor.

În baza celor expuse mai sus venim cu următoarele **concluzii** și **recomandări**. În contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană, reformarea administrației publice presupune mai mult decât modificări legislative sau alinierea formală la acquisul comunitar. Ea necesită o transformare profundă a culturii organizaționale și a stilurilor de conducere practicate în instituțiile publice. Leadershipul adaptiv se conturează, în această ecuație, drept o componentă esențială a modernizării instituționale, oferind o alternativă viabilă la modelele tradiționale birocratice, centrate pe conformitate și control.

Studiul de față a demonstrat că, deși noțiuni precum *transparență*, *responsabilitate* și *eficiență* sunt frecvent invocate în documentele strategice naționale (ex. Planul Național de Dezvoltare 2024–2026), leadershipul este rareori abordat în sens adaptiv, ca proces de învățare colectivă și transformare culturală. În schimb, predomină un discurs formal, prescriptiv, în care responsabilitatea este adesea redusă la raportare tehnică, iar reformele sunt sabotate de o cultură instituțională defensivă. Crizele recente – pandemia COVID-19 și criza energetică – au amplificat aceste tensiuni, dezvăluind incapacitatea sistemului administrativ de a genera răspunsuri agile și colaborative. Lipsa unui climat de încredere, teama de greșeală și lipsa protecției pentru liderii inovatori rămân obstacole sistemice în calea manifestării leadershipului adaptiv.

Pentru ca leadershipul adaptiv să devină un pilon real al reformei administrației publice din Republica Moldova, propunem următoarele direcții de acțiune, structurate pe trei niveluri: politic, instituțional și individual.

I. La nivel guvernamental și legislativ:

- *Elaborarea unei Strategii naționale pentru dezvoltarea leadershipului în sectorul public*, care să includă: competențe adaptative, principii de etică și integritate, precum și mecanisme de evaluare și promovare a liderilor transformaționali (Exemplu: Crearea unui cadru legal pentru dezvoltarea programelor naționale de leadership public în cadrul IAP și în colaborare cu universități și centre de formare continuă, axate pe competențe adaptive și managementul schimbării în administrația publică).
- *Includerea leadershipului adaptiv ca dimensiune explicită în politicile și strategiile administrative*, inclusiv în Planul Național de Dezvoltare, PNA și programele de reformă a serviciului public.
- *Revizuirea legislației privind funcția publică de conducere*, în vederea reducerii numirilor politice și creării unui cadru de selecție bazat pe merit, viziune și capacitate de mobilizare a echipelor.

II. La nivel instituțional

- *Reformarea sistemului de formare profesională continuă*, prin introducerea modulelor despre cultură organizațională, luarea deciziilor în condiții de incertitudine, feedback constructiv și leadership adaptiv.
- *Implementarea unui sistem modern de management al performanței*, care să recunoască inițiativa, colaborarea interdepartamentală și învățarea din greșeli, nu doar conformitatea procedural (Exemplu: Introducerea unui sistem pilot de feedback 360° în ministere, care să includă și evaluarea de către colegi și subordonați).
- *Crearea de spații de învățare organizațională* în instituții: sesiuni de reflecție după proiecte, grupuri de lucru transversale, simulări de criză, feedback 360°, mentorship.

III. La nivelul liderilor individuali:

- *Dezvoltarea capacităților de ascultare activă, facilitare a dialogului și gestionare a conflictelor*, prin coaching, peer-learning și schimburi de experiență cu alte administrații (Exemplu: Un program național de mentorat între lideri experimentați și funcționari de nivel mediu cu potențial ridicat din APL).
- *Cultivarea unei culturi a asumării și transparenței personale*, prin lideri care comunică onest incertitudinile, acceptă feedback și încurajează diversitatea de opinii în procesul decizional.
- *Angajamentul față de învățare continuă*, prin participarea la rețele de practicieni, forumuri internaționale, cercetare aplicată și parteneriate academice.

Leadershipul adaptiv nu este doar o soluție pentru eficientizarea administrației publice, este o necesitate într-un stat care aspiră la guvernare democratică, responsabilitate instituțională și implicare civică reală. Republica Moldova se află într-un moment-cheie al modernizării sale instituționale, iar alegerea între perpetuarea unei culturi organizaționale închise și asumarea transformării autentice va determina nu doar succesul reformelor, ci și încrederea cetățenilor în stat.

BIBLIOGRAFIE

1. Matei, A., & Matei, L. (2011). A*dministrative Reforms in the EU Member States and Candidate Countries*. Transylvanian Review of Administrative Sciences. În: https://rtsa.ro/tras/index.php/tras/article/view/178
2. Heifetz, R. A., Grashow, A., & Linsky, M. (2009). *The Practice of Adaptive Leadership: Tools and Tactics for Changing Your Organization and the World*. Harvard Business Press. În: https://www.amazon.com/Practice-Adaptive-Leadership-Organization-ebook/dp/B002UBRFFU
3. Knill, C., & Tosun, J. (2012). *Public Policy: A New Introduction*. Palgrave Macmillan. În: https://www.macmillanlearning.com/college/us/product/Public-Policy/p/1137002621
4. The practice of adaptive leadership: tools and tactics for changing your organisation and the world. In: https://eastsidepathways.org/wp-content/uploads/2021/07/Practice-of-Adaptive-Leadership.Heifetz-et-al.EBS_.pdf.
5. Victor JUC. Irina CEACÎR. Cultura organizațională în contextul modernizării administrației publice locale: abordare politologică. Chișinău, 2018. ICJPS. 240 p. , P.51

6. Edgar H. Schein. Organisational culture and leadership. În: https://ia800805.us.archive.org/9/items/EdgarHScheinOrganizationalCultureAndLeadership/Edgar_H_Schein_Organizational_culture_and_leadership.pdf.
7. Complexity leadership theory: shifting leadership from the industrial age to the knowledge era. În: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1048984307000689?via%3Dihub
8. Directorate for public governance. În: https://www.oecd.org/en/about/directorates/directorate-for-public-governance.html.
9. National Reform Programme Estonia 2020. În: https://faolex.fao.org/docs/pdf/est181629.pdf.
10. P. Novellini. Rethinking the adaptive leadership model through the Italian adaptive leadership behaviour questionnaire. În: https://www.englishforwork.eu/images/2023/THESIS-PAOLA-NOVELLINI.pdf (citat 26.05.2025)
11. Teachers' Informal Leadership for Equity in France and Italy during the First Wave of the Education Emergency. În: https://www.researchgate.net/publication/355172152_Teachers%27_Informal_Leadership_for_Equity_in_France_and_Italy_during_the_First_Wave_of_the_Education_Emergency. (citat 23.05.2025)
12. Public Administration in the Republic of Moldova. În: https://www.sigmaweb.org/en/publications/public-administration-in-the-republic-of-moldova_0bbe9e93-en.html. (citat 12.05.2025)
13. Planul național de acțiuni pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană pe anii 2024-2027. În: https://www.mf.gov.md/sites/default/files/PNA_Hot%C4%83r%C3%A2rea%20Guvernului%20829.pdf. (citat 10.05.2025)
14. Cabinetul de miniștri a aprobat înființarea Biroului pentru Integrare Europeană. În: https://mfa.gov.md/ro/content/cabinetul-de-ministri-aprobat-infiintarea-biroului-pentru-integrare-europeana. (citat 10.04.2025)
15. Join staff working document. Association Implementation Report on the Republic of Moldova. În: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2021_295_f1_joint_staff_working_paper_en_v2_p1_1535649.pdf. (citat 13.04.2025)
16. OECD (2023), Public administration in the Republic of Moldova: Assessment against the Principles of Public Administration, SIGMA Monitoring Reports, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/0bbe9e93-en
17. Studiu privind evolu'ia procesulu de bugetare participativă în Regiunea de Nord a Republicii Molodva. În: https://www.euromonitor.md/wp-content/uploads/2024/08/Studiu-privind-evolutia-procesului-de-Bugetare-Participativa-regiunea-NORD.pdf. (citat 15.05.2025)
18. OECD (2023), Public administration in the Republic of Moldova: Assessment against the Principles of Public Administration, SIGMA Monitoring Reports, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/0bbe9e93-en
19. Complexity leadership theory: shifting leadership from the industrial age to the knowledge era. În: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1048984307000689?via%3Dihub. (citat 10.04.2025)
20. The new members states of the EU in the Aftermath of Enlargement: do new European Rules Remain Empty Shells?. În: https://www.researchgate.net/publication/41584092_The_New_Member_States_of_the_EU_in_the_Aftermath_of_Enlargement_Do_New_European_Rules_Remain_Empty_Shells. (citat 10.04.2025)
21. Planul Național de dezvoltare pentru anii 2024-2026. În: https://gov.md/sites/default/files/media/documents/2025-03/pnd-ro.pdf. (citat 12.05.2025)
22. Sesiune de informare privind reforma achizițiilor publice organizată cu suportul Proiectului PPF**.** În: https://mf.gov.md/ro/ppf/about?utm_source. (citat 24.05.2025)

23. CODUL de etică și deontologie al angajaților Ministerului Finanțelor. În: https://www.mf.gov.md/sites/default/files/documente%20relevante/Codul%20de%20etic%C4%83%20%C8%99i%20deontologie%20al%20angaja%C8%9Bilor%20%20Ministerului%20Finantelor.pdf?utm_source. (citat 12.05.2025)]
24. Sistemul de recrutare în servciul public va fi reformat. Secretarul general adjunct al Guvernului, Andrei Strah,,, Este important să promovăm meritocrația și eficiența''. În: https://gov.md/ro/comunicate-de-presa-cancelaria-de-stat/sistemul-de-recrutare-serviciul-public-va-fi-reformat (citat 25.05.2025)
25. A. Popovici. C. Popovici. Leadership-ul administrativ – o nouă paradigmă a administrației publice. În: https://iap.gov.md/repository/files/original/0efb2014e289ddc6c208b7270aed12c528c11bd4.pdf?utm_source. (citat 13.05.2025)
26. Institutionalized Organisations: formal structures as Myth and Ceremony. În: https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/226550. (citat 13.05.2025)
27. Rapoartele CCRM privind gestionarea mijloacelor publice în perioada pandemică, examinate de Comisia de profil. În: https://ccrm.md/index.php/ro/rapoartele-ccrm-privind-gestionarea-mijloacelor-publice-in-perioada-pandemica-80_91993.html. (citat 24.05.2025)
28. Curtea de Conturi a prezentat în Comisia Parlamentară concluziile auditării aspectelor aferente combaterii pandemiei COVID-19 la nivel national. În: https://ccrm.md/ro/curtea-de-conturi-a-prezentat-in-comisia-parlamentara-concluziile-80_92305.html. (citat 22.04.2025)
29. Curtea de Conturi a auditat activitatea SA ,,Energocom'' în anii 2012-2023. În: https://ccrm.md/ro/curtea-de-conturi-a-auditat-activitatea-sa-energocom-in-80_93570.html. (citat 13.04.2025)

https://doi.org/10.59295/ierm2025.07 CZU [342.8:342.53]:329.7(478)

DISCURSUL OPOZIȚIEI POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN 2025[1]

THE DISCOURSE OF THE POLITICAL OPPOSITION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE 2025 PARLIAMENTARY ELECTIONS

Ion RUSANDU, ***doctor, conferențiar cercetător***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
e-mail: rusandu@list.ru
ORCID: 0009-0003-7439-8795

Vladimir STERPU, ***doctor în științe politice,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
e-mail: vladimir.sterpu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4434-6356

Rezumat: *Articolul analizează impactul discursului opoziției politice în Republica Moldova, concentrându-se pe strategiile retorice, mobilizarea electoratului și construcția identității colective în campaniile electorale recente. Printr-o abordare interdisciplinară și studii de caz, lucrarea evidențiază modul în care opoziția influențează percepțiile publice și participarea democratică.*

Cuvinte cheie: *discurs politic, opoziție politică, partid politic, alegeri parlamentare, coaliții.*

Summary: *The article examines the impact of opposition political discourse in the Republic of Moldova, focusing on rhetorical strategies, voter mobilization, and the construction of collective identity during recent electoral campaigns. Using an interdisciplinary approach and case studies, the paper highlights how the opposition shapes public perception and democratic participation.*

Key words: *political discourse, political opposition, political party, parliamentary elections, coalitions.*

Introducere. Anul politic 2025 va derula în mare parte sub impactul alegerilor parlamentare ordinare, cu toate că ecoul alegerilor prezidențiale din 2024 dar și a celor locale, va fi neapărat resimțit de toți actorii politici de pe eșichierul politic din Republi-

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

ca Moldova. Alegerile parlamentare ordinare din 2025 devin foarte importante pentru viitorul Republicii Moldova, atât pe plan extern cât şi pe cel intern. În anul 2025 ca și în ultimii doi ani războiul din Ucraina va fi la fel un factor cu impact major în ceea ce privește viitorul sustenabil al Republicii Moldova. Non sustenabilitatea economiei, fragilitatea instituțiilor statale, avalanșa crizelor de toate genurile, corupția fac ca populația să se dezamăgească în capacitatea actuală a guvernării de a ameliora esențial nivelul de trai în pofida eforturilor depuse de guvernare cu suportul partenerilor externi.

Unii reprezentanți ai o poziției politice și au exprimat opinia că în anul 2025 în Republica Moldova vor avea loc alegeri parlamentare anticipate. Astfel de exemplu, Igor Dodon, liderul Partidului Socialiștilor din Republica Moldova, în interviul său pentru agenția rusă TASS, afirmă tranșant că alegerile parlamentare vor avea loc în iulie 2025. Tot aici Igor Dodon mai lansează un pronostic afirmând că imediat după alegerile parlamentare anticipate vor urma alegeri prezidențiale anticipate.[1] Despre alegeri parlamentare anticipate a vorbit în interviul pentru aceeași agenție rusă TASS și activistul din UTA Găgăuzia Mihail Vlah. [2] Constatăm faptul că în acest caz opoziția a prognozat greșit data alegerilor parlamentare ordinare care sunt deja programate pentru 28 septembrie 2025.

O concluzie care reiese din întreaga istorie a alegerilor de toate tipurile (locale, parlamentare, prezidențiale) din Republica Moldova este că numărul cetățenilor alegători a fost, este și va fi într-un număr nu chiar mic având ca suport memoria trecutului nu atât de îndepărtat când țara era parte a URSS, cât și impactul propagandei din exterior față de care nu toți au imunitate. Toate acestea mențin populația Republicii Moldova pe linia de plutire între viitorul european și nostalgia sovietică, amplificată de propaganda manipulatoare pro-Kremlin.

Aici vom remarca că și alegătorii din România la alegerile prezidențiale din 2024 au căzut pradă fenomenului manipulator al discursului politic al lui Călin Georgescu. O analiză a discursului politic al lui Călin Georgescu a fost efectuată de Melania Medeleanu, expert în comunicare, imediat după încheierea primului tur al alegerilor prezidențiale din România.[3]

Deci, printre problemele care trebuie rezolvate de către guvernare se evidențiază una cu rădăcini istorice de la proclamarea Independenței până la ora actuală - divizarea societății inclusiv pe nivele cu caracter de opțiuni / orientări / alegeri politice. Această divizare devine tot mai pronunțată în cadrul alegerilor parlamentare și nu în ultimul rând pe subiectul referendumului constituțional din 2024. Vom menționa că în acest moment capacitățile instituțiilor statale abilitate sunt net inferioare față de numărul și diversitatea surselor financiare și informaționale subvenționate în ultima instanță de către Kremlin, precum relatează oficialitățile. Vom constata cu părere de rău că în cei 34 de ani de Independență a Republicii Moldova nu s-a reușit edificarea unei democrații autentice, sustenabile și reziliente. Conform indicelor democrației în 2024, Republica Moldova ocupă locul 71 în clasamentul global, cu un scor general de 6,04, menținându-se în categoria democrația defectuoasă.[4]

Vom menționa că există diferite perioade de timp în care crește semnificativ rolul discursului politic. Perioada de timp prolifer pentru manifestarea forței discursului politic îl constituie campaniile electorale. În timpul campaniei electorale discursul politic

urmărește în sine descrierea situației, de exemplu, cele economice sau politice din țară, urmărind ca scop convingerea adresatului pentru montarea acestuia în acțiuni scontate ale promotorului de discurs politic. În același timp discursul politic al opoziției politice pro-Kremlin generează nu numai simpatie, mobilizarea electoratului său, ci provoacă nu mai puțin, ură și agresivitate față de votanții altor partide.

Discursul politic este o formă instituționalizată de comunicare, analizată din perspective variate: lingvistică, filosofică, psihologică și sociologică. Nu are o definiție universal acceptată, deoarece fiecare disciplină îi atribuie sensuri diferite. Van Dijk și Wodak, de exemplu, subliniază caracterul comunicativ, contextual și ideologic al discursului [5]. În esență, discursul politic este o practică socială prin care se exprimă și se exercită puterea. Acesta implică o terminologie specifică, structuri retorice elaborate și o orientare strategică. Nu reflectă doar realitatea, ci participă activ la construcția acesteia. Din perspectiva lui Foucault, discursul este o formă de putere, în timp ce Fairclough îl consideră o practică discursivă și socială integrată [6] [7].

Pe lângă dimensiunea verbală, discursul politic include și elemente nonverbale și extralingvistice, precum contextul social, valorile culturale și dinamica puterii. Blommaert și Bulcaen evidențiază ideea că discursul este mediat de ideologii, iar Butler și Žižek subliniază dimensiunea identitară a acestuia [8].

Discursul politic nu este o simplă relatare descriptivă a realității, ci un act ideologic și performativ. El contribuie la impunerea unor valori, la legitimarea unor decizii politice și la modelarea comportamentului colectiv. Acest tip de discurs funcționează ca un mecanism de exercitare a puterii simbolice, ceea ce îl apropie de un act performativ – prin simplul fapt de a fi rostit, produce efecte în realitate [9]. Limbajul folosit este adesea manipulator, orientat spre obținerea unui impact emoțional. Se utilizează simboluri, metafore, lozinci și formule retorice cu scopul de a convinge și de a construi o realitate favorabilă actorului politic. Diferențele dintre discursul democratic și cel totalitar reflectă această dimensiune: în timp ce discursul democratic este argumentativ, discursul totalitar este dogmatic, autoritar și ritualic [9]. Funcția principală a discursului politic este instrumentală – lupta pentru putere – dar include și funcții regulative, referențiale și chiar magice, prin care se transformă percepții și realități sociale. Puterea discursului constă în capacitatea sa de a crea impresii, de a stârni emoții și de a modela percepția publicului asupra lumii [9].

Discursul opoziției politice este orientat împotriva status quo-ului și are o puternică încărcătură ideologică și emoțională. Acesta folosește strategii retorice precum acuzația, ironia, exagerarea, clarificarea și apelul la unitate. Scopul este discreditarea adversarilor, atragerea simpatiei publicului și mobilizarea alegătorilor [10]. Retorica opoziției se axează pe crearea unui contrast puternic între „noi” și „ei”, accentuând incompetența sau corupția guvernanților. Identitatea discursivă este construită prin solidarizare cu masele, prin apel la justiție și prin folosirea unei retorici a suferinței sau a speranței. Strategiile includ și metafore conflictuale (ex. luptă, bătălie, salvare), plasarea strategică a argumentelor și recursul la emoții negative precum furia sau frustrarea [11]. Discursul de opoziție are, astfel, un caracter conflictual și polemic, iar eficiența sa depinde de capacitatea de a crea o alternativă credibilă și atractivă în raport cu puterea existentă.

Discursul electoral din Republica Moldova reflectă contextul său politic instabil și profund polarizat. El este influențat de opoziția dintre orientarea pro-europeană și cea pro-rusă, de problemele sistemice precum corupția și instabilitatea guvernamentală, dar și de fragmentarea ideologică a societății.

Campaniile electorale se caracterizează printr-o combinație de discurs populist și tehnocratic, folosind în paralel sloganuri mobilizatoare și promisiuni raționale. Retorica este adesea centrată pe imaginea personală a candidatului, iar strategiile discursului includ autoprezentarea pozitivă și alterprezentarea negativă a adversarilor [12]. Discursul electoral moldovenesc este profund afectat de mediatizare și digitalizare. Se recurge tot mai mult la formate scurte, sloganuri, imagini și soundbite-uri, ceea ce favorizează emoționalitatea în detrimentul conținutului rațional. De asemenea, există o tendință puternică spre personalizarea discursului, în care partidul se confundă cu liderul. Dimensiunea etică este adesea sacrificată pentru eficiență comunicativă, ceea ce duce la răspândirea manipulării și a dezinformării. Deși discursul poate aduce voturi, el nu garantează în mod necesar o guvernare eficientă sau coerentă.

În țările din Europa de Est, discursul opoziției reflectă o serie de trăsături comune, dar și diferențe semnificative. În general, opoziția politică acționează într-un cadru democratic fragil, unde instituțiile sunt slabe, iar polarizarea este ridicată. Retorica este adesea radicalizată și populistă, apelând la teme identitare, anti-corupție și justițiarmoralizante [13].

O particularitate comună este utilizarea discursului opoziției ca formă de protest simbolic împotriva dominației elitelor sau a regimurilor percepute ca autoritare. Accesul inegal la spațiul public este o problemă recurentă, ceea ce favorizează forme alternative de exprimare: social media, proteste, satire și meme-uri politice.

În plan discursiv, opoziția est-europeană apelează la strategii emoționale, construcția unei identități de victimă, referințe istorice sau simbolice care să mobilizeze electoratul. Dar această retorică poate duce și la fragmentare și lipsă de coerență ideologică, mai ales când opoziția este formată din alianțe eterogene. Astfel, discursul opoziției în spațiul est-european este influențat de moștenirea autoritară, de competiția geopolitică și de presiunile modernizării democratice, reflectând tensiunile dintre tradiție și inovație, între naționalism și integrare europeană.

Studiul discursului politic relevă o serie de constante teoretice care permit formularea unui cadru conceptual coerent pentru analiza sa. Discursul politic nu poate fi înțeles doar ca un produs lingvistic, ci ca o practică socială instituționalizată, orientată ideologic și încărcată de performativitate. El este simultan expresie și instrument al puterii, un mecanism de comunicare, dar și de modelare a realității politice.

Funcția constitutivă a discursului politic nu doar reflectă realitatea politică, ci o creează și o întreține. Limbajul politic stabilește ce este legitim și ce nu, cine aparține comunității politice și cine este exclus, care sunt prioritățile naționale și cine sunt inamicii. Fiecare termen utilizat – „națiune”, „reformă”, „corupție”, „libertate” – poartă o încărcătură simbolică și ideologică, care modelează percepția cetățenilor. Din acest punct de vedere, discursul politic are o putere performativă majoră: ceea ce este rostit devine, în mod simbolic și uneori concret, realitate.

De asemenea, trebuie subliniată relația structurală dintre discurs și putere. Așa cum argumentează Foucault, puterea nu se exercită doar prin constrângere, ci și prin limbaj, prin normele de exprimare și interpretare. Discursul politic delimitează ce este considerat rațional, acceptabil, moral sau „de bun simț" într-o anumită epocă. El definește normele discursului legitim și, în același timp, cenzurează discursurile alternative sau marginale. Puterea se exercită deci prin hegemonia simbolică asupra limbajului [6].

Pe această bază, Pereverzev și Kozhemiakin propun un model multiparametric de analiză a discursului politic, care integrează șapte dimensiuni interdependente: teleologică (scopurile discursului), ontologică (viziunea despre realitate), gnoseologică (mecanismele de cunoaștere), lingvistică (forme și structuri ale limbajului), textuală (tipuri de discurs), contextuală (raportul cu mass-media și mediul de producție discursivă) și comunicațională (interacțiunea dintre emițător și receptor) [14].

Această schemă teoretică permite depășirea analizelor unilaterale, strict lingvistice sau strict ideologice, și favorizează o abordare interdisciplinară care ține cont de complexitatea realității politice. Astfel, un discurs electoral poate fi analizat nu doar prin prisma retoricii utilizate, ci și în funcție de actorii implicați, de mediul digital de diseminare, de reacțiile publicului și de funcția socială pe care o îndeplinește.

Analiza discursurilor contemporane demonstrează că dimensiunea emoțională a devenit esențială în persuasiunea politică. Politicienii nu mai comunică doar date, idei sau soluții, ci și emoții: frică, speranță, indignare, entuziasm. Această orientare emoțională a discursului este facilitată de mediatizarea excesivă și de funcționarea logicii rețelelor sociale, care favorizează conținuturile cu impact emoțional ridicat. Ca urmare, cadrele conceptuale trebuie să includă și analiza afectivă a discursului, în paralel cu cea semantică sau argumentativă.

De asemenea, discursul politic este strâns legat de construcția identității colective. El nu se adresează doar unui public generic, ci vizează grupuri sociale bine delimitate, cu valori, aspirații și temeri specifice. Prin discurs, se creează „noi" și „ei", prieteni și dușmani, incluși și excluși. Astfel, analiza discursului trebuie să identifice mecanismele de includere și excludere, strategiile de identificare și diferențiere, simbolurile mobilizatoare și clișeele retorice.

În ceea ce privește metodologia, analiza critică a discursului (Critical Discourse Analysis – CDA) propusă de Fairclough rămâne un cadru de referință solid. Aceasta presupune examinarea modului în care limbajul contribuie la menținerea sau contestarea relațiilor de putere în societate. În acest sens, analiza discursului politic devine un instrument de demascare a hegemoniei simbolice, de detectare a manipulării și de promovare a unei conștiințe civice critice [7].

Analiza discursului trebuie însă completată cu metode cantitative (de exemplu, analiza frecvenței unor termeni, tematici sau metafore), cu metode retorice (identificarea strategiilor persuasive, a structurilor argumentative) și cu abordări cognitive (studierea schemelor mentale și a metaforelor conceptuale recurente în reprezentarea realității politice). Această abordare integrativă poate fi aplicată atât discursului oficial (discursuri parlamentare, declarații de presă), cât și discursului informal (rețele sociale, interviuri, manifestații).

Nu în ultimul rând, trebuie remarcat rolul contextului în interpretarea discursului politic. Același discurs poate avea semnificații și efecte diferite în funcție de momentul în care este rostit, de statutul actorului politic, de așteptările publicului sau de mediatizarea sa. De aceea, cadrul conceptual de analiză trebuie să includă și dimensiunea pragmatică – adică relația dintre discurs, context și intenție.

Discursul politic este un domeniu de studiu fundamental pentru înțelegerea dinamicii puterii, a mecanismelor de influențare și a structurii simbolice a societăților contemporane. El trebuie analizat ca un act de comunicare complex, care exprimă, dar și construiește realitatea politică. Cadrul conceptual adecvat trebuie să fie interdisciplinar, flexibil și sensibil la context, integrând dimensiuni lingvistice, ideologice, emoționale și instituționale. Numai printr-o astfel de abordare putem înțelege cu adevărat cum funcționează puterea prin cuvânt.

Analiza discursului opoziției în campania electorală implică o abordare metodologică complexă, fundamentată pe interdisciplinaritate și triangulația surselor. În cadrul acestei cercetări, metodologia s-a construit în jurul unei combinații de metode calitative – în special analiza critică a discursului (CDA), analiza narativă și analiza retorică – și metode de analiză contextuală și discursiv-pragmatică.

Selecția surselor a inclus: discursuri parlamentare ale liderilor și deputaților opoziției; comunicate de presă, interviuri, mesaje video publice și poziții oficiale în timpul campaniei electorale; conținut digital difuzat de către opoziție pe platformele Facebook, Telegram, YouTube și site-uri oficiale; programe electorale, manifeste și materiale de campanie; comentarii publice și interacțiuni relevante între liderii opoziției și cetățeni în spațiul online.

Instrumentele analitice au fost adaptate la caracterul multimodal al discursului: atât cel oral-scris din spațiul instituțional (ex. în Parlament sau în conferințele de presă), cât și cel vizual-digital din spațiul social media. Analiza critică a discursului, în sensul propus de Fairclough, a oferit un cadru teoretic solid pentru identificarea funcțiilor ideologice ale limbajului, precum și pentru înțelegerea modului în care discursul reproduce și contestă raporturi de putere [7].

De asemenea, am integrat modelul multiparametric propus de Pereverzev și Kozhemiakin, care permite investigarea simultană a dimensiunii lingvistice, teleologice, gnoseologice, comunicaționale și contextuale a discursului [14]. Această abordare este esențială pentru a înțelege nu doar „ce” spune opoziția, ci și „de ce”, „cum”, „pentru cine” și „cu ce efecte”.

O componentă importantă a metodologiei a fost analiza narativă, care a urmărit identificarea cadrelor simbolice recurente, a tiparelor de povestire politică (storytelling) și a proceselor de construire a realității politice prin limbaj. Narativele dominante (ex. salvarea națiunii, lupta împotriva corupției, renașterea morală) au fost analizate atât din perspectiva conținutului semantic, cât și din punctul de vedere al funcției lor în contextul electoral.

Nu în ultimul rând, cercetarea a luat în considerare tipologia discursurilor: de la discursul formal-instituțional (de exemplu, intervențiile în Parlament), la cel neinstituțional (exprimat prin proteste, postări în social media sau declarații în spațiul public), precum

și discursul electoral propriu-zis (programe, spoturi, sloganuri). Această distincție a permis o contextualizare mai precisă a retoricii și strategiilor adoptate de opoziție.

Astfel, metodologia utilizată a urmărit să surprindă complexitatea discursului opoziției în campanie, atât în plan ideologic și retoric, cât și în plan contextual și instituțional. Prin utilizarea unui cadru analitic interactiv și flexibil, cercetarea a putut evidenția dinamica, funcțiile și impactul simbolic al comunicării politice din partea opoziției.

Una dintre particularitățile electoralei 2025 constă în faptul că PAS practic va fi asediat cu critici dure din partea concurenților electorali. În opinia noastră, PAS va fi supus unei critici dure, uneori întemeiată, nu doar din partea opoziției politice pro-Kremlin. PAS va fi criticat și din partea partidelor proeuropene, semnatare ale Pactului pentru Europa, care vor scoate în evidență problemele legate de starea economiei țării, despre lenta desfășurare a reformei justiției, gestionarea crizelor cu care s-a confruntat guvernarea.

Pe parcursul primului semestru al anului 2025 au fost făcute publice datele mai multor sondaje ale diferitelor case de sondaje. Comun pentru toate sondajele este faptul că vor accede în viitorul Parlament următoarele partide / blocuri politice - PAS, PSRM, Blocul Alternativa, Partidul Nostru și posibil un partid sau bloc afiliat lui Ilan Șor. În același timp datele sondajelor diferă, alteori semnificativ, pentru unii sau alți concurenți electorali. Conform datelor sondajului realizat de Intellect Group în perioada 13-21 februarie 2025 peste 50% din cetățeni consideră că Republica Moldova trece printr-o perioadă de neliniște. La o astfel de situație s-a ajuns în viziunea realizatorilor sondajului din cauza problemelor de ordin economic, instabilitate geopolitică și tensiuni crescânde dintre putere și opoziție.[15]

Atât datele statistice, sondajele cât și experții arată că economia Moldovei este mai aproape de stagnare decât de o stabilitate sustenabilă. Alexandru Slusari consideră că modelul economic actual riscă să ducă Moldova spre colaps.[16]

Studiul discursului politic al opoziției ne arată că din partea concurenților electorali nu prea vedem programe, idei concrete privind redresarea economiei țării, ridicarea nivelului de trai al populației, ci niște promisiuni că dacă o tabără politică sau alta va câștiga alegerile, atunci totul se va schimba radical. Proeuropenii și în mod special Partidul PAS sugerează alegătorilor că numai când ei se vor afla la guvernare vor fi susținuți de partenerii externi, iar partidele de opoziție pro-Kremlin pe fundalul stigmatului - ai noștri (prieteni) - ai lor (dușmani), pedalează pe conceptul suveranismului, nici pe departe similar celui european, ci cu o nuanțare a moldovenismului. În același timp opoziția politică ignoră efortul guvernării din ultimii ani pentru ameliorarea nivelului de trai al unor categorii de cetățeni (copii, pensionari etc), conform datelor oficiale.

Opoziția politică pro-Kremlin practic trece cu vederea importanța statutului de candidat la aderarea la UE a Republicii Moldova, accentul fiind pus pe aderarea la UE va duce la pierderea suveranității Republicii Moldova în opinia lor. Statutul de candidat la aderarea Republicii Moldova consemnează faptul că țara va avea un mai mare sprijin financiar în redresarea economiei și totodată un viitor sustenabil. Discursul politic al actualei opoziții politice pro-Kremlin se manifestă nu atât prin promovarea propriilor realizări și strategii pentru dezvoltarea durabilă a țării cât pe denigrarea concurenților

politici mai cu seamă critica și dezinformarea cu privire la activitatea actualei guvernări. Miza discursului politic al opoziției politice este de a influența direct electoratul în vederea obținerii susținerii lui pentru a prelua guvernarea în urma scrutinului electoral. În perioada preelectorală dar și în timpul campaniei electorale opoziția va utiliza formula că PAS nu a realizat practic nimic în cei 4 ani de guvernare.

Un subiect foarte sensibil pe care opoziția politică pro-Kremlin îl utilizează tot mai des în discursul său în scopul de a discredita guvernarea îl constituie factorul religios. Astfel o poziția sus numită aduce acuzații neîntemeiate guvernării precum că aceasta nu dorește ca în țară să existe Ortodoxia, iar Biserica în Moldova este persecutată. Ultima declarație în acest sens a făcut-o Ilan Șor, liderul Blocului Victorie, bloc format din partide proruse eurosceptice.[17] Anterior acuzații asemănătoare au fost aduse guvernării de către liderul Partidului Viitorul Moldovei, Vasile Tarlev.[18] Se produce impresia că opoziția politică participă la un concurs care are ca obiectiv găsirea celei mai defăimătoare și acide stigmatizări aduse actualei guvernări și impactului activității sale. Astfel, Mark Tcaciuc, unul din liderii Blocului Alternativa, afirmă că realizarea parcursului Integrării Europene reprezintă una represivă.

Vom remarca că în discursul opoziției politice pro-Kremlin tot mai des sunt utilizați diferiți termeni pentru o etichetare / acuzare politică dură a guvernării actuale. Este vorba de astfel de termeni precum fascism și dictatură. În literatura de specialitate sunt evidențiate trăsăturile, de exemplu a ceea ce reprezintă în esență fascismul. Astfel, în eseul său din 1995, Ur-Fascism, Umberto Eco explorează elementele esențiale ale ceea ce el numește „fascism etern" – un set de tendințe ideologice și culturale care pot apărea în diferite epoci istorice și regimuri politice. Eco nu definește fascismul printr-o doctrină unică, ci afirmă că funcționează ca un „sindrom": chiar dacă doar câteva dintre trăsăturile sale sunt prezente, pericolul rămâne real. El identifică 14 caracteristici care, luate împreună sau parțial, pot indica prezența unui curent fascist.

Printre aceste caracteristici se numără cultul tradiției, în care trecutul este considerat sacru și imuabil, și respingerea modernității, în special a valorilor iluministe precum gândirea rațională și critica. Fascismul glorifică acțiunea de dragul acțiunii, preferând impulsul și violența deliberării raționale. În discursul fascist, dezacordul este echivalat cu trădarea, iar dușmanii sunt simultan prezentați ca fiind atât periculoși și puternici, cât și slabi și ridicoli, construind o narațiune contradictorie, dar emoțional eficientă.

Fascismul, argumentează Eco, atrage în special clasa mijlocie frustrată, care se teme de schimbările sociale și instabilitate. El se hrănește din xenofobie și naționalism, inventând adesea conspirații și țapi ispășitori pentru a uni susținătorii în jurul unui inamic imaginar. Violența nu este doar acceptată, ci și glorificată, iar pacifismul este ridiculizat ca semn de slăbiciune. Machismul, cultul armelor și disprețul față de intelectualitate și grupurile marginalizate întăresc caracterul autoritar.

Un alt element definitoriu este populismul selectiv: fascismul pretinde că vorbește în numele unui „popor adevărat" mitic, iar orice voce critică este văzută ca dușman al națiunii. În final, Eco observă utilizarea unui limbaj sărăcit și manipulator – pe care îl numește „limbaj de lemn" sau „Newspeak" – menit să împiedice gândirea critică și să impună conformism ideologic.

Analiza lui Eco nu se limitează la trecut. Avertismentul său este clar: fascismul poate reveni sub forme noi, adaptându-se condițiilor moderne, dar păstrând structura sa fundamentală. Eseul devine astfel un instrument de recunoaștere a semnelor timpurii ale autoritarismului, subliniind că vigilența și gândirea critică sunt esențiale pentru apărarea valorilor democratice.[19]

În articolul său "Fascism, Anyone?", publicat în revista Free Inquiry în primăvara anului 2003, Lawrence Britt a analizat regimurile autoritare ale lui Hitler (Germania), Mussolini (Italia), Franco (Spania), Suharto (Indonezia) și Pinochet (Chile), identificând 14 caracteristici comune care definesc un tipar fascist. Scopul său nu a fost elaborarea unei teorii științifice riguroase, ci conturarea unui cadru practic pentru recunoașterea tendințelor autoritare.

Cele 14 trăsături sunt următoarele: naționalismul puternic, exprimat prin simboluri și ritualuri patriotice excesive; disprețul față de drepturile omului, justificat prin nevoi de securitate sau stabilitate; identificarea de dușmani sau țapi ispășitori interni, cum ar fi minoritățile etnice, religioase sau politice; militarismul, cu o glorificare constantă a armatei și cheltuieli ridicate pentru apărare; sexismul, promovat prin norme stricte de gen și respingerea drepturilor femeilor sau ale comunității LGBTQ+; controlul presei, direct sau indirect, pentru a manipula opinia publică; obsesia pentru securitatea națională, folosită pentru a justifica supravegherea și restrângerea libertăților.

Totodată, religia este folosită ca instrument politic, fiind strâns legată de ideologia regimului; marile corporații sunt protejate, iar interesele economice ale elitelor sunt apărate de stat; sindicatele sunt reprimate, iar drepturile muncitorilor sunt limitate; intelectualii și artiștii sunt discreditați sau cenzurați; se promovează frica de criminalitate și se aplică pedepse dure, deseori în mod selectiv; corupția și clientelismul sunt omniprezente; alegerile sunt manipulate, fie prin fraudă directă, fie prin intimidare sau lipsă de alternative reale.

Analiza lui Britt nu este una academică în sens strict – el nu este istoric sau politolog – dar lista sa a devenit populară datorită clarității și utilității practice. Ea este adesea folosită ca un avertisment civic și politic, mai ales în contexte în care democrația este amenințată de regimuri autoritare. Cu toate acestea, cercetătorii subliniază că aceste trăsături sunt destul de generale și pot apărea și în alte forme de autoritarism, nu doar în fascismul istoric. De aceea, pentru analize academice riguroase, este recomandată completarea cu alte teorii, precum modelul fascismului etern al lui Umberto Eco sau cel al lui Roger Griffin, centrat pe naționalismul revoluționar și mitul renașterii.[20]

Realitatea politică din Republica Moldova, care reiese din valorile democratice stipulate în Constituția țării, este permanent eronat prezentată în discursurile politice ale opoziției politice pro-Kremlin. Acuzând guvernarea de represiune politică, dictatură și fascism, opoziția politică ignoră totalmente faptul că partidele politice pot și activează liber prin votul liber exprimat de către alegători, își au reprezentanții săi în Parlament, au posibilitatea să organizeze proteste etc. De altfel, la manifestațiile recente din orașele din SUA, participanții au venit cu acuzații la adresa administrației Trump privind instaurarea dictaturii, promovarea fascismului etc. Agenda opoziției politice pro-Kremlin, mai cu seamă în ceea ce privește impunerea vizibilității sale în spațiul politic prin or-

ganizarea diferitor mitinguri şi marşuri este în mare măsură stabilită de zeci de ani încoace. Avem în vedere marcarea în primul rând a evenimentelor ce ţin de istoria uniunii sovietice, de exemplu 22 iunie (începutul marelui război pentru apărarea patriei), 24 august (ziua eliberării Chişinăului în cel de-al Doilea Război Mondial), 9 mai (ziua victoriei uniunii sovietice) etc. În acelaşi timp vom constata că numărul protestelor organizate de opoziţia politică pro-Kremlin este în permanentă creştere mai cu seamă după ce guvernării actuale i-a reuşit prin intermediul referendumului constituţional să traseze clar vectorul dezvoltării Republicii Moldova prin aderarea la Uniunea Europeană, fapt ce contravine politicii Rusiei de a readuce ţara în sfera influenţei sale. În acest scop vedem cum şi prin ce mijloace se încearcă destabilizarea situaţiei, de exemplu în UTA Găgăuzia.

Vorbind despre discursul opoziţiei politice pro-Kremlin vom constata că se lasă impresia unei divizări a discursului politic al liderilor partidelor de opoziţie în ceea ce priveşte critica guvernării actuale. Astfel, Irina Vlah, liderul Partidului Inima Moldovei în mare parte îşi îndreaptă critica sa personală împotriva Maiei Sandu. Totodată, Irina Vlah în ultima perioadă se manifestă prin diferite adresări scrise în adresa ambasadorilor Uniunii Europene şi a altor organizaţii internaţionale. Irina Vlah într-un anumit fel se pronunţă pentru Integrarea Europeană a ţării cu condiţia că această integrare să nu dăuneze prieteniei cu Rusia. Vom menţiona că Irina Vlah în parcursul său politic anterior pleda pentru Uniunea Economică Euroasiatică şi utiliza permanent slogane proruse în discursurile sale. Discursul politic al Irinei Vlah conţine cel puţin două teme principale: critica guvernării actuale şi în mod special activitatea Maiei Sandu; statutul neutralităţii Republicii Moldova. În acest context, Vlah consideră necesar organizarea unui referendum pentru asigurarea neutralităţii ţării noastre. Astfel, vom menţiona că conţinutul discursului politic al Irinei Vlah privind neutralitatea statului Republica Moldova are tangenţe profunde cu poziţia Rusiei care solicită în mod expres ca occidentul să garanteze în scris neadmiterea Moldovei în NATO. Totodată, pentru Irina Vlah este caracteristică expunerea poziţiei sale în scrieri epistolare către diferite instituţii internaţionale. Vom menţiona că la mod general pentru opoziţia politică pro-Kremlin adresările către ambasadele şi organizaţiile internaţionale devin o normă uzuală. Recent Blocul Victorie a adresat către ONU o scrisoare prin care ţine să informeze despre situaţia social politică din Republica Moldova care, în viziunea sa, este critică, iar opoziţia politică este persecutată.[21]

În ultimul timp tot mai des unii politicieni din Republica Moldova preiau din discursurile omologilor europeni diferiţi termeni, oferindu-le un sens care la prima vedere se asociază cu opiniile lor privind viitorul statului Republica Moldova. Un astfel de termen care a devenit unul foarte activ vocalizat, de exemplu, de către liderul socialiştilor Igor Dodon este termenul de suveranism. Vom menţiona că în hermeneutica lui Igor Dodon, termenul poartă amprenta unei negări profunde ideologice: nicio Uniune Europeană, nici o unire cu România, iar cel mai bine ar fi o orientare spre Uniunea Economică Euroasiatică, toate acestea având ca scop explorarea ideii de pierdere de către ţara noastră a suveranităţii. Pentru liderul socialiştilor Igor Dodon, în opinia noastră, prevalează simplismul estetico-politic al termenului de suveranism ignorând faptul unei apropieri

de conținut de retorica naționalistă. În opinia noastră alegerile parlamentare din 2021 au fost în mare măsură pro PAS cu vizibilă proiectare proeuropeană și deci pro PAS. Despre alegerile din toamna lui 2025 nu putem afirma cu tărie că ele vor putea fi definite din oficiu pro PAS. În același timp, indiscutabilul parcurs proeuropean al țării a căpătat deja repere constituționale. Această constatare nu reduce riscurile care pot surveni din partea antieuropenilor, reprezentați în primul rând de partidele afiliate lui Ilan Șor și nu în ultimul rând de socialiștii lui Igor Dodon, care dorește să își modernizeze partidul prin îmbrățișarea ideilor curentului suveranist. Vom menționa că există o mare deosebire dintre înțelegerea suveranismului pe care l-au propagat în alegerile prezidențiale din România Călin Georgescu și George Simion, sau suveraniștii din unele țări din Uniunea Europeană și ce înțelege liderul socialiștilor Igor Dodon prin suveranism. Totodată în opinia noastră utilizarea de către Igor Dodon a termenului de suveranism seamănă mai mult cu un semnal politic pentru Kremlin privind orientarea geopolitică a socialiștilor.

Noua parvenită în politica autohtonă, Victoria Furtună, lidera Partidului Moldova Mare, în discursurile de ultimă oră promovează necesitatea de revenire la vechile hotare, care anterior aparțineau Moldovei istorice, iar astăzi sunt parte a Ucrainei. Socialiștii conduși de liderul lor Igor Dodon, continuă să îmbrățișeze ideea necesității orientării Republicii Moldova către Rusia și Uniunea Economică Euroasiatică utilizând în ultima vreme în discursul său conceptul de suveranism, interpretându-l cu o nuanțare de neatașare vectorului integraționist european. Vom aminti aici că în anul 2017 în cadrul unei vizite ale sale, Igor Dodon a primit în dar de la președintele Rusiei Vladimir Putin, o hartă a Moldovei datând de în secolul al XVII-lea. Igor Dodon comentând cadoul primit de la Putin, a menționat că era mai bine ca hotarele Moldovei să nu fie pe râul Prut, ci pe întreg teritoriul Moldovei istorice.

În ceea ce privește discursul lui Ion Ceban, liderul Partidului Mișcarea Alternativă Națională, partid care face parte actualmente din Blocul Alternativa, vom menționa că el este mai complex, mai puțin opoziționist față de necesitatea aderării țării la Uniunea Europeană. Vom încheia succinta trecere în revistă a discursurilor liderilor de partide opoziționiste cu cel al lui Renato Usatîi, liderul Partidului Nostru. Discursul lui Renato Usatîi este preponderent populist și judecând după rezultatul obținut la prezidențialele din 2024 (locul trei cu 13,79% din votul alegătorilor) dar și la cele locale, probabil va accede în viitorul Parlament. Din discursurile sale publice reiese că în cazul trecerii pragului electoral Partidul Nostru nu va face alianță cu niciun partid.

Dacă duminica viitoare s-ar organiza alegeri parlamentare, 28,9% din respondenții unui sondaj ar vota pentru Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS), 13,6% – pentru Partidul Socialiștilor din Republica Moldova (PSRM), 7,7% – pentru Blocul „Alternativa" și 6,1% – pentru „Partidul Nostru". Datele se regăsesc într-un sondaj prezentat de Intellect Group.[22]

În cazul unor alegeri parlamentare, 27,5% din cetățenii moldoveni ar vota pentru actualul partid de la guvernare, PAS, 11,6 % și-ar da votul pentru PSRM și 12,2% ar alege Blocul Victorie. Totodată, 6,5% ar vota pentru Blocul Alternativa și 3,8% – cu Partidul Nostru. Prin urmare, aceste partide ar putea accede în Parlament, indică rezultatele Barometrului iData din mai 2025, prezentat la o conferință de presă la IPN.[23]

Cu referire la alegerile parlamentare din 2025, un grup de experți a participat la un sondaj al Laboratorului Politologie Cognitivă al CCPRI al ICJPS al USM, în care au menționat că partidele care vor accede în următorul Parlament vor fi următoarele: 19% dintre experți s-au pronunțat pentru Blocul Politic „Blocul Comuniștilor și Socialiștilor", 3% Blocul Politic „Alternativa", 1% Partidul Politic Partidul Social Democrat European, 10% Partidul Liberal, 1% Partidul Politic Partidul Verde Ecologist, 1% Partidul politic „Partidul Nostru", 21% Partidul Politic „Partidul Acțiune și Solidaritate", 17% Partidul politic Partidul Democrat Modern din Moldova, 13% Partidul Politic Partidul Republican „INIMA MOLDOVEI".[24]

Șase partide și blocuri ar putea intra în următorul Parlament conform rezultatelor sondajului „Barometrul socio-politic - iunie 2025", publicat de IMAS. Conform studiului, dacă alegerile parlamentare vor avea loc duminica viitoare, voturile ar putea fi distribuite astfel: 23,8% dintre respondenți ar vota pentru Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS), 13,1% pentru Partidul Socialiștilor, 8,8% pentru Blocul Alternativa, 8% pentru Blocul Victorie și 7,1% pentru Partidul Nostru. Celelalte partide nu depășesc pragul de 5% (următoarele în lista de preferințe sunt „Inima Moldovei" cu 4,4% și este pe cale să treacă, iar Partidul Comunist cu 2,8%).[25]

Mijloacele rusești de propagandă menționează că PAS se confruntă cu o criză nemaiîntâlnită de încredere. Astfel, datele sondajelor interne arată că ratingul PAS în perioada actuală constituie 18,5% cu trimitere la opinia analiștilor. PAS riscă să piardă orice posibilitate de a rămâne la putere după alegerile din toamna lui 2025. În mare parte această situație s-a creat după ce Trump a devenit Președintele SUA, iar noua administrație ocupă o poziție neutră în raport cu Chișinăul. Tot aici se remarcă un scepticism și din partea Uniunii Europene față de Republica Moldova, iar această răceală exterioară internațională conduce la faptul că problemele interne devin critice. În contextul situației nou create se consideră că opoziția politică începe să joace un rol mai activ având în vedere formarea unor coaliții unice care deja este denumită de către popor blocul suveraniștilor. Printre partidele de opoziție cu tentă suveranistă sunt în primul rând Partidul Viitorul Moldovei, Partidul Moldova Mare, Blocul Alternativa și desigur veteranii scenei politice moldovenești Partidul Comunist și Partidul Socialiștilor. Pronosticul privind alegerile parlamentare din toamna lui 2025 pentru opoziția politică sunt foarte optimiste. Opoziția ar acumula 70% din numărul votanților iar PAS nu mai mult de 30%. În același timp situația privind posibila coaliție a forțelor opoziționiste conform unor lideri de partide în mare măsură nu coincide cu aceste date. Astfel, Ion Chicu, liderul Partidului Dezvoltării și Consolidării Moldovei și unul dintre fondatorii Blocului Alternativa afirmă că acest bloc va promova doar agenda sa politică la alegerile parlamentare din toamna anului 2025.[26]

Conform datelor recentului sondaj realizat de compania iData, în viitorul Parlament vor accede două partide (PAS, PSRM) și două blocuri electorale (Blocul Alternativa, Blocul Victorie), pentru PAS ar vota 26,8% dintre respondenți, iar pentru PSRM 10,9%. Aceste formațiuni politice sunt urmate de Blocul Victorie cu 10,3% și Blocul Alternativa cu 6,9% din cei care vor participa la votare. Totodată, vom menționa și rata înaltă a celor indecișii sau care nu au oferit vreun răspuns - 34%. În sondaj lipsesc datele privind

alegătorii din diaspora și din stânga Nistrului. Viitorul Parlament, precum arată datele sondajului, va avea următoarea componență: PAS cu 49 de mandate, PSRM cu 20 de mandate, Blocul Victorie cu 19 mandate, Blocul Alternativa cu 13 mandate.[27] Vom menționa că această structură se va modifica în opinia noastră în cazul unor probleme cu caracter juridic ce va duce la neparticiparea la alegeri a Blocului Victorie. În acest caz concurența electorală în opinia noastră va fi marcată de lupta dintre Partidul Nostru și Partidul Moldova Mare. La mod general electorala 2025 va fi similară unei competiții fotbalistice. Doi concurenți, în cazul nostru PAS și PSRM au obținut clasificarea pentru a evolua în liga superioară - în Parlament, iar pentru încă două locuri vor concura Partidul Nostru, Partidul Moldova Mare și/ sau blocul electoral susținut de Kremlin prin filiera sa propagată de către Ilan Șor, liderul Blocului Victorie. Nu excludem că în alegerile parlamentare se vor implica și alți actori politici precum Vladimir Plahotniuc, care mai deține o oarecare influență asupra unor formațiuni politice. Va fi interesantă și imprevizibilă participarea la alegeri a unei foste susținătoare aprige a PAS și a Maiei Sandu din partea diasporei moldovene din SUA și anume Elena Drăgălin. În acest context rămâne necunoscut numărul alegătorilor care într-un fel sau altul au rămas dezamăgiți de activitatea PAS. Rămânând la capitolul susținătorilor cursului de proaderare la Uniunea Europeană ne punem întrebarea firească - Cum rămâne cu Pactul pentru Europa care a fost adoptat de 14 partide în luna mai 2024?

Igor Dodon este foarte optimist în ceea ce privește rezultatele alegerilor parlamentare ordinare din 2025 și cine va decide formarea noului Guvern. Această concluzie reiese din contextul declarațiilor sale în cadrul întrevederii de la Sankt Petersburg cu ministrul dezvoltării economice al Federației Ruse, Maxim Reșetnicov. Astfel, Igor Dodon consideră că în viitorul apropiat, chiar în această toamnă, după formarea unui nou guvern în Republica Moldova trebuie să începem de urgență restabilirea dialogului constructiv cu Federația Rusă la toate nivelurile: interministerial, interinstituțional și interguvernamental.[28]

În acest context vom menționa că autorii au aplicat un chestionar online pentru estimarea situației privind eficiența guvernării, Parlamentului, liderilor politici, prezența la vot și eventualele proteste electorale în Republica Moldova în contextul Integrării Europene, alegerilor parlamentare ordinare din toamna anului 2025, precum și reflectarea imaginii partidelor politice. Reieșind din raportul de forțe dintre partide / blocuri cu drept de a participa la alegerile parlamentare ordinare din toamna lui 2025, având deja rezultatele multiplelor sondaje cu privire la accederea în Parlament a unora dintre aceste partide / blocuri putem pronostica unele scenarii care sunt mai mult sau mai puțin posibile. În opinia noastră putem spune că pentru PAS în condițiile actuale va fi un rezultat bun dacă va fi votat de circa 40% din numărul alegătorilor, rezultat ce va fi obținut datorită votanților din diaspora. Nu excludem în acest caz și posibilul sprijin, care poate veni din partea unor partide de dreapta, precum Partidul Platforma Demnitate și Adevăr, Partidul Schimbării și Partidul Liga Orașelor și Comunelor. Partidele de stânga orientate spre Rusia și Uniunea Europeană, care probabil vor constitui un megabloc în care se vor regăsi Partidul Comuniștilor, Partidul Socialiștilor, Partidul Viitorul Moldovei și Partidul Republican Inima Moldovei, va acumula aproximativ același număr de voturi ca și PAS.

În viitorul Parlament va avea reprezentanții săi Blocul Alternativa care întrunește partide cu diferite viziuni cu privire la viitorul Republicii Moldova. Blocul Alternativa este constituit din următoarele partide: Partidul Mișcarea Alternativă Națională, Partidul Dezvoltării și Consolidării Moldovei și Partidul Acțiunii Comune - Congresul Civic. Totodată, acestui bloc s-a alăturat și Alexandru Stoianoglo cu echipa sa. Alexandru Stoianoglo a candidat la funcția de șef de stat în scrutinul din 20 octombrie 2024. Nu este exclus că în viitorul Parlament va accede și Partidul Nostru. Atât Blocul Alternativa cât și Partidul Nostru vor avea susținători mai aproape de centru-stânga. Acestor două formațiuni politice li se rezervă un rol de centriști care pot înclina balanța dintre forțe de dreapta și de stânga. Într-un fel de ambuscadă politică se află la moment partidele politice afiliate lui Ilan Șor, care în opinia noastră va îndemna susținătorii săi cărui partid sau bloc să-și dea voturile lor. Reieșind din cele expuse cu privire la raportul de forțe în viitorul Parlament, putem concluziona că pot apărea diferite coaliții ce vor opta pentru menținerea cursului de aderare la Uniunea Europeană, sau mai puțin probabil, vor promova o apropiere esențială de Rusia. În cadrul sondajului nostru am rugat experții să se pronunțe la capitolul formării posibilelor coaliții în viitorul Parlament. Astfel, 2% dintre experți au răspuns că nu vor fi formate coaliții, 2% au menționat formarea coaliției dintre Blocul Politic Alternativa și PAS, 3% pentru PAS și Partidul Nostru, 31% pentru Blocul Politic Alternativa și PSRM, 26% pentru PSDE și Partidul Politic Partidul Republican „INIMA MOLDOVEI", 18% pentru Blocul politic Împreună și PAS și 18% pentru Blocul Politic Alternativa, Blocul Comuniștilor și Socialiștilor și Partidul Nostru.[24]

Interesantă în această în această privință este scăparea marca Sigmund Freud admisă de către Alexandru Bujorean, unul din liderii Blocului Împreună, care în cadrul unei conferințe din 11 iunie 2025 a declarat următoarele: „Iată de ce Blocul Împreună, fiind parte a viitoarei guvernări de coaliție...". Această afirmație ne duce la concluzia că se pregătește accederea Blocului Împreună în viitorul Parlament.

Pe marginea subiectului viitoarea componență a noului Parlament se expun și unii analiști politici. În opinia lui Dumitru Ciubașenco, PAS va obține de la 45 până la 55 mandate de deputat.[29] În același timp cunoscutul politolog Victor Juc consideră că PAS va obține 30% din votanți, PSRM circa 15-20%, iar blocul alternativa 10% și Renato Usatîi va obține un rezultat satisfăcător.[30]

Rămâne de văzut dacă se va realiza o supoziție vis-a-vis de alegerile parlamentare din toamna anului 2025, menționează analistul politic Valerii Ostalep, care declară într-un interviu că la aceste alegeri vor participa niște persoane care vor fi o mare surpriză în primul rând pentru guvernare.[31]

În opinia noastră s-a produs într-o măsură oarecare erodarea încrederii electoratului în PAS, de aici apărând noi riscuri și anume riscul major să obțină un număr insuficient de a avea majoritatea mandatelor în viitorul Parlament. În acest context apare pe agenda politică întrebarea cu cine va putea face o alianță pentru a atinge majoritatea. Vom avea iarăși o alianță cu socialiștii precum a fost cea de la alegerile din 2019, sau vor trece pragul electoral cei ce se declară proeuropeni, de exemplu, Blocul Împreună, varianta care poate fi viabilă, fie Blocul Alternativa dat fiind faptul că unele entități ale acestui bloc nu sunt cel puțin la nivel declarativ antieuropeni. Totodată, trebuie luat în calcul și

posibila accedere în noul Parlament a Partidului Nostru condus de Renato Usatîi care va fi în opinia noastră, invitat să facă parte dintr-o alianță cu proeuropenii sau cu antieuropenii. Până în prezent Renato Usatîi ocupă o poziție critică nu numai față de PAS, ci și față de Partidul Socialiștilor. Vom menționa că divergențele care pot apărea pe marginea formării noului Guvern ar putea duce la alegeri parlamentare anticipate. Campania electorală, actorii politici vor încerca să-și mărească bazinele electorale datorită alegătorilor indecișI. În aceste condiții va crește importanța argumentelor aduse în cadrul discursurilor politice susținute atât de către guvernare cât și de opoziția politică. Republica Moldova se află la un moment de răscruce, iar alegerile parlamentare din toamna lui 2025 vor reprezenta o testare existențială pentru întreaga societate.

Reieșind din afirmațiile unor lideri ai opoziției politice pro-Kremlin (Vasile Tarlev, Irina Vlah, Igor Dodon) care propun formarea unui bloc electoral comun, putem constata că în acest bloc se vor uni cei ce se autointitulează suveraniști, descendenți direct ai stataliștilor și moldoveniștilor care s-au remarcat până nu demult în spațiul politic autohton. Vom menționa că până la ziua de astăzi nu este clară situația privind aderarea/ neaderarea la blocuri a Partidului Moldova Mare care în opinia noastră la un moment dat poate atrage după sine adepții blocului Victorie, care la rândul său poate avea unele probleme de ordin juridic ce nu îi va da posibilitatea de participare la alegerile parlamentare din 2025. Vom menționa că recent patru partide opoziționiste - Partidul Comuniștilor din Republica Moldova Partidul Socialiștilor din Republica Moldova Partidul Viitorul Moldovei și Partidul Republican Inima Moldovei și-au exprimat intenția de a se uni într-un bloc pentru participarea în comun la alegerile parlamentare ordinare din toamna anului 2025.

Opoziția politică își va concentra activitățile organizaționale în perioada electorală în spațiul țărilor Uniunii Europene pentru a contracara în opinia sa posibilele fraudări ale rezultatelor scrutinului parlamentar. Astfel, Igor Dodon, liderul Partidului Socialiștilor a declarat că PSRM va delega câte doi reprezentanți pentru fiecare secție de votare inclusiv în străinătate.[32]

Opoziția politică va promova în discursul său politic electoral teme care deja au început a fi testate în cadrul diferitelor întruniri pe teren cu populația țării în timpul multiplelor marșuri și proteste. În primul rând vor fi vehiculate teme precum nivelul de trai al populației (sărăcia, starea economiei țării, rata ridicată a inflației, migrația masivă a populației în special a tineretului) teme care trebuie să demonstreze incapacitatea actualei guvernări de a rezolva problemele vitale ale țării. Critica pe care o aduce opoziția politică guvernării actuale are ca țintă discreditarea vectorului european pe care îl promovează PAS. În acest context opoziția politică promovează insistent ideea că Integrarea Europeană va duce iminent la pierderea suveranității Republicii Moldova. Tema suveranismului nu este o temă absolut nouă pentru Republica Moldova. În general suveranismul propagat de opoziția politică este foarte apropiat de conceptul moldovenismului sau cel al statalismului. Se creează impresia că opoziția politică ar fi brevetat tema suveranismului dat fiind faptul că s-a arătat deranjată de faptul că guvernarea a organizat de data de 23 iunie 2025 Marșul Suveranității în legătură cu cei 35 de ani de la adoptarea Declarației de Suveranitate.

În opinia noastră guvernarea actuală PAS va avea o campanie electorală foarte dificilă din cauza factorilor interni şi externi. În plan intern datele statistice nu sunt nici pe departe îmbucurătoare. Astfel, Biroul Național de Statistică a constatat că produsul intern brut a scăzut (-1,2%) în comparație cu primul trimestru al anului 2024. Totodată, s-a diminuat numărul populației ocupate cu 9,8% comparativ cu primul trimestru al anului 2024. Scăderi similare sau produs și în alte domenii importante ale economiei, de exemplu cel al exporturilor. Având în vedere crizele care s-au perindat în ultimii ani (pandemia, criza energetică etc) vom menționa că guvernarea a făcut eforturi esențiale pentru a menține o stabilitate economică și a diminua impactul produs de declinul economic asupra păturilor social-vulnerabile prin acordarea diferitor subvenții, majorarea pensiilor și altele.

Desigur susținerea economiei pe linia de plutire, sprijinul populației în depășirea consecințelor crizei energetice s-a realizat cu ajutorul financiar de la partenerii externi. În acest context pare să se lase impresia că guvernarea ar fi fost mai degrabă un punct de distribuție decât un reformator energetic și consecvent al redresării situației economice și sociale din țară. PAS în opinia noastră, va promova în discursul său politic electoral valorile și beneficiile integrării europene și totodată factorii externi care frânează calea Europeană a țării. În afară de războiul care se desfășoară în țara vecină Ucraina, PAS va argumenta în continuare necesitatea anihilării războiului hibrid care este declanșat de Rusia împotriva deciziei majorității populației de a urma cursul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

PSRM readuce în circuit o activitate ce era caracteristică pentru perioada sovietică când partidul comunist al uniunii sovietice organiza așa anumitele zile ale informației politice pentru populație. Reluând tradiția comunistă Partidul Socialiștilor a desfășurat în zilele de 17-18 mai 2025 ziua de informare politică a cetățenilor în întreaga țară. La diseminarea informației politice au participat atât conducerea partidului cât și activiștii formațiunii inclusiv și „Garda tânără".[33] Vom accentua ca un imbold pentru activizarea opoziției politice pro-Kremlin se datorează în mare măsură succeselor Rusiei în contextul acțiunilor militare. Este foarte semnificativă în opinia noastră o frază care aparține liderului Partidului socialiștilor Igor Dodon, rostită în cadrul unui miting la Comrat în UTA Găgăuzia cu referire la Rusia: „Ai noștri sunt deja în apropiere".[34]

Imaginea NATO ca fiind un rău absolut creată în laboratoarele propagandei ruse este larg diseminată la rândul său de partidele de opoziție prorusești adaptând-o la realitățile politice actuale din Republica Moldova. Astfel, pornind de la falsa identificare a NATO cu Uniunea Europeană, iar Republica Moldova devenită recent candidat pentru aderare la Uniunea Europeană, își va pierde în acest caz, susține opoziția politică, statutul de neutralitate. Acest mit propagandistic acceptat și diseminat practic de toate partidele de opoziție pro-Kremlin prinde ușor la o bună parte a populației în profila faptului că guvernarea actuală de nenumărate ori a declarat că aderarea Republicii Moldova la NATO nu se află pe agenda zilei pentru țara noastră.

În concluzie, mesajul opoziției politice este persuasiv în măsura în care reușește să articuleze un diagnostic credibil, să ofere o alternativă clară și să activeze emoțiile colective într-o manieră coerentă. Evaluarea eficienței sale trebuie realizată în context,

ținând cont de structura electoratului, canalele de comunicare folosite și capacitatea opoziției de a se adapta la dinamica socială și politică.

BIBLIOGRAFIE

1. Додон: в Молдавии могут пройти досрочные президентские выборы. Disponibil: https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/23268739 [adresat 28.02.2025]
2. Общественный деятель Гагаузии: парламентские выборы в Молдавии пройдут досрочно. Disponibil: https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/22407131 [adresat 15.11.2024]
3. Lică Ș. Cum a reușit Călin Georgescu să manipuleze milioane de oameni. Tactica lui, explicată pe înțelesul oricui de un cunoscut specialist în comunicare. Disponibil: https://adevarul.ro/stiri-interne/societate/cum-a-reusit-calin-georgescu-sa-manipuleze-2406366.html#google_vignette [adresat 05.12.2024]
4. Guja D. Democrația la răscruce: Indicele global al democrației arată un declin accentuat în 2024. Disponibil: https://agora.md/2025/03/17/democratia-la-rascruce-indicele-global-al-democratiei-arata-un-declin-accentuat-in-2024 [adresat 17.03.2025]
5. van Dijk T.A., Wodak R. Racism at the Top. Parliamentary Discourses on Ethnic Issues in Six European Countries. Klagenfurt: Drava Verlag, 2000, p.391 ISBN 9783854353348
6. Focault M. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Vintage Books, 1995, 333p. ISBN 978-0679752554
7. Fairclough N. Critical Discourse Analysis in Researching Language in the New Capitalism: Overdetermination, Transdisciplinarity and Textual Analysis. În: Harrison C., Young L. Systemic Linguistics and Critical Discourse Analysis. London: Continuum, 2004. 318 p. ISBN 978-0826467737
8. Blommaert J., Bulcaen C. Critical Discourse Analysis. În: Annual Review of Anthropology, Vol.29(1), San Mateo: Annual Reviews, 2000, pp.447-466 ISSN 00846570; EISSN 15454290
9. Синеокая Н.А. Характеристика политического дискурса. În: Современные проблемы науки и образования. № 6, Ростов-на-Дону: ГОУ ВПО «Ростовский государственный строительный университет», 2012. 512 p.
10. Волобуев К.В. Политический дискурс: его стратегия, тактика и функции. În: ГУМАНИТАРНЫЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ НАУКИ., №6-1, Краснодар: ООО «Наука и образование», 2015, pp. 131-133. ISSN: 2220-2404, eISSN: 2221-1373
11. Демъянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии. În: Политическая Наука, №3, Москва: ИНИОН РАН, 2002, pp.31-44 ISSN 1998-1775
12. Ardeleanu S.-M., Coroi I.-C. Forţa discursului într-o campanie electorală. În: francopolyphonie : langue, littérature, culture, et pouvoir, Nr. 5 Chișinău: ULIM, pp.33-43 ISSN 1857-1883
13. Fusi M. Les 3 types de discours politiques et leurs implications dans les rapports de domination. (Accesat 12.06.2025) Disponibil: https://ptvirgule.hypotheses.org/2023
14. Переверзев Е.В., Кожемякин Е.А. Политический дискурс: многопараметральная модель. În: Вестник ВГУ, Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, № 2, Белгород: Белгородский государственный университет, 2008, pp.74-79. ISSN: 1680-5755
15. ОПРОС: БОЛЕЕ 50% ГРАЖДАН ОПИСЫВАЮТ СИТУАЦИЮ В МОЛДОВЕ, КАК НЕСПОКОЙНУЮ. Disponibil: https://www.infotag.md/m9_populis/322465/ [adresat 25.02.2025]

16. Bejan O. Slusari: „Modelul economic actual riscă să ducă Moldova spre colaps”. Disponibil: https://stiripesurse.md/slusari-modelul-economic-actual-risca-sa-duca-moldova-spre-colaps/ [adresat 17.06.2025]
17. Иванова О. Шор обвинил власти Молдавии в противодействии православным традициям. Disponibil: https://vz.ru/news/2025/6/8/1337432.html [adresat 08.06.2025]
18. Хрущёв П. Экс-премьер Молдавии рассказал о борьбе с церковью в республике. Disponibil: https://www.gazeta.ru/politics/news/2025/06/02/25932296.shtml [adresat 22.06.2025]
19. Eco U. Ur-Fascism. În: The New York Review of Books, Vol. 42(11), New York: Rea S. Hederman, 1995, pp. 12–15. ISSN 0028 7504
20. Britt L. Fascism, Anyone? În: Free Inquiry, Vol. 23(2), Amherst, NY: Council for Secular Humanism, 2003, pp. 20–22. ISSN 0272 0701.
21. Оппозиция Молдовы проинформировала ООН о преследовании политиков накануне парламентских выборов. Disponibil: https://belta.by/world/view/oppozitsija-moldovy-proinformirovala-oon-o-presledovanii-politikov-nakanune-parlamentskih-vyborov-717585-2025/ [adresat 28.05.2025]
22. Conovali M. Din ce partide ar putea fi format următorul Parlament? Datele sondajului Intellect Group. Disponibil: https://newsmaker.md/ro/din-ce-partide-ar-putea-fi-format-urmatorul-parlament-datele-sondajului-intellect-group [adresat 25.02.2025]
23. Cinci partide ar accede în Parlament în cazul unor alegeri parlamentare, Barometru iData. Disponibil: https://ipn.md/cinci-partide-ar-accede-in-parlament-in-cazul-unor-alegeri-parlamentare-barometru-idata/ [adresat 28.05.2025]
24. Chestionar pentru estimarea situației. 17-24 februarie 2025. Laboratorul Politologie Cognitivă al CCPRI al ICJPS al USM. Disponibil: https://icjp.asm.md/content/chestionar-pentru-estimarea-situa%C8%9Biei-17-24-februarie-2025-laboratorul-politologie-cognitiv%C4%83 [adresat 28.03.2025]
25. SONDAJ: ȘASE PARTIDE POLITICE POT INTRA ÎN URMĂTORUL PARLAMENT. Disponibil: https://www.infotag.md/politics-ro/325215/ [adresat 03.07.2025]
26. Молдова — крах доверия к PAS и стремительный подъём промолдавской оппозиции. Disponibil: https://eurasianews.md/novosti/moldova-krah-doveriya-k-pas-i-stremitelnyj-podyom-promoldavskoj-oppozitsii.htm [adresat 13.05.2025]
27. SONDAJ: DOUĂ PARTIDE ȘI DOUĂ BLOCURI AR PUTEA INTRA ÎN VIITORUL PARLAMENT. Disponibil: https://www.infotag.md/politics-ro/325096/ [adresat 30.06.2025]
28. FOTO// Liderul PSRM, Igor Dodon, în discuție cu ministrul Dezvoltării Economice al Federației Ruse, Maxim Reșetnicov, în marja Forumului Economic Internațional de la Sankt Petersburg. Disponibil: https://alerta.md/foto-liderul-psrm-igor-dodon-in-discutie-cu-ministrul-dezvoltarii-economice-al-federatiei-ruse-maxim-resetnicov-in-marja-forumului-economic-international-de-la-sankt-petersburg/ [adresat 18.06.2025]
29. Чубашенко: PAS может получить от 45 до 55 мандатов в новом парламенте. Disponibil: http://www.evedomosti.md/news/chubashenko-pas-mozhet-poluchit-ot-45-do-55-mandatov-v-novom [adresat 19.04.2025]
30. Încotro se va îndrepta R. Moldova după parlamentarele din septembrie? Prognozele analiștilor. Disponibil: https://www.zdg.md/stiri/vox-incotro-se-va-indrepta-r-moldova-dupa-parlamentarele-din-septembrie-prognozele-analistilor/ [adresat 31.05.2025]
31. Неожиданные кандидаты на выборах: мнение эксперта о политических сюрпризах в Молдове. Disponibil: https://enewsmd.online/publicatsia/neozhidannye-kandidaty-na-vyborah-mnenie-eksperta-o-politicheskih-syurprizah-v-moldove/ [adresat 29.05.2025]

32. Додон: ПСРМ готовит по два человека на каждый избирательный участок, в том числе за рубежом. Disponibil: https://point.md/ru/novosti/politika/dodon-psrm-gotovit-po-dva-cheloveka-na-kazhdyi-izbiratel-nyi-uchastok-v-tom-chisle-za-rubezhom/ [adresat 18.05.2025]
33. Социалисты проводят традиционный день информирования граждан. Disponibil: https://tribuna.md/ru/2025/05/18/partidul-socialistilor-din-republica-moldova-desfasoara-traditionala-zi-de-informare-politica-a-cetatenilor-in-intreaga-tara/ [adresat 18.05.2025]
34. Додон ответит за фразу «наши уже рядом»? Как встреча с избирателями, обернулась скандалом и жалобой в прокуратуру. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/dodon-otvetit-za-frazu-nashi-uzhe-rjadom-kak-vstrecha-s-izbirateljami-obernulas--skandalom-i-zhaloboj-v-prokuraturu-/32347223.html [adresat 03.04.2023]

https://doi.org/10.59295/ierm2025.08 CZU 327(478:4):327(100)

ADERAREA REPUBLICII MOLDOVA LA UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI EVOLUȚIA CONCEPȚIEI SECURITĂȚII UMANE ÎN CONDIȚIILE CONTEMPORANE[1]

THE ACCESSION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA TO THE EUROPEAN UNION AND THE EVOLUTION OF THE HUMAN SECURITY CONCEPT IN CONTEMPORARY CONDITIONS

Serghei SPRINCEAN, ***doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM,***
e-mail: sprinceans@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7411-9958

Inga GRIGORIU
Școala doctorală Științe Sociale, USM, doctorandă
e-mail: inga.grigoriu@da.md
ORCID: 0009-0006-7289-8624

Rezumat: *Articolul analizează relația dintre parcursul de aderare al Republicii Moldova la Uniunea Europeană și evoluția conceptului de securitate umană în contextul unor transformări geopolitice și securitare profunde. Cercetarea este ancorată în paradigma securității centrate pe persoană și valorifică o abordare integrată, care corelează documentele de viziune strategică regională, dinamica proceselor europene de extindere și vulnerabilitățile structurale interne. Prin aplicarea metodei analizei documentare și de conținut, investigația scoate în evidență decalajul dintre angajamentele normative și realitățile sistemice ce afectează calitatea vieții în Republica Moldova. Rezultatele indică persistența unor riscuri sistemice precum sărăcia multidimensională, migrația, instabilitatea politică și fragilitatea instituțiilor. De asemenea, presiunile geopolitice externe și crizele suprapuse (economică, energetică, sanitară) accentuează insecuritatea umană și fragilizează coeziunea socială. Discuția demonstrează că securitatea umană nu poate fi abordată secundar în procesul de integrare europeană, ci trebuie asumată ca un imperativ strategic. Concluziile subliniază necesitatea unei viziuni coerente pentru consolidarea rezilienței sociale în fața amenințărilor contemporane.*

Cuvinte-cheie: *securitate umană, integrare europeană, Republica Moldova, vulnerabilități sistemice, reforme structurale, Regiunea Extinsă a Mării Negre, securitate regională*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 „*Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice”* și în cadrul proiectului „*Camps and Camp-Like Settings in Urban Environments: Bridging Humanitarian and Development Activities”*, finanțat de SNIS.

Abstract: *The article analyzes the relationship between the Republic of Moldova's European Union accession process and the evolution of the concept of human security in the context of profound geopolitical and security transformations. The research is grounded in the paradigm of people-centered security and employs an integrated approach that connects strategic regional vision documents, the dynamics of European enlargement processes, and internal structural vulnerabilities. By applying documentary and content analysis methods, the investigation highlights the gap between normative commitments and systemic realities that affect the quality of life in the Republic of Moldova. The results indicate the persistence of systemic risks such as multidimensional poverty, migration, political instability, and institutional fragility. Moreover, external geopolitical pressures and overlapping crises (economic, energy, and health-related) exacerbate human insecurity and weaken social cohesion. The discussion demonstrates that human security must not be treated as a secondary issue in the European integration process, but rather as a strategic imperative. The conclusions emphasize the need for inclusive governance and a coherent vision aimed at strengthening social resilience in the face of contemporary threats.*

Keywords: *human security, european integration, Republic of Moldova, structural vulnerabilities, strategic governance, the Wider Black Sea Region, regional security context*

Introducere

Regiunea extinsă a bazinului Mării Negre reprezintă, în ultimele decenii, un spațiu de interes geostrategic major pentru Uniunea Europeană [1, p. 54], fapt ce reflectă intersecția dintre procesele de extindere, inițiativele de vecinătate și dinamica complexă a securității regionale. Într-o analiză [2] realizată asupra viziunii anului 2020 [3] a Comisiei pentru regiunea Mării Negre [4], se subliniază importanța strategică a UE ca actor-cheie în această zonă, prin politicile sale precum Parteneriatul Estic, Sinergia Mării Negre și Politica Europeană de Vecinătate [2, p. 375]. Deși viziunea prezentată este ancorată într-un orizont temporal anterior actualelor crize regionale, documentul rămâne relevant pentru înțelegerea poziției de influență exercitate de Uniune în raport cu statele non-membre, inclusiv Republica Moldova, care la acel moment se afla într-un stadiu incipient al apropierii sale de UE [5, p. 18].

Obținerea statutului de stat candidat la aderare de către Republica Moldova, în anul 2022, reconfigurează însă perspectivele anterioare și impune o reinterpretare a paradigmei de analiză [6, p. 130]. Dacă până de curând Uniunea Europeană acționa preponderent prin instrumente de soft power și parteneriate strategice, noul context geopolitic, marcat de agresiunea militară a Federației Ruse asupra Ucrainei și accentuarea competiției între sfere de influență [7] amplifică miza integrării europene și o transformă într-un vector esențial de securitate și reformă internă [8]. În acest cadru, Republica Moldova nu mai este doar un beneficiar pasiv al politicilor europene, ci devine un actor regional angrenat activ în reconfigurarea propriei guvernanțe [9] și în consolidarea dimensiunii de securitate umană [10].

Noutatea și relevanța prezentului studiu constă în faptul că, în procesul de contextualizare a cercetării asupra evoluției conceptului de securitate umană, două documente strategice elaborate în cadrul cooperării regionale la Marea Neagră ne oferă repere im-

portante: raportul ”*A 2020 Vision for the Black Sea Region* (2010)” [3] și ”*Burgas Vision Paper*” (2018) [11]. Primul document, elaborat de Comisia pentru Marea Neagră, a propus o viziune integrată asupra regiunii, subliniind provocările legate de geopolitică, dezvoltare economică și protecția mediului [12, p. 178]. Totodată, acesta a evidențiat riscurile generate de conflictele regionale, presiunea asupra resurselor naturale și degradarea ecosistemului marin [13, p. 312]. Astfel, Comisia contura o agendă ce anticipa interdependențele dintre stabilitatea politică, securitatea ecologică și progresul social [14, p. 233]. Deși accentul era pus mai degrabă pe cooperare strategică și prevenirea conflictelor, raportul marchează o etapă incipientă în recunoașterea dimensiunii umane a securității regionale [15, p. 121].

Această paradigmă a fost extinsă și aprofundată odată cu publicarea Burgas Vision Paper în 2018, care a consolidat cadrul de cooperare prin inițiativa „*Blue Growth for Research and Innovation in the Black Sea*”, lansată cu sprijinul Comisiei Europene [16, p.18]. Documentul a pus bazele unei Agende Strategice de Cercetare și Inovare (SRIA), integrată ulterior în Agenda Maritimă Comună pentru Marea Neagră [17, p. 72]. Spre deosebire de abordarea din 2010, această viziune recentă reflectă o mutație conceptuală semnificativă: de la o perspectivă dominant geopolitică la una centrată pe securitatea umană, în care bunăstarea comunităților locale, protecția ecosistemului marin și sustenabilitatea economică devin priorități convergente [18, p. 244]. Republica Moldova a fost parte activă în elaborarea acestei agende, fiind inclusă în grupul de lucru al experților regionali [19, p. 49]. Implicarea sa reflectă nu doar interesul național pentru securitatea ecologică și cooperarea științifică regională, ci și angajamentul pentru o reconstrucție instituțională orientată către valorile și standardele europene ale securității umane [20, p. 83].

Aceste transformări constituie punctul de plecare al prezentei cercetări, care investighează impactul procesului de aderare asupra modelului național de securitate umană, într-un spațiu geopolitic supus unor presiuni și vulnerabilități multiple [21, p. 22].

Studiul are următoarele obiective specifice:

- Analiza istoriografică și conceptuală a securității umane și corelarea acestuia în cadrul regiunii extinse a Mării Negre;
- Evaluarea impactului procesului de aderare asupra nivelului de securitate umană în Republica Moldova;
- Formularea unui set de indicatori pentru măsurarea vulnerabilităților și progresului în domeniul securității umane;
- Formularea unor concluzii finale.

Ipoteza de lucru a cercetării pornește de la premisa că aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană determină o transformare calitativă a abordării naționale privind securitatea umană [22, p. 106], trecând de la un model reactiv, centrat pe securitatea statului, către un model proactiv, axat pe protejarea individului, coeziunea socială și dezvoltarea durabilă [23, p. 347]. Se presupune că procesul de aderare nu influențează doar dimensiunea juridico-instituțională a statului, ci și cultura politică și strategiile de intervenție în fața riscurilor sociale [24, p. 93]. Astfel, securitatea umană devine un vector transversal în politicile publice, alături de cele socio-economice, de mediu, educaționale și de sănătate [25, p. 82].

Metodologia cercetării

Cercetarea de față utilizează o abordare metodologică interdisciplinară, situată la confluența științelor politice, a studiilor de securitate și a integrării europene, fiind structurată predominant pe metode calitative, completate de o analiză praxeologică [26, p. 181]. Alegerea acestor metode derivă din natura subiectului - securitatea umană, care presupune o înțelegere profundă și contextualizată a dinamicii vulnerabilităților, riscurilor și mecanismelor de protecție în Republica Moldova, în contextul parcursului său european [27, p. 188]. Lucrarea se încadrează epistemologic într-o perspectivă constructivistă, în care securitatea umană este tratată nu ca o realitate obiectivă unică, ci ca o construcție socială și politică aflată în permanentă transformare, influențată de actori naționali, regionali și internaționali [28, p. 96].

Metodele utilizate includ analiza documentară și de conținut, aplicată asupra unui corp reprezentativ de documente strategice europene și regionale, precum "*A 2020 Vision for the Black Sea Region*", "*Burgas Vision Paper*", agendele Comisiei Europene privind extinderea și vecinătatea, precum și documente relevante din cadrul Parteneriatului Estic, cât și analiza cadrului instituțional național aferent subiectului cercetării [29, p. 330]. De asemenea, studiul integrează elemente de analiză comparativă, iar componenta praxeologică a cercetării permite evaluarea modului în care deciziile politice și reformele administrative au impact concret asupra calității vieții și siguranței cetățenilor în Republica Moldova [30, p. 8]. În acest context, sursele selectate includ literatura de specialitate, documente oficiale naționale și internaționale, baze de date statistice, precum și rapoarte și studii elaborate de organizații relevante (UNDP, Banca Mondială, Eurostat, BNS și alte) [31, p. 93].

Originalitatea demersului metodologic constă în propunerea unui set propriu de indicatori calitativi și dimensiuni analitice pentru evaluarea vulnerabilităților de securitate umană în Republica Moldova, cu scopul de a contribui la dezvoltarea unei abordări integrate și aplicabile în practică [32, p. 221]. Totodată, combinarea cadrului regional (Regiunea Mării Negre) cu cel național permite o analiză stratificată, menită să reliefeze nuanțele procesului de europenizare în raport cu nevoile reale de securitate ale populației [33, p. 33].

Limitările cercetării derivă, în principal, din lipsa unor date statistice actualizate în anumite domenii-cheie și din dificultatea de a evalua pe deplin efectele unor reforme aflate încă în desfășurare [34, p. 106]. De asemenea, contextul geopolitic regional, marcat de conflictul prelungit din Ucraina, introduce un grad ridicat de incertitudine în ceea ce privește evoluția sistemului de securitate umană la nivel național și regional [35, p. 54].

Rezultatele investigației

Căderea Cortinei de Fier și sfârșitul Războiului Rece au generat o reconversie fundamentală în abordarea securității, atât la nivel teoretic, cât și în strategiile instituțiilor internaționale [36, p. 203]. În acest nou context geopolitic, caracterizat de fragmentarea ordinii bipolare și apariția unor riscuri transnaționale, conceptul de securitate a cunoscut o reorientare de la paradigma stat-centristă către o axare pe persoană ca unitate de ana-

liză și protecție [37, p. 18]. Astfel, apare conceptul de securitate umană, ca răspuns la incapacitatea abordărilor tradiționale de a explica și gestiona noile tipuri de amenințări [38, p. 375]. Consacrarea teoretică a acestui concept este legată de Raportul PNUD din 1994, document fondator care definește securitatea umană ca „siguranța față de lipsuri cronice și față de șocuri bruște", structurând-o în șapte dimensiuni interdependente: securitatea economică, alimentară, a sănătății, a mediului, personală, comunitară și politică [10, p. 22-33]. Această viziune holistică marchează o ruptură de paradigma militarizată a securității, punând accent pe prevenție, dezvoltare și demnitate umană [39].

A doua etapă majoră de evoluție este reflectată de Raportul Comisiei pentru Securitate Umană din 2003 („Human Security Now") [40], care consolidează orientarea normativă a conceptului și subliniază necesitatea integrării sale în politicile internaționale, în special în domeniul dezvoltării durabile și al răspunsului umanitar [40, p. 20; 41]. Raportul promovează o abordare centrată pe „protecție și împuternicire" (protection & empowerment), ca piloni ai unei strategii sustenabile de consolidare a rezilienței umane [42, p. 375]. În acest context, în septembrie 2015, a avut loc adoptarea Agendei 2030 pentru Dezvoltare Durabilă și a celor 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă(ODD) trasate de Agendă prin Declarația Summit-ului privind Dezvoltarea Durabilă desfășurat la New York [37, p. 23; 43].

Cea de-a treia etapă este marcată de Raportul PNUD din 2022, elaborat în contextul incertitudinilor provocate de crizele antropocene: schimbările climatice, pandemii, tehnologii emergente și inegalități structurale [44]. Acesta aduce în discuție interconectivitatea amenințărilor globale și nevoia unei guvernanțe colective a securității, reafirmând relevanța paradigmei umane într-o lume caracterizată de complexitate și volatilitate [45, p. 375].

În paralel, instituții precum NATO au trecut printr-un proces de reconceptualizare post-Război Rece prin adoptarea unei viziuni extinse asupra securității, care include managementul crizelor, parteneriatele civile și protecția populației [46; 47, p. 87-89]. Extinderea alianței în Europa Centrală și de Est, inclusiv în regiunea extinsă a Mării Negre, a determinat atât consolidarea structurilor de securitate colectivă, cât și apariția unor noi tensiuni geopolitice [48]. În acest context, vulnerabilitățile precum disputele teritoriale, conflictele înghețate, migrația ilegală, proliferarea armamentului, instabilitatea politică au devenit tot mai pregnante [49; 50].

Concomitent, extinderea Uniunii Europene a fost însoțită de un proces complex de adaptare la noile tipuri de riscuri, fiind conturate politici specifice pentru gestionarea amenințărilor hibride, consolidarea rezilienței societale și protecția grupurilor vulnerabile [51, p. 32]. În mod particular, Politica Europeană de Vecinătate (PEV), lansată în 2004, a avut drept scop stabilizarea frontierelor externe ale Uniunii prin promovarea bunei guvernări, a statului de drept și a dezvoltării socio-economice, centrată pe parteneriate bilaterale cu statele din vecinătatea estică [52, p. 189]. Ulterior, Parteneriatul Estic (PaE), inițiat în 2009, a oferit un cadru de cooperare mai structurat pentru șase state post-sovietice, printre care și Republica Moldova, a cărui scop a fost promovarea valorilor europene și acordarea de sprijin în reformele interne, inclusiv cele privind democrația, drepturile omului și reziliența instituțională [53, p. 9].

În același timp, Sinergia Mării Negre, lansată în 2007, a fost menită să consolideze cooperarea regională între statele din zona extinsă a Mării Negre, cu accent pe stabilitatea politică, securitatea energetică, protecția mediului și dezvoltarea durabilă [54, p. 264]. Deși cu rezultate mixte, aceste inițiative au contribuit la promovarea unui discurs regional comun privind securitatea umană și la integrarea acesteia în agendele de dezvoltare ale statelor partenere [55, p. 43]. Securitatea umană devine tot mai mult un reper de evaluare a coeziunii sociale și a sustenabilității demersurilor de integrare europeană, în special în statele aflate la granița estică a Uniunii [56, p. 258]. Prin urmare, delimitarea teoretică a conceptului de securitate umană relevă nu doar un parcurs evolutiv coerent, ci și un cadru analitic indispensabil pentru înțelegerea vulnerabilităților complexe ale spațiului post-sovietic și pentru formularea unor politici de securitate orientate spre cetățean [57, p. 39].

Astfel, studiul își propune să analizeze două documente de viziune strategică - „A 2020 Vision for the Black Sea Region" (2010) [3] și „Burgas Vision Paper" (2018) [11], în vederea evaluării coerenței dintre obiectivele propuse și realitățile empirice din regiunea extinsă a Mării Negre, prin prisma abordării securității umane [58, p. 41]. Având în vedere autoritatea instituțională și relevanța autorilor, ambele documente reflectă eforturi semnificative de formulare a unei viziuni regionale coerente și sustenabile [59, p. 276]. Astfel, „A 2020 Vision for the Black Sea Region" a fost elaborat sub auspiciile German Marshall Fund și ale Black Sea Trust for Regional Cooperation, instituții cu influență considerabilă în conturarea politicilor externe euro-atlantice în regiune. La rândul său, „Burgas Vision Paper", lansat în 20218 în cadrul Forumului Mării Negre de Burgas, a fost susținut de Ministerul Afacerilor Externe al Bulgariei, în cooperare cu parteneri europeni și derivă din Sinergia Mării Negre - o inițiativă strategică a Uniunii Europene ce a căpătat relevanță crescută odată cu aderarea României și Bulgariei la UE, consolidând rolul Uniunii ca actor regional cheie.

Deși documentele analizate nu utilizează în mod explicit conceptul de „securitate umană" ca paradigmă teoretică, ele încorporează o serie de elemente esențiale pentru înțelegerea și operaționalizarea acesteia, precum dezvoltarea durabilă, coeziunea socială, reziliența societală, guvernanța participativă, cooperarea transfrontalieră, respectarea drepturilor fundamentale și alte aspecte [60, p. 140].

Prin aplicarea unei grile de lectură conceptual-teoretice, se poate observa că „A 2020 Vision for the Black Sea Region" abordează implicit multiple dimensiuni ale securității umane [61, p. 150]. Astfel, securitatea socio-economică a individului și comunităților este reflectată în propunerile de stimulare a comerțului, de integrare economică regională și de sprijinire a dezvoltării durabile [62, p. 41]. Securitatea personală este vizibilă în secțiunile dedicate prevenirii conflictelor, combaterii crimei organizate și promovării statului de drept [63, p. 353]. Dimensiunile comunitară și politică ale securității umane sunt abordate prin apelurile la consolidarea societății civile, la guvernanță participativă și la implicarea cetățenilor în procesele decizionale [64, p. 478]. În fine, componenta de securitate de mediu se regăsește în măsurile propuse pentru cooperarea regională în domeniul protecției mediului marin și gestionării riscurilor ecologice [65, p. 119].

Totuși, menționăm că documentul este orientat mai degrabă spre guverne și elite politice, decât către cetățeni și comunități vulnerabile, nefiind stabilite drept obiective

măsurarea indicatorilor care să reflecte progresul pe dimensiunile securității umane [66, p. 509]. Astfel, se menține paradigma centrată preponderent pe stat, ca fiind principalul furnizor de securitate [67, p. 191].

Documentul „Burgas Vision Paper: A Blue Growth Initiative for Research and Innovation in the Black Sea", derivă din strategia UE Sinergia Mării Negre, fiind adoptat în mai 2018 în cadrul Zilei Maritime Europene de la Burgas. Comisia Europeană îl reprezintă ca pe un efort regional coordonat de a promova cooperarea în domeniul cercetării și inovării maritime în regiunea Mării Negre [68]. Deși accentul principal este pus pe dezvoltarea „economiei albastre", documentul conține elemente relevante pentru securitatea umană, în special în ceea ce privește sustenabilitatea mediului, coeziunea socială și dezvoltarea economică regională [69, p. 30]. Subliniază necesitatea abordării provocărilor fundamentale de cercetare pentru Marea Neagră, inclusiv poluarea, pierderea biodiversității și schimbările climatice [70, p. 522]. De asemenea, documentul descrie promovarea dezvoltării produselor, soluțiilor și clusterelor care susțin creșterea economică albastră; vizează crearea de locuri de muncă și stimularea economiilor locale, pune accent pe educație și consolidarea capacităților pentru dezvoltarea capitalului uman, cât și implicarea comunităților locale în procesele decizionale, ceea ce semnifică instrumente esențiale pentru coeziunea socială și stabilitatea politică [71, p. 151].

Ținând cont și de relevanța autorilor, conchidem că Burgas Vision Paper abordează în mod distinct dimensiunea de securitate umană, deoarece îmbină cercetarea științifică cu dezvoltarea economică și protecția mediului, evidențiază angajamentul colectiv pentru dezvoltarea durabilă și stabilitatea regională, reflectă o înțelegere complexă a interdependențelor din regiune prin implicarea tuturor țărilor riverane Mării Negre prin prisma cooperării regionale [72, p. 112]. Documentul recunoaște amenințările hibride, importanța infrastructurii critice, dar și rolul actorilor non-statali [73, p. 544]. Totuși, abordarea rămâne în continuare centrată pe securitate națională și cooperare interguvernamentală, fără o reflecție consistentă asupra dimensiunilor multiple ale securității umane [74, p. 46].

Deși documentele de viziune strategică analizate oferă un cadru conceptual amplu și aspirațional privind dezvoltarea durabilă și cooperarea regională, realitatea de facto din regiunea extinsă a Mării Negre relevă o serie de discontinuități între obiectivele formulate și condițiile empirice [75, p. 532]. Practicienii și experții din domeniul securității subliniază existența unor vulnerabilități sistemice persistente, iar pentru a înțelege cu acuratețe provocările actuale și gradul de reflectare a dimensiunilor securității umane în teren, este necesară o analiză contextuală bazată pe dinamica geopolitică, socio-economică și ecologică a regiunii, precum și pe capacitatea instituțiilor naționale și regionale de a răspunde acestor provocări într-o manieră centrată pe individ [76, p. 599].

Conform experților, regiunea extinsă a Mării Negre este un spațiu de intersecție a intereselor geopolitice și geo-economice majore [77], caracterizat printr-o fragilitate accentuată a arhitecturii de securitate [78, p. 169-170]. Poziționată la granița estică a Uniunii Europene și NATO, această regiune reunește atât state membre ale organizațiilor euroatlantice, cât și actori care contestă ordinea internațională, precum Federația Rusă. Proximitatea conflictelor înghețate (Transnistria, Abhazia, Osetia de

Sud, Nagorno-Karabah) și a agresiunilor militare, instabilitatea politico-instituțională, migrația, amenințările hibride și presiunile energetice contribuie la un mediu de securitate tensionat, în care individul și comunitățile locale sunt adesea expuși riscurilor sistemice [78, p. 171-174]. Astfel, războiul din Ucraina, declanșat în 2014 și escaladat în 2022, demonstrează fragilitatea arhitecturii de securitate ce a condus spre un aflux masiv de persoane strămutate forțat, iar capacitatea statelor de a proteja viața și demnitatea cetățenilor a fost sever compromisă [9].

Din perspectiva securității comunitare și politice, regiunea este deopotrivă caracterizată de polarizare politică, corupție endemică, deficit democratic și slăbiciune a instituțiilor statului de drept, care, în consecință, reduc capacitatea de gestionare a vulnerabilităților sociale [80, p. 555]. Securitatea comunitară este adesea subminată de lipsa participării civice reale și de absenteismul autorităților în zonele rurale sau periferice [81, p. 26]. Potrivit Freedom House, Republicii Moldova și altor state post-sovietice le lipsesc mecanisme robuste de protecție socială în fața crizelor [82]. În același timp, dependența energetică de o singură sursă a constituit o vulnerabilitate majoră în regiune [83, p. 29]. Proliferarea contractelor netransparente, lipsa investițiilor în surse regenerabile și infrastructura învechită au făcut ca securitatea energetică să devină o amenințare directă la adresa bunăstării populației în Republica Moldova [84, p. 12]. În paralel, inegalitățile economice persistente și migrația masivă afectează coeziunea socială și generează noi riscuri [85, p. 606]. În această ordine de idei, securitatea de mediu și sănătate în regiune capătă o relevanță crescândă. Poluarea apelor Mării Negre, exploatarea excesivă a resurselor și coordonarea fragilă între statele riverane afectează ecosistemele și, implicit, sănătatea umană [86, p. 78]. În plus, pandemia COVID-19 a evidențiat incapacitatea statelor de a răspunde eficient la crize de sănătate publică, mai ales în zonele rurale sau defavorizate [87].

Republica Moldova, în calitatea sa de stat situat în regiunea extinsă a Mării Negre, se află la confluența intereselor strategice ale Uniunii Europene și ale Alianței Nord-Atlantice, pe de o parte, și ale Federației Ruse, pe de altă parte. De la obținerea independenței, țara a beneficiat de o atenție sporită din partea tuturor acestor actori, fiind susținută în consolidarea rezilienței instituționale și în gestionarea crizelor multisectoriale, dar și expusă unor provocări sistemice persistente - de la crize socio-economice și politice recurente, până la afluxul spontan de persoane strămutate forțat din Ucraina [88, p. 213]. În același timp, proximitatea geografică și politică față de Uniunea Europeană a favorizat tranziția Republicii Moldova de la statutul de partener la cel de stat candidat la aderare [89, p. 38]. Astfel, putem marca un progres geopolitic și normativ important, însă insuficient pentru a garanta securitatea umană în sens extins [90, p. 158].

În pofida progreselor realizate pe plan diplomatic și instituțional, datele recente furnizate de instituțiile naționale și internaționale relevă o serie de vulnerabilități persistente care afectează capacitatea statului de a asigura securitatea umană în mod sustenabil [91, p. 150]. Rata ridicată a migrației [92], sărăcia multidimensională [93], polarizarea politică și fragilitatea instituțiilor continuă să limiteze accesul populației la servicii de bază și să reducă nivelul de încredere în autorități [82]. În plus, crizele suprapuse precum cea energetică, economică și de sănătate publică, au demonstrat că, în absența unor

mecanisme de protecție socială robuste și a unei guvernări participative, categoriile vulnerabile ale populației rămân expuse riscurilor sistemice [94, p. 463]. Deși sprijinul oferit de UE a contribuit la consolidarea unor domenii-cheie, precum securitatea energetică sau reforma administrației publice, impactul acestuia este adesea diminuat atât de instabilitatea politică internă, cât și de perpetuarea corupției endemice [95].

Totodată, presiunile geopolitice externe, inclusiv amenințările hibride și influențele maligne, contribuie la fragilizarea coeziunii sociale și la creșterea percepției de insecuritate [96]. În acest context, securitatea energetică rămâne o vulnerabilitate critică, iar investițiile durabile în infrastructura verde sunt limitate și afectează perspectivele de dezvoltare sustenabilă [97, p. 375]. De asemenea, în pofida sprijinului UE pentru reforme structurale, procesul este adesea încetinit de blocaje politice interne, deficit de expertiză și rezistență instituțională la schimbare [98, p. 375].

Astfel, rezultatele investigației scot în evidență faptul că, în pofida progreselor înregistrate pe planul integrării europene și al consolidării relațiilor internaționale, Republica Moldova se confruntă cu un decalaj semnificativ între angajamentele asumate la nivel normativ și realitățile sistemice care afectează securitatea umană [99, p. 375]. În contextul aspirațiilor europene și al presiunilor regionale, securitatea umană nu poate fi tratată ca o dimensiune secundară, ci trebuie asumată ca un imperativ strategic ce necesită voință politică, coerență instituțională și participare socială activă [100, p. 375]. Fără o abordare comprehensivă, centrată pe persoană și adaptată la provocările contemporane, riscul ca Republica Moldova să rămână într-o zonă gri a securității rămâne sporit, cu perspective de dezvoltare sustenabilă profund afectate.

Concluzii

1. Lucrarea de față a avut ca scop investigarea relației dintre parcursul de aderare al Republicii Moldova la Uniunea Europeană și dinamica evolutivă a conceptului de securitate umană, în contextul transformărilor geopolitice și securitare profunde ce caracterizează regiunea extinsă a Mării Negre. Obiectivul general a fost atins printr-o abordare interdisciplinară și integrativă, care a îmbinat analiza conceptuală a viziunilor geopolitice regionale cu o lectură critică a vulnerabilităților structurale ce influențează direct securitatea umană, atât la nivel regional, cât și în cazul specific al Republicii Moldova. Cercetarea s-a încadrat în paradigma securității centrate pe individ, depășind granițele conceptuale ale securității naționale tradiționale și oferind o perspectivă ancorată în realitățile sociale, economice și politice ale spațiului aflat la intersecția influențelor estice și vestice.
2. Ipoteza lucrării, conform căreia aderarea la UE, în absența consolidării interne a securității umane, nu garantează în mod automat reziliența statului și bunăstarea populației, a fost confirmată. Republica Moldova se confruntă cu o serie de riscuri sistemice, agravate de deficitele democratice persistente și de un climat politic polarizat. Sprijinul european, deși substanțial, este de multe ori limitat de capacitatea scăzută de absorbție și implementare eficientă a reformelor. Astfel, securitatea umană rămâne un deziderat parțial realizat, afectat de decalajul dintre angajamentele oficiale și realitățile socio-politice.

3. Rezultatele investigației au condus spre identificarea unei relații dezechilibrate între reformele impulsionate extern și realitatea internă marcată de instabilitate, corupție și lipsa unui consens strategic național. În ciuda unui cadru legislativ modernizat sub influența acquis-ului comunitar, aplicarea acestuia este adesea inconsistentă, fapt ce reduce eficiența intervențiilor în domeniile protecției sociale, justiției și dezvoltării economice. Aderarea formală la valori europene nu este echivalentă cu internalizarea acestora, iar acest proces de transformare profundă necesită nu doar voință politică, ci și participare activă din partea cetățenilor.
4. Prin analiza vulnerabilităților multiple, de la cele economice și energetice până la cele demografice și instituționale, cercetarea a evidențiat interdependența dintre securitatea umană și contextul geopolitic regional. Aflată la confluența intereselor strategice dintre Vest și Est, Republica Moldova este expusă în mod constant presiunilor hibride și riscurilor de securitate extinsă, ceea ce necesită o regândire a arhitecturii interne de răspuns și adaptare. În acest sens, integrarea europeană nu trebuie percepută doar ca o direcție de politică externă, ci ca o șansă reală pentru reconstrucția funcțională a statului și pentru reașezarea priorităților în jurul individului și comunității.
5. Totodată, cercetarea aduce o contribuție de noutate prin abordarea integrată a conceptului de securitate umană, analizat în corelație cu documentele de viziune strategică regională, procesele de extindere ale Uniunii Europene și dinamica reformelor interne din Republica Moldova. Noutatea rezidă, de asemenea, în propunerea unei lecturi critice asupra agendei interne de transformare instituțională, plasând securitatea umană într-un cadru analitic ce depășește limitele discursului normativ. Prin aplicarea metodei analizei documentare și de conținut, cercetarea a evidențiat o serie de disfuncționalități sistemice la nivelul guvernanței regionale și locale, și a reliefat modul în care acestea influențează negativ calitatea vieții și nivelul de protecție a individului. Astfel, articolul conturează o imagine a stării actuale a securității umane în Republica Moldova, în strânsă interdependență cu contextul geopolitic instabil din regiunea extinsă a Mării Negre.
6. Securitatea umană trebuie să devină un reper central al procesului de integrare europeană a Republicii Moldova. Aceasta nu poate fi realizată plenar fără o reconstrucție profundă a instituțiilor statului, fără combaterea inegalităților și fără cultivarea unei culturi politice participative. Viitorul european al societății și statului Republica Moldova depinde nu doar de deciziile luate la Bruxelles, ci mai ales de capacitatea internă a RM de a transforma aspirațiile în realități și de a garanta fiecărui cetățean dreptul la demnitate, siguranță și dezvoltare sustenabilă.

Referințe bibliografice

1. DUNGACIU, D. *The Geopolitical Black Sea Encyclopaedia*. Cambridge Scholars Publishing. 2020. 532 p. ISBN 978-1527557031
2. AYDIN, M., TRIANTAPHYLLOU, D. *A 2020 vision for the Black Sea region: The Commission on the Black Sea proposes.* In: Southeast European and Black Sea Studies, September. 2010, p. 373-380.

3. Commission on the Black Sea. *A 2020 Vision for the Black Sea Region A Report by the Commission on the Black Sea*. First edition, 2010. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://aei.pitt.edu/74137/1/2020_Vision_for_the_Black_Sea.pdf
4. UNEP. The Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.unep.org/bucharest-convention
5. SPRINCEAN, S. *Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităţilor de securitate şi asigurare a parcursului european. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne şi externe la adresa securităţii naţionale (Partea a III-a). Chişinău: Tipografia Centrală. 2019. Cap. 1, p. 5-20.
6. SPRINCEAN, Serghei, LISNIC, Victoria. Evaluarea impactului programelor-cadru și monitorizarea domeniului de cercetare și inovare. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2025, nr. 3 (183), p. 128-136. ISSN 1814-3199.
7. CEBOTARI, S. Impactul războiului din Ucraina asupra Politicii de Securitate și Apărare Comună a Uniunii Europene. In: Moldoscopie, 2023, nr. 2 (99).
8. Regulamentul (UE) nr. 2025/535 al Parlamentului European și al Consiliului din 18 martie 2025 de instituire a Mecanismului de reformă și creștere pentru Republica Moldova PE/1/2025/REV/1. In: Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, JO L, 2025/535, 21.3.2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: http://data.europa.eu/eli/reg/2025/535/oj
9. Cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană pe anii 2024-2027: HOTĂRÂRE Nr. 829 din 27-10-2023. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova din 10-11-2023, Nr. 422-425 art. 1020.
10. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report. New Dimensions of Human Security. New York: Oxford University Press, 1994; 136 p. ISBN 0-19-509170-1. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf
11. Burgas Vision Paper. *A Blue Growth Initiative for Research and Innovation in the Black Sea*. European Commission, 2018. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://connect2blacksea.org/wp-content/uploads/2019/12/burgas-vision-paper_en.pdf
12. SPRINCEAN, S. *Componenta socio-culturologică a securității umane în contextul dezvoltării sustenabile a sociumului.* În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 2 (31), 2017, p. 176-183.
13. SPRINCEAN, S. *Prioritățile de securitate națională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE.* În: Conferința Internațională Jean Monnet "Mecanisme și modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central",19-20 aprilie 2024 / Coord. L. Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.
14. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice.* Chişinău: CEP USM, Partea 7-8. Subcap. 7.1. 2024, pp. 231-239.
15. SPRINCEAN, S. *Aspecte etice în procesele electorale în perspectiva eficientizării instituțiilor puterii de stat*. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Cap. 8. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018, p. 118-130.
16. Coordination of Marine and Maritime Research and Innovation in the Black Sea. The Black Sea Strategic Research and Innovation Agenda, final edition, 2023. [citat 20.06.2025]. Disponibil: http://connect2blacksea.org/wp-content/uploads/2024/01/Black-Sea-SRIA_2023.pdf

17. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T-S, MITROFANOV, Gh. *Perspective educaționale privind importanța securității umane și siguranței persoanei în context global*. În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 6. Conf. Șt. Int. „Didactica: tradiție, actualitate, perspective", ed. VIII-a, 20-21.05.2022. Alba Iulia: Aeternitas. 2022, p. 70-74.
18. SPRINCEAN, S. *Sporirea securității și siguranței persoanei și progresul domeniului culturii ca deziderate ale Acordului de Asociere RM-UE*. În: Revista Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 1 (38), 2021, p. 243-248.
19. SOHOȚCHI, T.-S., SPRINCEAN, S. Importanța asigurării securității umane pentru fortificarea sistemului electoral al Republicii Moldova. In: *Conferința anuală a Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral*. 11.11.2022, Cahul. 2022, pp. 47-60.
20. SPRINCEAN, S. *Conceptual, methodological and bioethical perspectives of strengthening human security in Republic of Moldova.* În: Cross Border Journal for International Studies / Universitatea „Dunărea de Jos" Galați. Vol. 2, nr. 4, 2017, p. 81-94.
21. SPRINCEAN, S. *Deepening human security and industrial symbiosis in the context of the EU enlargement*. In: Industrial Symbiosis from a technical perspective: challenges and opportunities. Bruxelles, September 10, 2024. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 Cooperation, development and cross-border transfer of Industrial Symbiosis among industry and stakeholders (LIAISE). 2024, p. 21-27.
22. SPRINCEAN, S. *Insecuritatea umană în contextul securității naționale: oportunități de evaluare.* În: Riscuri și amenințări la adresa securității naționale: tehnici de analiză și evaluare. Ghid metodologic. Chișinău: F.E.P. "Tipografia Centrală". 2019. Subcap. 3.5, p. 105-114.
23. SPRINCEAN, S. *Bioetica politică ca perspectivă de extindere disciplinară și metodologică a domeniului bioeticii globale*. În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 2. Conf. Șt. Int. "Didactica - Tradiție, Actualitate, Perspective". Ed. IV-a. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. 18-19.05.2018. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A. 2018, p. 345-352.
24. SPRINCEAN, S., BECCIU, S. *Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane*. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu") [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100.
25. SPRINCEAN, S. *Imperative bioetice și securitare ca repere în educație și cercetare*. În: Educația din perspectiva valorilor. Tom XIV. Summa Paedagogica. Conf. Șt. Int. „Educația din Perspectiva Valorilor", Ed. a X-a, Alba-Iulia. 10-11.10.2018. 2019. București: Eikon, p. 80-85.
26. SPRINCEAN, S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societății în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. Chișinău: Tipografia Centrală. Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
27. SPRINCEAN, S. *Perspective de asigurare a siguranței persoanei în contextul realizării securității umane.* În: Studii Naționale de Securitate. Revistă științifico-practică. Nr. 1(1), 2020, p. 185-200.
28. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Ensuring human security in the conditions of the COVID-19 pandemic.* In: Sakharov readings 2021: environmental problems of the XXI century. Часть 1. Минск: ИВЦ Минфина, 2021, p. 95-98.
29. SPRINCEAN, S. *Rolul securității umane în consolidarea sistemului național de securitate*. În: Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de securitate: Monografie colectivă; colegiul de redacție: Ludmila Roșca [et al.]. Chișinău: Print-Caro. Cap. 11. 2022, p. 329-359.

30. SPRINCEAN, S**.** *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
31. SPRINCEAN, S, SLUTU, N. *Ajustarea și aprofundarea obiectivelor de securitate umană în contextul fructificării perspectivei de extindere a UE*. În: Analele Științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova. Ediția VIII. Chișinău: Pulsul Pieței. 2024, p. 91-96.
32. SPRINCEAN, S. *Valențe conceptual-metodologice ale unor categorii și noțiuni specifice domeniului securității.* În: Conferința Internațională "Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană", 17-18.10.2024. Chișinău: Editura USM, 2024, p. 219-226.
33. SPRINCEAN, S. *Simbioza securității și interesele Republcii Moldova în perspectiva extinderii UE.* Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională: Materialele conferinței științifice internaționale, 24 mai 2024. Chișinău: AMFA, 2025, p. 32-44.
34. SPRINCEAN, S. *Provocări securitare în perioada crizei sanitare și pandemiei Covid-19.* În: Mandatul de securitate: probleme actuale de interpretare, legislație și practică. Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 104-109.
35. SPRINCEAN, S., PÎRȚAC, GR., MIHALAȘ, V. *Importanța procesului electoral în cadrul statului democratic.* In: Vector European. 2021, nr. 2, p. 52-57.
36. SPRINCEAN, S. Provocări contemporane la adresa securității umane și siguranței persoanei. In: *Statul, securitatea și drepturile omului în era digitală.* Chișinău: CEP USM, 2023, Volum 1, pp. 202-209.
37. SPRINCEAN, S. Securitatea umană și bioetica. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. 304 p.
38. SPRINCEAN, Serghei. *Researching security issues in the context of methodological and conceptual adjustment needs to new geopolitical realities*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chișinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chișinău: Pulsul Pieței, p. 53-58. ISBN 978-9975-3683-2-2.
39. HAQ, M. New Imperatives of Human Security. World Affairs: The Journal of International Issues, 1995, 4(1), 68–73. [citat 20.06.2025]. Disponibil: http://www.jstor.org/stable/45064264
40. United Nations Trust Fund for Human Security (UNTFHS). Human security now: protecting and empowering people. New York, 2003, 168 p. ISBN 0-9741108-0-9. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/503749?ln=en&v=pdf.
41. United Nations Trust Fund for Human Security (UNTFHS). Human Security Handbook. New York, 2016, 47 p. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.un.org/humansecurity/wp-content/uploads/2017/10/h2.pdf
42. SPRINCEAN, Serghei; PÎRȚAC, Grigore. *Security identity in support of sustainable human development*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chișinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chișinău: Pulsul Pieței, p. 58-62. ISBN 978-9975-3683-2-2.
43. United Nations General Assembly (UNGA). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution 70/1 adopted by the General Assembly on 21 October 2015. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://docs.un.org/en/A/RES/70/1
44. United Nations Development Programme (UNDP). New threats to human security in the Anthropocene: Demanding greater solidarity. Special Report, 2022. New York. 188 p. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://hdr.undp.org/system/files/documents/srhs2022.pdf

45. SPRINCEAN, S. *Perspective de fortificare a securității regionale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituțiilor statului în asigurarea unității naționale". 28-29 martie 2025, Chișinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 73-86. ISBN 978-5-85748-163-9.
46. NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION. Ce este NATO? [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.nato.int/nato-welcome/index_ro.html
47. CEBOTARI, S. *The Republic of Moldova between Neutrality and NATO Memebership Status*. In: Postmodern Openings, Year 1, Vol 3, September 2010, p: 83-91.
48. Declarație Summit București, 2008. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.mae.ro/sites/default/files/file/pdf/2008_04_04_Declaratie-Summit-Nato-Buc.pdf
49. NATO, Study on NATO Enlargement, Brussels, September 1995. [citat 20.06.2025]. Disponibil: http://www.nato.int/docu/basictxt/enl9501.htm
50. NATO. 2022 STRATEGIC CONCEPT. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
51. SPRINCEAN, S, CATAN, A., ȚONCU, S. Perspective teoretice asupra promovării securității umane prin mecanisme ale statului de drept. In: *Vector European*. 2022, nr. 2, p. 30-35.
52. SPRINCEAN, S. *Știința Deschisă în sprijinul asigurării securității umane și siguranței persoanei*. În: *Știința Deschisă în Republica Moldova*. Ediția 2, 27-28.10.2022. Chișinău. Chișinău: „Print-Caro" SRL, 2022, p. 187-200.
53. SPRINCEAN, S. *Practici electorale incluzive pentru fortificarea securității umane şi siguranţei persoanei*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediția VI. Decembrie 2021, p. 7-22.
54. SPRINCEAN, S. *Libertatea individuală şi siguranţa persoanei ca imperative didactice.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 4. Alba Iulia: Aeternitas, 2020, p. 263-268.
55. SPRINCEAN, S. *Contribuții bioetice la reformarea sistemului de asigurare a securității umane în Republica Moldova*. În: Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul, Seria "Științe Sociale". 2018, nr. 2 (8), 2018, p. 41-55.
56. SPRINCEAN, S. *Cultura securitară a persoanei prin prisma acordului de asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul pandemiei de COVID-19*. In: *Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică*. 2021, nr. 4(41), pp. 256-260.
57. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T-S. *Incursiuni în studiul securității umane și siguranței persoanei*. În: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. US „Bogdan Petriceicu Hasdeu". Vol. VIII, partea 1. Cahul: USC. 2021, p. 38-42.
58. SPRINCEAN, S., PÎRȚAC, GR., SYCHEV, A. *Human security and ethics in support for sustainable developmen*t. In: *Vector European*. 2022, nr. 1, pp. 38-42.
59. SPRINCEAN, S. *Filosofia supraviețuirii: repere și perspective*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe politice. Nr. 3, 2019, p. 275-278.
60. SPRINCEAN, S. *Imperativul promovării securității umane în contextul procesului de integrare europeană a Republicii Moldova.* În: Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare. Cap. 10. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016, p. 139-155.
61. SPRINCEAN, S. *Cultura securitară ca fundament al bunăstării societății*. În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 2 (35), 2019, p. 148-153.
62. SPRINCEAN, S. Perspective de ajustare a principiilor securității umane în condițiile unui nou context geopolitic. In: *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al*

Cercetării și Educației, Ed. Volumul X. Cahul: CentroGrafic, 2023, Vol.10, Partea I, p. 40-44.
63. SPRINCEAN, S. *Importanța studiului conceptiei securității umane pentru o dezvoltare sustenabilă a societății.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 2. Conf. Șt. Int. "Didactica - Tradiție, Actualitate, Perspective". Ed. IV-a. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. 18-19.05.2018. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A. 2018, p. 352-359.
64. SPRINCEAN, S. *Politica securității umane în Republica Moldova în contextul provocărilor și oportunităților mediului regional de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Chişinău: Tipografia Centrală. Subcap. 5.2. 2019, p. 477-497.
65. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană și unitatea națională: tangențe și perspective.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unității naţionale". 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 118-133. ISBN 978-5-85748-163-9.
66. SPRINCEAN, S., SÎTARI, D. *Politici educaționale universitare europene ca imperative ale dezvoltării durabile și securității umane.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 507-520.
67. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană ca obiectiv de modernizare a Uniunii Europene.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unității naţionale". 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 189-202. ISBN 978-5-85748-163-9.
68. European Commission. Joint Staff Working Document. Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative - period 2015-2018. Brussels, 5.3.2019. SWD(2019) 100 final. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2019_100_f1_joint_staff_working_paper_en_v3_p1_1013788-1.pdf
69. SPRINCEAN, S. *Imperativele securitare ale societății contemporane*. În: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" Cahul. Vol. VI. Partea 1, 2019, p. 29-33.
70. SPRINCEAN, S., TOCARJEVSCHI, A. *Exercitarea controlului asupra sectorului de securitate de către instituțiile politice.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 521-530.
71. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges.* In: Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
72. SPRINCEAN, S. *Development of conceptual apparatus of the contemporary security studies for better analysis of securing good governance and democracy*. In: Election Integrity and the Quality of Democracy: Challenges and Pathways to Good Governance. The work of the materials of the international scientific conference. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 110-123.
73. SPRINCEAN, S. *Evoluția metodologiei de cercetare în studiile de securitate în contextul noilor provocări geopolitice*. În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 542-553.
74. SPRINCEAN, S. *The role of civil unity in the process of ensuring human security in the Republic of Moldova.* In: Правовые аспекты нациестроительства в России: история и

современность. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. 17.04.2020 г. Саранск: ЮрЭксПрактик. 2020, p. 44-51.
75. SPRINCEAN S., GRIGORIU I. *Perspective civilizaționale în procesul de asigurare a securității umane.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 531-541.
76. SPRINCEAN, S. *Valenţe geostrategice şi securitare ale crizei energetice din regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 597-603. ISBN 978-9975-83-334-9.
77. POPESCU, C. *Regiunea Mării Negre - Identitate geografică, geopolitică, geostrategică, geo-economică*. In: Gândirea Militară Românească, Nr. 3. 2021, p. 228-247.
78. CERVU, V., CIORANU, V. *Regiunea Mării Negre, zonă a schimbărilor geopolitice*. In: Conferința Gândirea Militară Românească, 2019, pp. 166-189.
79. UNHCR. Ukraine Situation Flash Update [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.unhcr.org
80. SPRINCEAN, S., COSTA, BRUNO DANIEL FERREIRA. *Theoretical-methodological perspectives in researching person's safety in the context of the necessity of security redimensioning*. În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 554-563.
81. SPRINCEAN, S. Aspecte securitare ale procesului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: *Securitatea umană și socială în statul democratic*, 27 octombrie 2023. Chișinău: Tipografia „Print-Caro", 2023, p. 25-32.
82. Freedom House. Nations in Transit [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://freedomhouse.org/report/nations-transit
83. International Energy Agency (IEA). Southeast Europe Energy Outlook [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://iea.blob.core.windows.net/assets/140a0470-5b90-4922-a0e9-838b3ac6918c/WorldEnergyOutlook2024.pdf
84. SPRINCEAN, S. *Considerații privind implocarea tinerilor în alegeri*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediția VIII. Decembrie 2022, p. 7-18.
85. SPRINCEAN, Serghei. *Incursiuni securitare de soluționare a conflictului transnistrean în contextul crizei energetice*. În: „Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferința ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 604-610. ISBN 978-9975-83-334-9.
86. SPRINCEAN, S. *Problematica securității umane în contextul evoluției societății contemporane*. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
87. United Nations Development Programme (UNDP). *The 2023/2024 Human Development Report. Breaking the gridlock*. New York. 324 p. ISBN 9789213588703. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf
88. SPRINCEAN, S. *Importanța modelelor etice și deliberative în formarea comportamentului politic*. În: Tradiție şi perspective în didactica modernă. Vol. 3. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia. Alba-Iulia: Aeternitas. 2019, p. 212-219.

89. SPRINCEAN, S. *The Role of Human Security in Identifying New Perspectives of Development of the Education in the Field National Security*. În: Revista „Current and Future Perspectives on Teaching and Learning". Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia. Nr. 1 (1), 2019, p. 36-43.
90. SPRINCEAN, S. *Sustainability of public policies for strengthening personal safety and human security in conditions of political instability in the East-European region*. In: Evaluation of Policies on Social Inclusion, Migration, in particular interventions related to integration. The 2nd PROFEEDBACK Conference. 12-13.09.2022. PROFEEDbook2. COST Action CA20112 PlatfoRm OF policy Evaluation community for improvED EU policies and Better ACKnowledgement - PROFEEDBACK. University of Maribor, Slovenia. 2022, p. 156-164.
91. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Incursiuni educaționale în cercetarea problematicii securității umane și siguranței persoanei.* În: Tradiţie şi perspective în didactica modernă. Vol. 5. Conf. Șt. Int. „Didactica: tradiţie, actualitate, perspective", ed. VII-a, 21-22.05.2021. Alba Iulia: Aeternitas, 2021, p. 149-153.
92. Biroul Național de Statistică. Rezultatele preliminare ale Recensământului Populației și Locuințelor 2024. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/rezultatele-preliminare-ale-recensamantului-populatiei-si-locuintelor-2024-10077_61626.html
93. Biroul Naţional de Statistică și PNUD / elaborare: Aurelia Spătaru [et al.]. *Analiza sărăciei multidimensionale în Republica Moldova în anul 2022: Raport analitic.* Chișinău: Biroul Național de Statistică, 2024. 52 p. Statistica Moldovei/Biroul Național de Statistică, ISBN 978-9975-53-418-5.
94. SPRINCEAN, S. *Importanța securității umane în optimizarea politică și bioetică a managementului crizelor globale*. În: Political Science, International Relations and Security Studies. International Conference Proceedings. The Xth Edition. [Sibiu], 27-29 May 2016, p. 461-470.
95. CCRM. *Curtea de Conturi: Fonduri externe în valoare de 2,63 miliarde de euro, gestionate defectuos.* [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://ccrm.md/index.php/ro/curtea-de-conturi-fonduri-externe-in-valoare-de-263-82_93471.html
96. ICJPS. *Raport științific la tema„Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman: perspective regionale și naționale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană (raport elaborat în baza cercetărilor sociologice calitative)", 2024*. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://icjp.asm.md/sites/default/files/studiu/raport_intermediar_subprogram_01.05.01_icjps_al_usm.pdf
97. SPRINCEAN, S. Siguranța persoanei în contextul sistemului de asigurare a securității umane. In: *Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității*, Ed. 16. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, pp. 98-105.
98. SPRINCEAN, S. *Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului.* În: *Studii și cercetări juridice.* Chișinău: Tipografia Centrală. Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
99. SPRINCEAN, S. Modernizarea domeniului securității ca obiect de studiu și disciplină didactică. In: *Studii naționale de securitate*, 2022, nr. 1(5), pp. 18-27.
100. SPRINCEAN, S. *Siguranța persoanei în condițiile necesității asigurării securității în domeniul electoral*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie și cercetare în domeniul electoral. Ediția VII. Iunie 2022, p. 6-17.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.09 CZU 327:323.1(478:4)

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЗАПРОС НА КОНСТРУКТИРОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЕС[1]

IDEOLOGICAL DEMAND FOR THE CONSTRUCTION OF EUROPEAN IDENTITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE EU

Галина РОГОВАЯ, ***доктор философии,***
научный сотрудник координатор, Институт Юридических,
Политических и Социологических Исследований МГУ
E-mail: panigalina11@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1446-5776

Rezumat. *Articolul relevă necesitatea dezvoltării unei ideologii adecvate pentru promovarea cu succes a procesului de integrare europeană și formarea identității europene în rândul cetățenilor Republicii Moldova. Prin îndeplinirea funcțiilor integrative, compensatorii, motivaționale și cognitive, ideologia joacă un rol major în mobilizarea societății pentru atingerea unui obiectiv național. În acest caz, este vorba de finalizarea cu succes a proiectului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Stabilirea unei ideologii unice va contribui la clarificarea soartei identității europene, în conținutul căreia realitatea aruncă provocări moderne. Prin practicarea ideologiei, Moldova se adaptează procesului global de reideologizare.*

Cuvinte cheie: *nevoia de ideologie, procesul de integrare europeană, formarea identității europene, provocările modernității, conținutul identității europene*

Summary. *The article reveals the need to develop an adequate ideology for the successful promotion of the process of European integration and the formation of European identity among the citizens of the Republic of Moldova. Performing integration, compensatory, motivational and cognitive functions, ideology plays a major role in mobilizing society to achieve a national goal. In this case, this is the successful completion of the project of Moldova's integration into the European Union. The approval of a single ideology will help clarify the fate of European identity, into the content of which reality throws modern challenges. By practicing ideology, Moldova adapts to the global process of re-ideologization*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Keywords: *need for ideology, process of European integration, formation of European identity, challenges of modernity, content of European identity*

Современный этап развития процесса интеграции Молдовы в Европейский Союз характеризуется вызовами формирования у населения европейской идентификации в понимании более глубокого ознакомления населения с европейскими стандартами и нормами жизни, аттестуется заданиями органичного приобщения граждан страны к идеалам и ценностям Европы. Данные вызовы обусловлены, прежде всего, необходимостью консолидации самого процесса евроинтеграции, поскольку наблюдатели обнаруживают, что в Молдове показатели общественной поддержки курса на европейскую интеграцию оказываются непостоянными, колеблющимися величинами. Эти величины имеют тенденцию к перманентному изменению по отношению к самим себе, и причины такого колебания в общественном мнении кроются, прежде всего, в изменении политической ситуации внутри государства; в направленности курса политической элиты; в содержании - успехах и промахах - внутренней и внешней политики истеблишмента государства; в ухудшающемся материальном положении населения; в отсутствии убедительных успехов процесса евроинтеграции в Молдове. В разные временные периоды курс на европейскую интеграцию поддерживало разное число жителей Республики[1]**.** Согласно данным исследования "Барометр общественного мнения", проведённого компанией iData в сентябре-октябре 2024 года по заказу Института публичной политики (IPP), (накануне референдума о конституционной поддержке европейской интеграции) 54,5% граждан Республики Молдова готовы поддержать интеграцию страны в Европейский Союз. Это говорит о сохранении убедительной поддержки курса на европейскую интеграцию, в то же время 32,4% опрошенных выступают против присоединения к ЕС, что свидетельствует о существующих противоречиях в общественном мнении. Оставшиеся 13,1% либо не уверены в своём выборе, либо заявили, что не будут участвовать в референдуме[2]. Для выполнения задачи формирования европейской идентичности, в первую очередь, желательно выровнять палитру евроинтеграционных настроений и программ политических партий Молдовы. На основе проведенного анализа можно сделать вывод, что политика европейской интеграции находит неравнозначное отражение в программных документах политических партий Республики Молдова. Исследователи выявили, что за прошедший период Партия «Действие и солидарность», «Либерально-демократическая партия», «Либеральная партия», «Либерал-реформаторская партия» выступали безусловными сторонниками европейской интеграции. «Демократическая партия» придерживалась более умеренных взглядов и считала, что не надо абсолютизировать евроинтеграцию, что главный упор следует сделать на внутренних преобразованиях в экономике и социальной сфере. «Партия коммунистов», не отвергая европейскую интеграцию, высказывала идею о присоединении к Таможенному союзу. Однозначно выступали за вступление в Таможенный союз «Партия социалистов» и «Партия регионов» [3, с123]. Данные как раз и означают, что будущее Молдовы будет зависеть от того, как страна суме-

ет сбалансировать свои внешние приоритеты и обеспечит единство евроинтеграционной цели на внутреннем политическом уровне.

Не следует упускать из виду и то обстоятельство, что каркас ценностной шкалы молдавской идентичности, в основном, составляют традиционно-патриархальные и религиозно-православные ценности, доставшиеся обществу по историческому наследию, и учитывать мнение, что «в Молдове этнический и региональный факторы значительно превалируют над гражданским и государственным» [4,с.95]. Беспокоит и европейцев [5], и молдавских наблюдателей[6,с.81-88],что преобладание «традиционно-архаической компоненты» в ценностной шкале жителей Молдовы создает сложности при восприятии общеевропейских ценностей, а, значит, при евроидентификации, на что исследователи и обращают внимание. Подтверждается мысль о том, что «борьба традиционных ценностей и исторической идентичности народов против современной прагматики научно-технологического прогресса приводит к отрицательной форме отношений непосредственной ценности сохранения культурной идентичности и непосредственной прагматики технологического прогресса…Экономический идеал всеобщего благосостояния, основанный на технологическом прогрессе, сталкивается с традиционными ценностями»[7,с.110,111]. Поэтому и возникает необходимость в мерах по консолидации процесса евроинтеграции, чтобы оптимизировать европейскую идентификацию граждан Республики Молдова и, возможно, в некотором значении аппроксимировать преобладающую на данном этапе традиционную ценностную шкалу в общественном сознании и обогатить знания граждан содержанием общеевропейских ценностей (норм, стандартов и законов). В этой связи становится очевидным: чтобы приобрести черты европейской идентичности, Молдова должна проделать непростую «домашнюю работу» по углубленному ознакомлению населения с европейскими стандартами жизни и ценностями. Основное задание по ознакомлению с европейскими ценностями и стандартами жизни, по приобщению страны к европейской культуре и формированию у населения европейской идентичности, на данном этапе, это насущное задание государственных институтов Молдовы[8,с.81-88].

В современном контексте задача формирования у населения Молдовы гражданской (государственной или политической-Авт.) идентичности, в тождественном понимании дефиниции термина, постепенно зреет в рядах молдавских исследователей. Политолог Юлия Горинчой справедливо полагает: «Политическая идентичность представляет собой один из ключевых вызовов для стран, чье общество остается достаточно разнородным с точки зрения этнического состава и социально-экономического потенциала. Идентичность актуализируется во время перемен, когда возникает потребность создать новое социокультурное коллективное «Я», создать нацию-государство. Любой переход от традиционного общества к обществу современному сопровождается взрывом новых идентичностей, которые фрагментируют общества, акцентируют внимание на частных и личностных интересах в противовес всеобщим. Современные синтетические идентичности, как правило, многосоставные. Определение достаточного набора признаков, вы-

деление базовых и второстепенных параметров государственной идентичности превращается здесь в отдельную и весьма серьезную проблему» [9,с.85]. «Роль национально-государственной идентичности очень важна: это механизм интеграции людей в общество с его структурными элементами включая государство; это фактор обеспечивающий преемственность общественного развития, мобилизует людей на совершение политических действий, определяет и акцентирует общее направление политического и социально-экономического развития общества, цементирует общество, обеспечивает стабильность политической системы, предстает в качестве связующей силы, которая удерживает национальные государства вместе и формирует их отношения с другими государствами(9, с.68). Очевидная консолидирующая роль политической идентификации граждан тесно связана с доминирующим в стране политическим курсом. Поэтому на данном этапе, когда главенствующим направлением политики страны становится движение в Евросоюз, политическая идентификация граждан Молдовы с неизбежностью приобретает значение европейской идентификации. Для Молдовы важно, что общеевропейская идентичность носит чрезвычайно прогрессивный характер, отсылающий к правам человека, демократии и толерантности как высшим ценностям и, в обозримой перспективе, общеевропейская идентичность способна реально содействовать социальной солидарности. Не случайно некоторые исследователи рассматривают «концепт «активного гражданства» в качестве ключевого компонента гражданской идентичности» [10,с.25]. И, если рассматривать идентичность в качестве основной движущей силы в интеграционном процессе ЕС, оценивать идентичность в качестве стимула интеграции, то значение формирования единой политической (гражданской или государственной-Авт.) идентификации в Молдове становится еще более выпуклым. Чем активнее разные социальные группы участвуют в процессах интеграции, тем сильнее влияние такого опыта на их восприятие себя и сообщества. «Они начинают вырабатывать схожие поведенческие модели и становятся взаимозависимы. В результате все группы усваивают общие ценности и определяют общие интересы, которыми руководствуется все сообщество. … все члены в результате идентифицируют себя с более широким сообществом» [11,с.104]. При этом движение социума к общей политической цели становится , конечно же, созидательнее.

К осознанию важности формирования общей политической идентичности, что обоюдосвязано с судьбой евроинтеграционного проекта в Молдове, подводит и факт серьезного мониторинга европейской идентичности в самой Европе. Динамичная европейская реальность добавляет феномену идентичности новые нюансы, которые активно отслеживают национальные и международные команды исследователей. Каждый год в большинстве стран, входящих в Европейский союз, проводятся исследования, посвященные идентичности. Новые вызовы, вставшие перед Европейским Союзом особо остро: Brexit (выход Великобритании из ЕС), оживленные миграционные процессы, приход к власти популистских евроскептиков в Венгрии и Италии, разочарование среди населения, демократический дефицит и крайне настороженное отношение к вопросу солидарности, подразуме-

вающее помощь развитых ведущих экономик странам с низким уровнем жизни и экономической задолженностью этих стран – «являются тестом на прочность европейского проекта и идентичности» [11,с.106]. Кроме того, действительность вбрасывает и иные вызовы содержанию идентичности, и не только со стороны политики, но и демографии, медицины, этнической принадлежности, религии, права, социологии, коммуникации и конфликтологии. Любые идеологические и социальные конструкции, возникающие в современной европейской политической культуре, так или иначе, сказываются на судьбе интеграционного проекта и развитии феномена европейской идентичности. Многие исследователи приводят доказательства того, что за время интеграции различных стран в Евросоюз европейская идентичности приобретает дополнительные характеристики. Постоянное наблюдение за определёнными ключевыми характеристиками этого многоаспектного объекта предпринимаются с целью предотвращения негативных изменений и выявления качественных.

Общие черты характеризуют качественные сдвиги в идентификации европейцев. Все больше жителей Европейского Союза идентифицируют себя с успешным проектом построения единого экономического и политического пространства. Исследователи отмечают, что для Европы, благодаря учету многоаспектности и множественности политик европейской идентичности, этот проект становится более массовым [12,с.270].«Европейская идентичность перестала быть только элитистским проектом, который существовал в Европе на протяжении последних веков в культурной и научной сфере» [13,с.190]. (Напомним, что для Молдовы вопрос об элитистском характере европейской интеграции и обретении европейской идентичности все еще остается открытым[14]-Авт.). Ощутимой тенденцией в формировании общей идентичности является осознание и восприятие общих ценностей демократии, правового государства, толерантности, наивысшей ценности - человека. Таким образом, ценности европейской цивилизации предполагают жизненный порядок в государствах ЕС и получают у наблюдателей определение «патриотического конституционализма» [15,с.246]. В отношениях между государствами - членами ЕС постепенно вырабатывается готовность руководствоваться общими интересами, что является свидетельством выработки взаимопонимания между европейскими нациями. Формируясь на общей культуре и единых ценностях, «единая Европа вобрала в себя отличительные черты каждого народа, что позволило увидеть его собственную самобытность, и ввести их в общеевропейский контекст, где важна идея, которую несет сам принцип признания народами Европы общего европейского основания» [16]. Конечно, в конструктивные тенденции перманентно вовлекаются новые вызовы, привносимые реалиями современности, которые, в той или иной мере, тем или иным способом, становятся трансформирующими или сдерживающими факторами в формировании единой идентичности. К исследованию самого явления идентичности, многочисленных аспектов ее витальности, обращено пристальное внимание известных исследователей из европейских и неевропейских стран, перманентно экспедирующих на мониторинги и изыскания общеевропейские гранды. Проблемы европейской идентичности пред-

ставляют сферу научных интересов политолога Майкла Брутера[17], демографов Вольфганга Лютца, Сильвии Критзингер и Вегарда Скирбекка[18], антрополога Криса Шора[19], обозревателя Карло Куарони[20], конфликтологов Ральфа Дарендорфа[21] и Стефана Вольффа[22], социолога Дана Дунгажиу[23], публициста Кей Дилдей[24], и многих других исследователей[25]. Это свидетельствует о приоритетности изучения феномена европейской идентичности, в ее динамике, многочисленных взаимозависимостях, в ее значимости как важнейшего фактора успешного продвижения проекта интеграции Евросоюза.

В исследовательских кругах государств – кандидатов на вступление в Евросоюз, и даже государств, находящихся вне текущей программы интеграции в Европу, (государствах постсоветского пространства-Авт.) характеристики европейской идентичности – в сфере конкретного или сопричастного с национальной, гражданской, политической идентичностью изучения - также находятся в зоне активного обсуждения. Упомянутая тематика значительным числом разрабатывается политологами России[26], Украины[27], Грузии[28], Азербайджана[29], а также стран Средней Азии[30].

Не столь активно, но вопросы идентичности занимают и исследователей Молдовы, будь то в национальном или политическом ее функционировании[31], однако, вызов сегодняшнего дня - в стране, стратегически заинтересованной в европейской интеграции – очевиден: это формирование массовой европейской идентичности, хотя бы в главных ее –правовых и ценностных- ипостасях[32]. Для ответа на этот вызов, похоже, потребуется задействовать особые энергии социума. Надо иметь в виду, и то, что в момент, когда Республика Молдова приступает к формирования европейской идентичности, в государствах Европы понятие идентичности подвергается некоторой интервенции со стороны событий новейшей истории и, в этой связи, активной дискуссии[33]. Инспирирующими событиями, как уже отмечалось, являются активная миграция в страны Евросоюза, принятие новых членов ЕС, ощутимые изменения в демографии европейских стран, трансформации в политической, религиозной ситуации, в личностных характеристиках идентичности. Нельзя сбрасывать со счетов и последствия кризиса, пережитого государствами Европы в период пандемии COVID-19, когда имело место проявление государствами «национального эгоизма»[34,с.160-166].

Вызовы последних лет показали, что данные национальной идентичности в странах Евросоюза, по сравнению с европейской, проявляет себя экспоненциально. Как видно из опросов, идентичность оказывается смещенной в сторону национального государства»[35]. По мнению известного социолога Дана Дунгачиу, «только последние десять лет в Западной Европе стали понимать, что они не “безнациональны”. «У европейца есть все атрибуты идентичности, которая бы заменяла ему национальность —флаг, паспорт, валюта, отсутствие границ, учебник истории. Но он не становится от этого европейцем» — считает Дан Дунгачиу[36,с.175]. Исследователи последних десятилетий указывают на повышающийся процент граждан ЕС, скептически относящихся к самому процессу евроинтеграции - 47%, и 50% все же приветствуют этот процесс. [37,с.329].

Понимание перестройки массовой европейской идентичности на современном этапе во многом увязывается и с теорией демографического метаболизма, которая состоит в изменении структур населения по мере того, как на смену одним поколениям приходят другие, с иными характеристиками формирования идентичности в европейских странах. Политолог Стефан Вольфф, возлагает надежды на «поколение «Erasmus», международных образовательных программ, полагая что, когда это поколение придет к власти, оно привнесет в идентичность существенные изменения: «Впервые в истории мы видим зарождение европейской идентичности. Пройдет 15, 20 или 25 лет, и Европой будут управлять лидеры с совершенно другой, отличной от сегодняшней, социализацией. Я полагаю, что в будущем будет меньше конфликтов на национальной почве, решения будут меньше зависеть от Брюсселя, и будет больше единства в выработке тактики ЕС» [38,с.5].

Европе приходится учитывать влияние и иных тенденций таких как массовая миграция в европейские страны, которые подавляюще действуют на выработку общеевропейской идентичности. Норвежский политолог Йохан Педер Ольсен реагирует на этот вызов: «Иммигранты, и, пожалуй, еще более их дети, являются «чужаками», близкими, но дистанцированными. В их поиске идентичности, унаследованной либо приобретенной, зреют новые очаги конфликта в европейских обществах» [39,с.265]. По мнению Дана Дунгачиу, рост доли нехристианского населения среди граждан западноевропейских стран явно не стал консолидирующим фактором в процессе европейской идентичности. Европейцы размышляют примерно так: «Я не хочу, чтобы у меня в Германии было столько же арабов, сколько их у французов или голландцев» [37,с.6]. — отмечает румынский социолог. Отношение к исламскому миру, по всей видимости, будет становиться все более сложной проблемой для ЕС. «Внутренний ислам» уже стал значимым фактором в таких странах, как Великобритания, Германия, Испания, Франция. Очевидно, что процесс интеграции мусульман в общество этих стран, равно как и перспектива присоединения к Евросоюзу такой страны как Турция, будут порождать новые сомнения в политической интерпретации европейской идентичности.

Но не только ислам усугубляет религиозную атмосферу в Европе. Длительное время считалось, что Европа - «самый светский регион на планете». Известно, что для многих европейцев нормой считается оставлять свои религиозные убеждения дома, а в социуме демонстрировать толерантность, терпимость и секулярность. Но недавно ряд государств Европы с преобладающим католическим населением потребовали внесения в проект Конституции ЕС упоминания о христианстве. Глава Католической Церкви Папа Римский Иоанн Павел -11, искренне заинтересованный будущим Европы, выступил с одним из самых важных Апостольских Обращений «Ecclesiain Europa». В Обращении излагался ряд аргументов, согласно которым Конституция Европы должна содержать Обращение к Богу (Invocatio Dei). Папа поднимал вопрос о влиянии христианства в истории Европы и в ее будущем. «Чтобы Европа была построена на прочных основах, она должна опираться на подлинные ценности, берущие свое начало во всеобщем моральном праве, вписанном в сердце каждого человека. ...Принимая во внимание то, что

сказано выше, хотел бы еще раз обратиться к авторам будущего конституционного договора Европейского Союза, чтобы в нем нашлось место для обращения к европейскому религиозному наследию, а в особенности к христианскому» [40,с.185]. О своих этно-конфессиональных идентификаторах радеют католики-поляки, итальянцы, испанцы и португальцы, а в Греции, как известно, Православная Церковь вообще имеет особый статус. Все это, конечно же, не может не изменять общую картину самоидентификации европейцев. Сегодня мы видим, что серьезным испытанием для европейской идентичности становятся, с одной стороны, угроза растворения в процессе глобализации, а с другой – подъем партикуляризмов национального, регионального, этнического и религиозного толка. Дискуссия по вопросу включения христианских ценностей в Преамбулу будущей Конституции Европы сама по себе уже действует разобщенно. В стане оппонентов религиозного наследия, в основном, политики. Противники Обращения к Богу и христианским ценностям подчеркивают светский характер и нейтральность мировоззрения европейских институтов. В предложенной Президиумом Конвента редакции второй статьи Конституции о «ценностях ЕС» написано, что «она основывается на ценностях уважения человеческого достоинства, свободы, демократии, законности и уважения прав человека, то есть ценностях, общих для всех государств – членов». «Ее целью является общество, живущее в мире благодаря практики толерантности, справедливости и солидарности» [41]. В ответ именно из-за отсутствия обращений к религии Ватикан назвал первые статьи Конституции ЕС, предложенные Президиумом Конвента, «совершенно неудовлетворительными». Дискуссия затягивается. Именно поэтому, несмотря на огорчение Апостольской столицы и возмущение епископата Польши, хорошо бы было закончить бесконечную дискуссию о том, чего в Конституционном договоре нет, а что должно быть, тем более что этот процесс оттягивает во времени процедуру ратификации договора, без которой он не может вступить в силу. Нельзя также, обращая внимание только на спор о вписании Invocatio Dei и акцентирование христианских корней Европы, пренебрегать значением Конституционного договора, задача которого – способствовать политическому единству и равенству всех членов Евросоюза – как настоящих, так и будущих.

Такой аспект, как привлекательность интеграции в Европу через приобщение к качественному уровню жизни, активно эксплуатируется во все времена, а в Республике Молдова принципиально возводится во главу угла. Показательно, что 21мая 2024 года когда на центральной площади Кишинева состоялось Национальное собрание «Европейская Молдова, Президент Молдовы Майя Санду, призвала население «использовать процесс вступления в ЕС в качестве катализатора для повышения благосостояния и уровня жизни молдавских граждан»[42].«Наше место в семье Европейского союза, где гарантирован мир, а благосостояние людей — обеспечено», - призывал участвовать в проевропейском референдуме Председатель Парламента Игорь Гроссу[43]. Слоганы Европа – это «безопасность и благосостояние», «мир и качество жизни» - наиболее продвигаемы в Молдове в качестве достоинств евроинтеграции. Однако на фоне последних событий к габи-

туально привлекательному аспекту интеграции - качеству жизни - отношение несколько меняется. В странах-кандидатах на вступление в ЕС военные действия в Украине, сложные социально-политические условия, длительный экономический кризис выдвигают на первый план: безопасность, национальную идентичность, финансовую поддержку ЕС, благоприятную перспективу во внешней политике – вот, что, к примеру, сегодня важно в евроинтеграции для Украины[44], и Грузии[45].

В Европе ценность благосостояния и качества жизни ревизуется на фоне многочисленных скрупулезных мониторингов. «Мир и процветание», которые изначально лежали в основе «европейской идеи», оказывается, трансформируются. Эту сторону привлекательности европейской интеграции «как жизненные шансы, как сумму благоприятных возможностей, предоставляемых индивиду обществом», Европа всесторонне отслеживает[46]. Как известно, мощными триггерами для Европы в данный момент являются угрозы безопасности, финансово-экономические вызовы, которые обусловили сужение потенциала возможностей для граждан в аспекте удовлетворения их ожиданий. Жители Евросоюза сегодня всерьез обеспокоены трудностями, вызванными ростом стоимости жизни, энергетическим кризисом, растущим уровнем безработицы, ощутимым разрывом в уровне экономического развития разных стран. О росте «поликризисных настроений» говорят проведенные Европейским Парламентом опросы[47]. Что касается качества жизни, то, ученые обратили внимание на то, что десятилетиями длившееся в Европе улучшение продолжительности жизни остановилось уже в ряде лет. Авторы исследования, охватившего 20 европейских стран, заявили, что наметившаяся после 2011 года тенденция связана со скачком смертности от сердечно-сосудистых заболеваний, вызванных нездоровым образом жизни - употреблением рафинированной еды, отсутствием физических нагрузок, ожирением[48]. Проведенные наблюдения правомерно ведут к заключению:«каждый раз успехи ЕС по повышению уровня жизни своих граждан открывали возможности для осуществления новых шагов к более объединенной Европы, а значит, к большей интеграции. Солидарность государств членов ЕС строилась на конкретных достижениях, а также на ценностных основах, среди которых уровень и качество жизни - одна из основных. В этом сила ЕС, в то же время и его слабость»[49, с.249]. Уточняя, термин «слабость», скорее, можно заменить на «уязвимость». А это значит, что упование на приоритетную роль качества жизни, благосостояния в качестве преимуществ европейской интеграции и воспитания чувства европейскости не всегда и не везде оправданно. Формирование европейской идентичности, предположительно, должно основываться на имманентных, установившихся и непреложных ценностях, нормах и практиках ЕС, обеспечивающих успех интегрированного сообщества. Союз основывается на неделимых и универсальных ценностях человеческого достоинства, свободы, равенства и солидарности; он опирается на принцип демократии и принцип правового государства. Общая Европа и европейская идентичность – это, прежде всего, ценности, среди которых граждане ЕС называют толерантность, мир, права человека, индивидуальные

свободы, демократию, равенство и т.п.. Союз ставит личность в центр своей деятельности, учреждая гражданство Союза и создавая пространство свободы, безопасности и правосудия. Кроме этого, Хартия Европейского Союза об основных правах должна способствовать сохранению и развитию общих ценностей при одновременным уважении к разнообразию культур и традиций, а также национальной идентичности. В государствах, находящихся в процессе евроинтеграции и становления евроидентичности принципиально важно прибегать к анонсированию и популяризации именно этих устойчивых н сильных сторон Евросоюза. Республика Молдова как раз находится в таком историческом моменте и в такой необходимости.

Целесообразным будет проникнуться в те аспекты европейской идентичности, которые были внедрены Евросоюзом под влиянием американской традиции трактовки политики идентичности как борьбы за свои права и идентичность. Такого рода политика носит название «позитивная дискриминация», известная также как «позитивные действия» выравнивания (affirmative action). Позитивные действия — это меры по предоставлению преимущественных прав или привилегий для определённых групп населения, которые применяются для достижения равенства в должностях, уровне образования, доходах для представителей разных социально ущемленных групп: расовых, гендерных, сексуальных. Термин «позитивные действия» впервые был использован в Соединенных Штатах Президентом Джоном Ф. Кеннеди в период объявленной им борьбе за права афроамериканцев. Речь идет о времени, когда в ЕС взяли курс на защиту сексуальных меньшинств и их идентичности. Члены этих групп, отстаивая свою идентичность, с 2012 года консолидируются в сообщества и настаивают на закреплении своей особой идентичности законодательно. В ходе политических дебатов в 2021 году к числу фундаментальных ценностей, таких, как равенство, уважение и толерантность, лидерами Европейского союза была отнесена и защита прав сексуальных меньшинств. Новый план по защите сексуальных меньшинств состоит из четырех пунктов: «обуздание дискриминации», «укрепление безопасности», «создание инклюзивного общества» (максимально комфортных условий для вовлечения секс-меньшинств в общественную жизнь) и «ведение этой борьбы за права ЛГТБ-сообщества во всем мире». Важным направлением такой политики является борьба против тех, кто не признает эти ценности в качестве европейских. В рамках Евросоюза это сегодня, прежде всего, относится к венгерским и польским политическим лидерам, которые ссылаются на значимость традиционных ценностей для сохранения национальной идентичности их стран и проводят политику, ограничивающую права ЛГТБ, в особенности, пропаганду их идентичности. И Польша, и Венгрия представляют себя в качестве апологетов, которые отстаивают христианские ценности в борьбе против нехристианских паттернов поведения ЛГТБ - европейцев, (а также в борьбе против массового наплыва мигрантов-Авт.), грозящих уничтожить европейскую идентичность. «Продвинутые» европейцы упрекают политиков вроде Виктора Орбана в том, что они «тащат общество в темное средневековье». Принимая законы по ограничению прав членов ЛГТБ-со-

общества на «распространение и продвижение пропаганды идеологии секс-меньшинств», семейную жизнь, организацию ЛГТБ - парадов, польские и венгерские политики подвергаются преследованиям со стороны Европарламента[49]. Депутаты Парламента призвали Еврокомиссию использовать все инструменты, чтобы бороться с нарушениями основных прав ЛГБТИК в Европейском союзе. «Власти стран Евросоюза должны защищать права всех граждан. Представители ЛГБТИК в ЕС могут жить свободно и публично демонстрировать свою гендерную идентичность, не опасаясь дискриминации или преследования»,- говорится в резолюции Европарламента[49].

Знакомство с ситуацией вокруг ЛГБТ-идеологии в Евросоюзе важно для молдавских граждан в их стремлении стать европейцами. Известно наглядное неприятие православным обществом Молдовы политики «позитивных действий» Евросоюза по отношению секс-меньшинств. Принятый в Республике «Закон № 121от 25.05.2012 об обеспечении равенства» был оценен в стране неоднозначно. Этот шаг обострил отношения государственных и церковных структур и вызвал неприятие продвигаемых европейских ценностей молдавским обществом в целом. Силовое внедрение евро-либеральных принципов в жизнь страны продолжилось подписанием Президентом Молдовы в 2021 году Закона о ратификации Стамбульской конвенции, что вновь всколыхнуло общественные силы, выступающие в защиту традиционных ценностей, сетующих о том, что под «ширмой» защиты женщин документ «внедряет механизмы разрушения семейных ценностей»[50,с.164]. Демонстративное противодействие европейским стандартам либерализма и толерантности явно действует на снижение уровня популярности евроинтеграционного процесса в Молдове и тормозит популяризацию ключевых позиций европейской идентичности среди граждан страны, что требует от государственных институтов страны дополнительных просветительных мероприятий.

Авторитетно заверяя народ в том, что Молдова станет членом Евросоюза к определенной дате – 2030-му году[51], руководство Республики, полагаем, в полной мере осознает весь объем предстоящей работы по подготовке страны к этому историческому событию, в том числе, и по формированию европейской идентичности у населения. Методов и инструментов для цивилизаторской работы государственных и гражданских институций, по существу, обнаружено немало [50, с.174-176]. Этот процесс подразумевает проведение значительных реформ, охватывает различные аспекты общества и институтов и направлен на соответствие ценностям и стандартам ЕС. По словам, бывшего главного переговорщика по интеграции Румынии в Европейский союз Василе Пушкаша, который, в дальнейшем, будет помогать в подготовке Республики Молдова к переговорам о вступлении в ЕС, усилия, которые еще предстоит приложить властям, достаточно велики, но это не за пределами возможностей государства. «Особенно важно, чтобы эти усилия были непрерывными и систематическими, а не прерывистыми и разбросанными по всем направлениям. Очень многое зависит от Правительства Республики Молдова, насколько оно предано своему делу, насколько систематически оно выполняет намеченные программы и, самое главное, насколько эффек-

тивным будет внедрение этих программ в рамках подготовки к вступлению. Я абсолютно убежден, что за разумный срок в пять лет Республика Молдова может быть очень хорошо подготовлена», - заявляет Василе Пушкаш[51]. Определения «систематизм», «непрерывность», «планомерность» регулярно употребляемые в отношении той части подготовки Молдовы ко вступлению в Евросоюз, которую страна обязана проработать со своей стороны, свидетельствует о необходимости создания в обществе всеобщей атмосферы, пропитанной общей идеей, общегосударственными заданиями и общегосударственными политиками евроинтеграции. Такая необходимость обнаруживается назревшими вызовами современности и состоит эта необходимость в обеспечении (оснащении, снабжении, вооружении - подойдет любое определение-Авт.) активизирующегося процесса евроинтеграции соответствующей евроинтеграционной идеологией. Молдавские наблюдатели справедливо отмечают, что идея евроинтеграции в стране не вызрела до национальной идеи, не обрела субъектность идеологии, поскольку является убеждением только лишь политического класса и определенного процента, но далеко не всего, населения. «Идея евроинтеграции, широко тиражируемая сегодня в массах, приобретает очертания некой идеологемы, которая призвана, в понимании ее сторонников, объединить все общество в целом в едином порыве стать «европейской страной»[52, с.260]. Однако, заметим, идеологема не просто лозунг. «Идеологема — политический термин, часть какой-либо идеологии, элемент идеологической системы. У идеологемы, в отличие от термина, нет строго определённого значения. Эти значения меняются в соответствии с политической прагматикой. Идеологемы присущи как тоталитарному, так и демократическому политическому дискурсу. Идеологема выступает политической и медийной универсалией, формирует и закрепляет мировоззренческие ориентиры…. В идеологемах заключены основные концептуальные сущности, формирующие распространяемые в обществе политические установки»,-[53,с.54-58], - утверждают философы. Идеологема, при определенных условиях, вполне может стать основанием идеологомировоззренческой платформы. «Идеологема - один из элементов идеологии как совокупности взглядов и представлений, из которых складывается самосознание народа. Обладая мировоззренческой, ценностно-ориентационной и регулятивной функциями, идеологема твердо стоит на страже интересов господствующих социальных групп и государства. В ней основная идея является одновременно и нормой, направляющей воззрения граждан в строго определенное ценностно-смысловое русло»[54,с.64].

В исследовании политолога Лилии Брага уместны и дальнейшие ее наблюдения. «Несмотря на все усилия власти представить европейскую интеграцию в качестве неизбежного пути развития для Республики Молдова, общество, тем не менее, продолжает оставаться расколотым, отдающим предпочтение различным геополитическим идеям… Чтобы быть объединяющим общество идейным началом идея евроинтеграции должна стать глубоким внутренним убеждением широких масс людей, опирающимся на рациональные доводы и исторический опыт»[52,с.260]. Касаемо того, что мировоззрение населения Молдовы расколото, расщеплено, замечено

давно. Характеризуя общественное сознание в Молдове исследователи, еще в 90-е годы выделяли следующие «идеолого-мировоззренческие» «блоки»:

- советско-социалистический комплекс идей;
- совокупность принципов, корреспондирующих с либеральной идеей;
- система ценностей и установок, характерных для православной религиозной традиции;
- социальные ориентации и принципы, связанные с идеей укрепления и развития этнокультурной самобытности [53,с. 226-227]. К сегодняшнему дню мы можем отметить некоторую степень определенности и актуализации общественного сознания. В современном молдавском обществе наблюдаем присутствие черт лишь двух «блоков»: традиционно-религиозного и либерального. В этой более сконцентрированной атмосфере становится потенциальным конструирование общей идеи и общей целостной идеологии. В настоящий момент интеграция в Евросоюз оформляется в настойчивую идею, и, значит, порождает запрос на сопутствующую идеологию.

Казалось бы, о какой идеологии может идти речь в стране, провозгласившей деидеологизацию доминирующим лозунгом суверенной демократической Республики Молдова в 90-е годы. Действительно, распад Советского Союза, развал системы социализма, повлекли за собой крушение компатибельной идеологии коммунизма. Провозглашая реидеологизацию, страны постсоветского политического пространства избавлялись, прежде всего, от влияния тоталитаризма, идеологии политического режима, стремящегося к полному (тотальному) контролю государства над всеми аспектами жизни общества и подавляющего любую форму оппозиции (инакомыслия). На таких позициях находилась и Молдова, с основ возводящая пилоны демократии и суверенитета. Но в то же самое время и в западном мире декларировалась деидеологизация. После Второй Мировой войны произошел крах идеологии фашизма, а после окончания холодной войны многие исследователи вообще пришли к выводу, что все идеологии, по крайней мере, классические «большие» идеологии —фашизм, консерватизм, коммунизм, либерализм и т.д. — утратили свое значение. В этой связи Фрэнсис Фукуяма озвучил идею «конца истории». Автор предположил, что мировая история как продукт соперничающих идей и идеологий подошла к своему завершению, поскольку «экономический и политический либерализм» одержал победу в мире идей. «Конец истории» у Ф. Фукуямы – это конец политического соперничества, где с крушением коммунизма победил «мировой рынок», а место борьбы идеологий, религиозных и мировоззренческих систем заняла борьба за более эффективную стратегию удовлетворения человеческих потребностей. То есть наступила эра «консьюмеризации» (потребительства-Авт). По мнению Ф. Фукуямы, изложенному в статье «Конец истории», появление новых могущественных идеологий маловероятно[56,с.134-148]. Однако уже два первых десятилетия XXI века показали, что идеологические системы подтверждают свою жизнеспособность, более того, появились новые влиятельные идеологии и идеологемы. Быстро начали развиваться такие идеологии как коммунитаризм, либертаризм, экологизм, феминизм и др., и одновременно глобализм и антигло-

бализм в самых разных вариантах. Таким образом, на смену концепции деидеологизации пришла концепция реидеологизации, признающая зависимость общественной жизни от идеологии[57,с.146-151]. Всеобщее влияние реидеологизации не может обойти и Республику Молдова, стремящуюся занять перспективные позиции в современном, в данном случае, европейском мире. Новое «туманное» время перемен, со всеми его неопределенностями, размытостью и неожиданными проблемами, непрогнозируемыми событиями и вызовами, что вполне естественно, предполагает утверждение каких-то «вечных» констант, которые хотя бы в какой-то степени могут послужить точкой опоры. В этом причины новой идеологизации, предполагающей уже не поиск нового «большого утопического проекта всеобщего блага», а скорее более гибких и партикулярных идеологем.

Значимость идеологии для Молдовы усиливается в условиях рассмотрения текущего момента как «решающего», судьбоносного, требующего радикальных средств для общественного рывка, обнажения динамичной тенденции, стимулирующей движение общества, и воплощение которой требует особой консолидации общественных сил. В Молдове речь идет о стимуляции процесса евроинтеграции и сопричастного с этим формирования европейской идентичности граждан. Идеология, как известно, выполняет большое количество общественно полезных, в том числе, и для современного общества, функций: познавательную, интегративную, компенсаторную, мотивационную, познавательную, функцию социализации. На выбранном пути интеграции в Европу и озабоченности воспитанием у граждан идентичности европейцев все эти возможности идеологии могут быть востребованы в Молдове.

На карте Евросоюза, и не только, государства этого политического объединения, и не только, «традиционные» и «новые» члены ЕС – все пребывают в процессе «реидеологизации», исповедуя ту или иную идеологию, в зависимости от избранного (текущего-Авт.) политического курса и руководствуясь временем плюрализма «гибких» «партикулярных» идеогем. Исследуя текущий момент, наблюдатели выделили некоторые рецентные стереотипы:

- идеология особой миссии этой страны –носителя либерализма и подлинной демократии, «историческая миссия» в разной редакции, мессианизм;
- идея принадлежности к подлинной «цивилизации» и необходимость трансляции ее основных идей и принципов на другие государства и регионы мира, «западоцентризм», но не только;
- идеология «исторической судьбы», наследования «золотого века» в исторической памяти при игнорировании фактов реальной истории, мифологизации «славного прошлого»;
- создание «образа врага», некоей темной силы, препятствующие решению обычно мифологизированных национальных интересов;
- угроза со стороны иммигрантов, религиозных радикалов другого исповедания, отдельных национально-этнических или социальных групп;
- милитаризация и многие ее аспекты как ценность на фоне глобальных катаклизмов и процессов[58,с.300].

- этократия, власть традиций и обычаев, доминирование патриархального уклада жизни;
- патриотизм, при определенных условиях переходящий в национализм и т.п. [59].

Некоторые идеологические стереотипы сохраняются из прошлого, хотя и получают зачастую новые нюансы в интерпретации. Некоторые из выделенных выше стереотипов идеологии можно объединить либеральным содержанием, а часть можно агрегировать в идеологию национального интереса.

Предпринятое исследование позволяет сделать следующие выводы: чтобы ответить на вызовы времени и выработать идеологию, скоординированную с политическим курсом интеграции в Евросоюз, властям Молдовы необходимо учитывать всеобъемлющую многоаспектную информацию, накопленную научным знанием, социологическими исследованиями и мониторингами обозревателей, с тем, чтобы наполнить паруса побудительной идеологии достоверным знанием, реалистическим воззрением, правовой компетентностью, и поделиться этим багажом с населением через эдукативный инструментарий. Действительность выявляет специфичность исторического момента для Евросоюза, проявляющуюся в национальных особенностях интеграции государств ЕС, в лабильности содержании европейской идентичности населения, в плюрализме политических курсов государств – членов, в разнообразии их идеологического выбора. Эта специфичность с неизбежностью скажется и на процессе интеграции Республики Молдова в Евросоюз и на формировании европейской идентичности у граждан. Государственные и гражданские институты страны вынуждены будут изучать и учитывать особенности общеевропейской политики, многообразные аспекты социальных и духовных трансформаций европейской жизни и весь полученный багаж знаний о бытии Евросоюза и судеб современной европейской идентичности. Подобная осведомленность будет полезной в принятии нашей страной корректных решений, поможет истеблишменту учесть проверенный опыт других государств, даст возможность избежать просчетов и выработать честную и толерантную политику поведения по отношению к своему народу.

Даже общего взгляда на карту Евросоюза достаточно, чтобы обнаружить плюрализм практикуемых государствами идеологий. Однако и при обширном диапазоне оптированных политическим курсом идей, можно обнаружить государства, близкие Молдове историческим опытом и идеологией, которые, в определенной степени, могут служить для нее примером. Это государства, которые не изменяют идеологии европейской интеграции, продолжают прозападный и проевропейский курс, избирая идеологию радикального либерализма и выступая за европейский выбор. В свете изложенного следует отметить, что наиболее ингерентной идеологией для Молдовы сегодня возможна именно идеология евроинтеграции и воспитания европейской идентичности, для воплощения которой, повидимому следует объединить и вдохновить все эшелоны молдавского общества и в полной мере мобилизовать гражданскую активность.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. https:// locals.md/2023/nado-bolshe/(посещен 22.04.2024)
2. https://laf.md/2024/10/20/барометр-общественного-мнения-гражд/ (посещен 21.02.2025)
3. Татьяна Турко, Родика Светличный, Политика европейской интеграции в программах политических партий Республики Молдова, В: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова под научной редакцией Петра Байора, Краков: KSIĘGARNIA AKADEMICKA, 2015 г. 200с.
4. Степанов В. Проблема этнической и гражданской идентификации сообщества Молдовы, În: Procese integraționaliste din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale, Chișinău: Vector, 2000, 304 p.
5. https://3rm.info/main/46699-ministr-inostrannyh-del-shvecii-glavnoy-ugrozoy-zapadnoy-civilizacii-ya-vlyaetsya-pravoslavie.html (посещен 28.04.2022).
6. Роговая Г. Православная церковь (МП) в евроинтеграционном процессе Молдовы. В: Revista deFilosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.2, p.81-88.
7. Лебедев Н.С. Как договориться о ценностях и о чем нельзя договориться в диалоге культур. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения(под ред.Е.В.Викторовой), СПб: Издательство СПбГЭУ,2018,167 с.
8. Роговая Г. Рустанович Л. Развитие процесса интеграции и формирования европейской идентичности у населения Республики Молдова. В: Consolidarea rezistenței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea European, Chișinău: Editura USM, 2024. 427 p.
9. Юлия Горинчой, Проблема политической идентичности в Республике Молдова в контексте европейской интеграции. В: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова под научной редакцией Петра Байора, Краков: KSIĘGARNIA AKADEMICKA, 2015 г. 200с. с.67-79.
10. Семененко И.С. Политика идентичности и идентичность в политике: этнонациональные ракурсы, европейский контекст, В: Политические исследования. 2016. № 4.с. 8–28.
11. В.А. Картамышев, Формирование современной Европейской идентичности как результат интеграционных процессов Европейского Союза. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения. Сборник научных статей, Под редакцией канд. экон. наук Е.В. Викторовой, Санкт Петербург: Издательство Санкт-петербургского государственного экономического университета, 2018, 167 с. С.99-109.
12. Н.В.Александрова, К вопросу о формировании европейской интеграции. В: Политическая экспертиза ПОЛИТЭКС, Москва,2008,том 4,№3, с.270-282.
13. Котта Мауризио,Европейская идентичность: вызовы современности. В: Идентичность: личность, общество, политика. Энциклопедическое издание. Ответственный редактор И.С. Семененко, Москва: «Весь мир», 2017. 992 с.с.184-193..
14. https://www.ipn.md/ru/europeyskaia-integratsiya-v-moldove-yavlyaetsya-li-ona-elitists-kim-proektom-op-7978-1036741.html(посещен 27.02.2025).
15. Ситник Світлана Володимирівна, Іщенко Олена Миколаївна, Концептуалізація політики формування європейської ідентичності: досвід для України. Політологічний вісник, Київ,2023,,№ 90 с. 241-262.
16. http://gazetaua.com/ru/2/2450 (посещен 04.03.2025).
17. Bruter M. Political Identity and European Elections // http://www.afsp.mshparis.fr/activite/diversafsp/collgspegael04/bruter.pdf Bruter M. Civic and Cultural Components of a Euro-

pean Identity: A Pilot Model of Measurement of Citizens' Levels of European Identity. B: Risse, Transnational identities, New York., 2004,p.186-213
18. Lutz W., Kritzinger S., Skirbekk V. Population: The Demography of Growing European Identity, B: Science. 2006. N 314; www.sciencemag.org/cgi/content/full/314/5798/425
19. Shore C. Building Europe. The Cultural Politics of European Integration.- London.; New York.:Routledge,2000,258p.https://www.academia.edu/51733596/Building_Europe_The_Cultural_Politics_of_European_Integration_Building_Europe_The_Cultural_Politics_of_European_Integration (посещен 03.03.2025).
20. Куарони *К*. Европейская идентичность, или как помочь людям ощутить себя гражданами Европы. В: Журнал Европейского союза. 2004. № 35. Январь.с.192-201.
21. https://bigenc.ru/c/darendorf-ral-f-gustav-74a159(посещен 03.03.2025); https://studizba.com/lectures/konfliktologiya/istoricheskie-tendencii-izucheniya-konflikta/5512-konfliktnaya-model-obschestva-ralfa-darendorfa.html(посещен 12.02.2025)
22. https://en.wikipedia.org/wiki/Stefan_Wolff (посещен 26.02.2025).
23. Миф о Европейской идентичности. В: Время. 04.10.2005; http://www.vremea.net/news/2005-10-04/17:05:09.html
24. DildayK.A.Europe Reborn,B: World policy journal. 2008. Vol. 25, № 2, p. 75-81 https://www.opendemocracy.net/en/labour_3427jsp/.
25. Кребс П.., Бенуа А., Фай Г., Одри Ж., Хунке З., Корзенц А., Промп Д. Европейская идентичность. 30 лет семинара Туле. Москва:Тотенбург, 2018. 442 с. ; Checkel J.T., Katzenstein P.J. (eds.) European Identity / ed. P.J. Katzenstein, J. Checkel. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 265 p.
26. Горбунова Н.Е. Поиск европейской идентичности как основа интеграционных процессов в рамках Европейского союза, В: Вестник МГОу, Серия «История и политические науки». Москва: Издательство МГОу, 2007, № 1, с.192-201. Александрова Н.В., Опыт формирования европейской идентичности и его значение для России. В: Вестник Санкт-Петербургского университета, серия 6, выпуск 4,. Международные отношения 2008,с.4-9; https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-formirovaniya-evropeyskoy-identichnosti-i-ego-znachenie-dlya-rossii (посещен 01.10.2024).Сборник статей. Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения (под ред.Е.В.Викторовой), Санкт Петербург: Издательство СПбГЭУ,2018,167 с. Вайнштейн Г. Европейская идентичность: Возникающая реальность или фантом? В: Полис. Москва., 2009, № 4,с.123-135.Ефременко Д.В. Европейская идентичность как фактор становления новой российской идентичности. В: http://auditorium.ru (посещен 14.03.2025). Семененко И.С. Политика идентичности и идентичность в политике: этнонациональные ракурсы, европейский контекст, В: Политические исследования. 2016. № 4.с. 8–28. В.А. Картамышев, Формирование современной Европейской идентичности как результат интеграционных процессов Европейского Союза. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения. Сборник научных статей, Под редакцией канд. экон. наук Е.В. Викторовой, Санкт Петербург: Издательство Санкт-петербургского государственного экономического университета, 2018, 167 с. С.99-109.Н.В.Александрова, К вопросу о формировании европейской интеграции. В: Политическая экспертиза ПОЛИТЭКС, Москва,2008,том 4,№3, с.270-282.
27. Svitlana Sytnyk, Olena Ishchenko.Концептуалізація політики формування європейської ідентичності: досвід для України. Політологічний вісник, Київ,2023,,№ 90 с. 241-262. .https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.90.241-262. Андрийчук О. Европа, где ты? В: Газета UA. 01.03.2006. Выпуск № 3,с.3.http://gazetaua.com/ru/2/2450.; Светлана

Топалова, Украинская школа и европейская идентичность, В: Киев:Аналитический центр «Обсерватория демократии».2022, 109с.;https://od.org.ua/ru/украинская-школа-и- европейская-иден/.Олег Мальцев, Украинская идентичность – европейская! Финал украинской экспедиции Одесса- Галичина, 2021.; https://un-sci.com/ru/2021/03/22/ukrainskaya-identichnost-evropejskaya-final-ukrainskoj-ekspediczii/ С.Грабовский, И.Лосев, Украинская идентичность: ответы и перспективы День. Выпуск газеты №1, 09 января,2014. https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/ukrainskaya-identichnost-otvety-i-perspektivy. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 року, Київ 2017, https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf.

28. Бахтуридзе Зейнаб Зелимхановна. Грузия и Евросоюз: партнерский потенциал и интеграционная структура. Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Серия Гуманитарные и общественные науки: Научное издание. 2016, № 3 (250),с.51-59. https://elib.spbstu.ru/dl/2/j17-25.pdf/en/info.; Chudzińska-Parkosadze Anna, Проблема грузинской идентичности на пороге XXI века.[электронное издание,.2019,URL: https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cip/14/cip1419, p.269-278.
29. Фархад Мамедов, Геополитическая идентичность Азербайджанской республики. В: Россия в глобальной политике, Фонд исследований мировой политики., №3,2017, https://globalaffairs.ru/articles/geopoliticheska-identichnost-azerbajdzhana-v-kontekste-vyzovov-i-perspektiv-xxi/#_ftn1/; Карагезов Рауф, Коллективная память и национальная идентичность в эпоху глобализации (на материале эмпирического исследования молодежи Азербайджана.. В: Кавказ и глобализация.,Журнал социально-политических и экономических исследований, Luleå, Баку : Издательский дом CA&CC Press, Швеция, Институт стратегических исследований Кавказа, №3, выпуск 1 «Социологическиенауки», с.114-124, https://cyberleninka.ru/article/n/kollektivnaya-pamyat-i-natsionalnaya-identichnost-v-epohu-globalizatsii-na-materiale-empiricheskogo-issledovaniya-molodezhi.
30. Кабазиев Манарбек Шакирович К вопросу об этнической и гражданской политической идентичности граждан современного Казахстана, Вестник Московского государственного областного университета (электронный журнал) № 4 2022,с.55-64. https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-etnicheskoy-i-grazhdanskoy-politicheskoy-identichnostyah-grazhdan-sovremennogo-kazahstana. Аскаров Т. Европейский вектор Казахстана. Исторические ведомости, 09.01.2021. https://kazvedomosti.kz/article/evropejskij-vektor-kazahstana/ (посещен 28.11.2022). Нургалиева Ж. Казахстан: к вопросу о конфликте идентичностей, В: Санкт-Петербургский социологический ежегодник 2009. Санкт-Петербург: Центр научно-информационных технологий “Астерион”, 2009, с. 270-278. А. Романова Е. Морозова Конструирование новых идентичностей в современном Казахстане: тенденции и ориентиры. В: Мировая экономика и международные отношения.2025,Т.69,№2,с.75-81; https://kz.kursiv.media/2018-10-04/kazakhstan-v-evrope-pochemu-net/.
31. Степанов В. Проблема этнической и гражданской идентификации сообщества Молдовы, În: Procese integraționaliste din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale, Chișinău: Vector, 2000, 304 p.; А.К.Папцова, Н.В.Аникин. Эволюция гражданской и этнической идентичностей этносов Молдовы в контексте формирования этнических и этнорегиональных культурныхпроектов. https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-grazhdanskoy-i-etnicheskoy-identichnostey-etnosov-moldovy-v-kontekste-formirovaniya-

etnicheskih-i-etnoregionalnyh; Юлия Горинчой, Проблема политической идентичности в Республике Молдова в контексте европейской интеграции. В: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова под научной редакцией Петра Байора, Краков: KSIĘGARNIA AKADEMICKA, 2015 г. 200с. с.67-79.
32. Роговая Г.Рустанович Л.Развитие процесса интеграции и формирования европейской идентичности у населения Республики Молдова. В: Consolidarea rezistenței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea European, Chișinău: Editura USM, 2024. 427 р. Фадеева Любовь Александровна, Плотников Дмитрий Сергеевич, Проблемная европейская идентичность Молдовы: «бои за историю». https://cyberleninka.ru/article/n/problemnaya-evropeyskaya-identichnost-moldovy-boi-za-istoriyu.; Михалкина Алина, Европейская идентичность в контексте интеграционной политики европейского сообщества: тенденции и перспективы для республики Молдова, https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/87662(посещен 12.02.2025)..
33. Is a common European identity possible?//DebatingEurope,2021. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=290325 (посещен 09.03.2025).
34. Роговая Г. Духовно-нравственный аспект кризисных условий пандемии COVID-19. В: Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare și dezvoltare sub impactul negativ al crizei de pandemie covid-19. Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 25 vai 2021, Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”2021, 243 с.
35. Каждый год в большинстве стран, входящих в Европейский союз, проводится исследование, посвященное идентичности. Мониторинги выявляют низкий процент граждан, идентифицирующих себя европейцами- 4%. 8 % ощущают себя и европейцами, и представителями определенной нации, 45%— представителями определенной нации и европейцамии, наконец, 41 % — исключительно жителями своей страны. См.Миф о европейской идентичности, http://www.vremea.net/news/2005-10-04/17:05:09 html (посещен 31.03.2925).
36. Д.Н.Андросова, Европейская идентичность и европейская интеграция В: Актуальные проблемы Европы, Москва,2010, №2, с.172-186; https://www.jstor.org/stable/40210184 ((посещен 31.03.2925).
37. Еремина Н.В.Борисова Ю.А.Кризис европейской идентификации,и Brexit, В: Азимут научных исследований. Политические науки, Санкт-Петербург,2017,Т.6,№ 2(19), с.327-329. https://landraileiu.ru/wp-content/uploads/2017/04/ANI-EU-2017-4.pdf (посещен 12.02.2025)
38. Александрова Н.В., Опыт формирования европейской идентичности и его значение для России. В: Вестник Санкт-Петербургского университета, серия 6, выпуск 4,. Международные отношения 2008,с.4-9; https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-formirovaniya-evropeyskoy-identichnosti-i-ego-znachenie-dlya-rossii.(посещен 1.10.2024).
39. Johan P.Olsen, Europeanization and Nation-State Dinamic, In: Sverker Gustavsson and Leif Levin (editors), The Future of the Nation State/ Essays on Cultural Pluralism and Political Integration. London, New York: Routledge:Nerenius & Santerus Publisher.1996. URL,2014,304c.; http://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203989333/future-nation-state-sverker-gustavsson-leif-levin (посещен 31.04.2025).
40. Lutz W., Kritzinger S., Skirbekk V. Population: The Demography of Growing European Identity // Science. 2006. N 314 // www.sciencemag.org/cgi/content/full/314/5798/42540. http://www.vatican,va/content/john-paul=11/es/apost_exhortations/documents/hf_jp-11-exh-20030628_ecdesia-in-europa.html/ (посещен 03.04.2025).
41. https://www.uero.pap.com.pl/cgi-bin/europap.pl?grupa=1&ID=41048 (посещен 07.04.2025).

42. https:// www.kommersant.ru/doc/5999153 (посещен 22.04.2024).
43. https://esp.md/ru/sobytiya/2024/04/19/igor-grosu-prizval-vse-partii-i-associacii-uchastvovat-v-referendume# (посещен 24.04.2024).
44. https://nv.ua/opinion/vstuplenie-ukrainy-v-es-ekonomist-nazval-plyusy-i-minusy-50474868.html (посещен 24.04.2024)
45. https://www.dw.com/ru/clenstvo-v-evrosouze-cto-polucit-i-cego-lisitsa-gruzia/a-71191721 (посещен 04.04.2025)
46. https://bigenc.ru/c/darendorf-ral-f-gustav-74a159 (посещен 04.04.2025)
47. https://jdigitaldiagnostics.com/0201-7083/article/view/652228 (посещен 04.04.2025).
48. https://point.md/ru/novosti/v-mire/v-evrope-zamedlilsia-rost-prodolzhitel-nosti-zhizni/ (посещен 19.02.2025).
49. https://www.rfi.fr/ru/europa/20210312-европарламент - объявил- евросоюз=зоной-свободы-лгбтик (посещен 09.04.2025)
50. Галина Роговая, Государственные институты Молдовы в процессе европейской идентичности: ценностная компонента. В: Vectorul european al Republicii Moldova –factor determinant în consolidarea statului de drept. Materialele conferinţei ştiinţifico-practice naţionale cu participare internaţională? Chişinău,2023 Chişinău : ÎS FEP „Tipografia Centrală”2023, 207c.
51. https://vashi-novosti.com/. 349214-peregovorshchik--god--razumnyi-srok-dlya-vstupleniya-moldovy-v-es-full.html (посещен 10.04.2025).
52. Лилия Брага, Формирование политического климата в Республике Молдова накануне референдума по вопросу о евроинтеграции. В: Consolidarea rezistenţei sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova şi Ucrainei la Uniunea European, Chişinău: Editura USM, 2024. 427 p.
53. Визитей Н. Идеолого-мировоззренческая ситуация в Молдове:истоки, основные противоречия, возможные трансформации, В: Moldova, România, Ucraina bunâvecinitate şi colaborare regionalâ, Chişinâu: Vector.1998,246c.
54. Клушина Н.И. Теория идеологем, В: Политическая лингвистика, Москва, №4, 2014, с. 54–58.
55. Толковый словарь. Евразийская мудрость от А до Я Составитель Вислави Зорин.-Алматы:Сөздік-Словарь, 2002, 408с.
56. Фукуяма Френсис,. Конец истории? В: Философия за рубежом,. Москва:. АСТ:ЕРМАК,1992, с.134-148; https://gtmarket.ru/library/basis/6341/6349 (посещен 24.04.2025)
57. Кальней М.С. Нужда в идеологии. В: Экономические и социо-гуманитарные исследования. Москва: МИЭТ, 2018, №4(20), с.146-151. https://cyberleninka/ru/ru/article/n/nuzhda-v-ideologii/viewer (посещен 12.11.2024).
58. Алексеева Т.А.Роль идеологии в современном мире, В: Международные отношения. Грани настоящего и будущего Москва, НП РСМДс.294-308. https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rol-ideologii-v-sovremennom-mire/ (посещен 10.11.2024).
59. Олександр Шульга Націоналісти чи ліберали: які політичні течії набирають популярності в Україні Слово і діло,Аналітичний портал, Політика, 22 серпня 2017. https://www.slovoidilo.ua/2017/08/22/kolonka/aleksandr-shulha/polityka/naczionalisty-chy-liberaly-yaki-politychni-techiyi-nabyrayut-populyarnosti-ukrayini (посещен 17.02.2025).

https://doi.org/10.59295/ierm2025.10 CZU 316.776.23:323.266

DIMENSIUNEA *DEZINFORMĂRII* ÎN SOCIETATE LA ÎNCEPUT DE SECOL XXI[1]

THE DIMENSION OF DISINFORMATION IN SOCIETY AT THE BEGINING OF THE XXI CENTURY

Ana PASCARU, ***doctor habilitat în filosofie***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
E-mail: apascaru2010@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4669-7996

Eugeniu FENCOVSCHI, ***doctorand***
Școala Doctorală Științe Umanistice și ale Educației USM
E-mail: fencovschieugen@gmail.com
ORDIC: ID 0009-0007-9062-5459

Rezumat. *Conținutul articolului abordează din perspectiva filosofiei fenomenul dezinformării cu care se confruntă mediul comunitar. Este o încercare de a examina cu instrumentarul filosofiei evoluțiile noțional –ideatice ale dezinformării, inclusiv prin manifestările din societate. Se evidențiază oportunitățile prin care dezinformarea se extinde, influențând comportamentul și modul de gândire al membrilor societății din secolul XXI. De asemenea că, deschiderile de noi oportunități ale Erei Informaționale, mai nou a Tehnologiilor Informaționale ajung instrumente și surse pentru dezinformare în societatea secolului XXI, inclusiv în societățile cu regimuri autoritare sau dictatoriale*

Cuvinte-cheie: *filosofie, societate, dezinformare, dimensiune, oportunitate,*

Summary. *The content of the article looking through philosophy addresses to the phenomenon of disinformation that the community environment is facing. It is an attempt to examine through tools of philosophy the notional-ideational framework of disinformation, including its manifestations in the society. It highlights the opportunities through which disinformation expands, influencing the behavior and way of thinking of members of society in the 21st century. Also, the openings of new opportunities of the Information Age, more recently of Information Technologies, become tools and sources for disinformation in the society of the 21st century, including in societies with authoritarian or dictatorial regimes.*

Key words: *philosophy, society, disinformation, dimension, opportunity,*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Introducere. Dezinformarea, o constantă a informării s-a dezvoltat concomitent cu evoluția comunităților umane pe cupola civilizațională. Evoluție care s-a accelerat vertiginos începând cu a doua jumătate a secolului XX ca urmare a deschiderilor Erei Informaționale, rostogolindu-se peste toate domeniile de activitate din societate. S-a constat că, dezinformarea nu doar se pliază pe conținutul informației, invadează spațiul public, dar ajunge să distorsioneze realitățile și să alimenteze intervențiile ce se produc în societate. Intervenții care perpetuate în acest prim sfert de secol XXI la rândul lor susțin dezinformarea în parcursul de transformare a conținutului din informației. Or, transformarea conținutului nefiind altceva decât dezorientarea/minimalizarea capacităților de reziliență ale instituțiilor societale, dar și a membrilor comunității. Or, grație utilizării în exces a oportunităților digitalizării din deschiderile EI , mai nou a Tehnologiilor Informaționale dezinformarea devine o armă și mai nocivă[1,2]. Se constată că, excesul cu care se consumă oportunitățile digitalizării afectează toate structurile societății, membrilor săi, dar și envioremențul. Consum care se cere a fi nu doar monitorizat, încadrat în actele normative, dar și o responsabilizare pentru toți actorii socili. În condițiile în care și consumul ajunge a fi sursă de dezinfomare.

Astfel se explică interesul pentru cunoașterea dezinformării care după cum se știe se proliferează din contul informației. Proliferări care sunt accentuate deopotrivă și de oportunitățile din deschiderile EI, TI și a întârzierilor privind elaborarea mecanismelor reglatorii. Cu atât mai mult cu cât, deschiderile pe lângă accesul sporit la informația mediatică și cea științifică a membrilor societății independent de nivelul de educație ține doar de un click distanță. Este vorba de un nivel sporit de creștere a dependenței de click-distanță care modifică gândirea critică și capacitatea persoanei de a reflecta asupra lucrurilor, comportamentului și acceptarea instantaneu a informației[3]. Acceptări care în timp ajung a fi drept ceva firesc și pe care cu ușurință se pliază dezinformările diverse. Acestea, ulterior invadează spațiul public se regăsesc în acțiunile pe care le întreprind sau atitudinile în raport cu un eveniment sau altul fie din societatea în care locuiesc, fie din afara spațiului respectiv[4,1].

Considerații teoretico- practice asupra dezinformării. Dat fiind accelerările cu care dezinformarea se pretează pe informație în provocările societății contemporane suscită nevoia urgentă de ai identifica și înțelege particularitățile structurii. Or, revenirea dezinformării altfel, decât ceea ce se cunoștea anterior impune o abordare inter și multidisciplinară cu ajutorul instrumentarului filosofiei la interferență cu alte discipline. În aceiași cheie vorbim și de o altfel de înțelegere[5] a dezinformării care tinde să se auto edifice, formal distingându-se de informație. Distingere care doar formal delimitează dezinformarea, deoarece tendința rămâne ancorată subversiv în conținutul informației. În această ordin de idei, investigarea evoluțiilor din noțiunea „dezinformare" se reliefează din perspectiva filosofiei. De? Deoarece, cu ajutorul domeniilor filosofiei se diferențiază caracterul dezinformării de celelalte definiții grație conexiunilor cu fundamentele teoretice. Or, gândirea filosofică fiind și una *apriori* critică atenționează că, totul în această lume inter comunică, interacționează și se influențează invers proporțional nivelului de cunoaștere și pregătire a condiției umane și sociale. Cu atât mai mult cu cât, deschiderile de oportunități ale E I, în special al tehnologiilor informaționale une-

le aspecte din provocările societății sunt adesea folosite în scopuri oportuniste, fiind transformate alături de dezinformare, propaganda sau afiliațiile social media. Astfel, aspectele neinvestigate în complexitatea lor multiplică provocările din societate, ceea ce explică atractivitatea lor drept surse de dezinformare[6].

Dezvoltând subiectul aducem în prim-plan cercetării și un alt unghi de vedere în legătură cu evoluția dezinformării. Este vorba de opinia la care subscriem elaborată de David Colon în lucrarea *Războiul informațional: statele care ne cuceresc mințile.* Conform opiniei autorului, dezinformarea înseamnă diseminarea de informații despre care se cunoaște că sunt false și pentru a provoca prejudicii. Pe de altă parte, dezinformarea este și un act de răspândire a informațiilor false, ignorând în același timp falsitatea acestora. Totodată manipularea informațiilor nu acoperă doar aceste două noțiuni, ci implică și utilizarea diseminării informațiilor perfect autentice cu scopul de a provoca alterarea percepției realității. Prin urmare, manipularea informațiilor este cea mai largă noțiune care le cuprinde pe toate[2].

Astfel, se explică și dimensiunea interferențelor dintre disciplinele: filosofia socială, filosofia dreptului sociologie, politologie privind contururile dezinformării. Or, cunoașterea caracterului dezinformării cu ajutorul instrumentarului *reînnoit* [7] al filosofiei prospectărilor se facilitează identificarea componentei conexiunilor și caracterul. Componentă prin care se distribuie dezinformarea pe diferite paliere ale societății de la socioeconomic, sociopolitic, sociocultural până la socio-confesional. În acest sens instrumentarul *reînnoit* al filosofiei împletit în paradigma cercetării inter și multidisciplinaritate deopotrivă cu metoda digitalizării evidențiază profunzimea conectărilor dezinformării care influențează aspectele din provocări mai puțin cunoscute și cele deja manifeste în societate[3,6].

Totodată subliniem contribuția instrumentarului filosofiei în demonstrarea interacțiunii și interdependenței schimbărilor ce se retractează în dezinformare. Refractări în care conexiunile dezinformării se pliază pe conectările dintre aspectele schimbărilor le știrbesc conținutul, dar și din inerența influențelor în procesele mediului comunitar. Procese cărora conexiunile dezinformării la fel le denaturează conținutul informației înlocuindu-l cu unul veridic fals și difacil de combătut. Spre exemplu, procesul de integrare în Uniunea Europeană a societății Republica Moldova după 2022 s-a transformat într-un adevărat câmp de război hibrid al Federației Ruse în care nivelul dezinformării atinge cote de referință. Nivel în care dezinformarea cu insistență promovează narative de la cele inexistente gen poporul moldovenesc(limbă, cultură, tradiție, istorie, teritoriu), sfidarea spațiului cultural românesc până la nerecunoașterea Mitropoliei Basarabiei sau a rezultatelor referendumului Privind integrarea Republicii Moldova în UE(20.10.2024) [6].

Nu mai puțin interes reprezintă reliefarea dezinformării prin prisma realităților sociale. Este vorba de rostuirea înțelegerii din acțiunile pe care le întreprind instituțiile societale nu doar în raport cu dezinformarea. Acțiuni în care se evidențiază posibilitățile realităților sociale privind mecanismele reglatorii cu precădere cele legate de dezinformările atât din interiorul, cât și exteriorul mediului comunitar. Aceste clarificării privind dezinformarea din provocări se înscrie în studierea subiectului cercetării. Or, în reali-

tatea socială sursele care îi alimentează înlănțuirile dezinformărilor atrag în orbita lor și aspecte din provocări influențează acțiunile societății. Concomitent se evidențiază și rolul comunicării dintre aspectele din ascendentul provocărilor și interferența cu surse de dezinformare din exteriorul societății. De asemenea că, pregnanța surselor de dezinformare necesită a fi raportată la statutul societății: stabilă, în curs de dezvoltare, în devenire (Republica Moldova) [3].

Este vorba de o realitate în care sursele dezinformării pliate pe informație și provocări se diversifică, multiplicând prezența și formele de manifestare. Forme care la cea mai succintă analiză li se abolește inofensivitatea, deoarece conținutul lor este unul îndreptat spre diminuarea concguenței sociale, culturale, interetnice, interconfesionale prezente în tabloul multicultural al comunității umane. Deseori se exagerează pe inerența neînțelegerilor, neîncrederii, fricii sau violenței pentru a distruge fie o guvernare democratică, fie a diviza societatea cu instrumente democratice, inclusiv cu implicarea unei părți ale populației. Una din formele de manifestare ale dezinformării este network-ul și rețelele de socializare/surse mass-media, inclusiv prin insuficiența în spațiul public a mecanismelor viabile de combatere.

În acest sens, depășirea întârzierilor privind capacitatea de reziliență a mecanismelor reglatorii și instituțiilor societale ajunge una de referință în deconspirarea caracterului dezinformator al, diminuând sursele care le alimentează, dar și valorificându-i oportunitățile. Totodată, recursul la încetățenirea conștientizării actorilor sociali prin educare de a descinde falsul de adevăr în ascendența fluxului informațional și inerența lor provocatoare. Or, educarea contribuie la o cunoaștere și procesare adecvată a surselor care furnizează informația, cu precădere a celor ce alimentează dezinformare în planitatea realităților. De asemenea accentuăm conectarea participativă prin acțiuni a tuturor actorilor sociali în viața comunitară. Toate aceste însă cu condiția ralierii societății la marile întrebări ale timpului legate de democrație, dreptate, libertate, egalitate, proprietate[3.8].

Cunoașterea dezinformării prin ascendentul provocărilor, deopotrivă ca și în cazul celorlalte se întreprinde, cum am menționat anterior cu instrumentarul *reînnoit* al filosofiei și la interferență cu alte discipline. Susținere cu care instrumentarul oferă posibilitatea înțelegerii naturii dezinformărilor în care întâlnirea și înlănțuirea cu aspectele din provocări influențează/deviază construcția energiei sociale. Astfel, prin înlănțuiri se indentifică căile care facilitează accesul al informația științifică și mediatică pentru toate palierele vieții independent de nivelul de pregătire a actorilor sociali, dar și a mecanismelor reglatorii[6.9].

. Acces care prin intermediul networku-lui și rețelele sociale accelerează distribuirea fluxului informațional și informatizarea tuturor actorilor sociali. Se atestă că, accelerarea fluxului informațional modifică caracterul informatizării prin diseminare. Se observă că, pe parcursul diseminării informației nu arareori se intervine în conținutul acesteia, păstându-i parțial/formal veridicitatea. În timp ce conținutul informației este supus dezinformării completat cu falsuri de la noutăți intenționat falsificate până la proliferarea de idei false[4,6].

Desigur, realitățile secolului XXI denotă o altfel de profunzime în legătură cu pătrunderea ideilor false, a dezinformării și propagandei în peregrinarea acțiunilor din

mediul comunitar. Realități în care dezinformarea datorită oportunităților invocate anterior atinge cote maxime în distorsionarea societății. Aceste peregrinări necesit a fi atent monitorizate și sancționate prin intermediu mecanismelor statului de drept în spațiul societal, altfel pot produce riscuri cu consecințe grave.

Drept exemplu, practica organismelor Uniunii Europene privind necesitatea și implementarea mecanismelor în combaterea dezinformării. Dezinformare care poate fi definită ca un instrument puternic de influență constând în informații false sau înșelătoare verificabile, create, prezentate și diseminate în scop economic sau pentru a înșela în mod deliberat publicul său, în general pentru daune publice[4], elaborând în acest sens documente de politici privind diminuarea efectelor dezinformării și altor aspecte din provocări. Însă observăm că mecanismele reglatorii intervin cu întârziere, iar tributul așa cum am văzut (alegerile prezidențiale din România din 2025; referendumul republican constituțional din 2024 etc.) reprezintă interferențe grave și vulnerabilizarea societății[6].

Întârzierile sunt cu bătaie lungă inclusiv în Republica Moldova, or abia recent instituțiile societale au introdus conceptul privind mecanismul combaterii dezinformării [6], alături de competențele insuficiente și improprii deja existente. Gravitatea lucrurilor constă nu atât în fluxul dezinformărilor, cât în influența acestora asupra condiției umane, în capacitatea acesteia de a pune în aplicare gândirea critică, reflectând asupra lucrurilor pe care le cunoaște și cu care comunică. Pericolul constând în faptul că, ideile false nu lasă lucrurile să meargă de la sine, potrivit naturii lor. Ceea ce înseamnă că și încrederea în rațiunea umană nu este echivalentă cu încrederea în natura lucrurilor, deoarece argumentele fiind riguros logice sau false pot susține adevărul sau minciuna. Totodată acestea constituie și armele unei acțiuni iraționale pentru că, ideile false rămân produsul unei rațiuni insuficiente. Antidotul în acest sens nu este neîncrederea funciară în rațiunea umană, ci recursul circumspect la instrumentele acesteia pentru a împiedica acreditarea ideilor false ca axiome ale gândirii și practicii social- politice și ca fundamente ale sistemului de drept[10].

În concluzie, clarificarea dezinformării prin provocările contemporane, inclusiv, cărora societatea încearcă să le facă față nu este un drum facil. Este indubitabil că urgentarea dezinformării este condiționată nu atât de realitățile manifestate în societate, cât de ingerințele factorului extern, prin oportunitățile deschiderilor EI și TI. Elemente pe care regimurile autoritate le folosesc pentru influență și dezbinare a mediului comunitar. Exemplul Republicii Moldova, în aces sens este mai mult decât elocvent, începând cu anii 90 ai sec.XX. Sorțile de izbândă pentru implicarea nestingherită în viața societății a dezinformării și propagandei se datorează întârzierilor instituționale, intervențiilor externe prin interpuși din cadrul societății, lipsa de experiență a instituțiilor sociale. Așadar, fructificarea adecvată a surselor de insecuritate din societate, aparține tuturor actorilor sociali concomitent cu o gândire critică pe parcursul cunoașterii publice.

BIBLIOGRAFIE

1. Pascaru A. Surse de insecuritate în societatea post-pandemie. În: *Consolidarea rezilientei sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană,*17-18 octombrie 2024. Chișinău: USM, 2024, pp.89-95, 427p. ISBN 978-9975-62-773-3

2. Colon D. *Războiul informational: statele care ne cuceresc mințile.* www.fondationdefrance.org
3. Pascaru A. *Provocările societății în algoritmi de cunoaștere*. Chișinău: Print-Caro, 2023, ISBN 978-9975-64-350-4
4. Moraru V. *Informare vs dezinformare: Impactul asupra agendei dezbaterii publice*. Revista *Moldoscopie.* 2024, nr.2, pp. 45-52.ISSN 1812-2566
5. Hadot P. *Filosofia ca mod de viață. Convorbiri cu Jeannie Carlier și ArnoldI. Davidson*. București: Humanitas, 2019.263p ISBN 9789735063566
6. Pascaru A. Practici filosofice în dezavuarea surselor războiului hybrid: cazul Republicii Moldova. În: *Filosofia și perspectiva umană*. Culegerea de articole de la conferința științifică consacrată ZILEI MONDIALE A FILOSOFIEI, ediția XXI, 21 noiembrie 2024. Chișinău: ArtPoligraf SRL, 2025, pp.12-25, 332p. ISBN978-9975-62-878-5
7. Floriam M. *Recesivitatea structurii lumii*. București: Editura Pro, Vol.1, 2003, 559p; Vol. II, 2004. 491p
8. Susskind J. *Politica viitorului.Tehnologia digitala si societatea* . București: Editura: Corint, 2019, 560p ISBN:9786067936230
9. Rosa H. *Description Rezonance A sociology of our relationsheep to the world*. Cambridge. Polity,2019.450p ISBN:978-1-509-51992-7
10. Stoica V. *Bolboroseala hipnotică a ideilor false*. www.dilemaveche.ro

https://doi.org/10.59295/ierm2025.11 CZU 351.74:327(478)

PRINCIPIUL UNANIMITĂȚII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ – AMENINȚARE PENTRU SECURITATEA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CALEA INTEGRĂRII EUROPENE?[1]

THE PRINCIPLE OF UNANIMITY IN THE EUROPEAN UNION – A THREAT TO THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA ON THE PATH TO EUROPEAN INTEGRATION?

Victor JUC, ***membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, doctor habilitat, profesor universitar, Director al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: juc.victor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4413-2940

Andrei GUȘTIUC, ***doctor în drept, conferențiar universitar Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: agustiuc@yahoo.com
ORCID: 0009-0001-8710-7462

Ludmila GUȘTIUC, ***doctor în drept, cercetător științific, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: lgustiuc@yahoo.com
ORCID 0000-0002-8516-4949

Rezumat. *Cercetarea de față își propune să examineze subiectul – în ce măsură, principiul unanimității, consfințit la nivelul Uniunii Europene, atunci când este vorba de decizii de importanță magistrală pentru buna funcționare a Uniunii, ar putea pune în pericol visul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Și de fapt, nu doar a Republicii Moldova, ci și a altor state candidate. Năruirea respectivului vis, sau cel puțin, speculațiile hazardate pe seama lui, ar putea aduce în prim plan discuții despre abandonarea procesului de integrare (cu sau fără reorientare către formațiuni interstatale în care domină politic Federația Rusă), ar afecta grav securitatea națională a Republicii Moldova, ar amenința suveranitatea și independența noastră. Într-o abordare simplistă să ne imaginăm situația când anumite forțe politice din interiorul țării (fortificate de actori ostili din exterior), mai cu seamă în perioada campaniilor electorale, încep a pedala pe ideea precum că „…nimeni nu o așteaptă pe Republica Moldova în Uniunea Europeană…"; „…partidele de dreapta, care câștigă teren în statele membre sunt împotriva extinderii de mai departe a Uniunii Europene…"; „…Uniunea Europeană este dominată de euroscepticism…"; „…Principiul*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

unanimității adoptării deciziei de acceptare a noilor membri în Uniunea Europeană face practic imposibilă aprobarea candidaturii Republicii Moldova (o ipoteză fiind ostilitatea Ungariei, spre exemplu, față de aderarea Ucrainei)…" ș.a.

În respectivul articol ne propunem, să demolăm, prin forța argumentelor științifice, eventuale tentative de amenințare a parcursului integraționist al Republicii Moldova și a propune soluții de fortificare a securității juridice și implicit a securității naționale a țării noastre.

Cuvinte cheie: *principiul unanimității; Uniunea Europeană; integrare; aderare; amenințări; securitatea juridică; securitatea națională.*

Abstract. *The present research aims to examine the subject – to what extent, the principle of unanimity, enshrined at the level of the European Union, when it comes to decisions of major importance for the proper functioning of the Union, is able to endanger the dream of the Republic of Moldova's accession to the European Union. In fact, not only of the Republic of Moldova, but also of other candidate states. The collapse of that dream, or at least, the speculations made on its account, could bring to the forefront discussions about abandoning the integration process (with or without reorientation towards interstate formations in which the Russian Federation politically dominates), would seriously affect the national security of the Republic of Moldova, would threaten our sovereignty and independence. In a simplistic approach, let us imagine the situation when certain political forces within the country (fortified by hostile actors from outside), especially during election campaigns, begin to pedal on the idea that "…no one expects the Republic of Moldova to be a part of the European Union…"; "…right-wing parties, which are gaining ground in the member states, are against the further expansion of the European Union…"; "…the European Union is dominated by Euroscepticism…"; "…the principle of unanimity in adopting the decision to accept new members into the European Union makes it practically impossible to approve the candidacy of the Republic of Moldova (one hypothesis being Hungary's hostility, for example, towards the accession of Ukraine)…" etc.*

In this article, we propose to demolish, through the force of scientific arguments, possible attempts to threaten the integrationist path of the Republic of Moldova and to propose solutions to strengthen the legal security and the national security of our country.

***Key words**: unanimity principle; European Union; integration; accession; threats; legal security; national security.*

[*] *Studiu realizat în cadrul Subprogramului „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice" (01.05.01), perioada 2024-2027, în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.*

Introducere

Așa cum ne demonstrează lecția de istorie, teritoriul actual al Republicii Moldova s-a aflat mai mereu la periferia imperiilor. Fără a pretinde exhaustivitate și fără a face incursiuni în apele adânci și adesea tumultuoase ale istoriei, vom menționa: Imperiul geto-dac; Imperiul Roman; Imperiul Bizantin; Imperiul Otoman; Imperiul Rus; Imperiul Sovietic. Iar anul 2025, din punct de vedere geostrategic, a prins Republica Moldova

între aspirațiile revanșiste ale Federației Ruse și democrația cu libertățile sale autentice ale Uniunii Europene, extinse, între timp, până la apele Prutului.

Într-un fel, am putea deduce un adevăr istoric – Republica Moldova ar fi un „stat provincial", aflat mai mereu la intersecția intereselor strategice ale marilor puteri. Prinși în această samsara de peste două mii de ani, următorii patru ani (2025-2029) oferă probabil ultima șansă pentru Republica Moldova de a ieși din respectiva paradigmă rătăcitoare și a ocupa un loc glorios în istoricul posterior al neamului nostru măreț.

Avem percepția, atât de ordin juridic, cât și la nivel intuitiv, precum că, anul 2030 este hotarul care va însemna pentru Republica Moldova fie rămânerea în continuare în cercul karmic al samsarii, fie realizarea unui salt civilizațional conceptual, de ordin să asigure populației sale o condițiune demnă de o ființă umană în mileniul trei de la marea făgăduință spirituală.

Pornind de la „viziunea 2030" a Republicii Moldova, având mereu pe fundal mult râvnita finalitate, materializată prin aderarea la Uniunea Europeană și ținând cont de amenințările la securitatea națională a țării noastre, de natură să afecteze itinerarul de dezvoltare, ne-am propus să identificăm și să examinăm impedimentele de ordin major.

În spațiul comunitar, „unanimitatea este prevăzută pentru decizii deosebit de importante, responsabilizând în cel mai înalt grad statele" [1, p.255]. **În fapt, cercetarea de față își propune să examineze subiectul** – în ce măsură, principiul unanimității, consfințit la nivelul Uniunii Europene, atunci când este vorba de decizii de importanță magistrală pentru buna funcționare a Uniunii, ar putea pune în pericol visul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Și de fapt, nu doar a Republicii Moldova, ci și a altor state candidate. Amintim că „la nivelul Uniunii Europene, unitatea politică a culminat cu acordarea Ucrainei și Republicii Moldova poziția de candidat la Uniunea Europeană, eveniment organizat la Summitul European din iunie 2022" [14, p.210]. Năruirea respectivului vis, sau cel puțin, speculațiile hazardate pe seama lui, ar putea aduce în prim plan discuții despre abandonarea procesului de integrare (cu sau fără reorientare către formațiuni interstatale în care domină politic Federația Rusă), ar afecta grav securitatea națională a Republicii Moldova, ar amenința suveranitatea și independența noastră. Societatea din Republica Moldova rămâne profund fragmentată pe mai multe coordonate, iar pandemia de coronavirus de tip nou și actul de agresiune declanșat la 24 februarie 2022 de către Federația Rusă împotriva Ucrainei, contrar așteptărilor, nu au făcut decât să aprofundeze și să extindă gradual acest fenomen [12, p.4].

Într-o abordare simplistă să ne imaginăm situația când anumite forțe politice din interiorul țării (fortificate de actori ostili din exterior), mai cu seamă în perioada campaniilor electorale, încep a pedala pe ideea precum că „…nimeni nu o așteaptă pe Republica Moldova în Uniunea Europeană…"; „…partidele de dreapta, care câștigă teren în statele membre sunt împotriva extinderii de mai departe a Uniunii Europene…"; „…Uniunea Europeană este dominată de euroscepticism…"; „…Principiul unanimității adoptării deciziei de acceptare a noilor membri în Uniunea Europeană face practic imposibilă aprobarea candidaturii Republicii Moldova (o ipoteză fiind ostilitatea Ungariei, spre exemplu, față de aderarea Ucrainei)…" ș.a. În aceste circumstanțe, „clasele politice și

comunităţile academice din diferite state au început să caute noi metode şi instrumente de salvgardare împotriva noilor ameninţări, riscuri şi vulnerabilităţi" [13, p.39].

În respectivul articol ne propunem, să demolăm, prin forţa argumentelor ştiinţifice, eventuale tentative de ameninţare a parcursului integraţionist al Republicii Moldova şi a propune soluţii de fortificare a securităţii juridice şi implicit a securităţii naţionale a ţării noastre.

Metodologia cercetării

Distinsul savant Ştefan Diaconu afirmă că „…Dacă natura operează spontan, gândirea, în mod special cea ştiinţifică, acţionează pe bază metodică…" [4, p.15]. Nu ne aparţine acest silogism categoric, dar suntem întru totul într-o barcă metaforică cu distinsul autor. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, avem o convingere fermă precum că drumul anevoios către culmile adevărului este mult mai preţios decât stăpânirea propriu zisă a respectivului adevăr.

„Ubi societas ibi ius" – în traducere din limba latină – „acolo unde există societate, există şi drept", nu lasă spaţii de interpretare. Prin urmare, încă de la gânditorii romani se trage adevărul incontestabil precum că dreptul, ca ştiinţă, este prin natura lui social.

O bună cunoaştere, explicare şi interpretare a dreptului (a fenomenului juridic) reclamă o metodologie corespunzătoare, în baza căreia să se realizeze o înţelegere ştiinţifică a mecanismului acţiunii sociale a dreptului, a funcţiilor lui, a esenţei conţinutului şi formei sale, a legăturilor sale multiple cu societatea [4, p.3].

Prin consecinţă, metodologia juridică se referă la principiile cunoaşterii ştiinţifice a fenomenului social al dreptului, la operaţiile, procedeele, tehnicele acestei cunoaşteri [18, p.24].

Respectiv, în debutul incursiunii ştiinţifice, misiunea noastră a fost în a identifica anume acele metode ştiinţifice juridice, care ar avea o valoare euristică pentru descoperirea unor cunoştinţe noi şi formularea unor concluzii valoroase şi de reală aplicabilitate practică.

Întrucât metodele diferă ca grad de abstractizare, ca arie de aplicare, ca grad al preciziei pe care o pot oferi cercetării ştiinţifice, se justifică alegerea anume acelor metode, care vor ajuta la atingerea scopului şi obiectivelor trasate în debutul cercetării.

Aşa cum conţinutul articolului ştiinţific este unul eminamente juridic, este absolut firesc ca şi **metodologia utilizată să fie una de sorginte juridică**. În acest sens, pentru realizarea cercetării de faţă sunt relevante, în principal: metoda istorică, metoda comparativă şi metoda logică.

Vom face uz de **metoda istorică** pentru o incursiune în dezvoltarea principiului unanimităţii adoptării unor decizii de importanţă crucială în cadrul Uniunii Europene.

Metoda comparativă va fi aplicată pe scară largă la analiza vitezei şi gradului de integrare în Uniunea Europeană a statelor candidate, prin identificarea locului Republicii Moldova în respectivul sistem de coordonate integratorii.

Pe de altă parte, **metoda logică** îşi are preţuirea sa incontestabilă prin faptul că ne va permite să formulăm unele ipoteze şi concluzii relevante Republicii Moldova pe dimensiunea aspiraţiilor de integrare în Uniunea Europeană. Totodată, metoda logică ne

va oferi girul ştiinţific necesar, îndreptăţindu-ne pe deplin să formulăm unele concluzii ce ţin de securitatea juridică şi implicit securitatea naţională a Republicii Moldova, în cazul în care, parcursul european este compromis, atât de factori externi (precum, spre exemplu, aplicarea principiului unanimităţii în Uniunea Europeană), cât şi de factori interni (actori politici naţionali axaţi pe trădarea idealului naţional şi deraierea Republicii Moldova de pe drumul european).

Rezultate obţinute şi discuţii

Principalul catalizator al demarării cercetării în varianta expusă în respectivul articol au fost alegerile parlamentare din Germania. Urmare a alegerilor parlamentare şi a efortului de ultimă oră de a crea o coaliţie largă de guvernare, în spaţiul public a apărut un acord politic între principalele forţe politice (posibili membri ai coaliţiei de guvernare).

La concret, la mijlocul lunii aprilie 2025 a fost dat publicităţii Acordul dintre conservatorii şi social-democraţii din Germania, care, printre altele, prevede că guvernul lor de coaliţie **se va opune extinderii ulterioare a Uniunii Europene, dacă blocul nu renunţă la principiul unanimităţii** [19]. Teoretic, aplicabilitatea Acordului cuprinde perioada dintre aprilie 2025 – aprilie 2029, sau mai precis, dacă urmăm litera legii – până la alegerile parlamentare ordinare, preconizate pentru luna februarie 2029 (în cazul în care nu vor fi declanşate alegeri parlamentare anticipate).

Uniunea Creştin-Democrată de centru-dreapta conservatoare (CDU), împreună cu partidul Uniunea Socială-Creştină (CSU), au semnat acordul de coaliţie cu Partidul Social Democrat (SPD) la data de 9 aprilie 2025.

În documentul, care are peste 140 de pagini, doar patru propoziţii sunt consacrate extinderii Uniunii Europene. Acordul spune: „Extinderea Uniunea Europeană şi capacitatea sa de a absorbi noi membri trebuie să meargă mână în mână. Prin urmare, avem nevoie de consolidarea şi reforma internă a Uniunii Europene, cel târziu cu următoarea extindere, pentru a-şi consolida instituţiile.”

Acordul subliniază modul în care principiul unanimităţii în unele cazuri împiedică capacitatea blocului de a conduce politici. „Principiul consensului în Consiliul European nu trebuie să devină o frână în luarea deciziilor. Acest lucru se aplică, în principiu, şi pentru celelalte decizii care necesită unanimitate în Consiliul Uniunii Europene”.

Cele patru propoziţii nu au atras prea multă atenţie până acum, deşi vor fi principiale în modelarea politicii externe a Berlinului în anii următor. Aceasta marchează o schimbare în atitudinea Berlinului faţă de extinderea Uniunii Europene şi o recunoaştere publică că „incapacitatea de a lua decizii este principalul obstacol în calea acceptării noilor state.”

Într-adevăr, este de la sine înţeles că, cu fiecare nou stat membru câştigând dreptul de veto, luarea deciziilor în unanimitate ar deveni imposibilă. De exemplu, apartenenţa Serbiei în calitate de stat membru la Uniunea Europeană ar însemna probabil că nu ar fi posibilă nici o politică uniformă care vizează Kremlinul.

Alţi lideri europeni, precum preşedintele francez Emmanuel Macron, au avertizat demult că extinderea ulterioară ar îngreuna luarea deciziilor la nivelul Uniunii Europene

şi este greu de imaginat cum ar funcţiona blocul dacă toate statele candidate actuale s-ar alătura, numărul total al statelor membre ale Uniunii Europene fiind de 35.

Chiar şi renunţarea la principiul unanimităţii pare imposibilă, deoarece ar necesita unanimitate, lucru pe care, cabinetele germane anterioare şi-au dat seama demult, dar au fost îngrijoraţi să o abordeze în mod deschis.

Totodată, în altă parte a textului Acordului, Uniunea Creştin-Democrată, Uniunea Social-Creştină şi Partidul Social-Democrat recunosc că admiterea celor şase ţări din Balcanii de Vest (Albania, Bosnia şi Herţegovina, Kosovo, Muntenegru, Macedonia de Nord şi Serbia), precum şi a Ucrainei şi **Republicii Moldova** este „importantă" şi „în interesul reciproc" al acestor ţări şi al Uniunii Europene [19].

Anume această ultimă remarcă demonstrează o viziune clară. Excluderea unor potenţiale state membre democratice ar fi fost o catastrofă geopolitică şi ar fi determinat Rusia să atace mai multe dintre ele acum două decenii (exemplul României şi al Statelor Baltice). Eliminarea statelor candidate chiar acum sau lipsirea lor de oricare speranţă (exemplul Republicii Moldova, Ucrainei sau a Serbiei) ar fi o decizie dezastruoasă, care s-ar potrivi perfect cu propaganda Kremlinului. Într-o ipoteză de abandonare a statelor candidate, rezultatul imediat ar fi o vulnerabilitate extremă în faţa multiplelor provocări, de natură să creeze crize umanitare în interiorul respectivelor state…care în ultimă instanţă vor lovi direct în Uniunea Europeană, cu impact negativ greu de estimat.

Din perspectiva zilei de astăzi şi a conjuncturii politice mondiale şi la nivelul Uniunii Europene, soluţia juridico-politică pentru a răsturna dreptul de veto al statelor şi a nu intra într-un eventual impas, ar fi ca ţărilor, care doresc să adere la Uniunea Europeană, să li se acorde acces la piaţa comună fără statutul de membru deplin.

Unele reflecţii pe marginea acestui subiect, credem că ar fi necesare şi ar aduce puţină claritate în ce priveşte perspectivele de reformare.

Există pericolul ca ţări, precum Ungaria, vor bloca pentru totdeauna Uniunea Europeană dacă votul unanim va persista, iar Uniunea Europeană nu va fi niciodată o superputere flexibilă.

Opinăm că ar trebui să existe categorii de propuneri şi cerinţe de vot corespunzătoare, cea mai strictă fiind, o super-majoritate. Acestea fiind spuse, nu vedem cum ar putea să se schimbe lucrurile, fiind necesar un vot unanim pentru reformarea procesului de votare şi renunţarea la principiul unanimităţii.

Există temeri precum că, renunţarea la dreptul de veto al fiecărui stat-membru ar însemna că ţările suverane nu mai au ultimul cuvânt în problemele care sunt extrem de sensibile pentru ele. Acest lucru ar schimba cultura votării de la identificarea consensului şi a compromisului la o majoritate matematică pură (inclusiv majoritatea calificată), ceea ce este nesănătos într-o uniune politică de zeci de naţiuni. Anihilarea intereselor fundamentale ale statelor membre suverane nu ar face decât să crească euroscepticismul în ţările care au fost până acum foarte pro-europene.

Totodată, să nu uităm că apartenenţa la Uniunea Europeană nu este o cerinţă pentru nici o naţiune suverană, este alegerea lor (a se vedea BrExit-ul). În ipoteza în care unele state-membre au temeri că prin eliminarea dreptului de veto li se aduc atingere suveranităţii, sunt libere să părăsească Uniunea sau să-şi reducă parţial prezenţa juridi-

că. Prin aceasta evităm situații când zeci de state devin ostatici ai capriciilor sau intereselor obscure ale unui singur stat.

Situația Ungariei ar trebui să fie o lecție pentru toată lumea și pentru viziunile de viitor. Este absolut ridicol ca state precum Germania, Franța, Italia, Spania și Polonia, spre exemplu, să fie blocate de dreptul de veto al Ungariei. Totodată, cazul Ungariei ar trebui să înspăimânte atât Ucraina, cât și alte state-candidate la aderare. În atare situații devine imperativă reformarea procedurii de votare, iar unanimitatea este privită drept un obstacol în adoptarea rapidă a deciziilor și în flexibilitatea Uniunii Europene. Probabil, clauzele de abținere constructivă sau situații de urgență ar trebui să anihileze dreptul de veto al statului. Altfel, chiar nu are rost să existe state antieuropene în Uniunea Europeană, state care nu împărtășesc aceleași viziuni și valori. Ceea ce contează, este identificarea unui mecanism care ar permite națiunilor mici să-și facă auzită vocea, împiedicând în același timp orice membru individual să poată opri voința marii majorități.

Nevoia unei reforme instituționale a Uniunii Europene este cu atât mai urgentă, cu cât configurația mondială a suferit schimbări fundamentale în primele cinci luni ale anului 2025.

Singurul motiv pentru care continentul european și în special Uniunea Europeană s-a bucurat de o prosperitate relativă este acela că nimeni nu a îndrăznit să atace (militar, comercial etc.) Uniunea Europeană, care se bucura de susținerea multi-aspectuală a Statelor Unite ale Americii. Acum, când există semnale clare că administrația SUA în frunte cu Președintele Donald Trump se distanțează de treburile interne ale Uniunii Europene, există riscul ca unele state să tăgăduiască autoritatea Uniunii Europene și să o atace (militar, comerciale etc.). Prin urmare, fie Uniunea Europeană se reformează și oscilează spre o putere federală, cu renunțarea la dreptul de veto individual și astfel devine o supraputere, fie devine treptat irelevantă și este cucerită militar sau absorbită comercial de alți jucători politici flexibili și agresivi precum Rusia, China sau SUA. Din păcate, pășim într-o lume în care superioritatea economică și defensivă decid cine trăiește în pace și cine nu. Uniunea Europeană trebuie să devină o superputere sau riscă să se bazeze perpetuu pe alte națiuni pentru a-și asigura securitatea și stabilitatea comercială. Din această perspectivă, devine un imperativ renunțarea la dreptul de veto individual și substituirea sa cu vot calificat.

Prin analogie, să ne imaginăm în ce colaps ar ajunge o țară, dacă fiecare cetățean ar avea dreptul de veto asupra legilor, inițiativelor, proiectelor etc.?!

Ținem să menționăm că, Acordul semnat între partenerii de coaliție din Germania postelectorală se înscrie perfect în logica care persistă la nivelul instituțiilor Uniunii Europene. Acum trei ani, Înaltul Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe, Josep Borell exprima ideea conform căreia, pe măsură ce Uniunea Europeană se extinde, procesul decizional în UE ar trebui, de asemenea, reformat. O Uniune Europeană extinsă trebuie să poată acționa, fapt care se poate realiza prin reducerea aplicării regulii unanimității în luarea deciziilor în politica externă și în alte domenii, optându-se pentru luarea deciziilor cu o majoritate calificată [2].

În argumentarea poziției sale de „înlăturare a poverii moarte a unanimității”, Josep Borell a evidențiat în special următorii patru factori [2]:

– Extinderea UE nu este o favoare sau o concesie, ci un interes strategic al Uniunii Europene. Pe măsură ce aveau loc valurile precedente de extindere, în mod istoric au existat reforme instituționale în UE;
– UE a plătit deja prețul pentru principiul unanimității luând decizii de durată și slabe. Războiul Federației Ruse împotriva Ucrainei este acceleratorul istoriei; ea a subliniat necesitatea luării deciziilor în timp real;
– UE a acționat decisiv în primele săptămâni după invazia pe scară largă a Rusiei, dar apoi au început problemele cu adoptarea celui de-al șaselea pachet de sancțiuni împotriva Federației Ruse, inclusiv Vladimir Gundyaev (Patriarhul Kirill) nu a fost inclus în acestea;
– S-a întâmplat ca o țară să blocheze decizia privind procesul de integrare europeană a Macedoniei de Nord și Albaniei, la care alți membri ai UE au fost de acord. Dacă țările știu dinainte că deciziile pot fi luate cu majoritate, vor avea un stimulent să negocieze și să caute consens. Dacă știu că pot bloca de sine stătător decizia, nu există un astfel de stimulent.

În luna aprilie a anului 2025, exact la trei ani de la interviul Înaltului Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe, Josep Borell, Comisarul european pentru extindere Marta Kos a reiterat dificultatea problematicii unanimității votului la nivelul Uniunii Europene, afirmând că „…se arată optimistă că va exisa o soluție la veto-ul Ungariei asupra aderării Kievului din cauza tratamentului aplicat minorității maghiare din Ucraina” [16].

Potrivit Martei Kos, în prezent, 14 state membre sunt în favoarea eliminării consensului și a trecerii la luarea deciziilor cu majoritate calificată, însă problema este că și această schimbare necesită consens.

Rămâne să regretăm faptul că părinții-fondatori ai Uniunii Europene nu au putut prevedea (sau au lăsat cu bună intenție) apariția unor obstacole ulterioare legate de aplicarea principiului unanimității. Și nici recenta reformă a Uniunii Europene, materializată juridic în Tratatul de la Lisabona nu s-a preocupat de respectivul subiect. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, fiecare etapă a procesului de extindere necesită consensul tuturor statelor membre, iar pentru fiecare țară candidată în procesul de aderare sunt necesare circa 150 de decizii adoptate prin votul unanim al statelor-membre ale Uniunii Europene. O misiune diplomatică extrem de dificilă…atât pentru statele-membre, cât și, în mod special, pentru statele candidate la aderare.

Problematica vetoului din cadrul Uniunii Europene are repercusiuni majore ce depășește strict doar cadrul statelor membre. Magnitudinea valului se va face resimțită și asupra Republicii Moldova, fie indirect, fie direct.

Impactul indirect ține de faptul că Ucraina (vecinul nostru, care la moment, practic asigură pacea și securitatea națională a Republicii Moldova) ar putea întâmpina dificultăți în aderarea la Uniunea Europeană. Aceasta deoarece negocierile cu Ucraina sunt blocate de Ungaria, care a ridicat mai multe obstacole și a cerut consolidarea drepturilor minorității maghiare din vestul Ucrainei. Așa cum toate deciziile privind extinderea UE necesită **unanimitate**, Ungaria poate, practic, să țină Ucraina în afara blocului comunitar atâta timp cât consideră necesar [24].

Mai recent, la finele lunii aprilie 2025, Ungaria a demarat organizarea unui referendum consultativ despre aderarea Ucrainei la UE, în cadrul căruia guvernul partidului Fidesz al lui Orban s-a declarat împotriva admiterii Ucrainei în Uniunea Europeană.

Devine evident pentru fiecare dintre noi că eșuarea Ucrainei în aderarea la Uniunea Europeană, va avea un impact dezastruos asupra securității Republicii Moldova (și nu doar a Republicii Moldova, ci și a altor state).

Înțelegând natura provocărilor și amenințărilor la securitatea națională, în cazul în care Ucraina ar fi decuplată din tandemul cu Republica Moldova și eventual blocată pentru mai mulți ani în mocirla negocierilor interminabile cu Ungaria, Dna Maia Sandu, Președintele Republicii Moldova a adresat Uniunii Europene un apel de solidaritate.

În discurs său din cadrul Congresului Partidului Popular European din 29 aprilie 2025, Dna Maia Sandu a vociferat, cu un elan vizionar copleșitor, interesul geostrategic al Uniunii Europene de a negocia aderarea sincronizată a tandemului Ucraina și Moldova – „Moldova și Ucraina trebuie să adere la Uniunea Europeană nu doar pentru că aparținem familiei europene, ci pentru că Europa va deveni mai puternică, mai sigură și mai unită acceptându-i pe cei care luptă pentru valorile sale" [25].

Dintr-o altă perspectivă, este cunoscut faptul că, lungimea frontierei de stat moldo-ucrainene constituie 1222 km, dintre care 955 km frontieră „verde" (terestră) și 267 km „albastră" (fluvială). O mai lungă frontieră de stat, Ucraina o are doar cu Federația Rusă (2295km).

Iar în circumstanțele în care, Republica Moldova are un hotar comun cu Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), prin lungimea frontierei cu România de 684 km, repercusiunile strategice în cazul ajungerii armatei ruse pe Nistru ar fi de o magnitudine devastatoare…atât pentru țara noastră, cât și pentru Uniunea Europeană.

Simple calcule matematice demonstrează gravitatea problemei. Fără a lua în calcul rezerviștii, Republica Moldova are o armată de circa 6.000 de militari, cu tot cu personalul auxiliar, ceea ce reprezintă circa 5 militari la un kilometru al frontierei de stat moldo-ucrainene. Este vădit faptul că, doar scutul ucrainean și rezistența sa la invazia Federației Ruse ne mai poate asigura pacea și securitatea națională.

Deloc întâmplător, Președintele Republicii Moldova, Dna Maia Sandu, în discursul său de sensibilizare a liderilor Uniunii Europene, și-a exprimat îngrijorarea, afirmând tranșant „Astăzi, Moldova este în siguranță datorită rezistenței poporului ucrainean. Ucraina protejează nu doar Moldova, ci întreaga Europă și ordinea internațională" [25].

În ceea ce privește **impactul direct**, Republica Moldova urmează să prevină situații când vre-un stat membru al Uniunii Europene își manifestă opoziția față de candidatura țării noastre, astfel punându-se în pericol succesul aderării Moldovei la Uniunea Europeană.

Devine o necesitate stringentă reevaluarea corpului diplomatic al Republicii Moldova acreditat în statele membre ale Uniunii Europene. Or, de carisma și profesionalismul ambasadorilor va depinde, într-o măsură mare, formarea percepției statului membru față de cetățenii Republicii Moldova și față de țară per ansamblu.

O altă cerință înaintată față de corpul diplomatic ar fi integritatea și lipsa oricăror acțiuni compromițătoare, de natură să prejudicieze imaginea de țară a Republicii Moldova.

Pe de altă parte, autoritățile publice centrale din Republica Moldova ar trebui să conștientizeze pericolul iminent al unei situații când problema principiului unanimității în luarea deciziilor din cadrul Uniunii Europene să fie proiectată asupra procesului de desfășurare a campaniei electorale pentru alegerile parlamentare din 28 septembrie 2025. Cu siguranță că anumite forțe politice, fie ghidate de viziunile înguste personale, fie ghidate de forțe din exterior, ostile Republicii Moldova, vor încerca să destabilizeze societatea, aruncând în spațiul informațional afirmații false precum că candidatura Republicii Moldova ar putea fi respinsă de vre-un stat membru al Uniunii Europene (care își va exercita dreptul său de veto) și astfel, aderarea la Uniunea Europeană devine utopică.

Anume pe acest segment, urmează a fi anihilată orice tentativă de dezinformare. Iar rolul autorităților publice centrale este unul decisiv și absolut necesar pentru a proteja cetățeanul și a fortifica securitatea națională a Republicii Moldova.

O doză de speranță pentru cetățenii Republicii Moldova comportă ultimele declarații ale factorilor decizionali din Uniunea Europeană, prin care se afirmă tranșant că anul 2030 este un termen realistic de integrare în Uniunea Europeană pentru mai multe state candidate.

În acest sens, Comisarul european pentru extindere Marta Kos, consideră că un nou val de extindere până în 2030 este o „perspectivă foarte realistă", nu numai pentru țări precum Albania și Muntenegru – considerate în prezent fruntașe în procesul de aderare – ci și pentru Republica Moldova și Ucraina [16].

Totodată, Comisarul european pentru extindere afirmă că „…nici o țară nu va fi lăsată în urmă…", „…ne-am angajat ferm să le aducem în Uniunea Europeană…" și „… dar, desigur, vom ține cont de merite…" [16].

Insuflă optimism cetățenilor noștri și afirmația precum că: „…niciun stat membru nu se opune deschiderii primului grup de capitole de negociere cu Moldova…", iar „Moldova este cu adevărat un elev model în întregul grup. Ei simt cu adevărat acest moment istoric", adăugând: „Este ceva ce probabil nu am mai văzut până acum, pentru că aderarea este [pentru Moldova] un proiect al păcii. Pentru că își doresc să facă parte din comunitatea valorilor și a democrației, sunt hotărâți să facă tot posibilul" [24].

În concluzia interviului său din 28 aprilie 2025, Comisarul european pentru extindere a declarat tranșant precum că „…există chiar posibilitatea ca R. Moldova să devină stat membru până la finalul mandatului său, în 2029…"[24].

În aceste circumstanțe, rămâne la latitudinea poporului Republicii Moldova și a administrației sale centrale de a întreprinde eforturi substanțiale și a stărui în realizarea de reforme pline de substanță și conforme angajamentelor luate față de Uniunea Europeană. Iar rezultatul – aderarea la Uniunea Europeană – va deveni realitate pentru generația buneilor și părinților, care au demolat regimul sovietic, care au luptat în 1992 pentru independența țării noastre, pentru a se vedea pe sine și pe copiii și nepoții săi într-o țară liberă, plină de oportunități și de respect pentru valorile naționale.

Deloc întâmplător, la o zi de la declarațiile încurajatoare a Comisarului european pentru extindere – Marta Kos, Guvernul Republicii Moldova, pătruns de semnificația momentului istoric, a venit cu un demers-simbol de aprobare a Planului Național de Dezvoltare (în continuare - PND) pentru anii 2026-2028 [23].

Planul național de dezvoltare a Republicii Moldova pentru anii 2026-2028 este conceput pentru a implementa prevederile mai multor documente de politici publice, precum: Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”; Programul de activitate al Guvernului „Moldova prosperă, sigură, europeană”; Programul Național de Aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană; Agenda de Asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană pentru perioada 2021-2027; recomandările existente din pachetele anuale de extindere și îndeplinirea tuturor cerințelor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană.

Pe termen lung, obiectivul principal declarat al implementării Planului național de dezvoltare pentru anii 2026-2028, este **aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană până în anul 203**0 [23, p.4].

La o lecturare atentă a conținutului PND 2026-2028, se deduce cu lejeritate faptul că subiectul **securității naționale** constituie preocuparea magistrală a guvernării. La modul prioritar, subiectul securității naționale este consacrat în textul Obiectivului general nr.9 – „Promovarea unei societăți pașnice și sigure”. În debutul Obiectivului se indică tranșant precum că „Reformele prioritare planificate pentru următorii 3 ani sunt centrate pe apărare și promovarea stabilității securității naționale…”, „…sporirea siguranței populației acasă și în spațiile publice…”.

Este de la sine înțeles că securitatea națională a Republicii Moldova depinde de doi factori fundamentali: cei externi și cei interni.

Factorul extern, în mare parte, depinde de realizarea cu succes a proiectului național al Republicii Moldova – aderarea la Uniunea Europeană.

Factorul intern – acționarea pe mai multe dimensiuni în interiorul societății prin sporirea securității economice, asigurarea unei securități sociale, promovarea unei coeziuni interetnice și desigur că, pilonul magistral – ansamblul de măsuri întru promovarea stabilității securității naționale.

Studiul PND 2026-2028 și în speță a Obiectivului general nr.9 – „Promovarea unei societăți pașnice și sigure” a permis identificarea acțiunilor ce vizează asigurarea securității naționale. În fapt, ele sunt doar câteva, enumerarea cărora, fără a ne răpi prea mult spațiu, ne va permite să ne creăm o impresie generală:

1. Dezvoltarea unui sistem de apărare antiaeriană operațional până în 2026, asigurând supravegherea spațiului aerian la un nivel de 45%;
2. Reconstrucția taberei militare Băcioi, care va permite găzduirea a 2000 militari, contribuind la consolidarea infrastructurii de instruire și la optimizarea procesului de pregătire a recruților;
3. Sistemul național de avertizare publică – „MD-ALERT” va fi operaționalizat până în 2026;
4. Centrul Operațional de Securitate Cibernetică va asigura protecția infrastructurii critice împotriva atacurilor cibernetice;
5. Sistemul digital de radiocomunicații speciale TETRA va fi extins în 15 localități până în 2027, facilitând comunicațiile critice în situații de urgență;
6. Dotarea cu echipamente moderne pentru 90% din punctele de trecere și implementarea sistemului „E-gate” la Aeroportul Internațional Chișinău, reducând astfel timpul de așteptare și eficientizând procesul de verificare;

7. Până în 2027, Poliția Națională va opera un sistem informatizat de gestionare a armelor.

Aprecierea rezonabilității, dar mai cu seamă a suficienței acțiunilor de consolidare a securității naționale (în contextul amenințărilor și turbulențelor critice de pe continentul european) nu ține de obiectul prezentului studiu. Într-o perspectivă imediată vom reveni cu un studiu științifico-practic, prin care vom supune unei analize temeinice întreaga paletă de acțiuni. Totodată, vom veni și cu anumite concluzii și propuneri consistente de îmbunătățire a suportului științific pe care se fundamentează problematica securității naționale a Republicii Moldova.

Pentru moment, este suficient să constatăm existența preocupării din partea administrației publice centrale pe filiera reducerii, descurajării și anihilării parțiale a amenințărilor la securitatea națională.

Totuși, în situația în care umbra principiului unanimității în adoptarea deciziilor la nivelul Uniunii Europene reprezintă o amenințare continuă, aidoma sabiei lui Damocles, în adresa parcursului european al Republicii Moldova, factorii decizionali ar urma să se sensibilizeze și să se autosesizeze. Conștientizarea survenirii unui eșec ipotetic ar trebui să ne mențină într-o permanentă stare de tonifiere sănătoasă. Este necesar de a veni cu un pachet de măsuri, care ar adresa problematica securității naționale anume din această perspectivă, pentru a nu eșua surprinzător și lamentabil într-o bună zi. Ar fi nevoie de acțiuni cu caracter anticipativ, prin identificarea și țintirea problemelor cheie care ar putea irita statele membre ale UE, inclusiv (prioritar) printr-un sistem de acțiuni eminamente de sorginte diplomatică.

Astfel, doar complexitatea și multidimensionalitatea acțiunilor pot garanta rezultatul scontat: (1)susținerea cu succes a examenului unanimității deciziilor adoptate de către state membre a Uniunii Europene; (2)aderarea la Uniunea Europeană, de preferință în unul din valurile extinderii de până în anii 2029-2030; (3)sporirea securității naționale datorită „umbrelei" logistice, tehnico-materiale, potențialului economic și a progresului tehnologic de care dispune Uniunea Europeană.

Concluzii

Cercetarea realizată în cadrul respectivului articol științific, inclusiv prin aplicarea diverselor metode de cercetare, a permis formularea unor concluzii:

1. Principiul adoptării unanime a deciziilor magistrale în cadrul Uniunii Europene este o realitate ce trebuie acceptată și de care trebuie să țină cont politicienii și în special corpul diplomatic al Republicii Moldova;
2. Există un consens larg european, în special la nivelul axei politice Franța-Germania, de a iniția o reformă fundamentală, prin care Uniunea Europeană ar renunța la principiul unanimității adoptării deciziilor;
3. În conjunctura actuală geopolitică, Republica Moldova, în special grație efortului diplomatic formal și informal a instituției prezidențiale, este plasată într-o zonă de confort relativ, perspectiva aderării la Uniunea Europeană nefiind umbrită de impedimente vădite.
4. Totuși, carențele procesului de reformare a justiției și lipsa rezultatelor ce țin de contracararea corupției mari, pot genera o situație extrem de periculoasă, mani-

festată prin creșterea gradului de scepticism între unele state-membre ale Uniunii Europene față de posibila aderare a Republicii Moldova;

5. În ipoteza în care ar apărea un pericol iminent prin care, din motive de unanimitate în adoptarea deciziilor Uniunii Europene, candidatura Republicii Moldova ar putea fi respinsă, visul nostru național nicidecum nu poate fi calificat drept unul năruit. Uniunea Europeană are suficiente pârghii și mecanisme pentru a integra statul „respins" și astfel a realiza o aderare de facto.

Propuneri

În sensul valorificării rezultatelor cercetării științifice, venim cu un șir de **propuneri adresate autorităților publice centrale**:

1. A intensifica procesul de combatere a dezinformării privind pretinsele afirmații precum că aspirațiile Republicii Moldova de aderare la Uniunea Europeană sunt deșarte.
2. A folosi toate căile de comunicare cu cetățenii, prin a aduce un mesaj clar și tranșant precum că integrarea în Uniunea Europeană este un fenomen ireversibil, atât pentru Republica Moldova, cât și din perspectiva viziunilor de dezvoltare și extindere strategică a Uniunii Europene.
3. A acredita ideea în spațiul informațional al Republicii Moldova precum că, în cazul apariției unor obstacole ce țin de aplicarea principiului unanimității în adoptarea deciziei de acceptare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană în calitate de membru cu drepturi depline, există „planul B", prin care Republica Moldova va deveni un membru de-facto.
4. A fortifica corpul diplomatic al Republicii Moldova cu specialiști în relații internaționale și în dreptul internațional (evitându-se numirea politicienilor).
5. A selecta în calitate de ambasadori în statele-membre ale Uniunii Europene profesioniști integri, personalități carismatice, persoane care împărtășesc valorile democratice europene, astfel evitându-se compromiterea țării noastre.

BIBLIOGRAFIE

1. Bărbulescu I.G. *Procesul decizional în Uniunea Europeană*. București: Ed. POLIROM, 2008. 519 p. ISBN 978-973-46-0846-1.
2. Borrell cere „înlăturarea poverii moarte a unanimității". https://noi.md/md/in-lume/borrell-cere-inlaturarea-poverii-moarte-a-unanimitatii?prev=1%5D%28https%3A%2F%2Fnoi.md%2Fmd%2Fsocietate%2Fpiata-centrala-din-capitala-un-adevarat-focar-de-coronavirus-video%3Fprev%3D1%29+https%3A%2F%2Fwww.reddit.com%2Fr%2Feurope%2Fcomments%2F1jz4o4e%2Fno_further_eu_expansion_while_bloc_maintains%2F (accesat la 13.04.2025).
3. Comșa A-M. *Dreptul Uniunii Europene.* București: Pro Universitaria, 2022. 192 p. ISBN 978-606-26-1572-7.
4. Diaconu Ș. *Metodologie juridică*. Editura Hamangiu. București: 2009. 152p. ISBN/ISSN: 978-606-522-195-6.
5. Guștiuc A., Guștiuc L. *Impactul pandemiei coronavirus: reconfigurarea direcțiilor strategice de dezvoltare a Republicii Moldova*. În: Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări

științifice de specialitate. Partea 1/2020. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.10-18. ISBN 978-9975-3201-2-2.
6. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.829 din 27.10.2023 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană pe anii 2024-2027. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.422-425 din 10.11.2023 art. 1020.
7. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1031 din 21.12.2023 cu privire la aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2024-2026. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 515 din 30.12.2023 art. 1275.
8. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.442 din 28.12.2023 privind aprobarea Programului național de integritate și anticorupție pentru anii 2024-2028 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Programului național de integritate și anticorupție pentru anii 2024-2028. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.76-78 din 22.02.2024 art. 108.
9. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.391 din 15.12.2023 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.17-19 din 17.01.2024. art. 28.
10. Ispas G-L. *Uniunea Europeană. Evoluție. Instituții. Mecanisme*. București: Universul Juridic, 2012. 224 p. ISBN 978-973-127-725-7.
11. Ispas G-L., Panc D. *Drept instituțional al Uniunii Europene.* București: Hamangiu, 2019. 338 p. ISBN 978-606-27-1258-7.
12. Juc V. Cuvânt înainte. În: *Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană. Studiu sociologic*. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Chișinău, 2023. 303p. ISBN: 978-5-88554-180-0.
13. Juc V. Diversificarea teoretică a conceptului de securitate în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. În: *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale.* Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM. Chișinău, 2016. 180p. pp.29-53. ISBN: 978-9975-9761-8-3.
14. Juc V., Diacon M. *Arealuri de securitate europeană în contextul cooperării regionale.* p. 208-218 https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/208-218_4.pdf (accesat la 25.04.2025)
15. Juc V., Popa D. Experiența de aderare a României la Uniunea Europeană: general și particular pentru Republica Moldova. În: *Valorificarea experienței României în contextual integrării europene a Republicii Moldova*. Chișinău: „Tipografia Centrală", 2018. 232 p. ISBN 978-9975-53-946-3.
16. Kos M.: new wave of EU enlargement by 2030 "realistic". https://europeannewsroom.com/kos-new-wave-of-eu-enlargement-by-2030-realistic/ (accesat la 25.04.2025)
17. Medak V., Vehar P. *Manual. Armonizarea legislației ca element cheie pentru succesul procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană.* Chișinău: ARC, 2022. 170 p. https://eu4moldova.eu/ro/manual-armonizarea-legislatiei-ca-element-cheie-pentru-succesul-procesului-de-integrare-a-republicii-moldova-in-uniunea-europeana/ (accesat la 25.04.2025)
18. Motica R. Mihai Gh. *Teoria generală a dreptului*. Ed.All Beck. București, 2001. 381 p.
19. No further EU expansion while bloc maintains principle of unanimity, German coalition agreement says. https://tvpworld.com/86168950/no-further-eu-expansion-while-bloc-maintains-principle-of-unanimity-german-coalition-agreement-says (accesat la 27.04.2025).
20. Rusu I. E., Gornig G. *Dreptul Uniunii Europene.* Ediția 3. București: Ed. C.H. Beck, 2009. 406 p. ISBN 978-073-115-662-0.

21. Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030**”.** Legea Republicii Moldova Nr.315 din 17.11.2022 pentru aprobarea Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030”.
22. Usherwood S., Pinder J. *Uniunea Europeană. O foarte scurtă introducere*. București: Litera, 2020. 192 p. ISBN 978-606-33-5015-3.
23. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 29 aprilie 2025 Pentru aprobarea Planului național de dezvoltare pentru anii 2026-2028.
24. UE ia în calcul decuplarea Moldovei de Ucraina în procesul de aderare. Marta Kos, comisara europeană pentru extindere, în timpul unui interviu cu Europa Liberă, la Praga, pe 28 aprilie 2025. https://moldova.europalibera.org/a/ue-ia-in-calcul-decuplarea-moldovei-de-ucraina-in-procesul-de-aderare/33399756.html (accesat la 02.05.2025).
25. Președinta Maia Sandu. Discurs din cadrul Congresului Partidului Popular European din 29 aprilie 2025. https://presedinte.md/rom/discursuri/mesajul-presedintei-maia-sandu-din-cadrul-congresului-partidului-popular-european (accesat la 03.05.2025).
26. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 14 mai 2025 Pentru aprobarea Foii de parcurs privind „Statul de drept” (criteriu de referință în procesul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană).
27. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova din 14 mai 2025 Pentru aprobarea Foii de parcurs privind „Funcționarea Instituțiilor Democratice”.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.12 CZU 342.4:321.7(478)

PLURALISMUL – FUNDAMENT AL SECURITĂȚII DEMOCRATICE[1]

PLURALISM – FOUNDATION OF DEMOCRATIC SECURITY

Gheorghe COSTACHI, ***doctor habilitat în drept, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: costachi70@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1396-7598

Rezumat: *Studiul analizează pluralismul ca valoare constituțională esențială și ca fundament al securității democratice, depășind înțelesul său restrâns de simplu pluralism politic. Plecând de la examinarea normelor constituționale din România și Republica Moldova, autorul evidențiază faptul că, deși pluralismul politic este recunoscut ca valoare supremă, celelalte forme ale pluralismului – cultural, economic, ideologic, mediatic, religios – nu beneficiază de o consacrare constituțională expresă. Această limitare generează riscuri de ierarhizare artificială a valorilor democratice și afectează echilibrul democratic. Studiul susține că pluralismul în sens larg este condiție indispensabilă pentru funcționarea democratică autentică și propune interpretarea extensivă a prevederilor constituționale, în vederea afirmării unui veritabil „drept la pluralism". Acesta devine astfel nu doar un principiu abstract, ci un mecanism activ de garantare a libertății, echilibrului instituțional și rezilienței în fața amenințărilor autoritariste, fiind indispensabil securității democratice durabile.*

Cuvinte cheie: *pluralism constituțional; pluralism politic; securitate democratică; democrație; drepturi fundamentale; societate civilă; drept la pluralism; Constituția României; Constituția Republicii Moldova*

Summary: *This study explores pluralism as a core constitutional value and a foundational pillar of democratic security, going beyond its narrow understanding as merely political pluralism. Through a comparative analysis of constitutional provisions in Romania and the Republic of Moldova, the research highlights that, while political pluralism is explicitly recognized as a supreme value, other vital forms—cultural, economic, ideological, media, and religious pluralism—are not explicitly enshrined. This narrow approach risks creating an artificial hierarchy of democratic values and undermines the balance necessary for democratic governance. The paper argues that broad, structural pluralism is essential for a functioning democracy and calls for an extended constitutional interpretation to establish a genuine "right to pluralism." In this sense, pluralism emerges not only as a theoretical principle but also as a practical mechanism for ensuring liberty, institutional balance, and resilience against authoritarian threats, becoming indispensable to long-term democratic security.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Keywords: *constitutional pluralism; political pluralism; democratic security; democracy; fundamental rights; civil society; right to pluralism; Romanian Constitution; Constitution of the Republic of Moldova*

Introducere

Pluralismul este una dintre valorile fundamentale ale ordinii democratice moderne, reprezentând nu doar un principiu abstract, ci o exigență practică de organizare a societății și de funcționare a statului. În timp ce pluralismul politic este consacrat constituțional ca o garanție a democrației, alte forme de pluralism – economic, social, cultural, ideologic, mediatic – rămân adesea insuficient conturate juridic, deși esențiale pentru echilibrul și reziliența sistemelor democratice. Atât Constituția României, cât și cea a Republicii Moldova reflectă în mod diferit aceste realități, ceea ce a generat numeroase reflecții doctrinare privind caracterul incomplet sau chiar contradictoriu al reglementărilor. Prezentul studiu își propune să examineze pluralismul nu doar ca o valoare constituțională, ci ca fundament al securității democratice, în sensul în care diversitatea structurilor și ideologiilor constituie un mecanism de protecție împotriva concentrării puterii și un garant al unei societăți libere, autonome și stabile.

Scopul studiului

Scopul principal al acestui studiu este de a analiza, din perspectivă constituțională și teoretico-juridică, poziționarea pluralismului în cadrul ordinii democratice, atât în legislația fundamentală a României, cât și în cea a Republicii Moldova. În mod particular, cercetarea vizează identificarea limitărilor actualei reglementări constituționale cu privire la pluralism și argumentarea necesității unei recunoașteri explicite a pluralismului în sens larg, ca valoare supremă, aflată la temelia securității democratice. Totodată, se urmărește reliefarea riscurilor juridice și politice asociate unei abordări restrictive a pluralismului și formularea unor repere interpretative în vederea consolidării democrației constituționale prin garantarea efectivă a diversității sociale și ideologice.

Metode și materiale aplicate

Studiul are la bază o analiză doctrinară și normativă a dispozițiilor constituționale relevante din România și Republica Moldova, precum și o examinare comparativă a opiniilor exprimate în literatura de specialitate. Metodologia aplicată include metoda analizei sistemice a normelor constituționale, metoda interpretării teleologice și logico-juridice, precum și metoda comparativă, utilizată pentru a evidenția diferențele și similitudinile dintre cele două sisteme constituționale. Materialul empiric a fost completat cu reflecții doctrinare relevante ale unor autori precum C. Ungureanu, D.C. Dănișor, C. Ionescu, V. Popa, L. Bordei și B. Negru, care oferă fundamente teoretice solide pentru susținerea ideii pluralismului ca element constitutiv al securității democratice.

Rezultate obținute și discuții

Unul dintre reperele esențiale ale democrației constituționale moderne este pluralismul. Acest concept a început să capete contur la sfârșitul Primului Război Mondial, în contextul abandonării concepției „statului-jandarm" și apariției „statului monist", caracterizat prin centralizarea puterii și extinderea controlului asupra tuturor dimensiunilor vieții sociale. Ca reacție la această paradigmă etatistă, s-a conturat doctrina pluralismului, fundamentată pe multiplicarea centrelor de interes și afirmarea societății civile ca actor autonom, alături de procesul de descentralizare a puterii politice [1, p. 388].

În viziunea susținătorilor *pluralismului*, statul nu este singurul vector al deciziei politice. Un rol semnificativ, cel puţin în influenţarea procesului decizional, este atribuit partidelor politice, asociaţiilor, organizaţiilor confesionale, sindicatelor şi altor entităţi colective care exprimă interese specifice. Adepții acestui curent opun modelului centralist o societate diversificată, structurată pe grupuri de interese autonome aflate în afara controlului direct al statului [2, p. 26].

Pluralismul este un concept cu valențe interdisciplinare, fiind prezent în sociologie, politologie, drept și alte științe sociale. În acest sens, este întâlnit sub diverse forme: pluralism ideologic, social, politic, juridic etc. Potrivit unor autori, „pluralismul sociologic determină sensurile sale din alte discipline, întrucât are în vedere o societate pluralistă, considerată premisa indispensabilă a unei democraţii autentice" [3, p. 82]. Astfel, pluralismul reflectă „diversitatea claselor şi categoriilor sociale, a grupurilor de interese, a categoriilor profesionale sau a altor forme de agregare comunitară" [4, p. 147-148].

În dreptul constituţional, *pluralismul* nu poate fi izolat accepţiunea sa politologică, întrucât principiile democraţiei constituţionale gravitează în jurul ideilor de pluralism politic, ideologic, social, precum şi de toleranţă şi respect reciproc ăntre componentele societăţii. Prin urmare, *pluralismul constituţional* reprezintă o garanţie esenţială a regimului democratic, în sensul său complex şi integrator [3, p. 83].

Aşadar, *pluralismul* – ridicat la rangul de principiu constituţional – constituie una dintre valorile fundamentale şi intriseci ale democraţiei moderne. Acesta implică, pe de o parte, diversitate de interese (de opinii [5, p. 52]), ideologii, culturi, grupuri sociale, categorii socio-profesionale, valori şi concepţii de natură politică, filosofică, etică sau religioasă, fiecare având un conţinut specific. Pe de altă parte, *pluralismul* se exprimă prin existenţa unor organizaţii politice şi sociale distincte, purtătoare ale unor interese şi coduri axiologice proprii [4, p. 135].

Pluralismul este consacrat ca principiu esenţial al funcţionării societăţii democratice, în cadrul căreia garantarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti este condiţionată de existenţa şi interacţiunea unor multiple forţe politice şi sociale aflate în competiţie. Prin recunoașterea *pluralismului* ca expresie a democraţiei, puterea politică nu mai este poziționată deasupra societății, ci se integrează organic în structura acesteia, funcționând într-un mecanism reglementat de legitimitate şi libertate [6, p. 21].

Dintr-o altă perspectivă, *pluralismul* este conceput ca o viziune asupra ordinii politice şi juridice care privilegiază diversitatea opiniilor și a intereselor, alături de dreptul indivizilor de a se asocia liber în cadrul societății civile. Garantarea pluralităţii devine astfel o condiţie a libertăţii, iar diversitatea devine un principiu ordonator al vieții soci-

ale [7, p. 756]. În esența sa, pluralismul exprimă o concepţie liberală, întrucât mediază raportul dintre dimensiunea socială şi cea politică, facilitează articularea consensului şi aisgură autonomia guvernării centralizate, menținând totodată respectul față de interesele divergente prin intermediul instituțiilor și procedurilor democratice [8, p. 56-58].

La nivel societal, *pluralismul* nu se limitează la existența partidelor politice, ci presupune implicarea activă a societăţii civile, în special prin formele sale organizate – sindicate, patronate, organizaţii neguvernamentale etc. În cadrul democraţiei constituţionale, aceste entități îndeplinesc funcții esențiale în promovarea intereselor profesionale, economice şi sociale ale membrilor lor, în conformitate cu prevederile legale şi cu respectarea pluralispului de opinii şi interese [9, p. 11].

Referindu-se la democraţia pluralistă, cercetătoarea L. Bordei subliniază că aceasta include atât pluralismul de opinii, cât şi pe cel politic [6, p. 19]. În viziunea sa, *pluralismul* semnifică existența unei multitudini de opțiuni și viziuni în diverse domenii ale vieții sociale, iar *pluralismul politic* vizează în special opiniile privind exercitarea puterii, calitatea guvernării și politicile publice [6, p. 19-20].

Alți autori accentuează faptul că *pluralismul* reprezintă o condiţie indispensabilă a regimului democratic, principala sa garanție fiind libertatea de constituire și funcționare a partidelor politice, tratamentul juridic egal şi consacrarea constituţională a dreptului la liberă asociere [10, p. 170].

B. Negru argumentează că *pluralismul politic* presupune existenţa unei diversități de partide și formaţiuni politice, care se constituie și activează în condiții egale, exprimând viziuni şi concepţii diferite. Acest cadru juridic și politic asigură fiecărei forțe politice garanția că alte partide nu vor acționa ilegal sau clandestin, consolidând astfel încrederea reciprocă și concurența loială în viața publică. Pluralismul devine astfel o formă de organizare a distribuției puterii între actori politici autonomi, care își exprimă liber interesele, fie în cooperare, competiţie, fie chiar în conflict deschis [10, p. 22].

Într-o abordare sociologică, C. Ionescu definește *pluralismul politic* ca trăsătură specifică societăților occidentale, caracterizate de competiția liberă în cadrul proceselor electorale. Într-un sens general, pluralismul politic înseamnă libertatea de a-ţi exprima de pe poziţiile unei platforme sau ale unui program politic coerent structurat, sau ale unei structuri organizatorice cu caracter de partid, opinii privind orice aspecte ale vieţii sociale. Din punct de vedere constituţional, *pluralismul politic* presupune existenţa mai multor partide, formaţiuni politice ce-şi dispută voturile electoratului, fiecare dintre acestea având la dispoziţie condiţii egale de desfăşurare a campaniei electorale, precum şi în stabilirea unui statut al opoziţiei care garantează partidelor care au pierdut alegerile sau care dispun de mai puţine mandate în parlament să-şi exprime liber poziţia, chiar şi în confruntare cu partidul sau coaliţia guvernamentală. În sens restrâns, *pluralismul politic* se identifică cu existenţa şi funcţionarea, în condiţii de egalitate juridică, a mai multor partide. Opusul său este sistemul partidului unic, în care puterea este concentrată în mâinile unei singure formaţiuni, iar libertatea de asociere este grav afectată. Într-un asemenea sistem, ideologia dominantă impusă devine exclusivă, reducând individul la un executant al unor „adevăruri” oficiale, acceptate din teamă sau din instinctul de conservare socială [4, p. 155].

În baza reflecţiilor expuse mai sus, cercetătorul C. Ungureanu reliefează necesitatea unei distincţii nete dintre *pluralism* şi *pluralism politic,* mai ales că la nivel de reglementare constituţională în acest sens pot fi atestate unele confuzii [11, p. 86].

La acest capitol, *Constituţia României* [12] conţine următoarele dispoziţii:

– art. 1 alin. (3) „România este stat de drept, democratic şi social, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi *pluralismul politic* reprezintă valori supreme, (…), şi sunt garantate";
– art. 8 alin. (1) „*pluralismul* în societatea românească este o condiţie şi o garanţie a democraţiei constituţionale".

La rândul său, *Constituţia Republicii Moldova* [13] stipulează:

– art. 1 alin. (3) – „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi *pluralismul politic* reprezintă valori supreme şi sînt garantate";
– art. 5 alin. (1) – „Democraţia în Republica Moldova se exercită în condiţiile *pluralismului politic*, care este incompatibil cu dictatura şi cu totalitarismul".

Se poate observa că în ambele constituţii *pluralismul politic* este recunoscut ca valoare supremă, în schimb, în raport cu democraţia, Constituţia României invocă rolul *pluralismului*, iar Constituţia Republicii Moldova – doar al *pluralismului politic*. Ţinând cont de esenţa şi conţinutul acestor două noţiuni, cercetătorul, pe bună dreptate, se expune pentu remedierea acestei situaţii. Mai mult, atrage atenţia la faptul că în timp ce doctrinarii români argumentează detaliat situaţia reglementării constituţionale româneşti a *pluralismului,* savanţii care au comentat Constituţia Republicii Moldova s-au limitat a se pronunţa doar pentru o interpretare extensivă a textului constituţional. În acest sens, bunăoară, prof. B. Negru susţine: „Faptul că în Constituţie nu sunt prevederi exprese referitoare la alt fel de pluralism decât cel politic, nu înseamnă că nu există sau este interzis pluralismul filozofic, cultural, artistic, sindical, religios etc." [10, p. 22]. Evident că aceste forme ale puralismului nu sunt interzise, dar în contextul dat, important este ca ele să fie expres prevăzute de constituţie sau, altfel spus, ideal ar fi ca Constiutuţia să consacre pluralismul în general, ca valoare supremă în stat, nu doar pe cel politic.

Destul de categoric în acest sens este D.C. Dănişor, care critică aspru faptul că textul constituţional declară valoare supremă garantată doar pluralismul politic, ca şi cum celelalte forme de pluralism nu ar fi la fel de importante pentru stat: pluralismul economic, pluralismul media, pluralismul sindical etc. Ca o consecinţă, *Constituţia României* (spre deosebire de Legea Supremă a Republicii Moldova – e.n.) interzice, în art. 152 alin. (1), revizuirea dispoziţiilor constituţionale privitoare la pluralismul politic, dar lasă deschisă calea revizuirii celor privitoare la celelalte forme de pluralism, ceea ce este mai mult decât ciudat. În încercarea de a explica această situaţie, cercetătorul presupune că, probabil, motivul acestui caracter parţial al dispoziţiei constituţionale este conceperea *pluralismului politic* ca o garanţie suficientă a democraţiei. Se instituie astfel un fel de ierarhie valorică a pluralismelor, cu efecte asupra modului de funcţio-

nare a statului. Această ierarhie este însă negată apoi în art. 8 alin. (1) din *Constituţia României*, care face din *pluralism* în genere condiţia democraţiei constituţionale. Sub acest aspect, *Constituţia României* pare, în viziunea sa, contradictorie şi disfuncţională [14, p. 68-69].

Pe cale de consecinţă, D.C. Dănişor se întreabă dacă este *pluralismul politic* valoric superior celorlalte pluralisme şi o condiţie suficientă a instaurării lor şi a democraţiei? În încercarea de a răspunde, dânsul notează că, probabil, într-o societate post-comunistă, suntem tentaţi să credem că da, căci acest tip de pluralism este aparent cel mai uşor de obţinut. Dar calitatea acestui pluralism politic şi calitatea efectelor sale asupra societăţii, depind de capacitatea societăţii de a construi celelalte tipuri de pluralism. De altfel, un pluralism politic sănătos, în viziunea sa, nu poate exista fără un pluralism economic real, nici fără un pluralism real al surselor şi mediilor de informare etc., astfel că pluralismul în general este o condiţie şi o garanţie a democraţiei şi nu simplul pluralism politic.

Astfel, un *pluralism politic* real este mai degrabă rezultanta unei societăţi cu centre de influenţă şi decizie diverse şi independente unele faţă de altele şi faţă de stat. De aici, cercetătorul susţine că nu doar sistemul de partide trebuie să fie structurat pluralist într-o societate democratică, ci şi societatea civilă în ansamblul ei. În acest sens, intervine semnificativ art. 8 alin. (1) din Constituţia României, care impune, în primul rând, structurarea societăţii în paralel cu structura organică a statului ca pe o condiţie absolut necesară existenţei democraţiei. Cu alte cuvinte, *nu există democraţie fără o societate civilă distinctă de stat*. Structurarea societăţii civile este necesară pentru că individul singur nu poate determina o anumită atitudine a puterii politice: structurarea oferă greutate acţiunii, iar organizarea cetăţenilor concură la eficientizarea participării lor politice [14, p. 259].

Din această perspectivă este preferată interpretarea art. 1 alin. (3) din Constituţia României în sensul art. 8 alin. (1), considerându-se ca valoare supremă garantată *pluralismul* în general, în calitatea sa de condiţie şi garanţie a democraţiei constituţionale. În acelaşi timp, doctrinarul explică că preferinţa textului pentru pluralismul politic, singurul pe care îl declară expres valoare supremă, nu trebuie în această optică să ducă la devalorizarea celorlalte forme de pluralism, ci doar la interpretarea lor prin prisma contribuţiei lor la asigurarea unei societăţi politice pluraliste. Pluralismul politic afirmă astfel mai curând faptul că o societate civilă independentă faţă stat, care este o condiţie a democraţiei, trebuie să fie structurată pluralist, pentru a asigura nefundamentarea spaţiului public pe o ideologie unică. În această interpretare extensivă, pluralism politic înseamnă deci pluralism al opiniilor, al ideologiilor, al centrelor de informare, al celor de influenţă etc., precum şi al organizărilor în care se cristalizează acesta [14, p. 69-70].

Pluralismul este astfel, cum enunţă Constituţia României, *o condiţie şi o garanţie a democraţiei constituţionale.* Condiţie şi garanţie pentru că libertatea indivizilor este garantată, pe de o parte, prin limitarea puterii statului datorită pluralismului centrelor de influenţă şi elitelor eligibile şi, pe de altă parte, prin limitarea puterii structurilor societăţii civile însele prin controalele reciproce. Structurarea plurală este deci o trăsătură esenţială a democraţiei liberale, trăsătură ce o deosebeşte de totalitarism, care, în esenţă, presupune un popor ca o masă destructurată de indivizi. Destructurarea asigură domi-

naţia statului. Respectiv, pentru ca statul să fie limitat, poporul trebuie structurat; numai astfel el poate fi *demos* [14, p. 259].

În lumina textului constituţional, cercetătorul evidenţiază un dublu rol al pluralismului [14, p. 267]:

- *Pluralismul – condiţie a democraţiei*. Pluralismul este declarat de art. 8 alin. (1) din Constituţia României o „condiţie" a democraţiei constituţionale. Or, democraţia este un principiu normativ în baza art. 1 alin. (3) din Legea fundamentală. Aceasta înseamnă că art. 8 alin. (1) nu face doar o constatare: el *impune pluralismul.* Fără pluralism, caracterul democratic al statului este negat.
- *Pluralismul ca garanţie.* Textul art. 8 face din pluralism o „garanţie". Nu este vorba deci de o constatare a faptului că fără pluralism nu există democraţie, ci de un drept acordat cetăţenilor de a pretinde pluralismul. Garanţia este acordată cetăţenilor, nu democraţiei. Aceasta înseamnă că, în baza art. 8 din Constituţie, cetăţenii pot cere sesizarea Curţii Constituţionale, pentru ca aceasta să impună pluralismul în faţa abuzurilor eventuale ale puterii legislative, chiar dacă niciun alt drept fundamental nu intră direct în joc. Art. 8 garantează deci un drept fundamental distinct: *un drept la pluralism*. Desigur, acest drept este legat de libertatea de asociere, dar nu se confundă cu aceasta.

Prin urmare, *Constituţia României*, instituind un drept fundamental la pluralism, îl afirmă ca valoare supremă, făcând din el unul dintre scopurile în lumina cărora trebuie interpretate toate dispoziţiile constituţionale şi, în general, tot sistemul juridic. Toată organizarea statului şi a societăţii civile este deci subsumată „faptului pluralismului". Consecinţele acestui fapt sunt cel puţin următoarele [14, p. 70]: dispoziţiile constituţionale trebuie interpretate în sensul în care ele conduc la instaurarea şi menţinerea pluralismului; orice temperare a pluralismului impusă de legiuitor trebuie să fie „necesară într-o societate democratică", „proporţională cu situaţia care a determinat-o" şi impusă de necesitatea apărării uneia dintre valorile prevăzute de art. 53 alin. (1) din Constituţia României.

Apreciind în mod deosebit interpretările date textului constituţional şi criticile aduse la formulele constituantului, cercetătorul C. Ungureanu [11, p. 86] consideră pe bună dreptate a fi justificate unele modificări şi completări de rigoare în constituţiile ambelor state (România şi Republica Moldova) în vederea consolidării constituţionale a *principiului pluralismului* ca fundament constituţional al societăţii civile şi al instituțiilor ce o reprezintă [1, p. 397].

Prin urmare, Legea fundamentală a statului, instituind un drept fundamental la pluralism, îl afirmă ca valoare supremă, făcând din el unul dintre scopurile în lumina cărora trebuie interpretate și aplicate celelalte norme constituționale. Această consacrare nu are doar un rol declarativ, ci și unul funcțional, întrucât pluralismul – în accepțiunea sa largă – devine garantul echilibrului dintre putere și libertate, dintre autoritate și diversitate societală.

Într-o abordare contemporană, pluralismul este tot mai frecvent corelat cu ideea de *securitate democratică*, în sensul în care existența și menținerea unui cadru pluralist constituie o premisă esențială pentru reziliența instituțională a statului democratic în

fața riscurilor interne și externe. Astfel, pluralismul nu este doar un principiu de organizare a societății civile, ci și un mecanism de protecție împotriva autoritarismului, concentrării excesive a puterii și polarizării ideologice.

Acest lucru este cu atât mai relevant în contextul fragilității democrațiilor post-totalitare sau în fața noilor forme de amenințări hibride. Capacitatea pluralismului de a susține o sferă publică vibrantă, diversificată și capabilă de autoreglare contribuie semnificativ la asigurarea unei ordini constituționale stabile, incluzive și participative. În acest sens, pluralismul este fundamentul pe care se construiește securitatea democratică: prin garantarea accesului echitabil la procesele decizionale, prin promovarea dialogului social și politic, precum și prin cultivarea toleranței și a respectului pentru diferență.

În concluzie, pluralismul, în accepțiunea sa extinsă, nu este doar o condiție și o garanție a democrației, ci și o resursă strategică a *securității democratice*, fără de care nu poate exista o guvernare legitimă, sustenabilă și în slujba interesului general.

Concluzii

Analiza normativă și doctrinară întreprinsă în cadrul acestui studiu relevă faptul că pluralismul, în accepțiunea sa largă, trebuie înțeles nu doar ca un principiu al democrației, ci ca fundament structural al securității democratice. Constituțiile României și Republicii Moldova consacră pluralismul politic ca valoare supremă, însă omit, în mod expres, referirea la celelalte forme de pluralism – cultural, economic, mediatic, religios, ideologic – a căror existență este esențială pentru funcționarea unei societăți democratice echilibrate. Această abordare restrictivă riscă să genereze o ierarhizare artificială a valorilor democratice și să submineze funcționalitatea sistemului de garanții constituționale.

Pluralismul politic, deși important, nu poate funcționa în mod autentic în absența unei societăți civile structurate pluralist, a unor surse de informare independente, a unei economii pluraliste și a libertății reale de expresie ideologică. Astfel, pluralismul devine un indicator al sănătății democratice și o condiție a securității constituționale, prin capacitatea sa de a distribui puterea socială și de a preveni formele de monopol ideologic și instituțional. Pluralismul protejează nu doar drepturile individuale, ci și echilibrul general al ordinii democratice.

În lumina celor expuse, se impune o reformulare a discursului constituțional, prin recunoașterea expresă a pluralismului în ansamblul său ca valoare supremă și prin consacrarea unui veritabil „drept la pluralism” în beneficiul cetățenilor. Acest drept, distinct, dar corelat cu libertatea de asociere și de exprimare, trebuie să fie interpretat ca o garanție activă împotriva oricărei forme de autoritarism sau hegemonie ideologică. Doar printr-o asemenea abordare extensivă și substanțială a pluralismului poate fi asigurată securitatea unei ordini democratice autentice, stabile și durabile.

Bibliografie

1. Costachi Gh. *Cetățeanul și puterea în statul de drept.* Monografie. Chișinău: S.n., 2019.
2. Mihuţ L. *Dilemele ştiinţei politice*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1995.

3. *Constituţia României: comentariu pe articole*. Bucureşti: C.H. Beck, 2008.
4. Ionescu C. *Principii fundamentale ale democraţiei constituţionale*. Bucureşti: Lumina Lex, 1997.
5. Popa V. *Drept parlamentar al Republicii Moldova: monografie*. Chişinău: ULIM, 1992.
6. Bordei L. *Principiile democraţiei pluraliste în activitatea parlamentară*. Chişinău: ULIM, 2010.
7. Duhamel O., Mény Y. *Dictionnaire constitutionnel*. Paris: P.U.F., 1992.
8. Cioarbă A., Păvălan L., Pogoceanu R. *Societatea civilă şi drepturile omului*. Bucureşti: Editura Institutului de Teorie Socială, 1997.
9. *Constituţia României revizuită: comentarii şi explicaţii* /I. Muraru, M. Constantinescu, A. Iorgovan … Bucureşti: All Beck, 2004.
10. *Constituţia Republicii Moldova: comentariu.* Chişinu: Arc, 2012.
11. Ungureanu C. G. *Statutul juridic al organizaţiilor nonguvernamentale în statele democratice.* Teză de doctor în drept. Chişinău, 2015.
12. *Constituţia României* din 21 noiembrie 1991 (revizuită în 2003). În: Monitorul Oficial al României nr. 233 din 21.11.1991, republicată în Monitorul Oficial nr. 767 din 31.10.2003.
13. *Constituţia Republicii Moldova* din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 466 din 13.11.2024.
14. Dănişor D.C. *Constituţia României comentată. Titlul I – Principii generale*. Bucureşti: Universul Juridic, 2009.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.13 CZU 342.4:341.1(4)

PROTEJAREA FORȚEI JURIDICE A CONSTITUȚIILOR STATELOR UNIUNII EUROPENE ÎN CONDIȚIILE CONSTITUȚIONALIZĂRII ORDINII JURIDICE EUROPENE: PROBLEME, ABORDĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI TENDINȚE[1]

SAFEGUARDING THE LEGAL FORCE OF THE CONSTITUTIONS OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES IN THE ERA OF EUROPEAN LEGAL ORDER CONSTITUTIONALIZATION: CHALLENGES, THEORETICAL PERSPECTIVES, AND EMERGING TRENDS

Andrei SMOCHINĂ, ***doctor habilitat, profesor universitar***
Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice al USM
E-mail: studii_juridice@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-9010-3489)

Carolina SMOCHINA, ***doctor în drept, profesor universitar,***
European University of Lefke,
E-mail: csmochina@eul.edu.tr
ORCID: 0009-0003-7375-7346

Rezumat. *Prezentul articol evidențiază problematica protejării forței juridice a constituțiilor statelor Uniunii Europene în condițiile constituționalizării ordinii juridice europene. Autoriil încearcă să sublinieze principalele trăsături pe care le posedă normele Uniunii Europene. Normele Uniunii Europene trebuie să prevaleze asupra oricărei dispoziții din legislația națională. Articolul nuanțează diversitatea opiniilor asupra discuției în jurul principiului supremației dreptului european asupra dreptului statelor membre.*

Cuvinte cheie: *forța normativă a constituției, constituționalizăre, integrare europeană, ordine juridică europeană,reglementări juridice, mecanisme de realizare. protejarea forței juridice, legalitate constituțională, parcurs european, supremația dreptului Uniunii Europene, drept național, diversitate în unitate.*

Summary. *This article highlights the issue of safeguarding the legal force of the constitutions of European Union Member States in the context of the constitutionalization of the European legal order. It seeks to emphasize the key characteristics of European Union norms—namely, that in order to be effective, they must prevail over any provision of national law, including constitutional provisions. At the same time, the article aims to nuance the di-*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

versity of opinions surrounding the principle of the supremacy of European Union law over the domestic law of Member States, a topic that continues to generate well-defined scholarly debate.

Keywords: *Constitutionalization, European integration, European legal order, implementation mechanisms, safeguarding normative force, constitutional legality, European trajectory, supremacy of European Union law, diversity in unity*

Introducere

Pledoaria privind aplicarea principiului supremației dreptului Uniunii Europene tuturor actelor naționale în contextul integrării europene a Republicii Moldova este importantă prin faptul că acest proces vizează direct reglementările normative pe care le adoptă statul, ori normele care sunt deja în vigoare.

Actualitatea tematicii rezidă în faptul că, în toate statele membre ale Uniunii Europene cu democrație dezvoltată, există un suport științific corespunzător privind aplicarea principiului supremației dreptului Uniunii Europene tuturor actelor normative naționale, în contextul integrării europene aflate într-un proces continuu de aprofundare. Acest principiu influențează semnificativ nu doar asupra legislației naționale, ci și asupra procesului legislativ european în ansamblu.

Scopul demersului nostru este de a clarifica dacă instanțele constituționale naționale trebuie să fie echipate, pe de o parte, pentru a proteja forța juridică a constituțiilor naționale și, pe de altă parte, pentru a-și afirma rolul de instanțe ale drepturilor fundamentale europene.

În cadrul forurilor științifice au loc dezbateri axate pe formularea unor propuneri pentru adaptarea doctrinei constituţionale moldoveneşti la noile exigenţe ale timpului. Ele au drept obiectiv atingerea unor finalităţi clare, scontate de cetăţenii Republicii Moldova, cum ar fi: organizarea şi perfecţionarea vieţii sociale, includerea în Legea Fundamentală a unor elemente inedite care ar stimula dezvoltarea socio-economică, politică şi juridică a societăţii şi cu un efect de lungă durată asupra eficacităţii legii fundamentale în condițiile în care în spațiul european ia naștere o nouă identitate constituțională, sprijinită de apartenența la Uniunea Europeană.

Investigaţii profunde, în acest sens, încă urmează a fi susţinute şi promovare în comunitatea juridică moldovenească. Republica Moldova urmează să se manifeste plenar ca membră a comunității europene, deoarece pentru ea nu există altă cale de afirmare decât integrarea deplină în lumea civilizată contemporană [17, p.111]. În acest context integraționist se pune tocmai întrebarea - care este gradul de responsabilitate în procesul de integrare care poate duce la sporirea și mai mare a gradului de încredere a cetățenilor într-un viitor european pentru Republica Moldova?

Republica Moldova lucrează spre depăşirea cât mai curând posibilă a condiţiilor de aderare la Uniuna Europeană (UE) prin utilizarea bazei politico-juridice actuale, inclusiv mecanismele instituţionale relevante cum ar fi: armonizarea legislativă şi evaluarea ei periodică. În acest context este necesar de a menţine şi aprofunda un dialog eficient, deschis şi continuu între instituţiile statului şi societatea civilă.

Comunitatea ştiinţifică s-a angajat plenar să întreprindă acţiuni energice în vederea continuării reformelor instituţionale şi de drept în Republica Moldova în procesul de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Cerinţele armonizării legislative implică aderarea ţărilor membre la un set comun de legi. În acest scop au fost elaborate o serie de irective europene care să vină în sprijinul procesului de armonizare.

Comunitatea ştiinţifică este şi ea responsabilă, în rolul ei complementar autorităţilor publice, pentru viitorul ţării. Cooperarea dintre aceste două componente este dictată mai mult ca oricând de imperativul timpului. Aşa, spre exemplu, prof. Ioan Humă subliniază că „Oportunitatea integrării României în Uniunea Europeană a fost evidenţiată şi justificată convingător în literatura românească asupra problemei [15, p. 248].

Incursiuni istorice asupra constituționalizării ordinii juridice europene

Acestă lucrare este rezultatul unui studiu atent a temei individuale de cercetare ”Adaptarea doctrinei constituţionale moldoveneşti la noile exigenţe ale timpului, inclusiv la mecanismele instituţionale relevante în contextul aderării la Uniunea Europeană: cercetări juridice comparative”. Tema de cercetare este integrată în subprogramul: ”Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice şi sociologice” de la Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice.

Cel din urmă ne-a oferit prilejul să cunoaştem îndeaproape fenomenul constituționalizării ordinii juridice europene prin manifestările sale modernizatoare şi a mecanismelor de guvernare a Republicii Moldova în baza proiectului european. Pe parcursul cercetării au fost identificate şi analizate aspecte importante cu privire la viziunile doctrinarilor din Republica Moldova, şi nu numai ale lor, privind forța juridică a constituțiilor statelor Uniunii Europene în condițiile constituționalizării ordinii juridice europene.

O întrebare crucială este care sunt exigențele în materie constituțională în cadrul procesului de aderare la Uniunea Europeană? Prof. Gh.Costachi conchide pe bună dreptate că aceste exigențe constituționale trebuie să fie în conformitate cu cerințele Uniunii Europene în materie de democrație parlamentară pluralistă, supremația legii şi respectarea drepturilor omului [11, p.273]. Astfel, Uniunea Europeană nu permite unui stat să devină membru decât dacă acesta împărtăşeşte supremația dreptului.

Drept exemplu pot servi mecanismele de realizare şi de punere în aplicare prin prisma dreptului constituțional a reglementărilor juridice cu privire la protejarea forței juridice a Constituției Republicii Moldova. Exemplul este relevant şi în condițiile constituționalizării ordinii juridice europene şi a dezbaterilor din legislativul Republicii Moldova, precum şi activitatea Curții Constituționale în crearea dreptului ca „subiect” al procesului legislativ.

Menționarea acestora evidențiază complexitatea problematicii investigației propuse. O premiză certă este că Curtea Constituțională a Republicii Moldova a format pe parcursul activității sale un mecanism eficient de control al constituționalității legilor.

Astăzi, menționează academicianul Ion Guceac, spre deosebire de perioada de până la 1994, în Republica Moldova există o Constituție funcțională, deși departe de a fi perfectă, care a pus temelia constituționalismului autohton, constituind o piatră rară importantă în valorificarea statului de drept și a parcursului european al Republicii Moldova [12, p.84].

Prof. V. Popa argumentează, la rândul său, că Uniunea Europeană este deschisă oricărui stat european care îndeplinește criteriile demoratice, politice și economice pentru dobândirea calității de membru [16, p.236].

Reflecții asupra principiului supremației dreptului Uniunii Europene ca garanție fundamentală în realizarea tuturor actelor naționale

Actualmente, Uniunea Europeană explică definiția supremației dreptului UE prin următoarele trăsături:

- în cazul în care apare un conflict între un aspect al dreptului UE și un aspect al dreptului unui stat membru al Uniunii Europene (al dreptului național), va prevala dreptul Uniunii Europene.
- este adevărat că, dacă nu s-ar proceda astfel, statele membre ar putea permite pur și simplu ca propriile legi naționale să aibă întâietate în fața legislației primare sau a legislației secundare a Uniunii Europene, iar aplicarea politicilor UE ar deveni nerealizabilă [13].

Indiscutabil, întreg sistemul politic, alături de alte fenomene statale, își găsește așezământul juridic în legile Fundamentale ale statelor membre ale Uniunii Europene. În esența lor, Constituțiile sunt înzestrate cu supremație juridică față de toate actele normative ale statului.

Principiul aplicabilităţii directe a dreptului european, principiul priorităţii acestuia, principiul nediscriminării, principiul libertăţii de asociere, principiul subsidiarităţii şi al proportionalităţii, principiul respectării drepturior fundamentale ale omului reprezintă reguli esenţiale care guverneaza întreaga legislaţie europeană, reguli de la care niciun stat membru nu poate deroga.

Principiul supremației dreptului Uniunii Europene s-a dezvoltat în timp, prin jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene. Acesta nu este înscris în tratatele Uniunii Europene, deși există o declarație succintă referitoare la acesta anexată Tratatului de la Lisabona. În cauza Van Gend en Loos împotriva Adminisației fiscale olandeze (cauza 26-62), Curtea a declarat că dreptul tratatelor europene are efect direct asupra statelor membre. Dreptul european poate fi aplicat de către cetățeni prin intermediul sistemului de instanțe judiciare ale unui stat membru în contrast cu alternativa când Comisia Europeană trebuie să ridice o cauză juridică contra unui stat membru. Prin urmare, dreptul Uniunii Europene nu doar impune obligații asupra indivizilor. El are intenția să le confere și drepturi [7].

În cauza Costa împotriva E.N.E.L. (cauza 6-64), pornind de la principiul efectului direct, Curtea a formulat ideea că obiectivele tratatelor ar fi fost subminate dacă legislația UE ar putea fi subordonată legislației naționale. Având în vedere că statele membre au transferat anumite competențe către UE, ele și-au limitat drepturile suverane

şi, prin urmare, pentru ca normele UE să aibă efect, acestea trebuie să prevaleze asupra oricărei dispoziţii din legislaţia naţională. Superioritatea dreptului comunitar este confirmată de articolul 189, prin care a o reglementare „va fi obligatorie" şi „aplicabilă direct în toate statele membre". Această dispoziţie, care nu face obiectul unei rezerve, ar fi absolut lipsită de sens dacă un stat ar putea anula unilateral efectele dispoziţiei printr-o măsură legislativă care ar putea prevala asupra dreptului comunitar [8].

În mai multe cauze, Curtea a clarificat faptul că supremaţia dreptului UE trebuie aplicată tuturor actelor naţionale, indiferent dacă acestea au fost adoptate anterior sau ulterior actului UE în cauză. În cazul în care dreptul UE prevalează asupra legislaţiei naţionale care este în conflict cu acesta, dispoziţiile naţionale nu sunt anulate sau invalidate în mod automat. Cu toate acestea, autorităţile şi instanţele naţionale trebuie să refuze să aplice aceste dispoziţii cât timp sunt în vigoare normele prioritare ale Uniunii Europene.

Principiul supremaţiei urmăreşte să garanteze protejarea uniformă a persoanelor de către o lege a Uniunii Europene pe cuprinsul tuturor teritoriilor Uniunii Europene" [13].

Cum se străduiesc constituţiile naţionale să-şi recupereze forţa normativă ca răspuns la constituţionalizarea ordinii juridice europene

În lumina legalităţii constituţionale europene autonome tot mai consolidate, curţile constituţionale naţionale sunt acum obligate să îşi reconsidere rolurile. Printr-o extindere progresivă a aplicabilităţii sale directe de către judecătorii din instanţele naţionale, Carta Drepturilor Fundamentale riscă să favorizeze marginalizarea curţilor constituţionale naţionale. Pentru a face faţă acestei provocări şi pentru aşi continua sarcina de a rezolva tensiunile dintre legalitatea juridică şi cea constituţională, judecătorii în instanţele naţionale trebuie să includă legalitatea constituţională europeană în domeniul lor de aplicare. Se susţine că soluţia constă într-o consolidare extrem de diferenţiată a legalităţilor constituţionale care integrează şi îmbrăţişează rolurile unice ale curţilor constituţionale naţionale în sistemele lor respective de adjudecare [18].

La aceasta vom adăuga doar că, în confrmitate cu concepţia valorificării principiului legalităţii constituţionale europene poate fi înţeleasă ca o teorie de echilibrare a lor, a unui sistem de balansare, care ar influenţa reciproc autorităţile jurisdicţionale ale statelor membre în exercitarea atribuţiilor sale în domeniul participării la formarea unor noi decizii unionale.

O problemă aparte constituie procesul includerii legalităţii constituţionale a Uniunii Europene în domeniul de activitate a Curţii Constituţionale a Republicii Moldova. Cât ne priveşte, considerăm că Curtea Constituţională îşi exercită atribuţiile în baza Constituţiei Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994 [1], Astfel, Titlul V din Constituţie a conferit Curţii Constituţionale statutul de unica autoritate de jurisdicţie constituţională pe teritoriul Republicii Moldova fiind independentă de orice altă autoritate publică şi supunându-se doar Constituţiei, iar Statutul Curţii Constituţionale a fost ulterior dezvoltat prin Legea nr.317-XIII din 13 decembrie 1995 [5], şi Codul jurisdicţiei constituţionale nr.502-XIII din 16 iunie 1995 [4].

Curtea Constituţională garantează supremaţia Constituţiei, asigură realizarea principiului separării puterii de stat în putere legislativă, putere executivă şi putere judecă-

torească şi garantează responsabilitatea statului faţă de cetăţean şi a cetăţeanului faţă de stat.

Principiul legalităţii, ca principiu fundamental de organizare şi funcţionare a Curţii Constituţionale, conţine şi o garanţie de protejare a supremaţiei constituţiei, prin organzarea controlului constituţionalităţii legilor prin forme şi metode specifice. Cea mai importantă atribuţie a Curţii Constituţionale este exercitarea, la sesizare, a controlului constituţionalităţii legilor, decretelor Preşedintelui Republicii Moldova şi a altor acte normative ale Parlamentului şi Guvernului, precum şi a tratatelor internaţionale la care Republica Moldova este parte (art.135 alin. (1) lit.a) din Constituţie. La exercitarea acestei atribuţii, Curtea se pronunţă asupra constituţionalităţii actelor normative contestate, pasibile de controlul constituţionalităţii, sub aspectul respectării prevederilor constituţionale, a drepturilor şi libertăţilor fundamentale garantate de Constituţie.

Un imperativ fundamental, strâns legat de integrarea în Uniunea Europeană, constituie prescripţia de a permite şi de a asigura transferul de putere către Uniunea Europeană. Se poate menţiona aici şi angajamentele statelor-membre de a recunoaşte drepturile politice ale cetăţenilor care nu locuiesc în statul cetăţenia căruia ei o deţin. Aceşti cetăţeni trebuie să aibă posibilitatea de a alege şi de a fi aleşi în statul în care locuiesc, fapt care trebuie să fie luat în considerare de sistemul electoral naţional.

De asemenea, statele – membre ale Uniunii Europene au obligaţia de a adopta actele necesare pentru executarea normelor de drept ale Uniunii Europene. În caz de necesitate, ele trebuie să aducă modificările necesare în legislaţia naţională. Evident, statele trebuie să se abţină de la adoptarea actelor care contravin dreptuli Uniunii Europene, menţionează preşedintele Curţii Constituţionale din Bulgaria Dimitar Tokushev [19, p.210].

Necesitatea reală de identificare a criteriilor de aliniere la standardele de aderare a Republicii Moldova la UE a determinat contuarea unui parcurs clar pentru ţara noastră. Politicile UE au ajuns în centrul dezbaterii publice naţionale. Procesul de europenizare a constituţilor naţionale, reflecat prin includerea unor prevederi legate de integrarea în UE, evidenţiază complexitatea tranziţiei juridice şi politice.

Astăzi, discursul politic din Republica Moldova, inclusiv în cadrul campaniilor electorale, este dominat aproape exclusiv de problemele legate de politica europeană. Această situaţie a fost ilustrată practic în timpul alegerilor prezidenţiale şi a referendumului constituţional în Republica Moldova din 2024, care s-au bazat în jurul ponderii Uniunii Europene în rezolvarea problemelor naţionale. Este foarte probabil ca politicile Uniunii Europene să influenţeze în mod decisiv vectorul dezbaterilor publice în cadrul viitoareor alegeri parlamentare preconizate pentru toamna anului 2025.

Dovadă concludentă în acest sens este şi faptul cum a fost organizat procesul decizional al referendumului - finalitatea si fiind adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a amendamentului la Legea Fundamentală cu Titlul V[1] integrarea în Uniunea Europeană. Articolul 140 ”Aderarea la tratatele constitutive şi la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene” [1] în redacţia după cum urmează:

(1) Aderarea Republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum şi la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, se stabileşte de Parlament prin lege organică.

(2) Ca urmare a aderării, prevederile tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și celelalte acte juridice cu caracter obligatoriu ale Uniunii Europene au prioritate față de dispozițiile contrare din legile interne, cu respectarea prevederilor actului de aderare.

Partea a doua a articolului menționat mai sus accentuează caracterul obligatoriu și prioritar al actelor juridice europene în cazul în care apare un conflict cu dispozițiile din legea internă. Articolul poate fi văzut și prin perspectiva transferului unor competențe ale statului unei structuri supranaționale, care, în lumina anumitor condiții (vezi paralel și nuanțarea din principiul subsidiarității [14]

Aplicat în cadrul UE, principiul subsidiarității servește drept criteriu ce reglementează exercitarea competențelor neexclusive ale Uniunii. Acesta exclude intervenția Uniunii în cazul în care o chestiune poate fi reglementată eficient chiar de statele membre la nivel central, regional sau local. Exercitarea competențelor Uniunii este legitimă doar în cazul în care statele membre nu sunt în măsură să îndeplinească în mod satisfăcător obiectivele unei acțiuni preconizate, iar acțiunea la nivelul Uniunii poate aduce o valoare adăugată)." permite exercitarea competențelor în continuare cu participarea statului suveran. În același timp, susținem necesitatea aprofundării cercetărilor în materia formulării unor principii de formare a aspectului delegării anumitor competențe instituțiilor internaționale fără antrenarea renunțării la suveranitate [6].

Propuneri asupra controlului judiciar centralizat al legislației - între necesitate, limite și riscuri

Având în vedere statutul juridic al Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene (CDFUE), instanțele constituționale naționale trebuie să fie pe de o parte echipate pentru a proteja forța normativă a constituțiilor naționale și, pe de altă parte, pentru a-și afirma rolul de instanțe ale drepturilor fundamentale europene. În acest context, am dori să menționăm faptul, că CDFUE fiind proclamată în anul 2000, capătă totuși valoare juridică obligatorie prin Tratatul de la Lisabona (2009), cu statut juridic ca tratatele, (art. 6 alin. (1) TUE [3].

Cu toate acestea, aplicabilitatea Cartei este limitată prin art.51 CDFUE [9], astfel că ea se aplică doar atunci când statele membre ale UE aplică dreptul UE. Ea nu înlocuiește constituțiile naționale, dar creează un standard comun minim pentru protecția drepturilor fundamentale. Din această perspectivă, controlul jurisdicțional al legislației devine un instrument crucial pentru gestionarea tensiunii între sistemul de legalitate național și cel european.

Permiterea judecătorilor obișnuiți să aplice în mod direct principiile constituționale europene prin Cartă ar putea fi văzută ca o amenințare la adresa acestei prerogative, impunându-le responsabilitatea de a gestiona și rezolva această tensiune ca și cum ar funcționa într-un sistem descentralizat de control judiciar [18]. În același timp, unii autori accentuează faptul că operarea curților la niveluri diferite în interiorul unui spațiu juridic european la nivele diferite nu este contradictorie, deoarece ele nu acționează una împotriva celeilalte.

Cu toate acestea este salutabilă acțiunea Curților constituționale menționează Vosskuhle Andreas. De exemplu: „Curtea Constituțională Federală Germană, Curtea Euro-

peană a Drepturilor Omului şi Curtea de Justiție a Comunităților Europene au sarcini diferite, dar comparabile din punct de vedere funcțional în sistemul european pe mai multe niveluri. În acest sens, ele nu acționează una împotriva celeilalte, ci în cadrul unei asociații europene a curților constituționale." [20].

Rolul instanțelor constituționale naționale

Instanțele constituționale se află într-o poziție complexă, fiind chemate să îndeplinească două funcții aparent tensionate:

1. Protejarea forței normative a constituțiilor naționale
   - Instanțele constituționale trebuie să asigure supremația Constituției în ordinea juridică națională.
   - Aceasta implică şi posibilitatea de a controla constituționalitatea transpunerii sau aplicării dreptului UE, acolo unde există suspiciuni că s-ar încălca identitatea constituțională (ex: principiul statului de drept, suveranitatea națională etc.).
   - Exemple: Deciziile instanțelor constituționale din Germania (Bundes ver fassungsgericht), Polonia, Ungaria sau România privind limitele integrării europene.
2. Afirmația rolului ca instanțe ale dreptului fundamentale europene
   - Instanțele naționale, inclusiv cele constituționale, sunt instanțele Uniunii Europene în sensul art. 267 TFUE – pot sau trebuie să adreseze întrebări preliminare CJUE.
   - Sunt chemate să interpreteze şi să aplice Carta atunci când se aplică dreptul Uniunii Europene.
   - Aceasta presupune o armonizare între protecția oferită de constituțiile naționale și standardele europene (CDFUE + jurisprudența CJUE).

Pentru a-şi îndeplini acest dublu rol, instanțele constituționale trebuie, să găsească un echilibru între cele două dimensiuni:

- Să dezvolte un dialog judiciar cu CJUE (prin întrebări preliminare sau trimitere la jurisprudența acesteia);
- Să își consolideze doctrina privind identitatea constituțională, fără a o instrumentaliza în scopuri politice;
- Să contribuie la coerența și converența drepturilor fudamentale în Europa, într-o ordine juridică pluralistă, dar interdependentă.

Considerăm că principalele concluzii de ordin teoretic şi practic, cu rezonanţe deosebite în actualitate, sunt următoarele:

- Reglementările şi principiile dreptului constituţional au fost perfectate de-a lungul istoriei de doctrina juridică şi rămân fundamentul teoretic şi esenţa ideatică a criteriilor ce trasează mecanismul de stat al Republicii Moldova, constituirea şi funcţionarea elementelor structurale, interacţiunea organelor centrale şi locale de putere şi administrare, principiile şi particularităţile juridice ale reformelor de guvernare, organizării de stat, separării puterilor etc.
- În calitate de condiţie primordială a progresului şi civilizaţiei, statul şi dreptul moldovenesc contemporan nu pot ignora dreptul Uniunii Europene şi cel inter-

naţional fără a valorifica potenţele – poziţia şi statutul strategic în noul context european şi mondial.

– În scopul ajustării practicilor naţionale la normele europene în domeniul electoral, juridic, al societăţii civile, libertăţii expresiei şi mass-mediei Republica Moldova trebuie să continuie nestingherit şă-şi onoreze obligaţiile şi angajamentele asumate în promovarea reformelor democratice şi implementarea Programelor comune actuale ale instituțiilor europene lansate pentru Republica Moldova.
– Este esențial să se stabilească un dialog care urmărește să optimizeze nivelul integrat de protecție a drepturilor în Europa fără a submina progresele deja realizate. Acest dialog țintește la miezul rolului tradițional al curților constituționale într-o eventuală echilibrare a legalității constituționale naționale cu legalitatea juridică internațională.
– Este de așteptat ca, în anii următori, Curtea de Justiție a Uniunii Europene să influențeze din ce în ce mai pronunțat jurisdicțiile constituționale naționale prin activitatea sa. În acest context, devine deosebit de relevantă observarea și analiza modului în care curțile constituționale naționale vor reacționa în astfel de cauze, având în vedere particularitățile procedurale specifice fiecărui sistem de justiție constituțională.

BIBLIOGRAFIE:

Acte normative

1. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. Republicată la 13.11.2024 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1466 art.635, http://lex.justice. md/index. php?acti on=view=doc &l ang=1 &id =311498
2. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene // Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 326/406 // https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= CEL EX:12012P/ TXT accesat 20 mai 2025
3. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană şi a Tratatului de instituire a Comunităţii Europene (2007/ Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 306/ 271 p. // eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= OJ:C: 2007:306:FULL accesat 20 mai 2025
4. Codul jurisdicției constituționale nr.502-XIII din 16.06. 1995 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.5354/597 din 28.09.1995. http://lex.justice. md/index. php?acti on=view=doc &l ang=1 &id =311498
5. Legea cu privire la Curtea Constituțională, nr.317-XIII din 13.12.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr.8, art.nr.86. http://lex.justice. md/index. php?acti on=view=doc &l ang=1 &id =311498
6. Propunere de inițiere a referendumului republican de revizure a Constituției. 9 aprilie 2024, publicată în https://www.constcourt.md/public/ccdoc/ sesi zari/84c _2024. 04.09.pdf
7. Cazul NV Algemene Transport-Expedite Onderneming Van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen (1963) Case 26/62, LawTeacher. Noiembrie 2013. https:// www.lawteacher.net/cases/van-gend-en-loos-v-nederlandse-administr atie. php, accesat 20 mai 2025.
8. Hotărîrea ECLI:EU:C:1964:66, InfoCuria Case-law, Judgment of the Court of 15 July 1964, Flaminio Costa v E.N.E.L., Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano

- Italy., Case 6-64, https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?l anguage=en&jur=C,T,F&num=6-64&td=ALL, Pag.594., accesat 20 mai 2025.
9. EUR-lex Acces la dreptul Uniunii Europene, pagina oficială a Uniunii Europene, , https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aprimac y_of _eu_ law&from=EN&locale=ro, accesat 20 mai 2025.
10. Pagina oficială a Parlamentului European. Fișe descriptive despre Uniunea Europeană, Principiul subsidiarității, https://www.europarl.europa.eu/erpl-app-public/factsheets/ pdf/ ro/FTU _1.2.2.pdf, accesat 20 mai 2025.

Monografii, articole de specialitate

11. Costachi, Gheorghe. Fundamentul științific al statului de drept. Vol. II, Chișinău, 2023. „Tipogr .Print Caro". -1047 p.
12. Guceac, Ion. Constituționalismul și statul de drept în Republica Moldova. Realități și perspective. În: Academos, 2017, nr.3(46), p.84.
13. Definiție a supremației dreptului UE de pe pagina Uniunii Europene, EUR-lex Acces la dreptul Uniunii Europene, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-RO/TXT/ ?uri=LEGISSUM%3Aprimacy_ of_eu_law &from= EN& locale =ro, accesat 25 aprilie 2025.
14. Fișe descriptive despre Uniunea Europeană, Principiul subsidiarității, https://www .europarl. europa.eu/erpl-app-public/factsheets/ pdf/ro/FTU _1.2. 2 .pdf, accesat 20 mai 2025.
15. Humă, Ioan. Noos juridic. Valorile identitare în fața globalizării.-Culegere de stidii. București: Universul Juridic, 2016, -254 p.
16. Popa, Victor.Tratat de drept costituțional și instituții politice. Ed. a doua. Chișinău: Notograf. Prim SRL, 2021, -1024 p.
17. Smochina, Carolina. Drept European (curs unuversitar) Chișinău, 2001,121 p.
18. Saitto, Francesco. Dezbateri pe tema "Fundația Europei și viitorul său: Carta UE în atenție", 1 noiembrie 2024, https://verfassungsblog.de/reconciling-national-and-euro pean-constitutional-legalities, consultat la 29 aprilie 2025.
19. Tokushev, Dimitar. Identitatea constituțională și globalizarea: unitate prin diversitate. În: Materialele conferinței internaționale`„Rolul justiției constituționale în protecția valorilor statului de drept". Chișinău, 8-9 septembrie 2014, p. 207-211
20. Vosskuhle, Andreas. „Der europäische Verfassungsgerichtsverbund, „ TranState Working Papers 106, University of Bremen, Collaborative Research Center 597: Transformations of the State. 2009

https://doi.org/10.59295/ierm2025.14 CZU 351.86:327(478)

AJUSTAREA LEGISLAȚIEI CU PRIVIRE LA ASIGURAREA SECURITĂȚII NAȚIONALE CA IMPERATIV PENTRU RESTRUCTURAREA ȘI MODERNIZAREA SECTORULUI DE SECURITATE ÎN CONTEXTUL ADERĂRII REPUBLICII MOLDOVA LA UNIUNEA EUROPEANĂ[1]

ADJUSTING THE LEGISLATION ON ENSURING NATIONAL SECURITY AS AN IMPERATIVE FOR THE RESTRUCTURING AND MODERNIZATION OF THE SECURITY SECTOR IN THE CONTEXT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Serghei SPRINCEAN, ***doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM,***
e-mail: sprinceans@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7411-9958

Rezumat: *Legislația Republicii Moldova cu privire la asigurarea securității naționale suferă actualmente de importante carențe. Cadrul juridic în domeniu este defectuos și anacronic. Chiar dacă Strategia Națională de Securitate a RM a fost aprobata în decembrie 2023, nu s-a reușit încă ajustarea celorlalte norme din domeniul securității, așa după cum este menționat explicit în textul Strategiei Naționale de Securitate a RM. Astfel că, nu putem vorbi nici azi în RM de un sistem veritabil de instituții în domeniul securității. Serviciul de Securitate și Informații al RM, unica instituție specializată în domeniul asigurării securității, dă dovadă de ineficiență, uneori este depășită de situație (a se vedea aici numeroasele eșecuri din ultimii ani), fiind și cronic subfinanțată. În articol se analizează perspectivele de ajustare a legislației cu privire la asigurarea securității naționale ca imperativ și reper pentru restructurarea și modernizarea sectorului de securitate în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană. În concluziile de la final sunt scoase în evidență necesitatea fortificării cadrului normativ al securității naționale, precum și nevoia de consolidare a sectorului securității prin sprijinirea dezvoltării instituțiilor specializate, a specialiștilor din domeniul securității naționale.*

Cuvinte-cheie: *securitate națională, Strategia Securității Naționale, cadrul normativ, Legea securității statului, Legea cu privire la organele securității statului*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 „*Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice"* și în cadrul proiectului „*Camps and Camp-Like Settings in Urban Environments: Bridging Humanitarian and Development Activities"*, finanțat de SNIS.

Abstract: *The legislation of the Republic of Moldova on ensuring national security currently suffers from significant shortcomings. The legal framework in the field is defective and anachronistic. Even though the National Security Strategy of the Republic of Moldova was approved in 2023, it has not yet been adjusted to the other norms in the field of security, as explicitly specified in the text of the National Security Strategy of the Republic of Moldova. Therefore, we cannot speak of a genuine system of institutions in the field of security in the Republic of Moldova either. The Security and Intelligence Service of the Republic of Moldova, the only institution specialized in the field of ensuring security, shows inefficiency, is sometimes overwhelmed by the situation (see here numerous failures in recent years), and is also chronically underfunded. The article analyzes the prospects for adjusting the legislation on ensuring national security as an imperative and benchmark for restructuring and modernizing the security sector in the context of the accession of the Republic of Moldova to the European Union. The final conclusions highlight the need to strengthen the regulatory framework of national security, as well as the need to consolidate the security sector by supporting the development of specialized institutions and specialists in the field of national security.*

Keywords: *national security, National Security Strategy, regulatory framework, Law on State Security, Law on State Security Bodies*

Introducere

Cadrul normativ al Republcii Moldova actualmente se regăsește într-un vast proces de revizuire și regândire [1, p. 81]. Aprobarea Strategiei Naționale de Securitate a RM în decembrie 2023 reprezintă un punct de reper pentru o ajustare vastă a legislației [2, p. 54], dar și a întreg domeniului securității la standarde europene [3, p. 53]. Astfel, în același context, intră în vigoare în ultimii ani un șir de acte normative care au un impact crucial asupra securității naționale, cum ar fi Legea cu privire la apărarea națională, Legea privind gestionarea crizelor, Legea privind regimul stării de urgență, de asediu și de război etc [4, p. 59]. La fel, eforturile guvernării PAS includ în ultimii ani și elaborarea unor documente de politici publice tangențial legat de domeniul securității cum ar fi Strategia militară, Strategia Securității Cibernetice etc [5, p. 353].

Cu toate acestea, cadrul normativ al Republcii Moldova cu referință nemijlocită la securitatea națională încă nu este ajustat în totalitate [6, p. 605]. Revizuirea legilor referitoare la securitatea națională a Republicii Moldova, cu referință la Legea securității statului nr. LP618 din 31.10.1995 și Legea cu privire la organele securității statului nr. LP619 din 31.10.1995, reprezintă o prioritate pentru fortificarea și îmbunătățirea sistemului de asigurare a securității naționale [7, p. 244], cu scopul de a face față provocărilor de securitate și la destabilizările și atacurile la adresa bunei funcționări a sistemului social în general, în conformitate cu principiile democratice, cu normele statului de drept, cu principiile independenței și suveranității statului [8, p. 74]. Această necesitate de schimbare prin ajustare și modernizare reiese din caracterul, spiritul și specificul acestor două acte normative, intrate în vigoare încă acum 3 decenii, perioadă în care în domeniul securității s-au produs numeroase și ample elaborări noi și inovatoare, transformări conceptuale și funcțional-sistemice în activitatea de asigurare a securității naționale [9, p. 72]. Necesitatea revizuirii cadrului normativ cu privire la securitatea

națională a Republicii Moldova se fundamentează pe noile condiții în care se află Republica Moldova actualmente [10, p. 8], dar și în baza prevederilor expuse la pct. 29 din Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova, aprobată prin hotărârea Parlamentului nr. HP391/2023 din 15.12.2023. Astfel, aici se menționează că: „*Strategia servește drept bază pentru elaborarea, completarea sau modificarea legilor și a altor acte normative în domeniul securității și apărării naționale. Totodată, Strategia reprezintă un document de referință pentru elaborarea, inclusiv modificarea, strategiilor și a programelor sectoriale care conțin reglementări ce vizează domeniul de securitate și apărare națională*.".

Prin urmare, o revizuire temeinică, o ajustare și modernizare a prevederilor normative și legislative asupra sectorului de securitate se impune de la sine [11, p. 119]. La fel, instituțiile de stat specializate care sunt implicate în asigurarea securității naționale trebuie să fie reașezate pe noi baze conceptuale [12, p. 72], normative, justificative și funcționale care să corespundă celor mai avansate elaborări metodologice și teoretico-practice din domeniul securității [13, p. 48], dar și să constituie, să formeze în totalitatea lor, un sistem integru, suplu și bine calibrat, interconectat și coordonat în cele mai mărunte elemente ale sale, pentru a atinge rezultate performante în activitatea acestora de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova care se confruntă actualmente cu una dintre cele mai grave provocări de securitate din întreaga sa istorie de la declararea independenței sale în 1991 [14, p. 190], mai ales legate de atacurile hibride, informaționale, cu dezinformări, știri false, atacuri de destabilizare a sistemului electoral democratic, de manipulare a opiniei publice și de segregare socială cu scopul de a deturna parcursul european al Republicii Moldova, păstrând-o în zona de influență a Federației Ruse, separată de comunitatea statelor occidentale, de România [15, p. 598].

Metodologia cercetării

De la bun început se impune o aplicare a metodei analizei critice asupra termenului securității statului care, prin cele două acte normative, este detașat, dar corelat, cu termenul de securitate națională [16, p. 39]. Concepția „securității statului" este strict dependentă de definiția și conceptualizarea noțiunii statului, în plan juridic, politologic, sociologic sau geografic, care și ea comportă evoluții semnificative de ultimă oră în plan teoretic, dar și în plan aplicativ, în condițiile revederii bazelor dreptului internațional în condițiile unei crize de securitate internațională, declanșată în ultimii ani, fără precedent ca amploare și anvergură în ultimele decenii [17, p. 129]. Securitatea statului înseamnă, de fapt, asigurarea bunei funcționări a totalității instituțiilor publice, a funcționalității puterii de stat conform criteriilor bunei guvernări [18, p. 150]. Dar Legea LP618 nu se referă doar la aspectul bunei funcționări a puterii de stat, care și aceasta, nu poate fi asigurată în afara unei abordări holiste și multidimensionale a securității în general [19, p. 78], și a securității naționale, în mod particular [20, p. 478]. Legea LP618 vizează, la Art. 7, diversitatea de probleme referitoare la respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului în contextul asigurării securității în cel mai larg sens al termenului [21, p. 532], și nu doar în contextul asigurării securității instituțiilor de stat [22, p. 158]. Din altă perspectivă, alte acte normative din RM vizează securitatea națională,

un concept generalizant dar dependent de o serie de perspective ideologice, doctrinare [23, p. 82].

Aceste perspective ideologice ale conceptului de „securitate națională" impun relie-farea a cât mai multe opinii şi puncte de vedere privind domeniul şi definirea securității în cel mai vast sens al conceptului [24, p. 139]. Astfel că, din perspectiva liberalismului dar şi a neoliberalismului, din perspectiva social-democrației sau altor doctrine clasice cum ar fi conservatorismul [25, p. 30], creștin-democrația sau ideologia ecologistă [26, p. 31], din perspectiva curentelor de gândire, a ideologiilor și doctrinelor social-politice de dreapta sau de stânga [27, p. 45], problematica securității poate fi tratată foarte diferit [28, p. 220], îndeosebi aspectele ce țin de politicile publice interne, cele ce vizează ordinea publică, dar şi siguranța persoanei, statului, instituțiilor sociale tradiționale [29, p. 185].

Cu toate aceste diferențe inevitabile ale curentelor de gândire, ale ideologiilor și doctrinelor social-politice, problematica securității, adesea, devine un subiect comun pe agenda internațională [30, p. 105], cu participarea nemijlocită și a statelor democrate, și a celor autoritare, deoarece în perioada contemporană comunitatea internațională, în totalitatea sa, se confruntă cu pericole, amenințări și riscuri similare care comportă un caracter global, afectând întreaga Planetă [31, p. 257]. Prin urmare, problematica securității reprezintă un subiect foarte complex și sintetic ce nu poate fi redus astăzi la sfera asigurării protecției contra invaziilor și agresiunilor militare din exterior [32, p. 310], generată de un stat, cu predilecție pentru cetățenii săi, ci include elemente și componente noi și relevante, în funcție de concepțiile dominante într-o anumită societate cu privire la securitate și siguranță [33, p. 346], în dependență de curentele de gândire specifice unor epoci sau zone geografico-culturale [34, p. 508], în funcție de curentele ideologice promovate de clasa politică, de liderii din societate, de formatorii opiniei publice, și susținute, în societățile democratice, de cetățeni prin vot popular și sprijin masiv [35, p. 39]. Pe de o parte, ideologiile și doctrinele de dreapta tratează domeniul securității în corelație strictă cu un model de stat preocupat de reglementarea administrării și gestionării economiei și a afacerilor de către cetățeni [36, p. 42], de sprijinirea formării și bunei funcționări a unei societăți civile puternice [37, p. 33], prin implicarea în treburile publice a cetățenilor independenți și voluntari, și a asociațiilor lor, care pot chiar să ajungă să concureze cu instituțiile puterii de stat în anumite domenii [38, p. 150]. Pe de altă parte, doctrinele și ideologiile de stânga concep domeniul securității în corelație cu un model social etatist de organizare, care se referă la un stat puternic care administrează, legal și echitabil, totalitatea aspectelor vieții sociale, inclusiv segmente importante ale economiei naționale, oferind servicii sociale populației [39, p. 11].

Rezultatele investigației

Vom constata astfel că, în general, Legea nr. LP618 din 31.10.1995 și Legea nr. LP619 din 31.10.1995 conțin expresii perimate, utilizează o terminologie neconformă și neajustată la tendințele contemporane din domeniul studiilor securității [40, p. 10], dar și cu prioritățile de asigurare a securității dezvoltării Republicii Moldova [41, p. 119]. De exemplu, se utilizează foarte des în aceste acte normative termenul de „pericol pentru securitate" în detrimentul termenilor de „risc de securitate", „vulnerabilitate",

„amenințare de securitate", promovați pe filiera Școlii de Securitate de la Copenhaga [42. p. 102], elaborați și fundamentați temeinic încă la finele secolului trecut și reflectați, utilizați și dezvoltați deja la începutul secolului XXI în strategiile securității naționale, în diverse acte normative din multe state ale lumii, în special din Uniunea Europeană, de pe continentul american, incluzând SUA, Canada, dar și cele ce țin de reglementarea sectorului de securitate din Japonia, Coreea de Sud, din extremul Orient al continentului eurasiatic [43, p. 157].

Analizând comparativ Legea nr. LP618 din 31.10.1995 și Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova, aprobată prin hotărârea Parlamentului Nr. HP391/2023 din 15.12.2023, constatăm că se înregistrează o serie de discrepanțe majore, substanțiale, conceptuale și de principiu. Primul aspect care se impune de a fi ajustat este cel al definirii securității în cele două acte normative.

Astfel că, SSN stipulează la Art. 5 că: „*Strategia abordează securitatea națională în mod holistic și multidimensional în ceea ce privește atât natura diversă a provocărilor de securitate cu care se confruntă Republica Moldova, cât și varietatea acțiunilor coordonate pe mai multe planuri, necesare pentru combaterea sau pentru prevenirea acestora*.".

Pe de altă parte, LP618 în Art. 1. *Securitatea statului* stipulează că: „*Securitatea statului este parte integrantă a securităţii naţionale. Prin securitatea statului se înţelege protecţia suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale a ţării, a regimului ei constituţional, a potenţialului economic, tehnico-ştiinţific şi defensiv, a drepturilor şi libertăţilor legitime ale persoanei împotriva activităţii informative şi subversive a serviciilor speciale şi organizaţiilor străine, împotriva atentatelor criminale ale unor grupuri sau indivizi aparte*.".

Aici e necesar să menționăm că acea protecție a *„suveranităţii, independenţei şi integrităţii teritoriale a ţării, a regimului ei constituţional, a potenţialului economic, tehnico-ştiinţific şi defensiv, a drepturilor şi libertăţilor legitime ale persoanei ...*" etc. depășește cu mult aria de referință și extindere a conceptului securității statului [44, p. 180], implicând și diverse aspecte ale securității în cel mai general sens, dar și al securității naționale, în mod particular. Astfel, prin formulările conceptelor de bază ale acestor două legi, se admite o discrepanță regretabilă semnificativă în înțelegerea contemporană a acestor concepte de „securitate națională" și de „securitate a statului" [45, p. 232].

Spre exemplu, Art. 5. *Direcţiile principale ale activităţii de asigurare a securităţii statului*, din Legea nr. LP618 din 31.10.1995 considerăm că este imperativ să fie ajustat și coordonat cu punctul 28 din SSN din 15.12.2023 care stipulează că: „*În vederea realizării obiectivelor naționale de securitate și apărare, implicit pentru combaterea amenințărilor, a riscurilor și a vulnerabilităților, Strategia stabilește următoarele direcții de acțiune:* 1) *securitatea militară și apărarea națională ...* 2) *ordinea și securitatea publică ...* 3) *reziliența democratică ...* 4) *securitatea și reziliența informațională ...* 5) *securitatea și reziliența economică ...* 6) *securitatea și reziliența energetică ...* 7) *reintegrarea țării ...* 8) *securitatea și reziliența cibernetică ...* 9) *securitatea și reziliența agroalimentară ...* 10) *securitatea și reziliența ecologică ...* 11) *securitatea regională și internațională ...".* Spre deosebire de SSN, Legea nr. LP618 promovează

drept direcţii principale ale activităţii de asigurare a securităţii statului ca fiind următoarele, conform Art. 5: „*a) formarea politicii interne şi externe în funcţie de interesele asigurării securităţii statului; b) stabilirea şi aplicarea unui sistem de măsuri cu caracter economic, politic, juridic, militar, organizatoric şi de altă natură, orientate spre descoperirea, prevenirea şi contracararea la timp a ameninţărilor la adresa securităţii statului; c) constituirea unui sistem de organe ale securităţii statului, delimitarea atribuţiilor lor, asigurînd interacţiunea dintre ele, precum şi crearea mecanismului de control şi supraveghere asupra activităţii lor; d) perfecţionarea cadrului juridic al asigurării securităţii statului; e) coordonarea cu alte state a eforturilor în vederea descoperirii, prevenirii şi contracarării eventualelor ameninţări la adresa securităţii statului*.”.

Devine stringent de important de remarcat că există și unele suprapuneri normative și conceptuale dintre cele două legi analizate: Legea nr. LP618 din 31.10.1995 și Legea nr. LP619 din 31.10.1995.

Astfel, Art. 8 *Dreptul cetăţenilor la informare asupra activităţii organelor securităţii statului şi asupra problemelor ce ţin de interesele lor personale* din Legea nr. LP618 menționează că: „*(2) Organele securităţii statului, potrivit competentelor lor, sînt obligate sa asigure informarea cetăţenilor la cererea acestora asupra problemelor ce ţin de interesele lor personale*.”. Prin urmare, constatăm că prin Legea nr. LP618 se depășește cadrul normativ care se presupune că trebuie să fie acoperit de Legea nr. LP619 cea cu privire la organele securității statului, menționându-se unele obligații suplimentare ale instituțiilor securității statului, pe lângă cele stabilite prin Legea nr. LP619 din 31.10.1995, la Art. 3. *Atribuţiile organelor securităţii statului*.

Prevederile normei legale din cele două legi analizate, comparate cu SSN, aprobată la 15.12.2023, promovează principii pe alocuri divergente, în mare măsură. Astfel, Legea cu privire la organele securității statului nr. LP619 din 31.10.1995, menționează la Art. 4. *Principiile de activitate ale organelor securităţii statului* următoarele: „*(1) Organele securităţii statului îşi desfăşoară activitatea conform principiilor legalităţii,egalităţii tuturor în faţa legii, respectării drepturilor şi libertăţilor omului, nepartinităţii, corelării metodelor de lucru deschise şi acoperite, conspiraţiei profesionale şi transparenţei*.”.

Spre deosebire de acest act normativ, Legea securității statului nr. LP618 din 31.10.1995, la Art. 6. *Principiile de asigurare a securităţii statului*, promovează următoarele: „*Principiile de bază ale asigurării securităţii statului sînt: a) legalitatea; b) egalitatea tuturor în faţa legii; c) respectarea drepturilor şi libertăţilor omului; d) delimitarea atribuţiilor organelor de asigurare a securităţii statului; e) oportunitatea; f) corelarea metodelor de lucru deschise şi acoperite; g) asigurarea securităţii statului fără a prejudicia securitatea altor state şi securitatea generală; h) nepartinitatea; i) conspiraţia profesională şi transparenţa; j) aplicarea realizărilor tehnico-ştiinţifice*.”.

Spre deosebire de cele două legi, SSN, aprobată la 15.12.2023, se concentrează pe alte principii expuse la pct. 10 cum ar fi: 1*) Predictibilitate. 2) Adaptabilitate. 3) Sincronizare. 4) Parteneriat public-privat durabil*.

Se impune o corelare și o uniformizare ale principiilor de care se conduc factorii de decizie, instituțiile de stat și societatea din RM pentru asigurarea securității sale naționale [46, p. 189]. Voi opina că principiile expuse în SSN, aprobată la 15.12.2023,

reprezintă nişte fundamente principiale şi conceptuale bine argumentate ale activităţii de asigurare a securităţii naţionale [47, p. 19] şi merită să fie luate ca bază şi pentru alte elemente ale cadrului normativ care direct sau tangenţial vizează asigurarea securităţii naţionale a Republicii Moldova [48, p. 522].

Prin urmare, se impune elaborarea şi adoptarea unui nou cadru juridic cu privire la reglementarea sectorului securităţii din Republica Moldova şi activitatea de asigurare a securităţii naţionale, prin înlocuirea, ajustarea sau modificarea următoarelor acte normative: Legea nr. LP618 din 31.10.1995 şi Legea nr. LP619 din 31.10.1995. Acest nou cadru normativ ajustat este necesar să fie în acord cu obiectivele naţionale de securitate [49, p. 177], metodele şi direcţiile de acţiune pe diferite domenii de securitate [50, p. 462], cu perspectivele de evaluare, implicaţiile identificate şi imperativele [51, p. 543], expuse extins şi exhaustiv şi în SSN a RM, aprobată la 15.12.2023.

Astfel că, o nouă etapă în promovarea unei noi perspective asupra securităţii naţionale se prefigurează a se manifesta din plin în anul 2025. Astfel, prezentat la data de 7 mai 2025, iar în data de 29 mai 2025 fiind înregistrat în Parlamentul RM, proiectul de Lege privind securitatea naţională a Republicii Moldova (număr de înregistrare: 193), a fost propus de către un grup de deputaţi din fracţiunea majoritară PAS. La sfârşitul lunii iunie 2025, acest proiect de lege se află în prima lectură, într-un proces de perfectare şi ajustare [52]. În spaţiul public din RM, încă din 7 mai 2025, atunci când a fost prezentat [53], această iniţiativă este larg discutată şi dezbătută aprins, atât de experţi, cât şi de politicienii de la putere şi din opoziţie [54]. În Nota de Fundamentare la aceatsă Lege se menţionează că acest proiect a fost elaborat de Serviciul Consiliului Suprem de Securitate, cu participarea Serviciului de Informaţii şi Securitate al Republicii Moldova, Ministerului Apărării, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Justiţiei, Ministerului Finanţelor şi reprezentantului Comisiei securitate naţională, apărare şi ordine publică a Parlamentului [55]. Discuţiile şi dezbaterile controversate pe marginea acestui proiect de lege au atins numeroase interese politice [56, p. 37], dat fiind că până şi lansarea sa a fost determinată de contextul electoral al anului 2025, de necesitatea elaborării unor mecanisme eficiente de contracarare a provocărilor de securitate în contextul proceselor electorale [57, p. 23]. Astfel că, opoziţia a menţionat cel mai des caracterul „nedemocratic", autoritar al acestei norme, care poate duce la fortificarea puterii executive şi rolului Preşedinţiei în sistemul politic din RM, date fiind noile funcţii ale Consiliului Suprem de Securitate, deciziile căruia vor deveni obligatorii nu doar pentru instituţiile puterii centrale şi locale, dar şi pentru alte persoane, fizice şi juridice [58, p. 7]. Societatea civilă oarecum echidistantă şi neafiliată politic, deşi salută, în principiu, demararea procesului de ajustare şi modernizare a legislaţiei RM cu privire la securitatea naţională, menţionează că proiectul poate aroga prerogative Preşedintelui RM, depăşind cadrul constituţional [59]. La fel, se invocă un posibil dezechilibru al celor trei puteri în stat, ca urmare a implementării Legii, dintre care Preşedinţia va deveni, de departe, o forţă dominantă, cu un impact nociv pentru sistemul politic şi democraţie [60].

Personal, voi mai remarca în acest context, că nu doar rolul Preşedintelui va deveni unul nu doar dominant, dar şi dominator, dar şi carcaterul clientelar, dependent şi influenţabil al procesului accederii ca membru al Consiliului Suprem de Securitate

(devenit organul colegial cel mai influent din arcul de guvernare) va impregna această caracteristică întregului sistem politic autohton [61, p. 150]. Acest lucru poate deveni posibil ca rezultat al faptului că componența Consiliului Suprem de Securitate este formată din membrii cabinetului, de miniștri și consilieri ai Președintelui, de reprezentanți ai partidului sau unei posibile coaliții de guvernare. Astfel, rolul decisiv în formarea Consiliului Suprem de Securitate îl va avea guvernarea în general, iar personalitatea Președintelui RM va deveni definitoriu pentru politicul din Republica Moldova.

Un alt aspect regretabil remarcat în proiectul de Lege nr. 193, este continuarea marșării pe conceptul de securitate a statului, fără a se înțelege necesitatea și posibilitățile de îmbogățire a concepției securității prin elementele securității umane [62, p. 26]. Astfel, în opinia noastră, proiectul de Lege propus dezbaterii constituie un pas important în contextul evoluției legislației naționale cu privire la securitate, a modernizării ei și ajustării la standardele europene, dar, totodată, proiectul Legii rămâne încă ostatec al mentalității de sorginte sovietică, menționându-se statul ca principal beneficiar și sursă a securității, neglijându-se nepermis interesele persoanei, astfel, potențial fiind un act normativ care cu mari dificultăți va putea face față provocărilor contemporane de securitate [63, p. 92], care țintesc integritatea și bunăstarea persoanei în primul rând, mai apoi a statului ca garant al siguranței omului și ca totalitate de persoane, instituții, comunități și tradiții [64, p.264].

Din perspectiva reformei sectorului de securitate din Republica Moldova, devine relevantă experiența altor state, bunele practici care au fost implementate, ținând cont de anumite aspecte riscante sau sensibile care pot apărea în procesul elaborării și implementării acestui tip de reforme [65, p. 213]. Astfel, problematica dilemei securității reprezintă un paradox care trebuie mereu menținut în vizorul autorităților care elaborează și administrează reforme în domeniul securității [66, p. 555], capcană și dificultate în care se poate pomeni puterea politică, indiferent de caracterul său democratic sau autoritar, de parametrii săi ideologici sau de alte caracteristici [67, p. 111]. Această dilemă constă în faptul securitatea tuturor actorilor sociali poate scădea, în timp ce puterea politică, în principal a instituțiilor și organizațiilor statului, se va fortifica [68, p. 276]. Această dilemă se mai definește și ca model securitar în spirală, ceea ce ne indică asupra unei amplificări și escaladări a imprevizibilității utilizării puterii politice cu un impact major asupra calității și amplorii procesului de asigurare a securității altor actor și participanți din sistem, fie social intern sau din sistemul internațional de securitate [69, p. 99]. Astfel, eforturile de fortificare a securității statului pot duce la tensiuni sociale, la declanșarea și agravarea unor conflicte și animozități cu alți actori și participanți din interiorul sistemului social [70, p. 106]. Ca efect, chiar și în condițiile respectării formale a principiilor statului de drept și a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, nivelul asigurării securității se poate diminua semnificativ, necesitând ulterior, în consecință, eforturi suplimentare considerabile, atragerea de noi resurse pentru aplanarea tensiunilor sociale și restabilirea echilibrului securitar [71, p. 28]. În consecință, o prea mare scoatere în evidență a ”securității statului” sau a „securității organelor securității statului”, într-un nou cadru normativ din Republica Moldova, poate diminua și pune în dificultate securitatea umană, siguranța persoanei, securitatea comunităților [72, p. 42], poate tensiona societatea civilă

și comunitatea oamenilor de afaceri, care vor năzui, inevitabil, către construirea unor mecanisme de apărare suplimentară a intereselor lor [73, p. 92].

Din alt punct de vedere, modelul „clepsidrei" la fel devine relevant pentru reformarea sectorului securității din Republica Moldova [74, p. 8], prin ajustarea cadrului normativ, din perspectiva imposibilității de a fortifica securitatea statului fără a diminua securitatea persoanei [75, p. 204], aceste două forme sau componente ale sistemului securitar fiind într-o stare de contra-balansare fragilă reciprocă [76, p. 330]. Modelul „clepsidrei" cu aplicare la sistemul de asigurare a securității a fost utilizat de reprezentanții Școlii de la Copenhaga în domeniul securității cum ar fi Barry Buzan și Ole Waever [77, p. 83]. Conceptul pornește de la constatarea că securitatea nu are o dimensiune obiectivă, palpabilă, ci este, întâi de toate, un act de vorbire, de exprimare, o acțiune comunicativă care trebuie să se încadreze în parametrii eficienței comunicării strategice a instituțiilor puterii de stat [78, p. 48]. Astfel, spre exemplu, o organizație a statului sau un funcționar abilitat al statului care menționează în discursul său problematica securității, transferă acest subiect al securității în sfera acțiunii politice, implicând inevitabil mijloace speciale de realizare și de asigurare a securității, dar și acțiuni concrete de garantare a securității instituțiilor de stat și a celei naționale.

Concluzii

1. Legile securității din RM se cer a include o balanță conceptuală și aplicativă dintre securitatea statului și securitatea persoanei. În general, corelația dintre cele două tipuri de securitate trebuie analizată în dinamică, deoarece un act normativ cu un accent pronunțat pe securitatea statului, înțeleasă ca securitate a instituțiilor de stat și a totalității resurselor din societate: umane, tehnice, materiale și de altă natură, induce și o lipsă cronică echilibru în relațiile sociale, aidoma relațiilor sociale inegale dintre stat și cetățean din statele autoritare, care încalcă drepturile fundamentale ale omului și principiile statului de drept, în care celui din urmă, cetățeanului, îi este rezervat un rol secundar, cu funcții obediente față de autoritățile de stat. Prin urmare, pentru a păstra adeziunea la dezideratele și principiile democratice, drepturile omului și ale statului de drept în Republica Moldova, se impune echilibrarea accentului în normele care reglementează securitatea națională, cu un accent similar ca intensitate axat și pe securitatea persoanei, concepută ca o entitate comună împreună cu interesele și drepturile sale, cu mediul său optimal de trai și cu năzuințele sale de viitor, care pot fi realizate doar în condițiile asigurării siguranței sale personale, de către instituțiile abilitate ale statului, promotoare de politici publice interne durabile, de comun acord cu societatea civilă, comunitatea economică, alte elemente ale societății, sprijinită de politici externe sustenabile și parteneri strategici internaționali.
2. Considerăm că un nou cadru normativ din Republica Moldova cu privire la asigurarea securității naționale, atunci când și dacă va include sintagmele „securitatea statului", „organele securității statului", trebuie nu doar să diferențieze instituțiile de stat specializate cu atribuții nemijlocite în asigurarea securității naționale de alte instituții ale statului cu atribuții tangențiale în asigurarea securității, dar să facă referință și la organe sau instituții ale societății civile cărora li se pot delega atribuții

în asigurarea securității sau care sunt capabile și atrase să sprijine eforturile organelor de stat specializate cu atribuții în asigurarea securității, instituții ale puterii centrale și locale (desconcentrate în teritoriu) cu atribuții în asigurarea securității.

3. La fel, considerăm că se impune un cadru normativ flexibil și dinamizant nou care să reglementeze controlul civil democratic al sectorului de securitate, legat organic de procesul de dezvoltare socială sustenabilă, implicat nu doar în monitorizarea procesului de implementare a normelor din domeniul securității, dar și în procesul de deliberare asupra deciziilor cu impact major asupra asigurării securității naționale, în procesul de elaborare și implementare decizională, în condiții de transparență și comunicare.
4. Este de remarcat necesitatea de includere ca parte al noului cadru normativ în contextul reformării sectorului securității naționale din Republica Moldova a reglementării gestionării acestui sector foarte important al securității sociale, pe lângă instituțiile statului specializate pentru asigurarea securității naționale, și rolul și importanța societății civile, a societății academice, dar și o dezvoltare extinsă în cadrul normelor juridice noi a unui mecanism al unui control civil democratic, în concordanță cu cele mai bune practici din domeniu din statele cu o democrație consolidată, extins nu doar asupra procesului de elaborare, adoptare și implementare a deciziilor din domeniul securității naționale, dar și asupra gestionării întregului sector al securității, incluzând și securitatea umană, securitatea persoanei, securitatea comunităților, cu toate sectoarele sale, potrivit metodologiei ONU: securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea sănătății securitatea mediului, securitatea personală, securitatea comunității și securitatea politică.
5. Vom opina, de asemenea, că principiile de funcționare a instituțiilor din domeniul securității trebuie să fie abilitate cu atribuții suplimentare și eficiente de contracarare operativă a provocărilor la adresa securității naționale de ordin electoral, în condițiile când domeniul electoral, procedurile electorale democratice și deliberative în statele ce aparțin democrațiilor stabile de tip occidental, se dovedesc a fi cele mai vulnerabile din punct de vedere al atacurilor la adresa securității, capabile să paralizeze funcționarea instituțiilor statului, decuplând societatea, electoratul și membrii activi ai societății de la sistemul de gestionare politică.
6. Noile legi ale securității naționale a Republicii Moldova este necesar să fie inspirate din legile similare ale României, păstrând proporțiile și ținând cont de statutul constituțional al neutralității permanente al Republicii Moldova, date fiind tradițiile și specificul național comun, dar și configurația provocărilor de securitate care se dovedește a fi foarte similară, în condițiile în care Republica Moldova își propune să avanseze pe calea aderării la UE, comuniunea de state democratice din care este parte integrantă și România.

Referințe bibliografice

1. SPRINCEAN, S. *Imperative bioetice și securitare ca repere în educație și cercetare*. În: Educația din perspectiva valorilor. Tom XIV. Summa Paedagogica. Conf. Șt. Int. „Educația din Perspectiva Valorilor", Ed. a X-a, Alba-Iulia. 10-11.10.2018. 2019. București: Eikon, p. 80-85.

2. SPRINCEAN, Serghei. *Researching security issues in the context of methodological and conceptual adjustment needs to new geopolitical realities*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 53-58. ISBN 978-9975-3683-2-2.
3. SPRINCEAN, S., PÎRȚAC, GR., MIHALAŞ, V. *Importanța procesului electoral în cadrul statului democratic.* In: Vector European. 2021, nr. 2, p. 52-57.
4. SPRINCEAN, Serghei; PÎRȚAC, Grigore. *Security identity in support of sustainable human development*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 58-62.
5. SPRINCEAN, S. *Importanța studiului concepției securității umane pentru o dezvoltare sustenabilă a societății.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 2. Conf. Șt. Int. "Didactica - Tradiție, Actualitate, Perspective". Ed. IV-a. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. 18-19.05.2018. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A. 2018, p. 352-359.
6. SPRINCEAN, Serghei. *Incursiuni securitare de soluționare a conflictului transnistrean în contextul crizei energetice*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 604-610. ISBN 978-9975-83-334-9.
7. SPRINCEAN, S. *Sporirea securității și siguranței persoanei și progresul domeniului culturii ca deziderate ale Acordului de Asociere RM-UE*. În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 1 (38), 2021, p. 243-248.
8. SPRINCEAN, S. *Perspective de fortificare a securității regionale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale". 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 73-86. ISBN 978-5-85748-163-9.
9. SPRINCEAN, S. *Securitatea umană și bioetica*. Chișinău: Tipografia Centrală. 2017, 304 p.
10. SPRINCEAN, S**.** *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
11. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană și unitatea națională: tangențe și perspective.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale". 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 118-133. ISBN 978-5-85748-163-9.
12. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T-S, MITROFANOV, Gh. *Perspective educaționale privind importanța securității umane și siguranței persoanei în context global.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 6. Conf. Șt. Int. „Didactica: tradiție, actualitate, perspective", ed. VIII-a, 20-21.05.2022. Alba Iulia: Aeternitas. 2022, p. 70-74.
13. SOHOȚCHI, T.-S., SPRINCEAN, S. Importanța asigurării securității umane pentru fortificarea sistemului electoral al Republicii Moldova. In: *Conferința anuală a Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral*. 11.11.2022, Cahul. 2022, pp. 47-60.

14. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană ca obiectiv de modernizare a Uniunii Europene.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unității naționale". 28-29 martie 2025, Chișinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chișinău: Print-Caro, 2025, p. 189-202. ISBN 978-5-85748-163-9.
15. SPRINCEAN, Serghei. *Valențe geostrategice și securitare ale crizei energetice din regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. În: „Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferința ştiinţifico-practică internațională. A 34-a aniversare a Universității de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaționale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 597-603. ISBN 978-9975-83-334-9.
16. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI T-S. *Incursiuni în studiul securității umane și siguranței persoanei*. În: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. US „Bogdan Petriceicu Hasdeu". Vol. VIII, partea 1. Cahul: USC. 2021, p. 38-42.
17. SPRINCEAN, Serghei, LISNIC, Victoria. Evaluarea impactului programelor-cadru și monitorizarea domeniului de cercetare și inovare. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2025, nr. 3(183), p. 128-136. ISSN 1814-3199.
18. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges.* In: Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
19. SPRINCEAN, S. *Problematica securității umane în contextul evoluției societății contemporane*. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
20. SPRINCEAN, S. *Politica securității umane în Republica Moldova în contextul provocărilor și oportunităților mediului regional de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Chișinău: Tipografia Centrală. Subcap. 5.2. 2019, p. 477-497.
21. SPRINCEAN, S., GRIGORIU, I. *Perspective civilizaționale în procesul de asigurare a securității umane.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 531-541.
22. PRINCEAN, S. *Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului.* În: *Studii și cercetări juridice.* Chișinău: Tipografia Centrală. Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
23. SPRINCEAN, S. *Conceptual, methodological and bioethical perspectives of strengthening human security in Republic of Moldova.* În: Cross Border Journal for International Studies / Universitatea „Dunărea de Jos" Galați. Vol. 2, nr. 4, 2017, p. 81-94.
24. SPRINCEAN, S. *Imperativul promovării securității umane în contextul procesului de integrare europeană a Republicii Moldova.* În: Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare. Cap. 10. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016, p. 139-155.
25. SPRINCEAN, S. *Imperativele securitare ale societății contemporane*. În: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" Cahul. Vol. VI. Partea 1, 2019, p. 29-33.
26. SPRINCEAN, S, CATAN, A., ȚONCU, S. Perspective teoretice asupra promovării securității umane prin mecanisme ale statului de drept. In: *Vector European*. 2022, nr. 2, p. 30-35.

27. SPRINCEAN, S. *The role of civil unity in the process of ensuring human security in the Republic of Moldova.* In: Правовые аспекты нациестроительства в России: история и современность. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. 17.04.2020 г. Саранск: ЮрЭксПрактик. 2020, p. 44-51.
28. SPRINCEAN, S. *Valenţe conceptual-metodologice ale unor categorii şi noţiuni specifice domeniului securităţii.* În: Conferinţa Internaţională "Consolidarea rezilienţei sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova şi Ucrainei la Uniunea Europeană", 17-18.10.2024. Chişinău: Editura USM, 2024, p. 219-226.
29. SPRINCEAN, S. *Perspective de asigurare a siguranţei persoanei în contextul realizării securităţii umane.* În: Studii Naţionale de Securitate. Revistă ştiinţifico-practică. Nr. 1(1), 2020, p. 185-200.
30. SPRINCEAN, S. *Provocări securitare în perioada crizei sanitare şi pandemiei Covid-19.* În: Mandatul de securitate: probleme actuale de interpretare, legislaţie şi practică. Chişinău: Print-Caro, 2020, p. 104-109.
31. SPRINCEAN, S. *Cultura securitară a persoanei prin prisma Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul pandemiei de COVID-19*. In: *Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică*. 2021, nr. 4(41), pp. 256-260.
32. SPRINCEAN, S. *Priorităţile de securitate naţională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE.* În: Conferinţa Internaţională Jean Monnet "Mecanisme şi modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central",19-20 aprilie 2024 / Coord. L. Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.
33. SPRINCEAN, S. *Bioetica politică ca perspectivă de extindere disciplinară şi metodologică a domeniului bioeticii globale*. În: Tradiţie şi perspective în didactica modernă. Vol. 2. Conf. Şt. Int. "Didactica - Tradiţie, Actualitate, Perspective". Ed. IV-a. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. 18-19.05.2018. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, R.A. 2018, p. 345-352.
34. SPRINCEAN, S., SÎTARI, D. *Politici educaţionale universitare europene ca imperative ale dezvoltării durabile şi securităţii umane.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediţia a 7-a. Chişinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 507-520.
35. SPRINCEAN, S., PÎRŢAC, GR., SYCHEV, A. *Human security and ethics in support for sustainable developmen*t. In: *Vector European*. 2022, nr. 1, pp. 38-42.
36. SPRINCEAN, S. *Contribuţii bioetice la reformarea sistemului de asigurare a securităţii umane în Republica Moldova*. În: Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul, Seria "Ştiinţe Sociale". 2018, nr. 2 (8), 2018, p. 41-55.
37. SPRINCEAN, S. *Simbioza securităţii şi interesele Republcii Moldova în perspectiva extinderii UE.* Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională: Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 24 mai 2024. Chişinău: AMFA, 2025, p. 32-44.
38. SPRINCEAN, S. *Cultura securitară ca fundament al bunăstării societăţii*. În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 2 (35), 2019, p. 148-153.
39. SPRINCEAN, S. *Practici electorale incluzive pentru fortificarea securităţii umane şi siguranţei persoanei*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediţia VI. Decembrie 2021, p. 7-22.
40. SPRINCEAN, S. *Consideraţii privind implocarea tinerilor în alegeri*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediţia VIII. Decembrie 2022, p. 7-18.
41. SPRINCEAN, S. *Aspecte etice în procesele electorale în perspectiva eficientizării instituţiilor puterii de stat*. În: Impactul sistemului electoral asupra capacităţii de

funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Cap. 8. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018, p. 118-130.
42. BUZAN, B., *Popoarele, statele şi teama. O agendă pentru studii de securitate internaţională de după războiul rece*, Chişinău, Cartier, 2000, 386 p.
43. SPRINCEAN, S. *Sustainability of public policies for strengthening personal safety and human security in conditions of political instability in the East-European region*. In: Evaluation of Policies on Social Inclusion, Migration, in particular interventions related to integration. The 2nd PROFEEDBACK Conference. 12-13.09.2022. PROFEEDbook2. COST Action CA20112 PlatfoRm OF policy Evaluation community for improvED EU policies and Better ACKnowledgement - PROFEEDBACK. University of Maribor, Slovenia. 2022, p. 156-164.
44. SPRINCEAN, S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. Chişinău: Tipografia Centrală. Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
45. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice.* Chişinău: CEP USM, Partea 7-8. Subcap. 7.1. 2024, pp. 231-239.
46. SPRINCEAN, S. *Știința Deschisă în sprijinul asigurării securității umane și siguranței persoanei*. În: *Știința Deschisă în Republica Moldova*. Ediția 2, 27-28.10.2022. Chișinău. Chişinău: „Print-Caro" SRL, 2022, p. 187-200.
47. SPRINCEAN, S. Modernizarea domeniului securității ca obiect de studiu și disciplină didactică. In: *Studii naționale de securitate*, 2022, nr. 1(5), pp. 18-27.
48. SPRINCEAN, S., TOCARJEVSCHI, A. *Exercitarea controlului asupra sectorului de securitate de către instituțiile politice.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediţia a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 521-530.
49. SPRINCEAN, S. *Componenta socio-culturologică a securității umane în contextul dezvoltării sustenabile a sociumului.* În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 2 (31), 2017, p. 176-183.
50. SPRINCEAN, S. *Importanța securității umane în optimizarea politică și bioetică a managementului crizelor globale*. În: Political Science, International Relations and Security Studies. International Conference Proceedings. The Xth Edition. [Sibiu], 27-29 May 2016, p. 461-470.
51. SPRINCEAN, S. *Evoluția metodologiei de cercetare în studiile de securitate în contextul noilor provocări geopolitice*. În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediţia a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieţei). 2025, p. 542-553.
52. *Dorin Recean și Președinția, despre proiectul de lege privind securitatea națională: Trebuie să ne adaptăm*. 07 mai 2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://tv8.md/2025/05/07/video-dorin-recean-si-presedintia-despre-proiectul-de-lege-privind-securitatea-nationala-trebuie-sa-ne-adaptam/281022
53. *O nouă lege a securității naționale: deciziile CSS ar putea deveni obligatorii, iar nerespectarea - pedepsită penal*. 07.05.2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://moldova1.md/p/48561
54. *Ion Ceban: PAS a propus un proiect de lege privind securitatea națională. Scopul real este de a transforma statul într-o republică prezidențială*. 08 mai 2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: http://oficial.md/politica/ion-ceban-pas-a-propus-un-proiect-de-lege-privind-securitatea-nationala-scopul-real-este-de-a-transforma-statul-intr-o-republica-prezidentiala].
55. *Nota de Fundamentare la proiectul de Lege privind securitatea națională a Republicii Moldova și de modificare a unor acte normative*. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://

parlament.md/content/Comisii/2025/CSN/Proiect%20Legea%20securitatii%20nationale%20NI.pdf].
56. SPRINCEAN, S. *The Role of Human Security in Identifying New Perspectives of Development of the Education in the Field National Security*. În: Revista „Current and Future Perspectives on Teaching and Learning". Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia. Nr. 1 (1), 2019, p. 36-43.
57. SPRINCEAN, S. *Deepening human security and industrial symbiosis in the context of the EU enlargement*. In: Industrial Symbiosis from a technical perspective: challenges and opportunities. Bruxelles, September 10, 2024. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 Cooperation, development and cross-border transfer of Industrial Symbiosis among industry and stakeholders (LIAISE). 2024, p. 21-27.
58. SPRINCEAN, S. *Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate şi asigurare a parcursului european. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne şi externe la adresa securității naționale (Partea a III-a). Chișinău: Tipografia Centrală. 2019. Cap. 1, p. 5-20.
59. *Raport de expertiză la proiectul Legii privind securitatea națională a Republicii Moldova și de modificare a unor acte normative*. Centrul de Analiză şi Prevenire a Corupției. 08.06.2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.capc.md/documents/raport-de-expertiza-la-proiectul-legii-privind-securitatea-nationala-republicii-moldova-si-de-modificare-unor-acte-normative/].
60. *Raport de expertiză la proiectul Legii privind securitatea națională a Republicii Moldova și de modificare a unor acte normative*. Centrul de Analiză şi Prevenire a Corupției. 08.06.2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.capc.md/documents/raport-de-expertiza-la-proiectul-legii-privind-securitatea-nationala-republicii-moldova-si-de-modificare-unor-acte-normative/
61. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Incursiuni educaționale în cercetarea problematicii securității umane și siguranței persoanei.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 5. Conf. Șt. Int. „Didactica: tradiție, actualitate, perspective", ed. VII-a, 21-22.05.2021. Alba Iulia: Aeternitas, 2021, p. 149-153.
62. SPRINCEAN, S. Aspecte securitare ale procesului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: *Securitatea umană și socială în statul democratic*, 27 octombrie 2023. Chișinău: Tipografia „Print-Caro", 2023, p. 25-32.
63. SPRINCEAN, S, SLUTU, N. *Ajustarea și aprofundarea obiectivelor de securitate umană în contextul fructificării perspectivei de extindere a UE*. În: Analele Științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova. Ediția VIII. Chișinău: Pulsul Pieței. 2024, p. 91-96.
64. SPRINCEAN, S. *Libertatea individuală şi siguranța persoanei ca imperative didactice.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 4. Alba Iulia: Aeternitas, 2020, p. 263-268.
65. SPRINCEAN, S. *Importanța modelelor etice și deliberative în formarea comportamentului politic.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 3. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia. Alba-Iulia: Aeternitas. 2019, p. 212-219.
66. SPRINCEAN, S., COSTA, BRUNO DANIEL FERREIRA. *Theoretical-methodological perspectives in researching person's safety in the context of the necessity of security redimensioning*. În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 554-563.
67. SPRINCEAN, S. *Development of conceptual apparatus of the contemporary security studies for better analysis of securing good governance and democracy*. In: Election Integrity

and the Quality of Democracy: Challenges and Pathways to Good Governance. The work of the materials of the international scientific conference. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 110-123.
68. SPRINCEAN, S. *Filosofia supraviețuirii: repere și perspective*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe politice. Nr. 3, 2019, p. 275-278.
69. SPRINCEAN, S. Siguranța persoanei în contextul sistemului de asigurare a securității umane. In: *Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității*, Ed. 16. Chișinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, pp. 98-105.
70. SPRINCEAN, S. *Insecuritatea umană în contextul securității naționale: oportunități de evaluare.* În: Riscuri și amenințări la adresa securității naționale: tehnici de analiză și evaluare. Ghid. Chișinău: Tipografia Centrală. 2019. Subcap. 3.5., p. 105-114.
71. MALIȚA, M. *Între război și pace.* București: Ed. C.H.Beck. 2007. 291 p
72. SPRINCEAN, S. Perspective de ajustare a principiilor securității umane în condițiile unui nou context geopolitic. In: *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Ed. Volumul X. Cahul: CentroGrafic, 2023, Vol.10, Partea I, p. 40-44.
73. SPRINCEAN, S., BECCIU, S. *Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane*. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu") [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100.
74. SPRINCEAN, S. *Siguranța persoanei în condițiile necesității asigurării securității în domeniul electoral*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediţia VII. Iunie 2022, p. 6-17.
75. SPRINCEAN, S. Provocări contemporane la adresa securității umane și siguranței persoanei. In: *Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală.* Chişinău: CEP USM, 2023, Volum 1, pp. 202-209.
76. SPRINCEAN, S. *Rolul securității umane în consolidarea sistemului național de securitate*. În: Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de securitate: Monografie colectivă; colegiul de redacție: Ludmila Roșca [et al.]. Chișinău: Print-Caro. Cap. 11. 2022, p. 329-359.
77. BUZAN, Barry; WEAVER, Ole; de WILDE, Jaap. *Security*: *A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. 239 p.
78. WAEVER, Ole. Securitization and Desecuritization. In: *On Security*, edited by Ronnie D. Lipschutz. New York: Columbia University Press, 1995, pp. 46-86.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.15 CZU 328.185:[32:35](478):327(478)

TRANSPUNEREA INSTRUMENTARULUI ANTICORUPȚIONAL AL UNIUNII EUROPENE ÎN PRACTICA ȘI LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA [1]

TRANSPOSITION OF THE EUROPEAN UNION ANTI-CORRUPTION INSTRUMENTS INTO THE PRACTICE AND LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Andrei GUȘTIUC, ***doctor în drept, conferențiar universitar***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
E-mail: agustiuc@yahoo.com
ORCID: 0009-0001-8710-7462

Ludmila GUȘTIUC, ***doctorandă, cercetător***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
E-mail: lgustiuc@yahoo.com
ORCID 0000-0002-8516-4949

Rezumat. *Cercetarea vine dintr-o pornire de a contribui științific la ameliorarea situației din domeniul luptei cu corupția, prin argumentarea necesității creării unei instanțe specializate în examinarea cauzelor de corupție și a celor conexe, denumită Curtea Anticorupție (sau, într-o redactare mai fericită – Tribunalul Anticorupție). La data de 26 iulie 2023 Președintele Republicii Moldova face uz de dreptul la inițiativă legislativă și expediază Parlamentului Republicii Moldova Proiectul legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative (numărul de ieșire Nr.01-06-46). Iar la data de 30 noiembrie 2023, Parlamentul a votat în primă lectură Proiectul legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative.*

Cea de-a două lectură așa și nu s-a mai produs. Pentru moment, la data de 01 iunie 2025, crearea Curții anticorupție rămâne la nivel de vis frumos…dar năruit. Legiuitorul Republicii Moldova a decis să opteze pentru calea cu cea mai mică rezistență. În locul Curții anticorupție se propune constituirea de colegii specializate anticorupție, care vor activa la judecătoria Chișinău (în componență de 15 judecători), la Curtea de Apel Chișinău (în componență de 6 judecători) și la Curtea Supremă de Justiție.

Iar în perioada de 29-30 aprilie 2025 o delegație a Comisiei de la Veneția a efectuat o vizită de documentare în Republica Moldova. Scopul vizitei a fost unul extrem de important pentru viitorul anticorupțional al țării noastre – elaborarea unei opinii de follow-up pe marginea proiectului legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative.

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

În sensul valorificării rezultatelor cercetării științifice, venim cu propunerea de lege-ferenda, de a crea Curtea Anticorupție (Tribunal Anticorupție), cu competențe de examinare a 3 cauze fundamentale: 1) Corupția mare; 2) Corupția electorală cu prejudiciu echivalent de peste 500 Euro; 3) Fraudele bancare cu prejudiciu echivalent de peste 100.000 Euro.

Cuvinte cheie: *Curtea Anticorupție; securitatea națională; securitatea juridică; lupta anticorupție; corupția mare; corupția electorală; fraude bancare; Proiectul de lege; colegii specializate anticorupție; Comisia de la Veneția; Uniunea Europeană*

Abstract. *The research comes from a desire to scientifically contribute to improving the situation in the fight against corruption, by arguing the need to create a specialized court in examining corruption and related cases, called the Anti-Corruption Court (or, in a better way – the Anti-Corruption Tribunal). On July 26, 2023, the President of the Republic of Moldova makes use of its right to legislative initiative and sends to the Parliament of the Republic of Moldova the Draft Law on the Anti-Corruption Judicial System and Amendments to Certain Normative Acts (issue number01-06-46). And on November 30, 2023, the Parliament voted in the first reading the Draft Law on the Anti-Corruption Judicial System and Amendments to Certain Normative Acts.*

The second reading never happened. For the moment, on June 1, 2025, the creation of the Anti-Corruption Court remains at the level of a beautiful dream…but shuttered. The legislator of the Republic of Moldova decided to opt for the path of least resistance. Instead of Anti-Corruption Court, it is proposed to establish specialized anti-corruption colleges, which will operate at the Chisinau District Court (composed of 15 judges), the Chisinau Court of Appeal (composed of 6 judges) and the Supreme Court of Justice.

During the period of April 29-30, 2025, a delegation of the Venice Commission carried out a fact-finding to the Republic of Moldova. The purpose of the visit was an extremely important one for the anti-corruption future of our country – to develop a follow-up opinion on the draft law on the anti-corruption judicial system and to amend some normative acts.

In order to capitalize on the results of scientific research, we come up with a draft law, to create the Anti-Corruption Court (Anti-Corruption Tribunal), with competences to examine 3 fundamental cases: 1) Grand corruption; 2) Electoral corruption with equivalent damage of over 500 Euros; 3) Bank fraud with equivalent damage of over 100.000 Euros.

Key words: *Anti-Corruption Court; national security; legal security; fight against corruption; grand corruption; electoral corruption; bank fraud; Draft Law; specialized anti-corruption colleges; Venice Commission; European Union.*

[*] *Studiu realizat în cadrul Subprogramului „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice” (01.05.01), perioada 2024-2027, în cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova*.

Introducere. Importanța cercetării se manifestă prin aceea că, problematica anticorupțională suscită interesul atât a societății Republicii Moldova, cât și a partenerilor săi de dezvoltare, în special a Uniunii Europene. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, Republica Moldova a fost acceptată în calitate de țară candidat de aderare la Uniunea

Europeană, ceea ce ne plasează pe poziția de preaderare și nevoia unor reforme fundamentale, inclusiv pe filiera anticoupțională.

Actualitatea temei investigate este determinată de faptul că la moment, în Republica Moldova se atestă existența unor carențe grave în ceea ce privește examinarea cauzelor de corupție.

Până în prezent implementarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, care prevede necesitatea întreprinderii unor importante reforme interne, inclusiv, prin asigurarea eficacității în lupta împotriva corupției, precum și a asigurării unei puneri în aplicare eficace a instrumentelor juridice internaționale relevante, cum ar fi Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției din 2003 se realizează cu pași timizi și fără efecte vizibile..

Adevărul este că nu este neapărat să fii cercetător științific ca să realizezi că, justiția Republicii Moldova are probleme grave. Probabil că fiecare cetățean al acestui stat este conștient de o atare situație.

Respectivul aspect, coroborat cu alte idei enunțate mai sus, ne determină să venim cu o cercetare din domeniul consolidării mecanismelor anticorupționale, în speranța să contribuim științific la ameliorarea situației din domeniul dat prin argumente ce vizează **necesitatea creării unei instanțe specializate în examinarea cauzelor de corupție și a celor conexe, denumită Curtea Anticorupție (sau, într-o redactare mai fericită – Tribunalul Anticorupție)**.

În contextul celor menționate, apare necesitatea unor cercetări științifice de calitate, care într-un final, ar oferi factorilor decizionali din administrația publică, dar și întregii societăți, unele soluții științifico-practice de remediere a derapajelor anticorupționale constatate și de consolidare a statului de drept – ca unul din elementele cheie de asigurare a încrederii societății în actul de justiție. Aceasta cu atât mai mult, cu cât respectiva problematică se regăsește în textul Acordului de Asociere „Republica Moldova – Uniunea Europeană" și este totodată, o precondiție de îndeplinit de către Republica Moldova în procesul de aderare la Uniunea Europeană.

Considerăm că, cercetarea respectiv ar putea aduce un spor real și de mare folos entităților publice cu atribuții anticorupționale. Într-o altă ordine de idei, soluțiile de prevenire și combatere a corupției (inclusiv în sectorul financiar-bancar) ar putea contribui decisiv la prosperarea și dezvoltarea națională. De asemenea, cercetarea va contribui și la asigurarea unei încrederi a societății în actul de justiție. Or, nepedepsirea vinovaților de comiterea actelor de corupție, în special din domeniul corupției politice, corupției mari, corupției electorale, corupției financiare, afectează grav imaginea instituțiilor publice, induce insecuritate și neîncredere în instituțiile democratice și în reușita parcursului european al Republicii Moldova.

Scopul de bază al cercetării constă în furnizarea unui suport științific constant și de calitate pe dimensiunea consolidării procesului de realizare a actului de justiție pe cauzele de corupție, fapt care ar fortifica securitatea raporturilor juridice și în ultimă instanță ar contribui la asigurarea securității naționale, în special, în contextul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

Realizarea cercetării științifice se va realiza cu ajutorul a trei niveluri de metode caracteristice **metodologiei** cercetării științifice. Astfel, inițial vom utiliza, în special, metodele: istorică, cercetându-se fenomenele de drept în evoluţie şi metoda logică. Ulterior, în procesul de identificare a adevărului științific vom folosi şi metoda cercetării comparative. În acest sens, considerăm că experienţa atât a Uniunii Europene, cât şi a statelor membre ale Uniunii Europene ar putea fi interesantă și benefică efortului nostru de modernizare a legislației și de instituire a unei încrederi a societății în actul de justiție prin instituirea unei instanțe specializate în examinarea cauzelor de corupție și celor conexe – Curtea Anticorupție.

Totodată, la baza cercetării va sta metoda dialectică de cunoaştere, precum şi celelalte metode aferente, specifice fiecărei ştiinţe în parte, cum ar fi: metoda structural-sistemică, tehnico-juridică şi alte metode, aplicabile de cunoaştere a procedeelor social-politice.

Utilizarea ansamblului de principii şi metode, ne va permite să cercetăm obiectivele trasate într-o interdependenţă, în totalitatea lor, multilateral şi obiectiv.

Concluzia magistrală a cercetării este că, în Republica Moldova este nevoie de a institui un Tribunal Anticorupție, cu atribuții de examinare a cauzelor de corupție de rezonanță și cu prejudicii considerabile.

Rezultate obținute și discuții. Problematica abordată este una complexă și multiaspectuală, cuprinzând direcții de cercetare ce interferează cu domenii precum: drept constituțional, drept financiar-bancar, dreptul procesual penal și civil, organizarea și funcționarea instituțiilor de drept etc.

De menționat faptul că, acțiunile de consolidare a drepturilor economice ale persoanelor prin mecanisme anticorupționale, enunțate de documentele de politici publice, au și început a fi realizate, cu precădere la finele anului 2022 – debutul anului 2023. În șirul actelor normative, venite să transpună prevederile documentelor de politici publice se înscriu:

Ideea unei Curți Anticorupție pentru Republica Moldova a pornit din data de 26 iulie 2023, atunci când Președintele Republicii Moldova a venit cu inițiativa materializată în textul Proiectului de Lege cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative (înregistrat în Cancelaria Parlamentului RM la data de 28 iulie 2023) [37].

Cert este faptul că respectivul demers urmează a fi coroborat cu ideile desprinse din Studiul fostului judecător din Germania și expert în materie anticorupțională – dr.Tilman Hoppe – „Sancțiuni disuasive pentru acte de corupție. Instanțe specializate / complete de judecată anticorupție. Practici internaționale și propuneri pentru Moldova" elaborat și publicat la Berlin în februarie 2021 [39].

Respectiv, problematica creării Curții Anticorupție, poate fi supusă cercetării prin prisma dimensiunilor teoretico-practice, precum:

§1.Problematica curților anticorupționale în sistemul documentelor internaționale și prin prisma viziunilor organismelor anticorupționale internaționale și regionale.

§2.Probleme și soluții pentru instituirea unei Curți anticorupționale în Republica Moldova.

§3.Situația la 01 iunie 2025 sau Moldova quo vadis?

§1.Problematica curților anticorupționale în sistemul documentelor internaționale și prin prisma viziunilor organismelor anticorupționale internaționale și regionale.

În textul Convenției Națiunilor Unite împotriva Corupției (**UNCAC**) nu se regăsește nici o mențiune cu privire la curțile anticorupționale sau cu privire la vre-o obligativitate de instituire a atare curți. Totuși, așa cum reiese din opinia dlui Tilman Hoppe, UNCAC ar saluta o atare instituție. În acest sens se face trimitere la capitolul „Succese și bune practici" din Mecanismul pentru Evaluarea Implementării UNCAC evidențiază că instanțele anticorupție pot fi o complementare efectivă pentru agențiile anticorupție [39, p.53].

În ce privește Grupul Statelor Împotriva Corupției (**GRECO**), a fost menționat cazul Slovaciei, care a instituit o curte anticorupțională [39, p.54].

Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept, Consiliul Europei (**Comisia de la Veneția**) analizând proiectul de lege privind instituirea instanțelor anticorupționale din Ucraina, a abordat problematica dată într-o lumină favorabilă.

În opinia Comisiei de la Veneția – „…competența Înaltei Curți Anticorupție și cea a instanței de apel trebuie să corespundă cu cea a Biroului Național Anticorupție și a Procuraturii Speciale Anticorupție, sub condiția că competența instanțelor trebuie să fie definită în mod clar de lege…" [39, p.20].

Comisia a recunoscut că instanțele anticorupție pot fi o excepție legitimă de la principiul CCEJ – „…"judecătorii și instanțele specializate trebuie să fie introduse doar când sunt necesare din cauza complexității sau specificității legii sau faptelor și astfel pentru o administrare corespunzătoare a justiției…" [39, p.55].

Totodată, Comisia a fost destul de critică privind introducerea unor **judecători specializați** care să fie integrați în structura instanțelor judecătorești ordinare: „…Comisia nu vede în ce mod numirea judecătorilor specializați în toate **instanțele de drept comun** teritoriale, curțile de apel și Curtea Supremă ar putea fi justificată și implementată în practică…" [39, p.55].

În fine, pe marginea unei curți specializate în anticorupție s-a expus și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (**OSCE**). În 2004, OSCE a identificat instanțele anticorupție drept un remediu efectiv pentru sisteme judiciare foarte corupte. În contextul istoriei de succes din Hong Kong, OSCE menționează: „O altă trăsătură majoră care a fost identificată de la bun început este faptul că Hong Kong dispunea de un sistem **judiciar integru**, ceea ce însemna că dosarele erau procesate și examinate în modul cuvenit. În absența ordinii de drept, experimentul aproape cu certitudine avea să aibă alte rezultate. Acest fapt indică precauția că dacă o țară intenționează să urmeze calea Hong Kong-ului, aceasta trebuie de asemenea să se axeze pe integritate în ramura judiciară. […] Crearea 'instanțelor anticorupție' speciale sau 'instanțelor de integritate' ar putea fi o altă posibilitate. Pentru astfel de instanțe trebuie să fie **selectați cu precauție** judecătorii și personalul de suport în baza **integrității** lor" [39, p.56].

În fapt, practica judiciară mondială atestă exemple de instituire a unor curți anticorupționale specializate. Este vorba de: Madagascar, Bulgaria, Malaysia, Indonezia (2016); Armenia și Afganistan (2020, proiect de lege) și Ucraina (2018).

Adevărul este că există și forme mixte, cum ar fi, spre exemplu, instanțe specializate anticorupție cu competențe orientate asupra cazurilor anticorupție, apelurile fiind depuse la Curtea Supremă. Atare sisteme sunt instituite în state precum: Slovacia, Tanzania și Thailanda (2016); Albania, Croația, Sri Lanka, Senegal, Nepal, Burundi, Camerun, Pakistan (2018).

§2.Probleme și soluții pentru instituirea unei Curți anticorupționale în Republica Moldova.

Împărtășim unele opinii formulate de expertul Tilman Hoppe, cu referire la arhitectura unei curți anticorupționale în Republica Moldova [39, pp.95-97]:

a) În lumina unei rate înalte de apeluri în a două instanță, o curte anticorupție va avea impact doar dacă cel puțin a doua instanță de asemenea este îngrădită de riscurile sistemului judiciar ordinar. În acest scop, în lumina jurisprudenței Curții Constituționale, un amendament constituțional ar putea fi necesar pentru a permite crearea curților specializate la nivel de **apel**. În articolul 115 (2) din Constituție, cuvântul "judecătorii" poate fi schimbat în "instanțe".

b) În lumina ratei înalte de recursuri în a treia instanță, mai rămân riscuri pentru condamnările adecvate de succes să fie inversate de ultima instanță, **Curtea Supremă**, asumând că deficiențele sale de integritate vor rămâne chiar și după reforma curentă. De exemplu, Curtea Supremă ar putea să stabilească sau să mențină niște criterii nerealist de înalte a sarcinii probării în cazurile de corupție. Acest risc ar putea fi atenuat prin crearea unui Colegiu specializat anticorupție în cadrul Curții Supreme.

c) În orice caz, chiar și la următorul pas, rămân riscurile pentru condamnări să fie declarate neconstituționale, din perspectiva jurisprudenței **Curții Constituționale** aparent independentă dar deseori percepută ca fiind mai degrabă obstructivă. Un risc similar există dacă Curtea Constituțională ar ridica standardele urmăririi penale și a examinării judiciare la un asemenea nivel, unde în rezultat condamnările efective ar deveni mai puțin probabile pentru oricare instanță judiciară, inclusiv și o potențială curte anticorupție.

d) **Costul** unei curți anticorupție separate este considerabil: luni de dezbateri de politici și creație legislativă, selectarea judecătorilor, configurarea organizațională, salarii posibil mai mari pentru judecători anticorupție, protecție, etc. Un astfel de efort ar putea funcționa doar cu un suport financiar considerabil din partea comunității internaționale.

e) **Competența jurisdicțională** unei astfel de curți anticorupție probabil că va trebui să treacă dincolo de cazurile de corupție.

f) Succesul unei astfel de curți va depinde mai cu seamă de **selectarea** judecătorilor "potriviți", în special cu referire la integritatea lor actuală și păstrarea integrității pe viitor. Un risc pentru procesul de selectare a judecătorilor ar putea fi oportunitatea pentru Curtea Constituțională să constate "cu zel" că orice implicare a internațională în acest proces, chiar și dacă cu titlu de recomandare, este neconstituțională.

g) O curte anticorupție va schimba lucrurile doar dacă dosare penale vor ajunge până la această instanță și într-un mod care să faciliteze judecarea lor corespunzătoare.

Astfel, ca în orice jurisdicție, o astfel de reformă trebuie însoțită de reformarea tuturor treptelor de-a lungul lanțului de **implementare a legii** și cel a procesului penal în special.

h) Trebuie conștientizat faptul că o astfel de curte va fi un **experiment** în sine. Totuși, abținerea de la crearea unei curți anticorupție, de asemenea, riscă să fie prin sine un experiment - conducând la ani sau chiar decenii de încălcări sistemice și insuportabile ale drepturilor omului în rândul justițiabililor din cauza unui număr semnificativ de judecători corupți în Republica Moldova la toate instanțele.

i) Un aviz pozitiv al **Comisiei de la Veneția** privind curtea anticorupție de două nivele, cum a fost în Ucraina, ar securiza din punct de vedere juridic un astfel de experiment.

j) Este de așteptat să fie o **rezistență** sporită și creativă din partea diverșilor actori interesați în menținerea status quo curent – atât la crearea a unei astfel de curți, cât și la etapa de conlucrare (sau nu) cu o astfel de curte în practică.

Pe de altă parte, categoric nu suntem de acord cu unele opinii din spațiul juridic al Republicii Moldova, privind lipsa de necesitate în instituirea unei curți anticorupționale. În acest sens, citățm una din opiniile relevante pentru studiul nostru: „…Chemăm Ministerul Justiției și Guvernul Republicii Moldova să renunțe la inițiativa privind crearea unei instanțe specializate anticorupție pentru că aceasta nu este justificată din punct de vedere al necesităților juridice, vine în contradicție cu procesul de optimizare a hărții judecătorești, implică numeroase riscuri și, în esență, este contrară obiectivelor declarate de autorități cu privire la lupta cu corupția...” [7, p.34]. O altă opinie, pe care o considerăm profund eronată și pe care factorii decizionali ai Republicii Moldova ar trebui să o evite, gravitează în jurul ideii – „O alternativă creării instanțelor judecătorești este specializarea judecătorilor din instanțele existente. Având în vedere numărul redus al cauzelor penale, specializarea judecătorilor în fiecare instanță de judecată nu este rezonabilă. Este totuși posibil de a specializa judecătorii din câteva instanțe judecătorești în examinarea tuturor cauzelor de corupție de aceste instanțe. Acest fapt poate fi realizat prin modificarea art. 40 Cod de procedură penală, schimbând competența de judecare a cauzelor de corupție, nu după locul comiterii infracțiunii, ci la locul efectuării urmăririi penale (locul aflării subdiviziunilor CNA și ale PA). În acest caz, cauzele de corupție vor fi examinate de mai puține judecătorii, astfel obținându-se în mod firesc un număr mai redus de judecători care ar putea examina cauzele de corupție și, astfel, s-ar putea mai ușor și eficient de investit în instruirea acestor judecători, fără a crea o instanță scumpă și a o expune prea simplu riscurilor de influență din partea terților. Ceea ce este totuși important este că în fiecare instanță să existe cel puțin trei judecători specializați în această materie, asigurând astfel posibilitatea distribuirii aleatorii a dosarelor de corupție. În același timp, în cazul în care volumul cauzelor de corupție nu va fi suficient, judecătorii specializați vor putea examina și alte categorii de cauze” [7, p.34].

§3.Situația la 01 iunie 2025 sau Moldova quo vadis?

Ilustrul savant și profesor german, **Carl Friedrich Gauss**, cunoscut ca fiind „prinț al matematicii”, afirma tranșant că „…matematica este regina științelor, iar aritmetica este regina matematicilor…”.

Proiectând acest adevăr incontestabil asupra realităților din Republica Moldova, am putea deduce că uneori politicul este acel care nesocotește legitățile matematice.

Câteva cifre, pentru a elucida cele menționate supra.

La data de 20 martie 2023, Președintele Republicii Moldova Dna Maia Sandu, după ședința Consiliului Suprem de Securitate, declara categoric că „…**în maxim 3 luni se va crea și va fi funcțională Curtea Anticorupție**…" [33].

Deci, să reținem data de 20 martie 2023 și să constatăm în prealabil că la mai mult de **26 de luni** de la acea declarație, Republica Moldova așa și nu mai are o Curte Anticorupție.

La data de 26 iulie 2023 Președintele Republicii Moldova face uz de dreptul la inițiativă legislativă și expediază Parlamentului Republicii Moldova Proiectul legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative (numărul de ieșire Nr.01-06-46) [37].

La data de 30 noiembrie 2023, Parlamentul Republicii Moldova a votat în primă lectură Proiectul legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative.

Cea de-a două lectură așa și nu s-a mai produs. Pe coridoarele Parlamentului Republicii Moldova se discută despre intenția de a aproba proiectul în cea de-a două lectură până la finele lunii iunie 2025, imediat după recepționarea Opiniei Comisiei de la Veneția. Tratăm cu precauție și cu o doză de optimism rezervat respectiva intenție.

Pentru moment, la data de 01 iunie 2025, crearea Curții anticorupție rămâne la nivel de vis frumos…dar năruit. Legiuitorul Republicii Moldova a decis să opteze pentru calea cu cea mai mică rezistență. În locul Curții anticorupție se propune constituirea de colegii specializate anticorupție, care vor activa la judecătoria Chișinău (în componență de 15 judecători), la Curtea de Apel Chișinău (în componență de 6 judecători) și la Curtea Supremă de Justiție.

În ce privește Curtea de Apel, colegiul va examina toate cauzele penale de corupție transmise de către Procuratura anticorupție precum și legalitatea actelor emise de Autoritatea Națională de Integritate (prin care se constată o diferență substanțială între veniturile obținute, cheltuielile realizate și averea dobândită).

Între timp, anticipând puțin lucrurile, **Consiliul Superior al Magistraturii** în ședința din 13 februarie 2024 a aprobat decizia prin care a dispus crearea unor **complete de judecători specializați** pentru examinarea mai rapidă și mai calitativă a dosarelor de corupție și de confiscare a averii, care urmează să activeze la Judecătoria Chișinău.

Iar în perioada de 29-30 aprilie 2025 o delegație a **Comisiei de la Veneția** a efectuat o vizită de documentare în Republica Moldova. Scopul vizitei a fost unul extrem de important pentru viitorul anticorupțional al țării noastre – elaborarea unei opinii de follow-up pe marginea **proiectului legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative** (votat în primă lectură la data de 30 noiembrie 2023 de către Parlamentul Republicii Moldova).

Dat fiind importanța domeniului anticorupțional (pentru efortul de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană și angajamentele anticorupționale asumate), **Comisia de la Veneția efectuează cea de-a două vizită de documentare**.

Anterior, Comisia de la Veneția a mai expus o opinie vizavi de respectiva inițiativă legislativă (cu precădere axându-se pe subiectul creării Curții Anticorupție) [5].

Încă acum 2 ani, în toamna anului 2023, înainte de votul în primă lectură din Parlamentul Republicii Moldova, experții Comisiei de la Veneția au recomandat:

1. A exclude sintagma „**sistemul judecătoresc anticorupție**" din titlul și din textul proiectului de lege, pentru „…a nu crea impresia că lege își propune să fragmenteze corpul judecătoresc și să ofere un statut privilegiat judecătorilor care vor examina dosarele de corupție…" [5, pct.82 alin.1]. Ținând cont de faptul că în luna mai 2025 proiectul legii are titlul „Cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative" – Republica Moldova a considerat justificată sintagma în redacția veche.
2. A crea un colegiu special pe lângă **Curtea Supremă de Justiție**, având în vedere crearea colegiului similar pe lângă Curtea de Apel Chișinău [5, pct.82 alin.2]. În principiu, textul proiectului a fost completat cu mențiunea privind constituirea unui colegiu specializat anticorupți, care vor activa la Curtea Supremă de Justiție. Totuși, pentru moment, nu se cunoaște în ce măsură prevederea dată va supraviețui celei de-a doua expertizare a Comisiei de la Veneția coroborate cu apele politice tumultoase a unui Parlament aflat în prag de alegeri parlamentare.
3. A analiza dacă **6 judecători de la Curtea de Apel** Chișinău vor face față volumului de muncă, în condițiile în care în prima instanță, potrivit proiectului, vor fi 15 judecători [5, pct.40-41].
4. Înființarea unei noi instanțe prezintă provocări serioase **logistice și organizatorice**, care necesită timp și resurse financiare semnificative, iar proiectul de lege nu a fost însoțit de o evaluare a impactului bugetar. Iar înființarea unor noi organe ad-hoc retrage resursele și sprijinul politic de la instituțiile statului care au fost create pentru a combate corupția din justiție [5, pct.19-20].
5. Înființarea unei Curți anticorupție creează riscul de a complica sistemul și nu este mereu **rentabilă, mai ales în țările mici** [5, pct.17].

Pentru moment, nu se cunosc care ar fi concluziile și recomandările experților Comisiei de la Veneția, în urma vizitei de documentare din 29-30 aprilie 2025. Rămâne să așteptăm decizia Comisiei de la Veneția. Totodată, este destul de complicat de anticipat traiectoria Parlamentului Republicii Moldova în transpunerea în practică a conceptului unei Curți Anticorupție.

Concluzii

Drept urmare a celor analizate și dezbătute pe parcursul articolului științific, venim cu următoarele **concluzii generale**:

1. Cercetarea de față își aduce contribuția modestă, pe cale științifică, la reforma din justiția anticorupțională din Republica Moldova și fortificarea securității naționale a Republicii Moldova prin mecanisme anticorupționale;
2. Reforma justiției devine imperativă din moment ce suntem acceptați ca și candidați de aderare la Uniunea Europeană.
3. Corupția și problemele grave din justiție, dacă nu vor fi remediate, inclusiv prin

intermediul instrumentelor ştiinţifico-doctrinare, vor continua să distrugă din interior statul Republica Moldova;

4. Conştienţi de acest pericol, atât Guvernul, cât şi Parlamentul, fiecare pe domeniul său de competenţă, au demarat acţiuni concrete şi radicale de remediere a situaţiei grave din domeniul Justiţiei (reforma Curţii de Justiţie; delimitarea competenţelor Procuraturii Anticorupţie şi Centrului Naţional Anticorupţie; instituirea Curţii anticorupţie şi mai nou – comasarea procuraturilor specializate);
5. Tergiversarea creării unei Curţi Anticorupţie are un impact negativ imens asupra luptei cu corupţia şi afectează imaginea Republicii Moldova în exterior.

În sensul valorificării rezultatelor cercetării ştiinţifice, concluziile formulate urmează a fi materializate într-un şir de **propuneri de ordin general**:

1. A crea **Curtea Anticorupţie**, cu competenţe de examinare a 3 cauze fundamentale:
   1.1. Corupţia mare;
   1.2. Corupţia electorală cu prejudiciu echivalent de peste 500 Euro;
   1.3. Fraudele bancare cu prejudiciu echivalent de peste 100.000 Euro.
2. A fortifica competenţele Procuraturii anticorupţie, ţinând cont de faptul că, spre exemplu, în anul 2024, timp de 10 luni, procuratura finalizase doar 37 de dosare. Tocmai din aceste considerente, am argumentat de-a lungul anilor necesitatea **atribuirii în competenţa Procuraturii anticorupţie a cauzelor de fraudă bancară cu un prejudiciu echivalent de cel puţin 100.000 Euro**.
3. A transpune în practică recomandările GrecoRC4(2020)9 din 25 Septembrie 2020. Raport GRECO: **Prevenirea corupţiei în rândul membrilor Parlamentului, judecătorilor şi procurorilor**.
4. A finaliza **reforma Curţii Supreme de Justiţie**, asigurându-se un concurs echitabil şi transparent de suplinire a funcţiilor vacante.

BIBLIOGRAFIE

1. Comisia de pre-vetting. A se vedea: https://vetting.md/ (accesat la 31.03.2023).
2. Consiliul Consultativ al Judecătorilor Europeni (CCEJ), Opinia Comisiei de la Veneţia (2012) Nr. 15 privind specializarea judecătorilor, Concluzii iii, https://rm.coe.int/ccje-opinion-2012-no-15-on-the-specialisation-of-judges/16809f0078 (accesat la 24.03.2023). Citat de TILMAN Hoppe. Op.cit. p.55
3. Constituţia Republicii Moldova din 1994
4. Expert economic: În 2022 a fost recuperată cea mai mică sumă din frauda bancară. Chişinău, 15 martie 2023. https://noi.md/md/economie/expert-economic-in-2022-a-fost-recuperatea-cea-mai-mica-suma-din-frauda-bancara (accesat la 16.03.2023).
5. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). CDL-AD(2023)032. Republic of Moldova. Joint Opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law (DGI) of the Council of Europe on the Draft Law of anti-corruption judicial system and on amending some normative acts. Adopted by the Venice Commission at its 136th Plenary Session (Venice, 6-7 October 2023). Strasbourg, 10 October 2023. 17 p.
6. Frauda bancară: Procurorii au calculat încă 15 miliarde de lei prejudicii. Chişinău, 12 septembrie 2022. https://stiri.md/article/economic/frauda-bancara-procurorii-au-calculat-inca-15-miliarde-de-lei-prejudicii (accesat la 02.03.2023).

7. GOINIC, Daniel. MACRINICI, Sorina. Instanța anticorupție – este oare aceasta necesară în Republica Moldova? Chișinău: Centrul de Resurse Juridice din Moldova. 2020. 34 p. https://crjm.org/wp-content/uploads/2020/10/CRJM-Oportunit-instanta-anticoruptie-2020.pdf (accesat la 22.03.2023).
8. GORIUC S., GUȘTIUC A., Regimul juridic al recomandărilor Comisiei de la Veneția. În: Revista Administrarea Publică, 2020, nr.1 (105), pp.31-37. (0.7 c.a.). ISSN 1813-8489.
9. GrecoRC4(2020)9 din 25 Septembrie 2020. Raport GRECO: Prevenirea corupției în rândul membrilor Parlamentului, judecătorilor și procurorilor. Runda a 4-a de evaluare. Strasbourg, 2020. 20 p.
10. GRIBINCEA, Vladislav. ȘTEFAN, Laura. Studiu privind optimizarea structurii procuraturii și a sarcinii de muncă a procurorilor din Republica Moldova. Chișinău: Ed. Centrul de Resurse Juridice din Moldova. 2014. 74 p.
11. GUȘTIUC, Andrei. Background Note summarizing the existing legal framework of anti-corruption institutions. Chisinau: Delegation of the European Union to Moldova, 2016. 14 p. (0,9 c.a.).
12. GUȘTIUC, A., GUȘTIUC, L. Impactul corupției asupra drepturilor omului în Republica Moldova. În: Culegerea de articole a Conferinței științifico-practice internaționale „Pregătirea profesională a cadrelor pentru subdiviziunile MAI și alte organe de drept" din decembrie 2021. Academia „Ștefan cel Mare" a MAI. Chișinău, 2021. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/115-124_11.pdf p.115-124. (0.7 c.a.)
13. GUȘTIUC, A., GUȘTIUC, L. Impactul pandemiei coronavirus: reconfigurarea direcțiilor strategice de dezvoltare a Republicii Moldova. În: Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 1/2020. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.10-18. (0.6 c.a.). ISBN 978-9975-3201-2-2.
14. GUȘTIUC, A., GUȘTIUC, L. *Fortificarea mecanismelor de apărare a drepturilor economice ale persoanelor prin consolidarea instituțiilor anticorupție din Republica Moldova*. În materialele Conferinței științifice cu participare internațională „Convergențe în Dreptul Public Internațional privind activitățile specifice din sectoarele: apărare, afaceri interne, afaceri externe și structuri de inteligență în strategiile viitorului", organizate la 30 martie 2023, Facultatea Drept și Științe Sociale, Universitatea „1 Decembrie 1918" din **Alba Iulia**, România. pp.52-70. (1.1 c.a.) ISSN: 2587-4365. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/205994
15. GUȘTIUC, Andrei; GUȘTIUC, Ludmila**.** Consacrarea sistemului de apărare a drepturilor economice ale persoanelor prin regândirea activității instituțiilor anticorupție din Republica Moldova. În: Culegerea de lucrări științifice – Conferința științifică internațională „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației", 7 iunie 2023. Universitatea de Stat „B.P.Hașdeu", Cahul, 2023. Vol.X, Partea I. **Cahul**, 2023. 457 p. (pp.132-141). 0.55 c.a. ISSN: 2587-3563. CZU: 342.72.73:33 (478). https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/186940
16. GUȘTIUC, A. *The concerns of the Republic of Moldova on the dimension of institutional integrity and anti-corruption practices at the opening stage of negotiations for accession to the European Union* (traducere din l.engleză: „Preocupările Republicii Moldova pe dimensiunea integrității instituționale și a practicilor anticorupție la etapa de deschidere a negocierilor de aderare la Uniunea Europeană"). În: Materialele Conferinței științifice internaționale – „Humanitarian Standards of Legal Systems in the modern world: challenges, solutions, trends" (trad. din En.: Standarde umanitare ale sistemelor de drept în lumea modernă: provocări, soluții, perspective) din 16 mai 2024. Zaporozhye State University

(Universitatea de Stat din Zaporoje). **Zaporoje**, 2024. 255p. [pp.69-76]. 0.45 c.a. ISBN: 340.116(100): 172 https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/208443
17. GUȘTIUC, A. *Dimensiunea integrității administrației publice la etapa de deschidere a negocierilor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Materialele Conferinței științifico-practice internaționale (Ediția XXVIII) din 17 mai 2024. Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Administrație Publică. **Chișinău**, 2024. 490p. [pp.190-197]. 0.5 c.a. ISBN: 978-9975-62-786-3.
18. GUȘTIUC, A. GUȘTIUC, L. *Institutional integrity and anti-corruption practices – challenges to the national security of the Republic of Moldova at the opening stage of negotiations for accession to the European Union*. În: Materialele Conferinței internaționale „Parteneriatul UE-EST în condițiile schimbărilor geopolitice și a provocărilor de securitate: oportunități noi formate de cooperare", Cernăuți, Ucraina, 6-7 iunie 2024. **Kiev**: Asociația Ucraineană a profesorilor și cercetătorilor din domeniul integrării europene (APREI) și Institutul de Integrare Europeană și Studii Regionale al Universității Naționale „Yuriy Fedkovici" din Cernăuți, 2024. 152p. [pp.46-54]. 0.5 c.a. УДК 327(4). https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/208434
19. GUȘTIUC, A. *Integritatea instituțională – condiție sine qua non de integrare în spațiul european al cercetării și educării*. În: Materialele Conferinței internaționale „Prospects and problems of research and education integration into the European Area" (trad.din En.: „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației"). Volumul XI, Partea I. **Cahul**: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu", 2024. 381p. [pp.32-37]. 0.4 c.a. ISSN 2587-3563. https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/213152
20. GUȘTIUC A., GUȘTIUC L. *Alinierea Republicii Moldova la standardele Uniunii Europene prin fortificarea mecanismului de apărare a drepturilor economice ale persoanelor și consolidarea instituțiilor anticorupție*. În Culegerea de lucrări științifice de specialitate. Partea Nr. 7-8/2023. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM. Chișinău, 2024. 252 p. [pp.46-81]. 2.2 c.a. ISBN: 978-9975-62-727-6 https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/207795
21. GUȘTIUC L. Cadrul legal de integritate în Republica Moldova. În: Studii și Cercetări Juridice. Culegere de lucrări științifice de specialitate. Partea 2/2020. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. 2020. pp.42-52. (0.7 c.a.). ISBN 978-9975-3201-3-9.
22. GUȘTIUC L. Corupția – element ce periclitează securitatea națională a Republicii Moldova. În: Mat. mesei rotunde cu participare internațională, consacrate Zilei internaționale a drepturilor omului, din 8 decembrie 2016. Chișinău, 2017, ISBN 978-9975-66-565-0
23. GUȘTIUC L. Fraudarea intereselor financiare ale Uniunii Europene în cadrul proiectelor finanțate de către Uniunea Europeană în Republica Moldova: repere evolutive de ordin legal. În: Mat. mesei rotunde cu participare internațională, consacrate Zilei internaționale a drepturilor omului, din 6 dec. 2017. Chișinău, 2018, p. 218-225. ISBN 978-9975-71-978-0
24. GUȘTIUC, Ludmila. Implementarea standardelor anticorupție ale Consiliului Europei în Republica Moldova. Articol științific. În: Studii și cercetări juridice. Partea 3/2021. Chișinău, 2021. pag. 137-148. ISBN 978-9975-3201-7-7
25. GUȘTIUC, Ludmila. Rolul politicilor anticorupționale regionale în fortificarea vectorului european al Republicii Moldova. p. 58-65. Studii și cercetări juridice Partea nr. 5/2023 Chișinău 2023CZU 34(082) S 934 ISBN 978-9975-3430-3-9 file:///d:/Users/Usuario/Downloads/Studii%20se%20cercetari%20juridice__PARTEA%205-1.pdf
26. GUȘTIUC, Ludmila. Standarde internaționale anticorupție. p. 63-75. Studii și cercetări juridice. Partea nr. 6/2023 Chișinău 2023. CZU 34 (082) S 93 ISBN 978-9975-3430-4-6 file:///d:/Users/Usuario/Downloads/Studii si cercetari juridice__PARTEA 6.pdf

27. Guvernul Republicii Moldova. Strategia de reformă a administrației publice din Republica Moldova, pentru anii 2023-2030, aprobată de executiv. https://gov.md/ro/content/strategia-de-reforma-administratiei-publice-din-republica-moldova-pentru-anii-2023-2030 (accesat la 15.03.2023).
28. Hotărârea Guvernului nr. 405/21.08.2019 cu privire la eficientizarea activităților anticorupție și reforma justiției. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 261-268/526, 23.08.2019
29. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova Nr.88 din 04.04.2022 privind confirmarea componenței nominale a Comisiei independente de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.97 din 07.04.2022. art.Nr.165.
30. Impactul corupției asupra realizării drepturilor omului în Republica Moldova: Studiu analitic cu recomandări de politici. Centrul pentru Drepturi Civile și Politice. Geneva-Chișinău, 2021. 88 p.
31. Legea Republicii Moldova nr.26 din 10.03.2022 privind unele măsuri aferente selectării candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.72 din 16.03.2022. art.Nr.103.
32. Legea Republicii Moldova Nr.159 din 07.07.2016 cu privire la procuraturile specializate. Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr.245-246 din 30.07.2016. art.Nr.519.
33. Maia Sandu, după ședința CSS: În maxim 3 luni se va crea și va fi funcțională Curtea Anticorupție. 20.03.2023. https://tribuna.md/2023/03/20/maia-sandu-dupa-sedinta-css-in-maxim-3-luni-se-va-crea-si-va-fi-functionala-curtea-anticoruptie/ (accesat la 24.03.2023).
34. Opinia Comisiei de la Veneția Nr. 896/2017, CDL-AD(2017)020, privind proiectul de lege privind Curtea Anticorupție, p.20, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)020-e (accesat la 23.03.2023). Citat de TILMAN Hoppe. Op.cit. p.55
35. Opinie comună Amicus Curiae privind infracțiunea de îmbogățire ilicită (Opinia Comisiei de la Veneția și a OSCE/ODIHR despre infracțiunea de îmbogățire ilicită). Adoptată de Comisia de la Veneția la cea de-a 132-a sesiune plenară (Veneția, 21-22 octombrie 2022). Veneția, 2022. 18 p. https://constcourt.md/libview.php?l=ro&idc=7&id=2491&t=/Media/Noutati/Opinia-Comisiei-de-la-Venetia-i-a-OSCEODIHR-despre-infractiunea-de-imbogatire-ilicita (accesat la 13.03.2023).
36. OSCE, Cele mai bune practici de combatere a corupției (2004), pagina 166, https://www.osce.org/eea/13738 (accesat la 24.03.2023). Citat de TILMAN Hoppe. Op.cit. p.56.
37. Proiectul legii cu privire la sistemul judecătoresc anticorupție și modificarea unor acte normative. Inițiativa legislativă a Președintelui Republicii Moldova Nr.01-06-46 din 26 iulie 2023. Votat în primă lectură la data de 30 noiembrie 2023 de către Parlamentul Republicii Moldova.
38. TALMACI Francisco. Activitatea analitică ca instrument de prevenire și combatere a infracțiunilor de corupție. Teză de doctor în drept. USPEE „C.Stere". Chișinău, 2022. 199 p.
39. TILMAN Hoppe. Sancțiuni disuasive pentru acte de corupție. Instanțe specializate/complete de judecată anticorupție. Practici internaționale și propuneri pentru Moldova. Ed. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Berlin, 2021. 97 p.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.16 CZU 347.9/(478)

EFICIENTIZAREA MECANISMULUI DE REPARARE A PREJUDICIULUI CAUZAT ÎN PROCESELE PENALE ȘI CONTRAVENȚIONALE PRIN PRISMA LEGISLAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA[1]

IMPROVING THE MECHANISM FOR REPAIR OF DAMAGE CAUSED IN CRIMINAL AND MINORITY PROCEEDINGS THROUGH THE PRINCIPLE OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Leonid CHIRTOACĂ, ***conferențiar universitar, doctor în drept, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: leonid.chirtoaca@gmail.com
ORCID: 0009-0008-5289-6909

Natalia CHIRTOACĂ, ***profesor universitar, doctor în drept, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: natalia.chirtoaca@gmail.com
ORCID: 0009-0007-2738-7013

Rezumat. *În acest articol se face o analiză a normelor juridice ce reglementează repararea prejudiciului cauzat în procesele penale și contravenționale, inclusiv prin acte procedurale defectuoase. Autorii și-au pus ca scop să identifice problemele în privința reparării prejudiciului cauzat în procesele penale și contravenționale: cele privind neclaritatea și ambiguitatea unor termeni și noțiuni, remediile compensatorii, precum și carențele legislative în acest sens. Totodată s-au făcut propuneri de lege ferenda privind ajustarea cadrului legal în domeniu, care va contribui la eficientizarea mecanismului de reparare a prejudiciului cauzat în procesele penale și contravenționale.*

Cuvinte cheie: *repararea prejudiciului, act procedural defectuos, remedii compensatorii.*

Summary. *This article analyzes the legal norms that regulate the compensation of damage caused in criminal and contravention proceedings, including through defective procedural acts. The authors aimed to identify the problems regarding the repair of damage caused in criminal and misdemeanor trials: those regarding the clarity and ambiguity of some terms and concepts, compensatory remedies, as well as legislative deficiencies in this regard. At the same time, proposals were made de lege ferenda regarding the adjustment of the legal*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

framework in the field, which will contribute to making the mechanism for repairing damage caused in criminal and contravention proceedings more efficient.

Keywords: *reparation of damage, defective procedural act, compensatory remedies.*

Normele juridice ce reglementează repararea prejudiciului cauzat în procesele penale și contravenționale, inclusiv prin acte procedurale defectuoase, reprezintă totalitatea elementelor componente ale instituției răspunderii juridice pentru prejudiciul cauzat. Aceste norme interramurale sunt concentrate în diferite ramuri de drept.

Noțiunea de *act procedural defectuos*, nu are o definiție legală, iar în literatura de specialitate și practica judiciară nu s-a cristalizat o definiție unitară. În mod ordinar, prin act procedural defectuos putem înțelege, actul emis de organul de urmărire penală sau instanța de judecată, care nu este în conformitate cu rigorile legii.

În sens juridic, noțiunea ”act defectuos”, este des utilizată în legislația Franței și României, iar drept exemplu putem menționa hotărârea Curții Constituționale din România, unde a fost examinată excepția de neconstituționalitate, asupra dispozițiilor art. 249 alin.(1) din Codul penal redacția 1969 și art. 298 Cod penal, referitor la neglijența în serviciu, încălcarea obligațiunilor de serviciu, prin neîndeplinirea acestora sau prin “îndeplinirea lor defectuoasă”. În această speță, Curtea, interpretând noțiunea “defectuos”, a asemănat-o cu “ilegal”, astfel a constatat că dispozițiile contestate sunt constituționale în măsura în care prin sintagma “îndeplinirea ei defectuoasă” din cuprinsul acestora se înțelege “îndeplinirea prin încălcarea legii”[2].

De regulă, pornind de la premisa că un act procedural defectuos poate fi emis în cadrul unor proceduri legale, iar emiterea acestuia ține de competența organului de urmărire penală, procuror sau instanța de judecată cu încălcarea legii procesuale și/sau materiale, elementul esențial se evidențiază prin cauzarea de prejudicii persoanei sau interesului public[3].

Procesul penal sau contravențional reprezintă un set de proceduri strict reglementate prin lege în vederea aflării adevărului, scopul primordial al căruia constă în protejarea persoanei, societății și statului de infracțiuni, precum și protejarea persoanei și societății de faptele ilegale ale persoanelor cu funcții de răspundere în activitatea lor legată de cercetarea infracțiunilor presupuse sau săvârșite, iar această activitate precum și orice activitate umană, nu este scutită de erori și abuzuri ce pot conduce la încălcarea drepturilor persoanei. Reglementarea reparării prejudiciului cauzat în rezultatul unui act defectuos este determinată de natura și conținutul raportului juridic ce se naște între stat și persoana căreia i s-a cauzat prejudiciul.

Problematica naturii juridice a răspunderii pentru prejudiciul cauzat în acest mod, este de mult timp discutată în cercurile științifice, însă soluțiile privind reglementarea

[2] Decizia Curții Constituționale din România nr. 650 din 17 octombrie 2019 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 249 alin. 1 din Codul penal din 1969 și ale art. 298 din Codul penal, publicată în MO nr.1012 din 17.12.2019, https://legislatie.just.ro/public/DetaliiDocument/221005

[3] Leonid Chirtoacă, Protecția drepturilor persoanei împotriva actului de justiție defectuos și recuperarea prejudiciul cauzat, materialele Conferința științifico-practică cu participare internațională “Actul de justiție și respectarea drepturilor persoanei.

răspunderii statului pentru prejudiciul cauzat se bazează pe menținerea unui echilibru între interesul public și privat. Odată cu adoptarea normei constituționale potrivit căreia statul recunoaște[4] drepturile și libertățile persoanei în Republica Moldova ca valoare supremă și garantată, este necesară interpretarea acestei norme prin prisma aplicării principiului reparării integrale și necondiționate de către stat a prejudiciului cauzat persoanei printr-un act al unei autorități publice.

Statul trebuie să poarte o responsabilitate sporită pentru orice acțiune ilegală comisă de reprezentanții săi, întrucât este încălcat unul dintre scopurile fundamentale ale exercitării puterii de stat, inclusiv în domeniul justiției - garantarea și protecția drepturilor și libertăților tuturor subiectelor de drept.

Pe de altă parte, constatarea ilegalității emiterii unui act defectuos suscită administrarea unui probatoriu solid, întrucât un astfel de act are caracterul autorității de stat, ceea ce prezumă că îndeplinește cerințele impuse în conformitate cu principiile și normele generale de drept.

Important de menționat că, dacă inițial reglementarea și aplicarea răspunderii pentru prejudiciul cauzat prin actele procedurale defectuoase se bazau pe normele dreptului public, astăzi mult mai des se abordează această formă de răspundere prin prisma principiilor dreptului privat. Astfel, în prima etapă a formării reglementărilor legislative privind răspunderea pentru prejudiciul cauzat în procesul penal și de înfăptuire a justiției, s-a evidențiat trecerea de la responsabilitatea personală a agentului statului la responsabilitatea directă a statului cu alocarea unor compensații din contul statului, iar trecerea de la responsabilitatea personală a agentului statului s-a pus pe umerii organelor judiciare, de investigare și de drept. Pe parcursul timpului, doctrina imunității statului a fost suplinită cu răspunderea necondiționată a statului și în cazurile prejudiciilor cauzate prin acte ilegale de orice organ al statului, poziție justificată de faptul că garantarea și protecția drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice este o responsabilitate directă a statului. În prezent, știința dreptului este în căutarea unor soluții concrete în sensul responsabilizării persoanelor cu funcție de răspundere, care adoptă astfel de acte defectuoase.

Ansamblul problemelor actuale cu privire la repararea prejudiciului cauzat în procesele penale și contravenționale este unul voluminos și de un interes deosebit, iar instituția reparării prejudiciului cauzat prin fapte ilicite își menține actualitatea datorită faptului că în activitatea practică apar numeroase situații dificile care necesită soluționare.

Principiul potrivit căruia statul este responsabil pentru prejudiciul cauzat de organele și funcționarii săi, derivă din prevederile art. 53 alin. (2) din Constituția RM, care prevede expres că: ,,Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârşite în procesele penale de către organele de anchetă şi instanţele judecătoreşti", iar prin prisma prevederilor art. 4 din Constituția RM, dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova și legile interne, prioritate au reglementările internaționale.

[4] Art. 1 alin (3) din Constituția Republicii Moldova, republicată în MO al RM nr.466 art.635 din 13.11.2024.

În acest sens, considerăm că mecanismul statuat în art. 3 Protocolul 7 (dreptul la despăgubiri în caz de eroare judiciară) din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale[5], este cel mai relevant, deoarece potrivit normei citate, dreptul la despăgubiri în caz de eroare judiciară instituie în sarcina statelor obligația pozitivă de a promova despăgubirea persoanelor ilegal condamnate prin eroare judiciară.

Regula generală aplicabilă în materie derivă din textul Convenției, iar atunci când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată grațierea, pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită conform legii ori practicii în vigoare, cu excepția cazului în care se dovedește că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabilă în tot, sau în parte.

Sintagma "conform legii", urmează a fi înțeleasă cu referire la legea specială în materie și anume Legea nr.1545/1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești[6], coroborată cu norma generală specificată în art. 2007 din Codul civil[7], răspunderea statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii sau ale instanțelor de judecată.

În acest context pentru studiul nostru prezintă interes reglementările din Legea nr. 1545/1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, care deși prevede un remediu compensator național pentru cauzarea prejudiciului determinat de un fapt ilicit, acest mecanism seamănă a fi depășit în timp, ori această lege după adoptarea noilor coduri procedurale, nu a suferit modificări esențiale[8]. Totodată, chiar dacă art. 7 alin. (8) din Codul de procedură penală[9] prevede că hotărârile definitive ale Curții Europene a Drepturilor Omului sunt obligatorii pentru organele de urmărire penale, procurori și instanțele de judecată, iar jurisprudența CtEDO reprezintă izvor de drept în această materie, legea sus indicată nu a suferit careva modificări esențiale.

Potrivit Legii nr. 1545/1998, răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciul cauzat persoanei prin acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de

---

5 Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, adoptată la Roma la 4 noiembrie 1950, în vigoare din 3 septembrie 1953, publicată în Tratate Internaționale Nr. 1 art. 342 din30.12.1998, ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr. 1298/1997 din 24.07.1997 privind ratificarea Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a unor protocoale adiționale la aceasta, publicată în MO nr.54-55, art.502 din 21.08.1997.

6 Legea nr.1545 din 25.02.1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor judecătorești, publicată în MO nr.50-51 art.359 din 04.06.1998, cu modificările ulterioare.

7 Codul civil al Republicii Moldova nr.1107 din 06.06.2002, republicat în MO nr.66-75 din 01.03.2019 cu modificările ulterioare.

8 Ultimele modificări au fost aprobate prin Legea nr. 212 din 01.12.2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, publicată în MO nr.1-6 art.04 din 05.01.2018.

9 Codul de procedură penală nr. 122 din 14.03.2003, republicat în MO nr. 248-251 art. 699 din 05.11.2013, cu modificările ulterioare.

organele de urmărire penală, de procuratură şi de instanţele judecătoreşti intervine în următoarele situaţii[10]:

– reţinerii ilegale, aplicării ilegale a măsurilor preventive sub formă de arest, de declaraţie de a nu părăsi localitatea sau ţara, tragerii ilegale la răspundere penală;
– condamnării ilegale, confiscării ilegale a averii, supunerii ilegale la muncă neremunerată în folosul comunităţii;
– efectuării ilegale, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziţiei, ridicării, punerii ilegale sub sechestru a averii, eliberării sau suspendării ilegale din lucru (funcţie), precum şi în urma altor acţiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice;
– supunerii ilegale la arest contravenţional, reţinerii contravenţionale ilegale sau aplicării ilegale a amenzii contravenţionale de către instanţa de judecată;
– efectuării măsurilor speciale de investigaţii cu încălcarea prevederilor legislaţiei;
– ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ştampilelor, precum şi în urma blocării conturilor bancare.

Referitor la momentul[11] naşterii dreptului la repararea prejudiciului, legiuitorul a statuat că termenul începe să curgă din data:

• devenirii definitive şi irevocabile a sentinţei de achitare;
• scoaterii persoanei de sub urmărire penală sau încetării urmăririi penale pe temeiuri de reabilitare;
• adoptării de către instanţa judecătorească a hotărârii cu privire la anularea arestului contravenţional în legătură cu reabilitarea persoanei fizice;
• adoptării, de către judecătorul de instrucţie, în condiţiile art. 313 alin. (5) din Codul de procedură penală, în privinţa persoanei achitate sau scoase de sub urmărire penală, a încheierii privind declararea nulităţii actelor sau acţiunilor organului de urmărire penală sau organului care exercită activitate specială de investigaţii.

Cererea de chemare în judecată privind repararea prejudiciului se depune în instanţa de judecată în termen de 3 ani de la data apariţiei dreptului, iar prejudiciul cauzat se repară integral, indiferent de culpa persoanelor cu funcţie de răspundere din organele de urmărire penală, procuratură şi instanţele judecătoreşti.

În calitate de *lex specialis,* Codul de procedură penală reglementează modalitatea compensării prejudiciului, iar la evaluarea cuantumului despăgubirilor materiale ale prejudiciului moral, statuează că instanţa de judecată trebuie să ia în considerare suferinţele fizice ale victimei, gravitatea şi persistenţa suferinţelor psihice, inclusiv legate de incapacitatea de a se apăra pe sine ori alte persoane, prejudiciul agrement sau estetic, pierderea speranţei în viaţă, pierderea onoarei prin defăimare, suferinţele psihice

[10] Art.3 din Legea nr.1545/1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti.
[11] Art.6 din Legea nr.1545/1998.

provocate de decesul rudelor apropiate, etc[12]. Totodată, mărimea compensației se determină[13] de instanța de judecată luându-se în considerație:

a) gravitatea infracțiunii de a cărei săvârșire a fost învinuită persoana respectivă;
b) caracterul și gravitatea încălcărilor procesuale comise la urmărirea penală și la examinarea cauzei penale în instanța de judecată;
c) rezonanța pe care a avut-o în societate informația despre învinuirea persoanei;
d) durata urmăririi penale, precum și durata examinării cauzei penale în instanța de judecată;
e) natura dreptului personal lezat și locul lui în sistemul de valori al persoanei;
f) suferințele fizice, caracterul și gradul suferințelor psihice;
g) măsura în care compensația bănească poate atenua suferințele fizice și psihice cauzate;
h) durata aflării nelegitime a persoanei în detenție.

Legea nr.1545/1998 statuează că, în toate cazurile, instanța de judecată se va baza pe principiile compensării rezonabile și echitabile a prejudiciului moral.

Important de menționat că deși legea sus indicată prevede remedii compensatorii (dreptul la compensații bănești și alte forme), aceasta nu reglementează principiile generale privind răspunderea patrimonială a statului și a subiecților faptelor ilicite.

Totodată, printre alte carențe putem menționa neclaritatea și ambiguitatea unor noțiuni, numărul limitat al subiecților pasibili răspunderii, confuzia referitoare la caracterul ilicit al faptei, insuficiența și lipsa reglementărilor cu privire la criteriile de acordare a prejudiciului, temeiurile de apariție a prejudiciului, etc.

De asemenea, considerăm că noțiunea "acțiuni ilicite"[14] este depășită în sensul de acțiuni sau inacțiuni ale organului împuternicit să examineze cazurile cu privire la contravenții, ale organului de urmărire penală sau ale instanței de judecată, care exclud vinovăția acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere și nu poate fi judecată.

Totodată considerăm că erorile și faptele persoanelor cu funcție de răspundere din cadrul organului de urmărire penală sau din instanța de judecată, manifestate prin încălcarea intenționată a normelor procedurale și materiale în timpul procedurii penale sau contravenționale (infracțiuni), care se referă la fapte ilicite în sens juridic, trebuie definite. Mai mult, această noțiune nu cuprinde și nu se referă și la alte cauze, civile sau administrative, în care de asemenea se pot comite fapte ilicite.

Legea, deși enumeră exhaustiv acțiunile ilicite comise în procesele penale și contravenționale de organele de urmărire penală, de procuratură și de instanțele judecătorești, nu specifică clar de către cine se stabilește caracterul ilicit al faptelor și opțiunea de control a legalității acțiunilor procurorului de către procurorul ierarhic superior. Edificatoare în acest sens este Hotărârea Curții Constituționale nr.23 din

[12] Art.219 alin. (4) Codul de procedură penală nr. 122 din 14.03.2003, republicat în MO nr. 248-251 art. 699 din 05.11.2013, cu modificările ulterioare.

[13] Art.11 din Legea nr.1545/2018.

[14] Art. 2 din Legea nr.1545/1998.

25.07.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 27 din Legea nr. 151 din 30 iulie 2015 cu privire la Agentul guvernamental[15] unde Curtea a evidențiat necesitatea constatării vinovăției judecătorului printr-o sentință adoptată în cadrul unor proceduri judiciare distincte.

Repararea prejudiciului cauzat reprezintă materia cea mai importantă și totodată cea mai sensibilă a răspunderii civile, iar valoarea prejudiciului constituie calculul bănesc al daunelor cauzate prin acțiunile sau inacțiunile ilegale ale unei persoane asupra alteia. Pentru recuperarea prejudiciului cauzat persoanei, legiuitorul trebuie să pornească de la principiul repunerii păgubitului în poziția avută anterior încălcării dreptului.

Astfel, referitor la condițiile și temeiul de reparare a prejudiciului, acestea trebuie analizate prin prisma dreptului la un recurs efectiv în sensul art.13 din Convenția europeană a drepturilor omului, care, fiind un drept subiectiv de natură procesuală, garantează dreptul de acces în fața unui judecător sau a oricărei autorități statale ce poate dispune înlăturarea încălcării denunțate. Persoana trebuie să dispună de dreptul de a solicita repararea prejudiciului material, compensarea prejudiciului moral cu restabilirea drepturilor încălcate.

De regulă, repararea în natură a daunelor suportate este imposibil de realizat, de aceea, de regulă, se recurge la compensarea pagubei printr-o sumă de bani, iar compensarea prin echivalent bănesc, ca măsură alternativă, trebuie să se aplice ori de câte ori repararea în natură nu este posibilă. Astfel, prin prisma componentelor reparării integrale a prejudiciului patrimonial cauzat în contextul răspunderii civile pentru fapte ilicite, urmează să se aplice principiul general *damnum emergens plus lucrum cessans*, și anume:

1) în vederea reparării prejudiciului persoanei care este angajată în câmpul muncii până la emiterea actului procedural defectuos, acesteia urmează să i se restituie salariul și alte venituri provenite din muncă, de care a fost privat în urma acțiunilor ilicite, precum și venitul ratat. În acest sens trebuie de menționat că potrivit alin. (1) al art. 128 Codul muncii, salariul reprezintă orice recompensă sau câștig evaluat în bani, plătit salariatului de către angajator în temeiul contractului individual de muncă, pentru munca prestată sau care urmează a fi prestată. Totodată, potrivit art. 130 din Codul muncii, salariul include salariul de bază (salariul tarifar, salariul funcției), salariul suplimentar (adaosurile și sporurile la salariul de bază) și alte plăți de stimulare și compensare. În privința altor venituri provenite din muncă putem exemplifica veniturile obținute din activitatea de întreprinzător.

În sens de „venit", trebuie luat ca bază sensul acestui termen reglementat de Codul fiscal, iar persoanei prejudiciate urmează să-i fie restituit orice venit – impozabil sau neimpozabil – inclusiv venitul ratat, precum și facilitățile acordate de angajator, obținute de persoanele juridice sau fizice din toate sursele aflate în Republica Moldova sau în afara ei, precum și venitul investițional și venitul financiar obținut din surse aflate în sau în afara Republicii Moldova.

2) bunurile (inclusiv drepturile bănești și dobânzile aferente, obligațiile împrumuturilor de stat și veniturile aferente) confiscate, trecute în venitul statului, ridicate de către organul competent, precum și bunurile sechestrate. Persoanei prejudiciate ur-

[15] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=95604&lang=ro%20, vizitat la 01.05.2025.

mează să i se restituie toate bunurile (inclusiv drepturile băneşti şi dobânzile aferente, obligaţiile împrumuturilor de stat şi veniturile aferente), care au fost supuse confiscării, bunurile mobile sau imobile, obiectele, documentele care au fost ridicate în urma unei acţiuni procesuale, precum şi bunurile sechestrate în cadrul unui proces penal sau contravenţional.Regula care urmează a fi aplicată este restituirea în natură a bunurilor şi doar în cazuri de imposibilitate urmează ai fi restituite bunuri de aceeaşi valoare sau contravaloarea acestora conform preţurilor de piaţă.

3) amenzile percepute ca urmare a executării unei hotărâri, precum şi cheltuielile judiciare.

Prin amenzile percepute ca urmare a executării unei hotărâri, trebuie să avem în vedere amenda prevăzută drept categorie de pedeapsă conform art. 64 din Codul penal şi art. 34 din Codul contravenţional. Potrivit acestor reglementări, sunt compensate şi cheltuielile de judecată suportate în cadrul procesului. Prin prisma art. 227 din Codul de procedură penală, cheltuielile judiciare sunt considerate cheltuielile suportate pentru asigurarea bunei desfăşurări a procesului penal. În sensul acestei norme, se vor restitui şi sumele plătite de persoana juridică sau fizică pentru asistenţa juridică, ori potrivit art. 63 din Legea nr. 1260/2002 cu privire la avocatură, este reglementat modul de remunerare a activităţii de avocat. Sub acest aspect trebuie de accentuat că urmează a fi recuperate şi cheltuielile suportate în legătură cu citarea persoanei în faţa organelor competente, ori prin prisma art.235 Cod procedură penală, citarea în procesul penal constituie acţiunea procedurală prin care organul de urmărire penală, judecătorul de instrucţie sau instanţa de judecată asigură prezentarea unei persoane în faţa sa pentru desfăşurarea normală a procesului penal.

În privinţa cuantumului sumelor de compensare a prejudiciului, considerăm că acesta urmează a fi calculat pornindu-se de la salariul mediu lunar al persoanei fizice la momentul cauzării prejudiciului, inclusiv cu aplicarea coeficientului de inflaţie, iar rata anuală de inflaţie se poate stabili conform datelor Băncii Naţionale a Moldovei.

Referitor la calcularea salariului mediu lunar, acesta se va calcula după cum urmează:

1) persoanelor angajate prin contract de munca - prin aplicarea modului de calcular al salariului mediu în conformitate cu legislaţia;
2) persoanelor neangajate prin contract de muncă - prin împărţirea la 12 a sumei venitului total pentru anul precedent;
3) persoanelor care nu au lucrat din motive întemeiate - pornindu-se de la salariul mediu pe ţară în anul respectiv.

Esenţial este că atât persoanei fizice cât şi juridice trebuie să i se repare prejudiciul patrimonial efectiv cauzat, precum şi beneficiul neobţinut (venitul ratat) în urma faptelor ilicite.

Repararea prejudiciului moral urmează de efectuat indiferent de existenţa şi întinderea prejudiciului patrimonial, iar reparaţia se face şi în lipsa vinovăţiei autorului faptei ilicite. Deşi stabilirea mărimii compensaţiei pentru prejudiciul moral este lăsată la discreţia instanţei de judecată, considerăm că instanţele trebuie să ţină cont că compensarea prin echivalent bănesc a prejudiciului moral are drept scop de a aduce persoa-

nei reabilitate o satisfacție emoțională, care ar înlătura modificările psihice cu caracter negativ provocate de faptul sancționării ilegale. Deoarece persoana căreia i s-a cauzat un prejudiciu moral suportă suferințe psihice sub forma unor modificări negative ale funcționării psihicului, sau suferințe fizice, sub forma unor modificări ale funcționării biologice a organismului, instanța trebuie să țină cont de gravitatea infracțiunii, caracterul și gravitatea încălcărilor procesuale admise și rezonanța avută în societate: informația despre învinuirea sau condamnarea persoanei, durata procesului, natura dreptului personal lezat și locul lui în sistemul de valori al persoanei, suferințele fizice, caracterul și gradul suferințelor psihice, măsura în care compensația bănească poate atenua suferințele fizice și psihice cauzate, durata aflării nelegitime a persoanei în detenție și alte aspecte de individualizare a cauzei. Mărimea compensației pentru repararea prejudiciului moral se află în strânsă legătură cu durata suferințelor psihice.

Important de menționat că practica judiciară a demonstrat că instanțele judecătorești întâmpină dificultăți în cuantificarea prejudiciului moral. Prejudiciul moral poartă conotație abstractă și nu poate fi cuantificată în cote financiare prestabilite. Astfel, pentru fiecare situație de caz aprecierea mărimii rezonabile și echitabile a compensației pentru suferințele morale urmează a fi lăsată pe seama instanțelor judecătorești. La examinarea cauzei instanțele judecătorești urmează să analizeze echitabil fiecare caz în parte raportat la împrejurările care sunt specificate în lege, aspectele individuale și importanța acestora pentru persoana prejudiciată, precum și criteriile specifice din legislația procesual penală.

În jurisprudența sa, CtEDO a specificat că despăgubirea acordată în legătură cu daunele morale este menită să furnizeze o compensație financiară pentru un prejudiciu moral, cum ar fi suferințe fizice sau psihice. Dacă se stabilește existența unor astfel de daune și în cazul în care Curtea consideră că este necesară o compensație bănească, ea va face o evaluare pe o bază echitabilă, luând în considerare standardele care decurg din jurisprudența sa. În toate cazurile, instanța de judecată trebuie să se bazeze pe principiile compensării rezonabile și echitabile a prejudiciului moral, iar suma nu trebuie să fie vădit disproporționată cu sumele acordate de Curtea Europeană în cazuri similare.

De altfel, principiul care stă la baza mecanismului reparării daunei morale cauzate este regula ,,reparației integrale a prejudiciului suferit" astfel că atât prejudiciul material, cât și cel moral să fie compensat în totalitate persoanei care le-a suferit.

Un alt element important care nu se regăsește expres în cadrul legal existent se referă la scuzele oficiale, astfel că autoritățile din numele cărora au acționat subiecții care au emis acte defectuoase urmează să prezinte scuze oficiale din numele statului în formă scrisă în termen strict reglementat, persoanei prejudiciate în legătură cu faptele ilicite admise în procesele penale sau contravenționale.

Considerăm că legiuitorul urmează să ajusteze cadrul legal și în privința exercitării de către stat a dreptului de regres împotriva persoanelor ale căror fapte ilicite comise în procesele penale sau contravenționale au cauzat prejudicii. Astfel, după repararea prejudiciului cauzat prin faptele ilicite comise în procesele penale sau contravenționale, considerăm că Ministerul Justiției trebuie să sesizeze Procurorul General sau Consiliul Superior al Magistraturii în vederea examinării faptelor ilicite comise de persoana care

a emis actul procedural defectuos cauzator de prejudicii. În situația în care vinovăția persoanei care a emis actul defectuos va fi demonstrată în baza unei hotărâri definitive, statul prin intermediul Ministerului Finanțelor urmează să înainteze acțiunea în regres, iar termenul de prescripție nu trebuie să se limiteze doar la 3 ani, cu trecerea la bugetul de stat a sumelor încasate.

În concluzie, în vederea eficientizării mecanismului de reparare a prejudiciului cauzat în procesele penale și contravenționale, considerăm oportun ajustarea cadrului legal existent, sau elaborarea unui act normativ nou, care să reglementeze modul de reparare a prejudiciului cauzat prin faptele ilicite comise în procesele penale și contravenționale, cu luarea în considerație celor menționate supra.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.17 CZU 323.28:327(4)

CAPACITATEA UNIUNII EUROPENE DE REZILIENȚĂ ÎN FAȚA TERORISMULUI: POLITICI DE PREVENIRE ȘI COMBATERE[1]

THE EUROPEAN UNION'S RESILIENCE CAPACITY TOWARDS TERRORISM: PREVENTION AND COMBAT POLICIES

Marcel BENCHECI, ***doctor în științe politice, cercetător științific coordonator, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: marcelbencheci@mail.ru
ORCID: 0000-0002-6619-5299

Diana HÎRBU, ***doctor în științe politice, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova***
E-mail: dianabencheci@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7867-1731

Rezumat. *În ultimele două decenii terorismul a devenit o amenințare constantă și diversificată pentru Uniunea Europeană. Atacurile din Madrid (2004), Londra (2005), Paris (2015), Bruxelles (2016) și Viena (2020) au evidențiat cât de importantă este o reacție unită și bine coordonată la nivel european. Terorismul constituie una dintre cele mai urgente amenințări la adresa securității internaționale, iar Uniunea Europeană (UE) s-a confruntat, în ultimele decenii, cu o serie de atacuri care au subliniat necesitatea unui răspuns eficient, coerent și solidar. Pe lângă măsurile reactive, UE a creat o gamă de politici și mecanisme pentru prevenire, combatere și creșterea rezilienței.*

Cuvinte-cheie: *terorism, Uniunea Europeană, reziliență, radicalizare, cooperare instituțională, politici de prevenire.*

Summary. *Over the past two decades, terrorism has become a constant and increasingly diverse threat to the European Union. The attacks in Madrid (2004), London (2005), Paris (2015), Brussels (2016), and Vienna (2020) have highlighted the importance of a united and well-coordinated European-level response. Terrorism remains one of the most pressing threats to international security, and the European Union (EU) has faced a series of attacks in recent decades that have emphasized the need for an effective, coherent, and unified reaction. In addition to reactive measures, the EU has developed a range of policies and mechanisms aimed at prevention, counteraction, and strengthening resilience.*

Keywords: *terrorism, European Union, resilience, radicalization, institutional cooperation, prevention policies.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Introducere

Terorismul a devenit o provocare majoră pentru securitatea Uniunii Europene (UE) în ultimele decenii. Deși responsabilitatea principală pentru siguranța publică revine statelor membre, UE a creat un cadru juridic și instituțional solid, destinat să sprijine coordonarea și colaborarea în lupta împotriva acestui fenomen.

Totodată, menționăm că UE nu are competențe exclusive în domeniul securității interne, dar prin cooperarea interguvernamentală și mecanismele Politicii de Securitate și Justiție, au fost dezvoltate instrumente comune pentru a combate terorismul. Primul document important în acest sens este Declarația împotriva terorismului, adoptată în 2004, ca răspuns la atentatele de la Madrid, urmată de Strategia UE de combatere a terorismului din același an [15]. Strategia se bazează pe patru piloni: prevenire, protecție, urmărire și răspuns, subliniind o abordare multidimensională. Aceasta este completată de acțiunile instituțiilor precum Europol, Eurojust și Comitetul pentru Securitate Internă (COSI), care facilitează schimbul de informații, urmărirea penală transfrontalieră și analiza riscurilor.

Politici de prevenire

Prevenirea radicalizării este o prioritate esențială. În acest sens, UE a înființat Rețeaua de Conștientizare a Radicalizării (RAN), care aduce împreună practicieni din diverse domenii, precum educația, justiția, securitatea și reintegrarea socială, din statele membre [13]. Potrivit analizei realizate de Raluca Moldovan, RAN a fost „un efort remarcabil de colaborare între experți din societatea civilă, autorități locale și poliție, destinat să prevină radicalizarea înainte ca aceasta să devină violentă" [27]. Programele dezvoltate au ca scop, printre altele, combaterea discursului extremist online, promovarea incluziunii sociale și monitorizarea mediilor de risc, cum ar fi închisorile.

De asemenea, politicile educaționale și de integrare socială, finanțate prin Fondul pentru Securitate Internă (ISF), joacă un rol important în prevenirea marginalizării, un factor care este adesea legat de radicalizare. În plus, digitalizarea rapidă a determinat Uniunea Europeană să implementeze instrumente legislative, cum ar fi Regulamentul privind eliminarea conținutului terorist online (2021/784), care obligă platformele să șteargă conținutul terorist în termen de o oră de la notificare. Mihai Chițac subliniază însă că „măsurile de prevenire trebuie să fie însoțite de politici educaționale și socio-economice care să reducă vulnerabilitățile structurale ale tinerilor în fața radicalizării" [8].

Evoluția cadrului juridic al UE în domeniul combaterii terorismului

Înainte de Tratatul de la Maastricht din 1993, colaborarea europeană în domeniul justiției și afacerilor interne era mai mult o chestiune de aranjamente interguvernamentale. După Maastricht, această colaborare a fost oficializată în ceea ce se numește „al treilea pilon" al Uniunii Europene. Odată cu Tratatul de la Amsterdam din 1999 și, ulterior, cu Tratatul de la Lisabona din 2009, cooperarea în domeniul judiciar și al poliției a devenit o parte esențială a ordinii juridice a UE, permițând astfel adoptarea de acte legislative obligatorii pentru combaterea terorismului [29].

Un moment cheie în acest proces a fost Decizia-cadru 2002/475/JAI, care vizează combaterea terorismului și a fost adoptată după atacurile din 11 septembrie 2001. Aceasta stabilește ce constituie infracțiuni teroriste și impune standarde minime pentru pedepsele aplicabile în toate statele membre. În 2008 decizia a fost actualizată prin Decizia-cadru 2008/919/JAI, care a inclus noțiuni precum incitarea la acte teroriste și recrutarea în scopuri teroriste.

După atacurile din 2015–2016, normele referitoare la traficul de arme, finanțarea terorismului și securitatea la frontiere au fost întărite, culminând cu adoptarea Directivei privind combaterea terorismului (2017/541). Aceste măsuri au creat un cadru legal care permite incriminarea unor acte precum pregătirea atentatelor, instruirea teroristă și deplasările externe în scopuri teroriste. Această Directivă a înlocuit deciziile-cadru anterioare, oferind un instrument juridic mai bine adaptat noilor amenințări, inclusiv terorismul cibernetic, luptătorii teroriști străini și finanțarea activităților teroriste [11].

Cercetătoarea Natalia Bordeianu subliniază că „UE a reușit să construiască o arhitectură de securitate integrată, dar care încă se confruntă cu asimetrii în implementare la nivel național și cu lipsa unei voințe politice comune în momente critice” [3, p. 70].

În cadrul legislației Uniunii Europene care vizează combaterea terorismului, protecția datelor, schimbul de informații și controlul frontierelor sunt esențiale. Acest cadru a fost întărit de-a lungul timpului pentru a face față noilor provocări aduse de amenințările teroriste și de riscurile emergente într-o Europă din ce în ce mai interconectată. Unul dintre cele mai importante instrumente în acest demers este Sistemul de Informații Schengen (SIS II), un sistem complex care permite autorităților din statele membre Schengen să identifice persoanele implicate în activități teroriste. Datorită acestui sistem, persoanele considerate o amenințare pot fi monitorizate și împiedicate să călătorească liber în spațiul Schengen, oferind astfel o protecție suplimentară împotriva răspândirii activităților teroriste. În paralel, Directiva PNR (Passenger Name Record), adoptată prin Directiva 2016/681, obligă companiile aeriene să transmită autorităților competente din statele membre informațiile despre pasageri pentru zborurile care pleacă din sau sosesc în UE. Aceste date sunt folosite pentru a identifica posibili suspecți de activități teroriste sau alte crime transfrontaliere. Astfel, autoritățile pot monitoriza mai eficient mișcările persoanelor, anticipând riscurile potențiale și intervenind rapid atunci când este necesar.

Un alt instrument esențial în acest context sunt reglementările pentru combaterea finanțării terorismului, în special Directivele UE referitoare la spălarea banilor. Directiva 2018/843 are un rol crucial în prevenirea finanțării grupărilor teroriste, prin întărirea supravegherii asupra tranzacțiilor financiare suspecte. Aceasta impune băncilor și instituțiilor financiare să raporteze transferurile financiare care ar putea fi legate de activități teroriste, contribuind astfel la descurajarea fluxurilor financiare ilegale care sprijină aceste organizații.

Combaterea terorismului: instrumente operative

Uniunea Europeană are la dispoziție un set complex de instrumente pentru a lupta împotriva terorismului, care include cooperarea polițienească, coordonarea judiciară, partajarea datelor și monitorizarea strategică. Totuși, eficiența acestor mecanisme de-

pinde de voința politică a statelor membre, de cât de bine se integrează sistemele și de respectarea valorilor fundamentale ale UE. Îmbunătățirea acestor instrumente rămâne o prioritate, mai ales în fața noilor forme de terorism, inclusiv cele generate de radicalizarea online și de rețelele transnaționale.

Măsurile legale sunt susținute de o rețea de instituții și agenții europene dedicate combaterii terorismului. În acest peisaj complex al securității europene, mai multe instituții ale UE colaborează activ pentru a face față terorismului, fiecare având un rol specific și esențial. Unul dintre actorii cheie este Agenția Uniunii Europene pentru Cooperare în Materie de Aplicare a Legii (Europol). În lupta directă împotriva terorismului, Europol joacă un rol central, în special prin Centrul European de Combatere a Terorismului, care sprijină investigațiile transfrontaliere și oferă analize strategice esențiale pentru anticiparea amenințărilor [17, p. 183]. Europol joacă un rol esențial în facilitarea schimbului de informații între autoritățile naționale de aplicare a legii, coordonând investigațiile și intervențiile care depășesc granițele. În plus, Europol oferă analize și rapoarte care ajută statele membre să prevadă și să reacționeze la amenințările emergente.

Aceste instrumente și agenții nu doar că îmbunătățesc capacitatea Uniunii Europene de a răspunde rapid la atacurile teroriste, dar contribuie și la crearea unui mecanism de prevenire mai eficient, asigurând astfel securitatea cetățenilor europeni și întărind încrederea în sistemul comun de securitate.

Așa cum am menționat, înființarea Centrului European de Combatere a Terorismului (ECTC) în 2016 a fost un pas semnificativ în întărirea capacităților operaționale ale agenției. ECTC funcționează ca un centru de analiză și coordonare, facilitând schimbul de informații, sprijinul în anchetele transfrontaliere și realizarea evaluărilor strategice de risc. Conform Europol, ECTC colaborează activ cu unitățile naționale de combatere a terorismului și integrează date din diverse surse, inclusiv din mediul cibernetic. Astfel, ECTC adună și analizează informații din întreaga Uniune Europeană, coordonând investigații importante și oferind statelor membre suport analitic în timp real [20].

Eurojust, pe de altă parte, este agenția UE care se ocupă de cooperarea judiciară în domeniul penal. Aceasta joacă un rol esențial în coordonarea anchetelor și urmăririlor penale legate de terorismul transfrontalier. Printre responsabilitățile sale se numără facilitarea transferului de probe, armonizarea procedurilor judiciare și prevenirea conflictelor de jurisdicție [34, p. 467].

La nivel judiciar, Eurojust are un rol esențial. Această agenție ajută la colaborarea între autoritățile naționale în anchetele și urmărirea penală transfrontalieră. Datorită sprijinului său, schimbul de probe devine mai eficient, procedurile judiciare sunt mai bine armonizate, iar conflictele de jurisdicție sunt evitate [34, p. 468]. Pe lângă măsurile tehnologice, UE a creat colaborări judiciare prin Eurojust, care facilitează coordonarea urmăririi penale între statele membre. De asemenea, planul de acțiune împotriva finanțării terorismului, adoptat în 2016, a dus la o reglementare mai strictă a fluxurilor financiare și a criptomonedelor [10].

Comisia Europeană joacă un rol crucial în inițierea legislației relevante și în monitorizarea implementării acesteia. În același timp, Consiliul Justiție și Afaceri Interne (JAI) adună miniștrii de interne și de justiție din statele membre și coordonează politi-

cile antiteroriste la nivel interguvernamental. De asemenea, Coordonatorul UE pentru combaterea terorismului – o funcție creată după atentatele din 2004 – are responsabilitatea de a asigura coerența și eficiența măsurilor antiteroriste adoptate de UE [16].

Pe lângă aceste structuri operaționale și decizionale, Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA) joacă un rol esențial în menținerea echilibrului între securitate și respectarea drepturilor omului. Aceasta analizează impactul măsurilor antiteroriste asupra drepturilor fundamentale și semnalează eventualele riscuri sau abateri [22]. FRA oferă evaluări de impact ale legislației antiteroriste asupra drepturilor omului, subliniind riscurile de discriminare, supraveghere excesivă sau restricții nejustificate ale libertăților. Astfel, FRA contribuie la menținerea unui echilibru între securitate și statul de drept.

Împreună, aceste instituții creează un mecanism european integrat pentru prevenirea și combaterea terorismului, care combină eficiența operațională cu respectul pentru valorile democratice. Instrumentele digitale ale UE joacă un rol esențial în lupta împotriva terorismului.

Sistemul de Informații Schengen (SIS), Sistemul de Informații privind Vizele (VIS) și Eurodac facilitează schimbul rapid de informații despre persoane suspecte, căutări internaționale și cereri de azil. În special, SIS II permite identificarea indivizilor considerați o amenințare la adresa securității și oferă autorităților de frontieră și poliției acces în timp real la aceste date [21].

Reziliența instituțională și societală în Uniunea Europeană

Termenul „reziliență” se referă la abilitatea unui sistem de a face față șocurilor și de a reveni la un echilibru funcțional. În contextul securității, reziliența nu înseamnă doar reacția rapidă la o amenințare, ci și capacitatea de a preveni, de a se adapta și de a se recupera. Așa cum menționează Bogdan Ionescu, „reziliența în fața terorismului implică întărirea coeziunii sociale, dezvoltarea capacităților instituționale și asigurarea unui răspuns multisectorial, de la educație la securitate publică” [26]. De asemenea, Alexandru Tăbuică subliniază într-un studiu recent că „reziliența la terorism devine un indicator esențial al capacității de guvernanță democratică în statele europene, iar UE are responsabilitatea de a sprijini dezvoltarea acestei capacități în rândul statelor membre și al vecinătății imediate” [32, p. 46].

Reziliența nu înseamnă doar să reacționăm, ci și să ne adaptăm și să ne revenim rapid după un atac. UE investește în infrastructura critică și în întărirea capacităților autorităților naționale prin exerciții comune, formare și schimb de bune practice [28, p. 335]. De asemenea, Strategia de Securitate Internă a UE pentru perioada 2020–2025 subliniază cât de importantă este o societate „digitală și rezilientă” în fața amenințărilor hibride, inclusiv a celor teroriste [12].

Un alt aspect esențial este comunicarea publică, deoarece este crucial să contracarăm panică și manipularea informațională pentru a menține coeziunea socială. Astfel, UE susține eforturile statelor membre de a gestiona eficient crizele care apar după un atac și de a proteja valorile democratice. Într-un context global din ce în ce mai instabil, cu crize suprapuse și amenințări hibride, conceptul de reziliență a devenit funda-

mental în discursul și practica de securitate a Uniunii Europene. Atât instituțiile, cât și societățile sunt chemate să dezvolte capacitatea de a face față acestor provocări fără a-și compromite funcționalitatea democratică sau coeziunea internă. Așadar, reziliența nu mai este văzută doar ca o reacție la evenimente negative, ci ca un proces complex și continuu de adaptare, rezistență și transformare profundă.

În această logică, reziliența nu înseamnă doar a reacționa rapid, ci și a avea abilitatea de a te adapta și de a reveni repede după un atac sau o perturbare severă. Uniunea Europeană s-a angajat să sprijine dezvoltarea unor capacități naționale solide și interconectate, în special în domenii sensibile precum infrastructurile critice, protecția cibernetică și asigurarea continuității guvernării. Așa cum subliniază Monar J., prin exerciții comune, formare profesională și schimburi de bune practici, autoritățile statelor membre devin din ce în ce mai bine pregătite să facă față crizelor și să revină la normalitate într-un timp rezonabil [28].

Un cadru strategic important în acest demers este Strategia de Securitate Internă a Uniunii Europene, care promovează o abordare integrată și anticipativă în gestionarea securității interne. Strategia subliniază importanța unei societăți nu doar digitale, ci și profund reziliente în fața amenințărilor hibride, inclusiv a celor teroriste, care nu mai vizează doar infrastructura fizică, ci și rețelele informaționale și echilibrul psihologic al comunităților. După cum evidențiază Comisia Europeană, reziliența digitală și capacitatea de comunicare eficientă în situații de urgență devin priorități esențiale în arhitectura actualizată de securitate a UE [13]. Este important să contracarăm panică, să gestionăm informațiile false și să luptăm împotriva dezinformării, toate acestea fiind priorități în strategiile post-criză. Așa cum subliniază Cadman J. [5, p. 422], consolidarea încrederii cetățenilor în instituțiile statului este vitală pentru coeziunea socială, iar această încredere se construiește prin transparență, consecvență și empatie în comunicarea instituțională.

Uniunea Europeană joacă un rol activ în sprijinirea statelor membre, ajutându-le să dezvolte strategii eficiente de comunicare în criză și să promoveze alfabetizarea media, în special în rândul tinerilor. De asemenea, organizațiile societății civile sunt încurajate să participe la prevenirea extremismului violent și să promoveze dialogul intercultural, întărind astfel reziliența socială la nivel comunitar.

În același timp, reziliența necesită o guvernanță participativă și coordonată la toate nivelurile. Aceasta implică o colaborare eficientă între instituțiile europene, guvernele naționale, autoritățile locale și actorii non-statali. Mecanismele stabilite de Uniune, cum ar fi Mecanismul de Protecție Civilă al UE sau EU Hybrid Fusion Cell, ajută la îmbunătățirea răspunsului colectiv și la gestionarea rapidă a informațiilor esențiale în momente critice [18].

Mai mult decât atât, experiențele recente din domeniul sănătății publice, al crizelor energetice sau al tensiunilor geopolitice din vecinătatea estică au determinat consolidarea unor capacități de reacție rapidă și de evaluare comună a riscurilor. Aceste lecții, învățate uneori în condiții dificile, sunt astăzi integrate într-un efort amplu de reformare și adaptare a sistemelor europene de securitate.

Reziliența, fie că este vorba de cea instituțională sau societală, reprezintă un efort constant de integrare, flexibilitate și solidaritate. Îmbunătățirea capacităților

operaționale, protejarea infrastructurilor esențiale și combaterea dezinformării sunt elemente cheie ale unei Europe pregătite să facă față provocărilor viitoare. Totuși, așa cum realitatea ne-a arătat de nenumărate ori, reziliența nu poate fi impusă de sus în jos. Ea trebuie să fie cultivată, întărită și menținută prin implicarea activă a cetățenilor, printr-o relație sănătoasă între stat și societate și printr-o asumare comună a valorilor democratice care definesc proiectul european.

Critici și provocări în combaterea terorismului în Uniunea Europeană

Deși progresele sunt evidente, Uniunea Europeană se confruntă cu provocări semnificative. Faptul că nu există o forță de aplicare a legii la nivel european limitează capacitatea de reacție rapidă. În plus, diferențele dintre capacitățile naționale și divergențele politice dintre state pot afecta cooperarea. Un alt aspect delicat este protejarea drepturilor fundamentale în contextul măsurilor antiteroriste, în special când vine vorba de supravegherea digitală și retenția datelor [23, p. 232]. De asemenea, lipsa unei forțe coercitive europene înseamnă că implementarea măsurilor depinde complet de voința și capacitatea statelor membre.

UE a reușit să dezvolte un cadru juridic și instituțional solid pentru a combate terorismul, chiar dacă securitatea internă rămâne în mare parte o responsabilitate națională. Instrumentele legislative, agențiile specializate și mecanismele de cooperare transfrontalieră contribuie la o abordare comună, dar succesul acestor eforturi depinde de o coordonare strânsă între statele membre, de adaptarea la noile amenințări și de menținerea unui echilibru între securitate și respectarea drepturilor fundamentale.

În prezent UE se confruntă cu provocări majore. Fragmentarea competențelor între statele membre, absența unei poliții europene cu drepturi de intervenție și echilibrul fragil între securitate și libertățile fundamentale sunt obstacole semnalate de cercetătorul Vasile Pușcaș, care subliniază că „fără o integrare politică mai profundă în domeniul securității interne, capacitatea reală de reacție rămâne limitată” [30].

Parteneriatul estic și extinderea colaborării cu țări precum Republica Moldova devin din ce în ce mai importante în planul regional. Dimensiunea estică a securității europene ar trebui să cuprindă nu doar aspecte energetice sau economice, ci și coordonarea în fața noilor forme de terorism cibernetic sau hibrid [31, p. 23].

UE a făcut progrese semnificative în consolidarea arhitecturii sale de securitate în ultimele două decenii, în special în lupta împotriva terorismului. Totuși, aceste progrese vin la pachet cu o serie de provocări structurale, instituționale și etice, care pot afecta eficiența și coerența acțiunilor europene. Fără o forță executivă supranațională, coordonarea între statele membre rămâne esențială, dar adesea complicată. În plus, protejarea drepturilor fundamentale în contextul măsurilor de securitate stârnește dezbateri continue între eficiență și legalitate. Una dintre cele mai frecvente critici aduse arhitecturii de securitate a UE este lipsa unei forțe de aplicare a legii la nivel european.

Totodată, lipsa unei forțe executive de aplicare a legii la nivel supranațional rămâne o carență structurală majoră în UE. Într-un context marcat de amenințări transfrontaliere – terorism, criminalitate organizată, traficul de persoane sau atacuri cibernetice – această absență ridică întrebări cu privire la capacitatea reală a UE de a reacționa eficient și

rapid. De aceea, securitatea internă a UE depinde în continuare, în mod disproporționat, de voința și capacitatea statelor membre.

Instituții precum Europol, Eurojust, Parchetul European (EPPO) sau Frontex oferă un cadru solid de cooperare între statele membre în combaterea infracțiunilor grave. Cu toate acestea, aceste entități nu dispun de putere coercitivă proprie, ci acționează prin intermediul autorităților naționale [28, p. 355]. De exemplu, Europol poate coordona schimbul de informații și poate sprijini anchetele, dar nu are competența de a efectua arestări, percheziții sau interceptări – atribuții care rămân strict naționale. Această structură creează întârzieri și fragmentări în aplicarea măsurilor de securitate și face ca eficiența acțiunii europene să depindă de cooperarea voluntară a fiecărui stat membru [4].

De asemenea, criminalitatea și terorismul nu țin cont de granițele naționale. Rețelele infracționale moderne acționează simultan în mai multe jurisdicții, profitând de lacunele în coordonare. Fără o forță europeană de aplicare a legii, răspunsul la aceste amenințări se face prin mecanisme lente și indirecte, care implică cereri de asistență, mandate europene de arestare sau formarea de echipe comune de anchetă (JITs). În situații de urgență, această abordare fragmentată poate duce la pierderi de timp și la eșecuri operaționale [7].

În același context, crearea unei forțe europene de aplicare a legii ridică probleme delicate legate de suveranitate și legitimitate democratică. Statele membre se tem că un astfel de organism ar putea încălca principiul subsidiarității și ar diminua controlul național asupra poliției și justiției. În plus, nu există un cadru juridic unificat pentru standardele de procedură penală în toate statele membre, ceea ce ar complica exercitarea autorității la nivel transnational [29]. De asemenea, lipsa unui „demos european" face dificilă crearea unei forțe de ordine care să fie legitimă și acceptată de cetățeni în mod egal în toate statele membre.

Există propuneri care sugerează crearea unei unități europene de intervenție rapidă, specializată în combaterea terorismului și a criminalității transfrontaliere, sub egida Europol sau a unei noi instituții. Această forță ar putea funcționa pe modelul Frontex, care deja are capacități operaționale la frontierele externe ale UE [6]. O altă opțiune ar fi extinderea atribuțiilor Parchetului European (EPPO) pentru a include infracțiuni legate de securitate, nu doar fraude financiare. Această extindere ar facilita o integrare mai bună între dimensiunea penală și cea executivă a cooperării judiciare.

Lipsa unei forțe europene de aplicare a legii este una dintre cele mai mari vulnerabilități ale Uniunii în fața amenințărilor transnaționale. Într-un spațiu de liberă circulație, unde infractorii pot acționa cu ușurință peste granițe, dependența exclusivă de structurile naționale devine insuficientă. Chiar dacă există obstacole juridice și politice, crearea unor capacități executive la nivel european ar putea fi următorul pas logic în integrarea securității europene. Un alt obstacol semnificativ este reprezentat de disparitățile dintre capacitățile instituționale și tehnice ale statelor membre. În timp ce unele țări dispun de servicii avansate de informații și infrastructuri digitale moderne, altele se confruntă cu subfinanțare și lipsă de expertiză. Aceste dezechilibre afectează uniformitatea reacțiilor și împiedică implementarea coerentă a politicilor comune.

Unul dintre cele mai evidente dezechilibre între statele membre este cel al capacităților instituționale și operaționale. Țările din vest, cu o tradiție mai lungă în

domeniul securității interne și infrastructuri bine dezvoltate, au resurse umane, tehnologice și financiare mult mai consistente decât cele din Europa Centrală și de Est [4]. Aceste diferențe se reflectă în capacitatea de colectare. De exemplu, în lupta împotriva terorismului, nu toate statele membre au unități specializate care să fie complet echipate și pregătite să intervină rapid în caz de atacuri sau amenințări hibride. Fără o standardizare la nivel european, aceste discrepanțe pot influența securitatea întregii Uniuni. În plus, divergențele politice – care apar din diferențele în cultura juridică, nivelul de încredere în instituții sau atitudinile față de migrație – slăbesc coeziunea necesară pentru o acțiune comună.

Prioritățile politice variate contribuie la lipsa unei viziuni comune asupra securității. De exemplu, țări precum Franța, Belgia sau Germania văd terorismul islamist ca fiind cea mai mare amenințare, în timp ce altele, precum Polonia sau Ungaria, se concentrează mai mult pe migrație, traficul de persoane sau influențele externe din partea Rusiei [6]. Aceste perspective diferite complică formularea unor strategii unitare și pot duce la blocaje în procesul decizional al Consiliului JAI.

UE își construiește arhitectura de securitate pe baza colaborării între statele membre și a angajamentului comun față de valorile și obiectivele stabilite prin tratate. Totuși, capacitatea reală de a pune în aplicare politicile comune de securitate este adesea afectată de diferențele semnificative dintre statele membre, în ceea ce privește resursele, infrastructura, prioritățile politice și nivelul de angajament strategic. Aceste divergențe generează fragilități sistemice care pot compromite eficiența colectivă în fața amenințărilor transfrontaliere, cum ar fi terorismul, criminalitatea organizată sau atacurile cibernetice.

Mai mult, în anumite situații, naționalismul politic și reticența față de integrarea europeană îi determină pe unii guverne să evite cooperarea extinsă, chiar și în domenii sensibile, precum schimbul de informații între serviciile de securitate. Diferențele dintre statele membre se reflectă și în modul în care funcționează mecanismele comune. De exemplu, Sistemul de Informații Schengen (SIS) sau rețeaua Secure Information Exchange Network Application (SIENA) nu sunt utilizate în mod egal sau eficient de toate statele [21]. Fără o participare echilibrată, aceste instrumente își pierd potențialul de a oferi răspunsuri coordonate și rapide. În plus, inițiativele precum Echipele Comune de Anchetă (JITs) și Parchetul European (EPPO) se confruntă cu provocări în aplicarea uniformă a procedurilor, mai ales când vine vorba de colectarea probelor și recunoașterea reciprocă a deciziilor judiciare. Pentru a depăși aceste discrepanțe, este esențial să adoptăm o abordare diferențiată și solidară. Uniunea Europeană ar trebui să ofere sprijin financiar și tehnic statelor membre cu capacități mai reduse, folosind instrumente precum Fondul pentru Securitate Internă sau Mecanismul de Protecție Civilă al UE.

În același timp, este important să încurajăm convergența prin standardizarea procedurilor, formare comună și evaluări reciproce. De asemenea, este crucial să reactivăm dialogul politic între statele membre și să armonizăm prioritățile naționale într-un cadru strategic comun, care să pună accent pe interesele colective de securitate. Discrepanțele dintre capacitățile și prioritățile statelor membre reprezintă o provocare majoră pentru coerența și eficiența politicilor de securitate ale Uniunii Europene. Fără o abordare so-

lidară și diferențiată, care să recunoască realitățile specifice fiecărui stat, dar și nevoia unei acțiuni unitare, visul unei Europe sigure și reziliente rămâne vulnerabil. Consolidarea cooperării și reducerea acestor disparități ar trebui să fie o prioritate pentru viitorul securității comune europene.

Cocluzionăm că capacitatea UE de a face față terorismului se bazează pe un cadru complex de politici, instituții și instrumente. Deși UE nu dispune de o autoritate centralizată în domeniul securității, reușește să coordoneze eficient eforturile statelor membre prin strategii comune, rețele de cooperare și standarde legale. Îmbunătățirea continuă a rezilienței necesită adaptabilitate, solidaritate și un echilibru între securitate și drepturile fundamentale. Viitorul luptei împotriva terorismului în UE depinde de întărirea coeziunii interne și de colaborarea internațională. Totodată, capacitatea UE de a răspunde la amenințările teroriste nu se bazează doar pe legislație și tehnologie, ci și pe dezvoltarea unei culturi de reziliență în rândul cetățenilor și instituțiilor. Colaborarea cu statele vecine, inclusiv Republica Moldova, este esențială pentru prevenirea extinderii rețelelor teroriste.

BIBLIOGRAFIE

1. Bigo, D. (2000). *When Two Become One: Internal and External Securitisations in Europe*. In M. Kelstrup & M. C. Williams (Eds.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration* (pp. 171–204). Routledge.
2. Bigo, D., Brouwer, E., Jeandesboz, J., & Ragazzi, F. (2019). *Mass Surveillance of Personal Data by EU Member States and its Compatibility with EU Law.* European Parliament Policy Study.
3. Bordeianu, N. (2020). „Arhitectura de securitate a UE și impactul asupra parteneriatului estic", *Anuarul Institutului de Relații Internaționale*, Chișinău, nr. 9, pp. 66–74.
4. Bures, O. (2011). EU *Counterterrorism Policy: A Paper Tiger?* Farnham: Ashgate Publishing.
5. Cadman, J. (2018). *Resilient Societies: Understanding the Impact of Communication in Crises.* European Security Journal, 27(4), 421–438.
6. Carrera, S., & Guild, E. (2016). *Implementing the Lisbon Treaty: Improving the Functioning of the EU on Justice and Home Affairs.* CEPS Policy Briefs.
7. Carrera, S., & Mitsilegas, V. (2017). *Constitutionalising the Security Union: Effectiveness, Rule of Law and Rights in Countering Terrorism and Crime*. CEPS Papers in Liberty and Security in Europe, No. 95.
8. Chițac, M. (2019). *Combaterea terorismului în spațiul european. Analize juridico-sociale,* Editura C.H. Beck, București.
9. CJEU – Court of Justice of the European Union. (2014). *Digital Rights Ireland v. Minister for Communications*. Joined Cases C-293/12 and C-594/12.
10. Comisia Europeană. (2016). *Action Plan for Strengthening the Fight Against Terrorist Financing*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016DC0050
11. Comisia Europeană. (2017). *Directive (EU) 2017/541 on combating terrorism*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017L0541
12. Comisia Europeană. (2020). *EU Security Union Strategy 2020–2025*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0605
13. Comisia Europeană. (2020). *Strategia de Securitate Internă a UE 2020–2025*. Bruxelles: European Commission. Retrieved from: https://ec.europa.eu

14. Comisia Europeană. (2021). *Security Union Strategy – Progress Report*. Bruxelles: European Commission. Disponibil la: https://ec.europa.eu
15. Consiliul Uniunii Europene. (2005). *The European Union Counter-Terrorism Strategy*. https://register.consilium.europa.eu/pdf/en/05/st14/st14469-re04.en05.pdf
16. Council of the EU. (2022). *EU Counter-Terrorism Coordinator – Mandate and Role*. Retrieved from: https://www.consilium.europa.eu
17. Den Boer, M. (2017). *Counter-terrorism, security and intelligence in the EU: governance and collective action*. Intelligence and National Security, 32(2), 182–202.
18. EEAS – European External Action Service. (2021). *EU Hybrid Threats Response Report.* Bruxelles. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu
19. European Commission. (2021). *Security Union Strategy – Progress Report*. Retrieved from: https://ec.europa.eu
20. Europol. (2020). *European Counter Terrorism Centre – ECTC*. https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-counter-terrorism-centre-ectc
21. Europol. (2020). *European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT)*. Retrieved from: https://www.europol.europa.eu
22. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. (2021). *Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU*. Retrieved from: https://fra.europa.eu
23. Guild, E. (2018). *Surveillance and Liberty in Europe: The Fight against Terrorism Revisited*. In E. Brouwer & D. Mitsilegas (Eds.), *Research Handbook on Privacy and Data Protection Law* (pp. 231–248). Edward Elgar.
24. Guild, E. (2018). *The European Union's Approach to the Fight Against Terrorism: Rights, Limits and Challenges*. European Journal of Migration and Law, 20(3), 205–225.
25. Guild, E., & Carrera, S. (2016). *Frontex and the Use of Force: Norms and Limits*. Centre for European Policy Studies.
26. Ionescu, B. (2017). *Reziliența și securitatea europeană*. Editura Universitară, București.
27. Moldovan, R. (2021). „Prevenirea radicalizării în Uniunea Europeană: între politică și practică", *Securitate și Societate*, Cluj-Napoca, nr. 2, pp. 93–108.
28. Monar, J. (2015). *The EU as a Collective Counter-terrorism Actor: Progress and Constraints*. Intelligence and National Security, 30(2-3), 333–356.
29. Peers, S. (2016). *EU Justice and Home Affairs Law* (4th ed.). Oxford University Press.
30. Pușcaș, V. (2020). *Politica Europeană de Securitate și Apărare*, Editura Polirom, Iași.
31. Serebrian, O. (2018). „Uniunea Europeană și parteneriatul estic: între geopolitică și securitate", *Revista Moldavian Journal of International Law and Relations*, nr. 3, pp. 21–30.
32. Tăbuică, A. (2022). „Dimensiunea rezilienței în cadrul securității europene", *Revista de Studii Europene*, Chișinău, nr. 1(24), pp. 45–52.
33. Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE), articolul 4(2). Disponibil la: https://eur-lex.europa.eu
34. Weyembergh, A., & Briere, C. (2016). *The future of Eurojust. New Journal of European Criminal Law*, 7(4), 466–488.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.18 CZU 331.25:351.74(4)

SECURITATEA DREPTULUI LA PENSIE A MILITARILOR ŞI A PERSOANELOR DIN CORPUL DE COMANDĂ ŞI TRUPELE ORGANELOR AFACERILOR INTERNE[1]

SECURITY OF THE RIGHT TO PENSION FOR MILITARY PERSONNEL AND INDIVIDUALS WITHIN THE COMMAND STAFF AND TROOPS OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES

Silvia GORIUC, ***doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova***
E-mail: gariuc.silvia@gmail.com
ORCID: 0009-0000-7642-7199

Natalia CHIPER, ***doctor în drept, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova***
E-mail: natalychiper@gmail.com
ORCID: 0009-0002-0188-3637

Rezumat. *Prezentul articol este motivat de faptul că în prezent, există o practică judiciară neuniformă în domeniul stabilirii, calculării, achitării pensiei la o categorie de subiecți speciali cum ar fi militarii şi persoanele din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne. Totodată, suntem în fața fenomenului masiv de contestare a actelor administrative individuale defavorabile emise de autoritatea publică competentă la moment, avem o practică judiciară neuniformă în domeniul dat, care diferită de la caz la caz, fapt ce necesită o analiză complexă, o cercetare mai profundă.*

Cuvinte cheie: *dreptul la pensie, asigurare socială; statutul militarilor; trupele organelor afacerilor interne, autoritate publică etc.*

Summary: *This article is motivated by the fact that currently, there is an uneven judicial practice in the field of establishing, calculating, and paying pension rights to a category of special subjects such as military and persons in the command corps and troops of internal affairs bodies. At the same time, we are faced with the massive phenomenon of challenging unfavorable individual administrative acts issued by the competent public authority and, respectively, and uneven judicial practice in this field, which differs from case to case, which requires a complex analysis and deeper research.*

Keywords: *right to pension, social insurance; status of the military; internal affairs troops, public authority, etc.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Introducere

În statul democratic modern, multe persoane sunt complet dependente, total sau parțial pe parcursul vieții, pentru a supraviețui, de asistență socială și prestații sociale. Numeroase sisteme juridice interne recunosc faptul că astfel de persoane au nevoie de un anumit grad de certitudine și asistență și oferă prestații care sunt plătite – sub rezerva îndeplinirii condițiilor de eligibilitate – de plin drept. Atunci când o persoană are un astfel de drept în temeiul dreptului intern la o prestație socială, importanța acestui interes ar trebui, de asemenea, să se reflecte prin faptul ca art. 1 din Protocolul nr. 1 să fie aplicabil[1]

Am propus prezenta cercetare spre atenția publicului larg din motivul că în prezent, există o practică judiciară neuniformă în domeniul dat, dar diferită de la caz la caz, fapt ce după noi, necesită o analiză complexă cercetare mai profundă.

Reieșind din tematica propusă, ne vom referi la o categorie de subiecți speciali cum ar fi militarii şi persoanele din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne**,** care sunt asigurați cu dreptul la pensie în baza prevederilor legal la nivel național și anume art. 47 Constituția RM [2], Codul administrativ al RM [3], Codul muncii al RM [4], Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr. 156 din 14 octombrie 1998 [5], Legea cu privire la statutul militarilor nr. 162-XVI, [6], Legea asigurării cu pensii a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23 iunie 1993[7], Hotărârii Guvernului nr. 78 din 21.02.1994 cu privire la modul de calculare a vechimii în muncă, stabilire şi plată a pensiilor şi indemnizaţiilor militarilor, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, colaboratorilor Centrului Naţional Anticorupţie şi funcționarilor publici cu statut special din cadrul sistemului administrației penitenciare[8] etc. În prezentul articol, ne vom referi, în special, la dreptul la pensie ca un drept viager garantat de stat și totodată ca un drept de proprietate reglementat în Protocolul nr 1 a CEDO Protecția proprietății ”*Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decât pentru cauză de utilitate publică şi în condiţiile prevăzute de lege şi de principiile generale ale dreptului internaţional. Dispoziţiile precedente nu aduc atingere dreptului statelor de a adopta legile pe care le consideră necesare reglementării folosirii bunurilor conform interesului general sau pentru a asigura plata impozitelor ori a altor contribuţii, sau a amenzilor*”.[9]

În majoritatea statelor, exista o gamă largă de prestații de securitate socială concepute pentru a conferi drepturi la plată care decurg de plin drept. Prestațiile sunt finanțate în diverse moduri: unele sunt plătite prin contribuții la un fond specific; altele depind de dosarul contribuțiilor reclamantului; multe dintre acestea sunt plătite în urma impozitării generale, pe baza unui statut definit în mod legal. Având în vedere diversitatea metodelor de finanțare și interdependența prestațiilor în majoritatea sistemelor de protecție socială, nu a mai fost justificat să se considere că numai prestațiile finanțate prin contribuții la un fond specific intră în domeniul de aplicare al art. 1 din Protocolul nr. 1. În plus, excluderea prestațiilor plătite fără impozitare generală ar însemna să nu se țină seama de faptul că mulți reclamanți din cadrul acestui ultim tip de sistem contribuie, de asemenea, la finanțarea sa, prin plata impozitului [1].

Noţiunea de „bunuri” cuprinde atât bunurile mobile, cât şi bunurile imobile. În acelaşi timp, protecţia instituită de art. 1 din Protocolul nr. 1 are în vedere şi alte drepturi reale. Totodată, protecţia acestui articol nu se aplică decât dacă este posibil să se înainteze o pretenţie faţă de o anumită proprietate. Or, articolul în cauză, nu garantează dreptul de a dobândi proprietăți. [10]

Totuşi acest fapt nu presupune că noţiunea de „bunuri” se limitează doar la „bunurile existente”. Alte active, inclusiv creanţele cu privire la care un reclamant poate susţine că are cel puţin o „speranţă legitimă” (care trebuie să fie de o natură mai concretă decât o simplă speranţă) că ele vor fi realizate se califică drept „bunuri”. O pretenţie poate fi considerată un bun numai atunci când este stabilită a fi executabilă. Nicio „speranţă legitimă” nu poate fi examinată în lipsa unei pretenții ce poate fi pusă în executare. [10]

Cauza Soering v. Regatul Unit, 7 iulie 1989[11], expres reglementează obiectul şi scopul Convenției Europene pentru Drepturile Omului, respectiv§ 87 subliniază că : … obiectul şi scopul Convenției, ca instrument pentru protecția ființelor umane, reclamă ca prevederile sale să fie interpretate şi aplicate astfel încât să-i facă garanțiile practice şi efective… Mai mult, orice interpretare a drepturilor şi a libertăților garantate trebuie să fie conformă cu „spiritul general al Convenției, ca instrument conceput să mențină şi să promoveze idealurile şi valorile unei societăți democratice”.

Astfel, prin prisma cauzelor Bucheň împotriva Republicii Cehe, pct. 46 [12]; Koua Poirrez împotriva Franței, pct. 3 [13]; WesselsBergervoet împotriva Ţărilor de Jos (dec.) [14]; Van den Bouwhuijsen şi Schuring împotriva Ţărilor de Jos [15], Stec şi alții împotriva Regatului Unit[16], CtEDO a hotărât în mod constant că şi o prestație socială la un regim necontributiv ar putea constitui un bun în sensul art. 1 din Protocolul nr. 1[1]

În special menționăm cauza Stec şi alţii v. Regatul Unit [16] unde Curtea a subliniat că în cazul în care o persoană a avut un drept în temeiul dreptului intern la un ajutor social, importanţa acestui drept ar trebui, de asemenea, să fie reflectată prin aplicabilitatea art. 1 din Protocolul nr. 1. Cu toate acestea, această dispoziție nu poate fi interpretată ca oferind unui individ dreptul la o anumită sumă (concretă), cu toate că o reducere substanțială ar putea fi considerată ca afectând însăşi substanța dreptului.

Metode de cercetare

Pornind de la premisele teoretice şi practice ce justifică actualitatea şi relevanța temei, în cadrul prezentei lucrări sunt utilizate mai multe metode de cercetare ştiințifică, cu scopul de a analiza în profunzime cadrul normativ aplicabil în domeniul securității dreptului la pensie a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne (în continuare – *subiecți speciali*) de a contura impactul acesteia asupra dreptului la pensie ca un drept viager şi garantat de stat .

Metodele utilizate sunt următoarele:

1. *Metoda analizei juridice* – a fost aplicată pentru examinarea detaliată a mai multor acte normative relevante în materie, în vederea identificării lacunelor legislative, a contradicțiilor şi a necesității de intervenție normativă.

2. *Metoda logică (inductivă și deductivă)* – utilizată pentru formularea concluziilor teoretice pornind de la analiza normelor juridice concrete (inducție) și pentru deducerea implicațiilor asupra politicilor publice în domeniul exproprierii (deducție).
3. *Analiza doctrinară* – a fost utilizată pentru examinarea literaturii juridice relevante din domeniul dreptului administrativ, dreptului constituțional și dreptului proprietății publice, în scopul identificării fundamentelor teoretice ale instituției exproprierii și al corelării acestora cu realitățile și nevoile practice din Republica Moldova.
4. *Metoda de cercetare a analizei sistemice* prin abordarea științifică utilizată pentru a studia structura, funcționarea și dinamica unui sistem complex, prin identificarea componentelor sale, a relațiilor dintre acestea și a interacțiunii cu mediul înconjurător, în scopul înțelegerii globale și al optimizării funcționării sistemului.
5. *Metoda statistică* ca metodă de cercetare științifică utilizată pentru colectarea, organizarea, analizarea, interpretarea și prezentarea datelor statistice, în cazul nostru a Deciziilor instanțelor de judecată, cu scopul de a formula concluzii, a testa ipoteze.

Prin utilizarea acestor metode, urmărim nu doar identificarea și descrierea unor probleme existente în sistemul actual de reglementare, ci și formularea de propuneri concrete de optimizare normativă, inclusiv elaborarea unui proiect de Regulament privind modul de expropriere pentru cauză de utilitate publică.

Rezultate și discuții

Dreptul la pensie este un drept complex, iar dimensiunile sale sociale și patrimoniale trebuie relaţionate, întrucât ele se determină și se influenţează reciproc. Controlul constituţionalităţii legilor s-a dovedit a fi un mijloc eficient pentru protejarea dreptului la pensie. Înţelegerea corectă a principiilor statuate de Curtea Constituţională îi pot spori eficienţa, astfel încât principiile menţionate să reprezinte în viitor argumente puternice pentru respectarea acestui drept [17]

Pensia calculată, așa cum o definește art. 1^1 **al Legii privind pensiile de asigurări sociale de stat nr. 156 din 14.10.1998**, ”*este un drept bănesc, stabilit în funcție de contribuțiile achitate în bugetul asigurărilor sociale de stat și de durata stagiului de cotizare, reexaminat, majorat și indexat*” [5] În acest context atragem atenția supra termenilor care propune legea, deci legea folosește termenul de ”*pensie calculată*” și nu ne dă o definiție conceptuală de *”pensie*”. De ce accentuăm acest moment? Din 2017, în raport cu subiecții speciali s-a determinat un nou mecanism juridic și anume: calculul pensiei este efectuat autoritatea publică competentă cu care subiectul special era în raporturi juridice de muncă, iar achitarea pensiei, conform **Hotărârii Guvernului nr. 1427 din 28.12.2016,** ”cu privire la preluarea atribuţiilor de plată a pensiilor şi prestaţiilor sociale militarilor care au îndeplinit serviciul prin contract, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, sistemului penitenciar, ofiţerilor de protecţie şi colaboratorilor organelor securităţii statului şi Centrului Naţional Anticorupţie” **[**18**]**, se efectuează de Casa Națională de Asigurări sociale. Mai detaliat supra acestui fenomen ne vom referi mai jos, la această etapă de cercetare doar punem problema ca în continuare să o clarificăm.

Respectiv, sistemul de asigurări sociale are funcția de a asigura un venit persoanelor asigurate, aflate în imposibilitatea obținerii de venituri salariale în cazul survenirii unor anumite riscuri (incapacitate de muncă, maternitate, bătrânețe, șomaj etc.). În Republica Moldova, ponderea principală în cheltuielile destinate prestațiilor de asigurări sociale revine pensiilor de asigurări sociale (preponderent, pensiilor pentru limită de vârstă). [19]

Conform Constituției Republicii Moldova art. 47 ”Dreptul la asistenţă şi protecţie socială”, *s**tatul este obligat** să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea şi bunăstarea, lui şi familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuinţa, îngrijirea medicală, precum şi serviciile sociale necesare. Totodată, cetăţenii au dreptul la asigurare în caz de: şomaj, boală, invaliditate, văduvie, bătrâneţe sau în celelalte cazuri de pierdere a mijloacelor de subzistenţă, în urma unor împrejurări independente de voinţa lor [2].* Deci, statul are o obligație, iar cetățenii au dreptul la asistență și protecție socială, respectiv, m**ilitarii şi persoanele din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne** au aceleași drepturi la asistență și protecție socială, respectiv, aceste drepturi sunt reglementate de legi speciale cum ar fi: **Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr. 156 din 14 octombrie 1998** [5], **Legea cu privire la statutul militarilor nr. 162-XVI** [6], **Legea asigurării cu pensii a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23 iunie 1993[20], Legea privind sistemul public al asigurărilor sociale nr. 489 din 08.07.1999 [21]**, **Hotărârii Guvernului nr. 78 din 21.02.1994 cu privire la modul de calculare a vechimii în muncă, stabilire şi plată a pensiilor şi indemnizaţiilor militarilor, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, colaboratorilor Centrului Naţional Anticorupţie şi funcționarilor publici cu statut special din cadrul sistemului administrației penitenciare[22]**, etc.

Astfel, alin (1) art. 2 al **Legii asigurării cu pensii a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23 iunie 1993[20]** prevede militarilor, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, precum şi funcţionarilor publici cu statut special din sistemul administraţiei penitenciare, care au dreptul la pensie li se stabileşte pensie după eliberare din serviciu, iar **art. 13** aceleiași Legi**[20]** stabilesc condiţiile de stabilire a pensiei, respectiv dreptul la pensie pentru vechime în serviciu îl au:

a) militarii care au îndeplinit serviciul prin contract, persoanele din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, precum şi funcţionarii publici cu statut special din sistemul administraţiei penitenciare, care la 1 iulie 2011 au o vechime în serviciu de cel puţin 20 de ani şi 6 luni. În fiecare an ulterior, vechimea în serviciu se majorează, pînă la atingerea vechimii în serviciu de 25 de ani, conform următorului tabel:

De la 1 iulie	***Vechimea în serviciu***
2011	20 ani 6 luni
2012	21 ani
2013	21 ani 6 luni
2014	22 ani

2015	22 ani 6 luni
2016	23 ani
2017	23 ani 6 luni
2018	24 ani
2019	24 ani 6 luni
2020	25 ani

Iar art. 14 al aceleaşi Legi [20] stabileşte mărimea pensiilor pentru vechime în muncă în următoarele proporţii: pentru militarii care au îndeplinit serviciul prin contract, pentru persoanele din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, precum şi funcţionarii publici cu statut special din sistemul administraţiei penitenciare, care au o vechime în serviciu stabilită la art. 13 lit. a) (din 2020-25 de ani) – **50 procente din suma soldei**, iar pentru cei pensionaţi pentru limită de vîrstă sau din motive de boală – **55 procente din suma soldei**; pentru fiecare an complet de vechime în serviciu peste vechimea stabilită la art.13 lit. a) – 3 procente din sumele respective ale soldei, dar în total nu mai mult de **75 procente din aceste sume**.

În contextul dat venim și cu prevederile **art. 128 alin. (1) din Codul Muncii**, [4] ***salariul reprezintă orice recompensă sau câștig evaluat în bani, plătit salariatului de către angajator în temeiul contractului individual de muncă, pentru munca prestată sau care urmează a fi prestată.***

Art. 130 Codul Muncii [4] Structura salariului, condiţiile şi sistemele de salarizare *"(1) Salariul include salariul de bază (**salariul tarifar, salariul funcției), salariul suplimentar (adaosurile și sporurile la salariul de bază) și alte plăți de stimulare și compensare.** (2) Retribuirea muncii salariatului depinde de cererea și oferta forței de muncă pe piața muncii, de cantitatea, calitatea și complexitatea muncii, de condițiile de muncă, de calitățile profesionale ale salariatului, efortul și responsabilitățile salariatului, natura și rezultatele muncii lui și/sau de rezultatele activității economice a unității.*

(3) Munca este retribuită pe unitate de timp sau în acord atît în sistemul tarifar, cît şi în sistemele netarifare de salarizare.

(4) În funcţie de specificul activităţii şi condiţiile economice concrete, unităţile din sectorul real aplică, pentru organizarea salarizării, sistemul tarifar şi/sau sistemele netarifare de salarizare.

(5) Alegerea sistemului de salarizare în cadrul unităţii se efectuează de către angajator după consultarea reprezentanţilor salariaţilor".

Potrivit **art. 20 alin. (1) al Legii cu privire la statutul militarilor nr. 162-XVI** [23]**,** militarii sunt supuși asigurării obligatorii de stat în modul stabilit de legislația în vigoare, iar prevederile **art. 1 din Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr. 156 din 14 octombrie 1998**[5], statuează expres că:

- ✓ *pensie calculată* reprezintă drept bănesc, stabilit în funcție de contribuțiile achitate în bugetul asigurărilor sociale de stat și de durata stagiului de cotizare, reexaminat, majorat și indexat;
- ✓ *stagiu de cotizare reprezintă însumare a perioadelor de activitate prin care s-au plătit contribuții de asigurări sociale de stat în bugetul asigurărilor so-*

ciale de stat venit asigurat reprezintă venit pe care s-au plătit contribuţii de asigurări sociale.

Totodată, **potrivit art. 7 din Legea 156/1998**[5], dovada stagiului de cotizare se face pe baza datelor din codul personal, gestionat în conformitate cu **Legea privind sistemul public al asigurărilor sociale nr. 489 din 08.07.1999** [21]. În baza **art.8 alin. (1) și (2) din Legea 156/1998** [5], baza de calcul al pensiei o constituie venitul mediu lunar asigurat din toată perioada de activitate, valorizat la momentul stabilirii pensiei. *Venitul mediu lunar asigurat se determină din suma contribuţiilor plătite în perioadele contributive, cotele* ***de contribuţii stabilite prin lege*** *pentru aceste perioade şi numărul total de luni de cotizare*. Formula de calcul al venitului mediu lunar asigurat este redată în anexa nr.1, parte integrantă a prezentei legi. Iar conform art.9 lit.a) din Legea sus indicată, în sistemul public, se acordă următoarele categorii de pensii: În sistemul public, se acordă următoarele categorii de pensii:

a) pensie pentru limită de vârstă;
b) pensie de dizabilitate;
c) pensie de urmaș;
d) pensie specială;
e) pensie anticipată pentru carieră lungă.

În conformitate cu **art. 10** al aceleași legi **pensia specială** reprezintă pensia publică stabilită și plătită conform prevederilor altor legi.

Dreptul la pensie este imprescriptibil, prevede art. 2 a **Legea 156/1998** [5]**,** fapt ce denotă posibilitatea persoanei ce se consideră vătămată într-un drept al său în sensul art. 17 CA RM, să-și revindece dreptul în orice moment.

Conform **art. 44 din Legea asigurării cu pensii a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23 iunie 1993**[20],

(1) Pensia pentru militarii care au satisfăcut serviciu prin contract, pentru persoanele din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne şi pentru familiile lor se calculează din solda acestora.

(2) ***Pensia pentru persoanele menţionate se calculează din: salariul funcţiei, salariul pentru gradul militar sau special, sporul procentual pentru vechime în serviciu primite înainte de concediere, precum şi din media lunară a altor recompense, plăţi, sporuri şi suplimente primite în ultimul an de serviciu, cu excepţia plăţilor compensatorii şi a indemnizaţiei băneşti unice în mărimea sumei mijloacelor băneşti de întreţinere pe un an.***

Conform p. 1 al Hotărârii Guvernului nr. 78 din 21.02.1994 cu privire la modul de calculare a vechimii în muncă [8]**,** stabilire şi plată a pensiilor şi indemnizaţiilor militarilor, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, colaboratorilor Centrului Naţional Anticorupţie şi funcţionarilor publici cu statut special din cadrul sistemului administraţiei penitenciare, pensiile persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne se calculează din salariul funcţiei, salariul pentru gradul militar sau special, sporul procentual pentru vechime în muncă,

primite înainte de concediere, precum şi din ***media lunară a altor recompense, plăţi, sporuri şi suplimente, primite în ultimul an de serviciu.***

Punctul 3 al.(1) al aceleiaşi Hotărâri[8] prevede că în media lunară a recompenselor, plăţilor, sporurilor şi suplimentelor se includ ***recompensele, plăţile, sporurile şi suplimentele care, conform legislaţiei în vigoare, sânt acordate <u>permanent</u>***.

Totodată, indemnizaţia pentru executarea conştiincioasă a obligaţiunilor de serviciu, pentru disciplină ireproşabilă (premiile militarilor de la întreprinderile autogestionare) şi asistenţa materială se iau în considerare în mărimile real plătite în ultimul an de serviciu, dar nu mai mult decît mărimile prevăzute în anul calendaristic respectiv.

Nu se includ în media lunară a recompenselor, plăţilor, sporurilor şi suplimentelor, primite în ultimul an de serviciu, indemnizaţia de concediere şi plăţile compensatorii.

Se consideră plăţi compensatorii:

compensaţia pentru concediul nefolosit;

compensaţia în schimbul raţiei alimentare;

compensaţia în schimbul echipamentului;

compensaţia pentru mutilare sau altă daună pricinuită sănătăţii;

compensaţia pentru închirierea spaţiului locativ;

indemnizaţiile de transfer;

plăţile de asigurare;

îndemnizaţiile de instalare, diurnele şi alte plăţi, raportate la cheltuielile de deplasare, precum şi sporurile şi suplimentele la salariu, care se plătesc în loc de diurnă;

îndemnizaţiile lunare în mărimea unui salariu pentru efectivul de trupă şi corpul de comandă ale Departamentului pentru combaterea crimei organizate şi corupţiei al Ministerului Afacerilor Interne;

majorările la salariile de funcţie, plătite în timpul aflării în Forţele de menţinere a păcii, precum şi colaboratorilor instituţiilor penitenciare dislocate în or. Bender;

plăţile stimulatorii cu caracter unic (inclusiv premiile), acordate cu prilejul jubileelor şi pentru muncă sîrguincioasă;

pensiile şi alte plăţi cu caracter unic şi compensatoriu;

sporul la salariul de funcţie în cuantum de 50%, prevăzut de art.29 pct.5 al Legii cu privire la funcţionari publici cu statut special din cadrul sistemului administraţiei penitenciare nr.1036-XIII din 17 decembrie 1996[8].

Pînă a trece la analiza normelor sus indicate, venim cu menţiunea că în Hotărârea Guvernului 78/1994, în redacţia anului 2025, se face trimitere la Legea cu privire la funcţionari publici cu statut special din cadrul sistemului administraţiei penitenciare nr.1036-XIII din 17 decembrie 1996, care la rîndul său, este una abrogată odată cu intrarea în vigoare a Legii 300 din 21.12.2017 cu privire la sistemul administraţiei penitenciare [61].

Drept urmare, devine evident caracterul obligatoriu de modificare a p. 3 al Hotărîrii Guvernului nr. 78/1994 şi anume sintagma ”*sporul la salariul de funcţie în cuantum de 50%, prevăzut de art.29 pct.5 al Legii cu privire la funcţionari publici cu statut special din cadrul sistemului administraţiei penitenciare nr.1036-XIII din 17 decembrie 1996”,* reieşind din noile prevederi legale şi adaptate la ele

Revenim la analiza normelor sus indicate venim cu unele concluzii cum ar fi: unul din criterii de acordare a dreptului la pensie este existența stagiul de cotizare, care este recunoscut de autoritatea publică, numai în cazul cînd s-au plătit contribuții de asigurări sociale; în cazul subiecților speciali, se calculează și se include în formula de calcul acele sume, din care au fost plătite contribuțiile conform prevederilor legale, pe perioada de 12 luni anterioară pensionării; din considerentul că autoritatea publică cu care subiectul special a fost în relații de muncă include anumite sume, se prezumă că au fost achitate cotizațiile și, respectiv, autoritatea publică ce efectuează achitarea ar fi trebuit să preia informația și să o aplice. Sigur, în contextul dat, analizăm cum ar fi trebuit să fie în ideal, respectiv, ca cetățeanului să-i fie asigurat dreptul la pensie, fără careva consecințe negative;

În realitate situația este diferită, motivul de bază fiind pozițiile diferite a autorităților publice competente în raport cu sumele achitate pe perioada de 12 luni anterioară pensionării;

În concluzie menționăm, că din cele expuse supra se determină, că subiecții speciali achită din toate sumele contribuțiile de asigurări sociale, fapt ce, după noi, este unul din temeiul juridic de bază, care trebuie luat în considerație la stabilirea pensie. Venim cu mențiunea că prezentele prevederi se aplică in coroborare cu prevederile normelor speciale ce se aplică în prezenta speță, care le analizăm pe parcursul articolului propus.

În limita prezentei cercetări apare întrebarea în competența cărei autorități publice intră plata pensiilor şi prestaţiilor sociale militarilor care au îndeplinit serviciul prin contract, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, sistemului penitenciar, ofiţerilor de protecţie şi colaboratorilor organelor securităţii statului şi Centrului Naţional Anticorupţie. Întrebarea este logică, din considerentul că, pînă-n 2017 la unii din subiecții speciali li se calcula și se achita de către autoritatea publică cu care erau în relații de muncă pînă a beneficia de dreptul la pensie. Drept urmare, devenea responsabilă autoritatea publică de unde se pensiona subiectul special, iar în caz de dezacord cu actul administrativ, în instanța de judecată calitate de pîrît, autoritatea publică cu care a fost în relații de muncă pînă a beneficia de dreptul la pensie.

După cum am menționat, în 2017 s-a schimbat conceptual situația și respectiv, autoritatea publică competentă de a efectua plățile ce țin de dreptul la pensie este Casa Națională de Asigurări Sociale. Drept argumentare a poziției sus invocate, venim cu prevederile **Hotărârii Guvernului nr. 1427 din 28.12.2016, ”cu privire la preluarea atribuţiilor de plată a pensiilor şi prestaţiilor sociale militarilor care au îndeplinit serviciul prin contract, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, sistemului penitenciar, ofiţerilor de protecţie şi colaboratorilor organelor securităţii statului şi Centrului Naţional Anticorupţie”** [18], și anume că Ministerul Afacerilor Interne, Ministerul Apărării, Departamentul Instituțiilor Penitenciare, Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova, Centrul Național Anticorupție, Serviciul de Protecție și Pază de Stat transmit Casei Naționale de Asigurări Sociale, pînă la 30 iunie 2017, conform graficului stabilit de către Casa Națională de Asigurări Sociale, documentele și informația, în format electronic, privind stabilirea pensiilor, alocațiilor lunare de stat, alocațiilor lunare nominale pentru merite deosebite

față de stat ale beneficiarilor de pensii, stabilite pînă la 31 decembrie 2016. Respectiv, Casa Națională de Asigurări Sociale **efectuează plata pensiilor** și prestațiilor sociale începând cu 1 ianuarie 2017.

Și aici ne întoarcem la întrebare de mai sus de ce am accentuat definițiile ce ni le propune **art. 1[1] al Legii privind pensiile de asigurări sociale de stat nr. 156 din 14.10.1998**[5], de ”pensie calculată”, tot aici găsim noțiune de ”pensie aflată în plată ca pensie achitată lunar beneficiarului prin intermediul prestatorului de servicii de plată desemnat de către beneficiar” și **art. 9** a aceleiași Legi (menționat supra) ne indică supra categoriilor de pensii și în coroborare cu **art. 10** ne dă o definiție a ”**pensiei speciale**” aplicată subiecților speciali, astfel ***”pensia specială reprezintă pensia publică stabilită și plătită conform prevederilor altor legi”,*** respectiv suntem în fața unei norme de blanchetă care face referire, de fapt, la acele norme speciale indicate supra.

Astfel, reieșind din motivul că apar competențe la fiecare autoritate publică separat, cum am menționat mai sus. Drept urmare, autoritatea publică cu care subiectul special a fost în raporturi juridice de muncă pînă a beneficia de dreptul la pensionare, are competența de a efectua calculul reieșind din toată activitatea subiectului special pe ultimul an de activitate înainte de pensionare și cel din urmă, în baza documentelor acordate de autoritatea publică cu care a fost în relații de muncă pînă la pensionare, depune petiția/dosarul de pensionare la Casa Națională de Asigurări Sociale. La data depunerii petiției, dosarul se examinează timp de 60 de zile în procedura administrativă conform prevederilor **art. 31 alin (3) a Legii 156/1998**[5] *Acordarea drepturilor la pensie sau respingerea cererii de pensionare se face prin decizie, emisă de organul teritorial de asigurări sociale și semnată de conducătorul acestuia, în termen de 60 de zile de la data depunerii cererii cu toate actele necesare*. Ca finalitate a procedurii administrative conform art. **78 CA RM[3] procedura administrativă se finalizează** prin efectuarea unei operațiuni administrative sau **prin emiterea unui act administrativ individual**, respectiv încheierea unui contract administrativ, respectiv Casa Națională de Asigurări sociale emite o Decizie în acest sens, unde este indicată mărimea pensiei, suma finală.

Venim cu mențiunea că la baza formulei de calcul stă **Certificatul privind plata soldei lunare și ajutorul material pentru calcularea pensiei** sau poate fi și o altă denumire (eliberat de autoritatea publică cu care subiectul special a fost în relații de muncă pînă a beneficia de dreptul la pensie), care în esență reprezintă un tabel unde sunt incluse mai multe rubrici, cu includerea tuturor sporurilor, sumelor care forma salariul lunar al subiectului special pe ultimul an de activitate înainte de a se pensiona. Certificatul sus indicat are mai multe așa numitele rubrici, în prezenta cercetare ne vom referi doar la acele puncte/rubrici ce, drept urmare, devin obiectul litigiului în instanța de judecată, din motiv că nu sunt incluse în formula de calcul pentru a se include în suma finală de pensie. Astfel, este vorba de așa categorii de plăți cum ar fi: **înlocuirea funcției temporar vacante cumular; spor pentru performanțe; spor caracter specific (cumul); spor lunar (cumul); premiul unic; premiul anual; sporul pentru munca de noapte; sporul de compensare pentru munca prestată în condițiile de risc sporit etc.**

Dup cum am descris mai sus cetățeanul/subiectul special depune cerere/petiție la Casa Națională Asigurări Sociale, cu tot pachetul de documente eliberat de autoritatea

publică cu cerea fost în relații de muncă pînă la pensionare, în termen de 60 de zile se examinează cererea/petiția, ca finalitate se emite o Decizie ca act administrativ individual.

În contextul modificărilor sus enunțate, cînd vorbim de dezacord cu decizia autorității publice, în calitate de adresare prealabilă/adresare în instanța de judecată, calitate de pârît îi revine Casei Naţionale de Asigurări Sociale. Potrivit **art. 40 alin. (1), (2) din Legea 156/1998**[5], conform cărora decizia privind stabilirea dreptului la pensie sau respingerea cererii de pensionare, privind reţinerile din pensie sau încasarea sumelor plătite în plus poate **fi contestată la Casa Naţională de Asigurări Sociale. În caz de dezacord cu decizia Casei Naţionale de Asigurări Socialei, aceasta poate fi atacată în instanţa de contencios administrative competentă în coroborare cu legea generală**. În coroborare cu **art. 165 CA RM** [3] prevede că ***cererea prealabilă se depune în termen de 30 de zile*** *de la comunicarea sau notificarea actului administrativ individual ori a respingerii petiției,* cererea prealabilă se depune către Casa Națională Asigurări Sociale, cea din urmă, conform alin **(3) art. 167 CA RM** "Autoritatea publică emitentă **soluționează cererea prealabilă în termen de 15 zile calendaristice**[3]**.** *Prevederile art. 60 alin. (2)–(5) se aplică corespunzător", în caz că cetățenul/subiectul special nu este de acord cu răspunsul la cererea prealabilă și se consideră vătămat în drepturile sale prin prisma art. 17 CA RM, are dreptul să depună o cerere de chemare în judecată*. Și nu în ultimul rînd să se țină cont de prevederile art. **208 CA RM** [3] *Până la înaintarea acțiunii în contencios administrativ se va respecta procedura prealabilă, cu excepțiile prevăzute de lege. (2) Dacă autoritatea publică competentă decide cu privire la cererea prealabilă, deși termenul pentru depunerea cererii prealabile nu a fost respectat, acțiunea în contenciosul administrativ este oricum admisibilă. Această prevedere nu se aplică în cazul în care printr-un act administrativ individual este favorizat un terț.*

(3) Dacă procedura prealabilă nu este prevăzută de lege, acțiunea în obligare se admite numai în cazul în care reclamantul a depus anterior la autoritatea publică competentă o cerere de emitere a actului administrativ individual..."

De ce este atît de important să fie respectată procedura prealabilă? Răspunsul este unul foarte simplu, din motiv că nerespectarea procedurii prealabile duce la consecințe cu efecte juridice destul de drastice reieșind din prevederile **p. f) alin. (2) art. 207 CA RM**[3] *Acțiunea în contencios administrativ se declară inadmisibilă în special cînd:f) nu sînt întrunite condițiile prevăzute la art. 208. Doar că în alin (4) al aceluiași articol, legiuitorul vine cu mențiunea " (4) Declararea acțiunii ca inadmisibilă în baza temeiurilor specificate la alin. (2) lit. f) – h) nu exclude posibilitatea adresării repetate în judecată a aceluiași reclamant cu aceeași acțiune.",* fapt ce acordă o șansă reală cetățeanului să- și revindece dreptul vătămat în termen. Doar că, după noi , există riscul că la data emiterii Încheierii de inadmisibilitate de către instanța de judecată, să fie expirat termenul legal de 30 de zile. Poziția dată o prezentăm ca un risc real și venim cu recomandarea de a fi depusă cererea de chemare în judecată în primele zile din data cînd se începe calcularea termenul de 30 de zile de depunere a cererii prealabile.

În continuarea idei este important să determinăm felul de acțiune în contencios administrativ [24, 25] conform **art. 206 CA RM** [3] în coroborare cu **art. 224 CA RM**[3],

drept urmare suntem în fața **acțiunii în obligare**,are ne obligă la respectarea anumitor termene. Şi anume **art. 208** în coroborare cu **alin (1) art. 209 CA RM** [3] Acțiunea în contestare și acțiunea în obligare se înaintează în decurs de **30 de zile**, dacă legea nu prevede altfel.

Expunerea succintă supra procedurii, a avut drept scop de a aduce o claritate în astfel de litigii şi cum am menționat mai sus există anumite categorii de plăți cum ar fi: **înlocuirea funcției temporar vacante cumular; spor pentru performanțe; spor caracter specific (cumul); spor lunar (cumul); premiul unic; premiul anual; sporul pentru munca de noapte; sporul de compensare pentru munca prestată în condițiile de risc sporit**, **etc.** supra cărora instanțele de judecată se expun diferit de la caz la caz, fapt ce contravine principiului unificării practicii judiciare.

Cînd vorbim despre securitatea dreptului la pensie a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne, în acest sens venim cu practica judiciară a Colegiului civil, comercial şi de contencios administrativ al Curţii Supreme de Justiție, în ceea ce ține de includerea în formula de calcul în cazul **înlocuirii funcției temporar vacante cumular, spor caracter specific (cumul), spor lunar (cumul)** în domeniul propus spre cercetare, unde au autoritatea publică competentă a fost obligată să includă cumulul funcțiilor în formula de calcul [26,27,28,29,30,31,32,33,34] etc.

Deci, securitatea dreptului la pensie a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne prezumă o practică judiciară uniformă, mai mult ca atît **alin (3) art. 147 CA RM** [3] expres prevede ”*Un act administrativ individual de acordare periodică a prestațiilor materiale sau bănești se anulează sau se modifică cu efect pentru viitor și atunci cînd Curtea Supremă de Justiție schimbă practica judiciară existentă și aceasta este favorabilă persoanei îndreptățite*”. Respectiv există pîrghii juridice în acest sens atît pentru autoritățile publice, cît și pentru unificarea practicii judiciare, respectiv cetățeanul poate pretinde la acea securitate a raporturilor juridice, garantată de stat.

Anume la acest capitol practica judiciară era una uniformă, la moment mai sunt și alte poziții a instanței de judecată cum ar fi Dosarul 3-50/2024; [35], unde capătul de cerere de includere a activității didactice prin cumul, cît și alte capete de cerere se resping. ca neîntemeiate, fapt de duce la încălcarea dreptului la proprietate.

Ținînd cont că, la moment, în mare parte găsim practica judiciară la prima instanță și Curtea de Apel Centru, respectiv propunem o analiză a Hotărîrilor primei instanțe [36,37, 38,39,40,41,42,43,44,45,46] şi a Deciziilor Curții de Apel Centru [47,48] în cea ce ține de obligarea autorității publice competente de a include în calculul plăților **sporul pentru performanțe, premiul unic, premiul anual, sporul pentru munca de noapte, sporul de compensare pentru munca prestată în condițiile de risc sporit etc.,** respectiv venim cu concluzia că practica judiciară diferă de la caz la caz, nu avem o claritate asupra poziție instanței de judecată în raport cu litigiile, care în esență au același obiect al litigiului.

În raport cu plățile sus indicate, la moment există o Decizie [49] a Curții Supreme de Justiție unde, prin au fost admise toate capetele de cerere. Aici venim cu mențiunea că instanța superioară s-a expus pe procedură, din motiv că a fost declarat tardiv apelul

depus de către autoritatea publică competentă, respectiv menținută de Curtea Supremă de Justiție.

Un alt compartiment ce l-am propus spre discuție este *premiul unic* și *premiul anual,* respectiv art. 17[62], 19[63], 21[64], 22[65] al Legii nr. 270 din 23.11.2018 **privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar [**50**]** ne propune definiția, cuantumul etc. a **premiului unic și anual, sporul pentru performanță, sporul cu caracter specific, sporuri pentru munca suplimentară, pentru munca de noapte și pentru munca prestată în zilele de sărbătoare nelucrătoare și/sau în zilele de repaus,** iar în raport cu modul de acordarea mecanismul de aplicare a normei sus indicate, Guvernul Republicii Moldova [51] ne propune anexa 3, 4 și 10 respectiv: Regulamentul-cadru cu privire la modul de stabilire a sporului pentru performanță personalului din unitățile bugetare,", "Regulamentul cu privire la tipurile şi modul de stabilire a sporurilor cu caracter specific", "Regulamentul privind modul de calculare și plată a premiului anual personalului din unitățile bugetare"

Înainte de a trece la analiza actelor normative venim cu prevederile art. 10 al Legii nr. 270 din 23.11.2018 **privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar [50],** Componentele salariului lunar (1) Salariul lunar al personalului din unitățile bugetare pentru activitatea desfăşurată pe durata normală a timpului de lucru stabilită de lege este constituit din:

a) partea fixă, compusă din:
- salariul de bază;
- sporul lunar în valoare fixă;
- sporul lunar pentru gradul profesional;
- sporul lunar pentru deținerea titlului științific și/sau științifico-didactic;
- sporul lunar pentru deținerea titlului onorific;

b) partea variabilă, care cuprinde:
- sporul pentru performanță;
- sporuri cu caracter specific.

(2) Suplimentar la cele menționate la alin.(1), personalul unităților bugetare beneficiază, după caz, de:
- sporul de compensare pentru munca prestată în condiții nefavorabile;
- sporuri pentru munca suplimentară, pentru munca de noapte și/sau pentru munca prestată în zilele de sărbătoare nelucrătoare și/sau în zilele de repaus;
- spor pentru participare în proiecte de dezvoltare finanțate din surse externe;
- spor pentru realizarea sarcinilor prioritare în contextul implementării cerințelor de aderare la Uniunea Europeană;
- sporul de compensare pentru munca prestată în condiții de risc sporit pentru sănătate;
- sporul pentru consolidarea capacităților instituționale ale autorităților publice locale amalgamate;
- sporul pentru consolidarea capacităților manageriale și profesionale ale personalului din cadrul autorităților publice locale de nivelul întâi;
- premii unice;
- premiu anual.

Respectiv, dacă ne întoarcem la ideea, concluzia de mai sus că pentru a fi stabilită suma spre achitarea a pensie subiecților speciali, din salariile achitate în ultimele 12 luni precedente pensionării subiectului special au achitat contribuțiile achitate în bugetul asigurărilor sociale de stat. Din motiv că nu este tema prezentului articol metoda de calcul a contribuțiilor sociale, lăsăm pe seama specialiștilor în domeniu.

Reieșind din ierarhia normelor juridice pe lîngă legea/legile generală/generale invocată mai sus, ne propunem coroborarea cu Hotărîrea Guvernului 78/1994 [8], unde în p. 3 al.(1) se prevede că media lunară a recompenselor, plăţilor, sporurilor şi suplimentelor se includ ***recompensele, plăţile, sporurile şi suplimentele care, conform legislaţiei în vigoare, sînt acordate permanent***.

Anume această poziție a legiuitorului ce obligă la o acordare permanentă a plăților și duce la mai multe discuții, și respectiv, poziții diferite în acest sens.

Respectiv Hotărîrea Guvernului 78/1994 [8] menționează că i**ndemnizaţia pentru executarea conştiincioasă a obligaţiunilor de serviciu, pentru disciplină ireproşabilă** (premiile militarilor de la întreprinderile autogestionare) şi asistenţa materială **se iau în considerare** în mărimile real plătite în ultimul an de serviciu, dar nu mai mult decît mărimile prevăzute în anul calendaristic respectiv.

Și tot acea normă de propune o listă exhaustivă cu ce plăți nu se includ ținînd seama de specificul activității subiecților speciali. ***Nu se includ*** *în media lunară a recompenselor, plăţilor, sporurilor şi suplimentelor, primite în ultimul an de serviciu****, indemnizaţia de concediere şi plăţile compensatorii 66[].***

Iată aici autoritatea publică cu care subiectul special a fost în relații de muncă pînă la pensionare, ar trebui să facă o claritate plăţile stimulatorii cu caracter unic (inclusiv premiile), acordate cu prilejul jubileelor şi pentru muncă sîrguincioasă, premiile unice, premiul unic, premiul anual, indemnizaţia pentru executarea conştiincioasă a obligaţiunilor de serviciu, pentru disciplină ireproşabilă etc. Și, respectiv, în Certificatul eliberat de autritatea publică cu care subiectul special a fost în relații de muncă pînă la pensionare**,** ar fi binevenit să facă o claritate la aceste categorii de plată pentru crea situații discutabile.

Este inerentă în însăși noțiunea de „instanță” capacitatea de a lua o decizie cu caracter obligatoriu, care nu poate fi modificată de o autoritate nejudiciară în detrimentul unei părți (Van de Hurk împotriva Țărilor de Jos [15], pct. 45). În fapt, unul din elementele fundamentale ale preeminenței dreptului este principiul securității raporturilor juridice, care presupune, între altele, ca soluția dată în mod definitiv în orice litigiu de către instanțe să nu mai poată fi pusă în discuție [52], Brumărescu împotriva României (MC), pct. 61].

Modificarea jurisprudenței naționale: cerințele securității juridice și de protecție a încrederii legitime a justițiabililor nu consacră dreptul dobândit unei jurisprudențe constante [53, Unédic împotriva Franței, pct. 74]. O evoluție a jurisprudenței nu este în sine contrară bunei administrări a justiției [54, Parohia Greco-Catolică Lupeni și alții împotriva României (MC), pct. 116], întrucât lipsa unei abordări dinamice și evolutive ar împiedica orice modificare sau îmbunătățire [55,56, Nejdet Şahin şi Perihan Şahin (MC), pct. 58, și Albu și alții împotriva României, pct. 34]. În hotărârea

Atanasovski împotriva „Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei", pct. 38[58], Curtea a hotărât că în cazul în care există o jurisprudență constantă („well-established jurisprudence") cu privire la problema în cauză, instanța supremă trebuie să ofere motive substanțiale pentru a-și explica îndepărtarea de la această jurisprudență, fără a încălca drepturile justițiabililor, pentru a pronunța o decizie suficient motivată. Este posibil ca îndepărtarea de la jurisprudența internă care afectează o procedură civilă pendinte să antreneze o încălcare a Convenției [58](Petko Petkov împotriva Bulgariei, pct. 32-34) [59].

Statul trebuie să dispună de motive întemeiate pentru a pune în funcţiune orice ingerinţă privind dreptul la proprietate, aceasta urmând a fi nu doar legală şi urmărind un scop legitim de protecţie a interesului general, dar şi necesară în vederea atingerii acelui scop, în acelaşi timp - rezonabilă şi proporţională, adică cel mai bine plasată să asigure un echilibru just între interesele general şi individual implicate la caz [60].

Concluzii. Dreptul la pensie: caracteristici juridice, probleme de aplicare și perspective de uniformizare a practicii judiciare

Dreptul la pensie reprezintă un drept fundamental, de natură viageră și imprescriptibilă, fiind protejat, în esența sa, prin prisma dispozițiilor articolului 1 din Protocolul nr. 1 adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului privind protecția proprietății. Această protecție subliniază natura patrimonială a pensiei și impune statului obligația de a garanta respectarea și exercitarea efectivă a acestui drept.

În cadrul prezentului articol, autorii formulează o serie de întrebări juridice relevante și propun o analiză detaliată a cadrului legal aplicabil în materia dreptului la pensie, însoțită de observații critice și sugestii de îmbunătățire. Totodată, este adusă în atenția cititorului o selecție de practici judiciare în domeniu, care pot constitui un reper în procesul de uniformizare a jurisprudenței.

Un aspect esențial semnalat îl constituie lipsa de coerență în aplicarea legii, ceea ce conduce, în practică, la soluționarea diferită a unor litigii similare, în funcție de circumstanțele concrete sau de interpretarea instanței competente. Această stare de fapt afectează predictibilitatea și securitatea raporturilor juridice, principii fundamentale într-un stat de drept.

În plus, autorii analizează procedura de contestare a unui act administrativ defavorabil emis de autoritatea publică competentă, insistând asupra necesității parcurgerii procedurii prealabile, ca o etapă obligatorie în mecanismul de control jurisdicțional al legalității actelor administrative.

Din analiza reglementărilor în vigoare, se constată că unul dintre criteriile principale pentru acordarea dreptului la pensie subiecților speciali îl constituie existența stagiului de cotizare recunoscut de autoritatea publică. Acest stagiu este validat exclusiv în situația achitării contribuțiilor de asigurări sociale, în special pentru perioada de 12 luni anterioară pensionării.

În consecință, subiecții speciali sunt obligați să achite contribuții de asigurări sociale din toate veniturile obținute, aspect care, în opinia autorilor, reprezintă un fundament juridic solid ce trebuie avut în vedere la stabilirea pensiei.

De asemenea, în contextul competențelor partajate între diverse autorități publice, se subliniază faptul că instituția publică cu care subiectul special a fost în raporturi juridice de muncă anterior pensionării este competentă să efectueze calculul pensiei, luând în considerare întreaga activitate desfășurată de acesta în ultimul an de muncă.

În acest sens, se impune ca autoritatea publică cu care subiectul special a fost în raporturi juridice de muncă anterior dobândirii dreptului la pensie să ofere o delimitare clară și detaliată cu privire la natura juridică a plăților cu caracter stimulator, acordate ocazional sau permanent. Acestea includ, fără a se limita la: plățile unice cu prilejul aniversărilor sau jubileelor, recompensele pentru muncă sârguincioasă, premiile unice sau anuale, precum și indemnizațiile acordate pentru executarea conștiincioasă a obligațiilor de serviciu ori pentru o conduită disciplinară ireproșabilă.

În mod corespunzător, în conținutul certificatului eliberat de această autoritate – document esențial în procesul de stabilire a pensiei – este necesară menționarea explicită și distinctă a acestor categorii de plăți. O asemenea clarificare contribuie la evitarea unor interpretări ambigue sau contradictorii care pot genera incertitudini juridice și litigii, afectând astfel atât drepturile subiectului special, cât și coerența aplicării reglementărilor în domeniul pensiilor.

O problemă majoră identificată în acest domeniu o constituie lipsa de uniformitate a practicii judiciare, care conduce la soluționări divergente ale unor litigii ce vizează obiecte similare. Această situație creează o incertitudine semnificativă atât pentru autoritățile publice, cât și pentru beneficiarii dreptului la pensie.

Astfel, este esențială consolidarea unui cadru juridic coerent și previzibil, în vederea asigurării unei practici judiciare unitare și a protejării efective a drepturilor cetățenilor, în conformitate cu principiile constituționale și cu angajamentele internaționale ale statului.

Articol elaborat în cadrul proiectului Securitatea Națională a Republicii Moldova în contextul aderării la UE: abordări juridice, politologice și sociologice. (Code: 01.05.01)

BIBLIOGRAFIE:

1. Ghid privind art. 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Actualizat la 30.04.2020. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_rum
2. Constituția Republicii Moldova din 19.07.1994 (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr. 78, art. 140), cu modificările ulterioare.
3. Codul administrativ al Republicii Moldova nr. 116 din 19.06.2018. Publicat: 17-08-2018 în Monitorul Oficial Nr. 309-320 art. 466.
4. Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154 din 28.03.2003. Publicat: 29-07-2003 în Monitorul Oficial Nr. 159-162 art. 648.
5. Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr. 156 din 14 octombrie 1998. Publicat 17-12-1998 în Monitorul Oficial Nr. 111-113 art. 683.
6. Legea cu privire la statutul militarilor nr. 162-XVI din 22.07.2005 cu privire la statutul militarilor. Publicat : 30-09-2005 în Monitorul Oficial Nr. 129-130 art. 618.
7. Legea asigurării cu pensii a militarilor și a persoanelor din corpul de comandă și trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23 iunie 1993. Publicat: 30-07-1993 în Monitorul Oficial Nr. 7 art. 220.

8. Hotărârii Guvernului republicii Moldova nr. 78 din 21.02.1994 cu privire la modul de calculare a vechimii în muncă stabilire şi plată a pensiilor şi indemnizaţiilor militarilor, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, colaboratorilor Centrului Naţional Anticorupţie şi sistemului penitenciar. Publicat : 28-02-1994 în Monitorul Parlamentului Nr. 2 art. 50.
9. Protocolul adiţional la Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale Paris, 20.III.1952. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
10. Mihai Poalelungi, Diana Sârcu, Lilia Grimalschi, Stas Splavnic, Alexandra Nica, Olga Dorul, Convenţia Europeană a drepturilor omului: Comentariu asupra hotărârilor Curţii Europene a drepturilor omului versus Republica Moldova: Concluzii şi recomandări, Chişinău: S. n., 2017 (ÎS FEP "Tipografia Centrală"). [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://www.inj.md/sites/default/files/Conventia%20Europeana.pdf
11. Cauza Soering v. Regatul Unit, 7 iulie 1989. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57619%22]}
12. Cauza Bucheň împotriva Republicii Cehe. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-65341%22]}
13. Koua Poirrez împotriva Franței. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61317%22]}
14. WesselsBergervoet împotriva Țărilor de Jos. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-5492%22]}
15. Van de Hurk împotriva Țărilor de Jos. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: .https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20VAN%20DE%20HURK%20v.%20THE%20NETHERLANDS%20-%20[Spanish%20Translation]%20summary%20by%20the%20Spanish%20Cortes%20Generales\%22%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-164367%22]}
16. Stec și alții împotriva Regatului Unit. [Accesat la 11.02.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-70087%22]}
17. Cimil D., Savciuv R. Garanții constituționale privind dreptul la pensie. [Accesat la 02.01.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/18_22_Garantii%20constitutionale%20privind%20dreptul%20la%20pensie.pdf
18. Hotărârea Guvernului nr. 1427 din 28.12.2016 cu privire la preluarea atribuţiilor de plată a pensiilor şi prestaţiilor sociale militarilor care au îndeplinit serviciul prin contract, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, sistemului penitenciar, ofiţerilor de protecţie şi colaboratorilor organelor securităţii statului şi Centrului Naţional Anticorupţie. Publicat : 30-12-2016 în Monitorul Oficial Nr. 478-490 art. 1511.
19. Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare "Moldova Europeană 2030" nr. 315 din 17.11.2022. Publicat : 21-12-2022 în Monitorul Oficial Nr. 409-410 art. 758.
20. Legea asigurării cu pensii a militarilor şi a persoanelor din corpul de comandă şi trupele organelor afacerilor interne nr. 1544 din 23 iunie 1993. Publicat : 30-07-1993 în Monitorul Oficial Nr. 7 art. 220.
21. Legea privind sistemul public al asigurărilor sociale nr. 489 din 08.07.1999. Publicat : 06-01-2000 în Monitorul Oficial Nr. 1-4 art. 2.
22. Hotărârii Guvernului republicii Moldova nr. 78 din 21.02.1994 cu privire la modul de calculare a vechimii în muncă stabilire şi plată a pensiilor şi indemnizaţiilor militarilor, persoanelor din corpul de comandă şi din trupele organelor afacerilor interne, colaboratorilor Centrului Naţional. Publicat : 28-02-1994 în Monitorul Parlamentului Nr. 2 art. 50.

23. Legea cu privire la statutul militarilor nr. 162-XVI din 22.07.2005. Publicat : 30-09-2005 în Monitorul Oficial Nr. 129-130 art. 618.
24. Jimbei I. Felurile de acțiuni în contencios administrativ. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/168-171_ 21.pdf.
25. Gațcan T. Categoriile de acțiuni în contencios administrativ. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12-15_52.pdf
26. Dosar nr. 3ra-502/17 din 17 mai 2017. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=36569
27. Dosar nr. 3ra-503/17 din 04 mai 2017. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=36371
28. Dosar nr. din 26 aprilie 2017. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=36119
29. Dosar nr. 3ra-534/19 din 24 aprilie 2019. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=50717
30. Dosar nr. 3ra-403/24. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=76731
31. Dosar nr. 3ra-219/19 din 13 martie 2019. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=49830
32. Dosar nr. 3ra-793/18 din 04.07.2018. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=45059
33. Dosar nr. 3ra-943/18 din 19.09.2018. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=46427
34. Dosar nr. nr. 3ra-259/21 din 17.03.2021. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=60264
35. Dosarul 3-50/2024; 2-24005638-12-3-11012024 din 19.02.2025. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/YTQ1YzcwZDItM2RmMC00ZDg4LWFjYWEtOGQxNTAyMmZiNGI2
36. Dosar nr. 3-573/2024 din 13 iunie 2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ZjNjM2VlMzctODkzMi00ZmU5LWFjYTMtMzY3MzQyYjIxMDVj
37. Dosarul nr. 3-3206/23 din 30.01.2025. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/NDAzYTdmY2QtNzMzNy00ODdjLTk4ZDctZjI4OWRjODlkZDM2
38. Dosar nr. 3-2359/2023 din 24.09.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/Y2Y4ZjU0ZDQtMjYzMC00OWYzLTg5YTctODk2NjQwMzM3ZjAz
39. Dosar nr. 3-2359/2023 din 24.09.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/Y2Y4ZjU0ZDQtMjYzMC00OWYzLTg5YTctODk2NjQwMzM3ZjAz
40. Dosarul nr. 3-2147/2023 din 25.06.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ZDA4MWIzMzQtMjNmMi00MzM3LTgxMjQtMDYzOTYwZDQ3NWM3
41. Dosar nr. 3-2395/2023 din 16.09.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/OTM1ODFjNGMtNDU5YS00NGJjLThkZWEtNzViMzA3ZWQzYzc1
42. Dosarul nr. 3-2001/2023 din 20.06.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/MDRhZjU0YTEtZWU5Yy00OTcxLWI5NmEtMmZlMjUzY2ZlM2Rm

43. Dosarul nr. 3-2553/2023 din 21.11.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ZjQzOTQ2YjctYTI4OC00OWZkLThhYWYtZTExMWVjNzRkYjdl
44. Dosarul nr.3-1247/2023 din 11.03.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/N2E4ZDgwYjUtMDE3ZS00YWIwLWIzY2MtNmZjNmE2MWU4MmE5
45. Dosarul nr. 3-1651/2023 din 26.04.2024. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/Y2Y5ODI2OWItN2Q3OS00ZWIxLThmM2ItOTQ0MDdlZTBlZDAx
46. Dosarul nr.3-2631/2022 din 06.12.2023. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/MzUyZGEwMTQtMmNlNS00MzI3LTkwNWUtODNkN2UxMDRiNmE0
47. Dosarul nr. 3a-833/24 (2-23096985-02-3a-29072024) din 28.01.2025. [Accesat la 30.01.2025]. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ZjhhYWUzZGEtOTFlOS00OWM0LWExN2QtZjgzZGQyM2QwNjVj
48. Dosarul nr. 3a-1406/24 din 17.12.2024. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/Y2Y3NjA0OTctZWEzZi00NDQ2LWFkYTMtMzI0ZjI2MWMyZGQ3
49. Dosarul nr. 3r-36/25 din 19 martie 2025. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=77701
50. Legea privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar nr. 270 din 23-11-2018. Publicat : 30-11-2018 în Monitorul Oficial Nr. 441-447 art. 715
51. Hotărârea Guvernului nr. 1231 din 12.12.2008 pentru punerea în aplicare a prevederilor Legii nr. 270/2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar. Publicat : 14-12-2018 în Monitorul Oficial Nr. 480-485 art. 1310
52. Brumărescu împotriva României nr. 28342/95 din 23.01.2001 [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22RUM%22],%22appno%22:[%2228342/95%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-99762%22]}
53. Unédic împotriva Franței nr. 20153/04 din 18.12.2008. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193427
54. Cazul Parohia Greco-Catolică Lupeni și alții împotriva României (MC) nr. 76943/11 din 29.11.2016. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169054
55. Nejdet Şahin şi Perihan Şahin împotriva Turciei (MC) nr. 13279/05 din 20.10.2011. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-341
56. Cazul Albu și alții împotriva României nr. 34796/09 din 10.08.2012 [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110805
57. Cazul Atanasovski împotriva „Fostei Republici Iugoslave a Macedoniei nr. 36815/03 din 06.06.2007. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-96673
58. Ghid privind art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului Dreptul la un proces echitabil (aspectul civil). Actualizat la 30 aprilie 2018. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Ghid-art.-6-din-CEDO-civil-30.04.2018.pdf
59. Cazul Petko Petkov împotriva Bulgariei nr. 2834/06 din 19.02.2013 referința 001-116594. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116594
60. Morăresu A. Principiul proporţionalităţii în sistemul Convenţiei Europene a Drepturilor Omului / Teză de doctor în drept. Chișinău: 2015. 170 p. [Accesat la 20.01.2025]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22685/adrian_morarescu_thesis.pdf<

61. Legea 300 din 21.12.2017 **cu privire la sistemul administraţiei penitenciare.** Publicat : 16-02-2018 în Monitorul Oficial Nr. 48-57 art. 124.. **https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105744&lang=ro#<**
62. **Sporuri cu caracter specific**(1) Personalul din unitățile bugetare beneficiază, după caz, de sporuri specifice grupului ocupațional sau categoriei de personal în modul stabilit de Guvern. Pentru autoritatea responsabilă de exercitarea controlului parlamentar, modul de acordare a sporului cu caracter specific se aprobă de Biroul permanent al Parlamentului.

(2) Suma anuală a sporurilor cu caracter specific incluse în partea variabilă a salariului lunar nu va depăși:

a) pentru personalul din domeniile învățământului, cercetării, culturii, tineretului, sportului, asistenței sociale – 10% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

b) pentru personalul din domeniul apărării naționale, securității statului și ordinii publice – 20% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

b^1) prin derogare de la prevederile lit. b), pentru personalul din domeniul apărării naționale, securității statului și ordinii publice implicat în activități speciale de combatere a terorismului – 120% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

b^2) pentru personalul din autoritatea competentă la nivel național în domeniul securității cibernetice, desemnată în temeiul Legii nr. 48/2023 privind securitatea cibernetică – 120% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

b^3) prin derogare de la lit. b), pentru personalul Centrului Național Anticorupție implicat în activități de prevenire și combatere a corupției – 30% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

c) pentru personalul medical, inclusiv care deține funcții publice cu statut special, din autoritățile/instituțiile/structurile medicale, din Centrul de Medicină Legală și din instituțiile de asistență socială – 75% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

d) pentru personalul din autoritatea responsabilă de exercitarea controlului parlamentar – 40% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

e) pentru personalul din autoritatea responsabilă de controlul constituționalității – 40% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

f) pentru personalul din autoritatea responsabilă de activitatea de monitorizare informațională, comunicare strategică și combatere a dezinformării – 40% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

g) pentru personalul din autoritățile responsabile de supravegherea și controlul de stat al spațiului audiovizual național, al protecției concurenței, precum și în domeniile transportului rutier, feroviar și naval, al muncii, securității și sănătății în muncă, al produselor nealimentare și protecției consumatorilor – 20% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

h) pentru personalul din autoritatea responsabilă de administrarea, deetatizarea, supravegherea și controlul proprietății publice a statului – 20% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific;

i) pentru personalul din autoritatea responsabilă de digitalizare în justiție și administrare judecătorească – 20% din suma anuală a salariilor de bază pentru personalul cu drept de a beneficia de spor cu caracter specific.

(3) Pentru autoritățile responsabile de administrarea veniturilor fiscale și vamale și responsabile de certificare, supraveghere și control în domeniul aviației civile, limitele sporurilor cu caracter specific se aprobă de Guvern.

Legea nr. 270 din 23.11.2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar. Publicat : 30-11-2018 în Monitorul Oficial Nr. 441-447 art. 715. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148679&lang=ro# (consulta la 20.01.2025)

63. **Sporuri pentru munca suplimentară, pentru munca de noapte și pentru munca prestată în zilele de sărbătoare** nelucrătoare și/sau în zilele de repaus(1) Pentru munca suplimentară, personalul unităților bugetare are dreptul la:

a) spor pentru orele de muncă prestate în afara duratei normale a timpului de muncă sau în zilele de sărbătoare nelucrătoare și/sau în zilele de repaus pentru activități desfășurate potrivit atribuțiilor postului, dacă orele de muncă suplimentară sau zilele de sărbătoare nelucrătoare și/sau zilele de repaus nu sunt compensate cu alte ore/zile libere în conformitate cu legile speciale/contractele colective de muncă/regulamentele interne;

b) spor pentru munca de noapte.

(2) Sporul pentru orele de muncă prestate în afara duratei normale a timpului de muncă sau în zilele de sărbătoare nelucrătoare și/sau în zilele de repaus pentru activități desfășurate potrivit atribuțiilor postului se stabileşte în condiţiile art. 103–105 din Codul muncii al Republicii Moldova, în mărime dublă a salariului de bază pe unitate de timp.

(3) Prevederile alin. (2) nu se aplică persoanelor salarizate prin cumul de funcții în cadrul aceleiași unități bugetare.

(4) Personalul care, potrivit programului normal de lucru, își desfășoară activitatea între orele 22.00 și 6.00 beneficiază pentru orele lucrate în acest interval de timp de un spor în mărime de 50% din salariul de bază pe unitate de timp, în condițiile stabilite la art. 103 și 159 din Codul muncii al Republicii Moldova.

64. Art. 21 alin. (1) al Personalul din unitățile bugetare poate beneficia de premii unice cu prilejul *sărbătorilor profesionale și al zilelor de sărbătoare nelucrătoare, care se plătesc din contul economiei mijloacelor alocate pentru retribuirea muncii pe anul respectiv, dar nu mai mult de 5% din fondul anual de salarizare la nivel de unitate bugetară. (2) Cuantumul premiului unic, în fiecare caz în parte, nu va depăși salariul de bază al persoanei premiate, cu excepția conducătorului unității bugetare și a adjunctului/locțiitorului acestuia, pentru care cuantumul premiului unic, în fiecare caz în parte, nu va depăși 50% din salariul de bază.(3) Premii unice pot fi acordate și drept măsuri de stimulare, dacă acestea sunt prevăzute în legi speciale, cu respectarea condițiilor alin. (1) și (2) din prezentul articol"*

Legea nr. 270 din 23.11.2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar. Publicat : 30-11-2018 în Monitorul Oficial Nr. 441-447 art. 715. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148679&lang=ro# (consulta la 20.01.2025)

65. *"(1) Personalul din unitățile bugetare poate beneficia de premiu anual pentru rezultatele activității în anul de gestiune, proporțional timpului efectiv lucrat în anul respectiv. (2) Indicii și mărimile premiilor pentru conducătorii unităților bugetare se stabilesc de către organul ierarhic superior. Mărimea maximă a premiilor pentru conducători nu poate depăși 50% din salariul de bază. (3) Premiul anual nu se acordă salariaților care, în cursul anului, au desfășurat o activitate profesională ineficientă sau necorespunzătoare ori au fost sancționați disciplinar, pentru perioada termenului de validitate a sancțiunii disciplinare*

aplicate salariatului în anul de gestiune. (4) Pentru acordarea premiului anual se utilizează mijloacele fondului de salarizare în mărime de până la 50% din salariile de bază ale persoanelor cu drept de a beneficia de premiu anual.(*5) Modul de acordare a premiului anual se stabilește de Guvern*.

Legea nr. 270 din 23.11.2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar. Publicat : 30-11-2018 în Monitorul Oficial Nr. 441-447 art. 715. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=148679&lang=ro# (consulta la 20.01.2025)<

66. Se consideră plăţi compensatorii:

compensaţia pentru concediul nefolosit;

compensaţia în schimbul raţiei alimentare;

compensaţia în schimbul echipamentului;

compensaţia pentru mutilare sau altă daună pricinuită sănătăţii;

compensaţia pentru închirierea spaţiului locativ;

indemnizaţiile de transfer;

plăţile de asigurare;

îndemnizaţiile de instalare, diurnele şi alte plăţi, raportate la cheltuielile de deplasare, precum şi sporurile şi suplimentele la salariu, care se plătesc în loc de diurnă;

îndemnizaţiile lunare în mărimea unui salariu pentru efectivul de trupă şi corpul de comandă ale Departamentului pentru combaterea crimei organizate şi corupţiei al Ministerului Afacerilor Interne;

majorările la salariile de funcţie, plătite în timpul aflării în Forţele de menţinere a păcii, precum şi colaboratorilor instituţiilor penitenciare dislocate în or. Bender;

plăţile stimulatorii cu caracter unic (inclusiv premiile), acordate cu prilejul jubileelor şi pentru muncă sîrguincioasă;

sporul la salariul de funcţie în cuantum de 50%, prevăzut de art.29 pct.5 al Legii cu privire la funcționari publici cu statut special din cadrul sistemului administrației penitenciare nr.1036-XIII din 17 decembrie 1996;

pensiile şi alte plăţi cu caracter unic şi compensatoriu.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.19 CZU 341.645.5(4):342.2(478)

CONVENȚIA PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE, CA O CONDIȚIE PREALABILĂ PENTRU INTERACȚIUNEA DINTRE CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI ȘI JURISDICȚIA JUDICIARĂ NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CAUZE CIVILE.

CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS AS A PREREQUISITE FOR INTERACTION BETWEEN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE NATIONAL JUDICIAL JURISDICTION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN CIVIL CASES.

Igor ARSENI, ***doctor în drept, conferenţiar universitar,***
Universitea de Stat din Comrat
e-mail: igorarseni1987 @gmail.com
ORCID: 0000-0002-9560-0011

Rezumat. *Problema interacțiunii dintre Curtea Europeană a Drepturilor Omului și organele judiciare naționale este relevată prin prisma procedurilor civile și a coordonării orizontale a procedurilor civile. Aceasta a devenit deosebit de relevantă datorită participării Republicii Moldova la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 1950.*

Cuvinte-cheie: *proceduri civile, justiție națională, interacțiune, convenție, Rebublica Moldova, CEDO.*

Summary. *The problem of interaction between the European Court of Human Rights and national judicial bodies is revealed through the prism of civil proceedings and horizontal coordination of civil proceedings. It has become especially relevant due to the participation of the Republic of Moldova in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950*

Key words: *civil procedures, national justice, interaction, convention, Republic of Moldova, ECHR.*

Introduction

The Republic of Moldova ratified the European Convention in 1997. This means that, on the one hand, citizens and organizations have the right to appeal to the European Court of Human Rights against violations by the state of the rights guaranteed by the

Convention, after exhausting domestic legal remedies; on the other hand, the Republic of Moldova falls under the jurisdiction of the European Court of Human Rights with regard to the payment of just satisfaction.

This situation has long shaped the prevailing view in the legislative, executive and scientific spheres that the European Court of Human Rights should be included in the hierarchy of national judicial bodies as the highest body exercising judicial functions. In this context, the only correct way to consider the legal status of the ECHR is its implementation, i.e. the decisions of the ECHR should be reflected in the national legal order.

However, as recent innovations in legislation and law enforcement in various legal systems (Great Britain, Germany, Italy, Austria) have shown, states are no longer content with the model of "Strasbourg said - case closed", but are interested in establishing a "dialogue" with the international court", and not only at the international level, but also at the level of domestic law.

The latter is possible only if there is an effective legal mechanism for interaction between the jurisdiction and the ECHR, and also provided that the legal position of the ECHR is applied domestically in civil proceedings, taking into account, and not as an indisputable constant imposed on itself. In this context, the European Court of Human Rights finds itself in the position of a secondary interpreter of conventional rights, which was the original intention of the drafters of the Convention. The primary interpreters should be the national courts themselves, which must, firstly, interpret Article 6 of the European Convention on Human Rights in the given context and in the light of the purpose and intentions of the international treaty, and secondly, take into account the existing practice of international courts.

As a result, a number of ontological and applied problems become real. The legal nature of the activities of the European Court of Human Rights in coordinating civil proceedings, as well as the legal nature and legal consequences of the legal positions contained in its rulings and decisions, require scientific analysis and definition. The seemingly traditional question of the role and place of the ECHR in the sources of procedural law requires a qualitative rethinking; there is an obvious need for a theoretical understanding of the mechanisms of interaction between the ECHR and national judicial bodies, as well as for developing proposals for their practical implementation. All this determines ***the relevance of the topic of this study*** .

Research and Findings

The previously studied ontology of interaction between the ECHR and national judicial bodies allows us to identify the prerequisites for this interaction: the universality of interaction between the ECHR and national judicial bodies is created and implemented through specific procedural actions and interpretation of the basic principles of civil procedural law in a broad sense. It reflects a pattern. It mediates the main (procedural) interaction between the ECHR as an international judicial body and national judicial bodies, and by their legal nature, decisions taken by the ECHR are acts of informal interpretation of the Convention, which must be taken into account when applying the norms of the Convention.

In this study, paragraph (1) of Article 6 of the European Convention on Human Rights plays the role of an interactive premise. Paragraph (1) of Article 6 is a normative component of the Resolution of the Parliament of the Republic of Moldova "On the Ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as Additional Protocols to this Convention" No. 1298 of 24.07.1997[16], the legal basis for the inclusion of the Convention in the legal system of the Republic of Moldova and a conventional norm defining the ontological standards of judicial value.

In order to clarify its nature, it seems necessary to turn to the understanding of the origin of law in the general theory of law, on the basis of which further conclusions are drawn. In legal literature, the dominant approach is that laws are organized in an orderly manner into systems (legal systems), in particular, characterized by a hierarchy (legal systems). [14, pp . 381-390] This approach has its origins in the purely legal theory of G. Kelsen, with a slight modification of the doctrine of the Argentine legal scholar K. Cosio. According to this theory, the legal system does not consist of agreed norms of one level; rather, it is a hierarchical structure of higher and lower legal norms, linked to each other by deterministic or subordination relations. [10, p . 180]

The basis for this approach is also provided by procedural legislation: having established that a normative legal act does not correspond to a normative legal act that has greater legal force, the court applies the provisions of the act that has the greatest legal force.[2]

In other words, a legal system is a "fixed geometric structure with a base and an apex" in which higher sources of law have greater legal force than lower ones, have priority, and are applied directly in the event of a dispute (lex superior derogat legi inferiori).

According to Part (1) of Article 2 of the Civil Procedure Code of the Republic of Moldova, the system of legislation on civil proceedings consists of the Constitution of the Republic of Moldova, decisions and rulings of the European Court of Human Rights and rulings of the Constitutional Court, this code and other organic laws. [2]

Interpreting the above legal provisions in conjunction with the Law of the Republic of Moldova "On International Treaties" No. 595 of September 24, 1999.[11] Most authors state that ratified and officially published international treaties of the Republic of Moldova (including the ECHR) are among the sources of procedural law that have the greatest legal force.

In particular, O.V. Abzanova points out that the sources of the arbitration process include international treaties that are part of the legal system and have priority over national legal norms (among such international treaties, the author cites the European Convention on Human Rights as an approximate list of arbitration procedures involving states). [15, p.202]

This understanding of the role and place of international treaties in the judicial system means that the ECHR is on the second level of the hierarchy (vertical) of sources of procedural law (after the Constitution of the Republic of Moldova), and therefore, according to paragraph (1) of Article 6 of the ECHR, it has priority over the rules of

national procedure, and the courts apply the ECHR directly. refers to the possibility of direct application by the courts. However, there is no interaction in this sense. There are also no grounds for a "dialogue" with the notorious ECHR. In our opinion, we do not agree with this approach.

First of all, as has already been emphasized earlier, the Constitution of the Republic of Moldova [3] incorporates the norms of international treaties, generally recognized principles and norms of international law into the legal system of the Republic of Moldova, and not into the legislative system. Thus, the reference to the Constitution is incorporated into the legal system of the Republic of Moldova. Consequently, the arguments about referring only to part (2) of Article 8 of the Constitution of the Republic of Moldova and recognizing the international legal norms specified therein as a source of domestic procedural law are completely unconvincing.

Secondly, it is necessary to analyze the procedural rules. Thus, the rules of an international convention have priority only if the rules of legal proceedings enshrined in this convention differ from the rules enshrined in law. In this case, we are talking about a set of rules regulating the procedure for legal proceedings and the procedure for the activities of each participant in the process - in a word, about the rules that constitute the form of civilized legal proceedings.

Article 6(1) of the ECHR differs from others: it does not regulate legal proceedings, but establishes internationally recognized requirements for the quality of judicial protection. This approach allows us to classify the right to a fair trial, enshrined in the ECHR, as a generally recognized principle of international law, that is, as a fundamental imperative norm of international law (jus cogens), accepted and recognized by the international community as a whole.

By comparing Article 6 of the European Convention on Human Rights with Article 8 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948, additional arguments can be made in favour of the above understanding of the legal nature of the rights under analysis. Since the norms of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 are undoubtedly generally recognised norms, the nature of Article 6 of the ECHR should be determined in the same way, since its content is similar.

Thus, on the basis of Part (1) of Article 2 of the Civil Procedure Code of the Republic of Moldova, it is impossible to conclude that the ECHR is recognized as a source of procedural law. Consequently, it would be incorrect to refer to these legal provisions to prove the possibility of direct application of the ECHR in procedural relations.

The position of Ya.F. Farkhtdinov, set out in his dissertation research (2002), seems somewhat contradictory, this is due to the fact that, on the one hand, the scientist concludes that "the inclusion of international treaties in the legal system does not mean their incorporation into the domestic legal system," that "the norms of international law do not mechanically become domestic law, that an international treaty cannot be a source of domestic civil procedural law," on the other hand, he comes to the conclusion that international treaties related to the legal system are a source of domestic law. Since it is impossible to be a source of domestic law and at the same time be outside the legal system, a certain imbalance is observed in the concepts proposed by the author. [7, p.198]

In general, such practice seems questionable. We are talking about legal acts that have equal legal force (for example, the European Convention on Human Rights and the Convention on Legal Assistance - both international treaties, in the ratification and official publication of which the Republic of Moldova participated, which affects the administration of justice), therefore it is incorrect to grant one of them the status of a source of national law. It is incorrect to grant one treaty the status of a national source of law and to deny such status to another treaty only on the basis of the presence of rules of legal procedure in it. Note: The Constitution of the Republic of Moldova also does not provide for procedural forms, but the legislator has expressly provided for them, which, undoubtedly, are a source of procedural law and do not require academic discussion.

Does the exclusion of the ECHR from the system of sources of procedural law mean that the ECHR cannot be applied to procedural relations? Does this mean that the ECHR cannot be applied to procedural relations? The answer to this question cannot be found in the works of scholars who adhere to this point of view.

In our opinion, the most justified approach is that according to which the norms of international treaties are not included in the legal system, but are an element of the system of sources of international law, representing the essence of an independent phenomenon that interacts with international law "on an equal footing", without being absorbed by domestic law and without changing its legal nature.

This conclusion is based on the analysis of the traditional doctrines of dualism and monism, which were developed both in the general theory of law and in the science of international law.[13, pp.15-16] The German scholar A. von Bogdandi wrote: "From a scientific point of view, dualistic and monistic theories are incompatible", they are "zombies" of the ideas of a bygone era, which either found refuge or were destroyed." [1, p.400]

In general, we agree with this assessment, but also recognize that these theories are crucial to solving the problems analyzed. As these theories developed, a new approach emerged - the theory of cooperation (interaction), which is gaining more and more supporters.

The point is that the systems of international and domestic law operate in different areas and therefore do not contradict each other. According to the eminent Italian jurist D. Anziolotti, "to speak of a conflict between international law and domestic law is as inaccurate as to speak of a conflict between the laws of different states." [4, p.69] The English jurist J. Brownlie said: "International law is characterized as a harmonizing law that does not provide for the automatic abolition of domestic norms incompatible with obligations in the international sense." [8, p.69]

The answer to the question of the role and place of international treaties in the national legal system should be sought in the interaction between them, and not in the dichotomy of "international law - domestic law", which gives preference to one of them over the other.

Thus, according to G.V. Ignatenko, sources of law are elements of the corresponding legal system, which differ in domestic and international law. An attempt to classify all acts applied by our country and its institutions as Soviet sources of law would mean

mixing completely different categories of law. According to the scientist, both national and international sources of law can be applied in the country's legal system. According to the author, the combination of various sources of law in conditions of coordinated implementation forms a "law enforcement complex". [9, p.140]

A. Voskuhle of the Federal Constitutional Court of Germany contrasted the hierarchical approach [the idea of the "pyramid" mentioned above] with the "mobile" idea or, as he put it, "mobile sculpture consists of a large number of elements that can be moved, but they are connected to each other by ropes and wires to keep them in balance." He writes figuratively that "mobile sculpture consists of a mass of elements that can be moved, but they are connected to each other by ropes and wires that keep them in balance." [19, pp.8-12]

The European Convention is not a source of domestic procedural law. By its legal nature, it is an element of the system of sources of international law and an independent legal system in the system of legal procedures of the Republic of Moldova. The Constitution of the Republic of Moldova proclaims that the European Convention on Human Rights has the same status in the national legal system as all its components, such as procedural law norms, legal relations, legal activity, legal consciousness and legal culture.

Neither the Constitution of the Republic of Moldova nor the Resolution of the Parliament of the Republic of Moldova on the ratification of the European Convention on Human Rights have changed the legal nature of the European Convention on Human Rights as an international treaty between states, nor the sources of procedural law of the Republic of Moldova. The issue is the attribution of legal significance to the European Convention (taking into account the interpretation of the European Convention by the European Court) in relation to the norms of national law, through the operation of the principle of conformity between international law and Moldovan law in various legal systems. This is a matter of interaction between jurisdiction and the European Court (as an interpreting body). Thus, the norms of national procedural law are the "channel" through which the rights guaranteed by the European Convention on Human Rights penetrate into national legislation.

Thus, paragraph 1 of Article 6 of the ECHR as a normative component of the Law of the Republic of Moldova on the ratification of the European Convention on Human Rights is a necessary condition for the interaction of the European Court of Human Rights with the national judicial system in the field of civil proceedings. The interaction of the European Court of Human Rights with national judicial bodies in the field of civil proceedings is a necessary condition.

As has been said before, if the European Convention on Human Rights does not contain procedural rules, then what kind of interaction can we talk about? The answer to this question already exists in modern procedural law.

According to T.V. Sakhnova, this interaction is determined by ontology, that is, the nature of civilization processes and their inherent values, formed by historical development. According to this scholar, the right to judicial protection arose and developed in the domestic legal space long before the conclusion of the European Convention, but

since 1950, the right to a fair and public trial within a reasonable time by independent and impartial courts created on the basis of law has been formed in the legal space. As T.V. Sakhnova writes, "from the particular to the general, but at the same time from the general to the particular," we see a historical logical turn in the civil process. [17, p.14]

In essence, Sir L. Hoffmann and Robert Spano defended the same argument, emphasizing the need to preserve the national content and domestic mechanisms of application of the rights enshrined in the Convention. They argued that the human rights enshrined in the European Convention are universal only at the abstract level, while remaining domestic at the level of application, since the interpretation of these rights requires taking into account a variety of compromises and reservations that are possible only in the context of a given society and its legal system. [12; 18, p . 492]

We endorse this approach. It is important to note that the right to a fair standard of judicial protection is not imposed on States by the Convention, just as the European Convention on Human Rights itself "did not emerge out of thin air or as a result of 'divine revelation', but reflects the ancient aspirations of European humanists." It has emerged throughout the history of civil procedure. [6, p.104]Jurisprudence began as a science of justice and injustice, manifesting itself primarily as a benevolent interpretation of the law, whose main concern is not the letter of the law, but its content and meaning. In his 8th Book of Answers, Modestinus wrote: "It is intolerable to any sense of right or judicial benevolence that laws created for the benefit of mankind should be transformed by harsh interpretations into laws whose severity is contrary to the well-being of mankind." He must make a decision in such a way that the authority of his dignity is increased by his reason" (Callistratus, On Judicial Inquiry, Vol. 1).[5, p.113]

The values that emerged from historical development were subsequently generally accepted as the minimum standards to which judicial protection in a state governed by the rule of law must be subject, which was ultimately reflected in Article 6 (1) of the European Convention on Human Rights. If we look at the preamble to the Convention, it is particularly clear that "the common heritage of political traditions, ideals, freedoms and the rule of law" is reflected there. These values returned to national processes with a new status (as generally recognized principles of international law).

Conclusion

Thus, the effect of the generally recognized principles of international law in the national legal space is a two-pronged process. On the one hand, Article 6 (1) of the European Convention on Human Rights was formed under the influence of the norms of national procedural law of various jurisdictions, which determined its content; on the other hand, having been formed, it had to operate in the national legal space along with national legal norms. In this context, international law must operate in a non-traditional and heterogeneous sphere. In other words, it must regulate relations between individuals, and not between subjects of international law. In this sphere, international law can function only with the help and through the mediation of domestic law. In civil proceedings, this function is implemented by the norms of national procedural law, which represent a mechanism for interaction between the ECHR and national judicial bodies.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

1. Bogdandy A. von. Piuralism, Direct Effect, and the Ultimate Say: On the Relationship between International and Domestic Constitutional Law // International Journal of Constitutional Law. 2008.
2. Civil Procedure Code of the Republic of Moldova No. 225-XV of 05/30/2003 // Official Monitor of the Republic of Moldova No. 111-115/451 of 06/12/2003.
3. Constitution of the Republic of Moldova of 07.29.1994. // Official Monitor of the Republic of Moldova No. 1 of 08/12/94.
4. Course of International Law [Text] / Translated from the 4th Italian ed. by AL Sacchetti and EM Fabrikov; Ed. and with a preface by Dr. of Law DB Levin. - Moscow: Publishing House of Foreign Literature, 1961.
5. Digests of Justinian / Trans. from Latin; Responsible. ed. L.L. Kofanov. TIM: Statut, 2002.
6. European Convention in the international system of human rights protection [Text] = European Convention in the international system of human rights protection / AI Kovler; Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation. - Moscow: Norma: Infra-M, 2018.
7. Farkhtdinov Ya. F. Sources of civil procedural law of the Russian Federation: Diss. ...Doctor of Law. Ekaterinburg, 2002.
8. International Law [Text]: In 2 books / J. Brownlie; Translation from English by Cand. of Law SN Andrianov; Edited and with an introduction [pp. 5-20] by Corresponding Member of the USSR Academy of Sciences GI Tunkin. - Moscow: Progress, 1977.
9. International Law and Domestic Law: Problems of Conjugacy and Interaction [Text]: Collection of Scientific Publications over Forty Years (1972-2011) / GV Ignatenko. - Moscow: Norma: INFRA-M, 2012.
10. Kelsen H. On the theory of interpretation // Legal Studies. 1990. Vol. 10.No. 2. P. 127; Cossio C. La plentitude del ordenamiento juridico. Buenos Aires, 1947.
11. Law of the Republic of Moldova «On International Treaties» No. 595 of 09/24/1999 // Official Monitor No. 24-26 of 03/02/2000.
12. Lord Hoffman. The Universality of Human Rights // Judicial Studies Board Annual Lecture, 19 March 2009. §§ 27, 38 // [Electronic resource] https://www.judiciary.gov. uk/announcements/speech-by-lord - hoffmann-theniversality- of – human -rights/ (visited 04/15/2025);
13. Marchenko MN, Deryabina EM Legal system of the European Union: monograph. M.: Norma, Infra-M, 2012.; Izhikov M. Yu. Interaction of international and domestic law in the field of human rights protection: Abstract of Cand. Sci. (Law) Dissertation. M., 2012.
14. Petrov AA, Shafirov VM Subject hierarchy of normative legal acts: Monograph, Moscow: Prospect, 2014.
15. Practice of application of the Arbitration Procedural Code of the Russian Federation / IV Reshetnikova [et al.]; editor-in-chief IV Reshetnikova. [Section I. Author – OV Aboznova]. — 5th ed., revised and enlarged. — Moscow: Yurait Publishing House, 2024.
16. Resolution of the Parliament of the Republic of Moldova «On Ratification of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as Additional Protocols to this Convention» No. 1298 dated 07.24.1997 // Monitorul Oficial No. 54-55 dated 08/21/1997.
17. Sakhnova TV The right to judicial protection as a substantive procedural right: the effect of globalization // Bulletin of the civil process. 2014. No. 3.
18. Spano R. Universality or Diversity of Human Rights? Strasbourg in the Age of Subsidiarity // Human Rights Law Review. 2014.

19. Voskuhle A. Pyramid or Mobile? - Protection of Human Rights by European Constitutional Courts (Speech at the Opening Ceremony of the 2014 Judicial Year at the European Court of Human Rights, Strasbourg, January 31, 2014) // Human Rights. The practice of the European Court of Human Rights. 2014. No. 4.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.20 CZU 327(478:4):316.48

EUROPENIZAREA SOCIETĂȚII REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA CONFLICTULUI SOCIAL[1]

EUROPEANIZATION OF THE SOCIETY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA LOOKING THROUGH SOCIAL CONFLICT

Ana PASCARU, ***doctor habilitat în filosofie***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
E-mail: apascaru2010@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4669-7996

Rezumat. *Problematica cercetării societății contemporane reprezintă o continuare a studiilor anterioare privind procesul de europenizare. Proces care în conținutul articolului este trecut prin prisma conflictului social. De asemenea se reliefează particulaitățile acestui proces în cazul societății Republica Moldova. Particularități în care se evidențiază conexiunile cu manifestările din conflictul social, dar și inerența provocărilor. Se subliniază necesitatea cunoașterii particularităților în condițiile în care frontierele dintre societăți fiind depășite de tehnologiile informaționale prin social media ajung surse de insecuritate , inclusiv prin problemele stringente nelosuționate cât mai curând posibil. În articol se argumentează că, europenizarea societății Republica Moldova se impune a fi raportată la nivelul de pregătire a instituțiilor societale și a celorlalți actori social materializat în acțiunile din strategiile elaborate pe termen mediu sau lung în depășirea/minimalizarea problemelor stringente din arealul conflictului social. Totodată se demonstrează că, se soluționează problemele care se acutizează, iar conflictul social își contiună prezența și reflectă viabilitatea soluțiilor, inclusiv capacitatea societății de ai valorifica oportunitățile în procesul de europenizare.*

Cuvinte-cheie: *filosofie, societate, europenizare, conflict social, probleme stringente, război post-pandemic, provocări*

Summary. *The issue of contemporary society research is a continuation of previous studies on the Europeanization process. A process that in the content of the article is viewed through the prism of social conflict. The particularities of this process in the case of the Republic of Moldova society are also highlighted. Particularities in which the connections with the manifestations of social conflict are highlighted, but also the inherence of the challenges. The need to know the particularities is emphasized in the conditions in which the borders between societies, being overcome by information technologies through social media, become sources of insecurity, including through urgent problems not resolved as soon as possible. The article argues that the Europeanization of the Republic of Moldova society must be reported to the level of background of societal institutions and other social actors that mate-*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

rialized in the actions of the strategies developed in the medium or long term in overcoming/ minimizing urgent problems in the area of social conflict. At the same time, it is demonstrated that the problems that are becoming more acute are being solved, and the social conflict continues its presence and reflects the viability of the solutions, including the capacity of society to capitalize on its opportunities in the Europeanization process.

Key-words: *philosophy, society, social conflict, europenisation, post- pandemic and hybrid war, challengers*

Introducere

Filosofia europenizării se încadrează în subiectele de interes ale autorului de mai bine de un sfert de secol. Cercetări prin care se întregesc și aprofundează înțelegerea provocărilor din societatea contemporană, cu precadere cazul Republicii Moldova. Recursul la perspectiva filosofică nefiind altceva decât valorificarea acesteia în cunoașterea epistemică a interacțiunilor, interdependențelor sau intercomunicărilor manifeste dintre toți actorii sociali. Și nu oricum ci cu ajutorul instrumentarul și filosofia *reînnoită* [1] de deschiderile Erei Informaționale, mai nou a Tehnologiilor Informaționale care reflectă prezența conexiunilor dintre aceste entități . Deschideri prin care reflexivitatea filosofiei deopotrivă demontează tendințele de abordare fragmentară a relităților ce necesită a fi cunoscute cât mai complex, dar și faptul că disciplinele particulare marginalizând-o sau înlocuind-o nu asigură dizideratul respectiv. Se atestă că, *reînnoirile* instrumentarului și al filosofie facilitează validarea prin demonstrație a argumentelor, adaptând inclusiv metoda digitalizării. Astfel, validarea în demonstrația sustenabilității argumentelor ajunge să se certifică printr-un alt nivel de conectare ale acestora cu cele obținute la interferența cu disciplinele adiacente, inclusiv profunzimea complexitatea subiectului cercetării. Concomitent, cu accedera la interferența dintre discipline mai înseamnă și recurența elaborării unei paradigme cu caracter inter și multidisciplinare. Paradigmă în care înlănțuirea de concepte, principii și valori se întreprinde metodologic cu ajutorul arsenalului de metode de la cele universale(deducția, inducția, analiza, sinteza), generale (fenomenologia, hermeneutica), particulare (observația, istorică, comparată, studiu de caz sau longitudinală) și nu în ultimul rând metoda digitalizării(anterior invocată) care le facilitează intra și intercomunicarea. Construcție prin care are loc probarea veridicității argumentelor obținute în cadrul cercetărilor concomitent fiind raportată atât astfella obiectul cercetării, cât și la timpul social. Raportare caere dinperspectiva realității sociale din care societate este parte componentă ajunge hârtia de turnesol ce reliefează și cuantifică profunzimea schimbărilor.

Drept exemplu, construcția respectivă s-a întreprins într-o radiografie asupra parcursului societăților desprinse din implozia mega societăților sovietice (URSS-ului din 1991) și iugoslavă(1992). Societăți care deopotrivă încearcă să relaționeze cu cele deja existente, adera la organismele internaționale, dar să și integreze în blocul comunitar - Uniunea Europeană pentru a se distanța de așa-numita umbră a Fratelui mai Mare(Big Brother) . Încercări care în timp s-au transformat în realități pentru unele și ratări de decenii pentru altele, dar și un test de maturitate pentru instituțiile societale și cetățenii. Semnificația

testului de maturitate din punctul de vedere al timpului social este direct proporţional nivelului de congruenţă şi păstrării unităţii în societăţile în curs de dezvoltare. În caz contrar forţele centrifuge cu sprijinul revanşard din exterior demantelează stabilitatea din comunitate, conducând la divizarea societăţii pentru decenii. Demantelări care în cazul societăţii Republica Moldova s-au declanşat concomitent cu încercarea de aşi construi întregul societal după Declaraţia de Independenţa din 27august1991 [2.pp.23-36]. Lipsa de experienţă a instituţiilor societale şi a cetăţenilor de aşi apăra valorile democratice la pachet cu cele identitare şi general-umane în edificarea unei societăţi pentru toţi şi pentru fiecare cu suportul cadrului legal s-au blocat în noianul de crize multiple de la cea socio-economică, socio-politică, socio-culturală până la cea socio-identitară şi socio-spirituală(confesională). Crize care rămân în continuare surse din care se alimentează ingerinţele cumulate şi nu arareori induse, şi cu iscusinţă manipulate din exteriorul societăţii RM. Între timp forţele ostile transformărilor democratice, inclusiv în detrimentul grupurilor culturale definite drept minorităţi etnice continuă să slujească imperiului care a falimentat, dar menţinut prin succesiune de Federaţia Rusă[2,3 2012]. Astfel, decalajele sociale inerente într-o colectivitate în curs de transformare din parte în întreg s-au soldat cu divizarea societăţii şi emfaţarea conflictelor de sorgintă interetnică. Conflicte care în realitate o parte nu erau decât probleme stringente ce întârziau să fie soluţionate, dar cele artificial create ambalate imagologic au ţinut capul de afiş în afara societăţii. Ceea ce actualmente se numesc deep-fakuri, dar pentru care societatea Republicii Moldova continuă să plătească tribut cu destine neîmplinite a mai multor generaţii şi emigrări masive neo revanşardului Federaţiei Ruse de la instigarea şi susţinerea financiară a separatismului prin unii reprezentanţi ai minorităţilor, partidei proruse până la războiul hibrid pentru a avea în Republica Moldova guvernări cu interpuşi locali instruţi de serviciile ruseşti.

Concomitent are loc continuarea inducerii în eroare a opiniei publice internaţionale şi interne privind încălcarea drepturilor minorităţilor naţionale, sau mitul existenţei poporului transnistrean care se constituie din 47% moldoveni/român după recensământul din 1989 şi 33% în 2015, 34% ruşi, 27% ucraineni etc[2,3,4]. Regiunea pretinsă a fi Transnistreană reprezintă de iure doar 9% din teritoriul Republicii Moldva, 97% aparţinând Ucrainei. Stare de fapt care manipulată atât din interiorul , cât şi exteriorul societăţii a alimentat sursele de insecuritate şi producerea frecventă de scurtcircuite nu doar în establişmentul politic, social, cultural, dar şi identitar din Republica Moldova. În calitate de punct de pornire dat fiind subiectul europenizării societăţii RM considerăm cel al scurtcircuitului din establişmentul politic soldat cu destrămarea blocului Alianţa pentru Democraţie şi Reforme (ADR) constituit în parlament în 1998. Bloc care prin votul de neîncredere acordat propriului Guvern condus de premierul Ion Sturza din ajunul semnării scrisorii de asociere cu UE în 1999 şi-a semnat nu doar propria sentinţă, dar şi parcursul european al societăţii Republica Moldova[2]. Un scurt circuit care în timp s-a dovedit a fi unul politicianist, manipulatoriu şi a evidenţiat crase iresponsabili, împiedicând semnarea scrisorii de asociere şi încetinind parcusrul europenizării societăţii Republica Moldova. Astfel, calitatea de membru al Comunităţii Statelor Independ ente(CSI) din 1991 şi vidul creat după 1999 societatea se împotmoleşte în zona gri şi cu fortificarea influenţei Federaţiei Ruse.

Semnificantul europenizării societății prin prisma conflictului social

Reliefarea subiectului europenizării societății de astă dată prin conflictul social înseamnă și unele clarificări privind conținutul lui conceptual-ideatic. Necesitatea unei astfel de clarificări este dictată din proliferarea ideii că, europenizarea societății este un proces politic. Este o idee bazată pe faptul că, derularea voința politică a celor ajunși în vârful piramidei puterii. Or, dacă de iure semnatarii sunt liderii politici, de facto cetățenii/membrii societății sunt cei care nu doar vor beneficia, dar și încetățeni, conecta și valorifica oportunitățile deschiderilor europenizării. De asemenea că, deschiderile europenizării societății nu se încadrează doar în frontierele Uniunii Europene și nu poate fi trata drept o similitudine. Mai degrabă se atestă nevoia de a trata similitudinea în racordarea ei la prezența diferenței din care se reliefează caracterul complex al procesului europenizării. Complexitate care certifică că procesul europenizării se conectează deopotrivă cu cel al socio-economicului, socio-politicului, socio-culturalului, dar și socio-confesionalului. În această ordine de idei, ireversibil complexitatea procesului este asigurată și de înlănțuirile care se produc pe interior, dar și în exteriorul datorită deschiderilor de noi orizonturi ce facilitează spargerea obișnuitelor frontiere dintre societăți. Cu ferma condiție că, pentru establișmentul politic care se perindă la guvernare europenizarea societății, inclusiv în cazul Republica Moldova rămâne o axiomă și nu o anexă la interesele de de partid sau grup. Asumarea dezideratului respectiv își are continuitate concomitent cu identificarea și implementarea de oportunități viabile pentru depășirea/minimalizarea impactului animozităților în și dintre grupurile comunitare. Cât de mult s-a reușit în acest sens până în prezent e discutabil și urmează să-l raportăm la timpul social. Or, în societatea post-pandimică, dar și în cea a RM consecințele pandemiei s-au transformat în efecte de departe necunoscute decât cunoscute. În condițiile în care impactul virusului COVID-19 în pandemia SARS- CoV-2 se impune a fi legat și de gradul sporit de vulnerabilitate a societății în care lucrurile de departe nu stau bine.Stare de fapt reflectată în manifestările de nemulțămire cu care se confruntă societățile, chiar dacă lockdown-ul pandemic s-a epuizat. Nemulțămirile au rămas și aduc în prim-plan gravele probleme nu doar în raport cu capacitățile instituțiilor sociale, ci și ale membrilor comunității luați pe nepregătite[5].

Studiul privind europenizarea societății Republica Moldova prin prisma conflictului social emfațează stavilele temporal acumulate și nevoia de a le depăși. Este o încadrare a subiectelor anterioare legate de europenizarea societății care își au refracția în conflictul social. Fapt pentru care investigațiile se realizeză la interferența dintre domeniile filosofiei: socială, istoriei, științei, dar și a disciplinelor adiacente. Recursul la interferențele invocate facilitează înțelegerea modificărilor din relația întrebare-problemă în cunoașterea ponderii conflictului social în europenizarea societății. Pondere prin care se depistează evoluția/involuția problemelor stringente acumulate din punctul de vedere al timpului social în conflictul propri-zis. Astfel, se explică și necesitatea elaborării unei paradigmei inter și multidisciplinară. Or, deschiderile de noi orizonturi și tehnologiile informaționale în societate impulsionează conectările dintre procesele care ajung deopotrivă surse ce alimentează altfel stringența problemelor din conflictul social.

Discutăm şi de necesitatea unei altfel de înţelegere[6]. privind energiile din problemele stringente nu doar interne cu care se confruntă mediul comunitar şi dinamizează conflictul social, dar şi că acestea pot ajunge surse de insecuritate în procesul europenizării . Deoarece, nu este o noutate că, timpul social al problemelor stringente din conflictul social nu doar contabilizează, ci şi proiectează transformările schimbărilor pe matricea societăţii. Proiecţii care consemnează de la pregătirea şi acceptarea mediului social până la identificarea oportunităţilor responsabile de canalizarea energiilor acumulate şi viabilitatea soluţiilor pentru problemele urgente, pe de o parte. Pe de alta, adnotează nivelul instituţiilor societale în redimensionarea demersului organizaţional al acţiunilor pentru a face faţă şi provocărilor din problemele în care se multiplică nemulţămirile diverse în plan social şi envioremental. Totodată, în agenda nemulţămirilor în secolul XXI se completează cu probleme stringente nu doar cu caracter intra şi extra cadru, dar şi cele din virtual care deja produc dificultăţi în procesul de soluţionare, dar neameliorate suficient de rapid acutizează grav starea de conflict din mediul comunitar[7,8].

Se constată că, ascensiunea provocărilor din pandemie se datorează pregătirii insuficiente a actorilor sociali şi utilizării în exces a oportunităţilor din deschiderile EI, a tehnologiilor informaţionale şi celor culturale, Or, prin apelul la oportunităţile culturale denotă o slabă conştientizare, sensibilizare ale actorilor sociali în mare reflectat în modul în care le-au valorificat. Vorbim de prezenţa unei abordări particulare din componentele proceselor în derulare drept evenimente şi nu fapte care se leagă altfel între ele. Abordare care în practică le-a marginalat şi redus nivelul de înţelegere în profunzime a schimbărilor sub incidenţa deschiderilor de noi orizonturi. Schimbări transformările cărora prin procesele cu niveluri de conectare pe interior şi exterior contribuie la constituirea întregului pe diferite paliere societale. Întreg care independent de nivelul de sensibilizare şi pregătire a mediului comunitar participă la organizarea acestuia şi nu arareori acutizând problemele stringente. Acutizări parcursul cărora se datorează şi întregului, chiar dacă de regulă acestea sunt atribuite conflictului social. Important fiind căile identificate prin întreg şi conflict social de depăşire ale problemelor ce s-au acutizat, inclusiv prin deschiderile de noi orizonturi, graţie cărora fiecare dintre entităţi nu doar le utilizează, dar şi le susţine valorificarea[9].

Fapt pentru care în continuare se elucidează originile triadei cauze-efect-consecinţe acumulate în problemele stringente din societatea contemporană. În această ordine de idei, susţinem că, triada din problemele stringente se manifestă în conflictul social, în timp ce soluţiile se raportează la gradul de maturitate a instituţiilor societale şi matricei societăţii. La o monitorizare atentă a triadei din probleme se dovedeşte că, doar acestea se soluţionează, iar conflictul social continuie a fi câmpul în care se întâlnesc şi se prioretizează cele stringente, urgente şi riscul întârzierilor pentru comunitate. Or, la cea mai succintă monitorizare a conţinutului acestora trecut prin filtrul conflictului social se constată în ce măsură poartă un caracter real şi nu artifical creat. Filtru care din perspectiva timpului social clarifică caracterul problemelor acutizate, dar şi dle diferenţiază de cele manipulatoriu/poliiticianist induse decenii în comunitate. Totodată decodificând sursele care le alimentează atât din ineteriorul, cât şi din exteriorul societăţii şi escaladează în conflictul social. Astfel se explică şi recursul la metoda longitudinală în studierea

problemelor din conflictul social cu ajutorul căreia se dezavuiază caracterul lor cu precădere artificial indus decât realmente manifest . În condițiile în care conflictul social reprezintă foța motrice în dezvoltarea comunității deoarece reflectă problemele care se cer a fi soluționate cât mai curând posibil. Semnificația soluționării problemelor de departe nu se referă la faptul că și conflictul social s-a încheiat. Dimpotrivă acesta rămâne o constantă a societății, hârtia de turnesol a modului în care se reflectă disponibilitatea instituțiilor societale în raport cu inerența problemelor și reziliența de ale diminua intensitatea. În caz contrar problemele reale cu care se confruta mediul social se conectează și cu cele artifical create nesoluționate se transformă în surse de insecuritate[2].

Nu este mai puțin important în dezvoltarea subiectului cunoașterea rătăcirilor încetățenite și nuanțarea cauzelor care le alimentează în spațiul societal al Republicii Moldova. Cu atât mai mult cu cât, insecuritățile declanșate prin problemele nesoluționate și tergiversate de la fine secolului XX nu doar au aprofundat multiplele crize de la socio-economic, socio-politic, socio-cultural, socio-confesional până la devizarea artificială a societății pe criteriri etno-culturale, etno-lingvistice sau geopolitice[2,7]. Concomitent oportunitățile de depășire a crizelor invocate au fost și continuă a fi energofage și pentru că instituțiile societale sunt în curs de reformare, dar și că cei care le-au catalizat de departe nu doresc soluții pe termen mediu sau lung, ci doar beneficiii pentru un grup restrâns. Or, diferendele manipulate politicianist , iresponsabil și fără a fi diferite justitției însăși manipulatorii au devizat și terorizat toate comunitățile constituitoare ale societșții Republica Moldova. În timp ce devizările produse în societatea în curs de dezvoltare (Republica Moldova) au facilitat grupurile lingvistice(vorbitori de limbă rusă) să obțină drepturi din contul altor grupuri sociale , transformându-le în timp într-o practică subversivă, adică a drepturilor fără obligațiuni. Spre exemplu, acordarea deopotrivă de drepturi colective și drepturi cetățenești minoritățile lingvistice. Este vorba de legea din 1990 conform căreia toți locuitorii RM au obținut dreptul la cetățenie, iar după Declarația de Independență cadrul legal adpotat de Parlament oferă grupului lingvistic și drepturi colective transformându-le din grupuri culturale în cele ale minorităților etnice[2,9].

Sine dubio, primele decenii de secol XXI evidențiază perpetuarea în refracțiile cromatice ale provocărilor din problemele stringente intra și extra societale prezența celor anterior nesoluționate. În această ordine de idei, se insistă pe studierea cromaticii refracțiilor din provocări și prezența acestora în conținutul problemelor stringente care modifică dinamica conflictului social în calitate de forță motrică a comunității și civilizației umane. Prezența deloc de neglijat deoarece necunoașterea lor conduce la diminuarea eforturilor în raport cu efectele preconizate. Este un dat care socialmente nu poate fi stăvilit și perpetuie nu doar în societățile în curs de dezvoltare, ci și în cele prospere. Cu atât mai mult cu cât, și în nivelul de conexiune al deschiderilor dintre entitățile Era Informațională, Era Culturală și Tehnologiile Informaționale(Digitalizarea) se fisurează disparități din varii motive, inclusiv că impulsionările culturale din provocări și ulterior în problemele din conflictul social continuă a fi net insuficiente în raport cu cele din tehnologiile informaționale. În timp ce, impactul lor în spargerea obișnuitelor irontiere în și dintre societății produc modificări și în conflictul social cu precădere aspecte

de sorgintă extra comunitară din problemele stringente. Or, spargerea frontierelor dintre societăți modifică conectările conflictului social pe diferite paliere. Modificări care se regăsesc și în diferențele manifeste în conectările dintre problemele stringente, curba de nevoi/ necesități ale membrilor societății sau canalizarea energiilor care se acumulează. Energii, canalizarea cărora devine o urgență pentru societatea secolului XXI, deoarece efectele acestora riscă să atragă în orbita lor și comunități nu doar din apropiata vecinătate[7,8].

Vorbim de ponderea energiilor necanalizate cât mai curând posibil din punctul de vedere al timpului social. Energii care în condițiile tehnologiilor informaționale pot fi cu bună știință iradiate și schimba considerabil agenda nemulțămirilor, amplificând cumularea de probleme stringente nesoluționate. Astfel, se explică necesitatea montorizării și instrumentalizării cumulărilor de energii, inclusiv oportunități viabile privind canalizarea lor. Altfel, refracția cumulărilor depozitate denotă că, acestea catalizează conflictul social concomitent cu șubrezirea reperelor valoricie ale comunității, dar și disponibilitatea instituțiilor de a face față inerenței provocărilor și ascensiunii problemelor stringente. Cu atât mai mult în societatea în care instituțiile se află în plină reorganizare/ europenizare și conectarea lor cu cele din societățile membri ale UE cum este cazul Republicii Moldova. Cu cât, conectările invocate se produc în spațiul societal moldovenesc pe fundalul unui război hibrid din regiune și un altul de dezinfomare acerbă intensificat de Fedreația Rusă prin partidele pro-ruse și oligarhilori fugari după referendumul privind Integrarea Europeana, alegerile prezidențiale(2024), dar mult mai mult la cele parlamentare din toamna lui 2025[10].

În contextul dat, se apelează și la deschiderile de noi orizonturi ale EI și tehnologiilor infornaționale cu ajutorul cărora se facilitează identificarea amploarei urgenților din problemele stringente manifeste în conflictul social. De ce? Deoarece înțelegerea influenței deshiderilor invocate nu face decât să conducă la o clarificare a caracterului manifestărilor din problemele stringente din conflictul social. Vorbim despre realitățile problemelor din conflictul social în societate sau mediul comunitar și viabilitatea soluțiilor la care se recurge pentru depășirea/minimalizarea efectelor. Cu atât mai mult cu cât, o înțelegere complexă în abordarea noilor orizonturi din deschiderile EI și tehnologiile informaționale cu precădere cele legate de spargerea frontierelor dintre societăți ce amplifică recurența manifestărilor mai puțin cunoacute din conflictul social se află sub persistența riscurilor pe care îl comportă fragmentarismului. Or, acutizările din manifestări nu este doar în raport cu problemele curente sau anterior nesoluționate, dar și cele manipulate de forțele revanșarde deopotrivă se rostogolesc prin spargerea frontierelor dintre societăți și în mediile sociale congruente. În atare condiții, problemele manifeste în conflictul social extrapolate peste alte medii sociale ajung a fi dificil de moniutorizat, dar și stăvilite. Pe de o parte, caracterul hibrid al manipulărilor folosind oportunitățile tehnologiilor informaționale și Inteligența Artificală (Cheat GPT), insuficient cunoscute și nu arareori trucate. Pe de alta, manifestările de regulă politicianist/ subversive sunt de regulă și cu o amplificare controlată a conținuturilor prin intermediul social media. Se atestă că, investițiile în acțiunile din social media și financiar costitsitoare sunt susținute și controlate de structuri special organizate în instituții guverna-

mentale, cu precădere în societățile cu regimuri autocratice. Fapt pentru care la nivel de UE și în societățile-membri s-au creat structuri care monitorizează conținuturile de pe rețelele sociale și denunță siturile respective care de departe nu sunt facil de identificat deoarece se reinventează asemenea ciupercilor după ploaie [11].

Indubitabil, contururile subiectului cercetat sunt mult mai ample, dar exemplul asupra căruia insistăm se axează pe efectele siturilor respective împregnează comportamentul grupurilor de minoritari bulgar, găguz, ruși și o parte din reprezentanții etniei majoritare moldoveni/români. De ce? Deoarece efectele siturilor se regăsesc deopotrivă și în modul în ccare gândesc și acțiunile pe care le desfășoară, inclusiv cele de sabotare, ignorare sau nerecunoaștere a schimbărilor din realitățule înconjurătoare. Astfel, în comportamentul grupurilor respective efectele siturilor reflectă tendința acestora de a fi mai presus decât legislația obligatorie a societății Republicii Moldova. Or, grație acestei legislații li s-au oferit și dreptrui cetățenești(1990) și drepturi colective(1994), dar pledând drepturi continuă să evite reponsabilitățile în raport cu acestea. Monitorizarea drepturilor de care beneficiază găgăuzii și bulgarii, inclusiv și de o autonomie teritorial-administrativă și nu teritorială, cum se încearcă să se susțină la nivel local deoarece se încalcă Constituția RM. În timp eforturile beneficiarilor sunt îndreptate nu spre dezvoltarea comunităților din regiune, ci în angajări politicianiste și promovarea politicii unui stat strein, subminându-și propria existență. Stare de fapt în care efectele siturilor evidențiază profunzimea insecurităților din drepturile obținute în exces legislativ și realizate din contul etniei majoritare, dar și a mecanismelor de iplimentare net inferioare în raport cu influențele externe. Concomitent cu apetitul pentru vociferarea încălcării drepturilor din adresările la instituțiile internaționale. comportamentul reprezentanților unităților teritorial- administrative s-au definit cu drepturi de autonomie. Un drept inexistent în constituție, dar proliferat insistent atât în perioada pregătirii, cât și desfășurării referendumului privind integrarea Republicii Moldova în UE. Conform rezultatelor plebescittului peste 94% din unitatea găgăuză a votat negativ integrarea , chiar dacă din fondurile europene pentru dezvoltare s-a contribuit de la drumuri și instituții preșcolare, suport pentru căldură și energie în perioada rece a anuluih până la susținerea in continuare a universităților din Comrat și Taraclia în care se pregătesc specialiștii în limba rusă preponderent cea ce nu face decât să ruineze cea ce se construește. Doar unitateta teritorial-administrativa a găgăuzilor a beneficiat de circa 51 de mln. de euro în ultima perioadă[10]. și nici un ban din partea Federației Ruse pentru dezvoltare. În schimb susțin deopotrivă Federația Rusă care le cumpără voturile și războiul acesteia împotriva Ucrainei, dar și mai grav că continuie să aștepte venirea forțelor (ruse) eliberatoare.

În loc de corolar europenizarea societății prin prisma conflictului social în cazul Republicii Moldova demonstrează cum problemele stringente nesoluționate ajung surse de insecuritate și stavile în propria reintegrare a mediului comunitar. Probleme care în conflictul social s-au acutizat în extremis devizând societatea artificial cu implicații ideologice, politicianiste și beligerante la începutul anilor 90 secolul XX și care se încearcă a o menține și dezvolta cu ajutorul siturilor din rețele sociale în secolul XXI. Actualmente oportunitățile și conținuturile rețelelor sociale deja reprezintă un câmp de luptă nu doar invizibil ci și necunoscut. Or, în spatele nevinovatelor like-ur, comentarii,

distribuiri de conținut nu mai reflectă opinii reale, strategii costisitoare de manipulare elaborate în instituții de stat. Se atestă că atât, fabricile de trolli, cât și rețelele de boți sunt arme care proliferează deja folosite pentru a influența percepții, a distorsiona adevărul și a submina încrederea în valorile democratice și general- umane[12]. așa cum s-a încercat la plebescitul alegerile prezidențiale din Republica Moldova (2024), cele prezidențiale din România(2024,2025) etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Floriam M. *Recesivitatea structurii lumii*. București: Editura Pro, Vol.1, 2003, 559p; Vol. II, 2004. 491p
2. Pascaru A. *Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova*. Chișinău: Editura ARC, 2000.141p ISBN9975-61-123-0
3. Pascaru A. *Societatea contemporană între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova.* Chișinău: Tipogr.-Sirius,2012. 192p ISBN 978-9975-57-033-6
4. *Краткие предварительные итоги переписи населения Приднестровья 2015 года". gov-pmr.org.*
5. Pascaru A. Filosofia *reînnoirilor* în societatea postpandemie. În: Su*stenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie*. Ch.: Lexon-Prim SRL, 2021. pp. 12-61, 298p
6. Hadot P. *Filosofia ca mod de viață. Convorbiri cu Jeannie Carlier și ArnoldI. Davidson*. București: Humanitas, 2019.263p ISBN 9789735063566
7. Harari Y. N. *21 de lecții pentru secolul XXI*. Iași: Editura Polirom, 2018, 400p ISBN 9789734675708
8. Pascaru A. *Provocările societății în algoritmi de cunoaștere.* Chșinău: Print – Caro,2023, 258p ISBN 978-9975-64-350-4
9. Constituția Republicii Moldova . Monitorul Oficial Nr. 1, 18.08.1994. Data intrarii in vigoare: 27.08.1994
10. Pascaru A. Prospectări epistemice privind societatea bazată pe cunoaștere. În . *Implementarea tradițiilor filosofiei în societatea bazată pe cunoaștere.* Chișinău: Tipogr. Artpoligraf, 2019, pp.7-74
11. *Raport SIS pe 16 pagini: Cifre și bani. Cum a influențat Rusia alegerile și referendumul din Moldova. www.jurnal.md*
12. *Bouchaud P. On Meta's Political Ad Policy Enforcement: An analysis of Coordinated Campaigns & Pro-Russian Propaganda" 2024. hal-04541571v1(link is external) The Internet, a disinformation highway? How social networks manipulate public opinion The 2017 presidential election via the prism of Twitter (in French)*

https://doi.org/10.59295/ierm2025.21 CZU 338.24(4)

SITUAȚIA ACTUALĂ ȘI PERSPECTIVE DE APLICARE A PRINCIPIILOR ECONOMIEI CIRCULARE ÎN EUROPA [1]

CURRENT SITUATION AND PERSPECTIVES FOR THE APPLICATION OF CIRCULAR ECONOMY PRINCIPLES IN EUROPE

Marina BĂDILEANU, ***Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, Institutul Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu Academia Română***
E-mail: badmarina@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-4150-5366

Luminița-Izabell GEORGESCU, ***Centrul de Economia Industriei și Serviciilor, Institutul Național de Cercetări Economice „Costin Kirițescu", Academia Română***
E-mail: georgescu_izabell@yahoo.com
ORCID: 0000-0003-1673-110X

Svetlana CIUMAC, ***Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: svetlanaciumac@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3584-3019

Olesea BALAȘA, ***Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM***
E-mail: balasa.olesea@yahoo.com
ORCID: 0009-0002-7380-2250

Rezumat. *Economia circulară poate fi înțeleasă ca încetinire, restrângere și închidere a fluxurilor de resurse cu scopul creșterii productivității acestora. Succesul unei strategii legate de provocările economiei circulare depinde, într-o primă etapă, de realizarea unei cartografieri a fluxurilor materiale pe întregul ciclu de viață al produsului sau serviciului (MaterialsEnergyChemicalsOthers-screening – MECO-screening), interdependențelor sociale ale companiilor sau industriei în ansamblul său, contextul instituțional și legislativ. Creșterea gradului de conștientizare, educația, finanțarea pentru dezvoltarea competențelor în domeniul economiei circulare trebuie să fie specifică și interdisciplinară. Întrucât creșterea gradului de conștientizare per se nu conduce la schimbare, aceasta trebuie însoțită de instrumente economice și legislative coercitive și stimulative care să vină în sprijinul noilor materiale,*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

tehnologii, produse și servicii circulare. Economia circulară cuprinde componentele strategiei 9R, la care se adaugă o nouă componentă, cea a cadrului instituțional și legislativ reprezentând contextul care îmbracă toate componentele unei astfel de economii.

Cuvinte cheie: *economie circulară, comportamentul consumatorului, modele de business, materii prime critice, sustenabilitate și reziliență*

Summary. *Circular economy can be understood as slowing, narrowing and closing resource flows in order to increase their productivity. The success of a strategy related to the challenges of a circular economy depends, in a first stage, on the mapping of material flows throughout the life cycle of the product or service (MaterialsEnergyChemicalsOthers-screening – MECO-screening), the social interdependencies of the companies or industry as a whole, the institutional and legislative context. Awareness raising, education, funding for the development of skills in circular economy should be specific and interdisciplinary. Since awareness raising per se does not lead to change, it must be accompanied by coercive and stimulating economic and legislative instruments that support new circular materials, technologies, products and services. The circular economy includes the components of the 9R strategy, to which is added a new component, that of the institutional and legislative framework representing the context that encompasses all the components of this type of economy.*

Key words: *circular economy, consumer behaviour, business models, critical raw materials, sustainability and resilience*

Introducere

Aplicarea principiilor Economiei Circulare (EC) în domeniul materiilor prime strategice/critice (în majoritatea lor metale feroase și neferoase) contribuie atât la protecția mediului/sănătății populației, cât și la reducerea dependenței Uniunii Europene față de importuri. Materiile prime strategice sunt **i**ndispensabile promovării energiei regenerabile, digitalizării, dezvoltării industriilor de apărare și spațială și sectorului medical.

Identificarea unor materiale de substituție, creșterea productivității și circularității resurselor constituie soluții de creștere a gradului de acoperire a cererii [1]. În ceea ce privește deșeurile metalice, valoarea economică a acestora se traduce (pentru o serie întreagă de ramuri industriale) prin reducerea cheltuielilor cu materiile prime, iar valoarea comercială, sporită comparativ cu alte materiale reutilizabile, le conferă atractivitate în activitățile de colectare și comercializare pe o piață globalizată. În plus, datorită proprietăților intrinseci, metalele pot parcurge cicluri repetate de reciclare.

Materialele plastice prezintă multiple avantaje care au contribuit la utilizarea lor pe scară largă (versatilitate și gamă largă de aplicații, durabilitate, greutate redusă, rentabilitate, rezistență la apă, etc.), dar au și dezavantaje semnificative (impact mare asupra mediului, sunt neregenerabile și dependente de combustibilii fosili, prezintă dificultăți în reciclare, iar microplasticele induc probleme majore de sănătate etc.). Deoarece este recunoscut impactul negativ al materialelor plastice asupra mediului, se depun eforturi continue pentru a reduce deșeurile de plastic și pentru a promova alternative durabile, în acest scop principalele inițiative vizând: reciclarea plasticului,

adoptarea unui cadru legislativ adecvat și a unor măsuri coercitive și de interdicții, dezvoltarea de activități de inovare și cercetare, conștientizarea consumatorilor și schimbarea comportamentului, etc.

Industria textilă este unul dintre cele mai poluante domenii, cu deosebire prin plasticul utilizat în fabricarea materialelor și a produselor vestimentare. În UE, consumul de textile (majoritatea importate) se situează pe locul patru ca impact negativ asupra mediului și schimbărilor climatice [2]. Cererea crescândă de textile alimentează utilizarea ineficientă a resurselor neregenerabile, inclusiv prin producerea de fibre sintetice din combustibili fosili. Eliminarea microplasticelor din textilele sintetice, în toate etapele ciclului de viață, se adaugă și mai mult la impactul negativ al sectorului asupra mediului.

1. Politici și strategii în domeniul economiei circulare

Pactul Verde European (European Green Deal) a inclus pentru prima dată o propunere legislativă care vizează creșterea rolului consumatorilor în EC. În capitolul "Mobilizarea industriei pentru o economie curată și circulară (Mobilising industry for a clean and circular economy)" Pactul specifică rolul cheie al industriei în realizarea obiectivului de neutralitate climatică în perspectiva anului 2050. Reducerea amprentei climatice prin integrarea EC pe întregul lanț valoric va genera apariția de noi piețe pentru produsele/serviciile circulare, noi procese industriale, tehnologii curate [3].

Documentul intitulat **Asigurarea viitorului nostru - obiectivul climatic al Europei pentru 2040 și calea către neutralitatea climatică până în 2050, construind o societate durabilă, justă și prosperă** (Securing our future - Europe's 2040 climate target and path to climate neutrality by 2050 building a sustainable, just and prosperous society) conferă un rol sporit EC cu atât mai mult cu cât, în anul 2021, aceasta asigura 4,3 milioane de locuri de muncă (creștere de 11% față de 2015).

Noul Plan de Acțiune în domeniul Economiei Circulare (A new Circular Economy Action Plan) include măsuri care să permită consumatorilor să joace un rol mai activ în economia circulară, pe baza unor informații demne de încredere, relevante pentru alegerea produselor/serviciilor EC. Aceste informații trebuie să vizeze, între altele, durabilitatea produsului, disponibilitatea pieselor de schimb, serviciile de reparații și caracteristicile ecologice. Planul de acțiune este menit să contribuie la creșterea competitivității industriei europene, inclusiv prin crearea de noi modele de afaceri bazate pe relații sinergice dintre firme și clienți, modele care vor accelera circularitatea și dematerializarea economiei pentru reducerea dependenței de materii prime [4].

În anul 2022, Comisia Europeană a publicat o propunere de Directivă care asigură o mai mare putere consumatorilor pentru tranziția verde printr-o mai bună protecție împotriva practicilor neloiale și un acces mai facil la Propunerea face parte dintr-un pachet destinat EC care include, de asemenea, regulamente privind cerințele pentru eco-design, structura pașaportului digital al produselor, amprenta climatică a acestora etc. Creșterea gradului de conștientizare, educația, finanțarea pentru dezvoltarea competențelor în EC trebuie să fie specifică și interdisciplinară. Întrucât creșterea gradului de conștientizare *per se* nu conduce la schimbare, aceasta trebuie însoțită de instrumente economice și

legislative coercitive și stimulative care să vină în sprijinul noilor materiale, tehnologii, produse și servicii circulare. Toate acestea ar trebui să conducă modificări fundamentale ale *modelelor actuale de consum*.

Conform **Noii strategii industriale pentru Europa** (**A New Industrial Strategy for Europe**) [5], cele două direcții principale ale tranziției (ecologică și digitală) se vor baza pe crearea de noi tehnologii, produse, servicii, piețe și modele de afaceri, în condițiile în care presiunile exercitate asupra resurselor naturale au indus deja o anumită circularitate industriei prelucrătoare. Trecerea de la economia liniară la una circulară va genera categorii de locuri de muncă și abilități profesionale încă neexplorate.

Prin documentul **Actualizarea noii Strategii industriale din 2020: Construirea unei piețe unice mai puternice pentru redresarea Europei (Updating the 2020 New Industrial Strategy: Building a stronger Single Market for Europe's recovery)**, Comisia Europeană subliniază că "O economie mai circulară și o eficiență sporită a utilizării resurselor contribuie, de asemenea, la reducerea dependențelor și la consolidarea rezilienței.". Pentru realizarea acestor obiective, industria UE are nevoie, între altele, de un cadru de reglementare coerent și stabil, finanțare pentru inovare și transfer tehnologic, acces la materii prime și energie verde, formare profesională dar și măsuri îndreptate către stimularea cererii de produse circulare, neutre din punct de vedere climatic. Elementele cheie pentru dubla tranziție, digitală și ecologică, sunt "*designul durabil al produselor, o economie circulară și o creștere a colectării și reciclării materiilor prime, precum și o piață funcțională pentru materiile prime secundare*" [6].

Agenția Europeană de Protecție a Mediului (European Environment Agency), în raportul intitulat **Accelerarea economiei circulare în Europa - Starea actuală și perspectivele pentru 2024 (Accelerating the circular economy in Europe - State and outlook 2024)**, consideră că EC este unul dintre pilonii strategiei industriale prin capacitatea sa de a pune bazele unei industrii curate, competitive, de a reduce presiunea asupra resurselor limitate și costurile de producție, de a crea noi locuri de muncă (700.000 în UE până în 2030) [7].

Proiectul de **Lege privind materiile prime critice (Critical Raw Materials Act)** stabilește că "*circularitatea și sustenabilitatea materiilor prime critice*" este unul dintre cei patru piloni ai accesului la o aprovizionare sigură și durabilă cu materii prime critice [8]. **Lege privind materiile prime critice, Regulamentul privind proiectarea ecologică pentru produse sustenabile (Ecodesign for Sustainable Products Regulation)** și **Legea privind industria "zero net" (Net Zero Industry Act)** sunt componente cheie ale cadrului european de reglementări care atestă strânsa legătură dintre EC, industrie și siguranța aprovizionării cu materii prime.

Directiva 2010/75/UE privind emisiile industriale este relevantă pentru dezvoltarea economiei circulare, dar contribuția acesteia la atingerea obiectivelor economiei circulare este redusă. De altfel, unul dintre amendamentele aduse recent Directivei specifică faptul că aportul acesteia la "utilizarea eficientă a resurselor, la eficiența energetică și la economia circulară ar trebui eficientizată", inclusiv prin stabilirea unor valori-limită ***obligatorii*** de performanță de mediu, pe baza celor mai bune tehnici disponibile (BAT-AEL) [9].

Strategia Industrială a României conține o serie consistentă de elemente sinergice cu **Strategia Națională privind Economia Circulară** și **Strategia Națională de Competitivitate 2021-2027 (Planul de Tranziție Industrială), Strategia Națională de Cercetare, Inovare și Specializare Inteligentă**, și evident, cu documentele europene anterior prezentate. De altfel, obiectivul general nr. 1 al strategiei industriale a României vizează *"Modernizarea industriei românești prin tehnologizare avansată, eficientizarea produselor și proceselor, și promovarea inovației sustenabile, cu accent pe trecerea la economia circulară*" [10].

2. Situația actuală a realizării economiei circulare

O analiză succintă a principalilor indicatori selectați la nivelul UE pentru monitorizarea stadiului realizării economiei circulare (EC) **(Figura 1)** arată că în România:

Fig 1. Indicatori ai EC în România și UE
Sursa: Prelucrări date Eurostat

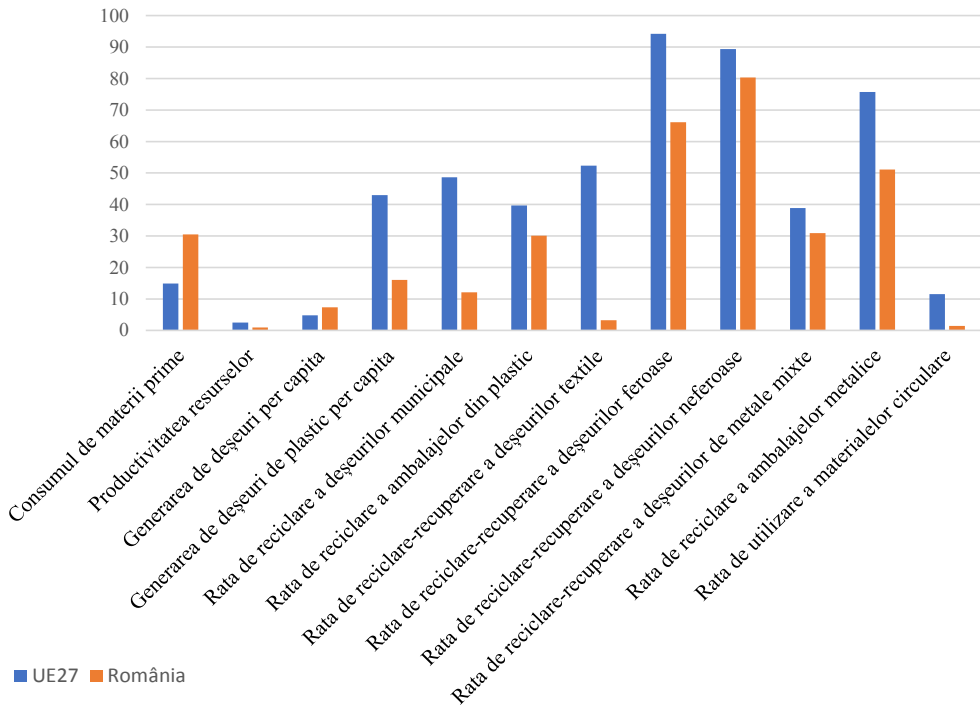

– **Rata de utilizare a materialelor reciclate (Circular material use rate)** ne situează pe penultimul loc în Uniune (înaintea Finlandei), cu o valoare de opt ori mai mică față de media UE și de aproape 20 ori mai redusă față de Olanda care înregistrează cele mai bune performanțe în domeniu [11]. Dacă majoritatea țărilor Uniunii și-au sporit contribuția materialelor reciclate la consumul de materii prime, România se numără printre singurele trei țări în care acest indicator a înregistrat scăderi în perioada 2010-2022, alături de Finlanda și Luxemburg [12].

– **Amprenta materiilor prime (Material footprint)**:
  - **Consumul de materii prime (Raw material consumption indicator** - RMC), dublu în România față de media UE, reflectă atât o industrie material-intensivă cu valoare adăugată redusă, cât și o cantitate mare a resurselor naturale exploatate (**Domestic extraction)** nesustenabil din perspectiva valorificării finale. În anul 2022, România (cu 28 tone per capita resurse exploatate) era depășită semnificativ numai de Finlanda (42 tone per capita), în ambele cazuri centrul de greutate aflându-se în domeniul minereurilor nemetalifere [1].
  - **Productivitatea resurselor** (la Paritatea Puterii de Cumpărare) (**Resource productivity)** arată că România este de trei ori mai ineficientă față de media UE și de cinci ori față de Olanda, țara care înregistrează cea mai mare productivitate a utilizării resurselor [1].
– **Generarea de deșeuri (Waste generation per capita)** în România depășește de 1,5 ori media UE de 5 tone per capita anual. În ceea ce privește **Generarea de deșeuri metalice (Generation of metal wastes),** România contribuia, în 2020, cu 2,5% la totalul UE de deșeuri din metale feroase și cu numai 0,9% la neferoase. Indicatorul **Generarea de deșeuri din plastic (Generation of plastic waste per capita)** arată că România generează de aproape 3 ori mai puține astfel de deșeuri față de media UE și de 5 ori mai puține față de Belgia care generează cea mai mare cantitate dintre țările Uniunii [1].
– În ceea ce privește **Rata de reciclare a deșeurilor municipale (Recycling rate of municipal waste),** România înregistrează, de departe, cele mai slabe rezultate din UE (12%, față de aproape 50% media UE și față de 70% în Germania – țara europeană cea mai avansată din acest punct de vedere). De subliniat că, în anul 2022, România recicla mai puțin comparativ cu anul 2012 (15%) [1].
  - Dacă **Rata de recuperare-reciclare a deșeurilor metalice feroase (Recovery-recycling rate of ferrous wastes)** plasează România mult sub performanțele UE (66%, față de 94%), **Rata de reciclare a deșeurilor metalice neferoase** este apropiată de media Uniunii (80%, față de 89%).
  - **Rata de reciclare a deșeurilor de ambalaje metalice (Recycling rate of metallic packaging)** este, de asemenea, mult mai scăzută față de media UE.
  - **Rata de reciclare a deșeurilor de ambalaje din plastic (Recycling rate of plastic packaging)** relativ mare, apropiată de media UE [13]. Însă, Agenția Europeană de Mediu atrage atenția asupra "subraportării cantității de ambalaje introduse pe piață" și asupra "valorilor fals crescute ale ratelor de reciclare raportate" ("potential underreporting of packaging put-on-market as well as falsely inflated recycling figures") [14].
  - **Rata de reciclare a deșeurilor textile.** Odată cu extinderea utilizării fibrelor sintetice, în România, rata de reciclare a materialelor textile s-a redus, ajungând la 3% în anul 2020 (echivalentul a 974 tone) [15].
– **Indicele eco-inovării** a sporit la nivelul tuturor țărilor UE (cu precădere în domeniul eficienței utilizării resurselor), cu excepția României [16]. Indicele

global al eco-inovării (care include toate cele cinci arii tematice – input-uri, activități, output-uri, eficiența utilizării resurselor, rezultate socio-economice) situează România pe unul dintre ultimele locuri în UE (numai Ungaria, Polonia și Bulgaria se află în urma României). Dar cele mai slabe rezultate sunt înregistrate de România la componenta **Eficiența utilizării resurselor - productivitatea materiilor prime** (**Resource efficiency outcomes - material productivity)** (ultimul loc în UE, la polul opus situându-se Olanda, Luxemburg și Italia) [17].

– **Numărul brevetelor legate de reciclarea materialelor (Patents related to recycling and secondary raw materials)** arată că România a contribuit, în anul 2020, cu numai 5 astfel de brevete la zestrea UE de 206 brevete. Germania deținea, în acel an, 46 de brevete, cele mai multe la nivel european. Pe plan mondial, China se evidențiază cu 5592 brevete, Coreea de Sud cu 735, Japonia cu 446.

3. Perspectivele economiei circulare pentru anul 2030

Conform analizei anterioare a indicatorilor economiei circulare, situația României nu este confortabilă la niciunul dintre indicatorii selectați, cu excepția **generării deșeurilor** și **ratei de reciclare a deșeurilor de ambalaje din plastic** capitole la care Agenția Europeană de Mediu suspectează deficiențe de raportare statistică. În continuare este prezentată sintetic situația actuală a României și obiectivele acesteia pentru anul 2030 în domeniul EC (**Tabelul 1),** dar după cum se poate constata, pentru majoritatea indicatorilor, România nu are obiective clar definite.

Tabelul 1. Situația actuală a României în domeniul EC și obiectivele stabilite în perspectiva anului 2030

Indicatorul	Situația actuală a României în domeniul EC	Obiective ale UE și României în domeniul EC, în perspectiva anului 2030
Rata de utilizare a materialelor în EC	cele mai slabe rezultate din UE (1,4 %, față de 11,5% media UE)	Obiectivul UE - dublarea ratei (23,2%) [18]. *Planul de acțiune pentru Strategia națională privind EC* nu stabilește niciun obiectiv specific pentru România [19].
Amprenta materiilor prime:		Agenția Europeană de mediu nu prevede o reducere semnificativă a amprentei materiale [20]. *Planurile de acțiune ale UE și României* nu stabilesc obiective specifice
- Consumul de materii prime	dublu față de media UE	UE - diminuarea consumurilor de minereuri nemetalifere, metale și resurse energetice fosile și utilizarea de produse și servicii mai puțin material-intensive

Indicatorul	Situația actuală a României în domeniul EC	Obiective ale UE și României în domeniul EC, în perspectiva anului 2030
- Consumul de materii prime critice (majoritatea metale feroase și neferoase)		Conform Comisiei Europene, consumul anual al UE trebuie să fie [21]: - > 10% din extracția în UE; - **> 40%** din prelucrarea în UE; - > **15%** din **reciclarea internă**; - < 65% din consum pentru fiecare **materie primă strategică** să provină dintr-o singură țară terță. Conform Consiliului Europei, în UE: - **> 50%** din consum din prelucrarea în UE; - **> 20%** din consum din **reciclarea internă**
- Productivitatea resurselor	de trei ori mai redusă față de media UE	UE - prelungirea duratei de viață a produselor și a timpului de utilizare a acestora, și prin aplicarea de metode moderne de reciclare
Generarea de deșeuri	de 1,5 ori mai mare față de media UE	
Rata de reciclare a deșeurilor municipale	- cele mai slabe rezultate din UE (12%, față de 50% media UE)	Cel puțin 60% (conform Directivei-cadru privind deșeurile)
Rata de reciclare a deșeurilor de ambalaje metalice	51%, față de 75% media UE	80% pentru metale feroase, 50% pentru aluminiu (conform Directivei-cadru 2008/98/CE și Directivei 94/62/CE)
Rata de reciclare a deșeurilor din plastic-	valoare raportată mare (72%, față de 42% media UE) - Deficiențe de raportare sesizate de Agenția Europeană de Mediu!	Peste 50% (conform A European Strategy for Plastics in a Circular Economy) [22]
Rata de reciclare a deșeurilor de ambalaje din plastic	Valoare raportată relativ mare (30%, față de 40% media UE)	Planul național de gestionare a deșeurilor prevede reciclarea a 65% din deșeurile de ambalaje până în anul 2025 (din care plastic 50%) și 70% până în anul 2030 (din care plastic 55%) [23]
Rata de recuperare-reciclare a deșeurilor textile	foarte redusă (3%, față de 52% media UE)	Cel puțin 50% conform reglementărilor privind „Responsabilitatea Extinsă a Producătorilor”
Indicele Eco-inovării	foarte redus, în special componenta Eficienței utilizării resurselor - productivitatea materiilor prime (ultimul loc în UE)	UE – menținerea trend-ului crescător din ultimii ani. *Planul de acțiune pentru Strategia națională privind EC* nu prevede obiective specifice

Surse: Strategiile UE referitoare la Economia Circulară

4. Soluții adoptate la nivelul UE și în România în domeniul economiei circulare (EC)

4.1. Materii prime strategice și critice. Comisia Europeană actualizează, la fiecare trei ani, listele ce cuprind materiile prime *strategice* (în număr de 16, în anul 2023) și *critice* (34, în anul 2023). Atenția acordată acestor materii prime rezultă nu numai din dependența aproape integrală a UE de importuri provenite dintr-un număr limitat de țări (ex., magneziu - 97% din China, cobalt - 63% extras în Congo/60% rafinat în China), ci și din creșterea prognozată a cererii (de aproape 90 ori pentru litiu, de 17 ori pentru galiu, până în anul 2050) [24].

Legea privind materiile prime critice prevede sporirea circularității acestor resurse pe piața UE prin: îmbunătățirea colectării deșeurilor critice bogate în materii prime și reciclarea acestora; valorificarea potențialului de recuperare din deșeurile extractive; stabilirea de reguli clare privind reducerea amprentei ecologice a materiilor prime critice [13].

În România, **deșeurile metalice generate** în anul 2020 [25] aveau următoarea structură: deșeuri feroase 1.577.122 tone, deșeuri neferoase 78.811 tone, deșeuri mixte 130.212 tone. Pe surse de proveniență, *deșeurile metalice feroase și neferoase* sunt generate cu deosebire din următoarele activități: producerea metalelor și fabricarea produselor din metal; colectarea, tratarea și eliminarea deșeurilor; recuperarea materialelor; producerea computerelor, produselor electronice și optice, echipamente electrice, vehicule și alte echipamente de transport; comerțul cu deșeuri; fabricarea de produse alimentare, băuturi, tutun. *Deșeurile metalice în amestec* provin cu deosebire din gospodăriile populației.

În anul 2022, România a *exportat* 1.130.439 tone deșeuri metalice, din acestea 98% fiind deșeuri feroase (în valoare de 603 mil. dolari, 69% către Turcia [26]), iar din deșeurile neferoase exportate 92% sunt deșeuri de Cu, Al, Ni. În același an, au fost *importate* 12.376 tone deșeuri metalice, din care 81% reprezentau deșeurile neferoase, cu o pondere semnificativă (70%) a deșeurilor de Cu, Al, Ni.

Potrivit GreenReport [27] România a reciclat, în 2021, doar 33% din *Deșeurile de echipamente electrice și electronice*, adică aprox. 100.000 de tone, în condițiile în care ținta impusă la nivel european era de 65%.

În anul 2020, rata de reciclare a *ambalajelor metalice* era de cca. 51% în totalul deșeurilor de ambalaje generate [28]. Obiectivele specifice stabilite la nivel european (Directiva-cadru 2008/98/CE privind deșeurile și Directiva 94/62/CE privind ambalajele și deșeurile de ambalaje) sunt: 70% pentru metale feroase și 50% pentru aluminiu, în anul 2025, și 80% respectiv 60% până în anul 2030. Regulamentul UE2023/1542, privind bateriile și deșeurile de baterii, obligă țările membre ca, până în 2025, procentul de colectare/reciclare a deșeurilor de baterii și acumulatori să atingă 65% [29].

În România, piața reciclării este restrânsă și segmentată, descurajând astfel proiectele mari de investiții. Dacă reciclarea aluminiului se situează la nivelul UE (cel puțin din punct de vedere tehnologic), activitățile de colectare a deșeurilor de echipamente electrice și electronice sunt organizate sporadic, doar în anumite regiuni, fără coordonare la nivel național. Asigurarea transparenței informațiilor privind fluxurile

de deșeuri și dezvoltarea de parteneriate public-privat ar putea contribui la asigurarea circularității.

4.2. Fabricarea produselor din mase plastice. Cu toate că ponderea sectorului la activitatea economică este relativ redusă, contribuția acestuia la decuplarea dintre consumul de materii prime/energie și creșterea economică este considerabilă. Principala provocare în promovarea EC apare în timpul procesului de producție prin lipsa stimulentelor privind utilizarea materialelor secundare și alternative. Masele plastice sunt utilizate extensiv în **industria auto**, **construcții**, **industria electronică și electrotehnică**, **producția de textile și îmbrăcăminte**. Peste 50% din deșeurile generate din materiale plastice în UE sunt ambalaje. Potrivit estimărilor, 95 % din valoarea ambalajelor din material plastic, adică între 70 și 105 miliarde euro anual, este pierdută pentru economie după un prim foarte scurt ciclu de utilizare [30]**.**

La nivelul UE, politicile vizează, între altele, promovarea materialelor plastice biodegradabile și compostabile [31]. Pentru a promova materialele plastice biodegradabile și compostabile în conformitate cu viziunea sa pentru o economie circulară, UE propune o serie de măsuri și acțiuni concrete:

Evaluarea, revizuirea și îmbunătățirea reglementărilor și standardelor:

- *Elaborarea unor standarde coerente de testare și certificare* prin care să se identifice beneficiile potențiale pentru mediu ale materialelor plastice biodegradabile față de materialele plastice nebiodegradabile.
- *Limitarea utilizării materialelor plastice biodegradabile în mediu deschis* la materialele pentru care s-a dovedit că biodegradabilitatea completă se realizează într-un interval de timp specific. Un exemplu de bune practici în acest sens este reprezentat de foliile pentru mulcire utilizate în agricultură [32].
- *Reglementarea etichetării produselor* ca fiind "biodegradabile" sau "compostabile" pentru a evita aruncarea inadecvată a acestor produse în medii nepotrivite.

Promovarea reciclării și a economiei circulare:

- *Colectarea separată a biodeșeurilor:* Statele membre trebuiau să implementeze colectarea separată a biodeșeurilor sau reciclarea la sursă până la 31 decembrie 2023.
- *Extinderea și modernizarea capacității de sortare și reciclare a UE*: Se intenționează ca până în 2030 capacitatea de sortare să crească de patru ori comparativ cu anul 2015.
- *Evaluarea ciclului de viață a materialelor plastice și promovarea plasticelor biodegradabile*: Comisia Europeană intenționează a mări gradul de utilizare al articolelor și ambalajelor reutilizabile și plasticelor biodegradabile și compostabile pentru a reduce dispersia de plastic în mediu, în special al celui de unică folosință.

Sprijin acordat pentru cercetare, inovare și investiții

- *Promovarea cercetării și inovării cu scopul proiectării unor materiale plastice de origine biologică circulare* care să permită reutilizarea, reciclarea și biodegradabilitatea. Materialele din aceasta categorie includ cele obținute din rafinarea și producția polimerilor prin intermediul mai multor procese precum

fermentația și polimerizarea chimică, folosind surse naturale și tehnologii specific [33].

– *Îmbunătățirea concepției și sprijinirea inovării* pentru a facilita reciclarea materialelor plastice. Proiectarea mai bună a produselor ar putea economisi între 77-120 euro pentru fiecare tonă de deșeuri de plastic colectate [34].
– *Inovare în lanțul valoric al materialelor plastice:* Soluțiile inovatoare precum sortarea avansată, reciclarea chimică și îmbunătățirea proiectării polimerilor pot avea un impact ridicat în transformarea lanțului valoric al materialelor plastice.
– *Crearea piețelor viabile pentru materialele plastice reciclate și regenerabile*: UE urmărește stimularea cererii pentru aceste produse și sprijinirea inovării în acest domeniu. Se intenționează ca cererea de materiale plastice reciclate în Europa să crească de patru ori, până în 2030, oferind un flux stabil de venituri pentru sectorul reciclării.

Comisia Europeană depune eforturi pentru a reduce **poluarea cu microplastice** din diverse surse, inclusiv deșeurile din plastic, emisiile accidentale și neintenționate (cum ar fi pierderea granulelor de plastic, degradarea pneurilor sau eliberarea de microplastice din îmbrăcăminte), precum și utilizările intenționate în produse. Principala sursă de poluare este generată de particule de polimeri sintetici sub 5 mm, organice, insolubile și rezistente la degradare care se găsesc într-un spectru larg de produse, precum:

- materialul granular de umplere utilizat pe suprafețele sportive artificiale (acesta reprezentând cea mai mare sursă de microplastice adăugate în mod intenționat din mediu);
- produsele cosmetice, în cazul cărora microplasticele sunt utilizate în scopuri multiple, cum ar fi exfolierea (microbile) sau obținerea unei texturi, a unui parfum sau a unei culori specifice;
- detergenții, emolienții pentru țesături, îngrășămintele, produsele de protecție a plantelor, jucăriile, medicamentele și dispozitivele medicale.

În septembrie 2023, Comisia Europeană a adoptat măsuri de restricționare a microplasticelor adăugate în mod intenționat în produse în temeiul legislației REACH a UE privind substanțele chimice. Aceste măsuri vor contribui, în estimările Comisiei, la reducă cu 30% poluarea cu microplastice [35].

4.3. Reciclarea ambalajelor din plastic. Pentru creșterea ratelor de reciclare, în România sunt aplicate, fără deosebit succes, *instrumente* [36]*:* **economice** (taxe pentru materialele de ambalare ne-biodegradabile); **legislative/coercitive** (amenzi mai mari pentru incinerarea și eliminarea ilegală a deșeurilor); **administrative** (baze de date pentru gestionarea deșeurilor - Registrul de transport al deșeurilor și SIATD - Sistemul de informații privind trasabilitatea deșeurilor) [37]. Printre instrumentele legislative se numără și **taxarea materialelor plastice primare/virgine sau interzicerea anumitor materiale plastice**, precum și posibilitatea înlocuirii lor cu materiale secundare sau alternative. În acest sens, în România, sticlele din PET mai mici sau egale cu 3 litri trebuie să conțină 25% plastic reciclat, iar până în anul 2030, 30%. În plus, se interzice introducerea pe piață a unor produse din plastic de unică folosință și a produselor din plastic oxo-degradabil [38].

În funcție de faza corespunzătoare din ciclul de viață al produselor sunt adoptate soluții specifice:

- *în faza de proiectare*: **cerințe speciale legate de proiectarea ecologică** care să vizeze durabilitatea, mentenanța, și reciclabilitatea;

- *în faza de producție*: **încorporarea de materiale reciclate sau materiale bio**;

- *în faza de utilizare și reutilizare:* **sprijinirea consumatorilor și agenților economici reciclatori** care vizează achizițiile publice verzi sau introducerea unor criterii obligatorii pentru produsele din plastic;

- *în faza finală a ciclului de viață*: **îmbunătățirea infrastructurii de colectare** având în vedere gradul redus de colectare selectivă de către gospodării; **acordarea de stimulente financiare** (sisteme de rambursare a depozitului, sisteme de plată în funcție de cantitatea de deșeuri generate, taxe sporite pentru depozitarea de deșeuri din plastic sau chiar interdicții de depozitare a materialelor plastice);

- *în cazul materialelor plastice nereciclabile*: **recuperarea energetică** în instalații de incinerare sau în fabricile de ciment sub formă de combustibil rezidual derivate;

- *în cazul deșeurilor din plastic*: **reciclarea chimică,** C&D pentru instalații de sortare și reciclare în completarea opțiunilor existente (reciclare mecanică, de dizolvare și organică). Reciclarea chimică nu necesită același nivel de puritate a fluxului de deșeuri, putând fi utilizată pentru toate tipurile de deșeuri din plastic. Sunt necesare eforturi suplimentare de cercetare și inovare în acest domeniu pentru reducerea consumului de energie și a emisiilor de gaze cu efect de seră.

România este obligată să plătească către UE pentru ambalajele de plastic nerecuperate importante sume de bani (circa 200 de milioane euro anual) pentru ambalajele de plastic nereciclate, dar și pentru că legislația nu este adaptată accelerării procesului de reciclare [39]. În același timp, autoritățile publice locale sunt obligate să plătească o serie de contribuţii la Fondul pentru Mediu [40] atunci când nu realizează ţintele de colectare şi reciclare impuse de Comisia Europeană şi, implicit, de Ministerul Mediului. Astfel, în anul 2020, primăriile au plătit peste 110 milioane de lei pentru nerealizarea ţintelor, iar în anul 2021 această sumă a crescut la 224 de milioane de lei [41].

4.4. Fabricarea produselor textile. Deșeurile textile pot fi *recuperabile*: din filare - reintroduse în procesul de fabricație; din fazele de croit tricotaje - folosite pentru piese mici; deșeuri de fire și fâșii de țesături din filaturi, țesătorii, tricotaje - valorificate prin realizarea de fire de vigonie, textile nețesute, vată de tapițerie pentru mobilă și auto, materiale textile izolatoare realizate din polipropilenă, polietilenă sau poliester, utilizate în construcții și *nerecuperabile* – incinerate sau aruncate la depozitele de deșeuri.

În UE, din 6 milioane tone deșeuri textile generate anual (aproximativ 11 kg per persoană [42]), doar 33% sunt colectate. Din acestea, 60% sunt sortate în vederea revânzării, iar restul de 0,8 milioane tone sunt destinate reciclării [43]. Tendința de utilizare a articolelor de îmbrăcăminte (81% din consumul de textile din UE [44]), pentru perioade tot mai scurte înainte de a le arunca, de calitate inferioară și la preț mic (*fast fashion*) contribuie cel mai mult la modele nesustenabile de supraproducție și supraconsum. Textilele realizate din fibre sintetice reprezintă una dintre principalele

surse de poluare cu microplastice, aprox. 60% din fibrele folosite în îmbrăcăminte sunt sintetice, predominant poliester [45], această cantitate fiind în creștere. Până la 40 mii de tone de fibre sintetice sunt eliberate în fiecare an numai de la evacuările mașinilor de spălat [46].

În România, majoritatea deșeurilor ajung fie la depozitele de deșeuri, fie în incineratoarele fabricilor de ciment pentru valorificare energetică. Strategia UE privind economia circulară pentru industria textilă pentru 2030 [47] încurajează cercetarea și inovarea în domeniul reciclării chimice a textilelor din fibre sintetice. Strategia pentru textile își propune să creeze un cadru coerent prin care, până în anul 2030, produsele textile introduse pe piața UE să fie de folosință îndelungată și reciclabile, în mare proporție realizate din fibre reciclate, fără substanțe periculoase și produse în conformitate cu protecția mediului înconjurător.

Acțiuni cheie pentru textile sustenabile și circulare prevăzute în Strategie:

- *introducerea cerințelor obligatorii de proiectare ecologică* pentru a crește performanța textilelor în termeni de durabilitate, reutilizabilitate, reparabilitate și conținutul obligatoriu de fibre reciclate și substanțe chimice, pentru a reduce impactul negativ asupra climei și a mediului;
- *stoparea distrugerii textilelor nevândute sau returnate* prin impunerea companiilor mari să facă public numărul de produse textile aruncate și distruse și măsurile suplimentare pentru pregătirea reutilizării, reciclării, incinerării sau depozitării;
- *combaterea poluării cu microplastice* prin măsuri ce vor viza procesele de fabricație, prespălare la producător, etichetarea și promovarea inovației materiale. Alte opțiuni includ filtre pentru mașinile de spălat, care pot reduce cu până la 80% volumul eliberat în urma spălării [48, 49], utilizarea detergenților soft, tratarea deșeurilor textile la sfârșitul duratei de viață și reglementări pentru îmbunătățirea apelor uzate și tratarea nămolurilor de epurare;
- *introducerea pașaportului digital pentru produse* textile ce conține informații clare și accesibile cu privire la circularitatea și alte aspecte cheie de mediu;
- *obligativitatea specificațiilor ecologice* legate de performanța de mediu viitoare (de ex. „neutru din punct de vedere climatic până în 2030”), dar și pentru comparație cu alte produse.

Responsabilizarea producătorilor pentru deșeurile generate de produsele lor este esențială pentru decuplarea generării deșeurilor textile de evoluția sectorului. Noile reglementări privind „Responsabilitatea Extinsă a Producătorilor”, ce intră în vigoare în anul 2025 pentru textile, vor impune colectarea separată și reciclarea a cel puțin 50% din deșeurile textile introduse pe piață [50].

4.5. Salubrizare/management al deșeurilor provenite de la populație. Odată cu intrarea în UE, România și-a propus realizarea și implementarea unor sisteme de gestiune a deșeurilor la nivelul standardelor europene, bazate pe principiul managementului integrat (SMID - Sistem de Management Integrat al Deșeurilor).

Armonizarea legislației cu acquis-ul comunitar, cât și accesarea de fonduri europene pentru realizarea de investiții în infrastructura aferentă a condus la înființarea de

servicii publice cu personalitate juridică în cadrul unităţilor administrativ-teritoriale (UAT) din mediul rural. Asocierea UAT, prin constituirea asociaţiilor de dezvoltare intercomunitară (ADI), permite delegarea gestiunii serviciilor către operatorul regional (care, în fapt, este o societate comercială ai cărei acţionari sunt UAT asociate în ADI), diminuând, astfel, numărul prestatorilor serviciului de salubrizare ca urmare a implementării sistemelor de management integrat al deşeurilor la nivelul judeţelor. Ponderea acoperirii serviciului de salubrizare a localităţilor (activitatea de colectare a deşeurilor municipale) a fost de 100%, în mediul urban şi de 99,83%, în mediul rural, în anul 2023 [51].

Performanţele obţinute în managementul deşeurilor provenite de la populaţie sunt relativ modeste, mai ales în colectarea selectivă şi reciclarea deşeurilor. Datele statistice, raportate de ţara noastră, evidenţiază un nivel scăzut al colectării selective, respectiv niveluri modeste ale cantităţilor de deşeuri sortate şi, mai ales, valorificate, comparativ cu ceea ce se realizează pe plan european. Pe lângă nivelul limitat al culturii civice în acest domeniu, o explicaţie a stării actuale poate fi şi lipsa investiţiilor în infrastructura tehnică de prelucrare şi valorificare a deşeurilor reutilizabile,

Intervenţia autorităţilor locale şi a UAT în impunerea respectării obligaţiilor contractuale, cu precădere a realizării indicatorilor de performanţă stabiliţi, care să urmărească atingerea obiectivelor impuse de standardele UE în domeniu, ar trebui să constituie priorităţi pentru administraţia publică. Deficienţe în managementul deşeurilor sunt prezente pe tot lanţul valoric - de la colectarea selectivă a deşeurilor, până la modul de eliminare/refolosire a acestora. Ponderea deşeurilor eliminate prin depozitare rămâne inacceptabil de mare.

În ceea ce priveşte depozitele de deşeuri, statul român nu şi-a îndeplinit obligaţia de închidere, la nivelul anului 2017, a tuturor celor 68 situri neconforme acquis-ului comunitar. Astfel, conform Hotărârii Curţii de Justiţie a Uniunii Europene C-109/22 din 14 decembrie 2023, România este obligată la plata sumei forfetare de 1,5 milioane euro plus 600 euro/zi penalizare pentru fiecare dintre cele 31 de depozite (un depozit de deşeuri municipale, 20 depozite deşeuri periculoase şi 10 depozite deşeuri industriale) care nu au obţinut autorizaţia necesară [52], ceea ce reprezintă 6,789 milioane euro/an.

5. Cercetarea în domeniul economiei circulare

Raritatea resurselor, poluarea mediului, condiţiile geopolitice generează nevoia de circularitate a economiei care se poate realiza cu soluţii tehnice şi tehnologice (materiale avansate din plastic, textile, sticlă şi ceramică, metale grele strategice) bazate pe ştiinţe exacte, în complementaritate cu soluţii socio-economice. Împreună, acestea generează noi **modele de afaceri** şi **noi modele de consum**.

Activităţile din domeniul economiei circulare pot fi grupate în patru categorii, după modelul universal acceptat domeniul sănătăţii publice şi anume:

a) **prevenţia primordială** - cunoaşterea, aplicarea şi îmbunătăţirea politicilor, strategiilor şi standardelor specifice EC;
b) **prevenţia primară** - reducerea amprentei materiale şi energetice încă din etapa de proiectare a produselor/tehnologiilor;

c) **prevenția secundară** – depistarea precoce a pericolelor generate de ignorarea principiilor EC în etapele de producție și utilizare a bunurilor și serviciilor;
d) **prevenția terțiară** – gestionarea "răului deja făcut" *(damage management)* mediului și sănătății populației.

Cercetarea în domeniul EC urmează două direcții principale. Prima vizează economia și management-ul pentru fundamentarea teoretică a conceptului de EC și analiza impactului implementării principiilor EC asupra modelelor de afaceri (generarea și utilizarea deșeurilor, pe întregul lanț valoric al produselor/serviciilor). Un domeniu emergent de cercetare ce aparține acestei direcții este cel legat de comportamentul/înclinația consumatorilor spre produse ecologice [53].

Cea de-a doua, se referă la aspectele tehnice și tehnologice, concentrându-se pe identificarea unor soluții specifice strategiei 9R[2]. Cele două direcții de cercetare urmează însă căi divergente [54]. Din această direcție de cercetare fac parte studiile al căror cuvânt cheie este *chimia* (este evidențiat rolul primordial al chimiștilor în realizarea economiei circulare) și vizează evaluarea impactului deșeurilor asupra mediului, în special al deșeurilor solide municipale, identificarea soluțiilor de gestionare a apelor uzate, recuperarea resurselor materiale secundare, reducerea amprentei climatice.

Alte cercetări ce aparțin direcției tehnice de cercetare vizează materialele noi, recuperarea metalelor (cu accent pe industria deșeurilor din echipamente electrice și electronice) și a maselor plastice (axate pe reducerea consumului și a nivelului de contaminare a apelor, creșterea circularității) [55]. Literatura de specialitate arată că reciclarea (R8), reducerea (R2), recuperarea (R9), reutilizarea (R3) și sunt componentele EC abordate cu precădere, în această ordine ca frecvență a abordării.

În ceea ce privește **modelele de business,** principalele subiecte de cercetare insuficient abordate, grupate pe șase domenii principale, sunt următoarele: (1) *management strategic* (EC ca sursă de avantaje competitive și valoare adăugată, noua structură organizațională a firmelor, noile oportunități de afaceri și abilități profesionale, modalitățile de reducere a riscurilor); (2) *ofertă* (redefinirea designului de produs pe principiul lui Jean-Baptiste Say "Oferta își crează propria cerere", impactul marketing-ului și comunicațiilor asupra cererii de produse și servicii într-o EC, rolul IMM în promovarea economiei circulare și provocările cu care se confruntă în implementarea principiilor EC); (3) *cerere* (atitudinea clienților față de modelele circulare de afaceri, dinamica, barierele și factorii care pot construi un comportament durabil al consumatorilor, rolul tehnologiilor digitale în tranziția de la modele de afaceri centrate pe produs, la cele axate pe servicii); (4) *rețele sociale* (contribuția platformelor comune la crearea de relații simbiotice între stakeholders (transfer tehnologic și de cunoștințe, creare de valoare adăgată în comun etc.); (5) *performanțe* (impactul economic, ecologic și social al aplicării principiilor EC asupra competitivității firmelor, bunăstării acționarilor etc., analize cost/beneficiu și ale nivelurilor de circularitate în diferite industrii, instru-

[2] R0- Refuzare (Refuse), R1 - Regândire (Rethink), R2 – Reducere (Reduce by design), R3 – Reutilizare (Reuse), R4 – Reparare (Repair), R5 – Refacere (Refurbish), R6 – Refabricare (Remanufacture), R7 – Reorientare (Repurpose), R8 – Reciclare (Recycle) și R9 - Recuperare (Recover).

mente monitorizare a efectelor tranziției la EC); (6) *contex*t (analiza influenței cadrului instituțional/legislativ asupra modelelor circulare de afaceri - de la includerea în curricula universitară a teoriei și practicii în EC, până profitabilitatea IMM pe parcursul tranziției la modelul circular de afaceri) [56, 57].

Cadrul oferit de politicile și strategiile UE și naționale arată că adoptarea de noi modele de afaceri poate beneficia de: sprijin institutional și financiar pentru educație și recalificare/perfecționare a forței de muncă; reconsiderarea legislației privind proprietatea intelectuală; valorificarea oportunităților oferite de eticheta ecologică a UE etc. Noile modele de afaceri pot aduce: contribuții la reducerea amprentei climatice prin reducerea consumului de bunuri și servicii material- și energo-intensive, servitizare și partajare, prelungirea duratei de viață a produselor, digitalizare; valorificarea oportunităților de finanțare pentru baze de date, materiale, tehnologii și produse noi, înlocuirea și eliminarea substanțelor periculoase; dezvoltarea de clustere locale de companii care aplică principiile EC; plus valoare prin inovare (pe tot lanțul valoric) într-un mod fezabil din punct de vedere economic; înțelegerea conceptului de EC, a specificității și interdisciplinarității acestuia deopotrivă.

Concluzii

Valoarea adăugată economiei circulare este demonstrată prin impactul său asupra societății, economiei și mediului academic. Economia circulară oferă plusvaloare prin acoperirea decalajelor comportamentale, tehnologice, de cerere și ofertă prin dezvoltarea de noi materiale avansate, noi modele de afaceri și noi modele de consum.

Valoarea adăugată societală și economică a economiei circulare aduce schimbări esențiale domeniilor: *științific,* prin progresul cunoașterii, formarea unei noi discipline științifice, formarea și consolidarea capacităților; *tehnologic,* prin crearea de noi materiale avansate; *economic*, prin creșterea profiturilor firmelor (nivel micro) și a randamentelor economice prin eficiența și securitatea utilizării resurselor (nivel macro); *social*, prin bunăstarea comunității, calitatea vieții, comportament, practici și activități sustenabile; *politic* prin îmbunătățirea capacității instituționale și legislative; *ecologic*, prin gestionarea optimă a deșeurilor; *sănătate,* prin contribuția la sănătatea publică și calitatea vieții; *cultural,* prin înțelegerea realității climatice, a valorilor de protecție a mediului; *formării profesionale,* prin noi programe de învățământ, noi calificări, reînnoirea paradigmei științifice, dezvoltări metodologice (evaluarea circularității produselor/serviciilor) și noi metode de dezvoltare a materialelor circulare, noi legături între disciplinele economice, sociale și tehnologice.

Lucrarea a fost efectuată în baza Subprogramului instituțional: 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**

BIBLIOGRAFIE

1. European Commission, Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materi-

als, COM(2023) 160 final 2023/0079(COD), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0160, Actul privind materiile prime critice
2. European Environment Agency (2022)Textiles and the environment: the role of design in Europe's circular economy
3. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN
4. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN
5. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0102
6. https://commission.europa.eu/document/download/9ab0244c-6ca3-4b11-bef9-422c7eb34f39_en?filename=communication-industrial-strategy-update-2020_en.pdf, pp. 13,16,19
7. https://www.eea.europa.eu/publications/accelerating-the-circular-economy/file, p.37
8. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials and amending Regulations (EU) 168/2013, (EU) 2018/858, 2018/1724 and (EU) 2019/1020, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0160
9. Amendamentele adoptate de Parlamentul European la 11 iulie 2023 referitoare la propunerea de directivă a Parlamentului European și a Consiliului de modificare a Directivei 2010/75/UE privind emisiile industriale și a Directivei 1999/31/CE privind depozitele de deșeuri, Amendamentul 17, considerentul 16, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0259_RO.html
10. https://economie.gov.ro/wp-content/uploads/2023/12/Proiect-de-Strategie-Industriala-a-Romaniei-2023-2027.pdf
11. Eurostat, data.europa.eu
12. European Environment Agency (2024), Circular material use rate in Europe, https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/circular-material-use-rate-in-europe
13. Eurostat, Recycling rates of packaging waste for monitoring compliance with policy targets, by type of packaging [ENV_WASPACR__custom_10253477
14. European Environment Agency (2022), Early warning assessment related to the 2025 targets for municipal waste and packaging waste, Country Profile – Romania, p.7, https://www.eea.europa.eu/publications/many-eu-member-states/romania/view
15. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_wastrt__custom_10331078/default/table?lang=en
16. European Environment Agency (2023), Eco-Innovation Index, https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/eco-innovation-index-8th-eap
17. European Commission (2024), Eco-innovation at the heart of European policies, https://green-business.ec.europa.eu/eco-innovation_en
18. European Commission (2020), A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe, COM (2020) 98 final, COM(2020) 98 final, A new Circular Economy Action Plan For a cleaner and more competitive Europe — European Environment Agency (europa.eu)
19. Guvernul României (2023), Planul de acțiune pentru Strategia națională privind economia circulară, Monitorul Oficial al României, Partea I, Nr. 918 bis/11 X.2023, p. 66, MonitorulOficial--PI--918Bis--2023.html (monitoruloficial.ro)
20. European Environment Agency (2023), Europe's Material Footprint, https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/europes-material-footprint
21. European Commission (2023**),** Critical Raw Materials Act (CRM Act), https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en

22. European Commission (2018), A European Strategy for Plastics in a Circular Economy, COM(2018) 28 final, COM(2018) 28 final, A European Strategy for Plastics in a Circular Economy — European Environment Agency (europa.eu)
23. Guvernul României, Ministerul Mediului (2017), Planul Național de Gestionare a Deșeurilor, versiunea 5, 2 nov.2017, http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/PNGD_vers5.pdf
24. European Commission, Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials, COM(2023) 160 final 2023/0079(COD), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0160
25. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_waselv__custom_10476718/default/table?lang=en
26. Romania | Imports and Exports | World | Ferrous waste and scrap; remelting scrap ingots of iron or steel | Value (US$) and Value Growth, YoY (%) | 2011 - 2022 (trendeconomy.com)
27. https://bit.ly/3GkV8PD
28. http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table
29. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1542
30. World Economic Forum, Ellen MacArthur Foundation and McKinsey & Company (2016), The New Plastics Economy: Rethinking the future of plastics. Disponibil la: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/the-new-plastics-economy-rethinking-the-future-of-plastics
31. Comisia Europeană (2022), Cadrul de politică al EU privind materialele plastice de origine biologică, biodegradabile și compostabile. Disponibil la: https://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/CELEX_52022DC0682_RO_TXT%281%29.pdf
32. Standardul european EN 17033:2018, CSN EN 17033 - Plastics - Biodegradable mulch films for use in agriculture and horticulture - Requirements and test methods
33. Vanderreydt, I., Rommens, T., Tenhunen-Lunkka, A., Mortensen, L. F., & Tange, I. (2021). Greenhouse gas emissions and natural capital implications of plastics (including biobased plastics). European Environment Agency (EAA). EEA Report No. Eionet Report – ETC/WMGE 2021/3. Dospinibil la: https://www.eionet.europa.eu/etcs/etc-wmge/products/etc-wmge-reports/greenhouse-gas-emissions-and-natural-capital-implications-of-plastics-including-biobased-plastics
34. Comisia Europeană (2018), O strategie europeană pentru materialele plastice într-o economie circulară. Disponibilă la: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0028&from=PL
35. European Commission (2023). Press release. Disponibil la https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_4581
36. Comisia Europeană (2022), Environmental Implementation Review, 2022 Reports, Bruxelles, 8.9.2022 SWD(2022) 271 final https://ec.europa.eu/environment/eir/pdf/report_ro_en.pdf
37. Guvernul României, Administrația Fondului pentru Mediu, https://siatd.afm.ro/#/
38. Guvernul României (2021), Ordonanța nr. 6 din 25 august 2021 privind reducerea impactului anumitor produse din plastic asupra mediului, Monitorul Oficial nr.828 din 30 august 2021. Monitorul-Oficial--PI--828--2021.html (monitoruloficial.ro). Ordonanța Guvernului nr. 6/2021 pentru transpunerea Directivei EC 904/2019, SUP
39. Guvernul României (2021), Ordonanța nr. 6 din 25 august 2021 privind reducerea impactului anumitor produse din plastic asupra mediului, Monitorul Oficial nr.828 din 30 august 2021. Monitorul-Oficial--PI--828--2021.html (monitoruloficial.ro)
40. Guvernul României, Administrația Fondului pentru Mediu, https://www.afm.ro/index.php

41. Guvernul României, Ministerul Mediului (2022), https://www.mmediu.ro/articol/ministrul-barna-tanczos-a-lansat-astazi-campania-de-informare-si-constientizare-reciclam-in-romania/5776
42. EEA (2019) Textiles and the environment in a circular economy, ETC/WMGE Report 6/2019: Textiles and the environment in a circular economy — Eionet Portal
43. https://euratex.eu/wp-content/uploads/EURATEX_FactsKey_Figures_2022rev-1.pdf , pag.24
44. JRC (2021) Circular economy perspectives in the EU Textile sector, https://ec.europa.eu/jrc
45. EEA (2021) Plastic in textiles: towards a circular economy for synthetic textiles in Europe, ETC/WMGE Report 1/2021: Plastic in textiles: potentials for circularity and reduced environmental and climate impacts — Eionet Portal
46. Eunomia (2018) Investigating options for reducing releases in the aquatic environment of microplastics emitted by (but not Intentionally added in) products, Investigating options for reducing releases in the aquatic environment of microplastics emitted by (but not intentionally added in) products | Plastik in der Umwelt
47. https://environment.ec.europa.eu/document/download/74126c90-5cbf-46d0-ab6b-60878644b395_en?filename=COM_2022_141_1_EN_ACT_part1_v8.pdf EU Strategy for Sustainable and Circular Textiles
48. I.E. Napper et al (2020) The efficiency of devices intended to reduce microfibre release during clothes washing, https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.140412
49. HK McIlwraith et al. (2019) Capturing microfibers – marketed technologies reduce microfiber emissions from washing machine, https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2018.12.012
50. https://lege5.ro/Gratuit/ha3tsnbtgi4a/ordonanta-de-urgenta-nr-92-2021-privind-regimul-deseurilor?pid=410584461#p-410584461
51. ANRSC (Agenția Națională de Reglementare pentru Serviciile Comunitare de Utilități Publice) (2023), Raport anual de activitate 2023, Raport-ANRSC-2023-consolidat.pdf, p.13
52. Curtea de Justiție a Uniunii Europene (2023), Hotărârea Curții (Camera a șasea) din 14 decembrie 2023 – Comisia Europeană/România (Cauza C-109/22), CURIA - Documents (europa.eu)
53. Michael Søgaard Jørgensen, Arne Remmen, A Methodological Approach to Development of Circular Economy Options in Businesses, Procedia CIRP, Volume 69, 2018, Pages 816-821, ISSN 2212-8271, https://doi.org/10.1016/j.procir.2017.12.002
54. lberto Alcalde-Calonge, Francisco José Sáez-Martínez, Pablo Ruiz-Palomino, Evolution of research on circular economy and related trends and topics. A thirteen-year review, Ecological Informatics, Volume 70, 2022, 101716, ISSN 1574-9541, https://doi.org/10.1016/j.ecoinf.2022.101716
55. Gianmarco Bressanelli, Nicola Saccani, Daniela C.A. Pigosso, Marco Perona, Circular Economy in the WEEE industry: a systematic literature review and a research agenda, Sustainable Production and Consumption, Volume 23, 2020, Pages 174-188, ISSN 2352-5509, https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.05.007
56. Ferasso M, Beliaeva T, Kraus S, Clauss T, Ribeiro-Soriano D. Circular economy business models: The state of research and avenues ahead. *Bus Strat Env*. 2020; 29: 3006–3024. https://doi.org/10.1002/bse.2554
57. Centobelli P, Cerchione R, Chiaroni D, Del Vecchio P, Urbinati A. Designing business models in circular economy: A systematic literature review and research agenda. *Bus Strat Env*. 2020; 29: 1734–1749. https://doi.org/10.1002/bse.2466

https://doi.org/10.59295/ierm2025.22 CZU 338.47:330.34

ADAPTAREA ȘI CALIBRAREA POLITICII INVESTIȚIONALE SPECIFICE INFRASTRUCTURILOR DE TRANSPORT PENTRU SUSȚINEREA DEZVOLTĂRII ECONOMICE DURABILE

ADAPTATION AND CALIBRATION OF INVESTMENT POLICY SPECIFIC TO TRANSPORT INFRASTRUCTURES TO SUPPORT SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Frantz Daniel FISTUNG, ***Centrul de Economia Industriei și Serviciilor din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice "Costin C. Kirițescu" al Academiei Române, București, România;***
E-mail: dfistung@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7923-7224

Rezumat. *Lucrarea urmărește evidențierea aspectelor majore care pot influența orientarea investițiilor din domeniul infrastructurilor de transport spre zona dezvoltării durabile. În acest scop, se pune în evidență orientarea actuală a investițiilor din infrastructura de transport a României și deviația acesteia de la conceptul de dezvoltare durabilă. Pentru o mai clară definire a necesarului investițional și o mai corectă orientare a acestuia către diferitele tipuri de infrastructuri de transport, lucrarea prezintă câteva exemple de calcul a cheltuielilor infrastructurale, în unele state membre ale UE. Ceea ce se observă este o neuniformitate a costurilor fixe și variabile, stabilite în analizele financiare, în diferitele țări analizate, fiind necesară o analiză mult mai amănunțită în cazul adoptării în România sau Republica Moldova a unora dintre soluțiile prezentate. Cu toate acestea, evoluția recentă a factorilor de mediu, de plan global, nu lasă loc de compromis. Toate eforturile, mai ales cele investiționale, trebuie îndreptate către acțiuni care să susțină dezvoltarea durabilă a planetei și din acest punct de vedere, infrastructurile de transport sunt extrem de importante.*

Cuvinte cheie: *Infrastructuri de transport, investiții, cheltuieli cu infrastructura, dezvoltare durabilă*

Summary. *The paper aims to highlight the major aspects that can influence the orientation of investments in the field of transport infrastructures towards the area of sustainable development. To this end, it highlights the current orientation of investments in Romania's transport infrastructure and its deviation from the concept of sustainable development. In order to better define the investment needs and to better target them to the different types of transport infrastructure, the paper presents some examples of the calculation of infrastructure expenditure in some EU Member States. What is observed is a non-uniformity of fixed and variable costs, established in the financial analyses, in the different countries analyzed, being necessary a much more detailed analysis in case of adoption in Romania or the Republic of Moldova of some of the solutions presented. However, recent developments in global*

environmental factors leave no room for compromise. All efforts, especially investment efforts, must be directed towards actions that support the sustainable development of the planet and from this point of view, transport infrastructures are extremely important.

Keywords: *Transport infrastructure, investment, infrastructure expenditure, sustainable development*

Introducere

Investițiile care se vor face în următorii 10-20 de ani dacă nu sunt bine orientate ar putea afecta profund clima de pe Terra, în a doua jumătate a acestui secol și în continuare. Acțiunile noastre din prezent și din următoarele decenii ar putea crea riscuri de perturbare majoră a activității economice și sociale, la o scară similară cu cele asociate cu marile războaie și cu recesiunea economică din prima jumătate a secolului al XX-lea. Și va fi dificil sau imposibil să inversăm aceste schimbări.

Pentru realizarea investițiilor în infrastructura de transport, este general acceptat faptul că acestea trebuie ghidate după o strategie de dezvoltare a sectorului.

Există mai mulți factori care influențează calitatea unei strategii de dezvoltare a infrastructurii de transport. Astfel, o strategie de dezvoltare a infrastructurii de transport trebuie să fie stabilă în timp, adecvată nevoilor, sustenabilă financiar, acceptată din perspectiva impactului asupra mediului și echilibrată din perspectiva accesibilității teritoriale.

Dintre acești factori, cel mai important este factorul de stabilitate în timp.

În România, în perioada ultimelor decenii s-a remarcat o crescută volatilitate a strategiilor de dezvoltare a infrastructurii de transport, influențată de dese schimbări de priorități, cauzate, în cele mai multe cazuri, de schimbările deciziilor politice pentru a reduce deficitul mare dintre nevoile de dezvoltare percepute la nivel social și sursele de finanțare existente.

Orientări ale politicii investiționale românești pentru adaptarea și calibrarea proiectelor infrastructurale din domeniul transporturilor spre dezvoltarea economică durabilă

Principala provocare pe care va trebui să o rezolve politica investițională a transporturilor o reprezintă recuperarea decalajului de dezvoltare a infrastructurii de transport a României în direcția atingerii obiectivelor europene de reducere a emisiilor de carbon și transferul spre o mobilitate durabilă și sigură.

În conformitate cu analizele făcute de autoritățile românești, arată că transportul rutier va menține o pondere importantă în volumul totalul de transporturi în România. În plus, se prevede că rata de disponibilitate a automobilelor va crește în viitor [1].

În consecință, strategia de transport în România trebuie să echilibreze în mod corespunzător investițiile pentru a asigura dezvoltarea acestui mod de transport în conformitate cu cerințele stabilite de către Regulamentul TEN-T și alte regulamente și documente relevante la nivel european și național.

Cu toate că România trebuie să respecte orientările și prioritățile europene pentru dezvoltarea modurilor de transport mai ecologice, cum ar fi transportul feroviar și naval (maritim și fluvial), România trebuie, de asemenea, să continue eforturile pentru dezvoltarea infrastructurii rutiere, deoarece nivelul general de dezvoltare al acestui mod de transport este mai redus față de alte state membre UE.

Creșterea volumului transportului rutier în România urmează tendința din Uniunea Europeană și este asociată cu creșterea generală a economiei, cu cerințele de mobilitate ale cetățenilor, precum și cu creșterea gradului de motorizare (care este direct proporțională cu creșterea PIB-ului real).

Din aceste perspective, prioritățile investiționale în domeniul transporturilor și infrastructurii pentru perioada 2024-2027 au fost stabilite în conformitate cu prevederile din Programul de guvernare și al Hotărârii Guvernului României nr.666/2016 pentru aprobarea documentului strategic Master Planul General de Transport al României [2].

Astfel, prioritățile strategice in domeniul infrastructurilor si serviciilor de transport, pentru perioada 2024- 2027, vizează, în principal, creșterea accesibilității României prin integrarea rețelelor naționale de transport feroviar, rutier, naval, aerian (inclusiv logistica) la rețelele europene, respectiv la cele internaționale, concomitent cu dezvoltarea echilibrata a sistemului național de transport, a economiei locale și regionale, îmbunătățirea confortului călătorilor și creșterea siguranței acestora, eficientizarea transportului de marfă, creșterea capacității de satisfacere a necesității de mobilitate a populației și îmbunătățirea calității mediului [1].

Strategia investițională în domeniul infrastructurilor de transport prevede necesitatea realizării a 6624.1 km de rețea rutieră (autostrăzi, drumuri expres, trans regionale, variante ocolitoare) din care 2900,5 km aferenți rețelei primare și 3723,6 km aferenți rețelei secundare.

În ceea ce privește rețeaua feroviară, planul vizează realizarea a 3274,8 km de cale ferată aferenți rețelei primare și 1228 km aferenți rețelei secundare.

Pentru întreaga strategie gândită de autoritățile române necesarul de finanțare pentru perioada 2021-2030 este de 72,77 miliarde euro. Din această sumă, 34,19 miliarde euro sunt dedicate infrastructurii rutiere, 20,63 miliarde euro infrastructurii feroviare, 10,7 miliarde euro dedicate infrastructurii de metrou, 4,46 miliarde euro dedicate infrastructurii navale și 2,79 miliarde euro dedicate infrastructurii aeroportuare. Cu alte cuvinte, din total prevăzut, infrastructura rutieră are prevăzut, din nou, cel mai mare buget investițional, de circa 47% din total, aproape cât sumele alocate celorlalte moduri de transport, luate împreună (Figura 1).

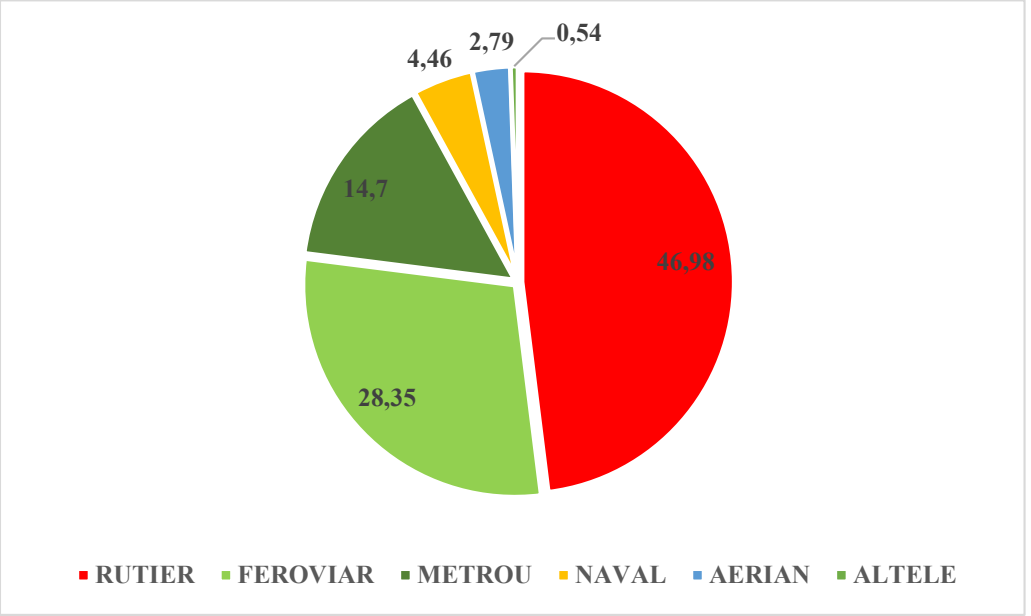

Sursa: Realizată de autori, după [1]

Figura 1 – Repartizarea pe moduri de transport a planului investițional pentru infrastructuri, perioada 2021-2030

Alocările estimative maxime pentru finanțare europeană sunt de 40,78 miliarde euro (din care 13,43 miliarde euro fonduri externe nerambursabile și 27,35 miliarde euro contribuția maximă a bugetului de stat, incluzând mecanismul supracontractării), rezultând un deficit de 31.99 miliarde euro care ar trebui să fie acoperit de la bugetul de stat, prin împrumuturi externe și fonduri private. În concluzie, România va trebui să asigure în următorii zece ani contribuția financiară aferentă proiectelor cu finanțare europeană la care se adaugă necesarul pentru finalizarea întregii infrastructuri prezentate în acest plan, rezultând un efort financiar reprezentând aproximativ 2% din PIB/an în funcție de progresul fizic și financiar al proiectelor.

Pe surse de finanțare, la nivelul proiectelor infrastructurii rutiere, pentru perioada 2021-2027 au fost orientate suma de 4,647 miliarde euro din Fondul de Coeziune și 3,975 miliarde euro din Fondul European de Dezvoltare Regională [3].

Principalele priorități care au fost definite în direcția dezvoltării infrastructurii rutiere și a sistemelor de transport inteligente sunt [3]:

- Prioritatea/AXA 1 - Îmbunătățirea conectivității prin dezvoltarea rețelei TEN-T de transport rutier;
- Prioritatea/AXA 2 - Îmbunătățirea conectivității prin dezvoltarea infrastructurii rutiere pentru accesibilitate teritorială;
- Prioritatea/AXA 9 - Creșterea gradului de siguranța si securitate pe rețeaua rutiera de transport.

Dimensiunea financiară a principalelor priorități este (conform datelor disponibile în noiembrie 2020):

- ✓ Prioritatea 1 - Îmbunătățirea conectivității prin dezvoltarea rețelei TEN-T de transport rutier
  - o FEDR - 551 milioane euro
  - o FC - 1,385 mld euro o Total - 1.936 mld euro
- ✓ Prioritatea 2 – Îmbunătățirea conectivității prin dezvoltarea infrastructurii rutiere pentru accesibilitate teritoriala
  - o FEDR - 350 mil euro.
- ✓ Prioritatea 3 - Creșterea gradului de siguranța si securitate pe rețeaua rutiera de transport
  - o FEDR - 100 mil euro.

Estimarea necesarului investițional pentru infrastructura de transport în câteva state europene

Pentru o mai corectă și completă investigație referitoare la structura și categoriile de cheltuieli specifice întreținerii, modernizării și dezvoltării infrastructurilor de transport, în continuare analiza se va face pe modurile principale ale sistemului de transport.

Investițiile în infrastructura rutieră

Majoritatea țărilor europene pot face o împărțire a cheltuielilor pentru investiții și întreținere, cel puțin pentru rețeaua rutieră principală. În plus, multe țări sunt, de asemenea, în măsură să distingă cheltuielile pentru funcționare și administrare.

În temeiul Regulamentului (CEE) nr. 1108/70, statele membre ar trebui să țină o evidență detaliată a cheltuielilor de investiții (construcții noi, extinderi, reconstrucții și reînnoiri), a cheltuielilor curente (întreținere, exploatare), a cheltuielilor poliției rutiere și a cheltuielilor generale.

Cu toate acestea, nu a existat nicio dovadă că cheltuielile rutiere sunt înregistrate în acest mod detaliat în țările selectate. În general, cheltuielile de investiții și de întreținere se disting și, ulterior, sunt împărțite în subcategorii în unele țări. Definițiile aplicate diferă considerabil între țările selectate (a se vedea mai detaliat secțiunea următoare).

Majoritatea țărilor fac o distincție între costurile de capital (investiții, amortizare și dobânzi) și costurile de funcționare. În Estonia, singurele costuri de investiții sau costuri de capital disponibile sunt costurile pentru noi investiții și înlocuiri, precum și dobânda și amortizarea pentru noile investiții și înlocuiri.

În plus, Regulamentul 1108/70 prevede că cheltuielile ar trebui clasificate în „tipul" de drum și, prin urmare, rețeaua rutieră trebuie împărțită în mai multe categorii. Categoriile de drumuri diferă, însă, de la o țară la alta.

În *Țările de Jos*, cheltuielile de investiții se referă la toate cheltuielile legate de extinderea capacității infrastructurii rutiere. Acest lucru nu se referă numai la drumurile noi, ci și la lărgirea drumurilor existente (de exemplu, de la 2 la 3 benzi pe direcție). Toate celelalte cheltuieli sunt cheltuieli de întreținere.

În Țările de Jos se disting cheltuielile fixe și variabile de întreținere.

Întreținerea fixă este cunoscută și sub denumirea de întreținere „anuală” și se referă la lucrări de întreținere relativ mici.

Întreținerea variabilă este cunoscută și sub denumirea de întreținere „neanuală” și se referă la întreținerea la scară largă . Cheltuielile fixe și variabile de întreținere sunt împărțite în 5 subcategorii:

1. Suprafețele drumurilor;
2. Exploatarea drumurilor (cheltuieli pentru clădiri, amplasamente, energie, cercetare etc.);
3. Cheltuieli de prognozare a traficului pentru semnalizare, evenimente speciale etc.);
4. Mediu (cheltuieli pentru minimizarea efectelor negative, gestionarea deșeurilor).

Austria separă cheltuielile pentru construcții, întreținere structurală și întreținere operațională:

- Construcțiile se referă la cheltuielile pentru construcții noi și extinderea capacității infrastructurii existente
- Întreținerea structurală se referă la măsuri de îmbunătățire și întreținere a infrastructurii existente, cum ar fi șoselele, tunelurile și podurile.
- Întreținerea operațională se referă la acțiunile menite să mențină rețelele operaționale și eficiente, în permanență. Se acordă importanță îmbunătățirii continue a siguranței și confortului în utilizare. Întreținerea operațională constă, de exemplu, în întreținerea pe timp de iarnă, instalații rutiere, exploatarea tunelurilor, întreținerea zonelor cu iarbă, servicii de urgență, reparații.

În *Marea Britanie*, Highways Agency împarte cheltuielile rutiere în cinci categorii principale (subprograme). Acestea sunt:

(1) Întreținere,
(2) Îmbunătățiri mici (programe cu cheltuieli mai mici de cinci milioane de lire sterline),
(3) Îmbunătățiri tehnologice,
(4) Manager de trafic și
(5) Îmbunătățiri majore (programe cu cheltuieli mai mari de cinci milioane de lire sterline).

Cheltuielile sunt considerate ulterior ca fiind cheltuieli de capital (investiții) sau cheltuieli cu resursele.

Capitalul se referă la îmbunătățirea activului și prin urmare, la creșterea valorii acestuia. Cheltuielile cu resursele se referă la menținerea valorii și la menținerea acesteia în condiții de siguranță și disponibile pentru utilizare.

Pe scurt, cele cinci programe vizează:

(1) Programul de întreținere își propune să mențină rețeaua într-o stare sigură și funcțională, la un cost minim pe întreaga durată de viață și cu întreruperi minime.

Se disting trei tipuri de întreținere.

Reînnoirea drumurilor și structurilor (resurse):

- reamenajarea/suprapunerea/reconstrucția șoselelor, a căilor pietonale și a pistelor pentru biciclete;

- Înlocuirea/repararea drenajului, a terasamentelor, a indicatoarelor, a semafoarelor, a semafoarelor etc.;
- Repararea/înlocuirea/reconstrucția drumurilor/pietonilor/ciclurilor/podurilor ecvestre, tunelurilor, canalizărilor, pereților de susținere și portalurilor și a componentelor acestora;
- Protecția/întreținerea preventivă, cum ar fi impermeabilizarea și vopsirea oțelăriilor;
- Actualizarea caracteristicilor sub standard, cum ar fi piloni și parapete subrezistență.

Întreținere curentă (resurse):

- Lucrări de rutină pentru a menține activele drumurilor și structurilor curate, ordonate și sigure, cum ar fi colectarea deșeurilor, curățarea scurgerilor, spălarea semnelor, tăierea ierbii, tunderea gardurilor vii/arbuștilor etc.;
- Inspecții detaliate și anchete privind starea activelor;
- Repararea rapidă temporară/permanentă a defectelor periculoase, de exemplu a gropilor;
- Curățarea gheții și zăpezii;
- Gestionarea incidentelor/accidentelor.

Reînnoirea tehnologiei și a activelor de iarnă (capital):

- Repararea/înlocuirea cablurilor de comunicații, a dulapurilor, a telefoanelor de urgență etc.;
- Repararea/înlocuirea clădirilor/echipamentelor din depozitele de întreținere și din instalațiile de întreținere pe timp de iarnă, cum ar fi încărcătoarele și distribuitoarele de sare pentru degivrare.

(2) Programul de mici îmbunătățiri este alcătuit în principal din:

- Sisteme locale de gestionare a rețelelor: scheme care vizează reducerea accidentelor, îmbunătățirea mediului, reducerea congestionării etc.;
- Cercetare &amplificare; Proiecte de cercetare în domeniul dezvoltării (resurse) pornind de la materiale noi, trecând prin analiza siguranței și a funcționării până la comportamentul utilizatorilor;
- Tehnologia informației: Dezvoltarea, punerea în aplicare și modernizarea sistemelor de gestionare a activelor și de afaceri.

(3) Programul de îmbunătățire tehnologică constă în scheme care vizează în principal reducerea accidentelor și reducerea congestionării, cum ar fi sistemul de detectare/avertizare a cozilor/incidentelor, camerele și sistemele/echipamentele de informare a conducătorului auto. Piloții care testează noi tehnici, cum ar fi contorizarea/controlul rampei și gestionarea activă a traficului, fac parte, de asemenea, din acest program.

(4) Programul de servicii pentru managerii de trafic este alcătuit din ofițeri de trafic (și vehiculele și uniformele acestora) care ajută la operarea drumurilor principale / autostrăzilor, în special prin asistarea la curățarea incidentelor/accidentelor. Funcționarea centrelor regionale de control, care oferă mijloacele de detectare a incidentelor/accidentelor și de diseminare a informațiilor către conducătorii auto pentru a reduce congestionarea traficului, face parte, de asemenea, din program.

(5) Programul de îmbunătățiri majore constă în cele din urmă în îmbunătățiri majore ale drumurilor pentru a îmbunătăți siguranța, a reduce congestionarea traficului și a îmbunătăți mediul. Acest program include, de asemenea, achiziționarea de terenuri pentru îmbunătățirea/exploatarea drumurilor principale/autostrăzilor și vânzarea surplusului de terenuri cumpărate pentru/eliberate prin îmbunătățirea/exploatarea drumurilor principale/autostrăzilor.

În *Suedia*, cheltuielile cu infrastructura rutieră sunt împărțite în investiții și cheltuieli de funcționare. Cheltuielile de funcționare sunt clasificate în întreținerea de rutină și întreținerea periodică și, ulterior, sunt împărțite în subgrupe:

Întreținerea de rutină (efecte mai mici de un an) se referă la următoarele subgrupe:

- Drum de suprafață: acțiuni rapide de gestionare a problemelor apărute brusc pe drumurile de suprafață (de exemplu, fisuri și denivelări, abraziunea suprafeței, curățarea străzilor).
- Drum pietruit: acțiuni rapide de gestionare a problemelor apărute brusc pe drumurile cu pietriș (de exemplu, sortare, reducerea prafului, curățarea străzilor).
- Pod și tunel: acțiuni de menținere a accesibilității tunelurilor și podurilor. Sunt incluse, de asemenea, unele acțiuni de siguranță a traficului.
- Echipament rutier: gestionarea instalației de informare cu privire la trafic, a infrastructurii rutiere, a aparatului de iluminat, a zonei de servicii etc.
- Iarnă: Întreținerea drumurilor pe timp de iarnă are scopul de a menține drumurile sigure și disponibile la un nivel stabilit.
- Feribotul: transportul de vehicule, persoane și mărfuri peste râuri, lacuri mici, pe o insulă din arhipelag etc. pentru a menține un drum continuu. În Suedia aceste feriboturi sunt gratuite și consideră ca o parte a drumului.

Întreținerea periodică se referă la următoarele subgrupe:

- Drum de suprafață: întreținerea suprafeței drumului, a substructurilor, a suprastructurilor și a sistemului de drenare
- Drum pietruit: întreținerea suprafeței drumului, a substructurilor, a suprastructurilor și a sistemului de drenare
- Structuri: întreținerea podurilor, tunelurilor, cheiurilor pentru feriboturi;
- Echipament rutier: întreținerea echipamentelor rutiere

Cheltuielile de investiții se referă la cheltuielile pentru construcții noi și extinderea capacității infrastructurii existente.

În *Spania*, rețeaua rutieră este împărțită în rețele diferite, în funcție de domeniul lor de responsabilitate. Rețeaua rutieră de stat Red de Carreteras del Estado se întinde pe 24 105 km și este administrată de Dirección General de Carreteras. Statul este responsabil de gestionarea și finanțarea rețelei prin intermediul bugetului general sau al societății căreia i-a fost atribuită concesiunea. Restul drumurilor depind de Comunitățile Autonome (Rețeaua Autonomă), de Consiliile Județene (Rețeaua Provincială) și de Consiliile Locale Insulare (Rețeaua Rutieră a Insulelor Canare). Clasificarea investițiilor și procedurile de conservare sunt mai mult sau mai puțin identice la fiecare dintre aceste trei niveluri.

În mod normal, investiţiile sunt organizate prin intermediul a două programe independente:

- Program pentru lucrări de construcţii noi. Aceasta se referă la construcţia de noi drumuri, variante şi străzi transversale în centrele urbane şi la îmbunătăţirea oricăror drumuri.
- Programul de întreţinere şi exploatare a drumurilor. Acest program se ocupă de menţinerea condiţiilor de drenaj de suprafaţă, de îmbunătăţirea condiţiilor de siguranţă rutieră şi de conservarea şi îmbunătăţirea suprafeţei rutiere, a variantelor şi a drumurilor prin intermediul managementului integral contractat.

Programul de întreţinere şi exploatare cuprinde întreţinerea de rutină, întreţinerea specială şi îmbunătăţirea condiţiilor de siguranţă.

Activităţile de întreţinere de rutină sunt cele care întârzie orice deteriorare care apare pe drumuri din cauza utilizării şi a timpului. Aceasta include orice impact negativ pe care împrejurimile l-ar fi putut avea asupra căii rutiere şi care împiedică utilizarea corespunzătoare a acesteia, deşi este posibil ca aceste impacturi să nu fi cauzat deteriorări. Activităţile de întreţinere de rutină sunt:

- Inspecţia şi întreţinerea suprafeţei căii rutiere şi a marginii drumului;
- Inspecţia şi întreţinerea reţelelor de drenaj (şanţuri, ţevi, borduri, canale de scurgere, etc.);
- Inspecţia şi întreţinerea marginilor, a rezervaţiilor centrale şi a pantelor;
- Inspecţia şi întreţinerea indicatoarelor rutiere şi a echipamentelor, a instalaţiilor de iluminat şi instalaţii de ventilaţie;
- Inspecţia şi întreţinerea indicatoarelor rutiere schimbătoare şi a securităţii în tuneluri şi în zonele urbane;
- Inspecţia şi întreţinerea lucrărilor de fabrică şi a altor instalaţii.

Întreţinerea specială se referă la activităţile care vizează îmbunătăţirea drumurilor care se apropie sau care şi-au atins deja speranţa de viaţă. De exemplu, în afară de reparaţiile periodice, sunt planificate unele intervenţii speciale care adaptează caracteristicile drumului la cererea tot mai mare în secţiunile necesare.

Îmbunătăţirea condiţiilor de siguranţă este un al treilea program care vizează îmbunătăţirea condiţiilor de siguranţă. Printre intervenţiile din cadrul acestui program se numără tratarea sau eliminarea punctelor negre cauzate de accidente.

În *Germania*, Ministerul Transporturilor, Construcţiilor şi Locuinţelor) este responsabil pentru reţeaua rutieră principală. Reţeaua rutieră se referă la autostrăzi (circa 12.000 km) şi drumuri naţionale (circa 41.000 km). Restul, peste 550.000 de kilometri, este gestionată de guverne regionale.

În ceea ce priveşte cheltuielile de construcţie şi de gestionare, acestea sunt clasificate după cum urmează:

1. Gestionarea şi exploatarea drumurilor
2. Proiectarea drumurilor
3. Investiţii rutiere şi îmbunătăţiri rutiere
4. Cheltuielile restante

La fel ca în multe alte țări, investițiile și investițiile la scară largă sunt separate de cheltuielile curente, cum ar fi gestionarea drumurilor și exploatarea drumurilor. În ceea ce privește gestionarea drumurilor și exploatarea drumurilor, cheltuielile sunt separate de elementele de infrastructură rutieră și de alte elemente de infrastructură.

În ceea ce privește cheltuielile de infrastructură rutieră, se disting trei tipuri de cheltuieli:

- Infrastructuri ale benzilor rutiere, cum ar fi liniile, barierele de protecție și garda-șină
- Construcții precum poduri, tuneluri și pereți fonici
- Cheltuieli „restante" pentru plantații, fundații, sisteme de gestionare a traficului etc.

Alte tipuri de cheltuieli cu infrastructura se referă la cheltuieli pentru parcări, stații de alimentare, zone de odihnă, moteluri/hoteluri etc.

În *Franța*, în ceea ce privește rețeaua rutieră națională, se disting două tipuri de drumuri:

– Rețeaua națională de drumuri fără taxă, cu o lungime de aproximativ 13.000 de kilometri, formată din autostrăzi fără taxă și drumuri naționale principale. Autoritățile rutiere franceze gestionează aceste drumuri.
– Autostrăzi cu taxă, cu o lungime de aproximativ 8.000 de kilometri, care sunt gestionate de societăți comerciale prin contracte de concesiune.

Clasificarea infrastructurilor rutiere depinde, de asemenea, de aspectul dacă rețeaua este sau nu una cu plată (exploatată de concesionari de autostrăzi cu plată).

Clasificarea cheltuielilor rutiere Franța încalcă tradiția bugetelor orientate spre cheltuieli prin elaborarea unor bugete orientate pe programe, bazate pe obiective de politică publică. Noul proces bugetar a început în 2005, intrând în vigoare la începutul anului 2006, și a fost însoțit de noi standarde contabile guvernamentale (aproape de cele ale planului contabil general francez al societăților și ale standardelor internaționale de contabilitate).

În ceea ce privește rețeaua rutieră națională gratuită, se disting trei tipuri de cheltuieli:

- Investiții în capacitate: Aceste cheltuieli pentru dezvoltarea infrastructurii se referă la construirea de noi infrastructuri și la extinderea capacității infrastructurii existente.
- Cheltuieli de întreținere și de funcționare. Se disting cinci tipuri de cheltuieli:
    - o Reabilitare și întreținere preventivă
    - o Lucrări de inginerie, împărțite în:
    - o Cheltuieli de întreținere și recondiționare;

Cheltuieli pentru siguranța tunelurilor

- Dispoziții privind siguranța
- Cheltuielile efectuate de „birourile locale" și lichidarea conturilor pe timp de iarnă:
- Cheltuieli pentru plantații, fundații, sisteme de gestionare a traficului, semnalizare etc.
- Cheltuieli pentru lichidarea pe timp de iarnă

- Alte cheltuieli de întreținere și exploatare a clădirilor, modernizarea materialelor, deplasarea clădirilor etc.)
- Alte cheltuieli cu personalul, impozite, cheltuieli generale, anchete generale etc.

Concesionarii administrează autostrăzile cu plată și sunt societăți comerciale care trebuie să realizeze contabilitatea generală. Contractele de concesiune solicită, de asemenea, concesionarilor conturi mai detaliate pentru a descrie particularitățile activităților lor (cum ar fi planurile de finanțare). Aceste contracte conduc la conturi funcționale care prezintă următoarele cheltuieli agregate:

- Investiții:
- Investiții noi: lucrări preliminare (de exemplu, studii, achiziționarea de terenuri etc.), lucrări de construcții
- Investiții în rețele operaționale: lărgirea autostrăzii, îmbunătățirea standardelor, noi locuri de odihnă etc.
- Reînnoirea activelor fixe: de exemplu, echipamente de taxare rutieră
- Reparații majore: Reînnoirea căilor rutiere și a structurilor podurilor și tunelurilor, în principal prin întreținere periodică
- Întreținere de rutină și cheltuieli operaționale: reparații locale, informarea utilizatorilor cu privire la condițiile de trafic, întreținerea pe timp de iarnă, curățarea locurilor de odihnă etc.
- Cheltuieli cu personalul
- Cheltuieli generale
- Impozite, taxe, impozit pe profit
- Costul de finanțare
- Marja de profit

Din exemplele prezentate referitoare la costurile și cheltuielile specifice infrastructurii rutiere putem concluziona că toate țările sunt în măsură să facă distincția între investiții și cheltuielile de întreținere. Multe țări sunt, de asemenea, în măsură să împartă cheltuielile de întreținere în mai multe tipuri de întreținere „obișnuită" și „neobișnuită", deși toate țările aplică definiții diferite. În Țările de Jos se aplică termenii „întreținere fixă" și „întreținere variabilă", „întreținere structurală" și „întreținere operațională" în Austria, „întreținere de rutină" și „întreținere periodică" în Suedia și „întreținere de rutină" și „întreținere specială" în Spania.

O împărțire în investiții, întreținери „obișnuite" și „neobișnuite" ar putea sta la baza elaborării unui cadru aproximativ, dar este clar că este nevoie de mult mai multă coerență în definițiile utilizate în prezent în diferite țări. Acest aspect și disponibilitatea datelor sunt probabil subiectele cele mai dificile pentru a se ajunge la un cadru armonizat la nivelul UE pentru monitorizarea cheltuielilor cu infrastructura rutieră.

Investițiile în infrastructura feroviară

În acest sector de transport, cheltuielile sunt definite în funcție de destinație existând, astfel, cheltuieli pentru investiții, reînnoiri, întreținere și operaționale.

Coerența în ceea ce privește clasificarea îmbunătățește transparența și comparabilitatea calculelor costurilor. Se poate observa, de exemplu, dacă rate de amorti-

zare similare sunt utilizate în diferite țări. În mod evident, acest lucru influențează rezultatul calculării valorii activului și, prin urmare, indirect, costurile de capital. Această clasificare este utilă, de asemenea, deoarece ponderea cheltuielilor fixe și a celor variabile diferă de la o categorie de cheltuieli la alta. Investițiile, de exemplu, pot fi legate de calea de rulare propriu-zisă, de suprastructuri, dar și de software și mobilier de birou.

Cheltuielile de funcționare sunt alcătuite din cheltuielile operaționale și, în funcție de principiile contabile, o anumită cotă a cheltuielilor de întreținere. Costurile de capital se referă la investiții, reînnoiri și o cotă din cele de întreținere.

Atât cheltuielile capitalizate, cât și cheltuielile de funcționare sunt uneori împărțite în subcategorii, cum ar fi clădirile, suprastructura, lucrările de inginerie pentru cheltuielile capitalizate. Subcategoriile aplicate pentru cheltuielile de funcționare sunt, de exemplu, gestionarea controlului traficului, diagramele de circulație a trenurilor și siguranța cheltuielilor de funcționare. Cheltuielile capitalizate nu sunt, în general, clasificate în funcție de investiții, reînnoiri și întreținere în conturile întreprinderii. Cu toate acestea, o astfel de defalcare este importantă pentru a determina ponderea cheltuielilor fixe și variabile. În timp ce investițiile sunt în totalitate fixe, cheltuielile de întreținere și, de asemenea, de reînnoire pot fi parțial variabile.

În practică, nu este întotdeauna ușor să se facă distincția între reînnoire și investiții. Reînnoirea va implica adesea unele funcționalități adăugate datorită progresului tehnic. De asemenea, proiectele mari de investiții pot include, de exemplu, o anumită reînnoire a liniilor actuale. Administratorii de infrastructură britanici și olandezi au indicat că, în astfel de cazuri, clasifică o parte a proiectului drept reînnoire și o parte drept cheltuieli de investiții.

Investițiile sunt legate de consolidarea sau îmbunătățirea infrastructurii actuale sau de elemente de infrastructură complet noi. Reînnoirile înlocuiesc infrastructura existentă și nu adaugă noi funcționalități, ci prelungesc speranța de viață. Întreținerea este destinată să atingă efectiv infrastructura speranței de viață pentru care a fost proiectată. Cheltuielile operaționale se referă la gestionarea traficului, diagrame de circulație a trenurilor, cercetare și altele asemenea. Rețineți că, în unele cazuri, cheltuielile cu activele cu valoare mică (de exemplu, până la 400 euro în Austria și 640 euro în Estonia) sunt contabilizate ca fiind suportate în perioada de raportare, indiferent de durata lor de viață utilă normală [4].

Investițiile fac adesea obiectul unei clasificări mai detaliate. Această clasificare constă, de obicei, în aproximativ 5-10 categorii diferite, dar administratorii de infrastructură utilizează o clasificare și mai detaliată la nivel intern.

Pentru Franța, în contul comercial prezentat 11 categorii se bazează, de fapt, pe 77 de categorii utilizate la nivel intern. În Țările de Jos, 125 de categorii se disting pe plan intern. În Suedia există peste 60 de categorii de active și peste 30 de categorii de cheltuieli operaționale. Categoriile publicate nu sunt pe deplin coerente între diferiții administratori de infrastructură. Fiecare administrator de infrastructură utilizează propria terminologie și, prin urmare, nu se pot face cu ușurință comparații directe. Cu toate acestea, este clar că există suprapuneri mari în clasificarea utilizării.

Câteva dintre cele mai des utilizate subcategorii:

- Clădiri/ gări
- Lucrări de construcții civile / Lucrări structurale (de exemplu, tuneluri și poduri)
- Suprastructură (de exemplu, șină și traverse)
- Construcție nouă în curs
- Linii de transmisie
- Echipament de semnalizare
- Echipamente de telecomunicații
- Instalații de siguranță
- Vehicule/material rulant pentru întreținere
- Instalații și utilaje
- Echipamente de birou, computere și alte echipamente, instrumente

În unele țări, mai multe categorii sunt combinate și/sau redenumite. De exemplu, în Estonia, liniile de transmisie și căile ferate au fost luate împreună și nu există o categorie separată pentru lucrările structurale, cum ar fi tunelurile și podurile. În mod similar, în Austria, instalațiile de siguranță și de telecomunicații sunt prezentate împreună și, în primul rând, nu este clar în ce categorie se încadrează echipamentele de semnalizare. Numai în gările din Țările de Jos acestea sunt clasificate separat, în alte țări existând o categorie „Clădiri". În Marea Britanie, sunt incluse stațiile de cale ferată în sine, dar spațiul din acestea utilizat pentru vânzarea cu amănuntul este raportat separat la categoria „investiții imobiliare".

Totodată, unele țări au categorii care nu apar în nicio altă țară. De exemplu, în Suedia există o categorie denumită „Îmbunătățiri aduse proprietății altora", iar Franța este singura țară care clasifică separat „Treceri la nivel" și „Amenajarea teritoriului".

În schimb, ceea ce este foarte important, în niciuna dintre țările exemplificate nu se face distincție între cheltuielile fixe și cele variabile.

Cu toate acestea, este clar că acest aspect suscită din ce în ce mai mult interes din partea administratorilor de infrastructură de la introducerea Directivei 2001/14/CE [5]. Multe țări aderă la principiul conform căruia numai cheltuielile marginale (sau variabile) pot fi transferate utilizatorilor infrastructurii prin intermediul taxelor de utilizare a infrastructurii. O excepție notabilă este Germania, unde se aplică o abordare bazată pe costurile totale și nu se face nicio distincție între cheltuielile variabile și cele fixe. Deoarece la taxarea infrastructurii se adoptă o abordare bazată pe recuperarea integrală a costurilor, administratorii germani consideră că nu sunt necesare informații privind ponderea cheltuielilor variabile.

În cazul Țărilor de Jos cotele cheltuielilor fixe și variabile pentru diferite categorii de cheltuieli sunt stabilite de experți interni, ceea ce constituie o metodă subiectivă și nesolidă. În Marea Britanie, tarifele de utilizare a infrastructurii sunt reglementate de Oficiul de reglementare în domeniul feroviar. Pentru sarcinile mari de trafic, ponderea cheltuielilor variabile crește. În Suedia, administratorul infrastructurii nu face distincție între costurile fixe și cele variabile.

Investițiile în infrastructura căilor navigabile

În Franța, definițiile utilizate pentru a face distincția între investițiile și cheltuielile de întreținere pentru căile navigabile interioare sunt:

- Cheltuieli de investiții: Cheltuieli pentru construcții noi și extinderea infrastructurii existente, inclusiv reconstrucția, reînnoirea și reparațiile majore.
- Cheltuieli de întreținere: Cheltuieli pentru menținerea infrastructurii în stare de funcționare. Aceasta include întreținerea suprafețelor, reparațiile accidentale (de urgență) și cele curente.

În Țările de Jos, cheltuielile de întreținere se referă la reînnoiri periodice și lucrări de îmbunătățire legate de exploatarea căilor navigabile (de exemplu, controlul de la distanță al podurilor). În comparație cu glosarul pentru statisticile din domeniul transporturilor, această definiție a cheltuielilor de întreținere este mai largă, deoarece lucrările de îmbunătățire sunt clasificate ca investiții în glosar. Cheltuielile pentru înlocuirea podurilor și a ecluzelor la sfârșitul ciclului lor de viață sunt finanțate în Țările de Jos din bugete diferite. Aceleași conturi atunci când o cale navigabilă este „modernizată" (extinsă pentru a găzdui nave mai mari), acest lucru este considerat o cheltuială de investiții.

În statisticile privind căile navigabile interioare nu se face nicio distincție între cheltuielile fixe și cele variabile.

Nu există nicio distincție în ceea ce privește cheltuielile care pot fi atribuite navelor și cheltuieli pentru alte funcții ale căilor navigabile (și anume funcția apei potabile, calitatea și cantitatea apei, recreere, diguri pentru a preveni inundarea terenurilor etc.) sau „modalitatea de traversare". De exemplu, podurile nu pot fi atribuite în totalitate navigației interioare, deoarece sunt cel puțin parțial legate și de traficul rutier.

Țările de Jos și Germania definesc distinct costurile pentru căile navigabile interioare și porturile interioare, în timp ce Franța nu face acest lucru.

Investițiile în infrastructura de transport aerian

Un aspect important al acestui domeniu este faptul că nu toate cheltuielile de infrastructură ale operatorilor aeroportuari sunt legate de transportul aerian în sine. O proporție majoră este reprezentată de activitățile care nu sunt legate de zbor, de exemplu gestionarea comerțului cu amănuntul sau a bunurilor imobiliare. Operatorii aeroportuari diferă în ceea ce privește modul în care își contabilizează activitățile.

Cu toate acestea, majoritatea operatoriilor aeroportuari, din țările analizate, fac distincția între investiții și cheltuieli de funcționare. Există, însă și câteva observații:

– În majoritatea conturilor întreprinderilor, cheltuielile de control al traficului aerian nu sunt incluse. Această activitate este adesea desfășurată de organizații separate (publice) de control al traficului aerian.
– Mentenanța, fiind una dintre cheltuielile curente, nu este întotdeauna prezentată separat în conturile publicate, dar poate fi, în principiu, izolată.
– Nu toți operatorii utilizează definiții și criterii identice pentru a face distincția dintre o cheltuială de funcționare sau o investiție sau reînnoire care va fi capitalizată. În cazurile în care se face o astfel de distincție, regula este că toa-

te aceste cheltuieli sunt capitalizate, ceea ce duce la creşterea capacităţii, a productivităţii sau la prelungirea duratei de viaţă utilă a activelor.

– Toate cheltuielile de întreţinere sunt considerate cheltuieli de funcţionare.

Un alt element important este acela că în niciunul dintre conturile comerciale publicate de administratorii de infrastructură ai aeroporturilor din Schiphol, Frankfurt şi Viena, nu s-a făcut o distincţie între cheltuielile fixe şi cele variabile.

Investiţiile în infrastructura de transport maritim

Gestionarea şi deţinerea infrastructurii în porturi variază de la aproape fiecare port aflat în proprietate privată (Regatul Unit) la toate porturile aflate sub control guvernamental (Franţa şi Spania).

În Suedia (Göteborg), cheltuielile pentru îmbunătăţirea performanţei unui activ peste nivelul iniţial sunt considerate investiţii. Cheltuielile pentru reparaţii şi întreţinere sunt prezentate sub formă de costuri.

Astfel, există următoarele categorii de cheltuieli:

- Cheltuieli de investiţii:
  - Nave
  - Alte construcţii
  - Vehicule
- Cheltuieli de funcţionare (Consumul intermediar)
- Alte cheltuieli (impozite, costuri cu forţa de muncă, dobânzi)

În Marea Britanie (porturile britanice asociate), toate activele corporale sunt declarate ca şi costuri, cu excepţia terenurilor operaţionale. În Germania, rezultatele anuale ale autorităţilor portuare din Hamburg şi Bremen (cele mai mari porturi din Germania) sunt incluse în rapoartele anuale ale oraşului-stat respectiv. Prin urmare, informaţiile privind numai infrastructura portuară sunt dificil de obţinut.

Franţa utilizează următoarele definiţii pentru statisticile din domeniul transporturilor maritime:

- Cheltuielile de investiţii sunt cheltuielile pentru construcţii noi şi extinderea infrastructurii existente, inclusiv reconstrucţia, reînnoirea şi reparaţiile majore.
- Cheltuielile de întreţinere sunt cheltuieli pentru menţinerea infrastructurii în stare de funcţionare.

Pentru Ţările de Jos şi Spania, la fel ca şi pentru Regatul Unit, se utilizează definiţiile rapoartelor de afaceri ale autorităţilor portuare, care sunt stabilite de principiile contabile naţionale ale ţărilor respective.

Pentru Spania, organizaţia administraţiei centrale responsabilă pentru toate porturile de stat utilizează o defalcare pentru cheltuielile de investiţii pentru toate aceste porturi şi anume:

- Chei şi acostare
- Acces maritim şi semnale, adăpost
- Terenuri
- Accesul la terenuri
- Portul oraşului

- Investiții minore
- Alte investiții

Pentru Estonia cheltuielile de investiții includ construcții noi, renovări și achiziții. Costurile de funcționare includ costurile de întreținere, exploatare și administrare/cheltuieli generale. Defalcarea costurilor de exploatare a infrastructurii, în această țară, se face legat de:

- Căile navigabile de coastă
- Porturile de feribot pentru transportul intern

Din datele analizate reiese că în niciuna dintre țări investigate nu se face distincție între cheltuielile fixe și cele variabile în statisticile sale privind cheltuielile de infrastructură pentru transportul maritim.

Ca o concluzie punctuală, există deficiențe mari în disponibilitatea datelor pentru analiza cheltuielilor specifice infrastructurilor pentru transportul maritim. Cerințele minime care nu sunt îndeplinite de toate țările sunt:

- cheltuielile de infrastructură disponibile pentru toate porturile maritime;
- o defalcare între costurile/cheltuielile fixe și cele variabile;
- neuniformitatea principiilor contabile, relevante pentru evaluarea costurilor de capital.

Concluzii

Adaptarea la schimbările climatice – adică luarea de măsuri pentru consolidarea rezilienței și reducerea la minimum a costurilor – este esențială. Nu mai este posibil să se prevină schimbările climatice care vor avea loc în următoarele două-trei decenii, dar este încă posibil să se protejeze într-o anumită măsură societățile și economiile noastre de impactul acestora – de exemplu, prin furnizarea de informații mai bune, printr-o planificare îmbunătățită și prin culturi și infrastructuri mai reziliente la schimbările climatice.

Modernizarea infrastructurii de transport alături de celelalte precum energetice, urbane (apă potabilă și canalizare, gestionarea deșeurilor), a serviciilor educaționale și de sănătate publică, a dezvoltării rurale și reducerea decalajului tehnologic și digital necesită un efort investițional considerabil. În timp ce în majoritatea țărilor UE astfel de probleme au fost rezolvate cu decenii în urmă, pentru România ele reprezintă și astăzi priorități esențiale.

Din păcate, însă, după anul 1990 și până în prezent, cota majoritară din investițiile în infrastructura de transport a fost orientată către cea mai puțin sustenabilă cale de comunicație, cea rutieră. Cu toate acestea realizările au fost modeste și din păcate, în detrimentul celorlalte tipuri de infrastructuri care nu că nu au fost dezvoltate și modernizate, în această perioadă de timp dar, mai mult s-au degradat semnificativ.

Din păcate nici planurile de viitor ale autorităților din România nu sunt diferite, vizând, cu prioritate realizarea a 6624.1 km de rețea rutieră (autostrăzi, drumuri expres, trans regionale, variante ocolitoare) din care 2900,5 km aferenți rețelei primare și 3723,6 km aferenți rețelei secundare.

Aceste planuri însumează aproape jumătate din bugetul de investiții propus pentru infrastructura de transport din România, pentru perioada 2021-2030.

În ceea ce privește rețeaua feroviară, planul vizează realizarea a 3274,8 km de cale ferată aferenți rețelei primare și 1228 km aferenți rețelei secundare, cu puțin peste 28% din totalul resurselor investiționale din sectorul transporturilor pentru aceiași perioadă 2021-2030.

În consecință, pentru România, politica investițională din transporturi ar trebuie, de urgență, radical reorientată, către susținerea modernizării și dezvoltării infrastructurii transporturilor mai puțin poluante precum cele intermodale sau feroviare iar cheltuielile în acest domeniu să fie corect comensurate și eficient orientate.

Pentru acest tip de activitate, exemplele unor state membre ale UE, cu experiență vastă în administrarea infrastructurilor și serviciilor de transport trebuie luate în analiză și chiar implementate, acolo unde pot crea plus-valoare.

De asemenea, pentru a nu prelua din greșelile făcute de România în acest domeniu, experții din Republica Moldova și autoritățile din domeniul transporturilor și politicilor economice pot extrage și utiliza informațiile care se potrivesc planurilor de dezvoltare socială și economică a Republicii Moldova.

BIBLIOGRAFIE

1. Ministerul Transporturilor și Infrastructurii (MTI), 2021, Plan investițional pentru dezvoltarea infrastructurii de transport pentru perioada 2020-2030, https://support-mpgt.ro/programul-investitional-2021-2030/
2. MTI, 2024, Document sinteză privind politicile și programele bugetare pe termen mediu ale ordonatorilor principali de credite pentru anul 2024 și perspectiva 2025-2027, https://mfinante.gov.ro/static/10/Mfp/buget2024/proiectbuget2024/Ministerul_Transporturilor_Infrastructurii.pdf
3. MTI, 2020, Strategia națională STI pentru rețeaua de drumuri naționale și autostrăzi, https://www.mt.ro/web14/documente/domenii/Sisteme-de-transport-inteligente/Strategia%20na%C8%9Bional%C4%83%20STI%20-%202020.pdf
4. ECORYS, 2005, Guidelines_for calculate infrastructure_costs, https://ec.europa.eu/ten/transport/studies/doc/2005_11_30_guidelines_infrastructure_report_en.pdf
5. Comisia Europeană (CE), 2001, JURNALUL OFICIAL AL COMUNITĂȚILOR EUROPENE, DIRECTIVA 2001/14/CE A PARLAMENTULUI EUROPEAN ȘI A CONSILIULUI, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0014

https://doi.org/10.59295/ierm2025.23 CZU 165.82:530.145

MISTERUL CUANTIC: REALITATE, CUNOAȘTERE ȘI LIMITELE ȘTIINȚEI[1]

THE QUANTUM MYSTERY: REALITY, KNOWLEDGE, AND THE LIMITS OF SCIENCE

Ecaterina LOZOVANU, ***doctor în filosofie, conferențiar universitar, Departamentul Științe socio-umane Universitatea Tehnică a Moldovei***
E-mail: ecaterina.lozovanu@ssu.utm.md
ORCID: 0000-0002-5722-1600

Rezumat. *De peste nouă decenii, mecanica cuantică modelează profund înțelegerea noastră despre natură, oferind explicații pentru stabilitatea atomilor, formarea moleculelor, proprietățile materialelor și fenomene precum lumina sau radioactivitatea. Este esențială în tehnologiile moderne, de la cipuri la lasere, și stă la baza fizicii particulelor elementare. Totuși, cu toate succesele sale, rămâne o teorie profund misterioasă, confruntându-se cu o enigmă centrală: de ce lumea cuantică se comportă atât de diferit față de realitatea cotidiană?*

Elemente precum superpoziția și corelația cuantică, care permit particulelor să existe simultan în mai multe stări sau să rămână interconectate indiferent de distanță, contrazic intuițiile lumii clasice. Acest decalaj între comportamentul microscopic și cel macroscopic a generat ceea ce se numește „problema măsurătorii", ridicând întrebări fundamentale despre natura realității.

Divergențele de interpretare au condus la două mari curente: antirealismul, promovat de Niels Bohr, care susține că realitatea depinde de observator și de interacțiunea cu instrumentele de măsură, și realismul, susținut de Albert Einstein, care consideră că mecanica cuantică este incompletă și că realitatea există independent de observație. Filosofia complementară a lui Bohr și principiul incertitudinii al lui Heisenberg au fost centrale în formularea „interpretării de la Copenhaga", devenită dominantă în secolul XX.

Totuși, opoziția constantă a unor savanți precum Einstein și Schrodinger a inspirat generații de fizicieni să caute o unificare între mecanica cuantică și relativitate, culminând cu noi teorii precum gravitația cu bucle sau teoria corzilor. Astfel, dezbaterea dintre realism și antirealism rămâne vie, iar filosofia continuă să joace un rol crucial în explorarea noilor fundamente ale fizicii.

Cuvinte cheie: *mecanica cuantică, principiul incertitudinii, realism, antirealism, superpoziție, corelație cuantică, problema măsurătorii.*

Summary. *For over nine decades, quantum mechanics has profoundly shaped our understanding of nature, offering explanations for the stability of atoms, the formation of mole-*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

cules, the properties of materials, and phenomena such as light or radioactivity. It is essential to modern technologies—from microchips to lasers—and underpins the physics of elementary particles. Yet, despite its successes, it remains a deeply mysterious theory, confronting a central enigma: why does the quantum world behave so differently from everyday reality?

Elements such as superposition and quantum entanglement—which allow particles to exist simultaneously in multiple states or remain interconnected regardless of distance—contradict classical world intuitions. This gap between microscopic and macroscopic behavior has given rise to what is known as the "measurement problem," raising fundamental questions about the nature of reality.

Diverging interpretations have led to two major schools of thought: anti-realism, promoted by Niels Bohr, which holds that reality depends on the observer and their interaction with measurement instruments; and realism, supported by Albert Einstein, which argues that quantum mechanics is incomplete and that reality exists independently of observation. Bohr's complementary philosophy and Heisenberg's uncertainty principle were central to the formulation of the "Copenhagen interpretation," which became dominant in the 20th century.

However, the persistent opposition of scientists like Einstein and Schrödinger inspired generations of physicists to seek a unification between quantum mechanics and relativity, culminating in new theories such as loop quantum gravity and string theory. Thus, the debate between realism and anti-realism remains alive, and philosophy continues to play a crucial role in exploring the new foundations of physics.

Keywords: *quantum mechanics, uncertainty principle, realism, anti-realism, superposition, quantum correlation, measurement problem.*

Introducere. Mecanica cuantică influențează de câteva decenii modul în care înțelegem natura. Chiar, dacă e omniprezentă, rămâne a fi profund misterioasă. Prin aceasta se explică faptul, că experţilor, până în zilele noastre, le este greu să cadă de acord în privința afirmațiilor sale despre natură.

Mecanica cuantică explică cauza stabilității atomilor și felul cum se combină formând moleculele. Explică proprietățile materialelor, fenomenul luminii și radioactivitatea. Fără mecanica cuantică nu am înțelege cum luminează stelele, nici nu am fi putut inventa cipurile sau laserele pe care se bazează o mare parte a tenologiilor noastre. Ea este limbajul pentru fizica particulelor, care conține tot ce știm despre particulele elementare și forțele fundamentale prin care ele interacționează.

Necătând la succesele sale, în miezul mecanicii cuantice persistă o enigmă, deoarece lumea cuantică se comportă în moduri ce sfidează intuiția noastră. În fizica cuantică se susține că un atom poate fi simultan în două locuri, iar aceasta ne vorbește despre stări în care el este aici și acolo. Această stare se numește *superpoziție*. Superpoziția particulei „de a fi aici și acolo" este legată de natura ondulatorie a materiei, deoarece o undă este o perturbație răspândită în spațiu.

O altă trăsătură specifică lumii cuantice este legată de *corelația cuantică*. Acest fapt presupune, că atunci când două particule interacționează, iar apoi se îndepărtează una de alta, ele rămân corelate în sensul că par să aibă în comun prprietăți ce nu pot fi separate în proprietăți individuale ale fiecăruia.

Aceste caracteristici prezintă „stranietăți" din perspectiva lumii familiare, de zi cu zi, cu care suntem obișnuiți. Un lucru de care suntem cu certitudine siguri este că obiec-

tele macroscopice nu manifestă nici unul dintre comportamentele bizare ale mecanicii clasice. Spre exemplu, un scaun este aici, sau acolo, niciodată într-o combinație a celor două stări. Când ne trezim la miezul nopții, putem să nu fim siguri unde este scaunul, dar putem fi siguri că este undeva. După ce ne ciocnim de el prin întuneric, viitorul nostru nu devine corelat cu viitorul scaunului.

În lumea pe care o percepem, obiectele obișnuite nu par să împărtășească nimic din stranietatea cuantică a particulelor elementare. Pare un lucru evident, dar nu lipsit de mister. Mecanica cuantică constituie teoria centrală care explică natura, deci ea trebuie să fie universală. Dacă aceasta se aplică unui atom, atunci trebuie să se aplice unui ansamblu de atomi, moleculelor și obiectelor mari alcătuite din acestea. Se pare că nu e cazul, deoarece mecanica cuantică nu pare să se aplice nici vreunui obiect obișnuit și chiar nici instrumentelor, și aparatelor pe care le utilizăm pentru a dezvălui atomii și stranietatea cuantică a acestora.

Faptul că, mecanica cuantică nu se aplică obiectelor din lumea pe care o percepem, indică prezența unei probleme ce a fost pusă în discuție și a rămas nerezolvată încă din anii 20 ai secolului trecut. Aceasta a fost numită *problema măsurătorii,* iar nerezolvarea ei sugerează că există un aspect fundamental al naturii care încă nu este înțeles. Așa dar, există undeva o linie de demarcare între lumea cuantică, în care un atom poate fi în mai multe locuri concomitent, și lumea obișnuită, în care orice lucru e întotdeauna într-un anumit loc. Dacă o moleculă formată din zeci, sute de atomi poate fi descrisă de mecanica cuantică, dar o pisică, un scaun nu poate, atunci există undeva un hotar între cele două lumi, care nu poate fi depășit.

Savanții care urmăresc să abordeze problema măsurătorii, implicit misterele mecanicii cuantice, susține Lee Smolin „se împart în două categorii" [6]. Prima categorie include abordarea antirealistă, adică cei ce susțin că teoria cuantică în esență este corectă, iar problema este legată de modul de interpretare a acesteia. A doua categorie este legată de abordarea realistă, reprezentată de cei care au conchis că teoria este incompletă, iar strategia dată a fost inaugurată de Albert Einstein.

Este cunoscut faptul, că Einstein a inițiat mecanica cuantică, susținând natura duală a luminii ca particulă și undă. Anume pentru articolele despre teoria cuantică i-a fost dedicat Premiul Nobel. Totuși, ulterior n-a devenit unul dintre liderii acestei teorii, deoarece abordarea realistă nu-i permitea acceptarea acesteia în forma elaborată a anilor 20, ai secolului trecut. Cea mai mare carență a teoriei cuantice era legată de imposibilitatea de a face predicții sigure. În loc să afirme ce se va întâmpla, ea oferă probalități pentru ce s-ar putea întâmpla. În una din scrosorile către Max Born, Einstein scria: „Teoria spune foarte mult, dar nu ne aduce mai aproape de secretul „bătrânului". Eu, sunt convins că El nu dă cu zarul" [3].

În mare parte, susținerea mecanicii cuantice ca teorie incompletă de către A. Einstein, era determinată de aspirațiile excesive în privința științei. El era dominat de speranța de a depăși opinia subiectivă și a descoperi un taablou autentic al naturii care să prezinte esența realității reflectată în câteva legi matematice atemporale. Pentru marele fizician, scopul științei era să surprindă esența lumii, care este independentă de noi și nu are nimic de-a face cu credințele sau cu ceea ce știm despre lume.

La rândul său, abordarea antirealistă inițiată de N. Bohr, recunoaște necesitatea unei revizuiri radicale a ideii de știință, precum și a concepției despre relația dintre realitate și cunoașterea. Aceasta datorită faptului că suntem parte a lumii, și interacționăm cu atomii pe care căutăm să-i desriem. Asimilarea acestei idei, va conduce la comprehensiunea mecanicii cuantice ca teorie completă, fiindcă e inclusă în noi ca participanți în lumea pe care dorim s-o cunoaștem. Din perspectiva lui Bohr, teoria cuantică e incompletă în sensul că nu este posibil de a avea o descriere mai completă a lumii.

Abordarea antirealistă leagă misterele lumii cuantice de unele subtilități ce sunt cauzate de modul de căpătare a cunoștințelor despre natură. Asemenea abordări impun schimbări radicale referitoare la domeniul *epistemologiei* – ramură a filosofiei care se ocupă de cunoașterea științifică a lumii. Așadar, concepția antirealistă susține că nu poate fi cunoscută realitatea însăși, dincolo de reprezentarea oferită de cunoașterea noastră asupra lumii, care este dobândită numai interacționând cu ea.

Afirmația că realitatea depinde de cunoașterea noastră susținută de interpretarea antirealistă se datorează împrejurărilor ce au dominat în deceniul 2 ai secolului XX. Anume, Paul Forman a fost cel care a pus în legătură dominația filosofiei antirealiste cu fizica lui Bohr și Heisenberg susținute de haosul și iraționalismul lui Spengler după Primul Război Mondial. Opoziția realistă inaugurată de Einstein care până la sfârșitul vieții a reflectat asupra principalelor sarcini, rămase nerealizate, din mecanica cuantică legate de unificarea noului mod de înțelegerea a cuantelor cu gravitația prin care el înțelegea teoria sa a relativității generale. Această interpretare realistă susținută de de Broglie și de Schrodinger nu a reușit să devină punctul dominant de interpretare, dar care nu le-a diminuat cu nimic triumful ce a orientat tinerii cercetători spre elaborarea de noi teorii radical contrare interpretării de la Copenhaga.

Niciodată nu a existat o interpretare unitară de la Copenhaga. Versiunile lui Bohr, Heisenberg și Fon Neumann sunt diferite, dar cu toții erau convinși că o versiune realistă a fizicii era imposibilă. Acești savanți au înaintat diverse argumente, concluzionând că fizica cuantică este incompatibilă cu realismul. Nu putea exista o fizică a atomilor care să includă electroni cu poziții și traiectorii bine definite. Dualismul undă-particulă a provocat o dificultate profundă în rândul savanților, iar calea de depășire a fost intuită de Bohr care a anunțat nu doar nașterea unei noi fizici, ci și a unei noi filosofii. Aceasta a constituit momentul radical al antirealismului reflectat în filosofia *complementarității* propusă de N. Bohr „Nici particulele, nici undele nu sunt atribute ale naturii. Ele sunt doar idei în mintea noastră, pe care le impunem lumii naturale. Ele sunt utile ca imagini intuitive pe care le construim observând obiecte macrocospice precum bile și unde pe apă... Ceea ce observăm nu e niciodată electronul însuși, e doar răspunsul dispozitivelor noastre experimentale mari la electronii minusculi invizibili" [6, p. 110].

Poziția lui Bohr este un antirealism extrem, prin care este negată până și posibilitatea de a descrie un electron așa cum el este în sine, în afara contextului unui experiment. Potrivit acestei viziuni, știința nu se ocupă de electroni ci de modul cum interpretăm interacțiunea instrumentelor de măsurare cu ei. Pentru Bohr, obiectul științei nu este natura. Aceasta nu ne oferă o imagine obiectivă asupra naturii deoarece cunoștințele despre lume sunt obținute prin intermediul dispozitivelor experimentale inventate și construite

de noi. Însuși Bohr a recunoscut că filosofia complementarității are o aplicabilitate largă și a fost inspirată din Kabbala – scrieri mistice evreiești care susțin complementarietatea dintre iubirea lui Dumnezeu și dreptatea Lui. Bohr a conceput complementaritatea dintre viață și fizică, dintre energie și cauzalitate, chiar și dintre cunoaștere și înțelepciune. Pentru el mecanica cuantică este o imagine care s-a extins dincolo de viață, dincolo de știință.

Așa dar, interpretarea de la Copenhaga care împărtășea o perspectivă antirealistă căuta o metodă de a descrie într-un mod consistent despre proprietăți care nu pot coexista simultan, ca de pildă undă-particulă, poziție-impuls. Soluția lui Bohr pentru aparentele paradoxuri a fost principiul complementarității, iar a lui Heisenberg a fost *principiul incertitudinii.* Principiul lui Heinsenberg este foarte general, deoarece afirmă că nu putem cunoaște cu precizie unde este o particulă și cu ce impuls se mișcă. Acest principiu are consecință uimitoare: determinismul fizicii newtoniene nu poate supraviețui în lumea cuantică, deoarece, pentru a prezice mișcarea viitoare a unei particule, trebuie să cunoaștem atât poziția, cât și viteza, direcția în care se mișcă. Dacă nu le cunoaștem exact pe ambele, nu putem prezice unde se va afla particula la momentele ulterioare. În consecință, teoria cuantică nu poate înainta predicții exacte, ci doar predicții probabilistice asupra viitorului.

Totuși, cei care au rămas reticienți și au păstrat poziția realistă, chiar dacă existau mistere în cadrul mecanicii cuantice, susțineau că electronul este real și există atât ca undă, cât și ca particulă. Atunci când Schrodinger a demonstrat că mecanica ondulatorie este echivalentă cu mecanica matricială și că cele două formulări ale mecanicii cuantice sunt ca două limbi care exprimă unul și același lucru. „Poți vorbi în termeni de undă sau poți folosi limbajul matricilor, dar problemele matematice pe care le ai de rezolvat s-au dovedit a fi doar expresii diferite ale aceleiași logici” [2, p. 115].

Necătând la aceasta, poziția lui Einstein și Schrodinger din generația mai vârstnică, a lui de Broglie din generația mai tânără, a rămas în umbră, iar triumful care a ridicat la nivel de ortodoxie filosofia antirealistă a constituit singura versiune a teoriei cuantice care se preda în deceniul 3 al secolului trecut. Într-o gamă largă de domenii, de la arhitectura calculatoarelor la matematica mecanicii cuantice au fost instituite și predate variante ale filosofiei antirealiste. Concepțiile acestora se deosebeau în privința accentului, dar toate scrierile lor au fost parte a „interpretării de la Copenhaga” a mecanicii cuantice. Denumirea aceasta recunoștea supremația filosofiei complementare a lui Bohr care a creat un nou mod de a vorbi despre știință, iar institutul lui Bohr a fost ridicat la rang de „nod central” al rețelei fizicienilor cuantici, în cadrul căruia erau pregătiți tinerii cercetători – viitorii profesori din centrele universitare europene și americane.

Din perspectiva contemporană, în care prosperă mai multe concepții concurente despre interpretarea mecanicii cuantice, e greu să judecăm starea de spirit a primelor generații de fizicieni cuantici. Chiar, dacă, filosofia antirealistă inițiată de Bohr a dominat discuțiile despre teoria cuantică, opoziția persistentă și puternică a lui Einstein, Schrodinger și de Broglie a inspirat generația tinerilor cercetători din a doua jumătate a secolului XX în căutarea și elaborarea noilor teorii fundamentate de filosofia realistă. Fizicieni ca Lee Smolin și Carlo Rovelli au considerat că sunt în drept și chiar oportun să continuie revoluția inițiată de Einstein și să rezolve problemele rămase nesoluționate

ale mecanicii cuantice. Scopul acestora este de a realiza dezideratul lui Einstein pentru elaborarea unei teorii care ar unifica fizica cuantică, gravitația cu spațiul-timp.

La etapa actuală au fost inventate teorii, ca: gravitația cu bucle, teoria corzilor, teoria undei pilot, dar acestea nu explorează adâncul realității. Teoriile de felul acesta sunt modele, care întruchipează ideile fizice despre natură, dar ele nu sunt expresiile cele mai profunde sau cele mai pure ale acestor idei. Modelele deseori, într-o formă sau alta, simplifică ideile și pun în evidență trăsăturile esențiale ale acestora. Ele sunt utile în procesul cercetării, dar sunt incomplete și omit unele lucruri, de aceea ideile despre natură sunt exprimate ca ipoteze sau principii. Ipoteza este o afirmație simplă despre natură, care poate fi adevărată sau falsă, iar principiul este o condiție generală care impune restricții formei pe care o poate lua o lege a naturii.

Lee Smolin susține că obiectivul de elaborare a unei noi teorii fundamentale implică patru etape „mai întâi, principiile; în al doilea rând, ipotezele (care trebuie să satisfacă principiile); în al treilea rând, modelele (care ilustrează implicații parțiale ale principiilor și ipotezelor); iar în final, teoriile complete" [4, p. 250]. Din perspectivă epistemologică problema este legată de limbajul în care exprimăm principiile și în care le justificăm sau le criticăm. Nu este posibil de a utiliza limbajul teoriilor deja existente, este imperativ necesar să le depășim. Prin urmare, Einstein nu ar fi elaborat relativitatea generală dacă s-ar fi limitat să raționeze în limbajul fizicii newtoniene. Cei preocupați de filosofia științelor naturii, deseori, consideră că matematica este cea care oferă idei și structuri prin care pot fi exprimate noile teorii. Istoria științelor naturii ne arată, că, de regulă o nouă matematică nu e suficientă pentru a inventa o nouă fizică, altminteri B. Riemann ar fi inventat realativitatea generală. În astfel de situații, se impune stringent drept element esențial, cunoașterea filosofiei. Un savant cu pregătire filosofică, de obicei, are în trusa cu instrumente o mulțime de idei și metode spicuite din întreaga istorie a încercărilor umane de a reflecta asupra fundamentelor naturii. Atunci când este vorba de probleme fundamentale precum gravitația, natura timpului și spațiului, istoria cercetărilor umane e bogată în argumente și strategii experimentale. Prin urmare, Einstein nu a fost singur când s-a confruntat cu nevoia unor noi noțiuni de timp și spațiu, ci a fost ghidat de Galilei, Newton, Leibniz, Kant și Mach.

Secolul XX relevă o înflorire a filosofiei în fizică care a îmbogățit volumul de idei și argumente utile. Filosofia cu adevărat reprezintă o tradiție vie, de aceea pentru a găsi și dezvolta un nou limbaj e nevoie să apelăm atât la filosofii din trecut, cât și la cei contemporani în textele cărora dezvăluim noi idei și principii ale fizicii. A porni de la principii, în procesul cercetării, reprezintă un imperativ necesar care permite înțelegrea faptului că gravitația cuantică și fundamentele cuantice sunt laturi diferite ale uneia și aceleiași probleme. Atunci când se încearcă a fi rezolvată gravitația cuantică fără a ține cont de problemele fundamentelor cuantice, și viceversa, se adoptă o abordare greșită. Deoarece, acestea reprezintă două probleme care se află într-o legătură profundă. Din aceste considerente L. Smolin susține că noua teorie trebuie să implice principii ce combină fenomenele cuantice cu spațiul-timp.

Scopul noii teorii este de a combina fizica cuantică și spațiul-timp la nivelul principiilor fundamentale, iar acestea sunt „principiul independenței de fundal; principiul

că spațiul și timpul sunt relaționale; principiul completitudinii cauzale; principiul reciprocității; principiul identității indiscernabilelor" [6, p. 256]. Un concept – cheie al noii teorii fizice se referă la faptul, că aceasta nu trebuie să depindă de structuri care sunt fixate și nu evoluează dinamic în interacțiune cu alte mărimi. Toate teoriile fizice anterioare depindeau de structuri fixe în timp. Un exemplu e geometria spațiului în fizica newtoniană, care considera că spațiul este reeprezentat de geometria euclidiană tridimensională. Aceasta nu se modifică în timp, nu poate fi influențată de nimic, prin urmare, nu e supusă unei legi dinamice.

Este cunoscut faptul pe vremea lui Newton singura geometrie cunoscută era cea euclidiană. Dar, la mijlocul secolului XIX, F. Gauss, N. Lobacevski și B. Riemann au descoperit geometrii alternative. Orice teorie fundamentală ulterioară trebuie să implice argumentarea alegerii geometriei spațiului. Drept rezultat orice teorie poate fi ameliorată în cazul când elementele externe sunt deblocate și dinamizate. Această a fost strategia care la condus pe Einstein la relativitatea generală. În fizica newtoniană, precum și în relativitatea restrânsă, geometria spațiului și a timpului este imuabilă. În aceste teorii, spațiul – timpul oferă un fundal fixat în raport cu care pot fi definite măsurătorile. Relativitatea generală deblochează geometria făcând-o dinamică. Totuși, prin deblocarea în relativitatea generală a unor aspecte ale geometriei unele elemente legate de structurile mai profunde ale realității, rămân fixate. Prin urmare, relativitatea generală, oricât de frumoasă ar fi nu poate reprezenta limitele cercetătorilor și va necesita o completare în viitor.

Din acestea, rezultă că teoria completă a fizicii trebuie să fie o teorie cosmologică, deoarece universul e singurul sistem care nu are nimic în exteriorul său. Așadar, o teorie a întregului univers trebuie să fie diferită de teoriile care se referă asupra unor părți ale universului. Aceasta nu trebuie să conțină elemente atemporale fixate, imuabile, deoarece ele se referă la lucruri aflate în afara sistemului descris de teorie. Ea trebuie să fie complet independentă de fundal. Rezultă că mecanica cuantică nu poate fi o teorie a întregului univers, dat fiind că are elemente fixate ce includ observabilele sistemului și diversele relații dintre ele, precum și structurile care dau natere probabilităților.

Prin urmare, nu există o funcție de undă a universului, fiind că nu există nici un observator în afara universului care s-o poată măsura. Starea cuantică – mecanica cuantică trebuie să rămână, o descriere a unei părți a universului. Așa dar, teoria cuantică trebuie completată eleminând structurile de fundal. În acest scop, în loc să cuantificăm gravitația, tebuie să „gravitizăm" teoria cuantică. Din această perspectivă există speranța de a releva trăsăturile dificile ale fizicii cuantice ca consecințe ale separării universului în două părți: sistemul pe care-l observăm și restul ce include observatorul și instrumentele lui de măsură.

O altă idee – cheie strâns legată de principiul idependenței de fundal este ca observabilele din teoriile fizice trebuie să descrie relații. Leibniz, Mach și Einstein au impus distingerea noțiunilor absolute de timp și spațiu de noțiunile relaționale. Atât spațiul cât și timpul absolut au semnificație fără nici o referire la altceva, pe când timpul și spațiul relațional e întotdeauna definit prin relația cu alt eveniment sau set de evenimente. În așa fel, cel de-al doilea principiu al noii teorii este că spațiul și timpul sunt relaționale.

O observabilă s-au proprietate relațională descrie o relație între două entități. În cadrul unei teorii fără structuri de fundal, toate proprietățile care se referă la localizarea în spațiu sau timp trebuie să fie relaționale. Așa dar, teoriile independente de fundal ne vorbesc despre natură prin intermediul observabilelor relaționale.

Un alt principiu care impune restricții formei noii teorii este principiul completitudinii cauzale. Acesta susține că o teorie este completă atunci când cauza se află în interiorul ființabililor. Ființabila – universul are o cauză care constă în unul sau mai multe evenimente anterioare, dar lanțul cauzelor nici o dată nu conduce la ceva ce s-ar afla în afara universului.

În lucrările despre relativitatea generală Einstein introduce un principiu de bază al teoriei – principiul reciprocității. Acesta susține că, dacă un obiect A acționează asupra altui obiect B, atunci B trebuie să acționeze la rândul său asupra lui A. Din perspectiva logicii un principiu ce se impune imperativ este principiul identității indiscernabilelor. Acest principiu susține că două obiecte care posedă aceleași proprietăți sunt de fapt același obiect.

Analiza tuturor principiilor ce ghidează și impun rigorii epistemice noii teorii relevă faptul că acestea reprezintă aspecte ale unui singur principiu numit principiul rațiunii suficiente. Acest principiu afirmă că identificarea oricărui aspect al universului ce pare diferit, o analiză mai atentă, dezvăluie că există un motiv rațional pentru care un lucru sau aspect e așa și nu altfel. Principiul rațiunii suficiente introdus de Leibniz susține că lucrurile sunt în mod inevitabil așa, deoarece teoriile actuale sunt incomplete. Leibniz credea că putem descoperi o explicație rațională pentru orice alegere pe care Dumnezeu s-ar părea că a făcut-o în crearea universului. Despre o astfel de cunoaștere, el scria că „are rațiune suficientă" [5, p. 256].

Așa dar, principiul rațiunii suficiente al lui Leibniz susține că universul poate fi înțeles pe deplin. Această idee este exprimată în toate principiile analizate anterior. Teoriile existente exprimă faptul că cunoștințele noastre sunt incomplete, dar a existat dintotdeauna o tendință clară către teorii care explică mai mult. De fiecare dată când se clarifică o trăsătură a lumii într-un mod care limitează opțiunile posibile ale unui creator, se elimineză un aspect ce se referă la arbitrariul în proiectul lumii. Cu cât înțelegem lumea mai bine, cu atât ea ne apare mai rațional. Un exemplu în această direcție este descoperirea realizată de Maxwell prin care se afirmă că lumina, electricitatea și magnetismul nu sunt fenomene separate, ci aspecte diferite ale unei singure forțe. Această descoperire ne arată că în lumea în care există magnetism trebuie să fie prezentă electricitatea și lumina.

Scopul suprem al cercetărilor constă în dobândirea unei înțelegeri mai complete a naturii, aceasta presupune că în teoriile elaborate trebuie să persiste mai puține elemente arbitrare și mai multă raționalitate. De aceea, este esențial ca noua teorie să satisfacă principiul rațiunii suficiente, iar progresul științei e necesar să fie estimat prin sporuri în înțelegerea naturii. Relativitatea restrânsă reprezintă un progres în raport cu fizica newtoniană, iar relativitatea generală, prin implicarea geometriei riemanniene a spațiului – timp, le depășește pe ambele. Totodată, mecanica cuantică satisface principiul reciprocității mai bine decât mecanica lui Newton, dar că teoria unei pilot a lui

de Brogle prin explicarea lucrurilor pe care mecanica cuantică le lasă neexplicate, se apropie și mai mult de principiul rațiunii suficiente. Drept urmare, principiul rațiunii suficiente susține că putem dobândi cunoștințe mai ample și mai profunde.

Concluzie. Mecanica cuantică a revoluționat fizica și a schimbat radical modul în care înțelegem natura. Cu toate acestea, rămâne profund enigmatică, mai ales prin modul în care pune sub semnul întrebării conceptele fundamentale de realitate, cauzalitate și obiectivitate. Dilema dintre comportamentul cuantic al particulelor și comportamentul clasic al obiectelor macroscopice reflectă o problemă nerezolvată, cunoscută sub numele de „problema măsurătorii". Acest decalaj sugerează existența unei limite obscure între lumea microscopică și cea pe care o percepem zilnic, o limită pe care mecanica cuantică încă nu reușește să o explice satisfăcător.

În fața acestei situații, comunitatea științifică s-a împărțit în două mari direcții. Antirealiștii, în frunte cu Bohr, au susținut că teoria cuantică este completă, dar că presupune o reinterpretare a noțiunii de realitate — nu observăm natura însăși, ci interacțiunea noastră cu ea. Pe de altă parte, realiștii, precum Einstein, au refuzat să accepte limitele impuse de probabilitate și lipsa determinismului, căutând o teorie mai profundă și mai completă, capabilă să redea o realitate obiectivă și independentă de observator.

Această divergență filozofică nu a fost doar o dispută teoretică, ci a avut consecințe concrete asupra direcției de cercetare în fizică. Interpretarea de la Copenhaga a devenit dominantă în mediul academic, dar nu a reușit să înăbușe curentele alternative. De-a lungul secolului XX și în prezent, eforturile de a unifica mecanica cuantică cu gravitația — prin teorii precum gravitația cu bucle, unda pilot sau teoria corzilor — demonstrează că întrebările fundamentale sunt departe de a fi epuizate.

Prin urmare, dezbaterea dintre realism și antirealism nu este doar una filozofică, ci o luptă continuă pentru a descoperi structura profundă a realității. În acest sens, filozofia nu este un adaos facultativ la fizică, ci un ghid indispensabil în explorarea necunoscutului.

BIBLIOGRAFIE

1. Brody, T. Fizică și filosofie. București: Tehnica, 1996, -392 p. ISBN 973-31-0751-4
2. Crease, R.P., Goloh A.S. Momentul cuantic. București: Litera, 2017, -280 p. ISBN 978-606-33-1491-9
3. Einstein către Max Born, 4 decembrie 1926, în *The Born-Einstein Letters: The Correspondence Between Albert Einstein and Max and Hedwig Born, 1916-1955, with Commentaries by Max Born,* trad. Irene Born, New York: Walker and Co., 1971, -240 p. ISBN-10: 0333112679
4. Hawking, S.W. Scurtă istorie a timpului. București: Humanitas, 2024, -212 p. ISBN 978-973-50-8366-3
5. Leibniz, G.W. Primae veritates și scrieri de logică și metafizică. București: Paideia, 2021, -250 p. ISBN 978-606-748-488-5
6. Smolin, L. Revoluția neterminată a lui Einstein. Căutarea a ceea ce se află dincolo de cuante. București: Humanitas, 2019, -331 p. ISBN 978-973-50-8063-1

https://doi.org/10.59295/ierm2025.24 CZU [351.74:620.9]:502/504(478)

ASIGURAREA SECURITĂȚII ECONOMICE, ENERGETICE ȘI A RESURSELOR NATURALE DIN PERSPECTIVA APLICĂRII STRATEGIEI SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA[1]

ENSURING ECONOMIC, ENERGY AND NATURAL RESOURCE SECURITY FROM THE PERSPECTIVE OF IMPLEMENTING THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Serghei SPRINCEAN, ***doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM,***
e-mail: sprinceans@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7411-9958

Nicolae PARCEVSCHI
Centrului de Geografie Istorică Militară din Republica Moldova Școala doctorală Științe Sociale, USM, doctorand
e-mail: parcevschiinicolai@mail.ru

Rezumat: *În articol se analizează diversitatea de aspecte care poate contribui la asigurarea securității economice, energetice și a resurselor de mai multe tipuri de care dispune Republica Moldova. Resursele energetice și naturale constituie pilonii fundamentali ai economiei naționale moldovenești. Republica Moldova, fiind o țară cu resurse naturale limitate și fără acces la mare, depinde în mare măsură de importuri energetice și de gestionarea eficientă a resurselor interne, în special a apei și terenurilor agricole. Asigurarea unei alimentări stabile cu energie electrică, gaze naturale și apă este vitală pentru funcționarea continuă a industriilor, agriculturii și sectorului serviciilor. Orice întrerupere în aprovizionare poate genera pierderi economice majore, afectând productivitatea și competitivitatea pe piață. Rezultatele studiului relevă importanța securizării economiei, resurselor naturale și a accesului la sursele de energie. Concluziile expuse la final remarcă importanța, din perspectiva Strategiei Naționale de Securitate a RM de a consolida reziliența socială în RM prin fortificarea securității economice și energetice, dar mai cu seamă se subliniază stringenta necesitate de consolidare a securității resurselor în general, și a resurselor naturale, în mod special, pentru un viitor sustenabil.*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 01.05.01 „*Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice”* și în cadrul proiectului „*Camps and Camp-Like Settings in Urban Environments: Bridging Humanitarian and Development Activities”*, finanțat de SNIS.

Cuvinte-cheie: *securitate economică, securitate energetică, securitatea resurselor naturale, Strategia Securității Naționale, context geopolitic*

Abstract: *The article analyzes the diversity of aspects that can contribute to ensuring the economic, energy and resource security of the Republic of Moldova. Energy and natural resources constitute the fundamental pillars of the Moldovan national economy. The Republic of Moldova, being a country with limited natural resources and without access to the sea, depends largely on energy imports and the efficient management of internal resources, especially water and agricultural land. Ensuring a stable supply of electricity, natural gas and water is vital for the continuous functioning of industries, agriculture and the service sector. Any interruption in supply can generate major economic losses, affecting productivity and competitiveness in the market. The results of the study reveal the importance of securing the economy, natural resources and access to energy sources. The conclusions presented at the end highlight the importance, from the perspective of the National Security Strategy of the Republic of Moldova, of consolidating social resilience in the Republic of Moldova by strengthening economic and energy security, but especially emphasize the urgent need to consolidate resource security in general, and natural resources in particular, for a sustainable future.*

Keywords: *economic security, energy security, natural resource security, National Security Strategy, geopolitical context*

Introducere

Securitatea resurselor reprezintă starea și capacitatea unui stat de a asigura accesul continuu, fiabil și sustenabil la resursele esențiale pentru funcționarea sa economică, socială și de mediu. În cazul Republicii Moldova, securitatea resurselor include în mod special accesul și gestionarea eficientă a resurselor energetice (energie electrică, gaze naturale, produse petroliere), a resurselor de apă, precum și a altor resurse naturale critice pentru dezvoltarea durabilă a țării [1, p. 81].

Această dimensiune a securității face parte integrantă din cadrul mai larg al securității naționale, care, conform Strategiei Securității Naționale a Republicii Moldova, este definită ca un ansamblu de concepte, norme juridice și acțiuni orientate spre promovarea și protejarea intereselor naționale prin identificarea, prevenirea și contracararea amenințărilor și riscurilor cu impact asupra securității statului [2]. Astfel, securitatea resurselor este o componentă esențială a securității umane și naționale, care trebuie abordată prin politici integrate și coordonate .

Securitatea resurselor este esențială pentru stabilitatea și dezvoltarea Republicii Moldova din mai multe perspective interconectat. Resursele energetice și naturale constituie pilonii fundamentali ai economiei naționale. Republica Moldova, fiind o țară cu resurse naturale limitate și fără acces la mare, depinde în mare măsură de importuri energetice și de gestionarea eficientă a resurselor interne, în special a apei și terenurilor agricole [3, p. 99]. Asigurarea unei alimentări stabile cu energie electrică, gaze naturale și apă este vitală pentru funcționarea continuă a industriilor, agriculturii și sectorului serviciilor. Orice întrerupere în aprovizionare poate genera pierderi economice majore,

afectând productivitatea și competitivitatea pe piață. De exemplu, creșterea prețurilor la energie sau lipsa apei potabile pot duce la scumpirea produselor și servicii, afectând negativ consumatorii și mediul de afaceri. În plus, dependența excesivă de anumite surse externe, precum gazul rusesc, expune economia la riscuri geopolitice și economice, ceea ce subliniază necesitatea diversificării surselor și modernizării infrastructurii energetice [4, p. 10].

Metodologia cercetării

Din perspectiva metodologiei utilizate în studiu vom remarca că accesul constant și echitabil la resurse esențiale, precum apa potabilă și energia, reprezintă un pilon fundamental pentru bunăstarea populației și coeziunea socială în Republica Moldova [5]. Lipsa sau perturbarea acestui acces poate genera consecințe grave, inclusiv tensiuni sociale, sărăcie accentuată și migrație externă, fenomen deja semnificativ în țară. În Republica Moldova, aproximativ 67% din populație are acces la sisteme centralizate de alimentare cu apă potabilă, cu o diferență semnificativă între mediul urban (95%) și cel rural (aproximativ 40%). Prin urmare, metodologic analizând, accesul constant și echitabil la resurse esențiale reprezintă o prismă conceptuală importantă pentru o reflexie profundă și analiză sistemică a celorlalte aspecte ale domeniului securității .

Rezultatele investigației

Deși s-a înregistrat o creștere importantă a infrastructurii de alimentare cu apă în zonele rurale, sistemele de canalizare și epurare a apelor uzate sunt insuficiente și nefuncționale în multe localități [6, p. 161]. Doar 22,2% din populația țării are acces la canalizare, iar stațiile de epurare sunt adesea nefuncționale, ceea ce conduce la poluarea apelor de suprafață și afectează calitatea apei destinată consumului și irigațiilor agricole [7, p. 190].

Poluarea apelor afectează direct sănătatea publică, deoarece apa contaminată utilizată pentru irigații poate expune consumatorii la riscuri de îmbolnăvire. De asemenea, calitatea apei este influențată de factori externi, cum ar fi gestionarea hidraulică a fluviului Nistru de către Ucraina, care poate reduce debitul disponibil pentru alimentarea cu apă a unor regiuni din Moldova [8, p. 106].

Accesul limitat la resurse esențiale afectează nu doar sănătatea publică, prin expunerea la condiții nesigure de igienă și poluare, ci și educația și calitatea vieții în general. Lipsa infrastructurii adecvate pentru apă și energie reduce capacitatea comunităților de a se dezvolta și de a atrage investiții, perpetuând astfel inegalitățile sociale și economice. În educație, de exemplu, deficitul de resurse tehnologice limitează accesul egal la oportunități de învățare moderne, deși există inițiative pentru digitalizarea școlilor în Republica Moldova [9, p. 213].

În contextul migrației externe semnificative, dificultățile în asigurarea resurselor esențiale pot amplifica nemulțumirile sociale și pot conduce la instabilitate. Lipsa accesului echitabil la apă și energie poate alimenta frustrările populației, în special în zonele rurale, unde infrastructura este mai deficitară. Aceasta poate determina creșterea migrației externe, afectând coeziunea socială și dezvoltarea durabilă a țării [10, p. 53].

Pentru a preveni aceste efecte negative, Republica Moldova are în vedere mai multe priorități strategice:

- Extinderea și modernizarea sistemelor de alimentare cu apă și canalizare, inclusiv construirea și funcționarea stațiilor de epurare a apelor uzate pentru toate localitățile urbane și agenții economici.
- Implementarea unui management integrat al resurselor de apă, ținând cont de schimbările climatice și de gestionarea transfrontalieră a râurilor Nistru și Prut.
- Creșterea suprafețelor împădurite pentru a contribui la protecția mediului și la menținerea resurselor naturale.
- Promovarea accesului echitabil la tehnologie și energie în educație și alte sectoare, pentru reducerea decalajelor sociale și stimularea dezvoltării economice.

Aceste măsuri sunt esențiale pentru menținerea stabilității sociale, prevenirea conflictelor interne și asigurarea unui trai decent pentru toți cetățenii Republicii Moldova [11, p. 508]. Astfel, accesul echitabil la resurse esențiale este un element cheie în consolidarea rezilienței comunităților și în promovarea unei dezvoltări durabile și inclusive [12, p. 556].

Gestionarea sustenabilă a resurselor naturale este crucială pentru protecția mediului și adaptarea la schimbările climatice, care au un impact direct asupra disponibilității și calității resurselor, în special a apei și a surselor de energie regenerabilă. Republica Moldova se confruntă cu provocări majore legate de schimbările climatice, cum ar fi secetele prelungite și inundațiile, care afectează agricultura, resursele de apă și biodiversitatea [13, p. 188]. O gestionare necorespunzătoare poate duce la degradarea mediului, reducerea capacității de producție agricolă și la pierderi economice și sociale. Prin urmare, securitatea resurselor implică și adoptarea unor politici și tehnologii care să asigure utilizarea eficientă și protejarea durabilă a mediului, contribuind totodată la reducerea vulnerabilității țării în fața fenomenelor climatice extreme [14, p. 9].

Republica Moldova se află într-un context geopolitic și economic extrem de complex, marcat de tensiuni regionale majore, în special din cauza conflictului armat din Ucraina și a instabilității din vecinătate, care influențează direct securitatea resurselor țării. Această situație accentuează vulnerabilitățile Moldovei, în special în domeniul energetic, unde dependența de importuri externe este foarte ridicată, iar infrastructura critică este învechită și fragilă [15, p. 31].

Republica Moldova nu dispune de resurse energetice proprii semnificative și acoperă peste 80% din necesarul de energie electrică prin importuri, majoritatea provenind din Ucraina, regiunea transnistreană (centrala pe gaz Cuciurgan) și România. Această dependență face ca statul Republica Moldova să fie extrem de vulnerabilă la întreruperi în aprovizionare, fluctuații de preț și presiuni geopolitice, în special în contextul agresiunii militare rusești asupra Ucrainei, care a generat o criză energetică majoră în regiune [16, p. 22].

Istoric, Republica Moldova a fost puternic dependentă de gazul rusesc, care a fost folosit frecvent ca instrument politic de presiune, cu crize semnificative în 2006 și 2009, iar în 2024 Gazprom a sistat livrările, invocând datorii neplătite, ceea ce a agravat și mai

mult situația energetică a RM. Această dependență a limitat opțiunile politice și economice ale Republicii Moldova, făcând-o vulnerabilă la influențe externe [17, p. 257].

În ultimii ani, guvernul RM a făcut pași importanți pentru reducerea acestei dependențe, prin proiecte de interconectare energetică cu Uniunea Europeană și România, precum construcția gazoductului Iași-Chișinău și interconectorul de gaze de la Ungheni, care permit accesul la surse alternative de energie [18]. Aceste inițiative au rolul de a diminua influența infrastructurii energetice controlate din regiunea transnistreană și de a spori securitatea energetică a RM, potrivit mai multor analiști și factori de decizie [19]. De asemenea, Republica Moldova a început să dezvolte sectorul energiei regenerabile, cu o triplare a capacităților instalate în ultimii ani, în special panouri solare, care în unele zile pot asigura până la 20-40% din consumul energetic al malului drept . Țara s-a angajat să atingă un obiectiv ambițios de 30% din consumul energetic din surse regenerabile până în 2030, aderând la Alianța Internațională pentru Energie Solară (ISA).

Pe lângă dependența energetică, Republica Moldova se confruntă cu riscuri generate de infrastructura învechită, care agravează vulnerabilitatea în fața șocurilor externe. Sistemul energetic are o arhitectură sovietică, care nu permite autosuficiența și este expusă la manipulări de piață și presiuni politice [20, p. 311]. Importurile de energie electrică din România sunt vulnerabile deoarece traseul trece prin Ucraina și regiunea transnistreană, controlată de autorități pro-ruse, ceea ce sporește riscurile de Securitate. În acest context geopolitic tensionat, securitatea resurselor devine o prioritate strategică esențială pentru Republica Moldova [21, p. 353]. Guvernul a inclus această dimensiune în Strategia de Securitate Națională, subliniind necesitatea diversificării surselor energetice, protejării infrastructurii critice și consolidării capacității de răspuns la crize [22, p. 605].

O economie stabilă, bazată pe o gestionare responsabilă a resurselor, este vitală pentru menținerea stabilității sociale și economice, precum și pentru creșterea rezilienței țării în fața unor eventuale șocuri externe, fie ele geopolitice, economice sau climatice. Republica Moldova se află într-un proces de tranziție și adaptare la un mediu geopolitic dificil, încercând să-și asigure securitatea energetică și economică prin diversificare, modernizare și integrare în piețele europene, în paralel cu dezvoltarea durabilă a resurselor regenerabile, pentru a reduce vulnerabilitățile și a spori stabilitatea pe termen lung [23, p. 48].

Astfel, securitatea resurselor naturale în Republica Moldova este o componentă esențială care susține stabilitatea economică, coeziunea socială și protecția mediului, fiind indispensabilă pentru dezvoltarea durabilă și pentru consolidarea poziției țării în context regional și global [24, p. 130].

Republica Moldova se bazează pe câteva resurse naturale critic de esențiale pentru funcționarea sa economică și socială: apa, energia și alte resurse naturale. Apa este o resursă vitală pentru consumul populației, agricultură și industrie, însă gestionarea acesteia este adesea afectată de infrastructura învechită și de schimbările climatice [25, p. 244].

Sectorul energetic este unul dintre cele mai sensibile domenii, Moldova fiind puternic dependentă de importurile de gaze naturale și energie electrică, în special din regiunea transnistreană și din Federația Rusă [26, p. 8]. Infrastructura energetică include centrale electrice, rețele de transport și distribuție, precum și interconexiuni cu țările vecine, în special România, care sunt vitale pentru asigurarea unui flux constant și sigur de energie.

Alte resurse naturale, cum ar fi terenurile agricole, pădurile și biomasa, sunt de asemenea importante, dar vulnerabile la degradare și la efectele schimbărilor climatice [27, p. 111].

Trebuie specificate în mod expres vulnerabilitățile specifice Republicii Moldova, precum amplasarea geografică și impactul conflictului regional. Asadar, Republica Moldova se află într-o zonă geopolitică sensibilă, la granița cu Ucraina, țară aflată în conflict militar prelungit, ceea ce amplifică riscurile asupra securității resurselor [28, p. 82]. Amplasarea geografică face ca infrastructura energetică a RM să depindă de rute care traversează teritoriul Ucrainei și regiunea transnistreană, o zonă separatistă cu o situație politică și de securitate instabilă. De exemplu, linia electrică Isaccea-Vulcănești-MGRES traversează teritoriul ucrainean și centrala electrică din regiunea transnistreană, ceea ce reprezintă o vulnerabilitate majoră în cazul unor întreruperi sau atacuri [29, p. 191].

Conflictul regional și tensiunile geopolitice au dus la sistarea livrărilor de gaze naturale către regiunea transnistreană începând cu 1 ianuarie 2025, accentuând riscurile pentru stabilitatea sectorului energetic al întregii țări. Această situație a evidențiat dependența ridicată a Moldovei de surse externe și a catalizat măsuri urgente pentru diversificarea și securizarea aprovizionării cu energie [30, p. 39]. În plus, politicile de șantaj energetic ale Federației Ruse și politicizarea comerțului cu resurse energetice sporesc vulnerabilitățile economice și sociale ale țării [31, p. 59].

Impactul schimbărilor climatice este extrem de mare asupra resurselor naturale, în special asupra securității alimentării cu apă. Schimbările climatice reprezintă o amenințare majoră pentru securitatea resurselor naturale în Republica Moldova [32, p. 232]. Fenomenele extreme, precum secetele prelungite, valurile de căldură și inundațiile, afectează direct disponibilitatea și calitatea apei, dar și productivitatea agricolă. Republica Moldova se confruntă cu o creștere a frecvenței și intensității acestor fenomene, ceea ce pune presiune suplimentară pe resursele de apă potabilă și irigații [33, p. 75].

Securitatea alimentării cu apă este astfel vulnerabilă, iar infrastructura existentă, adesea învechită și insuficient modernizată, nu face față acestor provocări. Gestionarea ineficientă a resurselor de apă poate conduce la crize locale, afectând sănătatea populației și producția agricolă, elemente esențiale pentru stabilitatea economică și socială a țării [34, p. 33].

În concluzie, contextul actual al securității resurselor în Republica Moldova este marcat de o serie de vulnerabilități specifice legate de dependența energetică, poziția geopolitică sensibilă și impactul tot mai accentuat al schimbărilor climatice. Aceste provocări impun adoptarea unor strategii integrate și investiții consistente pentru consolidarea rezilienței și independenței în gestionarea resurselor critice [35, p. 120].

Lipsa investițiilor în infrastructură și managementul resurselor, cu accent pe alimentarea cu apă, se numără printre provocările majore în domeniul securității resurselor naturale. Unul dintre cele mai acute impedimente în asigurarea securității resurselor în Republica Moldova este insuficiența investițiilor în infrastructura critică, în special în sistemele de alimentare cu apă [36, p. 598]. Rețeaua de apă potabilă și canalizare este în mare parte învechită, cu pierderi semnificative de apă și tehnologii depășite, ceea ce afectează calitatea și continuitatea serviciilor. Lipsa fondurilor suficiente pentru modernizarea și extinderea infrastructurii limitează capacitatea țării de a răspunde cererii

crescânde și de a gestiona eficient resursele de apă, mai ales în condițiile schimbărilor climatice [37, p. 71]. În plus, managementul resurselor este adesea afectat de fragmentarea instituțională și de lipsa unei politici integrate, ceea ce reduce eficiența utilizării și protecției acestora.

Printre riscurile climatice majore se numără secetă, inundații, variabilitatea crescută a precipitațiilor. Republica Moldova este tot mai vulnerabilă la fenomene climatice extreme, care pun în pericol securitatea resurselor naturale [38, p. 151]. Secetele prelungite reduc semnificativ disponibilitatea apei pentru consum uman, agricultură și industrie, iar inundațiile afectează infrastructura și terenurile agricole, provocând pierderi economice și sociale [39, p. 177]. Variabilitatea crescută a precipitațiilor, cu perioade alternante de secetă și ploi abundente, complică planificarea și gestionarea resurselor de apă și agravează riscul degradării solului și al eroziunii. Aceste riscuri climatice necesită măsuri urgente de adaptare și consolidare a rezilienței infrastructurii critice și a comunităților vulnerabile [40, p. 37].

Amenințările hibride și cibernetice care pot afecta infrastructurile critice și gestionarea resurselor, la fel se remarcă tot mai evident. Republica Moldova se confruntă cu un mediu de securitate regional volatil, marcat de acțiuni hibride orchestrate în special de Federația Rusă, care combină tactici militare, cibernetice, economice și dezinformare. Aceste acțiuni vizează destabilizarea situației interne și subminarea încrederii în instituțiile statului, inclusiv în gestionarea resurselor critice. Atacurile cibernetice asupra infrastructurilor energetice și de apă pot provoca întreruperi majore, afectând securitatea națională și bunăstarea populației. Combaterea acestor amenințări necesită modernizarea capacităților de apărare cibernetică și cooperare internațională sporită [41, p. 42].

Vulnerabilitățile politice și de guvernanță reprezintă o problemă majoră care afectează securitatea resurselor în Republica Moldova, având implicații profunde asupra stabilității și dezvoltării durabile a țării. Sistemul politic și administrativ este caracterizat de o serie de deficiențe care subminează capacitatea statului de a gestiona eficient și transparent resursele critice, precum energia și apa [42, p. 150].

Contextul politic intern, uman și de mobilizare legat de securitatea resurselor în Republica Moldova este marcat de o dinamică complexă, influențată de diviziunile profunde din societate, tensiunile geopolitice și provocările interne legate de guvernanță și coeziune socială [43, p. 276].

Republica Moldova se află într-un echilibru fragil între forțele pro-europene și cele pro-ruse, o divizare care influențează decisiv politicile privind securitatea resurselor. Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS), condus de președinta Maia Sandu, promovează integrarea europeană, reforme anti-corupție și diversificarea surselor energetice, considerând securitatea resurselor un element cheie pentru stabilitatea economică și socială. În opoziție, Partidul Socialiștilor (PSRM), cu o bază solidă în regiuni precum Găgăuzia și Transnistria, susține menținerea legăturilor strânse cu Rusia și o politică de neutralitate, fiind sceptic față de integrarea europeană și reformele propuse [44, p. 346].

Alegerile prezidențiale din 2024 și referendumul pentru aderarea la UE au evidențiat aceste diviziuni: Maia Sandu a câștigat al doilea mandat cu aproximativ 55% din voturi, însă în regiunile pro-ruse precum Găgăuzia și Transnistria sprijinul pentru ea a

fost redus, iar referendumul a trecut la limită (50,35% „pentru"), reflectând o societate profund polarizată. Această polarizare complică implementarea unor strategii coerente de securitate a resurselor, întrucât regiunile cu orientare pro-rusă pot bloca sau sabota inițiativele guvernamentale, iar influența Rusiei prin dezinformare și presiuni politice rămâne un factor destabilizator [45, p. 46].

Contextul uman și social, Republica Moldova se confruntă cu o populație divizată nu doar politic, ci și identitar, între cei care se identifică cu valorile europene și cei care păstrează legături culturale și economice cu Rusia. Această dualitate afectează gradul de mobilizare și acceptare a politicilor privind securitatea resurselor, în special în zonele rurale și autonome, unde accesul la informație este limitat și unde propaganda rusă este intensă [46, p. 105]. Migrația externă masivă, cauzată de sărăcie, lipsa oportunităților și instabilitatea economică, slăbește capitalul uman și capacitatea de mobilizare internă. În același timp, creșterea prețurilor la energie și dificultățile în asigurarea accesului la resurse esențiale pot genera nemulțumiri sociale și proteste, mai ales în contextul crizelor energetice recente care au afectat puternic nivelul de trai.

Mobilizarea pentru securitatea resurselor

Guvernul și societatea civilă încearcă să mobilizeze resursele și să crească conștientizarea importanței securității resurselor prin:

Promovarea reformelor structurale pentru diversificarea surselor energetice și modernizarea infrastructurii critice, în special prin proiecte de interconectare cu UE și dezvoltarea energiei regenerabile

- Consolidarea comunicării strategice și combaterea dezinformării, pentru a reduce polarizarea și a crește sprijinul public pentru politicile de securitate energetică și de resurse
- Implicarea tinerilor și a mediului academic în inițiative de educație și advocacy, pentru a crea o cultură a responsabilității față de resurse și pentru a stimula participarea civică.
- Cooperarea cu partenerii externi, în special Uniunea Europeană, pentru asigurarea sprijinului tehnic și financiar în implementarea strategiilor de securitate a resurselor și pentru întărirea rezilienței față de amenințările hibride și geopolitice

Contextul politic intern al Republicii Moldova, marcat de diviziuni profunde și influențe externe, complică gestionarea securității resurselor, însă recunoașterea acestei probleme ca prioritate strategică oferă o bază pentru mobilizarea societății și instituțiilor. Echilibrul între reforme, comunicare eficientă și cooperare internațională este esențial pentru a depăși provocările interne și a asigura un acces stabil și echitabil la resurse, factor indispensabil pentru stabilitatea și dezvoltarea durabilă a țării [47, p. 533].

Un factor esențial îl constituie corupția endemică, care afectează toate nivelurile guvernării și instituțiilor publice. Corupția generează alocări ineficiente ale resurselor, favorizează interesele particulare în detrimentul interesului public și reduce încrederea cetățenilor în instituțiile statului. Aceasta conduce la o utilizare necorespunzătoare a fondurilor publice destinate infrastructurii și serviciilor esențiale, precum modernizarea

rețelelor de alimentare cu apă sau dezvoltarea infrastructurii energetice [48, p. 119]. Corupţia poate determina blocaje în implementarea reformelor necesare pentru adaptarea la noile provocări de securitate, inclusiv cele legate de schimbările climatice sau ameninţările hibride.

Lipsa transparenței în procesul decizional agravează această situație, deoarece deciziile privind gestionarea resurselor sunt adesea luate fără consultarea publică sau fără o informare adecvată a societății civile. Această opacitate facilitează manipularea intereselor economice și politice și limitează responsabilizarea actorilor implicați. În sectorul energetic, de exemplu, tarifele și contractele pot fi negociate în condiții netransparente, ceea ce crește riscul de abuzuri și afectează securitatea aprovizionării [49, p. 157].

Guvernanța deficitară se manifestă și prin instabilitatea și fragmentarea instituțională, unde responsabilitățile sunt adesea neclare sau suprapuse, iar capacitatea administrativă este limitată. Aceasta împiedică o coordonare eficientă între diferitele instituții responsabile de securitatea resurselor și de protecția mediului. Influența unor actori politici sau economici cu legături externe, în special din partea Federației Ruse, contribuie la subminarea suveranității și la creșterea vulnerabilităților interne, inclusiv prin finanțarea unor grupuri politice sau campanii de dezinformare care afectează stabilitatea politică și socială [50, p. 66].

Aceste vulnerabilități politice și de guvernanță au un impact direct asupra securității resurselor, deoarece ele limitează capacitatea statului de a implementa politici coerente, eficiente și durabile în domeniul energetic, al gestionării apei și al protecției mediului. Pentru a reduce aceste riscuri, este esențială consolidarea statului de drept, creșterea transparenței și responsabilității instituțiilor, combaterea corupției și implicarea activă a societății civile în procesul decizional. Doar prin astfel de măsuri se poate asigura o guvernanță robustă, capabilă să protejeze și să valorifice în mod durabil resursele esențiale pentru securitatea națională a Republicii Moldova [51, p. 149].

Aceste provocări majore impun o abordare integrată și strategică, care să includă investiții în infrastructură, politici adaptate la schimbările climatice, întărirea capacităților de apărare cibernetică și reforme profunde în guvernanță, pentru a asigura securitatea durabilă a resurselor în Republica Moldova [52, p. 463].

Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova, aprobată recent, subliniază importanța asigurării securității resurselor ca parte integrantă a securității naționale și a dezvoltării durabile a țării. Documentul stabilește ca obiectiv principal protejarea suveranității, independenței și integrității teritoriale, dar și garantarea prosperității cetățenilor printr-un sistem de securitate și apărare eficient și rezilient. În acest context, strategia include direcții clare pentru consolidarea capacității naționale de a gestiona riscurile și amenințările la adresa resurselor critice, precum energia și apa, printr-o abordare multidimensională și integrată [53, p. 54]. Aceasta vizează prevenirea, minimizarea și neutralizarea provocărilor, inclusiv cele generate de factori externi și interni, cum ar fi schimbările climatice, amenințările hibride și vulnerabilitățile infrastructurii critice

Modernizarea infrastructurii și investiții în tehnologii sustenabile pentru gestionarea resurselor de apă și alte resurse naturale, la fel se remarcă a un aspect important. Un pilon central al strategiei este modernizarea infrastructurii critice, în special în sectorul

energetic și al alimentării cu apă. Republica Moldova trebuie să investească în tehnologii moderne și sustenabile care să asigure o utilizare eficientă și protejarea durabilă a resurselor naturale, reducând pierderile și impactul negativ asupra mediului [54, p. 30]. Aceasta include reabilitarea rețelelor de apă și canalizare, implementarea sistemelor inteligente de management al energiei și promovarea surselor regenerabile de energie, cum ar fi energia solară și eoliană, pentru a reduce dependența de importuri și vulnerabilitatea la șocuri externe. Investițiile sunt esențiale pentru creșterea rezilienței infrastructurii și pentru adaptarea la schimbările climatice, asigurând continuitatea și calitatea serviciilor esențiale pentru populație și economie [55, p. 264].

Se impune consolidarea capacităților operaționale și de răspuns la amenințări hibride și cibernetice, inclusiv crearea și dezvoltarea rețelelor CERT naționale. Consolidarea capacităților operaționale și de răspuns la amenințări hibride și cibernetice reprezintă o prioritate strategică pentru Republica Moldova, având în vedere creșterea numărului și complexității atacurilor cibernetice asupra infrastructurilor critice ale țării [56, p. 220]. Strategia națională prevede dezvoltarea și întărirea sistemelor de apărare cibernetică, precum și crearea și consolidarea rețelelor CERT (Computer Emergency Response Teams) naționale, care sunt esențiale pentru detectarea, prevenirea și gestionarea incidentelor cibernetice.

În ultimii ani, Republica Moldova a fost țința a sute de atacuri cibernetice, vizând instituții guvernamentale, servicii publice și infrastructuri critice, inclusiv sistemele energetice și de alimentare cu apă. Aceste atacuri, adesea atribuite unor actori statali sau grupări cibernetice sofisticate, urmăresc destabilizarea funcționării statului și compromiterea securității naționale. În acest context, capacitățile actuale de apărare cibernetică sunt considerate modeste, însă autoritățile intensifică eforturile pentru consolidarea lor, inclusiv prin sprijinul partenerilor externi [57, p. 522].

Crearea rețelelor CERT naționale este o măsură cheie, având rolul de a coordona răspunsul la incidentele cibernetice, de a monitoriza amenințările și de a disemina avertizări timpurii către instituțiile publice și private. Aceste echipe sunt responsabile pentru identificarea vulnerabilităților, investigarea atacurilor și colaborarea cu alte entități naționale și internaționale pentru schimbul de informații și bune practici. În paralel, se investește în formarea specialiștilor în securitate cibernetică, dezvoltarea infrastructurii tehnologice și implementarea unor proceduri standardizate de gestionare a incidentelor [58, p. 203].

Cooperarea internațională joacă un rol esențial în această strategie, facilitând accesul la expertiză, tehnologii avansate și sprijin operațional. Parteneriatele cu organizații precum NATO, UE și SUA permit Republicii Moldova să se alinieze la standardele internaționale de securitate cibernetică și să participe la exerciții comune, precum „Cyber Flood 2024”, care testează capacitatea de răspuns la crize cibernetice majore. De asemenea, instituțiile naționale, cum ar fi Serviciul Tehnologia Informației și Securitate Cibernetică (STISC), au fost întărite pentru a asigura coordonarea și implementarea măsurilor de protecție.

Consolidarea capacităților operaționale și de răspuns la amenințările hibride și cibernetice în Republica Moldova implică o abordare complexă, care combină dezvolta-

rea infrastructurii CERT, formarea profesională, investițiile tehnologice și cooperarea internațională, toate acestea fiind vitale pentru protejarea infrastructurilor critice și asigurarea securității naționale în fața unor riscuri tot mai sofisticate și persistente [59, p. 141].

Cooperarea internațională cu parteneri strategici precum Uniunea Europeană, NATO și Statele Unite reprezintă un pilon esențial în consolidarea securității resurselor în Republica Moldova, oferind sprijin tehnic, financiar și operațional pentru gestionarea provocărilor complexe cu care se confruntă RM [60, p. 479].

Uniunea Europeană a fost un partener-cheie în procesul de modernizare a sectorului de securitate și apărare al Republicii Moldova. Prin Instrumentul European pentru Pace (EPF), UE a alocat până în prezent aproximativ 137 de milioane de euro pentru consolidarea capacităților de apărare și sporirea rezilienței instituționale, inclusiv în domeniul protecției infrastructurilor critice, cum ar fi cele energetice și de alimentare cu apă. În plus, Misiunea de Parteneriat a UE în Moldova (EUPM), lansată în 2023, oferă asistență pentru dezvoltarea instituțională și combaterea amenințărilor hibride, contribuind la creșterea capacității de răspuns la crize și la consolidarea guvernanței în sectorul securității [61, p. 96].

Statele Unite și NATO oferă, de asemenea, sprijin tehnic și operațional prin programe de instruire, schimb de informații și echipamente moderne, care ajută la întărirea capacităților naționale de apărare cibernetică și gestionare a crizelor [62, p. 82]. Planul de colaborare dintre Republica Moldova și NATO pentru perioada 2025-2028 prevede implementarea standardelor occidentale în domeniul securității, sporind astfel reziliența țării în fața amenințărilor hibride și cibernetice [63, p. 39].

Cooperarea cu UE și NATO facilitează integrarea Republicii Moldova în sistemele regionale de securitate și energie, esențiale pentru diversificarea surselor de aprovizionare și reducerea dependenței energetice. Prin parteneriatele strategice, Moldova are acces la tehnologii avansate și bune practici în domeniul gestionării resurselor, ceea ce contribuie la modernizarea infrastructurii și la creșterea eficienței energetice [64, p. 543].

Parteneriatele internaționale oferă asistență și în domeniul adaptării la schimbările climatice, prin proiecte care vizează protecția resurselor naturale și dezvoltarea durabilă. De asemenea, cooperarea include măsuri pentru contracararea amenințărilor hibride, cum ar fi dezinformarea și atacurile cibernetice, prin schimb de informații și exerciții comune de răspuns la crize [65, p. 41].

Sprijinul tehnic, financiar și operațional din partea partenerilor strategici este vital pentru implementarea cu succes a strategiilor naționale de securitate și apărare. Acest ajutor contribuie la creșterea rezilienței Republicii Moldova, la protejarea infrastructurilor critice și la asigurarea stabilității economice și sociale, elemente fundamentale pentru prosperitatea și dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova [66, p. 92].

Astfel, cooperarea internațională cu UE, NATO și SUA este un element-cheie în consolidarea securității resurselor în Republica Moldova, oferind cadrul necesar pentru gestionarea eficientă a provocărilor actuale și pentru integrarea țării într-un sistem regional și global de securitate [67, p. 26].

Contextul militar-strategic regional al Republicii Moldova este definit de o istorie complexă, o situație actuală marcată de tensiuni geopolitice intense și o perspectivă

viitoare orientată spre consolidarea securității naționale în fața provocărilor regionale. După obținerea independenței în 1991, Republica Moldova a adoptat o poziție oficială de neutralitate, reflectată în Constituție, care interzice aderarea la alianțe militare. În această perioadă, Republica Moldova a moștenit o infrastructură militară și echipamente în mare parte sovietice, iar forțele armate au fost construite cu resurse limitate, concentrându-se pe apărarea teritorială și menținerea ordinii interne [68, p. 331].

Un punct critic a fost conflictul armat din Transnistria (1992), care a evidențiat vulnerabilitățile militare și strategice ale țării, precum și influența directă a Rusiei în regiune, prin prezența trupelor rusești în zona separatistă. Această situație a creat o stare de insecuritate permanentă și un factor destabilizator major în politica și securitatea Republicii Moldova [69, p. 10].

În contextul actual, Republica Moldova se confruntă cu o creștere semnificativă a riscurilor regionale, în special ca urmare a războiului din Ucraina început în 2022, care a amplificat tensiunile geopolitice în vecinătate și a adus amenințări directe și indirecte asupra securității naționale a RM [70, p. 180].

Pentru a răspunde acestor provocări, Moldova a intensificat cooperarea cu partenerii euro-atlantici, în special prin programul de parteneriat cu NATO pentru perioada 2025-2028. Acest program urmărește modernizarea și reformarea sectorului de securitate și apărare, menținând în același timp neutralitatea constituțională a RM. Cooperarea include modernizarea echipamentelor militare, instruirea personalului, dezvoltarea capacităților de răspuns la crize și întărirea apărării cibernetice, precum și combaterea dezinformării și a atacurilor hibride [71, p. 93].

În aprilie 2025, Republica Moldova a primit un nou pachet de asistență militară din partea Uniunii Europene, constând în sisteme moderne de apărare antiaeriană, menite să înlocuiască echipamentele sovietice învechite, cum ar fi sistemul S-125 Neva-M1. Aceste sisteme vor spori capacitatea Moldovei de a proteja spațiul aerian împotriva amenințărilor moderne, inclusiv drone, rachete și avioane de ultimă generație [72, p. 81].

De asemenea, Republica Moldova a achiziționat radare moderne pentru supravegherea spațiului aerian, inclusiv un radar mobil Ground Master 200 cu o rază de acțiune de 250 km și un sistem specializat pentru detectarea dronelor, cu livrare planificată în 2026. Aceste măsuri reflectă o orientare clară spre creșterea interoperabilității cu forțele occidentale și reducerea dependenței de tehnologia militară sovietică [73, p. 10].

Pe termen mediu și lung, Republica Moldova intenționează să continue consolidarea capacităților sale militare și de securitate prin:

- Extinderea și aprofundarea parteneriatului cu NATO, în cadrul programului Individual Partnership Program (IPPP) 2025-2028, care oferă un cadru adaptat pentru a răspunde provocărilor regionale fără a compromite neutralitatea țării
- Modernizarea infrastructurii militare și a echipamentelor, inclusiv dezvoltarea apărării antiaeriene și cibernetice, pentru a face față amenințărilor hibride și asimetrică.
- Creșterea capacității de gestionare a crizelor, inclusiv prin colaborarea cu parteneri europeni și internaționali pentru răspuns rapid la situații de urgență, cum ar fi dezastre naturale sau atacuri cibernetice.

– Menținerea unei poziții de neutralitate constituțională, dar cu o cooperare pragmatică și eficientă cu structurile euro-atlantice, pentru a asigura securitatea națională în condițiile unui mediu regional instabil.

Provocările majore rămân legate de presiunile exercitate de Rusia în regiune, prezența trupelor rusești în Transnistria și riscurile generate de conflictele din Ucraina. De asemenea, vulnerabilitățile economice și demografice ale RM pot limita ritmul și amploarea reformelor militare [74, p. 20].

Contextul militar-strategic al Republicii Moldova este marcat de o tranziție dificilă de la o moștenire sovietică la o arhitectură de securitate modernă, adaptată la noile realități regionale. Prin parteneriate strategice cu NATO și Uniunea Europeană, Republica Moldova își propune să-și întărească capacitățile de apărare, să-și protejeze suveranitatea și să contribuie la stabilitatea regională, menținându-și totodată în Constituție statutul de stat neutru. Această abordare echilibrată este esențială pentru a face față provocărilor viitoare și a asigura securitatea și dezvoltarea durabilă a țării.

Concluzii

Republica Moldova se confruntă cu un mediu de securitate regional și internațional caracterizat prin volatilitate și incertitudine, amplificate de conflictul din Ucraina și de acțiunile hibride orchestrate în special de Federația Rusă. Aceste amenințări includ atacuri cibernetice, dezinformare, șantaj energetic și presiuni politice menite să submineze suveranitatea și integritatea teritorială a țării, inclusiv prin influența asupra regiunii transnistrene. În plus, vulnerabilitățile interne, precum corupția, lipsa transparenței, guvernanța deficitară și infrastructura învechită, agravează riscurile legate de securitatea resurselor critice — apă, energie și alte resurse naturale. Schimbările climatice adaugă un strat suplimentar de complexitate, afectând disponibilitatea și calitatea resurselor, în special a apei.

Pentru a răspunde acestor provocări, Republica Moldova a elaborat strategii care vizează modernizarea infrastructurii, dezvoltarea capacităților de apărare cibernetică și răspuns la amenințările hibride, consolidarea guvernanței și transparenței, precum și intensificarea cooperării internaționale cu parteneri strategici precum UE, NATO și SUA. Aceste măsuri sunt integrate în Strategia Națională de Securitate și urmăresc creșterea rezilienței naționale, diversificarea surselor de aprovizionare cu energie și protejarea durabilă a resurselor naturale.

Asigurarea securității durabile a resurselor în Republica Moldova necesită un efort concertat și continuu din partea tuturor actorilor implicați. Autoritățile trebuie să accelereze reformele instituționale, să combată corupția și să asigure transparența și responsabilitatea în gestionarea resurselor critice. Este imperativă alocarea de resurse financiare suficiente pentru modernizarea infrastructurii și implementarea tehnologiilor sustenabile, precum și dezvoltarea capacităților naționale de apărare cibernetică și răspuns la amenințările hibride.

Societatea civilă are un rol important în monitorizarea politicilor publice, promovarea educației și conștientizării privind riscurile de securitate și utilizarea responsabilă a resurselor. Implicarea activă a comunităților locale și a mediului academic poate contribui la dezvoltarea unor soluții inovatoare și adaptate contextului național.

Partenerii internaționali trebuie să continue să ofere sprijin tehnic, financiar și operațional, facilitând accesul Republicii Moldova la tehnologii avansate, expertiză și bune practici. Cooperarea regională și integrarea europeană sunt esențiale pentru consolidarea securității energetice, protecția mediului și întărirea capacităților de apărare.

În concluzie, numai printr-un angajament comun, coordonat și susținut la nivel național și internațional, Republica Moldova poate asigura securitatea durabilă a resurselor sale, garantând stabilitatea, prosperitatea și dezvoltarea durabilă a țării în fața provocărilor complexe ale secolului XXI.

Reiesind din concluziile de mai sus, vom remarca și unele recomandări:

1. **Necesitatea unei abordări multidimensionale și integrate pentru securitatea resurselor.** Securitatea resurselor în Republica Moldova trebuie abordată printr-o perspectivă complexă, care să integreze dimensiuni politice, economice, sociale, ecologice și tehnologice. Strategia Națională de Securitate subliniază că provocările actuale sunt diverse și interconectate, necesitând acțiuni coordonate pe multiple planuri pentru prevenirea, minimizarea și neutralizarea riscurilor. Astfel, o abordare multidimensională implică colaborarea între instituții guvernamentale, sectorul privat, societatea civilă și partenerii internaționali, pentru a asigura o gestionare eficientă și durabilă a resurselor critice, precum apa, energia și mediul înconjurător. Integrarea politicilor de securitate cu cele de mediu, economie și dezvoltare socială este esențială pentru adaptarea la schimbările rapide ale mediului de securitate regional și global.
2. **Importanța educației și conștientizării publice privind riscurile și gestionarea resurselor.** Conștientizarea publică joacă un rol crucial în consolidarea securității resurselor. Educația și informarea cetățenilor despre riscurile asociate cu gestionarea ineficientă a resurselor, impactul schimbărilor climatice și amenințările hibride contribuie la creșterea responsabilității sociale și la promovarea unor comportamente sustenabile. Implicarea activă a comunităților locale în procesul decizional și în monitorizarea utilizării resurselor poate spori transparența și poate reduce riscurile de corupție sau abuzuri. Programele educaționale și campaniile de informare trebuie să fie integrate în strategiile naționale pentru a dezvolta o cultură a securității și sustenabilității la nivel național.
3. **Promovarea rezilienței societale și infrastructurilor critice în fața schimbărilor climatice și amenințărilor externe.** Reziliența este un element-cheie pentru a face față impactului schimbărilor climatice, atacurilor cibernetice și altor amenințări hibride. Republica Moldova trebuie să investească în modernizarea infrastructurilor critice – rețele de apă, energie, comunicații – pentru a le face mai robuste și capabile să funcționeze în condiții de criză. De asemenea, este necesară dezvoltarea capacităților de răspuns rapid și coordonat la incidente, inclusiv prin consolidarea sistemelor de alertă timpurie și a echipelor specializate. Reziliența societală presupune și sprijinirea comunităților vulnerabile, asigurarea continuității serviciilor esențiale și promovarea coeziunii sociale pentru a preveni destabilizări interne.
4. **Rolul integrării europene în consolidarea securității resurselor și al întăririi capacității naționale de apărare.** Aprofundirea integrării europene reprezintă un

factor strategic pentru Republica Moldova în domeniul securității resurselor. Alinierea la standardele și practicile europene în materie de securitate, energie, mediu și guvernanță contribuie la creșterea capacității naționale de a gestiona eficient resursele și de a răspunde provocărilor regionale și globale. Participarea la inițiativele și mecanismele de securitate ale UE și cooperarea cu NATO sporesc interoperabilitatea și accesul la expertiză, tehnologii și sprijin financiar. Integrarea europeană susține, de asemenea, reformele instituționale necesare pentru o guvernanță transparentă, responsabilă și eficientă, elemente esențiale pentru securitatea durabilă a resurselor.

Referințe bibliografice

1. SPRINCEAN, S. Securitatea umană și bioetica. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. 304 p.
2. Hotărârea Parlamentului Nr. HP391/2023 din 15.12.2023 privind aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/Proiect%20SSN_2023.pdf
3. SPRINCEAN, S. Siguranța persoanei în contextul sistemului de asigurare a securității umane. In: *Parteneriatul Estic: spre o comunitate a democrației și prosperității*, Ed. 16. Chişinău: "Print-Caro" SRL, 2023, 1, pp. 98-105.
4. SPRINCEAN, S. *Practici electorale incluzive pentru fortificarea securităţii umane şi siguranţei persoanei*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediţia VI. Decembrie 2021, p. 7-22.
5. SANDU, M. *Normativele Republicii Moldova privind calitatea și protecția apelor: parametrii de calitate a apelor de suprafață, subterane și deversarea apei uzate*. (Ghid ştiinţifico-practic). Chișinău: Institutul de Ecologie și Geografie. 2018. 74 p. ISBN 978-9975-3232-2-2.
6. SPRINCEAN, S. *Corelații ale problematicii siguranței persoanei și securității umane cu domeniul drepturilor omului.* În: *Studii și cercetări juridice.* Chișinău: Tipografia Centrală. Partea a 6-a. Subcap. 7.1. 2023, p. 157-170.
7. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană ca obiectiv de modernizare a Uniunii Europene.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituțiilor statului în asigurarea unității naționale". 28-29 martie 2025, Chișinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chișinău: Print-Caro, 2025, p. 189-202.
8. SPRINCEAN, S. *Insecuritatea umană în contextul securității naționale: oportunități de evaluare.* În: Riscuri și amenințări la adresa securității naționale: tehnici de analiză și evaluare. Ghid metodologic. Chișinău: F.E.P. "Tipografia Centrală". 2019. Subcap. 3.5, p. 105-114.
9. SPRINCEAN, S. *Importanța modelelor etice și deliberative în formarea comportamentului politic.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 3. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia. Alba-Iulia: Aeternitas. 2019, p. 212-219.
10. SPRINCEAN, S., PÎRȚAC, GR., MIHALAȘ, V. *Importanța procesului electoral în cadrul statului democratic.* În: Vector European. 2021, nr. 2, p. 52-57.
11. SPRINCEAN, S., SÎTARI, D. *Politici educaționale universitare europene ca imperative ale dezvoltării durabile și securității umane.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 507-520.
12. SPRINCEAN, S., COSTA, BRUNO DANIEL FERREIRA. *Theoretical-methodological perspectives in researching person's safety in the context of the necessity of security redimensioning*. În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 554-563.

13. SPRINCEAN, S. *Perspective de asigurare a siguranței persoanei în contextul realizării securității umane.* În: Studii Naționale de Securitate. Revistă științifico-practică. Nr. 1(1), 2020, p. 185-200.
14. SPRINCEAN, S. *Considerații privind implocarea tinerilor în alegeri*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie şi cercetare în domeniul electoral. Ediția VIII. Decembrie 2022, p. 7-18.
15. SPRINCEAN, S, CATAN, A., ȚONCU, S. Perspective teoretice asupra promovării securității umane prin mecanisme ale statului de drept. In: *Vector European*. 2022, nr. 2, p. 30-35.
16. SPRINCEAN, S. *Deepening human security and industrial symbiosis in the context of the EU enlargement*. In: Industrial Symbiosis from a technical perspective: challenges and opportunities. Bruxelles, September 10, 2024. Yecla, Spain: Technological Centre of Furniture and Wood of the Region of Murcia (CETEM). COST Action CA22110 Cooperation, development and cross-border transfer of Industrial Symbiosis among industry and stakeholders (LIAISE). 2024, p. 21-27.
17. SPRINCEAN, S. *Cultura securitară a persoanei prin prisma acordului de asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul pandemiei de COVID-19*. In: *Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică*. 2021, nr. 4(41), pp. 256-260.
18. BLANARU, Mihaela. Gazoductul Iaşi-Ungheni-Chişinău, utilizat aproape la capacitate maximă în această iarnă. 20 ianuarie, 2025. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://info1.md/gazoductul-iasi-ungheni-chisinau-utilizat-aproape-la-capacitate-maxima-in-aceasta-iarna/
19. PARLICOV, Victor. Gazoductul Iași - Chișinău ne-a asigurat securitatea energetică în anul 2022, când GAZPROM a limitat unilateral livrările pentru Republica Moldova. 13.09.2024. [citat 20.06.2025]. Disponibil: https://www.energie.gov.md/ro/content/victor-parlicov-gazoductul-iasi-chisinau-ne-asigurat-securitatea-energetica-anul-2022-cand
20. SPRINCEAN, S. *Prioritățile de securitate națională prin prisma obiectivelor de securitate umană în contextul perspectivei de extindere a UE.* În: Conferința Internațională Jean Monnet "Mecanisme şi modele de adoptare a deciziilor la nivel local/regional/central",19-20 aprilie 2024 / Coord. L. Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2024, p. 309-318.
21. SPRINCEAN, S. *Importanța studiului conceptiei securității umane pentru o dezvoltare sustenabilă a societății.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 2. Conf. Șt. Int. "Didactica - Tradiție, Actualitate, Perspective". Ed. IV-a. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. 18-19.05.2018. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A. 2018, p. 352-359.
22. SPRINCEAN, Serghei. *Incursiuni securitare de soluționare a conflictului transnistrean în contextul crizei energetice*. În: "Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferința științifico-practică internațională. A 34-a aniversare a Universității de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor-şef şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaționale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 604-610. ISBN 978-9975-83-334-9.
23. SOHOȚCHI, T.-S., SPRINCEAN, S. Importanța asigurării securității umane pentru fortificarea sistemului electoral al Republicii Moldova. In: *Conferința anuală a Centrului de Instruire Continuă în Domeniul Electoral*. 11.11.2022, Cahul. 2022, pp. 47-60.
24. SPRINCEAN, Serghei, LISNIC, Victoria. Evaluarea impactului programelor-cadru şi monitorizarea domeniului de cercetare şi inovare. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Ştiinţe Sociale)*, 2025, nr. 3(183), p. 128-136. (1,0 c.a.) ISSN 1814-31
25. SPRINCEAN, S. *Sporirea securității și siguranței persoanei și progresul domeniului culturii ca deziderate ale Acordului de Asociere RM-UE*. În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 1 (38), 2021, p. 243-248.

26. SPRINCEAN, S**.** *The role of personal safety in ensuring the protection of human rights in the Republic of Moldova*. In: Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности: материалы Всерос. науч-практ. конф. с Междунар. участием (Саранск, 26 мар. 2021 г.). Саранск, 2021. Ч. 1, с. 5-13.
27. SPRINCEAN, S. *Development of conceptual apparatus of the contemporary security studies for better analysis of securing good governance and democracy*. In: Election Integrity and the Quality of Democracy: Challenges and Pathways to Good Governance. The work of the materials of the international scientific conference. Chişinău: CEP USM. 2025, p. 110-123.
28. SPRINCEAN, S. *Conceptual, methodological and bioethical perspectives of strengthening human security in Republic of Moldova.* În: Cross Border Journal for International Studies / Universitatea „Dunărea de Jos" Galați. Vol. 2, nr. 4, 2017, p. 81-94.
29. SPRINCEAN, S. *Știința Deschisă în sprijinul asigurării securității umane și siguranței persoanei*. În: *Știința Deschisă în Republica Moldova*. Ediția 2, 27-28.10.2022. Chișinău. Chişinău: „Print-Caro" SRL, 2022, p. 187-200.
30. SPRINCEAN, S., PÎRȚAC, GR., SYCHEV, A. *Human security and ethics in support for sustainable developmen*t. In: *Vector European*. 2022, nr. 1, pp. 38-42.
31. SPRINCEAN, Serghei; PÎRȚAC, Grigore. *Security identity in support of sustainable human development*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chișinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chișinău: Pulsul Pieței, p. 58-62.
32. SPRINCEAN, S. Dezvoltarea umană și siguranța persoanei în contextul preocupărilor pentru securitatea umană. In: *Studii şi cercetări juridice.* Chişinău: CEP USM, Partea 7-8. Subcap. 7.1. 2024, pp. 231-239.
33. SPRINCEAN, S. *Perspective de fortificare a securității regionale în contextul aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană*. În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale". 28-29 martie 2025, Chişinău. / coord: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 73-86.
34. SPRINCEAN, S. *Simbioza securităţii şi interesele Republcii Moldova în perspectiva extinderii UE.* Republica Moldova în contextul noii arhitecturi de securitate regională: Materialele conferinţei ştiinţifice internaţionale, 24 mai 2024. Chişinău: AMFA, 2025, p. 32-44.
35. SPRINCEAN, S.; GRIGORIU, I. *Securitatea umană și unitatea națională: tangențe și perspective.* În: Conferința Internațională Jean Monnet: "Cooperarea instituţiilor statului în asigurarea unităţii naţionale". 28-29 martie 2025, Chişinău. / coordonator: Ludmila Roşca. Chişinău: Print-Caro, 2025, p. 118-133.
36. SPRINCEAN, Serghei. *Valențe geostrategice și securitare ale crizei energetice din regiunea transnistreană a Republicii Moldova*. În: „Ştiinţă. Educaţie. Cultură". Culegere de articole. Conferinţa ştiinţifico-practică internaţională. A 34-a aniversare a Universităţii de Stat din Comrat. Febr. 2025. / redactor şi editor: Ghenova Svetlana. Vol. 1: Ştiinţe economice. Tehnologii informaţionale, matematică şi fizică. Agricultură şi industria alimentară. Drept şi ştiinţe politice. Comrat: A&V Poligraf. 2025, p. 597-603. ISBN 978-9975-83-334-9.
37. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T-S, MITROFANOV, Gh. *Perspective educaționale privind importanța securității umane și siguranței persoanei în context global.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 6. Conf. Șt. Int. „Didactica: tradiție, actualitate, perspective", ed. VIII-a, 20-21.05.2022. Alba Iulia: Aeternitas. 2022, p. 70-74.
38. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Human security and personal safety approaches to the contemporary East-European security challenges.* In: Розвиток політичної науки: єв-

ропейські практики та національні перспективи: матеріали Міжнародної XI науково-практичної конференції, Чернівці, 27 травня 2021 року. Чернівці: Технодрук, 2021. с. 149-156.
39. SPRINCEAN, S. *Componenta socio-culturologică a securității umane în contextul dezvoltării sustenabile a sociumului.* În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 2 (31), 2017, p. 176-183.
40. SPRINCEAN, S. *The Role of Human Security in Identifying New Perspectives of Development of the Education in the Field National Security*. În: Revista „Current and Future Perspectives on Teaching and Learning". Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia. Nr. 1 (1), 2019, p. 36-43.
41. SPRINCEAN, S. *Contribuții bioetice la reformarea sistemului de asigurare a securității umane în Republica Moldova*. În: Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat "Bogdan Petriceicu Hasdeu" din Cahul, Seria "Ştiinţe Sociale". 2018, nr. 2 (8), 2018, p. 41-55.
42. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T.-S. *Incursiuni educaționale în cercetarea problematicii securității umane și siguranței persoanei.* În: Tradiţie şi perspective în didactica modernă. Vol. 5. Conf. Șt. Int. „Didactica: tradiție, actualitate, perspective", ed. VII-a, 21-22.05.2021. Alba Iulia: Aeternitas, 2021, p. 149-153.
43. SPRINCEAN, S. *Filosofia supraviețuirii: repere și perspective*. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe politice. Nr. 3, 2019, p. 275-278.
44. SPRINCEAN, S. *Bioetica politică ca perspectivă de extindere disciplinară și metodologică a domeniului bioeticii globale*. În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 2. Conf. Șt. Int. "Didactica - Tradiție, Actualitate, Perspective". Ed. IV-a. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. 18-19.05.2018. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A. 2018, p. 345-352.
45. SPRINCEAN, S. *The role of civil unity in the process of ensuring human security in the Republic of Moldova.* In: Правовые аспекты нациестроительства в России: история и современность. Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. 17.04.2020 г. Саранск: ЮрЭксПрактик. 2020, p. 44-51.
46. SPRINCEAN, S. *Provocări securitare în perioada crizei sanitare și pandemiei Covid-19.* În: Mandatul de securitate: probleme actuale de interpretare, legislație și practică. Chișinău: Print-Caro, 2020, p. 104-109.
47. SPRINCEAN, S., GRIGORIU, I. *Perspective civilizaționale în procesul de asigurare a securității umane.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 531-541.
48. SPRINCEAN, S. *Aspecte etice în procesele electorale în perspectiva eficientizării instituțiilor puterii de stat*. În: Impactul sistemului electoral asupra capacității de funcționalitate a instituțiilor puterii de stat din Republica Moldova. Cap. 8. Chișinău: Tipografia Centrală, 2018, p. 118-130.
49. SPRINCEAN, S. *Sustainability of public policies for strengthening personal safety and human security in conditions of political instability in the East-European region*. In: Evaluation of Policies on Social Inclusion, Migration, in particular interventions related to integration. The 2nd PROFEEDBACK Conference. 12-13.09.2022. PROFEEDbook2. COST Action CA20112 PlatfoRm OF policy Evaluation community for improvED EU policies and Better ACKnowledgement - PROFEEDBACK. University of Maribor, Slovenia. 2022, p. 156-164.
50. PISICA, Natalia, NAGAILÂC, Irina. Securitatea resurselor informaționale în mediul rețelelor informatice. In: *Securitatea informaţională*, Ed. 6, 20-21 mai 2009, Chișinău. Chisinau, Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2009, Ediția 6, p. 65-68. ISBN 978-9975-75-459-0.

51. SPRINCEAN, S. *Cultura securitară ca fundament al bunăstării societății*. În: Revista Studiul artelor şi culturologie: istorie, teorie, practică. Nr. 2 (35), 2019, p. 148-153.
52. SPRINCEAN, S. *Importanța securității umane în optimizarea politică şi bioetică a managementului crizelor globale*. În: Political Science, International Relations and Security Studies. International Conference Proceedings. The Xth Edition. [Sibiu], 27-29 May 2016, p. 461-470.
53. SPRINCEAN, Serghei. *Researching security issues in the context of methodological and conceptual adjustment needs to new geopolitical realities*. În: Implementarea acordului de asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în contextul demarării procesului de negocieri privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Masă rotundă. USEM, 13 februarie 2025, Chişinău / comitetul organizatoric: Catan Petru [et al.]. Chişinău: Pulsul Pieţei, p. 53-58. ISBN 978-9975-3683-2-2.
54. SPRINCEAN, S. *Imperativele securitare ale societății contemporane*. În: Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației / Prospects and problems of research and education integration into the European area. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu" Cahul. Vol. VI. Partea 1, 2019, p. 29-33.
55. SPRINCEAN, S. *Libertatea individuală şi siguranța persoanei ca imperative didactice.* În: Tradiție și perspective în didactica modernă. Vol. 4. Alba Iulia: Aeternitas, 2020, p. 263-268.
56. SPRINCEAN, S. *Valențe conceptual-metodologice ale unor categorii și noțiuni specifice domeniului securității.* În: Conferința Internațională "Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană", 17-18.10.2024. Chișinău: Editura USM, 2024, p. 219-226.
57. SPRINCEAN, S., TOCARJEVSCHI, A. *Exercitarea controlului asupra sectorului de securitate de către instituțiile politice.* În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 521-530.
58. SPRINCEAN, S. Provocări contemporane la adresa securității umane și siguranței persoanei. In: *Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală.* Chişinău: CEP USM, 2023, Volum 1, pp. 202-209.
59. SPRINCEAN, S. *Imperativul promovării securității umane în contextul procesului de integrare europeană a Republicii Moldova.* În: Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare. Cap. 10. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016, p. 139-155.
60. SPRINCEAN, S. *Politica securității umane în Republica Moldova în contextul provocărilor și oportunităților mediului regional de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităților de securitate și asigurare a parcursului european. Chișinău: Tipografia Centrală. Subcap. 5.2. 2019, p. 477-497.
61. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHi, T.-S. *Ensuring human security in the conditions of the COVID-19 pandemic.* In: Sakharov readings 2021: environmental problems of the XXI century. Часть 1. Минск: ИВЦ Минфина, 2021, p. 95-98.
62. SPRINCEAN, S. *Problematica securității umane în contextul evoluției societății contemporane*. În: Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul evoluțiilor geopolitice regionale. Cap. 4. Chișinău: Tipografia Centrală. 2016, p. 77-94.
63. SPRINCEAN, S., SOHOȚCHI, T-S. *Incursiuni în studiul securității umane și siguranței persoanei*. În: Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. US «Bogdan Petriceicu Hasdeu». Vol. VIII, partea 1. Cahul: USC. 2021, p. 38-42.
64. SPRINCEAN, S. *Evoluția metodologiei de cercetare în studiile de securitate în contextul noilor provocări geopolitice*. În: Promovarea valorilor social-economice în contextul integrării europene. Ediția a 7-a. Chișinău: USEM (Pulsul Pieței). 2025, p. 542-553.

65. SPRINCEAN, S. Perspective de ajustare a principiilor securității umane în condițiile unui nou context geopolitic. In: *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Ed. Volumul X. Cahul: CentroGrafic, 2023, Vol.10, Partea I, p. 40-44.
66. SPRINCEAN, S, SLUTU, N. *Ajustarea și aprofundarea obiectivelor de securitate umană în contextul fructificării perspectivei de extindere a UE*. În: Analele Științifice ale Universității de Studii Europene din Moldova. Ediția VIII. Chișinău: Pulsul Pieței. 2024, p. 91-96.
67. SPRINCEAN, S. Aspecte securitare ale procesului de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. In: *Securitatea umană și socială în statul democratic*, 27 octombrie 2023. Chișinău: Tipografia „Print-Caro", 2023, p. 25-32.
68. SPRINCEAN, S. *Rolul securității umane în consolidarea sistemului național de securitate*. În: Interconexiunile integrării sociale și consolidarea sistemului național de securitate: Monografie colectivă; colegiul de redacție: Ludmila Roșca [et al.]. Chișinău: Print-Caro. Cap. 11. 2022, p. 329-359.
69. SPRINCEAN, S. *Siguranța persoanei în condițiile necesității asigurării securității în domeniul electoral*. În: Digest electoral. Revistă de analiză, teorie și cercetare în domeniul electoral. Ediția VII. Iunie 2022, p. 6-17.
70. SPRINCEAN, S. *Politici de asigurare a securității umane în condiții pandemice*. În: Top 10 probleme politice a societăţii în contextul pandemiei de coronavirus de tip nou. Chișinău: Tipografia Centrală. Subcap. 2.5. 2022, p. 179-218.
71. SPRINCEAN, S., BECCIU, S. *Perspectiva postmodernă asupra problematicii siguranței omului în contextul provocărilor contemporane*. În: Revista de științe politice și relații internaționale (Institutul de științe politice și relații internaționale „Ion I. C. Brătianu") [București], Tomul XVIII, Nr. 2, 2021, p. 91-100.
72. SPRINCEAN, S. *Imperative bioetice și securitare ca repere în educație și cercetare*. În: Educaţia din perspectiva valorilor. Tom XIV. Summa Paedagogica. Conf. Șt. Int. „Educația din Perspectiva Valorilor", Ed. a X-a, Alba-Iulia. 10-11.10.2018. 2019. București: Eikon, p. 80-85.
73. SPRINCEAN, S. *Unele stringențe și imperative în studiile contemporane de securitate*. În: Dezvoltarea cadrului juridic al Republicii Moldova în contextul necesităţilor de securitate şi asigurare a parcursului european. / Republica Moldova în contextul provocărilor interne și externe la adresa securității naționale (Partea a III-a). Chișinău: Tipografia Centrală. 2019. Cap. 1, p. 5-20.
74. SPRINCEAN, S. Modernizarea domeniului securității ca obiect de studiu și disciplină didactică. In: *Studii naționale de securitate*, 2022, nr. 1(5), pp. 18-27.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.25 CZU 328.185:061.1EU

DEZVOLTAREA CADRULUI CONCEPTUAL ANTICORUPȚIE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: ABORDĂRI TEORETICE ȘI IMPLICAȚII PRACTICE [1]

DEVELOPMENT OF THE ANTICORRUPTION CONCEPTUAL FRAMEWORK IN THE EUROPEAN UNION: THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL IMPLICATIONS

Ludmila GUȘTIUC, ***doctor în drept, cercetător științific,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM
e-mail: lgustiuc@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-8516-4949

Rezumat. *Cercetarea științifică se fundamentează pe dezvoltarea cadrului conceptual anticorupție în spațiul comunitar. În prezent, cadrul conceptual anticorupție al Uniunii Europene este complex și în continuă evoluție. Cadrul conceptual anticorupție îmbină instrumente legislative, strategii politice și mecanisme instituționale pentru a aborda corupția în mod eficient în scopul protejării valorilor fundamentale ale Uniunii. De asemenea, în procesul de elaborare a studiului științific facem referire la un studiu de caz destinat să faciliteze examinarea aplicată a eforturilor anticorupție la nivel european.*

Cuvinte-cheie: *anticorupție, Uniunea Europeană, protejarea valorilor fundamentale.*

Abstract. *The scientific research is based on the development of the conceptual anticorruption framework in the European space. Currently, the conceptual anticorruption framework of the European Union is complex and in continuous evolution. The conceptual anticorruption framework combines legislative instruments, political strategies and institutional mechanisms to address corruption effectively in order to protect the fundamental values of the Union. Also, in the process of developing the scientific study we refer to a case study intended to facilitate the applied examination of anticorruption efforts at the European level.*

Key-words: *anticorruption, European Union, protection of fundamental values.*

Introducere. Prezentul studiul științific se axează asupra aspectelor ce țin de cadrul conceptual anticorupție în Uniunea Europeană. Într-un context geopolitic marcat de provocări multiple, printre care se numără și fenomenul corupției, Uniunea Europeană tratează corupția nu doar ca o problemă de ordin economic, juridic sau moral, ci și ca o amenințare directă la adresa securității naționale și regionale. În mod special,

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

corupția subminează securitatea juridică, afectând stabilitatea normativă, previzibilitatea deciziilor administrative și judiciare și, în ultimă instanță, încrederea cetățenilor în funcționarea democratică a statului.

Pentru Republica Moldova, țară angajată ferm pe calea integrării europene și având printre obiectivele sale strategice combaterea corupției și aderarea la Uniunea Europeană, alinierea la cadrul conceptual anticorupție european devine o cerință. În acest sens, consolidarea securității juridice, înțeleasă ca garantarea clarității, stabilității și aplicabilității efective a normelor de drept, reprezintă o condiție obligatorie pentru asigurarea unui mediu instituțional funcțional și pentru îndeplinirea criteriilor de aderare.

Metode aplicate. În cercetarea științifică realizată, au fost utilizate metodele clasice, respectiv metoda logică (în realizarea construcțiilor argumentative care să susțină premisele cu care am operat), metoda descriptivă (în prezentarea elementelor cadrului conceptual anticorupție european), metoda comparativă (în constatarea asemănărilor și diferențelor în unele state membre ale Uniunii Europene privind eforturile anticorupție) și metoda studiului de caz.

Discuțiile și rezultatele obținute. Corupția s-a manifestat mereu în societățile umane. Renumitul autor Alatas Syed Hussein, în lucrarea sa „Corruption: its nature, causes and functions" consideră corupția „inerentă tuturor sistemelor sociale – feudalism, capitalism, comunism și socialism. Corupția afectează toate clasele societății; toate agențiile statului, fie monarhii sau republici; în toate situațiile, pe timp de război sau de pace; toate grupele de vârstă; ambele sexe; și toate timpurile, antice, medievale sau moderne" [1, p. 14]. Remarcăm că fenomenul corupției este manifestat în forme diferite la etape istorice diferite din antichitate până în prezent.

Acest lucru este confirmat și de cercetătorul științific, Nicolae Radu, care menționează că „fenomenul corupției s-a manifestat din toate timpurile, fiind indisolubil legat de exercitarea puterii" [9, p. 17]. De-a lungul istoriei, numeroase exemple demonstrează că, odată cu acumularea de putere, apare și tentația de a o folosi în mod abuziv pentru beneficiile personale. Mai mult, autorul român Nicolae Radu propune definiția neoclasică a corupției fiind „o exercitare abuzivă a puterii de a lua decizii publice în scopul creșterii sau/și menținerii puterii, sau a surselor acesteia (bogăția sau statusul) – pentru câștig privat sau politic - , care afectează negativ scopul sau valorile (principiile fondatoare) sistemului social și/sau politic" [9, p. 241]. Această realitate subliniază importanța mecanismelor de control și echilibru în guvernare, atât la nivel local, cât și la nivel european sau internațional, și necesitatea unei societăți vigilente pentru a preveni și a combate corupția.

Statele Uniunii Europene sunt cunoscute pentru faptul că sunt bogate, stabile și democratice. Cu toate acestea, imaginea lor este subminată de probleme variind de la disparități socioeconomice la problemele corupției. Prin urmare, corupția reprezintă o provocare globală care subminează eficiența și credibilitatea instituțiilor la toate nivelurile.

Uniunea Europeană dispune de un cadru legal cuprinzător pentru prevenirea și combaterea corupției, bazat pe tratate, convenții și directive care stabilesc obligații pentru instituțiile europene și pentru statele membre. Articolul 83 alineatul 1 din Tratatul

de Funcționare a Uniunii Europene identifică corupția ca fiind una dintre infracțiunile deosebit de grave cu o dimensiune transfrontalieră. În același timp, corupția este privită ca o amenințare la adresa Uniunii.

Țările membre ale Uniunii Europene utilizează ca instrumente anticorupție Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției și Convenția civilă privind corupția a Consiliului Europei. Convențiile prevăd o serie de norme pentru prevenirea corupției:

- aplicarea politicilor și practicilor de prevenție și instituirea unor organisme în acest scop;
- aplicarea codurilor de conduită pentru funcționarii publici;
- criterii obiective pentru recrutarea și evoluția profesională a funcționarilor publici [2, p. 8].

Convenția civilă privind corupția urmărește scopul ca fiecare parte la convenție să prevadă în dreptul său național căile de atac pentru persoanele care au suferit un prejudiciu ca urmare a corupției, pentru a le permite acestora să-și apere drepturile și interesele, inclusiv posibilitatea de a obține repararea prejudiciului [5, p. 143]. În ce privește domeniul anticorupție, Uniunea Europeană a subliniat constant importanța reformelor legislative și a cadrului instituțional în materie, fie prin adoptarea legislației speciale anticorupție sau prin înființarea unor structuri specializate pentru investigarea și urmărirea penală a faptelor de corupție [6].

Raportul Comisiei Europene din 24 iulie 2024 privind statul de drept prezintă o sinteză atât a situației statului de drept din Uniunea Europeană, cât și o evaluare a situației din fiecare stat membru și țările în curs de extindere [10]. Raportul Comisiei Europene privind statul de drept, publicat anual începând cu anul 2020, dezvăluie natura și amploarea diversă a corupției în statele membre ale Uniunii Europene, subliniind succesul diferit al măsurilor anticorupție în spațiul comunitar. Acest raport formează un fundament pentru discuțiile cu autoritățile și parlamentele naționale și alimentează deliberări mai ample în întreaga Europă. Completate de programul de împărtășire a experienței anticorupție inițiat de Comisia Europeană în anul 2015 și continuat ca ateliere tematice în cadrul Rețelei Anticorupție a Uniunii Europene din 2024, aceste inițiative au stimulat organismele naționale să intensifice aplicarea legislației și a politicilor anticorupție [3].

Raportul privind statul de drept include 27 de capitole pe țară și examinează evoluțiile, atât pozitive, cât și negative din toate statele membre ale Uniunii Europene în patru domenii cheie pentru statul de drept: sistemul de justiție, cadrul anticorupție, pluralismul și libertatea mass-media, alte probleme instituționale legate de controale și echilibrări.

Comisia Europeană și-a centrat eforturile de combatere a corupției pe următorii piloni:

1. integrarea prevederilor anticorupție în legislația Uniunii Europene;
2. monitorizarea eforturilor statelor membre ale Uniunii Europene în prevenirea și combaterea corupției;
3. sprijinirea implementării măsurilor anticorupționale la nivel național prin finanțare, asistență tehnică și schimb de experiență;
4. îmbunătățirea bazei de dovezi cantitative pentru politica anticorupție;

5. promovarea luptei anticorupție la nivel global.

Principalele aspecte ale Raportului nominalizat mai sus în domeniul eforturilor anticorupționale includ următoarele teze:

- Raportul recunoaște îmbunătățirile aduse cadrelor instituționale pentru combaterea corupției. Aproape toate statele membre au în vigoare strategii naționale anticorupție, deși cu o amploare diferită.
- De exemplu, Croația și-a îmbunătățit capacitatea instituțională de a combate corupția prin creșterea resurselor pentru agențiile de aplicare a legii și prin sporirea transparenței proceselor de achiziții publice. Raportul felicită, de asemenea, Lituania și Letonia pentru eforturile lor de a implementa reguli mai stricte privind conflictul de interese și de a consolida obligațiile de declarare a averilor pentru funcționarii publici.
- În pofida acestor evoluții pozitive, raportul ridică îngrijorări cu privire la eficacitatea măsurilor anticorupție în țări precum Slovacia și Malta. În Slovacia, modificările legislative propuse la Codul de procedură penală și la Codul penal ar fi posibil să fi slăbit capacitatea țării de a detecta și a urmări corupția, în special în cazurile care implică funcționari la nivel înalt. Malta s-a confruntat, de asemenea, cu un control continuu al lipsei de progres în abordarea corupției la cele mai înalte niveluri de guvernare, încrederea publicului în eforturile de combatere a corupției rămânând scăzută.

Până în prezent, cetățenii europeni rămân sceptici cu privire la eforturile guvernelor naționale de a aborda corupția: 65% dintre cetățeni cred că cazurile de corupție la nivel înalt nu sunt urmărite suficient și doar 30% cred că eforturile guvernamentale de combatere a corupției sunt eficiente. 68% dintre cetățeni consideră că corupția este răspândită în statele lor membre. Majoritatea cetățenilor europeni consideră că corupția este inacceptabilă. Ei cred că dacă vor să obțină ceva de la administrația publică nu este niciodată acceptabil să dai bani, să faci un cadou sau să faci o favoare.

Este cunoscut faptul că atât statele, cât și organizațiile internaționale sunt afectate de corupție. Organizațiile internaționale, deși sunt create pentru a promova cooperarea și dezvoltarea, nu sunt imune la practici corupte. Uniunea Europeană recunoaște că corupția este o problemă semnificativă atât la nivelul statelor membre, cât și în cadrul instituțiilor decizionale europene. Uniunea Europeană tinde continuu spre un mecanism eficient și transparent pentru a evalua impactul măsurilor anticorupție în toate statele membre și, mai mult, utilizează instrumente legale pentru a dezvolta o politică anticorupție robustă din partea Comisiei Europene și a Oficiului European de Luptă Antifraudă (OLAF) [2, p. 6].

Oficiul exercită toate atribuțiile Comisiei de a face investigații de natură administrativă cu scopul de a intensifica combaterea fraudei, a corupției și a altor activități ilegale care afectează într-un mod nefavorabil interesele financiare ale Uniunii Europene [4, p. 95]. Prin urmare, Oficiul:

- efectuează investigații independente privind actele și faptele de fraudă și de corupție care implică fonduri ale Uniunii Europene, astfel încât să se asigure că toți banii contribuabililor din Uniunea Europeană ajung la proiecte care pot

să creeze locuri de muncă și să genereze creștere economică în Europa;
- contribuie la întărirea încrederii cetățenilor în instituțiile Uniunii Europene, prin investigarea cazurilor de abateri profesionale grave ale personalului și ale membrilor instituțiilor Uniunii Europene;
- elaborează o politică solidă a Uniunii Europene de combatere a fraudei [8].

Mecanismele instituționale europene care urmăresc investigarea și sancționarea actelor de corupție sunt: crearea și activitatea instituțiilor de investigare independente, exemple fiind Parchetul European, Europol, existența platformelor sigure pentru denunțarea corupției, protecția avertizorilor de integritate, pedepse proporționale pentru cei implicați în fapte de corupție, inclusiv interdicții de a ocupa funcții publice.

Corupția este la fel de prezentă în Roma antică și în corporațiile multinaționale contemporane, în Evul Mediu și în parlamentele democrațiilor consolidate [9, p. 17]. În continuare ne propunem să elucidăm cazul de corupție cunoscut sub numele de Qatargate. Acest caz reprezintă unul dintre cele mai mari scandaluri de corupție din istoria Uniunii Europene. Scandalul a izbucnit în decembrie 2022, când autoritățile belgiene au descoperit o rețea de corupție care implica parlamentari europeni și alte persoane influente, suspectate că au primit mită pentru a favoriza interesele Qatarului.

Eva Kaili a lăudat Qatarul, care a găzduit Cupa Mondială de Fotbal. Ea susținea că Cupa Mondială este dovada modului în care diplomația sportivă poate realiza o transformare istorică a unei țări cu reforme care a inspirat lumea arabă. Kaili a repetat de nenumărate ori că „Qatarul este un lider în ceea ce privește drepturile muncii", fiind un punct de vedere al Organizației Internaționale a Muncii. Dar, cu regret, peste ceva timp, au fost înregistrate cazuri de nerespectare a securității muncii, iar câteva persoane au decedat. Potrivit acuzațiilor, mita a fost acceptată cu scopul de a influența deciziile Parlamentului European în favoarea Qatarului, în special în ceea ce privește condițiile de muncă ale lucrătorilor străini înaintea Cupei Mondiale din 2022. În consecință, Eva Kaili a fost demisă din funcția de vicepreşedinte al Parlamentului European. Soțul ei, Francesco Giorgi, și fostul europarlamentar italian Pier Antonio Panzeri au fost, de asemenea, implicați. Ea nu a putut beneficia de imunitatea sa parlamentară, deoarece infracțiunea de care a fost acuzată a fost constatată în flagrant delict, fiind arestată la Bruxelles. La percheziţiile făcute acasă la ea, anchetatorii au găsit peste o jumătate de milion de euro bani cash.

Problema corupției a fost ridicată la nivel înalt în instituțiile Uniunii Europene, ceea ce a determinat reforme pentru îmbunătățirea transparenței și a mecanismelor anticorupție. Scandalul Qatargate rămâne un caz emblematic de corupție și influență externă în Uniunea Europeană, punând sub semnul întrebării integritatea proceselor decizionale ale Uniunii Europene. În final, Comisia Europeană a propus cetățenilor din Qatar să li se acorde dreptul de ședere pe termen scurt fără viză în Uniunea Europeană, cu condiția să aibă un pașaport biometric.

Sintetizând detaliile expuse în cazul Qatargate, concluzionăm că instituțiile europene au avut un rol important în gestionarea scandalului de corupție, investigarea acuzațiilor și implementarea măsurilor pentru prevenirea unor situații similare în viitor. Președinta Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, a cerut o reformă pentru creșterea

transparenței în instituțiile Uniunii Europene. După acest caz, s-au discutat noi măsuri pentru supravegherea influenței externe și evitarea unor cazuri similare.

Cazul Qatargate a demonstrat vulnerabilitățile sistemului instituțional european, dar, în același timp, a și accelerat reformele privind transparența, supravegherea și lupta împotriva corupției la nivelul Uniunii Europene.

Îmbucurător este faptul că după scandalul Qatargate, nu au fost raportate public alte cazuri majore de corupție la nivelul instituțiilor Uniunii Europene. Cu toate acestea, ancheta Qatargate continuă să se extindă, aducând în atenție noi suspecți. În ianuarie 2025, judecătorul belgian responsabil de investigarea cazului dat, a formulat acuzații împotriva a trei suspecți, ale căror identități încă nu au fost dezvăluite public.

Axându-ne pe cercetarea dezvoltării cadrului conceptual anticorupție în Uniunea Europeană, formulăm următoarele **concluzii:**

1. Nici statele membre, nici instituțiile decizionale ale Uniunii nu sunt ferite de fenomenul corupției.
2. Nivelul corupțional diferă de la o țară la alta sau de la o instituție decizională europeană la alta prin intensitatea acestuia.
3. Corupția subminează activitatea eficientă a instituțiilor decizionale europene și încrederea cetățenilor europeni în acestea.
4. Corupția amenință valorile fundamentale ale Uniunii Europene.
5. Un stat membru sau o instituție coruptă devine mai slabă sau mai puțin influentă.
6. Funcționarii publici corupți promovează proiecte care garantează profituri pentru ei personal, iar calitatea serviciilor prestate de funcționari publici corupți este în scădere.

Drept urmare a celor expuse în studiul științific, venim cu câteva **recomandări**:

1. Uniunea Europeană ar trebui să întărească mecanismele de monitorizare a statului de drept.
2. Este binevenită elaborarea unor directive obligatorii privind prevenirea corupției pentru a asigura un nivel minim de protecție și transparență în toate statele membre.
3. Este necesară protejarea instituțiilor decizionale europene și a sistemului judiciar de influențele politice.
4. Participarea activă a cetățenilor și organizațiilor nonguvernamentale în supravegherea politicilor anticorupție trebuie încurajată și susținută de Uniunea Europeană.
5. Educația pentru integritate și stat de drept trebuie să devină obligatorie în sistemele educaționale și programele de formare continuă din toate statele membre ale Uniunii Europene.

În actualul climat marcat de vulnerabilități democratice și al agravării riscurilor de corupție sistemică la nivel european, consolidarea cadrului conceptual anticorupție al Uniunii Europene devine un subiect important. Deși susținut de instrumente instituționale eficiente, succesul său depinde de voința politică a statelor membre și de capacitatea Uniunii de a transforma normele teoretice în practici uniforme. Prin consolidarea mecanismelor de monitorizare și prin implicarea societății civile, cadrul anticorupție european poate evolua pentru a proteja valorile fundamentale ale Uniunii Europene.

Republica Moldova, aspirând la integrarea europeană, are șansa de a valorifica

lecțiile oferite de către Uniunea Europeană și de a-și ancora propriile reforme într-o viziune modernă și transparentă privind prevenirea și combaterea corupției. Ținând cont de faptul că printre obiectivele naționale de securitate ale Republicii Moldova se regăsesc combaterea corupției și aderarea la Uniunea Europeană [7], devine imperativă alinierea cadrului său normativ și instituțional la standardele europene anticorupție, prin adoptarea unor politici coerente, eficient implementate și susținute de o voință politică autentică și de consolidare a statului de drept. Astfel, în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană, Republica Moldova este chemată să implementeze standarde europene stricte privind transparența instituțională și responsabilitatea publică, toate acestea având la bază principiul securității juridice.

BIBLIOGRAFIE

1. Allatas Syed Hussein. Corruption: its nature, causes and functions. Avebury, 1990. Brookfield. 221 p. ISBN 978-1856-280-457. p. 14.
2. Butnaru Veronica, Neicovcen Serghei, Tăbîrță Valerian. Politici locale anticorupție. Chișinău, Tipogr. „Elan Poligraf", 2017. 68 p. ISBN 978-9975-66-549-0. p. 8
3. Commission. Migration and Home Affairs. https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/internal-security/organised-crime-and-%20human-trafficking/corruption_en
4. Grădinaru Daniel. Investigarea infracțiunilor contra intereselor financiare ale Uniunii Europene. București, Ed. C.H.Beck. 2016. ISBN 978-606-18-0545-7.
5. Guștiuc Ludmila. Implementarea standardelor anticorupție ale Consiliului Europei în Republica Moldova. Articol științific. În: Studii și cercetări juridice. Partea 3/2021. Chișinău, 2021. pag. 137-148. ISBN 978-9975-3201-7-7
6. Hotărârea Guvernului României nr. 1.269/2021 privind aprobarea Strategiei Naționale Anticorupție 2021-2025 și a documentelor aferente acesteia. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, Nr. 1218 bis/22.XII.2021. https://www.just.ro/wp-content/uploads/2021/12/Strategia-Nationala-Anticoruptie-2021-2025.pdf
7. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 391/2023 privind aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 17-19 art. 28 din 17.01.2024. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=141253&lang=ro
8. Misiunea OLAF https://anti-fraud.ec.europa.eu/about-us/what-we-do_ro
9. Radu Nicolae. Corupția și politicile anticorupție. Iași, Ed. POLIROM. 2010. ISBN 978-973-46-1791-3. p. 17.
10. Raportul Comisiei Europene din 24 iulie 2024 privind statul de drept. https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en

https://doi.org/10.59295/ierm2025.26 CZU 23/28:327(478:4)

ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ (МП) В ОПТИКЕ ПЕРСПЕКТИВ ИНТЕГРАЦИИ МОЛДОВЫ В ЕВРОСОЮЗ[1]

ORTHODOX CHURCH (MP) IN THE VIEW OF THE PROSPECTS OF INTEGRATION OF MOLDOVA INTO THE EUROPEAN UNION

Галина РОГОВАЯ, ***доктор философии, научный сотрудник координатор Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований МГУ***
E-mail: panigalina11@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1446-5776

Людмила РУСТАНОВИЧ, ***научный сотрудник Институт Юридических, Политических и Социологических Исследований МГУ***
E-mail: liudarustanovici@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8534-4731

Summary. *The article examines the fate of the Orthodox Church of the Moscow Patriarchate through the prism of the developing process of integration of the Republic of Moldova into the European Union. The complications of this church institution's entry into Europe are that the institution has canonical ties with Russia, which in the conditions of the war in Ukraine are considered by European partners as signs of foreign affiliation. And this is not only a question of religious beliefs, but also an important element of national security in the context of global geopolitical changes, which will cause a critical assessment from European partners. On the path to integration, the Orthodox Church of Moldova (MP) will need to reconsider both its attitude to the war and revise its ties with the Patriarchate. In addition to the issues of affiliation of the Orthodox Church of Moldova (MP), the integration process will raise a number of other issues that the religious institution will have to resolve. These are religious, interfaith, political issues, and in response to them, the Orthodox Church may undergo structural changes, adjust some positions, and emerge from some modifications with aggradation and from others - with a compromise. All aspects of possible tests of the Moldovan Metropolitanate in the name of adaptation to the European Union are proposed to be discussed in this research opus.*

Key words: *Orthodox Church of Moldova of the Moscow Patriarchate (MP), integration of Moldova into the European Union, adaptation of the Church to the European Union, attitude to the war in Ukraine, revision of positions, compromises, European values,*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Rezumat. *Articolul examinează soarta Bisericii Ortodoxe a Patriarhiei Moscovei prin prisma procesului în curs de dezvoltare de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Complicațiile intrării acestei instituții bisericești în Europa constă în faptul că instituția are legături canonice cu Rusia, care, în condițiile războiului din Ucraina, sunt considerate de partenerii europeni semne de apartenență externă. Și aceasta nu este doar o chestiune de credințe religioase, ci și un element important de securitate națională în contextul schimbărilor geopolitice globale, ceea ce va provoca o evaluare critică din partea partenerilor europeni. Pe calea integrării, Biserica Ortodoxă a Moldovei (MP) va trebui să-și reconsidere atât atitudinea față de război, cât și să-și revizuiască legăturile cu Patriarhia. Pe lângă problemele de apartenență a Bisericii Ortodoxe a Moldovei (MP), procesul de integrare va ridica o serie de alte probleme pe care instituția religioasă va trebui să le rezolve. Acestea sunt probleme religioase, interconfesionale, politice, iar ca răspuns la acestea, Biserica Ortodoxă poate suferi schimbări structurale, poate ajusta unele poziții și poate ieși din unele modificări cu agravare, iar din altele - cu un compromis. În cadrul acestui studiu se propun spre discutare toate aspectele posibilelor teste ale Mitropoliei Moldovei în numele adaptării la Uniunea Europeană.*

Cuvinte cheie: *Biserica Ortodoxă a Moldovei a Patriarhiei Moscovei (MP), integrarea Moldovei în Uniunea Europeană, adaptarea Bisericii la Uniunea Europeană, atitudine față de războiul din Ucraina, revizuirea pozițiilor, compromisuri, valori europene,*

Может ли европейская интеграция – процесс, на первый взгляд, сугубо политико-экономический иметь религиозно-ценностное измерение? В какой степени вера и христианство представляют интерес для Европейского Союза, и в какой мере, какого качества? Жаркие дебаты о включении ссылки на Бога (Invocatio Dei) и христианские корни Европы в текст Конституции ЕС показали, что даже в условиях признанной секуляризации европейского континента религия не стала «пережитком прошлого». Более того, регулярные встречи уровня Президент Еврокомиссии – религиозные лидеры помогают отбросить последние сомнения в том, что с Церковью в ЕС перестали считаться. Потому, находясь на активном витке интеграции, наблюдатели Молдовы проявляют особую озабоченность судьбами Православной Церкви Московского Патриархата в перспективах Евросоюза[1,с.81-88]. Само по себе Православие в данный момент не является эксклюзивным вероисповеданием для Европы. Православная Греция уже познакомила Евросоюз с показательным качеством религиозности православных, продемонстрировала феномен «государственной религии» и, при всем этом, беспроблемно для себя вписалась в религиозную картину Европы. В дальнейшем, к Евросоюзу присоединились православные Болгария, Румыния, Кипр. Кроме того, в значительной степени православные верующие присутствуют в Венгрии, Словакии, Чехии и Хорватии. Со значительной православной диаспорой в Евросоюз вошли Польша, Эстония, Латвия и Литва. По данным 2013 года православных в Евросоюзе насчитывалось 41,6%[2] от всего населения, и, с тех пор, исследователи отмечают возрастание численности и, следовательно, сферы влияния последователей Православия[3].И все же,невзирая на светскость политики Евросоюза,

отделение Церкви от Государства и ограничение сферы религиозности рамками приватной жизни, адаптация Молдавской Митрополии к условиям Европы не останется без внимания. Все аспекты возможных верификаций Молдавской Православной Церкви (МП) во имя аккомодации в Евросоюз предлагается обсудить в данном исследовательском опусе.

Ситуация с Молдавской Православной Церковью (МП) осложняется тем, что Православные Церкви других стран - Греции, Болгарии, Румынии - представлены в Евросоюзе Поместными Автокефальными Церквями, Молдавская же Митрополия канонически связана с Патриархатом другой страны – России. Уже сама по себе зависимость от идеологии Русской Православной Церкви создает для жизни Молдавской Митрополии ряд сложностей, а сейчас, когда Россия как страна-захватчик осуждается всем мировым сообществом, любое сотрудничество с институтами России, в том числе религиозными, рассматривается как коллаборационизм и оправдание страны-агрессора. Подобные обвинения в адрес Молдавской Митрополии, в довольно острой форме, выдвигались в самой Молдове и звучали из уст известных политиков. Митрополита Владимира как главу Православной Церкви Молдовы (МП) критиковали за соглашательство с позицией Патриарха Кирилла и Русской Православной Церкви. Косвенно и прямо Русская Православная Церковь с момента вторжения России в Украину поддерживает войну. Патриарх Кирилл практически с самого начала войны не только не призвал остановить агрессию, но и поощрял действия Владимира Путина. Впрочем, Русская Православная Церковь (РПЦ) начала выступать как один из важнейших инструментов российской милитаристской (патриотической) пропаганды задолго до начала вторжения России в Украину в феврале 2022 года. Особенно ее роль усилилась после аннексии Россией Крыма в 2014 г. В «патриотическом» поведении РПЦ следует учитывать то, как устроена система взаимоотношений Церкви с властями, что в целом является проявлением идеологии Православия - тяготения к автократии. Особую роль здесь играет Русское Православие, на протяжении веков являвшееся частью официальной власти по формуле «самодержавие и православие.» В таких условиях моральным долгом Предстоятеля Молдавской Митрополии была оценка действий Патриарха Кирилла и самого военного вторжения. Но Церквям в государствах влияния Русской Православной Церкви Московской Патриархии (РПЦ) затруднительно определить собственную позицию. К таковым относится и Православная Церковь Молдовы, предлежащая Московскому Патриархату. Каноническая зависимость и вероисповедная дисциплина сдерживают инициативу иерархов Поместных Церквей. Кроме того, оппоненты вынуждали руководство Молдавской Митрополии к политическим действиям. Однако подобное положение провоцирует смещение статусов и функций Государства и Церкви, вызывая к жизни вмешательство Церкви в дела Государства, а Государства – в дела Церкви, что недопустимо в государствах развитой демократии. Митрополит Владимир переводил оценку действий Патриарха и оценку войны в Украине в область морально-молитвенную, мотивируя обязательствами политического нейтралитета Церкви. Острая коммуникация Митрополии с оппонентами по данному воп-

росу не осталась незамеченной наблюдателями[4,с.276]. Но, в дальнейшем, под напором общественности, мнение руководства Молдавской Митрополии все же менялось в своем отношении к военным событиям в Украине. Стало известно, что в сентябре 2023 года Митрополия обратилась в Московскую Патриархию с категоричным письмом, в котором «системно и масштабно выражались претензии к Московской Патриархии». Митрополит Владимир писал, что из-за российской агрессии контакты между православными Молдовы и России распались, Патриархия не учитывает принадлежность молдаван не к «русскому», а к румынскому «миру» и не уважает пожеланий Молдавской Православной Церкви в отношении рукоположений епископов. Все это, резюмировал Митрополит Владимир, «ведет к потере Молдавской Православной Церковью позиций в молдавском обществе и ее предстоящему краху, если она не возьмет курс на отдаление от Москвы» [5]. Митрополит Владимир довольно прозрачно излагает, что «церковная структура, продвигающая пророссийские интересы в Республике Молдова, воспринимается в молдавском обществе как форпост Кремля и поборник российского вторжения в Украину. Эта связь, по мнению Митрополита, «равносильна исчезновению Церкви с религиозной и социальной сцены страны в силу твердого неприятия молдаванами агрессивного вмешательства России в дела как соседнего и дружественного нам государства – Украины, так и в наши собственные"[6]. Похоже, что у Митрополии вызрели и относительно независимая позиция и собственное мнение по поводу событий в соседней Украине. В письме Митрополита подчеркивается последовательная утрата Православной Церковью Московского Патриархата симпатий населения Молдовы. И это значимо: для православного населения Молдовы важно мнение Церкви, ее Предстоятеля, иерархов и священства. Церкви как общественному институту доверяют больше (89%-Авт.), чем институтам власти"[7], К тому же православных верующих в Молдове преимущественное большинство. Проведенный в в 2025 году социологический опрос выявил 88,2% православных в Молдове"[8], и среди них значительное число (86%) – паства Молдавской Митрополии"[9, с.250], Тенденция, обрисованная Митрополитом Владимиром, отразилась, в том числе, и в наметившемся переходе духовенства из подчинения Московскому Патриархату в подчинение Бессарабской Митрополии, о чем сообщают социальные сети[10]. Однако, в целом же Молдавская Митрополия как институт не будет присоединяться к Бессарабской Митрополии. Такое решение было принято на собрании священнослужителей, которое созвал Предстоятель Православной Церкви Молдовы Митрополит Владимир, осенью 2023 года, чтобы обсудить инициативу о выходе из состава Православной Церкви Московского Патриархата. Православная Церковь Молдовы, следовательно, остается в статусе самоуправляемой части Русской Православной Церкви, сохраняя для аффилированности лишь связь духовно-каноническую[11].

Таким образом Митрополит Владимир компетентно выводил Православную Церковь Молдовы (МП) из зоны вовлечения в политическую сферу, оставив Церкви основную миссию- молитвенную. За время, прошедшее с начала военных действий в Украине, позиция Православной Церкви Молдовы (Московской

Патриархии) и по оценке войны в соседней стране, и по характеру связи с Московским Патриархатом достаточно прояснена и иерархами, и пастырями Церкви. Митрополия осуждает священство России за поддержку военного конфликта, возносит молитвы о пострадавших от кровопролития во всех богослужениях. Моральные обязательства Молдавской Православной Церкви в рамках религиозно-канонических, похоже, выполнены. Война в Украине заклеймлена в соответствии с пацифистским христианским учением, от политических выступлений Руководство Церкви отмежевалось.. «Православная Церковь Молдовы решительно осуждает участие духовенства в политике или пропагандистской деятельности. Митрополия будет внимательно следить за этим и примет все необходимые меры, чтобы помешать вовлечению священнослужителей в политическую или предвыборную деятельность», — заверяли в Митрополии. Однако политическим кругам Молдовы и особенно средствам массовой информации этого оказалось недостаточно. Политики перманентно побуждают иерархов и духовенство делать более решительные политические заявления. Подобные попытки изложены в открытом письме депутата Парламента Оазу Нантоя Митрополиту Владимиру. «Сегодня настало время доказать, что Митрополия Молдовы поддерживает народ Республики Молдова, что она принадлежит Республике Молдова и не является идеологической вотчиной Русской Православной Церкви", - говорится в открытом письме депутата Парламента [12]. Обвинения в политической ангажированности Молдавской Православной Церкви со стороны представителей власти остались не последними в напряженном эпистолярии. Митрополия вынуждена была защищаться, ссылаясь на законодательство Республики: священство воздерживается от политических заявлений, согласно Конституции Республики Молдова, где прописано об отделении. Церкви от Государства. «Мир дороже справедливости. Разногласия между народами нужно решать мирным путем. Православные христиане, независимо от национальности и политических убеждений, должны объединиться во имя мира и любви. Молим Бога даровать мудрость для установления мира всем политическим лидерам, ответственным за разрешение этого вооруженного конфликта»[13].

Реакция Предстоятеля Молдавской Митрополии, в сущности, обнаруживает нежелание священства Православной Церкви Молдовы(МП) идти по «украинскому сценарию», где вмешательство политических кругов в религиозную жизнь православных, получением Томоса об отделении Украинской Православной Церкви Украины(УПЦ) от Московского Патриархата в итоге не привело к реальной независимости и созданию национальной Автокефальной Церкви, но привело к расколу и напряженности в стране, затронув канонические связи иных Поместных Церквей, что получило название «раскола в Православии» [14, с.55-56]. Переход общин из УПЦ (Украинской Православной Церкви Московского Патриархата) во вновь созданную Православную Украинскую Церковь (ПЦУ) происходит не так, как ожидалось. Акции перехода в ПЦУ осуществляются под контролем властей, с применением рейдерских захватов культовых зданий, насилия над священством и верующими, о чем свидетельствуют иностранные наблюдатели. Международ-

ное информационное агентство RNS (Religion News Service), которое освещает вопросы религии, проанализировав ситуацию с УПЦ, опубликовало свои выводы относительно того, как религиозная ситуация может негативно повлиять на все общество в Украине[15]. Не желая своей стране пережить подобные кризисные моменты, Митрополит Владимир объявил о политическом нейтралитете, оставляя за Молдавской Митрополией исключительно молитвенные отправления. Тем более, что украинские власти пошли дальше. В мае 2025 года в Украине вступил в силу подписанный Владимиром Зеленским Закон, фактически запрещающий УПЦ. В агентстве RNS обращают внимание, что этот закон вызвал критику в Украине и за рубежом, отмечая, что таким образом Зеленский посягает на религиозную свободу украинцев. Столкновения верующих в Украине указывают на более опасную реальность: «речь идет не только об одном городе или церкви, но и о назревающей внутренней напряженности в Украине, которая может перерасти в религиозный и этнический конфликт, который не будет отвечать ничьим интересам, и меньше всего интересам украинского народа», – говорится в статье RNS[15]. Также в статье подчеркивают, что УПЦ по-прежнему является крупнейшей религиозной конфессией в стране и по-прежнему имеет на 2000 приходов больше, чем ПЦУ. «Однако раскол по четким языковым и географическим границам представляет опасность для будущего независимой Украины. Гражданская война, вызванная религией, станет кульминацией российской стратегии «разделить и завоевать» страну, эксплуатируя уже существующие разногласия и вызывая симпатии к России», – считают журналисты. В агентстве убеждены: «Крайне важно, чтобы украинское правительство приняло меры для снятия напряженности и заверило верующих УПЦ и украинских русскоязычных в целом в Украине, что их права и свободы не находятся под угрозой». По их мнению, хотя и существуют отдельные случаи коллаборационизма, однако подавляющее большинство духовенства и мирян УПЦ остаются лояльными Украине. «Украинское Правительство обязано защищать их права, даже если оно стремится к безопасности нации. Это, в конце концов, обязанность любого Правительства в свободном и плюралистическом обществе. Только таким образом можно положить конец возможности гражданской войны в Украине», – заключают в международном издании[15].

Президент Украины Владимир Зеленский подписал Закон, который позволит запретить работу в стране Украинской Православной Церкви (УПЦ) Московского патриархата. «Целью закона является запрет деятельности на Украине Русской Православной Церкви и религиозных организаций, аффилированных с ней», — говорится в официальном Telegram-канале Верховной Рады. Закон также запрещает «пропаганду идеологии «русского мира» и использование религиозных организаций для ее продвижения, - указано в сообщении. Согласно документу, Закон заработает спустя 30 дней от дня подписания, а общинам УПЦ дадут девять месяцев на то, чтобы «разорвать связи с РПЦ». Проект Закона был подготовлен по поручению Владимира Зеленского и принят Верховной Радой 20 августа 2024 года[16]. Но только в мае 2025 года Кабинет Министров Украины принял Постановление, которое «откроет путь к запрету аффилированных с РПЦ

организаций в Украине» Постановление «определяет процедуру исследования по вопросу наличия установленных частью второй статьи 51 Закона Украины «О свободе совести и религиозных организациях» признаков аффилированности религиозной организации, действующей в Украине, с иностранной религиозной организацией, деятельность которой в Украине запрещена в соответствии со статьей 3 Закона Украины «О защите конституционного строя в сфере деятельности религиозных организаций», – прокомментировал законодательные акты профессор, представитель ПЦУ Андрий Смирнов[17].

Рассмотренная выше ситуация Украины весьма показательна и является примером для Молдовы как образец апофатического вмешательства светских властей в религиозную жизнь страны. Подобный сценарий нежелателен для Молдовы. В Украине, где идет вооруженная борьба, к военному кровопролитью примешивается и религиозное противостояние. В таких условиях в стране не творится чистый образ христианского мира, но множатся осложнения в межцерковных и церковно-государственных отношениях. Тем не менее, украинский сценарий примеряется и к Молдове. Принятые украинскими властями законы о преследовании иноагентов в религиозной среде оказываются привлекательными для некоторых политиков, которые предлагают ввести подобные законодательные акты, дабы покончить с Молдавской Митрополией. Депутат Парламента Василе Шоймару считает, что молдавским властям в делах Церкви необходимо принять «радикальные меры». «Приходит время, когда и мы, как Украина, должны отречься от Митрополии Молдовы, которая на самом деле российская. […] Думаю, что вопрос Митрополии решится этой осенью», — заявил депутат[18]. Эпатажное заявления вызвало острую полемику, в которую вовлечены и церковные деятели, и политики, и СМИ. Митрополит Владимир обратился к власти с заявлением: «По всем правовым нормам продвижение идеи отмены культа по-украински представляет собой акт религиозной нетерпимости, проявляющийся в публичном пространстве» - заявил Предстоятель. «Предложение объявить Молдавскую Митрополию вне закона подпадало бы под решение ЕСПЧ (Европейский Суд по правам Человека-Авт.), которым Молдавское Государство уже было осуждено за аналогичные действия по непризнанию права культа на существование. Такое предложение должно быть с самого начала отклонено Парламентом и признано неконституционным». Митрополит Владимир от имени Синода Православной Церкви Молдовы попросил не вовлекать ее в национальные или международные политические конфликты и игры[19]. Полемика политиков по поводу высказывания депутата Шоймару получилась далеко недипломатичной. Депутат PAS Оазу Нантой в присущем ему стиле заявил, что «Митрополия Молдовы пытается поднять новую волну смрада и яда по надуманному поводу». Так он прокомментировал письмо Митрополита Владимира[20].

Резко выступил Экс-Президент Владимир Воронин: «Ведется публичная травля и шельмование через подконтрольные СМИ тех Святых Отцов, кто выступает за сохранение Молдавской Митрополии. И это далеко не полный список «спецмероприятий», которые призваны уничтожить единство Православной Цер-

кви и Веры в Молдове» [21]. Другой бывший Глава Государства, Игорь Додон, предупредил, что попытки запретить Православную Церковь Молдовы спровоцируют опасный виток противостояния в обществе, которое и так разделено властями [22]. Пространным посланием разрешился в соцсетях политолог, главный редактор портала Traditia.md Виктор Жосу. «Во всей этой атмосфере нагнетания страстей вокруг возможного «запрета» Православной Церкви Молдовы нам – и клириками, и мирянам – надо помнить одно: Церковь запретить невозможно. За два тысячелетия существования Церкви Христовой этого не удалось сделать никому. А уж каким гонениям она ни подвергалась, какие только диктаторы ни пытались ее «запретить»! Но вот парадокс, который не в состоянии был понять ни один из гонителей: из каждого подобного, попущенного Господом испытания, порой сопровождаемого реками крови христианских мучеников, страданиями истинных исповедников веры, Церковь выходила окрепшей, пополнялась святыми» [23]. Поднявшаяся в социальных сетях волна возмущенных комментариев вынудила руководство PAS выпустить пресс-релиз, заявив о своем несогласии с заявлениями Шоймару. PAS «дистанцируется от заявлений депутата Василе Шоймару относительно Молдавской Митрополии. Правительство не готовит никакого законопроекта или инициативы, которые бы ликвидировали Митрополию», – заверили в правящей партии. В том, что Молдавской Митрополии ничего не угрожает, заверила и Президент Майя Санду. «Нет никакой опасности ни для Митрополии Молдовы, ни для Митрополии Бессарабии. Напротив, за эти четыре года (президентства Майи Санду-Авт.) мы сделали больше, чем кто-либо, для продвижения мира и взаимопонимания между этими Митрополиями. У нас хорошие отношения с обеими. Каждый раз, когда я встречаюсь с представителями Митрополии Молдовы и Митрополии Бессарабии, я говорю о том, что нам нужно единство и мир ради граждан Молдовы», — заявила Президент[18]. «Это личное мнение депутата Шоймару, оно не отражает позицию PAS. Согласно Конституции Молдовы, Церковь отделена от Государства, является автономной и не вмешивается в политическую деятельность», — заявили в PAS[18].

Президент и правящая партия достойно вышли из создавшейся тревожной ситуации, как того и следует ожидать от лидеров страны, взявшей курс на единение с Европой. Евросоюз, впрочем, в течение всей военной кампании в Украине не предлагал для религиозной жизни Украины и России политических решений, выдержав оценку трагических событий в духе религиозной толерантности. Исключительно Глава Римско-Католической Церкви Папа Франциск в начале военных действий, во время разговора по телефону, попытался напомнить Патриарху Кириллу христианские принципы отрицания войны. На это Патриарх ответил продолжительной лекцией, оправдывающей причины российского вторжения в Украину[24]. Достойно внимания программное выступление новоизбранного Папы Льва X1У. В тотальном отрицании войны новый Папа Римский в первом после избрания воскресном обращении призвал мировые державы к прекращению всех вооружённых конфликтов, «Никакой больше войны!» — сказал Папа, обращаясь к верующим на площади Святого Петра в Ватикане. Понтифик сказал, что несёт

в сердце «страдания любимого народа Украины», и призвал сделать «всё возможное для скорейшего достижения подлинного, справедливого и прочного мира. Лев XIV в ходе мессы заявил, что Украина ожидает переговоров о справедливом и прочном мире. До этого он предлагал Ватикан в качестве площадки для переговоров сторон» [25]. Послушать первое обращение Папы пришли около 100 тысяч человек. Вслушаться в его смысл, похоже, стоит не только католическому, но и православному миру.

Страны Евросоюза и Европы в целом быстро и решительно отреагировали на российскую агрессию, утвердив ограничительные меры, имеющие объемные и серьезные последствия для России. ЕС усилил свою политическую, гуманитарную, военную и финансовую поддержку экономики, общества и будущего восстановления Украины. Оказывая всемерную поддержку и помощь Украине, ЕС в то же время неоднозначно оценивает внутреннюю политику руководства страны в отношении религиозно-церковной компоненты общества. В настоящий момент в европейском сообществе нет единого мнения по поводу запрета Украинской Православной Церкви (УПЦ МП) в Украине. Некоторые страны поддерживают решение Украины, мотивируя ее безопасностью и собственной национальной безопасностью, другие – выражают обеспокоенность по поводу свободы религии и прав верующих. Обсуждается и взаимосвязь принятия пресловутого Закона и вступления Украины в Евросоюз. «Запрет религиозных групп, связанных с Россией, вероятно, рассматривается ЕС как необходимый шаг для предотвращения российского вмешательства через религиозные организации, который тем самым обеспечивает национальную безопасность Украины, - объясняет Теона Лаврелашвили, политолог Брюссельского Центра европейских исследований имени Вилфрида Мартенса, комментируя для Deutsche Welle возможные последствия поддержки обсуждаемого Закона. По мнению Лаврелашвили, Евросоюз, скорее всего, не захочет вмешиваться в этот вопрос и не будет рассматривать его как основной фактор в переговорах о членстве с Украиной,- отметила эксперт. Теона Лаврелашвили исходит из того, что на фоне продолжения переговоров о вступлении Украины в ЕС Брюссель потребует от Киева соблюдения Конституции и гарантий того, что применение таких законов не дискриминирует отдельных лиц на основании их религиозных убеждений и осуществляется с соблюдением надлежащих правовых процедур. Она предупреждает, что Москва может воспользоваться ситуацией и представить Украину как страну, подавляющую свободу вероисповедания, с целью повлиять на общественное и международное мнение. В ответ, по мнению экспертов, ЕС может увеличить поддержку территориальной целостности и суверенитета Украины, предоставить Киеву дополнительные рекомендации по применению таких деликатных законов и усилить контроль их соответствия европейским ценностям и правовым стандартам[26].

«В условиях войны Брюссель, скорее всего, будет избегать вмешательства, считая меры, принимаемые Киевом, символическими актами, демонстрирующими его стремление к духовной независимости от Москвы.» Закон, скорее всего, не станет помехой евроинтеграции Украины, считает профессор Школы права

Бенджамина Кардозо в Нью-Йорке, руководитель Центра верховенства права и религиоведения при Национальном Юридическом Университете имени Ярослава Мудрого в Харькове Дмитро Вовк. «Базовая логика международных партнеров будет заключаться в том, что это не самая большая проблема Украины и что на фоне многих других значительно более сложных вызовов на этот на Закон можно не обращать внимания», - пишет он в своем анализе. Юрист подчеркивает, что западные партнеры прекрасно понимают: даже с этим законом Украина лучше защищает свободу вероисповедания, чем большинство других постсоветских стран, в то время как Российская Федерация является «одним из худших нарушителей религиозной свободы в мире». Кроме того, активное продвижение российскими дипломатами и РПЦ нарратива о «преследовании» УПЦ МП в Украине будет стимулировать дипломатов Евросоюза не критиковать Закон, «чтобы не солидаризироваться с Россией»,- прогнозирует Дмитро Вовк. Эксперт ожидает, что закон будут обсуждать в сентябре 2025 года на двусторонних встречах киевской делегации с Еврокомиссией. Будет рассматриваться, по его словам, именно соответствие законодательства Украины стандартам и ценностям ЕС. Так, опасения в связи с этим Законом ранее высказывали комиссия Конгресса США по международной религиозной свободе, а также несколько международных правозащитных организаций, - напоминает Дмитро Вовк[26].

Существуют и иные мнения. Несмотря на то, что Великобритания не является частью Евросоюза, однако к мнению политиков этой страны прислушиваются в ЕС, тем более, когда речь идет об основных правах человека. Член британского Парламента лорд Джексон Питерборо, ведущий деятель межпартийной группы по свободе религии и убеждений, предупредил о серьезных нарушениях религиозных свобод в Украине и возможном запрете Украинской Православной Церкви, – сообщает The Express. Лорд Джексон заявил, что, несмотря на героическое сопротивление украинцев российскому вторжению, страна не должна отказываться от гражданских свобод в военное время. «Они не должны терять из виду то, за что они сражаются – свободу, демократию и верховенство права», – подчеркнул британский парламентарий. .По словам лорда Джексона, существуют серьезные опасения относительно будущего Украинской Православной Церкви, которую, как опасаются правозащитники, могут запретить, несмотря на ее заявления о разрыве связей с Московским Патриархатом. Британский политик предупредил, что «было бы трагедией, если эти принципы потеряются в тумане войны с Путиным», добавив: «Закрытие старейшей Церкви страны только посеет семена будущих социальных беспорядков». «Хотя законно арестовывать и предъявлять обвинения отдельным лицам внутри религиозной организации за преступления измены или сотрудничества, запрещать целую Церковь за преступления отдельных лиц – это грубое злоупотребление властью», – заявил лорд Джексон. Британский парламентарий отметил, что для Великобритании оказание военной и гуманитарной помощи Украине является «моральным императивом». Однако, он добавил: «Важно, чтобы Украина тщательно рассмотрела свою религиозную политику, чтобы убедиться, что она соответствует ее долгосрочной цели интеграции в западный мир.

Справедливо, что Украина должна защищаться от пагубного влияния России, но это не должно происходить за счет гражданских свобод, защищающих некоторые из наиболее маргинализированных групп общества»[27].

Вопрос законности преследования УПЦ в Украине обсуждался и в сообществе европейских политологов. На ежегодной конференции в Бонне, которую Институт Вальбербергера традиционно организует в Католический День покаяния и молитвы, профессор Манфред Шпикер заявил о недопустимости преследований УПЦ. «Среди множества тем, обсуждавшихся на этой конференции и направленных, прежде всего, на крайне напряженную международную ситуацию, обсуждались война в Украине, возможности ее скорейшего завершения и христианский взгляд на принцип так называемой «справедливой войны», – пишут немецкие журналисты Союза Православных Журналистов (СПЖ). Когда из зала был задан вопрос, можно ли оправдать репрессии украинской власти в отношении Украинской Православной Церкви соображениями «военной необходимости», ответ участников конференции оказался негативным. «Преследования Украинской Православной Церкви и православных верующих в Украине никоим образом не могут быть оправданы политическими причинами», – заявил профессор доктор Манфред Шпикер, который более 12 лет работал советником Папы в Папском совете за справедливость и мир (Justitia et Pax). «Так же, как и военные преступления, подобные действия должны подлежать правовой оценке. Религиозная свобода имеет высокий приоритет и не должна быть ограничена». Пресса сообщала, что «аплодисменты подавляющего большинства присутствующих на форуме не оставили сомнений в единения участников конференции по этому вопросу»[28].

Немаловажно и мнение экспертов ООН. «Украина не смогла обосновать необходимость и пропорциональность мер, направленных на роспуск религиозных организаций, включая Украинскую Православную Церковь»,- об этом говорится в докладе Управления Верховного Комиссара ООН по правам человека (УВКПЧ) от 31 декабря о ситуации в Украине за период с сентября по ноябрь 2024 года. В докладе отмечают, что в Украине вступили в силу поправки к Закону о религиозных организациях, которые вызвали обеспокоенность УВКПЧ. В документе сказано, что данный Закон ссылается на «национальную (или общественную) безопасность» как основание для ограничения свободы религии или убеждений. Однако, как подчеркивают в ООН, «ни Международный пакт о гражданских и политических правах (МПГПП), ни Европейская конвенция о правах человека не включают национальную безопасность в число допустимых оснований для таких ограничений». Поправки вводят значительные ограничения, включая запрет деятельности иностранных религиозных организаций, базирующихся в государствах, ответственных за вооруженную агрессию против Украины, а также их украинских партнеров. В частности, документ прямо запрещает деятельность Русской Православной Церкви. «Если суд установит, что украинская религиозная организация связана с запрещенной иностранной организацией, он может вынести решение о ее роспуске», – говорится в докладе. УВКПЧ подчеркивает, что роспуск религиозной организации является серьезным ограничением, требующим веских

обоснований. «Роспуск влияет на возможность отдельных лиц исповедовать свою религию или убеждения вместе с другими и угрожает жизнеспособности общины в целом», – отмечают эксперты. Однако, как заявлено в документе, «Украина не продемонстрировала необходимость и соразмерность этой меры, например, не объяснила, почему менее ограничительные подходы, такие как меры, направленные только на конкретных лиц, были бы недостаточными». Особое беспокойство вызывает размытость формулировок в поправках. Например, Закон предписывает роспуск организаций, если их «уполномоченные лица» признаны виновными в преступлениях, включая угрозу национальной безопасности, или если они вовлечены в «неоднократные факты» распространения «пропаганды идеологии Русского мира». «Подобные расплывчатые формулировки не дают четкого понимания требований Закона и могут возложить ответственность на целые религиозные общины за действия отдельных лиц», – подчеркивается в докладе. Кроме того, в документе указывается, что поправки предусматривают аннулирование договоров аренды религиозных объектов на основании административного решения до суда. УВКПЧ обращает внимание на то, что это может привести к потере доступа к историческим церковным зданиям, что «особенно проблематично для общин с небольшим количеством храмов, поскольку это ограничивает свободу вероисповедания и способствует социальной напряжённости» [29].

Приведенные примеры подтверждают существование в Евросоюзе плюрализма мнений, свободы суждений, готовности общественной мысли к конструктивному диалогу. Оптимистической новостью является и наличие сил, демонстрирующих принципиальность и верность основным приоритетам и ценностям Евросоюза, таким, как права человека, уважение к убеждениям диссимилярных граждан, религиозная толерантность. Эти прогрессивные силы поддержаны международным сообществом, ООН, что вселяет надежду на то, что Молдавской Митрополии как религиозной организации в достаточной мере комфортным будет вхождение в Евросоюз, полагаясь на правовую и ценностную почву этого политического объединения. Надо иметь в виду, что общественная жизнь ЕС, достаточно секуляризована, и молдавским православным понадобится свыкнуться к меньшему присутствию традиционно-религиозной компоненты в социуме - в СМИ, на телевидении, в социальных сетях, исходя из посыла, что религиозная жизнь – приватная сфера.

Главная задача Митрополии Молдовы (МП) решить внутрицерковные проблемы еще в ходе интеграционного процесса. Важнее всего: определиться со своим будущим. По логике вещей, перспективное будущее Молдавской Православной Церкви - в статусе Поместной Национальной Церкви, независимой религиозной организации с парафернальным Томосом и полной Автокефалией. Каждое суверенное Государство имеет право на суверенную национальную Церковь, независимо от вероисповедания. Ни нынешнее положение зависимости от Московского Патриархата, ни другая любая аффилиация с другой Поместной Церквой (перемена аффиляции, неполная Автокефалия, как в Украине-Авт.) не могут отвечать ожиданиям, предъявляемых Церквой к собственному будущему. Никакие силы не

могут принуждать Молдавскую Православную Церковь к тому или иному выбору. Это, безусловно, исключительно внутреннее дело Православной Церкви Молдовы, выбирать перспективу, готовить окормляемую паству к прогрессивным переменам, просвещать и наставлять парафиан. В христианском понимании Церковь- это собрание людей одной веры, а, значит, в этом собрании присутствуют коллективная вера, коллективная воля и коллективный выбор. Чтобы паства Молдавской Православной Церкви (МП) сделала правильный выбор для своего будущего, государственным институтам важно озаботиться о создании в стране соответствующих условий главенства законов и прав, касаемо религии и Церкви и популяризировать европейские ценности в наиболее массовой аудитории граждан..

Важным достижением на пути европейской интеграции Молдавской Митрополии является достижение межконфессионального и межцерковного мира в стране. Фактом является, что в Республике Молдова в межцерковных и церковно-государственных отношениях действуют три авторитетных актора: Правительство, представляющее Государство, Православная Церковь Молдовы (Молдавская Митрополия МП) и Румынская Православная Церковь (Бессарабская Митрополия), и эти отношения небезоблачны. Обострить эти отношения просто. Это показала попытка предложить молдавскому обществу «киевский сценарий». Но взятый Государством курс на интеграцию в Евросоюз и приобщение населения к европейской идентичности предполагает, что в стране, претендующей на скорое вступление в ЕС, должны быть разрешены все конфликты и гармонизированы все отношения. Страна, стремящаяся в Европейский Союз, осознанно приобщается к прогрессивным качествам, к европейским базовым ценностям: правам человека, верховенству закона, добросовестному правлению, демократии, функциональной рыночной экономике и обеспечивает равные условия для всех граждан и общественных институтов, является наилучшей гарантией консолидированности и стабильности. Если Европа готова поступиться нерешенным конфликтом в Приднестровье и Глава дипломатического ведомства ЕС Жозеп Боррель заявляет, что приднестровский вопрос не помешает Молдове вступить в Евросоюз[30], то иные напряженности в обществе вряд ли будут приветствоваться, тем более, связанные с религией. Молдавское Государство, на данном этапе, уже обладает нормативным европейским потенциалом, чтобы построить правовые отношения с Православными Церквями – без вмешательства и эксплуатации политики в дела Церкви, без нагнетания враждебности, фаворитизма или остракизма, и сумеет убедить Предстоятелей Церквей Молдавской Митрополии и Бессарабской Митрополии проявить европейскую толерантность во взаимоотношениях и по-христиански снять взаимные претензии, если таковые возникают. Церковь прежде других институтов общественной жизни призвана демонстрировать образцы братской любви – агапэ. В христианском понимании это смирение, всепрощение, милосердие, сострадание, доброта, душевная теплота, любовь к ближнему, бескорыстная любовь[31]. Понятно, что эскалация напряженности в молдавском обществе на современном этапе, во многом, является взбросом военных действий в Украине и моральным тестом на отношения к стране – оккупанту, но во взаимоотноше-

ниях Молдавской Митрополии и Бессарабской Митрополии были времена «священного статус-кво», ситуации установленного мира и согласия, стабильности отношений[32,с.52]. Такие времена могут складываться и в будущем. В русле согласия и сотрудничества всех политических акторов Молдовы, очевидно, и следует двигаться, ориентируясь на Европейский Союз и европейскую идентичность.

Активизация процесса европейской интеграции в Молдове и ожидаемое пребывание в общем духовно-политическом пространстве, в будущем, должны повлечь за собой активизацию межцерковного и межконфессионального общения иерархов, духовенства и прихожан Православной Церкви с представителями Католицизма и Протестантизма, и, в связи с этим, интенсифицировать обмен мнениями, знаниями и общими ценностями. Давно назрело продвижение если не экуменического сближения, то конструктивного межконфессионального диалога. Не секрет, что влиятельным Церквям Евросоюза - Католицизму, Православию и Протестантизму присущи разночтение некоторых христианских постулатов и ценностей, и эти положения следует обсудить и прийти к консенсуальным договоренностям. В процессе евроинтеграции, очевидно, следует учитывать то обстоятельство, что существует конфронтация понятий толерантности, по-разному трактуемых Православием, Католицизмом и Протестантизмом, распространение которого в Европе чрезвычайно широкое. Идеология Протестантизма, в разных ее ипостасях, в конце концов, привела к безграничному разнообразию жизненных ценностей и норм поведения членов секуляризованного общества и породила проблему «радикального своекорыстия утилитарного индивидуализма» с его религиозным индифферентизмом - явлениями, с которыми никогда не согласятся адепты Католицизма и Православия. Однако именно идеи Протестантизма вдохновили европейское сообщество на поиски и формирование «общечеловеческих ценностей», господствующих ныне в Европейском Союзе. С этим приходится считаться, при желании вписаться в европейское общество. Этот момент следует проработать, как со стороны Православной Церкви Молдовы, так и Церквей, традиционных для Европы. Различия в трактовках понятия религиозной толерантности создает трудности в обеспечении реального равноправия для представителей разных конфессий, в частности, для представителей Православия, хотя в демократических европейских государствах и приняты самые продвинутые в плане толерантности правовые акты. «Как только некоторые страны пришли к законам о допущении многих религий, они должны были обязать их проявлять взаимную толерантность… Поэтому целесообразно, чтобы законы об этих различных вероисповеданиях не только способствовали тому, чтобы они не доставляли беспокойство Государству, но и чтобы они поддерживали мир в отношениях между собой» [33,с.49]. Интеграция в Европейский Союз, напомним, предполагает в странах - участницах данного процесса партнерство, сотрудничество, взаимозависимость и ориентацию на общие ценности. В то время как Республика Молдова пребывает в процессе интеграции и формирования европейской идентичности факторы, тормозящие данный процесс, надлежит проработать. Эту необходимость следует донести церковным структурам убедительными доказательствами неотвратимости единения с

Евросоюзом, поддерживаемого всем молдавским обществом. В прошлом существовали разночтения и в понятиях насилия и толерантности, усматриваемые Православием в вероучении Католицизма. Вероисповедное понятие толерантности в Православии значительно отличается от европейского, к примеру, католического, принципом которого является допустимость насилия в защите веры. Обязанность Католической Церкви «пользоваться принудительной властью Государства, чтобы заставить заблудших покориться и воссоединиться с правоверными». Против иноверцев (как заблудших-Авт.) не просто можно, но и должно предпринимать насилие ради спасения «Града Божьего». Вероисповедным же кредо Православия, является учение о терпении, как основе духовного совершенствования, что составляет главный принцип Православия в решении проблемы веротерпимости. Отцы Церкви во многом рассуждают именно о терпении, как основе добродетели, как пути к социальному миру и возможности формирования светской толерантности [34,с.19].

Молдавским исследователям доводилось часто ссылаться на Отцов Церкви о неотступной позиции Православия «в обороне веры» [1,с.85]. «Мы будем исповедовать Православие до смерти, но не пойдём на уступки. Оправдание дипломатическими целями свидетельствует только об их (католиках и протестантах-Авт.) духовном падении и соглашательстве с духом мира сего; Евангелие же требует от нас «истинствовать в любви» - откровенно высказываются православные теологи[35,с.84-85]. Но мир меняется, меняется статус Православия в Европе, меняется и отношение к позиции «обороны веры». Растущее влияние Православных Церквей в Европейском Союзе открывает для них новые возможности расширить европейский кругозор, что значимо, как для решения собственных конфессиональных задач на континенте, так и для того, чтобы прислушаться к мнению других вероисповеданий для лучшего сосуществования[36]. Знакомство с недавними опросами Pew Research Center (Исследовательский Центр ПьюСША) свидетельствует,что сегодня православные христиане «видят много общего между своей верой и Католичеством. На вопрос о том, имеют две Церкви «много общего» или «сильно отличаются», большинство православных христиан Центральной и Восточной Европы выбрали первый вариант. Католики данного региона также склонны видеть больше сходств, нежели различий. Пока дальше этого субъективного родства дело не идет, и лишь немногие православные поддерживают идею объединения с католиками. В России, к примеру, тесного общения восточного Православия с Католической Церковью хочет лишь каждый шестой православный христианин (17%), что на данный момент является самый низким уровнем среди всех опрошенных православных общин. А вот в Румынии большинство респондентов (62%) высказываются за воссоединение восточных и западных Церквей [37]. Хотелось бы надеяться, что обнаруженная ситуация – результат действия межконфессионального европейского общения.

Наблюдатели отмечают некоторое расширение сферы влияния Православия в Европе. Число общин увеличилось с процессом миграции из православных стран, с вхождением в Евросоюз государств ареала распространения Православия. В

Евросоюзе создаются православные структуры, организационно объединяющие и укрепляющие юрисдикцию общин.. Так, в 1960-х годах было организовано Православное братство в Западной Европе, поставившее себе целью «трудиться ради единства православных, независимо от их национальности и юрисдикции, привносить православную веру в существующее общество» [35]. В 1967 году во Франции был создан Православный межъепископский комитет, в 1997 году ставший Ассамблеей православных епископов Франции. Посредством этого органа (и органов, созданных по его образцу в других странах) осуществляется взаимодействие между различными православными юрисдикциями. Ожидаемое окончательное решение по православной диаспоре в Европе связывают с Всеправославным Собором над созывом которого работает православный епископат в ЕС. Освещению многих событий и проблем в жизни православных институций в Европе содействует результативно функционирующий Союз Православных Журналистов(СПЖ), аккредитованный в нескольких государствах Евросоюза. Сотрудничество с этими структурами, безусловно, облегчает и структурирует православную жизнь в Евросоюзе.

Немаловажно для межконфессионального общения в Евросоюзе – развитие взаимного паломничество по святым местам. Известно, как важно и для католиков, и для православных обращение к известным реликвиям. До настоящего времени в Молдове хорошо знали Европу туризма и Европу шопинга, но, к сожалению, мало знали Европу паломничества. «Это святыни, связанные с земной жизнью Господа нашего Иисуса Христа и Пресвятой Богородицы, мощи угодников Божиих, места, где кровью мучеников утверждалось христианство... По сути, Европа – это пространство, в котором разворачивалась ранняя история нашей Церкви. Паломниками называли людей, которые отправлялись в пешее путешествие к местам, связанным с земной жизнью Спасителя, или к великим святыням, или в монастыри, - по различным маршрутам, но неизменно с одной целью – приблизиться сердцем ко Христу. Был обычай отправляться в паломничество, если на душе есть тяжесть от совершённого греха – и есть потребность очистить душу, принести покаяние», - объясняют богословы. И призывают православных в известные места паломничества ЕС. В восстановленный после пожара Собор Парижской Богоматери в 2024 году торжественно вернули одну из главных христианских реликвий — терновый венец, который, как считается, был на голове у Иисуса Христа при распятии на Голгофе. В Кафедральном соборе французского города Шартр хранится Плат Пресвятой Богородицы, а в немецком городе Ахене хранят пелены, в которые укутали новорожденного Богомладенца. Во французском городе Амьен открыто почивает лицевая часть Главы Крестителя Господня Иоанна [38]. В плане паломничества могла быть интересна Европе и Молдова своими древними намоленными монастырями Ципово, Сахарна, Каприяна, Хынку и другими, в особенности, теми, что связаны с именем Господаря Штефана Великого и Святого, в свое время защитившего христианскую Европу от иноверцев[39].

Время интеграции и становления европейской идентичности у граждан Молдовы – время возможного пересмотра и переоценки многих вещей, создающих

недоонимания и противоречия в отношениях государственных и церковных (православных) институтов. Но это и время надежд, что руководство Евросоюза, к примеру, пересмотрит свое отношение к политике «позитивных действий» выравнивания (affirmative action). Речь идет о дивергенции, когда в ЕС взяли курс на защиту сексуальных меньшинств и их идентичности. Члены этих групп, отстаивая свою идентичность, с 2012 года консолидируются в сообщества и настаивают на закреплении своей особой идентичности законодательно. В ходе политических дебатов в 2021 году к числу фундаментальных ценностей, таких как равенство, уважение и толерантность, лидерами Европейского союза была отнесена защита прав сексуальных меньшинств. Принятый план по защите сексуальных меньшинств состоит из четырех пунктов: «обуздание дискриминации», «укрепление безопасности», «создание инклюзивного общества» (максимально комфортных условий для вовлечения секс-меньшинств в общественную жизнь) и «ведение этой борьбы за права ЛГТБ-сообщества во всем мире». Важным направлением такой политики является борьба против тех, кто не признает эти ценности в качестве европейских. Тон позиций плана довольно безапелляционный и непривычный для политкорректной и толерантной Европы. Вероятно, поэтому некоторые страны в Евросоюзе выступают в качестве оппозиционеров, и, отстаивая христианские ценности, не поддерживают политику защиты прав ЛГТБ-сообществ. Принимая в своих странах законы по ограничению прав членов ЛГТБ-сообществ на «распространение и продвижение пропаганды идеологии секс-меньшинств», семейную жизнь, организацию ЛГТБ - парадов, политики подвергаются преследованиям со стороны Европарламента[40]. Депутаты Парламента призвали Еврокомиссию использовать все инструменты, чтобы бороться с нарушениями основных прав ЛГБТИК в Европейском союзе. «Власти стран Евросоюза должны защищать права всех граждан. Представители ЛГБТИК в ЕС могут жить свободно и публично демонстрировать свою гендерную идентичность, не опасаясь дискриминации или преследования»,- говорится в резолюции Европарламента[41]. Не во всех государствах населению импонирует особое расположение лидеров ЕС к ЛГБТИК, поскольку в вероисповедном смысле «ЛГБТ идеология» ревизует каноны Библии. В Европейском союзе некоторые страны занимают более консервативные позиции в отношении прав ЛГБТ. Например, Венгрия, Польша и Словения высказывались против определенных форм защиты прав ЛГБТ и избирательно применяли закон, связанный с охраной прав сообщества. Эти страны в основном рассматривают вопрос в рамках консерватизма[42].

Известно демонстративное неприятие православным сообществом Молдовы политики «позитивных действий» Евросоюза по отношению секс-меньшинств. Принятый в республике «Закон № 121от 25.05.2012 об обеспечении равенства» был оценен в стране неоднозначно. Этот шаг обострил отношения государственных и церковных структур и вызвал неприятие продвигаемых европейских ценностей молдавским обществом в целом. Силовое внедрение евро-либеральных принципов в жизнь страны продолжилось подписанием Президентом Молдовы в 2021 году Закона о ратификации Стамбульской Конвенции, что вновь всколыхну-

ло общественные силы, выступающие в защиту традиционных ценностей, сетующих о том, что под «ширмой» защиты женщин документ «внедряет механизмы разрушения семейных ценностей. Оппозиционные круги, к которым принадлежит и представители Православной Церкви, предположительно, обеих Митрополий, неоднократно критиковали документ. Авторы протестных Обращений в Конституционный Суд считают, что цель Конвенции совсем иная, чем заявленная и совершенно чуждая убеждениям православных граждан Республики Молдова. По их мнению, документ содержит положения, которые „разрушают христианские ценности и традиции", „продвигают аборты", „легализуют браки между однополыми людьми", „оскверняют образовательную систему"[42].

Показательное противодействие европейским стандартам либерализма и толерантности в этом направлении явно действует на снижение уровня популярности евроинтеграционного процесса в Молдове и тормозит популяризацию ключевых позиций европейской идентичности среди граждан страны, что требует от государственных институтов страны дополнительных просветительных мероприятий. Однако менять непримиримую позицию, похоже, надо с обеих сторон, как в Молдове, так и в Евросоюзе. Сопротивление внедрению «ЛГТБ - идеологии» в странах Евросоюза, видимо, будет сохранятся: в православных несомненно, в консервативных католических- предположительно. Остается надеяться, что отношение к требованиям политики «позитивных действий» в Евросоюзе со временем будет либо меняться, либо смягчаться под влиянием общественного мнения.

В определенной мере перспективы вхождения Молдовы в Евросоюз в значительной степени зависят от грамотного прогнозирования будущего. В данном исследованием сделана попытка предвидения, какие судьбоносные решения предстоит принять Молдавской Митрополии(МП) в перспективе европейской интеграции, с какими кризисными ситуациями доведется столкнуться Православной Церкви, какие узкие места придется проработать, и какие преимущества приобретет Церковь в религиозной и светской жизни с процессом вхождения в Евросоюз. Исследование перспектив жизни Православной Церкви Молдовы предпринято из понимания того, столь значимое место занимает на сегодняшний день в общественной жизни Республики Молдова религиозно-традиционная компонента[43,с.279-289]. С религиозными убеждениями граждан страны и их канонической аффиляцией нельзя не считаться, учитывая число православных в Молдове. Нельзя сбрасывать со счетов и значимость гармонизации межконфессиональных, межцерковных и церковно-государственных взаимоотношений в жизни молдавского общества, на что в данном исследовании обращено внимание в оптике европейского будущего Молдовы.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Роговая Г.Православная церковь (МП) в евроинтеграционном процессе Молдовы. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.2, p.81-88.
2. https://ru.theglobaleconomy .com/rankings/eastern_orthodox/Europe/ (посещен 02.06.2025)
3. https://inosmi.ru/20041006/213553.html (посещен 03.06.2025).

4. Роговая Г.Православная церковь Молдовы и христианское учение о войне как насилии: дискурс современности. В: Funcţionalitatea instuşională şi sectorală în Republica Moldova şi Romania în contextul implemăntării politicilor europene/Chişinău^ Centru editorial-poligrafic al USM,2025, с/271-307/
5. https://md.tsargrad.tv/articles/v-moldavii-cerkov-podkljuchili-k-gibridnojr-vojne-protiv-russkih (посещен 12.04.2024).
6. https://drevo-info.ru/news/29415.html (посещен 12.04.2023). https://www.ng.ru/facts/2023-01-31/9_544_moldova.html (посещен 12.04.2024).
7. https://bloknot-moldova.md//news/bolshe-vsego-moldavane-veryat-v-tserkov-i-preziden-1099763(посещен 28.03.2020).
8. Данные исследования Института Юридических, Социологических и Политологических исследований Государственного Университета Молдовы 2025 года. Национальная выборка 1187 респондентов из79 населенных пунктов, репрезентативных для взрослого населения Республики Молдова.
9. Шиманская О.К. Республика Молдова: в оптике демократических реформ конца XX –начала XX1в. В: Реформы конца xx-началаXX1 в.на постсоветском пространстве: региональный аспект, Сб.статей, Владивосток:ИИАЭ ДВО РАН, 2020,340с.с.246-255. https://noi.md/ru/obshhestvo/mitropolit-moldovy-nantoyu-my-podtverzhdaem-nashe-zhelanie-ne-vovlekati-cerkovi-v-politicheskie-konflikty-i-igry(посещен 13.04.2025)
10. https://radiomoldova.md/p/25088(посещен13.05.2025).https://nokta.md/rassmotrenie-spora-mezhdu-moldavskoj-i-bessarabskoj-mitropoliyami-v-sude-uskoryat/(посещен 13.05.2025).
11. http://www/dw/com/ru/cercov-moldovy-podtverdila-svoi-status-v-kacestve—casti-rpc/a-67427822*(*посещен 13.04.2023).
12. https://mejdurecie.md/politika/moldavskaja-mitropolija-rpc-dolzhna-perestat-byt-ideologicheskoj-votchinoj-deputat.html (посещен 21.05.2025).
13. https://newsmaker.md/rus/ novosti/mir-dorozhe-spravedlivosti-mitropolit-vladimir-o-voyne-v-ukraine/(посещен 16.03.2023).
14. Роговая Галина,. Православная Церковь в светском государстве: ситуация Молдовы и Украины, часть2, Revista de Filisofie. Sociologie şi Ştiinţe Politice.№1, 2020, с.45-61.
15. https://spzh.eu/ru/news/82667-rns-relihioznye-konflikty-v-ukraine-mohut-sprovotsirovat-hrazhdanskuju-vojnu(посещен 20.05.2025).41.
16. https://www.bbc.com/ russian/articles/c4gdjnyg1wgo (посещен 22.05.2025).
17. https://risu.ua/ru/kabmin-prinyal-postanovlenie-kotoroe-otkroet-put-k-zapretu-affilirovannyh-s-rpc-organizacij-v-ukraine_n156184 (посещен 20.05.2025).
18. https://newsmakermd/ru/deputat-ot-pas-vasile-shoymaru-zayavil-o-vozmozhnom-zaprete-russkoy-pravoslavnoy-tserkvi-v-moldove-chto-govoryat-v-pravyaschey-partii((посещен 22.05.2025).
19. https://nokta.md/mitropoliya-moldovy-trebuet-prekratit-moralno-pytat-tserkov/ (посещен 22.05.2025). 20
20. https://www.infotag.md/m9_populis/318694/(посещен 22.05.2025).
21. https://bloknot-moldova.ru/news/pkrm-ruki-proch-ot-pravoslavnoy-tserkvi--1768595 (посещен 21.05.2025).
22. https://newsmaker.md/ru/mogut-li-v-moldovezapretit-tserkov-kak-deputat-ot-pas-dal-pas-evroskeptikam(посещен 21.05.2025).
23. http://www/evedomosti.md/news/zhdet-li-pravoslavnuyu-cercov-moldovy-ukrainskij-scenarij (поснщен 18.05.2025).
24. https:// ww.rbc.ru/society/04/05/2022/62725dfe9a794710471f720b(посещен 10.03.2023).

25. https://www.rbc. .ru/politics/18/05/2025/6829dec19a794788fd7bb396 (посещен 05.06.2025)
26. https://www.dw.com/ru/sovmestimy-li-zapret-rpc-v-ukraine-i-stremlenie-strany-v-es/a-70061315(посещен 06.06.2025).
27. https://spzh.eu/ru/news/86540-britanskij-parlamentarij-osudil-zapret-upts((посещен 30.05.2025).
28. https://spzh.eu/ru/news/83218-nemetskij-politoloh-priravnjal-repressii-na-upts-k-voennym-prestuplenijam (посещен 06.06.2025).
29. https://spzh.eu/ru/news//83818-doklad-oon-ukraina-ne-dokazala-zakonnost-zapreta-upts (посещен 08.06.2025)
30. https://newsmaker.md/ru/v-es-so-svoim-pridnestrovem-moldovu-poobeschali-vzyat-v-evrosoyuz-i-s-nereshennym-konfliktom(посещен 13.05.2025).
31. https://www.bible.com.ua/answers/r/36/324752(посещен 29.05.2025).
32. Роговая Галина,. Православная Церковь в светском государстве: ситуация Молдовы и Украины, часть 1, Revista de Filisofie. Sociologie şi Ştiinţe Politice.№3, 2019,с.37-52.
33. C.Herdtle. Th.Leeb Hg.J. Toleranz. Texte zur Theorie und politischen Praxis, Stuttgart, 1987.s.45-56.
34. Роговая Галина, Православная Церковь Молдовы в правовой шкале Евросоюза: аспекты религиозной толерантностив Европейский Союз: истоки религиозной толерантности. В: Международный научный журнал «Верховенство закона, № 1, 2018, с. 18-23.
35. Архимандрит Георгий (Капсанис) Православие и папизм В: Православие и гуманизм, Православие и папизм. Пермь: Православное общество «Панагия», 2005, 88с
36. https://inosmi.ru/20041006/213553.html(посещен 30.05.2025).
37. http://www.evedomosti.md/news/pervoe -globalnoe-issledovanie-pravoslaviya-samyj-bolshoj-v-mire(посещен 02.06.2025); https://ru.theglobaleconomy .com/rankings/eastern_orthodox/Europe/ (посещен 13.05.2025).
38. https://www.palomnik.by/palomnik/evropapravos/ (посещен 30.05.2025).
39. https://.www.vedomosti.md/news/Byl_Li_Shtefan_Chel_Mare_Svyatym_I_Zashchitnikom_Hristianstva(посещен 19.03.2023).
40. https://www.gazeta.uz/ru/ (посещен 17.05.2025).
41. https://www.rfi.fr/ru/europa/20210312-европарламент - объявил- евросоюз-зоной-свободы-лгбтик(посещен 09.04.2025).
42. https://point.md/ru/novosti/politika/dodon-o-stambul-skoi-konventsii-nikakie-bumazhki-ne-otmeniat-nashu-mnogovekovuiu-kul-turu-i-traditsii/ (посещен 13.05.2025).
43. Г.Роговая Традиционно-религиозная компонента в жизни социума Республики Молдова: корреляция поступательного общественного развития. В: Consolidarea rezelienţei sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova şi Ucrainei la Uniunea Europeană, 17-18 octombrie 2024, Chişinău: Centru Editorial -Poligrafic USM,2024

https://doi.org/10.59295/ierm2025.27 CZU 341.12:323(478-24)

ТРАНСГРАНИЧНАЯ ГАРМОНИЗАЦИЯ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ “ЗЕРКАЛЬНОГО” ОТОБРАЖЕНИЯ В РАМКАХ ОБСЕ[1]

CROSS-RIVER HARMONIZATION: THE INS AND OUTS OF “MIRRORING” OSCE FRAMEWORK

Marina GORBATIUC, ***cercetător științific,***
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM,
E-mail: marinagorbatiuc1701@gmail.com
ORCID: 0009-0005-1912-1712

Rezumat. *Majoritatea statelor și organizațiilor se află într-o perioadă de turbulență. Acum este un moment ideal pentru a reconstrui, reînnoi și revigora. Această reînnoită viziune nu doar că va avansa obiectivele noastre viitoare, ci va reafirma și angajamentul nostru de a avea un impact pozitiv și durabil în anii ce vor urma. Aceste dinamici fac din Moldova un laborator fascinant pentru a analiza complexitățile proceselor post-comuniste și aspirația către democrație. Unul dintre obiectivele declarate ale Strategiei Globale a UE este ca Uniunea Europeană (UE) să colaboreze cu parteneri precum OSCE în gestionarea crizelor din întreaga lume. Uniunea Europeană nu poate „găti cina și spăla vasele” (cf. Kagan, 2003). Uniunea Europeană are nevoie de parteneri de încredere pentru prevenirea conflictelor și gestionarea civilă a crizelor. În acest articol oferim dovezi empirice din cercetările din Moldova și încercăm să analizăm practicile UE și OSCE în abordarea entităților separatiste din spațiul post-sovietic. Studiul se concentrează în special pe implicarea celor două organizații în Republica Moldova și în teritoriul disputat Transnistria, care dorește secesiunea de ‘parent state’. Bazându-ne pe documentele organizațiilor și pe o serie de interviuri cu experți și reprezentanți ai acestora, analiza scoate la iveală implicările reale ale UE și OSCE și oferă explicații.*

Cuvinte-cheie: *organizație internațională, OSCE, integrarea UE, turbulență, ‘parent state’ Transnistria.*

Summary. *Most states and organizations are in turbulence. Now it’s an ideal time to reshape, refresh and renew. This renewed vision will not only elevate our future goals, it will also reaffirm our commitment to making a positive, lasting impact for years to come. These dynamics make Moldova a fascinating laboratory to unfold complexities of post-communist processes to democracy developments. A stated aim in the EU Global Strategy is for the European Union (EU) to work with partner interaction the OSCE in addressing crises across the world. The EU cannot make dinner and do the dishes (cf. Kagan, 2003). It needs to work*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

with reliable partners in conflict prevention and civilian crisis management. In this article we provide empirical evidence from fieldwork in Moldova as well as try to examine practices of the EU and OSCE in dealing with secessionist entity in post-Soviet space. The study specifically looks at the engagement of the two organizations with Moldova and contested territory that seeks secession from 'parent state' Transdniestria. Drawing on the organizations' documents and a series of expert interviews with their representatives, the analysis uncovers the actual engagements of the EU and OSCE area and provides possible explanations.

Key words: *the international organization, the OSCE, the EU integration, turbulence, 'parent state' Transdniestria.*

Введение

Сегодня в условиях нестабильной турбулентности во всем мире, в условиях миграционного кризиса в Европе, мирового экономического кризиса и обострения социальной напряженности именно человеческое измерение ОБСЕ приобретает свою наибольшую активность. В то же время, очевидно, что для создания эффективной архитектуры европейской безопасности необходимо уменьшить степень недоверия. Скромные успехи ОБСЕ в устранении кризисов на европейском континенте продемонстрировали ее несовершенство, а также неспособность адекватно отвечать на новые вызовы и угрозы европейской безопасности, что значительно снизило ее конкурентоспособность по сравнению с другими институтами в гонке за первенство в системе европейской безопасности. Тем не менее, уже 50 лет работа ОБСЕ основана на принципе равенства и консенсуальном механизме принятия решений, который является своего рода гарантией отсутствия дискриминационного характера, и на сегодня именно ОБСЕ остается единственной организацией, способной обеспечить платформу для переговоров между Западом и Востоком.

В современных условиях, когда налицо дефицит механизмов оперативного реагирования на кризисы, опыт ОБСЕ становится ценным как никогда ранее. Однако, по-видимому, без проведения реформ по организационному усовершенствованию ОБСЕ обойтись будет трудно. Тем самым, ее роль в системе европейской безопасности могла бы быть повышена самым кардинальным образом в случае трансформации в полноценную организацию, имеющую устав, а также располагающую механизмом принятия решений. Несмотря на то, что в последние годы в политическом и экспертном сообществе получило распространение мнение о наличие кризисных тенденций в ОБСЕ, ставился вопрос об эффективности этой структуры и даже о целесообразности ее дальнейшего существования, мы все же акцентируем о возможности укрепления и модернизации ОБСЕ. [1]

ОБСЕ: время реформ

С учетом современных вызовов европейской безопасности и необходимости системно и оперативно реагировать на различного рода кризисные ситуации, отличающиеся высокой динамикой развития и непредсказуемостью геополити-

ческих последствий, важнейшим направлением реформирования ОБСЕ должны стать дальнейшая модернизация и адаптация ее антикризисных механизмов к оперативному реагированию на эти вызовы и, прежде всего, в контексте раннего обнаружения и предупреждения конфликтов на пространстве ОБСЕ.

Эффективность операционной деятельности ОБСЕ, по нашему мнению, а также некоторых экспертов, подрывается рядом факторов. Во многом это объясняется различием подходов государств-членов к приоритетам и перспективам европейской безопасности и сдержанным отношением целого ряда государств к Организации. Принятие решений в случае кризисных ситуаций на основе консенсуса создает дополнительные трудности, как в плане процедуры, так и значительного срока согласования. Нет и отлаженной системы сбора и оценки информации о потенциальных очагах кризисных ситуаций, раннего предупреждения конфликтов и своевременного реагирования. [2]

Важным направлением реформирования ОБСЕ в интересах повышения эффективности "полевых" и посреднических операций должен стать переход к полномасштабному внедрению новейших информационно-коммуникационных технологий, в том числе технологий блок-чейна в практику миссий ОБСЕ, и формированию новой модели "умных миротворческих миссий" (Smart Peacekeeping). Одним из вариантов адаптации ОБСЕ к реалиям технологической революции было бы создание в ее Секретариате подразделения по технической поддержке миссий Организации и разработка концепции партнерства в сфере современных технологий для целей миротворчества. В практическом плане речь идет об использовании новейших технологий (различного рода сенсоры, зонды, мониторы, беспилотные летальные аппараты, роботы, искусственный интеллект, современные средства защиты, коммуникационное оборудование, "интернет вещей", а также инфракрасные маркеры. [3]

Новые вызовы в условиях роста геополитической напряженности на фоне глобальной технической революции и деградации системы соглашений в области контроля над вооружениями придают дополнительную актуальность вопросу о роли и месте ОБСЕ в архитектуре европейской безопасности. Усиление роли Организации и повышение ее эффективности невозможно без глубинных реформ и преобразования в полноценную международную организацию. Приоритетными направлениями реформирования должна стать модернизация ее деятельности в таких важных областях как предупреждение и урегулирование кризисных ситуаций на пространстве ОБСЕ С использованием новейших технологий. В этой связи представляется актуальной разработка новой стратегии развития ОБСЕ на период до 2030 г., которая бы определила конкретные и согласованные направления преобразования Организации. [4]

Взаимодополняемость и синергия Миссии ОБСЕ в Молдове

На протяжении более 30 лет Миссия в Молдове продолжает активно участвовать в содействии всеобъемлющему и прочному политическому урегулированию конфликта в восточных районах Республики Молдова. Миссия также продолжает

работу по укреплению доверия, облегчению взаимодействия между сторонами и усилению защиты прав человека на обоих берегах Днестра. Принимая во внимание визит Специального представителя Действующего председателя ОБСЕ Финляндии по процессу приднестровского урегулирования, в котором посол Томас Ленк призвал стороны развивать положительную динамику, мы можем отметить конструктивное взаимодействие между сторонами во время энергетического кризиса. В ходе встречи он также поставил акцент на необходимость содействия прямому личному взаимодействию между главами переговоров, а также рабочими группами как платформа налаживания конструктивного диалога между сторонами. [5]

Мы также хотим отметить заявление специального представителя по процессу приднестровского урегулирования посла Томаса Ленк после заседания с сопредседателями Объединенной контрольной комиссией (ОКК) 27 марта в Кишиневе, в котором он отмечает шаг вперед к нормализации, так как полноценное функционирование ОКК играет ключевую роль в обеспечении соблюдения положений Соглашения о принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровье 1992 г. [6] Снятие контрольно-пропускных пунктов в 2022 г. является знаком надежды на пути к восстановлению мира, включая освобождение несколько задержанных руководством Тирасполя. Посол также высоко оценил конструктивный подход обоих сторон. [7]

Мы также придаем большое значение выступлению главы Миссии ОБСЕ в Молдове Келли Кайдерлинг Постоянному совету ОБСЕ 8-9 мая 2025, в котором были выделены основные проблемы обоих сторон Днестра: энергетический кризис, экономические проблемы, проблемы с правами человека и задержанные, а также отсутствие личных встреч. В своем полугодовом докладе посол Келли Кайдерлинг определила три основных направления деятельности Миссии для обеспечения мира и прочного урегулирования конфликта в восточных районах Республики Молдова:

- найти решение проблем, которые усложняют жизнь людям на обоих берегах Днестра;
- не допустить, чтобы слова и действия сторон переросли в цикл возмездия;
- создать рабочие платформы на обоих берегах Днестра, которые знают друг друга и доверяют друг другу. [8]

Посол также отметила тот факт, что длительный и затяжной конфликт все еще в ожидании всеобъемлющего политического урегулирования. Доверие между сторонами, возможно, утонуло на дне темной скважины в период зимнего энергетического кризиса, но все же осталось. Несмотря на высокое напряжение, мы можем подчеркнуть некоторые позитивные результаты, а именно: Кишинев временно предоставил газ Тирасполю, были возобновлены переговоры о строительстве теоретического лицея “Эврика” с обучением на латинской графике в Рыбнице, а также Тирасполь позволил вещание впервые за более чем 30 лет молдавскому общественному телевидению. Терпение, добрая воля и доверие являются элементами конгломерата к политическому урегулированию конфликта.

В свою очередь ОБСЕ обладает сильным мандатом для содействия мирного урегулирования конфликта и поддержки Республики Молдова и ее суверенитета.

На протяжении 2024 года Миссия ОБСЕ в Молдове продолжила свою деятельность с целью повышения в целом безопасности граждан Молдовы путем минимизации опасности, которую представляют собой места хранения боеприпасов. В 2021 году Миссия завершила создание химической лаборатории, оборудованной и оснащенной всем необходимым, а также было проведено обучение персонала для обеспечения функционирования лаборатории. [9]

За период с августа 2024 по январь 2025 года Миссия ОБСЕ в Молдове вывезла 111 тонн опасных химических веществ с территории правого берега реки Днестр/Nistru. Миссия оказывает финансовую и техническую поддержку Молдове с целью уменьшения рисков для безопасности, связанных с хранением опасных химических веществ на основе сотрудничества между Кишиневом и Тирасполем. Этот проект, в свою очередь помогает расширять сотрудничество, а также выполнять свои международные обязательства в области экологической безопасности, уменьшения опасности стихийных бедствий и управления опасными отходами. В июне 2023 года Миссия ОБСЕ в Молдове и Министерство окружающей среды Республики Молдова подписали меморандум о взаимопонимании по "Вывозу и уничтожению опасных химических веществ из Молдовы" В последствии, по просьбе Правительства и представителей Тирасполя Миссия оказала содействие в утилизации примерно 265 тонн опасных химических веществ. [10]

На протяжении многих лет Миссия ОБСЕ в Молдове играет ключевую организационную роль в обеспечении "тактики малых шагов" (Совместное коммюнике 2012). За это время увеличилось количество экспертных групп, а именно в 2011г. действовало 11 экспертных групп, в настоящее время функционируют 13. В фокусе этих групп в разные периоды были такие направления сотрудничества, как восстановление телефонной связи, организация санитарной авиации в восточных районах, разблокирование грузового железнодорожного сообщения, взаимодействие сторон в области социального и пенсионного обеспечения, гидрометеорологии, регулировании рыболовства и рационального использования водных биологических ресурсов Днестра и многих других. По ряду таких вопросов сторонам удалось договориться, многие соглашения в силе и по сей день. [11]

Несмотря на политическую неурегулированность, рабочие отношения, выстраиваемые сторонами в рамках "тактики малых шагов" давали возможность проводить мирную политику. Таковая, как отмечает Д. Зенгхаас, понимается не как исход урегулирования, а как придание конфликту цивилизованного характера - длительного, устойчивого и ненасильственного политического процесса, направленного на предотвращение эскалации и применения силы. Вряд ли можно поставить под сомнение то, что наличие рабочих механизмов позволяет быстрее разработать план в случае изменения политических условий, а широкое международное присутствие само по себе может быть одним из препятствий на пути неконтролируемой эскалации конфликта. [12]

Эволюция переговорного процесса по урегулированию конфликта в восточных районах Республики Молдова, несмотря на его сложность и противоречивость, постепенно способствовала, благодаря конструктивной роли ОБСЕ, сближению позиций сторон для оптимального урегулирования конфликта. Однако, после "Меморандума Козака" 2003г. [13], несмотря на более 20-летний срок, не появилось ни одного сопоставимого по значимости проекта разрешения конфликта. [14]

Выводы

Одним из направлений деятельности ОБСЕ в военно-политическом измерении является предотвращение и разрешение конфликтов. Организация является посредником в переговорном процессе по урегулированию конфликта в восточных районах Республики Молдова. Использование "тактики малых шагов", направленных на укрепление доверия между двумя берегами Днестра в течение длительного времени создают явные предпосылки для перехода к урегулированию, и может сослужить "добрую службу" сторонам конфликта. Однако за последние тридцать лет не удалось серьёзно приблизиться к политическому урегулированию конфликта. Основные договорённости политического значения были достигнуты ещё в 1990-е гг., и имевшийся в них задел не получил дальнейшего развития.

Введение в 2005 году переговорного формата "5+2" не ускорило процесс урегулирования конфликта как в силу противоречий между Россией и Западом, так и вследствие отсутствия условий для сближения Кишинёва и Тирасполя после серии односторонних решений с двух сторон, не способствующий укреплению диалога между ними. Мы считаем, что мощным толчком к реинтеграции восточных районов может стать европейская интеграция Республики Молдова, которая повысит ее привлекательность среди жителей левого берега Днестра. Но, в конечном итоге урегулирование конфликта будут зависеть от внутриполитической ситуации в Республике Молдова, политической воли представителей элит конфликтующих сторон, и в значительной степени, от роли всех участников переговорного процесса, включая ОБСЕ.

Участие Миссии ОБСЕ в Республике Молдова в решении приднестровского конфликта носит конструктивный и достаточно продуктивный характер. Несмотря на некоторый скептицизм в способности ОБСЕ внести решающий вклад в реинтеграцию Республики Молдова, следует отметить ее важную роль в переговорном процессе в урегулировании конфликта в восточных районах Республики Молдова. Использование различных механизмов, направленных на укрепление доверия и содействие диалогу будут способствовать налаживанию отношений между конфликтующими сторонами. Миссии удалось стать заделом сохранения стабильности в Зоне безопасности, а также создать устойчивые предпосылки для политического урегулирования конфликта. Международный опыт доказывает, что только такой подход укрепляет готовность разрешать конфликты мирными средствами в ходе переговорного процесса. Действительно, один из маркеров культурного кода населения двух берегов Днестра – "мирность", [15] готовность разрешать разногласия и споры не силой, не угрозами и бряцанием оружия, а за столом переговоров. [16]

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Безрукова А. Ю. Россия и ОБСЕ – новое будущее начинается сегодня. Современная Европа, 2015. с. 81-92. DOI: http://dx.doi.org/10.15211/soveurope420158192
2. Debuysere, L., Blockmans, S. (2019) Crisis Responders: Comparing Policy Approaches of the EU, the UN, NATO and OSCE with Experiences in the Field. European Foreign Affairs Review. Vol. 24, nr.3 p. 243-264.
3. Dorn, A.W. (2016) Smart Peacekeeping: Toward Tech – Enabled UN Operations. International Peace Institute. URL:ipinst.org/wp-content/uploads/2016/07/IPI-Rpt-Smart-PeacekeepingFinal.pdf (дата посещения 17.05.2025)
4. Щербак И. Н. ОБСЕ - ВРЕМЯ РЕФОРМ. Научно-аналитический вестник ИЕ РАН, 2020, nr.6. с.52-58. DOI: http://dx.doi.org/10.15211/vestnikieran620205258
5. On his visit to Moldova, OSCE Chairperson-in Office's Special Representative for the Transdniestrian Settlement Process encouraged the Sides to build on the positive momentum. April 14, 2025 https://www.osce.org/mission-to-moldova/589044 (дата посещения 17.05.2025)
6. Соглашение "О принципах мирного урегулирования вооруженного конфликта в Приднестровском регионе Республики Молдова" https://mid.gospmr.org/ru/sGv (дата посещения 17.05.2025)
7. Statement by the Special Representative of the OSCE Chairperson-in-Office for the Transdniestrian Settlement Process on the Joint Control Commission's resumption of signing Protocol. March 28, 2025 https://www.osce.org/chairpersonship/588308 (дата посещения 20.05.2025)
8. The OSCE Mission to Moldova/semi-annual report to the OSCE/Permanent Council Linkedin.com/company/OSCE (дата посещения 20.05.2025)
9. Ежегодный доклад за 2021 год https://www.osce.org/files/f/documents/6/0/536241.pdf (дата посещения 20.05.2025)
10. OSCE leads efforts to protect the environment on both banks of the Dniester/Nistru River: another batch of dangerous chemicals removed from Moldova. https://www.osce.org/mission-to-moldova/585262 (дата посещения 24.05.2025)
11. Шевчук Н. В. Проблемы работы полевой Миссии ОБСЕ в Молдове. Научно-аналитический вестник ИЕ РАН, 2023, nr.4. с. 64-77. DOI: http://dx.doi.org/10.15211/vestnikieran420236477
12. Zenghaas, D. (2007) Towards the Civilizational Form of Conflict: Constructive Pacifism as a Leading Concept in the Transformation of Conflicts. In: Ethnopolitical conflict: ways of transformation. The Berghof Center's handbook. Moscow: Nauka p. 37-50.
13. Меморандум "Об основных принципах государственного устройства объединенного государства". ("Меморандум Козака") 2003 г. https://ava.md/ru/stati/politika/memorandum-kozaka-plan-ob-edineniya-moldovy/ (дата посещения 24.05.2025)
14. Губарь А. И. Роль "Меморандума Козака" в приднестровском урегулировании: актуальное прочтение. Вестник Московского государственного областного университета, 2023, nr.3 с.126-136. DOI: http://dx.doi.org/10.18384/2310-676X-2023-3-126-136
15. Степанов В.П. Этнополитическое конструирование гражданской идентичности на двух берегах Днестра 1989-2014. М: РИСИ, 2015. с. 132-146. 224с.
16. Ковалев А. Н. Азбука дипломатии. М., "Международные отношения", 1977. с. 262-263. 264с.

https://doi.org/10.59295/ierm2025.28 CZU 340.12(478):327

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MOLDOVA'S LEGAL SYSTEM AND ITS INTEGRATION INTO THE EUROPEAN POLITICAL AND LEGAL SPACE: „CROSSING ROUTES"[1]

Anna CHUVALNIKOVA, ***doctor of law,***
Institute of Legal, Political and Sociological Studies
of the Moldova State University
E-mail: assolas88@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5368-6697

Summary. *The article raises the problem of „gaps in development" of the legal system of Moldova and other countries of the post-Soviet political and legal space and analyzes the features of sustainable development of the legal system of society as a conceptual model for overcoming such „gaps". The author examines this model using a specific historical example of the European „route" of sustainable development of the legal system of society, which was „paved" by the countries of Europe after the Second World War to overcome the „gaps in development" that formed during the war and pre-war period not only in legal systems, but also in all other spheres of life of European society, and compares this model with the general patterns of the process of European integration, which began at the same time. Based on the use of methods of theoretical legal modeling of the analyzed states of the legal system of society, structural and comparative analysis of their basic components, the author comes to the conclusion that the model of sustainable development of the legal system of society has become the „legal form" of integration processes in Europe, which makes it possible to use the European experience of implementing this model for the confident and long-term exit of the legal system of modern Moldova on the route of its integration into the European political and legal space.*

Key words: *sustainable development, legal system, political and legal space, European integration.*

Introduction

A realistic view of the legal system of modern Moldova allows us to discern in the legal life of the country not only the ideas and principles of continental legal dogma reflected in official legal documents, but also the features of Soviet legal and political culture preserved in the legal thinking and legal communication of Moldovan society. This circumstance, along with the deep contradictions existing between the continental legal system and the Soviet legal system, testifies to the fact that in the dynamics of the legal

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

system of Moldova we can notice not only a „forward movement" oriented towards European legal values and standards, but also a „backward movement" or, in any case, a certain „downtime" that forces this system to constantly „look back" at what hindered its development in the Soviet past. Such multidirectional trends in the dynamics of the legal system of Moldova create new „gaps in the development" and worsen the „gaps in the development" of the country's legal system that formed back in the Soviet period. Such „gaps" not only slow down the pace of progressive legal reforms, but also, due to the aforementioned internal contradictions in the dynamics of the legal system, can devalue any positive changes in the legal sphere. At the same time, the course chosen by citizens for Moldova's accession to the European Union [1] requires consistent progressive movement forward from the country's legal system, which, while raising the „upper bar" of standards that orient the legal system of Moldova towards further development, at the same time creates conditions for the aggravation of the „gaps" that already exist in the dynamics of this system. A constructive way to overcome such problems in the legal system of Moldova could be for this system to take the route of „sustainable development" that is consistently removing destructive internal contradictions in its dynamics and synchronizing it with the normal structural cycles of development of the legal system of a democratic society. However, to what extent is such a route of sustainable development of the legal system compatible with the route of integration of the country into the European Union chosen by the citizens of Moldova? Is there anything in common between them? To answer this key question for the current moment in the legal history of the country, it is necessary to analyze the nature of the existing „gaps in development" of the legal system of Moldova, their main causes, and also to compare the changes that the legal system of Moldovan society must undergo, having entered each of the specified „routes". The research results presented below were obtained using a comprehensive methodology, the basis of which was the methods of theoretical legal modeling, structural and comparative analysis of the studied dynamic states of the legal system of society, including their specific historical models.

„Gaps in development" as a systemic problem of the post-Soviet political and legal space.

In order to understand the essence of the problems in the legal system of modern Moldova, it is necessary to form a fairly clear idea of the main problems of the Soviet legal system, the rejection of which in the European part of the post-Soviet political and legal space in favor of a return to the traditions of continental law, however, did not entail a sustainable movement of legal institutions in this region in line with the progressive trends of European law, giving way to „catch-up development", which encountered serious internal problems.

Thus, after a decade of Moldova's sovereign statehood, its official documents acknowledged the facts of „deep-rooted disregard for rights and freedoms", „legal nihilism" [2], and later noted such facts as: „excessive protractedness of judicial procedures, unsatisfactory justification of judicial decisions, lack of uniform judicial practice, improper summons to court, violation of the security of legal relations and unreasonable

delays in cases", „multiple forms of de facto discrimination", „inhuman or degrading treatment or punishment", „violation by the Republic of Moldova of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", „insufficient regulation of the decision-making process, unsatisfactory knowledge and low level of trust of citizens in relation to the role and importance of regulatory acts, passivity in their practical application and implementation" [3], etc. In the context of these problems, the period of the „captured state" that Moldova experienced and the problems that persist in modern Moldova in the field of human rights, insufficient public administration and corruption, which have been assessed by international and European institutions [4,5,6,7] and reflected in domestic documents reflecting priority areas in the field of human rights protection [8] and national security of the Republic of Moldova [9], are also logical. However, the reasons for the listed negative facts should be sought not only in the 90s of the last century, but much earlier – in the Soviet legal system.

Our study of the specific features of the Soviet legal system [10] allowed us to come to the conclusion that its basic typological characteristic was the „truncated" or, in other words, „limited" nature of all the main parameters of the legal system of society: legal statuses, legal principles, legal institutions and legal self-organization of society. This view of the specifics of the Soviet legal system allowed us to push into the background the ideological principles of communism and socialism, discarded by the course of history itself and playing only an auxiliary role, and to draw attention to a more important feature of the Soviet legal system, which, in contrast to the aforementioned ideological moments, has not been completely overcome by the post-Soviet political and legal space – the actual limitation of the effect of a number of legal principles, legal institutions and other components of the humanistic legal culture inherent in continental law.

In the course of our research, we also came to the conclusion that the external form of the continental model of legal regulation with its inherent dominance of the normative legal act in the system of sources of law was preserved and used by the Soviet legal system, which allows some modern researchers to define the Soviet legal system as „quasi-Western law" [11, p. 57]. However, the supremacy of law in the Soviet legal system was actually replaced by the unconditional authority of corporate acts of the leading political party, which lead to the adoption by the mass consciousness of society of a nihilistic model of attitude to the law. However, while not being an open form of nihilism, restrained by the repressive Soviet system of coercion, this model was overcome in the mass consciousness, mainly by replacing legal concepts with categories of moral consciousness and the state system of Soviet education, which, while developing the moral qualities of the individual, translated all complex and inconvenient questions of legal content into claims to the moral character, and along with it to the ideological affiliation of the individual, which deprived a person of the opportunity to participate in any kind of „legal" dialogue with society and the authorities.

From the point of view of finding ways to overcome the existing problems of the legal system of Moldova and similar problems of other legal systems of the post-Soviet political and legal space, it is important to understand the internal „mechanics" of the Soviet legal system, which led to the formation of such a model of legal consciousness

of society, insurmountable corruption in the system of political and legal institutions of society and other problems that the post-Soviet political and legal space failed to fully cope with. Our study of the Soviet legal system as a „truncated model" of the continental legal system allowed us to see such „mechanics" in the formation of „gaps in development" of all basic elements of the legal system of society during the Soviet period: institutional, organizational, normative and spiritual-cultural.

„Gaps in the development" of the institutional elements of the Soviet legal system were formed both as a result of the revolutionary upheaval in the system of political power institutions and as a result of mass repressions and wars experienced by society after the Bolsheviks came to power, which led to profound changes in the social structure of society, which was the basis for the processes of institutionalization of the legal and all other spheres of public life. Institutional „gaps in development" were expressed in the actual abolition of political pluralism as the basis of the democratic procedure for the formation of legal and political institutions of society and the principle of separation of powers as the basis of the democratic procedure for their functioning. The resulting model of a one-party command-administrative system of totalitarian governance and a repressive system of coercion threw the legal institutions of Soviet society away from the path of their free democratic development and influenced the subsequent formation of authoritarian models of political governance in the post-Soviet political and legal space, the very fact of the emergence and existence of which is natural and serves as a clear confirmation of the deep gap in the democratic development of the institutional structures of the post-Soviet political and legal space that formed back in the Soviet period.

„Gaps in the development" in the organizational elements of the Soviet legal system were reflected in truncated procedures of justice and preliminary investigation [12,13], as well as in the actual abolition of decentralized legal regulation in the sphere of private relations, which slowed down the development of types of legal activities not related to the participation of the state, characteristic of the normal organization of the legal life of society. All this significantly threw the development of the organizational elements of the legal system of Soviet society back from the democratic achievements of their pre-revolutionary development [14]. As a result of all of the above and despite the changes in legal procedures that occurred during the years of Soviet power, affecting various types of legal activity, tendentious practices limiting the implementation of human rights and ineffective human rights mechanisms also became a problem in the post-Soviet space, which also strengthened the role of the corruption component of the legal life of society, which became a serious problem for a significant part of the post-Soviet space, including the Republic of Moldova [15].

„Gaps in the development" of normative elements of the Soviet legal system affected both the content of normative regulation and its formal sources. Substantive gaps in the development of normative elements were expressed in the actual removal of a whole complex of human rights from the sphere of normative regulation, as well as in a significant limitation or leveling of the leading principles of European law: inviolability of the person, respect for human rights, inadmissibility of humiliation of human

dignity, fair justice, presumption of innocence, inadmissibility of objective imputation, freedom of enterprise, inviolability of private life, inviolability of private property and others. Formal gaps in the development of normative elements of the legal system were expressed in the actual limitation of the rule of law and the effect of those sources of law that lost their significance in the conditions of the command-administrative system. At the same time, on the one hand, it seemed much easier to overcome substantive „gaps in the development" of normative elements in the post-Soviet space than gaps in the development of other elements of the legal system. But, on the other hand, filling gaps in the law and bringing the current law into line with certain legal principles does not in itself entail the automatic implementation of the relevant norms, recognized as declarative guidelines, but limited in examples of the practical implementation of their direct effect.

„Gaps in the development" of the spiritual-cultural elements of the Soviet legal system, in our opinion, were the result not so much of the substitution of the cultural foundations of law with the ideological principles of socialism and communism, but rather of the complex influence of the already examined „gaps" in other elements of the Soviet legal system, which led to the adoption by the mass consciousness of a nihilistic model of disdainful attitude toward law. Much more important than legal acts turned out to be first „revolutionary legal consciousness," and then the „guiding line" of the political party reflected in party documents. The consequences of these distortions in mass legal consciousness are still felt today in most of the post-Soviet political and legal space, where the problem of various kinds of „deformations" of legal consciousness has not been fully overcome either at the level of mass legal consciousness or at the level of public authority, as evidenced by problems related to corruption, mechanisms for implementing human rights, discrimination, the justice sector, the low level of compliance by Moldova with decisions of the European Court of Human Rights, the lack of effective legal remedies, etc. [16].

As can be seen, *the considered „gaps in development" have indeed affected all the basic elements of the legal system of the society of the Soviet legal system and are manifested in most of the post-Soviet political and legal space, which allows us to characterize them as a „systemic problem", the search for solutions to which should also be of a systemic nature. In our opinion, this search should be conducted in the direction of establishing those conceptual models of the legal system of society in which there are internal mechanisms for overcoming the noted „gaps in development" of all the basic elements of the legal system of society.*

Peculiarities of the dynamics of the European political and legal space in the second half of the 20th and first quarter of the 21st century.

The Second World War became a generally recognized turning point in the modern history of the European political and legal space. It was after the Second World War that a whole complex of events followed that gave rise to the process of European integration [17], which affected not only economic ties and the coordination of foreign policy of modern European countries, but also the sphere of justice, as well as other legal issues. In this regard, the coincidence of the celebration of Europe Day in Moldova with Vic-

tory Day and the Day of Remembrance of the Heroes Who Died for the Independence of the Motherland [18], seems to us not only symbolic, but also reflects the objective connection between the modern destinies of European nations and the consequences of the most terrible war in Europe.

However, it should be noted that some unity of the legal space of European countries is not an exceptional fact of their modern history, which is already evident from the analysis of the approaches of comparatists to the classification of legal systems that existed before the Second World War, among which one could find the opinion about the existence of a fairly unified legal system or „family" that united the national legal systems of all European states. Thus, in 1913, J. Souther-Hall proposed the identification of a single „Indo-European" legal system [19, p. 74]. It should also be noted that among modern researchers of the problem of classification of legal systems one can also find opinions that point to „fundamental compatibility" rather than „irreconcilable contradictions" between the legal systems of the countries of the European region [20]. These circumstances, as well as the argument given in the scientific literature about the fundamentally permissible combination of elements of the legal systems of different European countries in the so-called „mixed" legal systems [21], allow us to speak about the fact of the existence of a kind of „genetic" connection between the legal systems of the countries of the European region, which makes possible organic borrowing between them, as well as a certain degree of their integration into the common political and legal space.

This „genetic" connection of the legal systems of the European region finds clear confirmation of its existence in the fact that, despite the certain „hostility" of the common law towards the continental law noted in the scientific literature, and despite all the fundamental differences between the Anglo-Saxon legal system and the attempt by Great Britain to integrate into this European organization, which ended with its exit from the European Union, we must nevertheless state that the legal system of Great Britain did not find itself „overboard" of the integrative legal processes in Europe in the second half of the twentieth century and the first quarter of the twenty-first century. Thus, Professor Thomas Lundmark notes that the jurisdiction of the United Kingdom, which is open to the concepts of European law, not only implemented the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms into its national law during the period under analysis, but also carried out many other measures developed in the European Union [19, p. 174].

The theoretical analysis conducted within the framework of our study allowed us to establish that during the period of the second half of the 20th century – the first quarter of the 21st century, the most important „milestones" in the modern legal history of the European region were: the final liquidation of the colonial system and the transition to modern humanistic standards in interstate relations built on the principles proclaimed by the United Nations; gradual democratization of legal regulation in the post-war period; the rejection of military aggression in favor of peaceful and, first of all, „legal" tools and methods of governance in the European region; the processes of European integration took the form of a gradual expansion and deepening of cooperation between

European countries in a variety of areas based on legal agreements, which led to the creation of a whole complex of European organizations, one way or another connected with the process of pan-European integration.

A brief overview of the above-mentioned features of the dynamics of the European political and legal space in the second half of the 20th – first quarter of the 21st century leads us to the conclusion that *the integration processes observed during this period of time, which affected the legal systems of European states, went in parallel with the strengthening of the role of law and legal communication not only at the interstate and supranational levels, but also at the intrastate level, which contributed to the relative stability and progressive development of the legal institutions of European countries and their integration structures at the level of European communities. In our opinion, this allows us to characterize the period under consideration as a „period of sustainable development" of the political and legal space of Europe, which can be considered a phenomenon of the post-war peaceful development of the European region*.

The implementation of such a model of „sustainable development" of the European political and legal space, in our opinion, became possible due to two key factors: firstly, due to the internal factor of the reflection by Europe of Christian humanistic values as a result of the events of the Second World War, which brought a serious humanistic component to international law and the national law of European countries, and, secondly, due to the no less important external factor of favorable geopolitical conditions that formed a safe environment for the comprehensive development of European countries, which, in turn, stimulated the development of legal, rather than violent, methods of resolving various types of conflicts that always inevitably arise in the conditions of any socio-political organization of society. All this brought the law to the forefront in the 21st century as a basic instrument for establishing constructive ties and cooperation between the peoples of Europe, creating a precedent for the sustainable progressive development of the legal systems of this region.

The European model for overcoming the „gaps in development" of the legal system of society in the post-war period.

In order to clearly demonstrate a possible mechanism for overcoming the „gaps in development" of the legal system of Moldova that formed during the Soviet period in the model of its sustainable development, we believe it is appropriate to draw attention to similar processes that have already taken place in the legal systems of European countries in connection with their overcoming the „gaps" that formed by the end of World War II. The theoretical legal analysis of the specific historical models of progressive overcoming of the „gaps" formed by these legal systems as a result of totalitarian and authoritarian approaches to issues of legal regulation, justice and legal coercion that became widespread in the pre-war and war periods can contribute to a more systematic and profound understanding of the patterns of the legal systems of the post-Soviet political and legal space entering the „route" of sustainable development.

Our analysis of the peculiarities of the post-war development of legal systems in the European region has allowed us to establish the general patterns of their progres-

sive overcoming of the „gaps in development" of the basic elements of the legal system of society, presented below. It should be noted that these general patterns have most consistently manifested themselves in the development of legal systems in the Western part of the European region, while the legal systems of Central and Eastern Europe had to take a similar development route, having made a preliminary „stop" on the socialist model of development of legal and political institutions of society under Soviet foreign policy influence. However, taking into account the rather soft and „velvet" forms of the revolutions of 1989 in Central and Eastern Europe [22], it seems possible to us to conclude that the said „stoppage" did not become fatal and not only did not prevent the legal systems of the part of the European region in question from joining the general mainstream of the integration processes of the European political and legal space, but also does not deprive the grounds for considering (with certain reservations) their dynamics in the context of the general European model of sustainable development of the legal system of society.

Overcoming the „gaps in the development" of the institutional elements of the legal system of society in the European political and legal space in the post-war period was carried out through consistent democratization of the authoritarian political and legal institutions of the war and pre-war period, modernization of legislative institutions based on the ideas of parliamentarism, political pluralism and universal suffrage, introduction of elements of constitutional control and institutions that gradually formed a system of institutional guarantees for the observance of human rights and freedoms. The said changes in the political and legal institutions of society were accompanied by the restructuring of the socio-economic foundations of public life in European countries in the spirit of the principles of a market economy, combined with the desire for a socially oriented model of the state, which stimulated the formation of legal institutions of civil society and legal institutions based on public-private partnership, which became a clear confirmation of not a formal, but a real democratization of legal institutions in the European region.

Overcoming the „gaps in development" of the organizational elements of the legal system of society in the European political and legal space in the post-war period was a direct consequence of the above-described changes in the institutional elements of the legal system of society and the post-war restoration of the socio-economic system, which contributed to the sustainable development of those types of legal activities that organize private legal relations, as well as the introduction of significant elements of control and supervision over the legal activities of public structures of the state and the strengthening of the role of justice in maintaining law and order. A clear confirmation of the latter was the development observed in the post-war period not only of national justice systems, but also the formation of pan-European judicial bodies, including the creation of the European Court of Human Rights in 1959.

Overcoming the „gaps in the development" of the normative elements of the legal system of society in the European political and legal space in the post-war period was carried out on the basis of the democratization of constitutional law, which found its initial expression in the adoption of the European constitutions of the „second wave" in the

1940s and 1950s and was reflected in their subsequent transformations. These changes occurred not only under the influence of domestic trends, but also as a result of the progressive development of international regulation in the field of human rights, accompanied by the adoption of the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenants in the Field of Human Rights, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and other international acts. All this testified to the formation of a system of international standards, which, along with constitutional and legal guarantees, can be considered as a „framework" that restrains the dynamics of the legal systems of the European region from the radicalization of legal and political conflicts and at the same time „directs" the dynamics of these systems along the path of sustainable development.

Overcoming the „gaps in development" of the spiritual-cultural elements of the legal system of society in the European political and legal space in the post-war period was accompanied by a reflection of humanistic Christian values and the influence of the ideology of socialism, which, under external Soviet influence, took radicalized forms in Eastern and Central Europe, but also in this part of the European region by the 1990s through fairly soft and peaceful revolutions that gave way to moderate ideas of social statehood with the recognition of the absolute value of the democratic path, in the context of which the sustainable post-war development of legal institutions of the European political and legal space became possible. In analyzing the overcoming of spiritual-cultural „gaps" in the European model of sustainable post-war development of the political and legal space, it seems necessary to pay attention to the closeness of the problems of spiritual-cultural elements of the legal system of society in the post-Soviet political and legal space with the problems of authoritarian traditions of political and legal culture in Eastern and Central Europe, „inherited" not only from post-war Soviet influence, but much earlier – from the legal and political culture of the Austro-Hungarian, German and Russian empires. As the analysis of specific historical models of legal regulation in these territories shows, deviation from humanistic Christian values in the direction of any ideological influences (pro-fascist in the pre-war period and socialist in the post-war period) has always resulted in the formation of new or the aggravation of existing „gaps in the development" of spiritual and cultural elements of the legal systems of this region, therefore overcoming these „gaps" (including in the European part of the post-Soviet political and legal space) is impossible without the growth of critical self-awareness of society, prompting it to a real experience of public legal consciousness of the reflection of universal humanistic common Christian values.

The considered patterns of overcoming the „gaps in development" of the basic elements of European legal systems in the post-war period are of particular interest not only as specific historical examples of the progressive dynamics of the legal system of society along the route of sustainable development, but also as models of legal development, accompanied by the expansion and deepening of integration processes in the European political and legal space, which is especially relevant for understanding the features of the current stage of legal history experienced by the legal system of Moldova.

General patterns linking the integration processes of the European political and legal space with the process of sustainable development of European legal systems.

The above-considered patterns of overcoming the „gaps in development" by European legal systems in the post-war period demonstrate the „route" of sustainable development laid by these systems. However, this specific historical example was naturally connected with another process that engulfed European countries in the post-war period – European integration. In order to understand the existing connection between the sustainable development of European legal systems and their integration into a single political and legal space, it is necessary to recognize the causes that gave rise to the process of pan-European integration, the search for a legal form for the peaceful implementation of which led to the development of the above-considered European model of overcoming the „gaps in development" of the legal system of society, which reflects the course chosen by European legal systems for the sustainable development of legal institutions of society, legal communications, sources of law and universal cultural foundations of law.

As is well known, in his speech in Zurich in 1946, Winston Churchill spoke in favor of creating a „United States of Europe", which reflected the „lesson" learned by Europe as a result of the Second World War. In order to prevent another war on the European continent, it was understood that only the stable peaceful development of Germany, which had unleashed the Second World War, as well as France and all other European countries along with them, could keep the German nation from trying to „revenge" and would help ensure peace and prosperity in Europe [23]. This approach was fundamentally different from the „lessons" of the First World War and it was this approach that helped to bring to life the idea of pan-European integration, one of the first historical projects of which was proposed back in 1306 by P. Desbois in his „Christian Republic". Thus, sustainable peaceful development, in which law became the main means of achieving pan-European consensus on a wide range of issues and aspects of European integration, became both the driving force and the proposed model for the integration of European countries.

The model of sustainable development of the legal system of society became, in turn, the „legal form" of the process of pan-European integration after the Second World War. Our research allowed us to establish four groups of regularities in the structure of this model, which demonstrate the connection between the sustainable development of the basic elements of the legal system of society and the process of integration of the European political and legal space: 1) regularities of sustainable development of institutional elements, 2) regularities of sustainable development of organizational elements, 3) regularities of sustainable development of normative elements and 4) regularities of sustainable development of spiritual-cultural elements.

A comparative analysis of the above-described European model of overcoming the „gaps in development" of the legal system with the integration processes within the European political and legal space [24] allows us to combine the discovered similarities of the regularities of sustainable development of the legal system and the integra-

tion processes affecting it in such common features as: 1) *democratization of legal and political institutions of society*, uniting the regularities of sustainable development of the institutional elements of the legal system; 2) *dialogization of the political and legal space of social communications*, uniting the regularities of sustainable development of the organizational elements of the legal system; 3) *humanization of the content and legitimization of the form of normative regulation*, uniting the regularities of sustainable development of the normative elements of the legal system; 4) *reflexivity of legal consciousness*, uniting the regularities of spiritual-cultural elements of the legal system.

It should be noted that the humanization of the content of normative regulation in the considered European model of sustainable development of the legal system was accompanied by the formation of a system of international standards in the field of human rights, and the spiritual basis for the reflexivity of legal consciousness in many European countries became common Christian values and moral imperatives consistent with them, which formed the basis of European ideas of social statehood.

Key findings:

Firstly, the conducted research allows us to conclude that overcoming the „gaps in the development" of the legal system of Moldova, which formed both in the Soviet period and in the post-Soviet era, similar to overcoming the „gaps" in the development of European legal systems in the post-war period we have examined, is a necessary condition not only for the full-fledged progressive dynamics of all other spheres of public life involved in the process of pan-European integration, but also the only real guarantee of ensuring the country's national security in the long term.

Secondly, the sustainable development of the legal system of Moldova and its integration into the European political and legal space are not parallel routes that, like parallel lines, never come across. This is an inevitable „crossing of routes", since *the sustainable development of the legal system of Moldova presupposes its deep integration into the space of legal culture and legal values of the European community, regardless of the final political forms that the process of European integration of Moldova will acquire in the near and distant future*.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES:

1. Lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova nr. 244 din 20.10.2024. În: Monitorul Oficial nr. 457-458 art. 633 din 05.11.2024.
2. Hotărâre nr. 415 din 24.10.2003 privind aprobarea Planului naţional de acţiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2004-2008. În: Monitorul Oficial nr. 235-238 art. 950 din 28.11.2003.
3. Hotărâre nr. 90 din 12.05.2011 cu privire la aprobarea Planului naţional de acţiuni în domeniul drepturilor omului pe anii 2011–2014. În: Monitorul Oficial nr. № 118-121 art. № 331 din 22.07.2011.
4. UPR of Republic of Moldova (2nd Cycle – 26th Session): Thematic list of recommendations [online]: https://www.ohchr.org/ru/hr-bodies/upr/md-index (accessed: 02.05.2025).
5. European Commission: Republic of Moldova 2024 Report [online]: https://enlargement.ec.europa.eu/moldova-report-2024_en (accessed: 02.05.2025).

6. End of mission statement by Michel Forst, United Nations Special Rapporteur on the situation of human rights defenders on his visit to the Republic of Moldova, 25 – 29 June 2018 [online]: https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2018/06/end-mission-statement-michel-forst-united-nations-special?LangID=R&NewsID=23291 (accessed: 02.05.2025).
7. Sociological Study: Corruption in Republic of Moldova: Perceptions vs. Personal Experiences of Business People and Households. Chisinau, 2015 [online]: https://www.undp.org/ro/moldova/publications/coruptia-republica-moldova-perceptiile-si-experientele-propriile-oamenilor-de-afaceri-si-gospodariilor-casnice (accessed: 02.05.2025).
8. Hotărâre nr. 89 din 24.05.2018 cu privire la aprobarea Planului naţional de acţiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022. În: Monitorul Oficial nr. 295-308 art. 457 din 10.08.2018.
9. Hotărâre nr. 391 din 15.12.2023 privind aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 17-19 din 17.01.2024.
10. Chuvalnikova, Anna. The legal system of the Republic of Moldova between the past and the future: searching for a path to sustainable development. In: Patrimoniul cultural de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii de mâine. Ediția 10. Iași-Chișinău-Lviv, 2024. ISSN 2558-894X. P. 425-430. doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.13756337.
11. Осаквэ, Кристофер. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части. Москва: Дело, 2002. 464 с. ISBN 5-7749-0192-0.
12. Kareniauskaitė, Monika. The criminal justice system in Soviet Russia and the USSR (1917–1953): emergence, development and transfer to the Lithuanian SSR. In: Lithuanian historical studies, 2015, № 20, pp. 151–182. ISSN 1392-2343, doi: https://doi.org/10.30965/25386565-02001007.
13. Shafroth, Will. The judicial system of Soviet Russia. American Bar Association Journal, 1926, Vol. 12, No. 11, pp. 793-797, 808, doi: https://www.jstor.org/stable/25709684.
14. Kucherov, Samuel. The Jury as Part of the Russian Judicial Reform of 1864. The American Slavic and East European Review. 1950. Vol. 9, No. 2, pp. 77-90, doi: https://doi.org/10.2307/2491600 [online]: https://www.jstor.org/stable/2491600 (accessed: 02.05.2025).
15. Guştiuc, Andrei, Guştiuc, Ludmila. Institutional integrity and anti-corruption practices – challenges to the national security of the Republic of Moldova at the opening stage of negotiations for accession to the European Union. În: В умовах геополітичних змін і безпекових икликів: можливості та нові формати співпраці.: ЄС - східне партнерство , 6-7 iunie 2024, Чернівці. Чернівці: 2024, pp. 46-54. УДК 327(4).
16. Republic of Moldova 2024 Report: European Commission [online]: https://enlargement.ec.europa.eu/moldova-report-2024_en (accessed: 02.05.2025).
17. Suchaček, Jan. European Integration after World War II: The Way to the Treaties of Rome. Kakanien Revisited, 2002, nr. 11 [online]: https://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/JSuchacek1.pdf (accessed: 02.05.2025).
18. Hotărâre nr. 76 din 28.04.2017 pentru completarea Hotărîrii Parlamentului nr. 433/1990 cu privire la zilele comemorative, zilele de sărbătoare şi la zilele de odihnă în Republica Moldova. În: Monitorul Oficial nr. 144-148 art. 234 din 05.05.2017.
19. Лундмарк, Томас. Очерки сравнительного правоведения. Санкт-Петербург: Алеф-Пресс, 2022. 604 с. ISBN 978-5-905966-00-2.
20. Walton, Frederick Parker. The Scope and interpretation of the civil code of Lower Canada (1907). Whitefish: Kessinger Publishing, 2010. 180 p. ISBN 978-1167197253.

21. Zimmermann, Reinhard, Reid, Kenneth, Visser, Daniel. Mixed Legal Systems in Comparative Perspective: Property and Obligations in Scotland and South Africa. Oxford: Oxford University Press, 2005. ISBN 9780199271009.
22. Historical Archives of the European Parliament: Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989-90. The European Parliament and the end of the Cold War. European Union, 2015. ISBN: 978-92-823-6447-5 [online]: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS_STU_538881_Democratic_change_EN.pdf (accessed: 02.05.2025).
23. Eilstrup-Sangiovanni, Mette and Verdier, Daniel. European Integration as a Solution to War. European Journal of International Relations, 2005, Vol. 11(1), pp. 99-135, doi: https://doi.org/10.1177/1354066105050138.
24. European Union: The historical development of European integration (fact sheets on the European Union) [online]: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/PERI/2018/618969/IPOL_PERI(2018)618969_EN.pdf (accessed: 02.05.2025).

CUPRINS

RELAȚIILE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ: ASPECTE POLITICE

Pantelimon VARZARI

ABORDĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE ALE PROCESULUI DE EUROPENIZARE 3

Veaceslav UNGUREANU

EVOLUȚIA PROCESULUI DE INSTITUȚIONALIZARE A POLITICII DE SECURITATE ȘI APĂRARE COMUNĂ A UNIUNII EUROPENE..... 12

Liliana BENIUC

POLITICA EXTERNĂ A UNIUNII EUROPENE ÎNTR-O ORDINE INTERNAȚIONALĂ FRAGMENTATĂ: ÎNTRE AUTONOMIE STRATEGICĂ ȘI PLURILATERALISM PRAGMATIC..... 30

Valeriu MÎNDRU

REFORMA JUSTIȚIEI ȘI COMBATEREA CORUPȚIEI – CONDIȚIE DE BAZĂ PENTRU ADERAREA REPUBLICII MOLDOVA LA UNIUNEA EUROPEANĂ 43

Лилия БРАГА

ЕВРОИНТЕГРАЦИЯ КАК КЛЮЧЕВАЯ ИДЕОЛОГЕМА ОФИЦИАЛЬНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА 54

Irina CEACÎR

ROLUL LEADERSHIP-ULUI ADAPTIV ÎN CULTIVAREA UNEI CULTURI A TRANSPARENȚEI ȘI RESPONSABILITĂȚII ÎN INSTITUȚIILE PUBLICE DIN REPUBLICA MOLDOVA, ÎN CONTEXTUL ADERĂRII LA UNIUNEA EUROPEANĂ 76

Ion RUSANDU, Vladimir STERPU

DISCURSUL OPOZIȚIEI POLITICE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL ALEGERILOR PARLAMENTARE DIN 2025 92

Serghei SPRINCEAN, Inga GRIGORIU

ADERAREA REPUBLICII MOLDOVA LA UNIUNEA EUROPEANĂ ȘI EVOLUȚIA CONCEPȚIEI SECURITĂȚII UMANE ÎN CONDIȚIILE CONTEMPORANE 111

Галина РОГОВАЯ

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЗАПРОС НА КОНСТРУКТИРОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЕС 128

Ana PASCARU, Eugeniu FENCOVSCHI
DIMENSIUNEA *DEZINFORMĂRII* ÎN SOCIETATE LA ÎNCEPUT DE SECOL XXI 148

RELAȚIILE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ: ASPECTE JURIDICE ȘI DE SECURITATE

Victor JUC, Andrei GUȘTIUC, Ludmila GUȘTIUC
PRINCIPIUL UNANIMITĂȚII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ – AMENINȚARE PENTRU SECURITATEA NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CALEA INTEGRĂRII EUROPENE? 154

Gheorghe COSTACHI
PLURALISMUL – FUNDAMENT AL SECURITĂȚII DEMOCRATICE 169

Andrei SMOCHINĂ, Carolina SMOCHINA
PROTEJAREA FORȚEI JURIDICE A CONSTITUȚIILOR STATELOR UNIUNII EUROPENE ÎN CONDIȚIILE CONSTITUȚIONALIZĂRII ORDINII JURIDICE EUROPENE: PROBLEME, ABORDĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI TENDINȚE 178

Serghei SPRINCEAN
AJUSTAREA LEGISLAȚIEI CU PRIVIRE LA ASIGURAREA SECURITĂȚII NAȚIONALE CA IMPERATIV PENTRU RESTRUCTURAREA ȘI MODERNIZAREA SECTORULUI DE SECURITATE ÎN CONTEXTUL ADERĂRII REPUBLICII MOLDOVA LA UNIUNEA EUROPEANĂ 188

Andrei GUȘTIUC, Ludmila GUȘTIUC
TRANSPUNEREA INSTRUMENTARULUI ANTICORUPȚIONAL AL UNIUNII EUROPENE ÎN PRACTICA ȘI LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA 204

Leonid CHIRTOACĂ, Natalia CHIRTOACĂ
EFICIENTIZAREA MECANISMULUI DE REPARARE A PREJUDICIULUI CAUZAT ÎN PROCESELE PENALE ȘI CONTRAVENȚIONALE PRIN PRISMA LEGISLAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA 217

Marcel BENCHECI, Diana HÎRBU
CAPACITATEA UNIUNII EUROPENE DE REZILIENȚĂ ÎN FAȚA TERORISMULUI: POLITICI DE PREVENIRE ȘI COMBATERE 227

Silvia GORIUC, Natalia CHIPER
SECURITATEA DREPTULUI LA PENSIE A MILITARILOR ȘI A PERSOANELOR DIN CORPUL DE COMANDĂ ȘI TRUPELE ORGANELOR AFACERILOR INTERNE 238

Igor ARSENI

CONVENȚIA PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE, CA O CONDIȚIE PREALABILĂ PENTRU INTERACȚIUNEA DINTRE CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI ȘI JURISDICȚIA JUDICIARĂ NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA ÎN CAUZE CIVILE. 260

RELAȚIILE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ȘI UNIUNEA EUROPEANĂ: ASPECTE FILOSOFICE ȘI SOCIAL-ECONOMICE

Ana PASCARU

EUROPENIZAREA SOCIETĂȚII REPUBLICA MOLDOVA PRIN PRISMA CONFLICTULUI SOCIAL..... 269

Marina BĂDILEANU, Luminița-Izabell GEORGESCU, Svetlana CIUMAC, Olesea BALAȘA

SITUAȚIA ACTUALĂ ȘI PERSPECTIVE DE APLICARE A PRINCIPIILOR ECONOMIEI CIRCULARE ÎN EUROPA 278

Frantz Daniel FISTUNG

ADAPTAREA ȘI CALIBRAREA POLITICII INVESTIȚIONALE SPECIFICE INFRASTRUCTURILOR DE TRANSPORT PENTRU SUSȚINEREA DEZVOLTĂRII ECONOMICE DURABILE..... 297

Ecaterina LOZOVANU

MISTERUL CUANTIC: REALITATE, CUNOAȘTERE ȘI LIMITELE ȘTIINȚEI..... 314

Serghei SPRINCEAN, Nicolae PARCEVSCHI

ASIGURAREA SECURITĂȚII ECONOMICE, ENERGETICE ȘI A RESURSELOR NATURALE DIN PERSPECTIVA APLICĂRII STRATEGIEI SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA..... 323

Ludmila GUȘTIUC

DEZVOLTAREA CADRULUI CONCEPTUAL ANTICORUPȚIE ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ: ABORDĂRI TEORETICE ȘI IMPLICAȚII PRACTICE 343

Галина РОГОВАЯ, Людмила РУСТАНОВИЧ

ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ (МП) В ОПТИКЕ ПЕРСПЕКТИВ ИНТЕГРАЦИИ МОЛДОВЫ В ЕВРОСОЮЗ..... 350

Marina GORBATIUC

ТРАНСГРАНИЧНАЯ ГАРМОНИЗАЦИЯ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ “ЗЕРКАЛЬНОГО” ОТОБРАЖЕНИЯ В РАМКАХ ОБСЕ 370

Anna CHUVALNIKOVA

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MOLDOVA‘S LEGAL SYSTEM AND ITS INTEGRATION INTO THE EUROPEAN POLITICAL AND LEGAL SPACE: „CROSSING ROUTES” 377

TABLE OF CONTENTS

RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION: POLITICAL ASPECTS

Pantelimon VARZARI

CONCEPTUAL-THEORETICAL APPROACHES TO THE PROCESS OF EUROPEANIZATION 3

Veaceslav UNGUREANU

EVOLUTION OF THE INSTITUTIONALIZATION PROCESS OF THE EUROPEAN UNION'S COMMON SECURITY AND DEFENCE POLICY 12

Liliana BENIUC

THE EUROPEAN UNION'S FOREIGN POLICY IN A FRAGMENTED INTERNATIONAL ORDER: BETWEEN STRATEGIC AUTONOMY AND PRAGMATIC PLURILATERALISM 30

Valeriu MÎNDRU

THE REFORM OF JUSTICE AND THE FIGHT AGAINST CORRUPTION – BASIC CONDITION FOR ACCESSION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA TO THE EUROPEAN UNION 43

Лилия БРАГА

EUROPIEN INTEGRATION AS A KEY IDEOLOGEM OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA OFFICIAL POLITICAL DISCOURSE 54

Irina CEACÎR

THE ROLE OF ADAPTIVE LEADERSHIP IN CULTIVATING A CULTURE OF TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY IN PUBLIC INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION 76

Ion RUSANDU, Vladimir STERPU

THE DISCOURSE OF THE POLITICAL OPPOSITION IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE 2025 PARLIAMENTARY ELECTIONS 92

Serghei SPRINCEAN, Inga GRIGORIU

THE ACCESSION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA TO THE EUROPEAN UNION AND THE EVOLUTION OF THE HUMAN SECURITY CONCEPT IN CONTEMPORARY CONDITIONS 111

Галина РОГОВАЯ

IDEOLOGICAL DEMAND FOR THE CONSTRUCTION OF EUROPEAN IDENTITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE EU 128

Ana PASCARU, Eugeniu FENCOVSCHI
THE DIMENSION OF DISINFORMATION IN SOCIETY AT THE BEGINING OF THE XXI CENTURY 148

RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION: LEGAL AND SECURITY ASPECTS

Victor JUC, Andrei GUȘTIUC, Ludmila GUȘTIUC
THE PRINCIPLE OF UNANIMITY IN THE EUROPEAN UNION – A THREAT TO THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA ON THE PATH TO EUROPEAN INTEGRATION? 154

Gheorghe COSTACHI
PLURALISM – FOUNDATION OF DEMOCRATIC SECURITY 169

Andrei SMOCHINĂ, Carolina SMOCHINA
SAFEGUARDING THE LEGAL FORCE OF THE CONSTITUTIONS OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES IN THE ERA OF EUROPEAN LEGAL ORDER CONSTITUTIONALIZATION: CHALLENGES, THEORETICAL PERSPECTIVES, AND EMERGING TRENDS..... 178

Serghei SPRINCEAN
ADJUSTING THE LEGISLATION ON ENSURING NATIONAL SECURITY AS AN IMPERATIVE FOR THE RESTRUCTURING AND MODERNIZATION OF THE SECURITY SECTOR IN THE CONTEXT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION 188

Andrei GUȘTIUC, Ludmila GUȘTIUC
TRANSPOSITION OF THE EUROPEAN UNION ANTI-CORRUPTION INSTRUMENTS INTO THE PRACTICE AND LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA..... 204

Leonid CHIRTOACĂ, Natalia CHIRTOACĂ
IMPROVING THE MECHANISM FOR REPAIR OF DAMAGE CAUSED IN CRIMINAL AND MINORITY PROCEEDINGS THROUGH THE PRINCIPLE OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA 217

Marcel BENCHECI, Diana HÎRBU
THE EUROPEAN UNION'S RESILIENCE CAPACITY TOWARDS TERRORISM: PREVENTION AND COMBAT POLICIES 227

Silvia GORIUC, Natalia CHIPER
SECURITY OF THE RIGHT TO PENSION FOR MILITARY PERSONNEL AND INDIVIDUALS WITHIN THE COMMAND STAFF AND TROOPS OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES 238

Igor ARSENI

CONVENTION FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS AS A PREREQUISITE FOR INTERACTION BETWEEN THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE NATIONAL JUDICIAL JURISDICTION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN CIVIL CASES. 260

RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EUROPEAN UNION: PHILOSOPHICAL AND SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

Ana PASCARU

EUROPEANIZATION OF THE SOCIETY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA LOOKING THROUGH SOCIAL CONFLICT 269

Marina BĂDILEANU, Luminița-Izabell GEORGESCU, Svetlana CIUMAC, Olesea BALAȘA

CURRENT SITUATION AND PERSPECTIVES FOR THE APPLICATION OF CIRCULAR ECONOMY PRINCIPLES IN EUROPE 278

Frantz Daniel FISTUNG

ADAPTATION AND CALIBRATION OF INVESTMENT POLICY SPECIFIC TO TRANSPORT INFRASTRUCTURES TO SUPPORT SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT 297

Ecaterina LOZOVANU

THE QUANTUM MYSTERY: REALITY, KNOWLEDGE, AND THE LIMITS OF SCIENCE 314

Serghei SPRINCEAN, Nicolae PARCEVSCHI

ENSURING ECONOMIC, ENERGY AND NATURAL RESOURCE SECURITY FROM THE PERSPECTIVE OF IMPLEMENTING THE NATIONAL SECURITY STRATEGY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA 323

Ludmila GUȘTIUC

DEVELOPMENT OF THE ANTICORRUPTION CONCEPTUAL FRAMEWORK IN THE EUROPEAN UNION: THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL IMPLICATIONS 343

Галина РОГОВАЯ, Людмила РУСТАНОВИЧ

ORTHODOX CHURCH (MP) IN THE VIEW OF THE PROSPECTS OF INTEGRATION OF MOLDOVA INTO THE EUROPEAN UNION 350

Marina GORBATIUC

CROSS-RIVER HARMONIZATION: THE INS AND OUTS OF "MIRRORING" OSCE FRAMEWORK 370

Anna CHUVALNIKOVA

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MOLDOVA‘S LEGAL SYSTEM AND ITS INTEGRATION INTO THE EUROPEAN POLITICAL AND LEGAL SPACE: „CROSSING ROUTES” 377

INTEGRAREA EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTE POLITICO-JURIDICE ŞI SOCIAL-ECONOMICE

Culegere de articole ştiinţifice

Machetare computerizată: *Tatiana Capliuc*

Bun de tipar *23.12.2025*. Formatul *70×100 1/12*.
Coli de tipar *33,2*.
Comanda *169/25*. Tirajul *30 ex*.

Editura USM
str. Al. Mateevici, 60, Chişinău, MD 2009
e-mail: editurausm@gmail.com